NICOLETA MAN

AŞEZAREA ROMANĂ DE LA CRISTEŞTI

EDITURA MEGA

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nicoleta Man

Aşezarea romană de la Cristeşti

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MUZEUL JUDEȚEAN MUREȘ

BIBLIOTHECA MVSEI MARISIENSIS

SERIA ARCHAEOLOGICA • III

NICOLETA MAN

AŞEZAREA ROMANĂ DE LA CRISTEŞTI

EDITURA MEGA
Cluj-Napoca
2011

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Execuția desenelor grafice:
NEMETH RITA, NICOLETA MAN

Ilustrație:
NEMETH RITA, CORALIA CRIȘAN, NICOLETA MAN

Coperta:
ANA ALFIANU

© NICOLETA MAN, 2011

ISBN 978-606-543-120-1

EDITURA MEGA | www.edituramega.ro
e-mail: mega@edituramega.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cuprins

Cuvânt înainte ... 7
Prefață ... 11

Partea I-a

I. Așezarea în literatura arheologico-istorică și stadiul actual al cercetărilor ... 13
II. Așezarea geografică și importanța strategică și economică a zonei ... 27
III. Planul așezării ... 33
1. Locuințe și anexe ... 33
2. Ateliere de produse ceramice ... 35
3. Cuptoare de olar ... 37
4. Drumurile și rețeaua stradală ... 43
5. Morminte ... 45
IV. Populația ... 47
V. Economia așezării ... 51
1. Producția meșteșugărească ... 51
A. Producția ceramică ... 51
B. Prelucrarea pietrei ... 52
C. Alte activități meșteșugărești ... 53
2. Agricultura și creșterea animalelor ... 53
3. Monedele și circulația monetară ... 54
4. Relații comerciale. Importurile ... 56
VI. Artă și credințe religioase ... 59
VII. Caracterul așezării romane de la Cristești ... 63

Partea a II-a

VIII. Materialul arheologic descoperit în așezare ... 67
A. Ceramica ... 67
A.1. Ceramica de import ... 67

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

A.1.1. Ceramica *terra sigillata* de import 67
A.1.2. Opaițe 71
A.1.3. Amfore 72
A.2. Ceramica locală de lux 73
A.2.1. *Terra sigillata* locală 73
A.2.2. Ceramica ștampilată 89
A.2.3. Ceramica decorată în tehnica barbotinei 142
A.2.4. Vase antropomorfe 145
A.3. Tipare și instrumente din ceramică 146
A.3.1. Tipare pentru confecționat vase *terra sigillata* 146
A.3.2. Tipare pentru plăci votive 149
A.3.3. Sigilii pentru decorarea ceramicii ștampilate 151
A.4. Ceramica de uz comun 152
A.5. Vase cu destinație specială 162
A.5.1. *Turibulae* 162
A.5.2. Vase decorate cu șerpi aplicați 164
A.5.3. Mânere de *patera* 166
A.6. Opaițe 170
A.7. Materiale de construcție din ceramică 189
A.8. Piese de armament din lut 189
A.9. Statuete din lut 191
B. Obiecte din bronz 194
C. Materiale din fier 198
D. Vase și alte obiecte din sticlă 201
E. Materiale epigrafice 206
E.1. Diploma militară 206
E.2. Vase ceramice cu inscripții incizate 207
E.3. Cărămizi și țigle cu inscripții incizate 209
E.4. Cărămizi și țigle ștampilate 209
E.5. Monumente epigrafice 210
F. Monumente funerare 213
G. Piese arhitectonice 225
H. Statui și statuete din piatră 227
I. Obiecte din os 229
IX. Concluzii 237
Abrevieri 245
Bibliografie 247
The Roman Settlement from Cristești (Abstract) 263
Planșe 277

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CUVÂNT ÎNAINTE

Concepută și realizată ca teză de doctorat sub coordonarea subsemnatului și susținută în 2002, la Facultatea de Istorie și Filozofie a Universității „Babeș-Bolyai" din Cluj-Napoca, revizuită și completată ulterior, această lucrare se constituie într-o veritabilă monografie arheologică, foarte bogată în material documentar, interpretat în lumina criteriilor și cunoștințelor actuale. Sunt prezentate și studiate aici toate materialele arheologice, epigrafice, sculpturale, numismatice, tot ceea ce s-a scris despre și s-a descoperit la Cristeștii de Mureș, începând de la mijlocul secolului al XIX-lea și până astăzi, inclusiv săpăturile autoarei, efectuate acum mai bine de un deceniu și chiar în anii din urmă. Dar materialul cel mai abundent, extrem de interesant și până acum inedit, care de peste o jumătate de secol zăcea în depozitele Muzeului din Târgu Mureș, îl formează ceramica romană, care este sistematic prezentată, minuțios analizată și amplu ilustrată în lucrare.

Se știe că în literatura de specialitate din trecut, așezarea de la Cristeștii de Mureș era considerată ca fiind o mare așezare de olari. Dar iată că acum, după noi cercetări și noi evaluări a materialelor descoperite mai demult, se constată că așezarea este de fapt un *vicus militaris,* dependent de un castru auxiliar distrus, al cărui traseu și resturi nu au mai putut fi identificate pe teren. Doar o clădire cu vreo 16 încăperi, unele prevăzute cu hypocaust, ar putea fi baia sau chiar pretoriul castrului.

În favoarea existenței unui *vicus militaris,* dezvoltat pe lângă castrul unde era cantonată *Ala I Gallorum et Bosporanorum,* pledează convingător o serie de importante descoperiri: Diploma militară din anul 158 acordată soldatului *Heptapor Bessus;* monumentele funerare ale militarilor și ale familiilor acestora; obiectele de lut, bronz și fier cu caracter militar, numărul mare de monede, neîntâlnit într-un *vicus* civil obișnuit, cele două monumente cu *Lupa Capitolina,* frecvente mai ales în mediul militar, numeroase ștampile tegulare cu *Ala I Bosporanorum* și chiar poziția strategică a așezării între castrele auxiliare de la Brâncovenești și Războieni Cetate. Deci, un vicus militaris și important centru de producție ceramică la Cristești, așa cum se cunosc și în alte locuri din Dacia ori

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din alte provincii romane, este bine argumentat și justificat introdus în literatura arheologico-istorică.

O atenție aparte este acordată cuptoarelor de olari – șapte la număr, dintre care cinci descoperite de Aurel Filimon în 1928 – și atelierelor de ceramică, precizate în general pe baza numelor de meșteri atestate epigrafic pe obiecte de ceramică.

Plin de substanță istorică se dovedește și capitolul în care se analizează structura etnică și socială a populației din *vicus*, pe temeiul datelor epigrafice. Se observă că dintre cele 94 de nume de persoană (*gentilicia* și *cognomina*), majoritatea sunt de factură romană, aparținând unor civili sau militari și numai câteva sunt greco-orientale ori trace.

Un interes deosebit prezintă, de asemenea, monumentele funerare (*stelae, aediculae*), pe care figurează persoane cu elemente de port, bijuterii și coafură de tip norico-pannonic și din care rezultă originea etnică-teritorială a unor locuitori din așezare. Nu lipsesc aici nici autohtonii daci, a căror prezență este indicată, în zonă sau alături de coloniștii romani, prin ceramica dacică specifică. Autoarea conchide corect că materialul documentar scoate în evidență interferențe cultural-artistice diverse și existența elementelor etnice italice, norico-pannonice, traco-dacice, greco-orientale, componenta demografică celto-pannonică apărând predominantă. Se știe, însă, că onomastica nu coincide totdeauna cu etnicitatea.

Stratificarea socială nu diferă nici la Cristești de cea înregistrată documentar în alți *vici militares* din Dacia Romană sau din alte provincii ale Imperiului, în secolele II–III. Ca statut juridic, aici avem *cives Romani* (mai puțini), *peregrini* (cei mai mulți), liberți și sclavi (neatestați, dar de fapt prezenți), iar în plan social-economic se constată proprietari de ateliere, olari, comercianți, producători agricoli, veterani, meșteri-pietrari (*lapidarii*). Sigur că atestările epigrafice se referă în primul rând la militari, veterani, olari, lapicizi, prezența celorlalte categorii sociale considerându-se logică și necesară.

Economia așezării este diversificat tratată. Se analizează producția meșteșugărească, cultivarea pământului, creșterea animalelor, relațiile comerciale, circulația monetară. Dintre meșteșuguri, producția ceramică apare predominantă, așezarea de la Cristeștii de Mureș (cu cele șapte cuptoare de olărie cunoscute acum) fiind unul dintre cele mai mari centre de olărie din Dacia Romană. S-au descoperit aici multe și variate materiale ceramice: olărie de toate felurile, opaițe, statuete, materiale de construcție. Prelucrarea pietrei – un *Hermeros lapidarius* este menționat epigrafic – a metalelor și osului s-a făcut pe loc, după cum dovedește cantitatea mare de obiecte caracteristice. Pentru practicarea agriculturii, mărturie concretă stau uneltele agricole descoperite (sape, săpăligi, securi, două fiare de plug), iar pentru creșterea animalelor dovezile sunt de asemenea numeroase, între acestea găsindu-se și două interesante instrumente din fier (*signacula*), utilizate la ștampilarea vitelor. Circulația monetară și schimburile comerciale se reflectă în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cele peste 80 de monede izolate (emise de la Traian până la Filip Arabul) și în două tezaure monetare. Unul cuprindea circa 150 denari și antoniniani (Marcus Aurelius – Gordian III), iar celălalt (așa-zis tezaur) constă dintr-o pușculiță de ceramică cu 17 denari, care se datează de la Vespasian la Antoninus Pius. Ascunderea în pământ a primului tezaur – consideră justificat autoarea – a putut fi determinată de invazia carpilor din timpul lui Filip Arabul, când *vicus*-ul și castrul roman de la Cristești nu au fost nici ele ocolite. Referitor la monedele postaureliene, 25 la număr, care se eșalonează până la Honorius și care se păstrează la Muzeul din Târgu Mureș, nu este deloc sigur că au fost descoperite la Cristești, ele putând proveni din colecția lui Aurel Filmon, descoperite nu se știe unde. Totuși, unele dintre ele nu este exclus să fi fost găsite în așezare.

Ca *vicus militaris*, așezarea de la Cristești, după cum arată descoperirile, era puternic ancorată nu numai în viața Daciei intracarpatice, dar și în circuitul comercial imperial din secolele II–III. Faptul este atestat de importurile de amfore cu ulei, vase *terra sigillata* din Gallia, opaițe din nordul Italiei și unele statuete realizate la înalt nivel artistic: un cap de alabastru al Iunonei și un *genius* de marmură.

Problemele referitoare la artă și credințe religioase sunt tratate adecvat, pe temeiul mai multor importante și frumoase monumente sculpturale, între care se află statuia lui *Iupiter tronans (Verospi)*, amintitul cap de alabastru al zeiței Iunona, statuetele *ex-voto* din piatră reprezentând pe *Liber Pater* sau *Hercules Bibax*. La acestea se adaugă piesele ceramice cu imagini ale unor divinități: *Iupiter, Hercules, Amor*. Frecvente sunt și monumentele funerare, cărora li se găsesc analogii în Noricum și Pannonia. *Lupa Capitolina*, cu bine cunoscuta ei semnificație, apare și ea figurată pe două sculpturi. Cultul lui *Mithras* este atestat pe vasele decorate cu șerpi. Chipul divinităților *Attis, Atargatis, Serapis* și Cavalerul trac de pe monumente arată practicarea aici a cultelor asianice, syriene, egiptene și traco-moesice. Interesant este că, cel puțin deocamdată, lipsesc materialele legate de cultele celto-germanice și nord-vest africane. Semnul crucii pe unele fragmente ceramice ștampilate ar putea indica aici existența unui grup de creștini, ceea ce rămâne, totuși, nesigur. Important de observat apare faptul că și în acest *vicus militaris* predomină divinitățile din panteonul clasic greco-roman, situație care concordă cu constatările mai vechi din întreaga Dacie.

Materialele descoperite la Cristești în cursul timpului, fie întâmplător, fie prin săpături arheologice organizate, ocupă cel mai mare loc în carte. Aici se află baza documentară a întregii lucrări, formată din diferitele categorii de materiale descoperite, descrise, catalogate, interpretate și încadrate arheologico-istoric.

Locul principal îl ocupă în carte ceramica, majoritatea inedită, în a cărei studiere și valorificare științifică autoarea are o contribuție demnă de relevat. Este prezentată ceramica de import (*terra sigillata*, opaițe, amfore) și cea locală, pe categorii, tipuri și forme: ceramica locală de lux, tipare și instrumente din

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ceramică, olăria de uz comun, vase cu destinație specială, opaițe, materiale de construcție din ceramică, piese de armament din lut, statuete.

Obiectele de bronz și fier, vasele și alte piese din sticlă sunt redate descriptiv mai succint, pe categorii, iar materialele epigrafice și monumentele funerare, descrierea și comentarea lor, ocupă un loc important, cuvenit. Piesele arhitectonice, statuile și statuetele de piatră, obiectele lucrate din os încheie bogăția de materiale ieșite la lumină din așezare.

De relevat este faptul că materialul arheologic de la Cristești, descoperit din secolul XIX și până astăzi, în special ceramica, se află integral adunat, studiat și amplu ilustrat în carte, prin desene și fotografii (unele color), ceea ce se face acum pentru prima oară.

Este evident că începutul așezării coincide cu instalarea aici a castrului roman, iar sfârșitul ei, ca amploare și importanță, se leagă de plecarea trupei și de evenimentul retragerii romanilor din această zonă a Daciei. O parte a populației însă, a putut rămâne pe loc până în secolul IV, dacă luăm în considerare, cel puțin în parte, monedele. Eventuala mutare a comunității de populație la Morești, unde se cunoaște o mică așezare autohtonă din secolul IV, rămâne o simplă ipoteză, greu de admis dar și de respins.

Considerată în ansamblu, se poate afirma că prin această carte se aduce o contribuție remarcabilă la mai buna cunoaștere a așezării de la Cristești, socotită în trecut un centru roman de producție ceramică. Argumentarea că aici avem de a face cu un *vicus* militar, care a luat ființă și a existat alături de castrul construit și ocupat de *Ala I Gallorum et Bosporanorum* este convingătoare și reprezintă o noutate pentru încadrarea cultural-istorică a așezării de la Cristeștii de Mureș.

Cluj-Napoca, noiembrie 2010

Prof. univ. dr. DUMITRU PROTASE
Membru de onoare al Academiei Române

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PREFAȚĂ

Prezenta lucrare reprezintă varianta actualizată a tezei mele de doctorat susținută în cadrul Facultății de Istorie și Filosofie a Universității Babeş-Bolyai în anul 2002. Introducerea în circuitul ştiinţific a acestei lucrări, corespunde nu numai unui deziderat, ca o finalitate a unei cercetări de aproape două decenii, ci și unei necesități, întrucât cercetările arheologice efectuate de-a lungul timpului şi materialele arheologice descoperite solicitau să fie sistematizate, interpretate şi adunate între coperte.

Ca orice demers istoriografic, încercarea de față are menirea de a aduna, sintetiza şi interpreta toate informaţiile de care dispunem în prezent, în ceea ce priveşte aşezarea romană de la Cristeşti şi materialele arheologice descoperite în perimetrul așezării de-a lungul timpului.

La circa 6 km vest de Târgu Mureş şi începând de la marginea de est a comunei Cristești, pe malul stâng al Mureşului, în locul numit *Cetatea de pământ* (Főldvar), se întinde pe câteva zeci de hectare, între mal și calea ferată, o mare aşezare romană, încadrată în seria așezărilor în care s-au descoperit cuptoare de olari din Dacia Superior.

Aşezarea este plasată pe un drum secundar, care se despărțea la *Saline* (Ocna Mureş) de drumul imperial, urmând cursul Mureşului, Războieni – Lunca Mureșului – Bogata – Cristești – Brâncoveneşti. Vicusul și-a început existenţa odată cu ridicarea castrului, curând după organizarea provinciei și în plus s-a bucurat de o poziție privilegiată, din punct de vedere geografic, de aici dobândindu-şi avântul economic bazat pe producția ceramică.

Istoriografia, deși bogată, s-a ocupat mai mult de materialul spectaculos. Este vorba de cuptoare, care au și determinat încadrarea așezării de la Cristeşti în categoria așezărilor de olari în Dacia, fără a se lua în considerare apartenența sa administrativă la un castru de *alla milliaria* și dependența vicusului de structurile militare care i-au determinat apariția, evoluția, stadiul de dezvoltare şi chiar și sfârşitul. Unele lucrări publică o parte a materialului ceramic, tiparele, monedele și unele categorii de monumente.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Interesul meu pentru această așezare și materialele descoperite în perimetrul ei, a debutat în momentul în care am constatat că mai mult de jumătate din colecția de arheologie romană a Muzeului Județean Mureș este compusă din piese descoperite la Cristești. O asemenea cantitate de material dezvăluie existența unui mare sit arheologic la Cristești. În consecință, în perioada 1994–2000, sub conducerea prof.univ.dr. Dumitru Protase și alături de colegul Adrian Husar am desfășurat cercetări arheologice în perimetrul așezării, cercetări care au avut drept scop lămurirea problemelor de planimetrie interioară a așezării și stabilirea cu mai multă precizie a perimetrului său.

Rezultatul acestor cercetări, dar și a predecesorilor noștri, precum și interpretările de natură istorică fac obiectul primei părți a lucrării.

În partea a doua a lucrării, am expus materialul arheologic descoperit, prezentând și catalogul descoperirilor, pentru fiecare categorie de obiecte. Deși unele sunt mai spectaculoase decât altele, am încercat să le tratez cu aceeași atenție, considerând că fiecare își are aportul său în crearea unei imagini de ansamblu. Sperăm că această lucrare monografică să contribuie la cunoașterea standardului de viață și civilizație romană atins de așezările provinciei Dacia.

Contribuția factorului militar și a vicilor militari la implementarea civilizației romane, și implicit, la romanizarea provinciei, oferă o imagine de ansamblu a atenției deosebite acordată de Imperiu, în cei 165 de ani de stăpânire romană, acestui teritoriu.

Vicusul militar de la Cristești nu a atins un stadiu urban, dar oricum a reprezentat cea mai mare concentrare de viață și civilizație romană din estul Daciei Superior, din care decurg toate atributele lui militare, administrative, demografice, economice și culturale.

Meritul principal în orientarea elaborării acestei lucrări revine prof. univ. dr. Dumitru Protase de la Universitatea clujeană. Îi adresez cele mai călduroase mulțumiri pentru sugestiile și asistența binevoitoare de care am beneficiat, nu numai în perioada de elaborare a tezei de doctorat ci și în acest stadiu al redactării volumului.

Recunoștința mea se îndreaptă spre prof. univ. dr. Mihai Bărbulescu, prof. univ. dr. Doina Benea, spre cercetătorii D. Alicu, R. Ardevan, S. Cociș și către colega mea de la Muzeul Național de Istorie a Transilvaniei, Viorica Rusu-Bolindeț, care mi-a oferit multe sugestii în cercetarea ceramicii romane.

La sfârșit, dar nu în ultimul rând, mulțumesc familiei mele, care a înțeles că o parte din mine e arheolog, cercetător și om de muzeu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PARTEA I

I. AȘEZAREA ÎN LITERATURA ARHEOLOGICO-ISTORICĂ ȘI STADIUL ACTUAL AL CERCETĂRILOR ÎN TEREN

Așezarea de la Cristești[1] a dat naștere până acum unei bogate literaturi arheologice. Primul care menționează urmele romane de la Cristeşti este I. F. Neigebauer[2] (1783–1866), consul prusac la Bucureşti, care, cu un an înainte de revoluție, a străbătut întreaga Transilvanie, vizitând ruinele romane şi numeroase colecții ale nobililor locali, înregistrând inscripții, monede, monumente sculpturale şi diverse materiale arheologice. În urma acestei perieghleze, I. F. Neigebauer scrie o lucrare în care se referă la Cristeşti, amintind drumul roman care duce la Călugăreni şi Iacobeni, dar nu specifică, dacă este aşezare sau castru.

C. Gooss[3] (1844–1881) înşiră în ordine alfabetică localitățile cu descoperiri arheologice din Transilvania. Între acestea se remarcă şi Cristeştiul, ca o aşezare romană cu numeroase vestigii de suprafață.

Primul autor care realizează o interpretare istorică a urmelor arheologice de la Cristești este Orbán Balázs în bine cunoscuta sa lucrare.[4] El localizează aşezarea în locul numit Főldvár (Cetatea de pământ) de 4200 de stânjeni, a cărei suprafață este foarte dens acoperită cu cărămizi romane și țigle, iar oamenii în vârstă își mai amintesc de un zid din blocuri de piatră aflat pe malul Mureşului, care zilnic era surpat de ape până când s-a prăbuşit în albia râului. Potrivit părerii lui Orbán, în vecinătatea Cristeştiului existau mai multe variante de traseu ale drumului roman. O posibilitate ar fi fost ca drumul roman să se ramifice în dreptul localității Ungheni și să traverseze Mureșul sau mai plauzibil în dreptul așezării de la Cristești. În acest ultim caz, aşezarea s-ar fi extins pe ambele maluri ale Mureşului.

După considerațiile lui Orbán, în istoriografia vremii s-au format două opinii în legătură cu caracterul așezării de la Cristești. Prima părere a fost că în acel loc a existat un castru roman, menit să apere un cap de pod, fapt întărit de

---

1 TIR, L 35, 36; Tudor 1968, 272–273; IDR, III/4, 101.

2 Neigebauer 1851, 246.

3 Gooss 1876, 31.

4 Orban 1869, 133.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

descoperirea în 1882 de către Deák Farkas[5] a unei cărămizi ștampilate *Al(a) Bos(poranorum)*, iar în 1886 a fost descoperită o diplomă militară datând din 8 iulie 158.[6] Toate acestea, însă, nu dovedesc peremptoriu existența unui castru. O diplomă militară putea fi păstrată și de un veteran stabilit într-o așezare civilă.

În anul 1925, în urma unei periegeze, Emil Panaitescu și D. M. Teodorescu stabilesc că nu mai există castrul de la Cristești.

A doua opinie în legătură cu caracterul vestigiilor de la Cristești este că aici se păstrează urmele unui *vicus militaris* sau al unui *vicus* civil (cu o populație celto-pannonică), independent de existența castrului.

Aurel Filimon, fondatorul Muzeului Arheologic din Târgu Mureș, animatorul „Societății de Arheologie, Istorie și Etnografie din județul Mureș", precum și Al. Ferenczi, asistent la Universitatea din Cluj, primesc de la Ion Andrieșescu și D. M. Teodorescu sarcina de a efectua săpături sistematice. În 1928, Aurel Filimon efectuează săpături timp de 9 săptămâni, la care participă timp de 4 săptămâni și Al. Ferenczi. Aurel Filimon[7] a dorit să identifice urmele castrului, dar a descoperit o „olărie" cu 5 cuptoare. „Olăria se compunea din două părți: la suprafață era atelierul, construit din lemne și acoperit cu lemne și paie. Dovezi în acest sens sunt urmele de cenușă și cărbune (bucăți de grinzi carbonizate), semn că atelierul a fost distrus prin incendiu... Cuptoarele erau săpate în pământ, pereții lor fiind formați din pământ natural, interiorul lor fiind fățuit cu argilă, ca să reziste focului și să nu se prăbușească pământul în cuptoare."

Aurel Filimon descrie amănunțit cele 2 forme de cuptoare descoperite, deși Oct. Floca[8] și alți cercetători nu au fost de acord cu această reconstituire. Aurel Filimon scria: „cuptoarele au două forme: o formă pătrată și una rotundă. Forma pătrată are dimensiunile de 2 × 2 m și o înălțime de 180 cm. În acest cuptor se ardeau vasele mai grosolane și ordinare. Gura cuptorului pentru focărit are o dimensiune de 40 cm lungime și 30 cm înălțime fiind căptușită cu lespezi de piatră. Forma rotundă, conică este mai interesantă, baza are un diametru de 120 cm, gaura de sus de 60 cm și înălțimea de 160 cm. La mijloc se ridică un stâlp sau o coloană din pământ de formă pătrată, până la 60 cm. Pe această coloană era așezată o placă tot din pământ de 10–15 cm grosime și ca să stea orizontal erau lemne în ea, marginile fiind prinse de cuptor, despărțind astfel cuptorul în două părți: partea de jos pentru focărit și partea de sus pentru așezarea vaselor. Placa despărțitoare era cu găuri prin care trecea căldura în partea de sus. Gaura cuptorului pentru focărit avea 40 cm lungime și 30 cm înălțime fiind căptușită cu lespezi de piatră. În aceste cuptoare se ardeau vase mai mici." Lângă cuptoare, Aurel Filimon a descoperit multe vase rebuturi, tipare pentru opaițe și tot atunci a fost

---

5 Deák 1882; Marosvidék, 27 iulie 1883.

6 Torma 1886, 303; IDR, I, 118–119.

7 Filimon 1940, 2; Ferenczi 1926–1928, 216–217.

8 Floca, Ferenczi, Mărghitan 1970, 44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

descoperit capul din alabastru al zeiței Iunona. În timpul săpăturilor Al. Ferenczi a remarcat bogăția ceramicii provinciale, care datează din timpul stăpânirii romane și care păstrează atât în ornamentație, cât și în tehnică elemente mai vechi locale. Găsind urme slabe de ziduri în trei locuri, el a decis că nu merită o cercetare mai amănunțită.

A. Filimon este de părere că urmele castrului au fost demult distruse de apele Mureșului. De altfel, crede că localitatea ar fi identică cu *Sangidava* de pe *Tabula Peuntigeriana.* Din examinarea ceramicii el trage concluzia că olarii de la Cristești realizau două tipuri de vase: „ceramica roșie pentru romani, iar cea cenușie-negricioasă pentru băștinași."

În urma rezultatelor cercetărilor întreprinse și studierea materialului din săpăturile lui Aurel Filimon și Al. Ferenczi, C. Daicoviciu[9] conchide că aici nu a fost castru sau chiar dacă a fost urmele lui erau demult spălate de apele Mureșului, iar ceea ce a rămas nu e altceva decât „modesti residui di construzioni delle canabae con quantita considerevole di fragmenti di ceramiche."

Marton Roska[10] trece așezarea de la Cristești în seria siturilor care necesită cercetări de teren.

Primul care publică materialul din colecția romană a Muzeului Arheologic din Târgu Mureș este Oct. Floca[11]. Această colecție provine în întregime din săpăturile lui Aurel Filimon din așezarea romană de la Cristești. Floca publică sub formă de catalog cele mai frumoase piese din ceramică, tipare de opaițe, metale, sticlă, os, monumente sculpturale și epigrafice.

Deși la Cristești s-a descoperit o diplomă militară datând din anul 158 și mai multe fragmente de cărămizi cu ștampila *Al(a) Bos(*poranorum), I. Paulovics[12], care în perioada 1942–1943 a făcut cercetări la fața locului, spune categoric că aici nu a existat un castru. Părerea lui este că la Cristești avem de-a face „cu o mare colonie civilă și o așezare, în stil mare, de olari care merită toată atenția noastră", iar castrul din care provin cărămizile ștampilate trebuie să fi fost situat la Târgu Mureș.

Părerea lui I. Paulovics că la Cristești ar fi vorba de un *vicus* de olari se bazează pe faptul că în așezare au fost descoperite cele 5 cuptoare de ars ceramică. Al doilea motiv, pentru care Paulovics presupune că la Cristești a fost așezare de olari, constă și în faptul că nu s-au descoperit ziduri mai importante ca la *Brigetio,* unde, în afară de cuptoare, atelierele și locuințele meșteșugarilor erau foarte modeste.

Paulovics presupune existența în apropiere și a cimitirului, dovedit de numeroase monumente funerare din piatră. Potrivit autorului, cimitirul trebuie căutat pe dealul de la sud de așezare.[13]

---

9 Daicoviciu 1936–1940, 230.

10 Roska 1942, 163.

11 Floca 1937, nr. 1, 15.

12 Paulovics 1944, 81–97.

13 Paulovics 1944, 83.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Paulovics consideră că terenul unde se află așezarea nu era potrivit pentru construirea unui castru deoarece era mlăștinos și plan, astfel încât se afla într-o permanentă primejdie de a fi inundat de apele Mureșului. Oricum, blocurile de piatră care se folosesc la construcția unui castru trebuiau să fie prezente, dacă nu în malul Mureșului, atunci în albia râului. Pe teren s-au descoperit urme de mortar alb, iar în partea de sud a așezării, lângă calea ferată urme modeste de ziduri.

Paulovics emite o nouă ipoteză[14] care însă nu s-a mai perpetuat în istoriografie. Potrivit cercetărilor lui de teren, castrul ar fi existat sub actuala cetate medievală. Argumente în susținerea acestei ipoteze ar fi următoarele: cetatea a fost înconjurată de drumuri la fel ca un castru roman și aduce în plus câteva considerații asupra formei cetății. „Dacă pe suprafața presupusului castru, părăsind partea sudică din jurul bisericii, forma castrului ar fi direcția EV, de formă patrulateră. La aceasta aproape exact ocupă mijlocul edificiul comandamentului militar de azi, la care predecesorul, un fel de edificiu de mănăstire, a putut să se formeze ușor pe zidurile de temelie a praetoriului roman. Curtea patrulateră din partea de sus a cetății, însă, trezește destul de bine o atmosferă de castru roman." În continuare, Paulovics ia în discuție forma și amplasarea bastioanelor." Forma de astăzi cu bastioane exterioare zidurilor datează de la începutul secolului al XVII-lea", spune el.

Totodată, însă (după manuscrisul și alte date din 1809 ale lui Nemeș Gabor), Paulovics susține că „pe latura principală vestică, cetatea are două bastioane patrulatere și se pare că aceste bastioane au fost construite înaintea cetății și atunci când toate bastioanele acestei cetăți sunt ieșite din liniile cetății, acestea sunt în interiorul lor..."

Mai departe afirmă: „...despre construcția acestor două bastioane nu găsim nici o amintire, nici o dovadă; acestea nu se găsesc din simplu motiv că ele existau deja și au fost încadrate în conturul cetății. Bastionul patrulater din interior este concomitent cu castrul roman."

Urmele romane se întind și sub actualul sat Cristești, astfel încât Paulovics a putut recolta multe piese ceramice din grădinile caselor, considerând că romanii și-au ridicat case pe o arie mai întinsă, acolo unde au găsit un teren mai înalt, ferit de inundații.

Și Paulovics se aliniază părerii lui Filimon, Ferenczi și Daicoviciu că la Cristești a fost „o colonie de industrie a argilei", ceea ce ar confirma și lipsa construcțiilor mai mari pe acest loc, pentru că în afară de ateliere și cuptoare, casele erau modeste.

Paulovics[15] este primul care realizează o descriere și o analiză a monumentelor din piatră descoperite la Cristești, pe care, în 1942 și 1943, le-a găsit adăpostite în castelul contelui Teleki de la Gornești.

---

14 Paulovics 1944, 97.

15 Paulovics prezintă monumentele sculpturale și epigrafice cu o descriere detaliată a pieselor și cu interpretarea inscripțiilor. Aceste piese au fost văzute de Paulovics la castelul Teleki de la Gornești.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

După cel de-al Doilea Război Mondial, arheologia românească s-a ocupat și de cercetarea așezărilor rurale, pentru a cunoaște mediul sătesc al Daciei și toate formele lui de viață, modul de viață al autohtonilor sub stăpânirea romană și aportul lor la simbioza daco-romană.

În această lumină efectuează cercetări mai ample la Cristești, Dorin Popescu în 1950[16]. Motivul pentru care D. Popescu organizează săpăturile arheologice a fost insuficienta cercetare a zonei de către predecesori și faptul că Filimon și Ferenczi au publicat numai două rapoarte foarte scurte în care nu se dă nici un indiciu stratigrafic. În urma săpăturilor, D. Popescu se alătură părerii lui Paulovics, că la Cristești ne găsim în fața unei mari așezări civile, a unui *vicus* datând din sec. II–III și care, nu a fost locuit exclusiv de meșteșugari și lucrători olari, ci a adăpostit desigur și o numeroasă populație băștinașă. În paralel, D. Popescu a căutat să identifice și urme preromane pe teritoriul așezării, care au fost presupuse M. Roska și I. Paulovics, dar nu a descoperit asemenea urme de locuire.

La Cristești, D. Popescu a constatat două nivele principale de locuire[17], ale căror resturi sunt amestecate cu foarte mult pietriș, probabil aluvionar și care pot fi urmărite până la 1,60 m adâncime. D. Popescu a descoperit un zid primitiv, alcătuit din pietre plate, nelucrate, dar și urme de mortar. În malul Mureșului s-a descoperit un canal de scurgere amenajat din cărămizi care a putut fi urmărit în interiorul așezării pe o distanță de aproximativ 30 m.

Existența unor resturi de ziduri, din pietre plate și nelucrate, dar ordonate într-o bază de zid, dovedesc existența unor case cu o sumară temelie din piatră.

După părerea lui D. Popescu, pe baza celor 17 monede descoperite, care se eșalonează de la Traian până la Filip Arabul, așezarea și-a început existența imediat după ocuparea Daciei de către romani și a durat cel puțin până la abandonarea acestei zone de către autoritățile romane.

Muzeul Județean Mureș în colaborare cu Institutul de Istorie și Arheologie din Cluj-Napoca, efectuează în 1961, sub conducerea lui Dumitru Protase și Andrei Zrinyi[18] o săpătură în urma căreia se stabilește că locuințele erau de suprafață, piatra fiind folosită doar la temelii, zidurile fiind construite din bârne sau paiantă și acoperite cu paie sau stuf și foarte rar țigle.

De fapt, planimetria așezării de la Cristești nu a putut fi reconstituită în mod satisfăcător, dar cercetările arheologice au relevat deopotrivă intensa locuire a așezării și organizarea ei în parametrii civilizației romane.

Construirea unor obiective industriale (Combinatul de Îngrășăminte Chimice) au făcut posibilă, reluarea în 1972, a săpăturilor de A. Zrinyi[19], în cadrul

---

16 Popescu 1956, 115–157.

17 Popescu 1956, 116–119.

18 Protase, Zriny, Raport preliminar asupra săpăturilor de la Cristești, ms. în Arhiva MJM; Zrinyi 1977, 93.

19 A. Zrinyi, Însemnări preliminare privind săpătura de salvare de la Cristești – Combinat, ms. în Arhiva MJM.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cărora s-a descoperit o clădire impunătoare și s-au înregistrat alte urme de clădiri. Clădirea descoperită în 1972 se întinde pe o suprafață de 1600 m^2. La această clădire (probabil terme), compusă din 16 încăperi, s-au putut stabili 4 faze de construcție. Ea era prevăzută și cu o încăpere absidală, iar temelia era făcută dintr-un strat de prundiș de râu, consolidat cu var, peste care s-a suprapus un strat de bolovani de râu și pietre dintr-o rocă de gresie (rocă frecventă în această zonă sedimentară), legate între ele, în fazele mai vechi, cu lut, iar în fazele mai recente cu mortar. Pardoseala din 5 încăperi era făcută din *cocciopesto*, conținând cărămidă pisată. Pasta de *cocciopesto* a fost așternută pe un strat de cărămizi așezate pe piloni scunzi de cărămidă, în cazul încăperilor cu *hypocaustum*. În schimb, în cazul unei încăperi încălzită printr-un canal făcut din cărămizi paralelipipedice tubulare, pardoseala a fost aplicată peste un strat de prundiș.

Pereții acestei clădiri erau făcuți din paiantă, fățuiți cu o pastă de ipsos, iar apoi zugrăviți în diferite culori: s-au descoperit eșantioane mici colorate cu roșu pompeian, un verde închis și ocru galben. În încăperile cu *hypocaustum* pe pereți erau fixate *tegulae mammatae*, acoperite cu un mortar în care, în loc de nisip, a fost folosit lut galben. La întâlnirea peretelui cu podeaua s-a format de jur împrejur o bordură cu *cocciopesto*. Încălzirea încăperilor era asigurată prin cele 4 *praefurnia*. Din această clădire (singura de acest gen descoperită la Cristești) s-a păstrat numai temelia, restul materialului fiind probabil refolosit la construcțiile medievale.

Începând cu anul 1994 săpăturile arheologice au fost reluate de Nicoleta Man și Adrian Husar, sub îndrumarea prof. univ. dr. Dumitru Protase. Aceste săpături au fost reluate după o întrerupere de aproape 20 de ani și au avut drept scop cercetarea zonei de SE a așezării, singura care mai poate fi cercetată, restul suprafeței fiind deranjată de reamenajarea hidrografică a râului Mureș și a pârâului Cocoș, de construirea și extinderea Combinatului de Îngrășăminte Chimice și a satului actual. Cercetările și-au propus delimitarea mai precisă a perimetrului așezării romane, dar și relevarea altor elemente de habitat. În cadrul secțiunilor trasate am descoperit drumul roman ce străbate așezarea de la V la E, stabilind legătura cu *Potaissa* și castrul de la Brâncovenești. În apropierea căii ferate, imediat sub humusul modern exista o locuință de suprafață cu o podea din cărămidă pisată și continuată cu o suprafață acoperită în totalitate cu plăci de gresie și cărămizi. Analiza acestui conglomerat de material și a profilului, în care se văd urmele unor pereți subțiri, lutuiți duce la concluzia că aici a existat o locuință de suprafață modestă. Din interiorul acesteia, alături de materialul ceramic roman abundent, s-a descoperit o monedă de bronz emisă sub domnia lui Traian. La adâncimea de 0,6 m materialul ceramic s-a rărit, dar nu a dispărut complet. Sub nivelul roman nu s-a mai constatat alt strat de cultură.

În anul 1996 a fost descoperită o groapă umplută cu nisip fin, care probabil se afla în apropierea unui atelier de olărit. În partea estică, groapa se continuă cu o porțiune pavată cu piatră pe toată suprafața secțiunii, probabil o curte amenajată,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

unde meşterul olar va fi avut la îndemână materia primă, atelierul și cuptorul de ars ceramică. Argumente în plus pentru existența acestei amenajări ar putea fi bucățile de lut nears și tasate pe piatră prin călcare, care s-au descoperit pe toată suprafața pietruită a secțiunii.

Săpăturile arheologice din toamna anului 1997 au înregistrat în apropierea așezării contemporane și la aproximativ 200 m de malul Mureșului un alt sector de drum roman, pe care (din cauza distanței laterale mari față de săpăturile din 1995) nu-l putem identifica cu drumul descoperit în cadrul săpăturilor anterioare. Nisipul și pietrișul folosit la construcția drumului descoperit în 1997 este mult mai mărunt și are o tentă roșiatică în comparație cu cel descoperit în 1995, care este compus din straturi de piatră de râu și nisip gri cu granulație mai mare. Numai urmărirea acestor drumuri în cadrul așezării ne-ar putea oferi certitudinea, dacă este vorba de un singur drum sau avem de a face cu ulițe din așezare sau care duceau la Mureș.

Într-o secțiune perpendiculară pe drumul roman s-a descoperit o locuință de suprafață conținând numeroase obiecte de uz casnic, ea fiind acoperită de un strat gros de cenușă, în urma unei incendieri.

Săpăturile efectuate până în anul 2000 au relevat locuirea unei arii întinse, care se întinde și sub așezarea contemporană până dincolo de calea ferată secundară.

Exploatarea balastului de pe malul drept al Mureșului ne-a oferit posibilitatea de a efectua observații în legătură cu extinderea așezării și pe malul drept, ipoteză existentă și în istoriografia mai veche. Într-adevăr, la adâncimea de 3–3,5 m au fost descoperite vase întregi și fragmente, opaițe și alte materiale ceramice tipice pentru atelierele de la Cristești. Se pare că cel puțin zona atelierelor s-a extins de ambele părți ale Mureșului, dar nu se poate exclude și existența unei zone locuibile.

În 2007, am avut ocazia în cadrul unei cercetări arheologice preventive, să descoperim, în afara așezării, pe dealul din fața combinatului, un cuptor patrulater de ars ceramică. Aceasta este singura instalație și urmă de activitate umană din epoca romană descoperită până acum în afara perimetrului așezării (detaliile tehnice sunt prezentate pe larg în capitolul dedicat producției ceramice).

Din punct de vedere cronologic, istoriografia se împarte în două mari categorii: istoriografia cuprinsă între sec. XIX și prima jumătate a sec. XX, care tratează mai mult problema caracterului așezării, dacă aici a fost un castru sau așezare rurală (Gooss, Orbán, Filimon, Ferenczi, Paulovics) și istoriografia contemporană care se ocupă în mod special și de materialul descoperit în așezarea de la Cristești. Ca pondere, lucrările care se ocupă de materialul arheologic sunt mai ample, aici fiind cuprinse articole care se referă strict la așezarea romană de la Cristești (Oct. Floca, D. Popescu, A. Zrinyi, Nicoleta Man, A. Husar), dar și lucrări care tratează material arheologic din provincie, pe domenii, în care este cuprins materialul de la Cristești.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Materialul arheologic cel mai bine cunoscut și comentat în istoriografie este ceramica, deși nu s-a realizat o tipologie și o analiză după cerințele actuale de tratare a materialului ceramic. În ceea ce privește ceramica de la Cristești, care formează elementul principal al materialului descoperit în așezare, importanța ei constă în faptul că a fost lucrată în atelierele așezării. Acest lucru este suficient documentat prin descoperirea cuptoarelor de olărit, a câtorva tipare și prin existența unei paste și unei angobe specifice.

S-a spus despre ceramica de la Cristești că ea prezintă numeroase forme derivate din ceramica locală, arătându-se astfel existența unor elemente de cultură dacică în timpul stăpânirii romane. Această problematică a influențelor dacice în ceramica romană a fost observată încă de la primele cercetări întreprinse de Orbán și Paulovics. Același lucru a fost observat de Al. Ferenczi și A. Filimon, care susțin următoarele: „...rezultă că poporul autohton și anume dacii și-au păstrat tradiționalele lor elemente de cultură peste toate împrejurările, chiar și cultura romană dovedindu-se insuficientă pentru transformarea psihică a acestui popor... Cuptoarele cu întregul lor inventar ne aduc tocmai aceeași dovadă. Olarul a fost nevoit să facă două feluri de marfă: una pentru necesitățile locuitorilor care au adoptat cultura romană, romani și coloniști, iar alta pentru băștinași." A. Filimon susține că ceramica cenușie de la Cristești se naște sub influența ceramicii Latène și formele care derivă din ea vor dăinui până în perioada prefeudală și mai târzie. Este probabil că A. Filimon s-a gândit la această ceramică cenușie, când a spus că la Cristești se lucra o ceramică specială pentru uzul băștinașilor.

Se apreciază că unele elemente dacice au supraviețuit și sunt prezente atât în ceramica roșie, cât și în cea cenușie fabricată în cuptoarele de olărit, locale. Această părere este împărtășită de D. Popescu[20] și D. Protase[21], care au subliniat legătura ce ar exista între chiupurile de provizii dacice, preromane și unele vase mari, roșii cu forme similare descoperite în perimetrul așezării. De asemenea, ornamentul constituit din linii vălurite, întâlnit pe multe vase roșii de la Cristești, ca și forma de toartă orizontală, răsucită sunt elemente frecvente în ceramica dacică din Latène, de unde se consideră că ar putea deriva nemijlocit.

Considerațiile privind ceramica de la Cristești ocupă pagini însemnate în lucrările lui Oct. Floca[22], I. Paulovics[23] și D. Popescu[24]. Oct. Floca în catalogul său publică piesele ceramice deosebite din colecția muzeului: vase, tipare, opaițe locale și de import, cu o descriere amănunțită, dar fără o clasificare științifică a lor. I. Paulovics analizează ceramica numai în măsura în care împreună cu tiparele și rebuturile ceramice reflectă caracterul așezării. În acest context, el amintește

---

[20] Popescu 1956, 146.

[21] Protase 1980, 158-159.

[22] Floca 1937, 3-15.

[23] Paulovics 1944, 76.

[24] Popescu 1956, 76.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

tiparele pentru ofrandă, care îl înfățișează pe *Mercurius(?)*, ștampile folosite la confecționarea ceramicii ștampilate și descrie puțin această ceramică cu motive vegetale regăsind aceste motive pe vasele *terra sigillata* din Gallia. Pentru Paulovics ceramica ștampilată de la Cristești este „un produs de caracter celtic cu ornamente apăsate spre interior", iar Oct. Floca descrie ceramica ștampilată în felul următor: „pe vasele vopsite în roșu figurează cel mai des modele de frunză apăsate în interior".

D. Popescu este de fapt singurul care realizează clasificarea și tipologia ceramicii de la Cristești. Autorul împarte ceramica de la Cristești în două mari categorii: ceramica roșie și ceramica cenușie, descoperind forme comune pentru ambele categorii, dar și forme diferite. Ceramica de culoare roșie este mai abundentă decât cea de culoare cenușie, deși se află în amestec în același strat de cultură. Pasta din care este confecționată această ceramică este cunoscuta pastă de culoare roșu deschis, care adeseori este acoperită cu un firnis roșu mai închis. Ceramica roșie este clasificată de către D. Popescu în trei mari grupe: 1) străchini, cupe și farfurii; 2) oale; 3) căni și ulcioare. Pentru fiecare grupă D. Popescu face o analiză completă a formelor, dimensiunilor și a modului de realizare. Aceste forme sunt prezentate detaliat pe parcursul a 11 planșe[25] cuprinzând 90 de tipuri de străchini, cupe și farfurii, 99 de tipuri de oale și 42 de tipuri de căni și ulcioare.

Cea de-a doua categorie ceramică, ceramica cenușie apare amestecată cu cea roșie, dar în cantitate mai mică. Pasta din care este confecționată această ceramică este în general poroasă, dar uneori este dură și lucioasă, semănând cu pasta ceramicii cenușii din epoca Latène. Ceramica cenușie este prezentată în aceeași ordine a descrierii, deși forma predominantă a acestei ceramici este oala fără torți, având lărgimea maximă la umeri. Vasele din pastă cenușie nu au în general torți. În consecință, și în prezentarea lui D. Popescu lipsește grupa cănilor și ulcioarelor, deși în săpături au fost descoperite torți din pastă cenușie și lucioasă, împărțite longitudinal în 2–4 caneluri.

Ceea ce a atras atenția cercetătorilor este ceramica ștampilată descoperită la Cristești. Aceasta este descrisă de A. Filimon[26], I. Paulovics[27], D. Popescu[28] și A. Zrinyi[29]. Un studiu a fost publicat și de N. Man[30], care cuprinde numai un eșantion al ceramicii ștampilate. În mare parte ștampilele sunt cele uzuale în Dacia, dar există și motive proprii olarilor din Cristești.

O parte a ceramicii de la Cristești este reprezentată de ceramica *terra sigillata* de import, ceramică tratată în amănunt de Dan Isac[31], ceea ce demonstrează că

---

[25] Planșele 100–110.

[26] Filimon 1940, 5.

[27] Paulovics 1944, 79.

[28] Popescu 1956, 142.

[29] Zrinyi 1977, 95–96.

[30] Man 1999, 143–156.

[31] Isac 1985, 85–86.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

locuitorii așezării nu se mărgineau la producția proprie, ci foloseau și ceramică de calitate superioară.

În afară de ceramica provincială romană, la Cristești au fost descoperite numeroase opaițe, astfel încât producția atelierelor locale apare extrem de diversificată. Opaițele (cele mai multe aparținând tipului *Firmalampen)* au fost descoperite în număr considerabil. Cele de producție locală sunt imitații după cele de import, dar calitatea lor dovedește îndemânarea meșterilor locali. Lucernele de la Cristești au fost publicate în două lucrări de referință aparținând lui N. Gostar[32] și C. I. Băluță[33] și un studiu semnat de N. Man[34].

Cu toate acestea, raportul dintre activitățile agricole și meșteșugărești, mai ales într-o așezare rurală, este echilibrat. Dacă ceramica era destinată cu precădere schimbului comercial, producția agricolă era folosită pentru uzul local.

Activitatea de prelucrare a pietrei la Cristești - dovedită epigrafic prin existența lui *Hermeros lapidarius* - este ilustrată de numeroase monumente descoperite în aria așezării romane. Despre centrul de pietrărie ce ființa aici există scurte mențiuni în istoriografie aparținând lui Oct. Floca[35], D. Popescu[36], I. I. Russu[37], C. Pop[38], A. Zrinyi[39], A. Husar și Nicoleta Man[40], deoarece stadiul cercetărilor având ca scop depistarea unui stil propriu de prelucrare a monumentelor provenite din regiune se află în fază incipientă. Totuși, nu se poate trece cu vederea numărul mare de piese sculpturale descoperite în partea estică a Daciei, care par a avea aceeași motivistică, născută probabil în această zonă, indiciu putând fi și atestarea lui *Hermeros.*

Monedele descoperite incidental sau în cadrul unor săpături sistematice s-au bucurat de o mare atenție. Z. Szekely[41] consideră că așezarea de la Cristești este singura așezare rurală care a furnizat un număr de peste 200 de monede romane și publicarea acestora este importantă, din punct de vedere al circulației monedelor romane în estul Daciei romane.

Monedele descoperite incidental - în număr de 80 de piese - au fost publicate de D. Popescu[42], Z. Szekely[43] și M. Petică[44]. Aceste piese izolate se eșalonează de la Traian la Filip Arabul.

---

32 Gostar 1961, 149.
33 Băluță 1983, 57, 59, 81, 86, 91, 100, 104, 112, 114.
34 Man 2000, 47-85.
35 Floca 1937, 14.
36 Popescu 1956, 143.
37 Russu 1964, 182-183; IDR, III/4, 133.
38 Pop 1977, 641.
39 Zrinyi 1977, 95.
40 Husar, Man 1996, 24.
41 Szekely 1958, 473.
42 Popescu 1956, 179-184.
43 Szekely 1958, 469 - 472.
44 Petică 1978, 757-759.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În 1963, în așezare a fost descoperit un tezaur format din 150 de monede romane imperiale, din care s-au achiziționat 118 piese, înșiruite de la Marcus Aurelius până la Gordian al III-lea. Tezaurul a fost publicat și analizat de D. Protase și A. Zrinyi[45].

În anul 1964, pe malul stâng al Mureșului, în perimetrul așezării, a fost descoperită o pușculiță conținând 17 denari – din care s-au achiziționat 13 – cuprinzând perioada Vespasian – Antoninus Pius. Aceste piese și problematica lor au fost publicate de către D. Protase și A. Zrinyi[46] și au fost semnalate de B. Mitrea.[47]

K. Horedt[48] a publicat în 1953 o serie de monede ulterioare lui Filip Arabul: Aurelian (2), Constantin Chlorus (1), Constantin II (1), Constatinus II (14), Valentinian (4), Honorius (1). Aceste piese fac parte din vechea colecție a muzeului, achiziționate de A. Filimon și de aceea apartenența lor la așezarea de la Cristești este discutabilă. Pe baza materialului numismatic descoperit, D. Protase și Z. Szekely trag concluzia că ultimele monede care au circulat curent în rândul populației de la Cristești provin de la Filip Arabul. Invazia carpică în această parte a provinciei a avut consecințe grave și pentru populația așezărilor rurale. Cu toate acestea, circulația monetară, cu o lacună de peste 50 de ani, durează până la sfârșitul sec. al IV-lea.

Inscripțiile pe piatră, întregi sau fragmentare, în număr de 20 au fost publicate în totalitate. Trei inscripții au fost incluse în *CIL*, III (7714, 7715, 12550) și mai târziu celelalte 17 materiale epigrafice au fost publicate în *IDR*, III/4, 133–149. Cea mai mare parte a materialului epigrafic este reprezentat de inscripțiile funerare. Excepție fac un altar consacrat lui *Mars Augustus* de către *Q. Caecilius Caecilianus, praefectus alae*[49], o inscripție imperială dedicată lui Antoninus Pius[50] și fragmentul arhitectural cu inscripția *Hermeros lapidarius f(ecit)*[51].

Produsele artei provinciale ne dezvăluie imagini ale vieții spirituale. În acest sens, statuile și monumentele funerare – relevând gustul și posibilitățile materiale ale unor locuitori din așezarea de la Cristești – ocupă un loc considerabil în lucrările de specialitate. Aceste piese au fost publicate în asociere cu alte piese similare din Dacia.

Sculptura din așezarea de la Cristești este ilustrată de câteva lucrări cu un înalt nivel artistic. Este vorba de o statuie reprezentându-l pe Iupiter pe tron (tipul *Iupiter tronans* sau *Verospi*) publicată de Dan Isac[52], capul zeiței Iuno din alabastru, descrisă de O. Floca în catalogul său.[53]

---

45 Protase, Zrinyi 1965, 257–268.
46 Protase, Zrinyi 1967, 461–467.
47 Mitrea 1965, 613.
48 Horedt 1953, 298.
49 IDR, III/4, 135.
50 IDR, III/4, 134.
51 Vezi nota 35.
52 Isac 1974, 76–77, Pl. II/3ab.
53 Floca 1937, 8–9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Statuetele din piatră – *ex-voto* – reprezentând imagini ale divinităților, au fost publicate în număr restrâns. Un fragment de statuie din alabastru înfățișându-l pe *Liber Pater* a fost publicat de către C. Pop[54], iar o statuie din marmură considerată un *genius* al abundenței a fost prezentată într-un articol de A. Zrinyi[55].

Alături de aceste piese, cu siguranță de import, există și numeroase *terracotta* de tipul Iuno, Hygia, Silenus. O singură piesă a fost publicată de C. Pop în studiul său despre cultul și reprezentările lui Silenus în Dacia.[56]

La Cristești sunt cunoscute și reprezentările iconografice pe tipare de lut ars. Tiparul unei tăblițe votive reprezentându-l pe *Liber Pater* a fost publicat de C. Pop[57], iar tiparul unui medalion este cuprins într-un studiu al lui Al. Popa despre cultul lui *Serapis*.[58]

Dacă statuetele de înaltă ținută artistică – cea de la care provine capul Iunonei de exemplu – sunt aduse din import, monumentele funerare ilustrează activitatea lapicizilor locali. În adevăr, la Cristești se întâlnesc câteva categorii de monumente funerare ca: *aediculae, stelae,* medalioane. Lucia Țeposu Marinescu[59] prezintă 8 *stelae,* 3 medalioane și 9 pereți laterali de *aediculae,* care provin de la Cristești.

Potrivit analizei realizate asupra acestui material, Oct. Floca și Wanda Wolski[60], precum și Lucia Țeposu Marinescu ajung la concluzia că populația din zonă și-a demonstrat preferința pentru tipurile de monumente norico-pannonice (*aediculae, stelae* familiale, medalioane cu profilul neted și partea inferioară a nișei plată), ceea ce demonstrează că întreaga zonă central-estică a Transilvaniei romane (inclusiv așezarea de la Cristești) pare să fie mai apropiată din punct de vedere artistic de Dacia Porolissensis, decât de Dacia centrală și sud-vestică, unde influențele directe nord-italice sunt mai puțin evidente.

O semnificație specială au reprezentările cu *Lupa Capitolina,* întâlnite pe două monumente funerare de la Cristești. Asemenea reprezentări cu *signum originis* au o clară semnificație socială și culturală: simbolul Cetății Eterne reprezentat pe monumente funerare dovedește mândria de a fi cetățean roman, de a aparține lumii romane.

Reprezentările cu *Lupa Capitolina* de la Cristești sunt cuprinse în două studii de referință ale lui C. Pop și Lucia Țeposu Marinescu.[61]

---

54 Pop 1970, 152, nr. 4.

55 Zrinyi 1977, Pl. L.

56 Pop 1967, 178, nr. 11, fig. 11.

57 Pop 1972, 176–178, nr. 1, fig. 6.

58 Popa 1965, 231–232 fig. 1.

59 Țeposu Marinescu 1982.

60 Floca, Wolski 1973, 18–21, 35–36.

61 Țeposu Marinescu 1982, 46; Cu privire la reprezentările cu *Lupa Capitolina,* descoperite în Dacia, vezi: Pop 1971, 173–185; Protase 1997; Bărbulescu 1994, 159.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Începutul așezării este o problemă rezolvată. Toată istoriografia situează începuturile așezării sub domnia lui Traian: A. Filimon[62], D. Popescu[63], K. Horedt[64], D. Protase[65], Al. Popa[66], A. Zrinyi[67].

Perioada de decădere economică a așezării se situează la mijlocul sec. al III-lea, dar sfârșitul așezării rămâne obscur. Nu există urme de distrugeri, de aceea a fost emisă și generalizată ipoteza lui K. Horedt[68] și A. Zrinyi[69] că populația așezării s-ar fi retras, după abandonarea castrului, în așezarea de la Morești. Această ipoteză, însă, nu se verifică prin descoperirile de la Morești.

Atelierele de olărit continuă să lucreze – se pare – și în sec. al IV-lea și au aprovizionat împrejurimile cu vase de factură romană, fapt dovedit prin descoperirea lor la Iernut și Lechința. C. Daicoviciu[70] susținea o arie de răspândire mult mai mare a ceramicii produsă la Cristești, până departe în vestul Daciei, în NE Ungariei, în sec. al IV-lea și începutul sec. al V-lea, ceea ce este astăzi dificil de acceptat.

Cercetarea așezării romane de la Cristești s-a desfășurat în mai multe etape. Cercetările de început, plasate la sfârșitul sec. XIX, s-au limitat la observarea vestigiilor de suprafață și recoltarea materialului vizibil din malul Mureșului. Săpăturile arheologice au fost inițiate de A. Filimon în 1928, cu prilejul cărora s-au descoperit cele 5 cuptoare de ars ceramica, fapt care a rezolvat și problema așezării, deși discuțiile despre existența unui castru în zonă se vor perpetua și în istoriografia de mai târziu.

Săpături arheologice de mai lungă durată au fost efectuate de D. Protase și A. Zrinyi în 1964 și apoi în 1972, când a fost descoperită singura clădire de piatră din așezare.

Săpăturile reluate de Nicoleta Man și A. Husar, sub coordonarea prof. univ. dr. Dumitru Protase, au avut drept scop stabilirea perimetrului așezării și a planimetriei interioare.

Dar planimetria așezării nu a putut fi reconstituită în mod satisfăcător, probabil datorită locuințelor de suprafață, care, având o temelie sumară, au fost distruse de lucrările agricole.

În ceea ce privește materialul arheologic de la Cristești, istoriografia s-a ocupat mai mult de materialul spectacular. Este vorba de producția ceramică, de monumentele epigrafice și funerare, tezaurele monetare și câteva sculpturi. Dar așezarea de la Cristești ridică în continuare multe semne de întrebare, care

---

62 Filimon 1940, 18.
63 Popescu 1956, 145.
64 Horedt 1953, 298; Horedt 1955, 671; Horedt 1967, 582.
65 Protase 1964, 181.
66 Popa 1976, 178.
67 Zrinyi 1976, 135; Zrinyi 1977, 99.
68 Horedt 1967, 582.
69 Zrinyi 1977, 135.
70 Daicoviciu 1965, 249.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

își așteaptă răspunsul, de la viitoare cercetări și de la o reevaluare a materialului arheologic descoperit până în prezent.

În legătură cu caracterul așezării, astăzi se conturează din ce în ce mai convingător faptul că la Cristești avem de-a face cu un *vicus militaris*, aparținător unui castru de trupă auxiliară (*ala I Gallorum et Bosporanorum*), castru (foarte probabil de pământ) distrus de apele Mureșului și de lucrările agricole periodice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

II. Așezarea geografică și importanța strategică și economică a zonei

1. Așezarea geografică

Influența mediului geografic asupra societății și rolul său în dezvoltarea acesteia a fost în unanimitate recunoscută de știința istorică.

Zona Mureșului Superior, ca unitate fizico-geografică, se întinde în partea central-estică a Depresiunii Transilvaniei, cea mai întinsă arie depresionară a Transilvaniei și României, situată în centrul reliefului carpatic.[71]

Din punct de vedere fizico-geografic, comuna Cristești face parte din Depresiunea Transilvaniei, fiind așezată pe malul stâng al râului Mureș, în imediata vecinătate a municipiului Târgu-Mureș (la 5 km) și este legată de acesta prin șoseaua E60 și calea ferată. Datorită poziției sale, Cristeștiul este așezat în zona de trecere dintre Câmpia Transilvaniei și Podișul Târnavelor.[72]

Această zonă este în general reprezentată prin dealuri nu prea înalte, cu altitudinea în jur de 450 m, iar o parte a ei este situată în lunca Mureșului. Albia majoră nu este inundabilă decât în cazuri excepționale. Versanții sudici sunt abrupți cu panta între 15–22^0, în majoritatea cazurilor sunt erodați și sunt prezente alunecările de teren.[73]

În lunca Mureșului solurile s-au format pe material aluvionar, format din pietriș de diferite dimensiuni și din nisipuri.[74] Pe versanții nordici și estici sunt frecvente depozitele argiloase și argilo-nisipoase remaniate.

Teritoriul comunei Cristești face parte din bazinul hidrografic al râului Mureș, cel mai mare și principal colector din întregul bazin al Transilvaniei.[75] În această zonă artera hidrografică principală este râul Mureș, care nu are afluenți însemnați, cei existenți fiind temporari, care seacă vara. În acest sector, Mureșul are un curs lent și o vale sinuoasă. Acest curs sinuos explică frecvența inunda-

---

71 Lupu 1980, 12.
72 Roșu 1980, 28.
73 Roșu 1980, 343.
74 Lupu 1980, 21.
75 Mac, Marcu, Soneriu 1973, 45–46.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ţiilor. Adâncimea apei freatice variază foarte mult în funcţie de condiţiile geomorfologice, de roca mamă, de adâncimea şi de înclinarea straturilor impermeabile, de condiţiile create de alunecările de teren.

În general, pe versanţii cu expoziţie N şi N-E, apa freatică se află la 3–4 m adâncime, iar pe versanţii sudici, adâncimea la care se află apa freatică este de circa 6–8 m.[76]

Pe valea Mureşului, în zona comunei Cristeşti, rocile generatoare de soluri sunt de natură sedimentară, uneori alterabile. În lunca Mureşului şi în zona meandrelor vechi, rocile mamă sunt nisipurile, mâlurile carbonatate, uneori amestecate cu pietriş şi argile carbonatate. Pe terasa Mureşului, rocile generatoare de soluri sunt: nisipuri, pietrişuri deluviale şi luturi eoliene slab roşcate.[77]

2. Importanţa strategică a zonei

Zona estică a Transilvaniei a fost înglobată în Provincie în timpul lui Traian, care împreună cu statul său major a trasat graniţele provinciei şi a conceput sistemul defensiv şi pentru nord-estul Provinciei.[78]

Acest lucru apare firesc, dacă luăm în considerare că valea Mureşului a constituit întotdeauna o cale de acces dinspre răsărit spre spaţiul intracarpatic al Provinciei.

Dovezile cele mai grăitoare privind pericolul ce îl reprezentau atacurile triburilor dacilor liberi din est sunt tezaurele monetare ascunse intenţionat, cu scopul salvării lor, de către locuitorii provinciei. Data ultimelor emisiuni monetare din tezaure, în majoritatea cazurilor, coincide cu atacurile barbare amintite şi de alte izvoare[79], ca având loc în acelaşi timp.

Primele lupte purtate de romani împotriva dacilor liberi se pare că au avut loc în anul 143, în timpul împăratului Antoninus Pius, menţionate şi de izvoare literare.[80] Pentru această dată pledează şi tezaurul monetar de la Dâmbău (jud. Mureş) compus din 135 de denari,[81]emişi de împăraţi începând cu Nero până la Antoninus Pius.

Mai grele şi mai îndelungate par să fi fost luptele duse împotriva dacilor liberi spre sfârşitul vieţii lui Antoninus Pius, prin anii 156–157, lupte care au cauzat îngroparea tezaurului de la Sălaşuri[82], compus din 3200 de denari romani republicani şi imperiali, ultima emisiune datând din anul 156. Şi tezaurul găsit în cimitirul din

76 Mac, Marcu, Soneriu 1973, 343.
77 Mac, Marcu, Soneriu 1973, 64.
78 Gudea 1977, 99–103.
79 Aelius Aristides, *Orationes*, XXVI, 70.
80 Aelius Aristides, *Orationes*, XXVI, 70.
81 Preda 1957, 113–130; Protase 1980, 173.
82 Molnar, Winkler 1965, 269–293.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

apropierea orașului Sighișoara[83], cu 77 de monede, conținând piese din timpul lui Antoninus Pius, ar putea fi pus în legătură cu evenimentele din anul 156.[84]

Tezaurele îngropate în zona cursului superior al văii Mureșului, datând din perioada 156–157, și faptul că până în prezent pe teritoriul fostei provincii Dacia nu s-au descoperit stocuri de monedă din timpul lui Antoninus Pius dovedesc că în această perioadă, zona cursului superior al Mureșului era periclitată de atacurile dacilor liberi.

Liniștea nu a fost restabilită definitiv, deoarece tulburările externe reîncep în anii 167–170, perioadă în care a fost îngropat și marele tezaur conținând 826 de denari imperiali descoperit la Tibodu (jud. Mureș)[85], având ca ultimă emisiune anul 167. Aceeași stare de relativă nesiguranță reflectă și îngroparea tezaurului monetar descoperit la Dumbrăvioara.[86]

După Marcus Aurelius, îngropările de tezaure monetare devin mai frecvente în toată Dacia, numărul lor culminând în prima jumătate a sec. III sub Gordian III și Filip Arabul, fapt care demonstrează intensificarea și generalizarea atacurilor barbare de-a lungul graniței.[87]

Elementele de fortificație ale sistemului defensiv în zona cursului superior al văii Mureșului sunt în general cele cunoscute în Dacia romană și în restul Imperiului Roman, în secolele II–III. Ele constau în primul rând din castre de pământ și piatră, situate în cea mai mare parte de-a lungul limesului, dar și în interior, de-a lungul principalelor căi de comunicații și a văii Mureșului.

În ceea ce privește așezarea de la Cristești, ne aflăm în fața unei situații deosebite, în sensul că *vicus*-ul militar este mai bine cunoscut decât castrul. În mod sigur, castrul era amplasat undeva pe malul Mureșului, în apropierea *vicus*-ului militar, dovadă fiind și clădirea – probabil termele castrului – descoperită în 1972.

Poziția castrului de la Cristești nu este întâmplătoare. El este amplasat la 45 km de castrul de la Brâncovenești și făcea parte din linia de castre situată între apărarea centrală, formată din cele două legiuni și *limes*. Din această linie intermediară făceau parte castrele de la Cigmău, Gilău, Zutor, Gherla, Sighișoara, Războieni[88]. Din moment ce acest sistem defensiv a fost conceput și realizat în timpul lui Traian, este greu de crezut că linia Mureșului nu a dispus de o linie intermediară de apărare și castrul de la Cristești a fost ridicat mai târziu. Probabil că acest castru a rămas în faza de pământ până la abandonarea provinciei. Faptul că la Cristești se cunoaște doar o singură trupă militară– *Ala I Gallorum et Bosporanorum* – menționată prin diploma din 158[89], nu înseamnă neapărat că

---

83 Chirilă, Gudea, Moldovan 1972.

84 Protase, Zrinyi 1967, 466.

85 Protase 1969, 509–593.

86 Găzdac 1994, 179–193.

87 Protase, Zrinyi 1967, 446.

88 Gudea 1977, 103.

89 *IDR*, I, Dipl. XVI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

această formațiune nu a staționat aici și mai devreme, mai ales că urmele lăsate de această unitate la *Micia* (unde se presupune că a staționat până la mutarea ei la Cristești) sunt mult mai reduse[90].

Rolul militar și strategic al castrului de la Cristești era de a ajuta, în caz de nevoie, unitatea militară de la Brâncovenești, în a stăvili atacurile populațiilor barbare din NE Daciei și a evita pătrunderea acestora în interiorul provinciei, pe valea largă a Mureșului.

3. Importanța economică a zonei

Deși lipsit de centre urbane, estul Daciei Superior este o zonă bogată în așezări rurale, unde s-a practicat intens agricultura și creșterea animalelor, exploatarea unor materii prime, ca piatra și sarea, și diferite meșteșuguri, în funcție de necesitățile zonei.

Cea mai mare parte a așezărilor rurale au avut un caracter predominant agrar. Uneltele agricole folosite în zona cursului superior al văii Mureșului, sunt cunoscute fie în urma studierii uneltelor descoperite în depozitele de unelte agricole, ca cele de la Mărculeni[91], Dedrad[92], Lechința de Mureș[93], fie prin studiul unor unelte descoperite cu ocazia cercetărilor arheologice în așezările de la Morești[94], Cristești[95] etc.

Uneltele agricole din aceste descoperiri sunt în măsură să ne ofere unele indicii privind tehnica de prelucrare a pământului în această zonă. Este vorba, în primul rând, de utilizarea celui mai perfecționat tip de plug cunoscut, plugul cu brăzdar și cuțite de fier. Prezența în depozitul de la Mărculeni a două tipuri de cuțite de plug, diferite ca formă și masivitate, sugerează utilizarea uneia sau alteia din ele, în funcție de rezistența solului. Aceeași specializare o dovedesc și cele două tipuri de coase, descoperite tot în depozitul de la Mărculeni[96]: coasa obișnuită de tăiat iarba (*falx foenaria*) și coasa masivă și scurtă (*falx simpicula*) utilizată mai ales la tăierea rogozului.

Numărul mare al uneltelor legate de cultivarea și valorificarea cerealelor: pluguri, coase, seceri, râșnițe precum și boabele de grâu carbonizat descoperit la Dedrad[97] și Cristești[98] dovedesc că această zonă era în primul rând produ-

---

90 Gudea, Zrinyi 1983–1984, 51–58.
91 Glodariu, Zrinyi, Gyulai 1969, 75–85.
92 Glodariu, Câmpianu 1966, 19–30.
93 Crișan 1960, 283.
94 Lazăr 1995, 286, cu întreaga bibliografie.
95 Floca 1937, nr. 1, 17–18; Popescu 1956, 120.
96 Glodariu, Zrinyi, Gyulai 1969, 75.
97 Glodariu, Câmpianu 1966, 27.
98 Informații A. Zrinyi, materialul se află în depozitele MJM.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cătoare de cereale. Dar descoperirile arheologice au scos la iveală numeroase alte unelte care dovedesc practicarea și a celorlalte ramuri ale agriculturii. Astfel o săpăligă cu furcă, descoperită la Mărculeni[99] dovedește practicarea horticulturii sau forma unui tăietor descoperit în același depozit indică folosirea acestuia pentru tocarea păioaselor.

Deși nu dispunem de dovezi arheologice concrete, existența pădurilor în această parte a Daciei indică exploatarea lemnului și din acest ținut.

Creșterea animalelor este dovedită prin descoperirea fiarelor pentru ștampilarea animalelor și a numeroase oase de animale, în special de porcine, ovine și caprine.

Tot în gropile menajere ale unor așezări, alături de oasele animalelor domestice au fost identificate și oase de animale sălbatice, deci nici vânătoarea nu era o îndeletnicire străină de locuitorii acestor așezări.

Cea mai importantă bogăție a subsolului din regiunea văii superioare a Mureșului, o reprezintă sarea. Se crede că ocnele de sare de la Sovata, Praid, Jabenița au fost exploatate și în epoca romană[100]. Pentru o astfel de presupunere pledează și construirea unui turn de pază, numai la 4 km de ocnele de la Jabenița. În ceea ce privește exploatarea ocnelor de la Sovata[101], încă M. Roska, în repertoriul său, amintește existența unor materiale de factură romană. De altfel, întregul sistem militaro-strategic, castrul de la Sărățeni, valul de pământ și eventual turnul de pe dealul Békőcs, desigur deserveau și paza salinelor.

Dintre meșteșuguri, cel mai bine reprezentat pare a fi olăritul, ateliere și cuptoare au fost identificate la Cristești[102] și Brâncovenești[103], dar cu siguranță acest meșteșug a fost practicat și în celelalte *vicus*-uri militare sau în unele așezări rurale.

Deși uneltele și armele din bronz și fier sunt numeroase în estul Daciei Superior, nu există dovezi certe că au fost confecționate în această zonă. Dacă au existat asemenea ateliere de prelucrare a bronzului și fierului, trebuie să le plasăm în primul rând în vicus-urile militare, unde necesitățile de obiecte de metale erau mai mari. Chiar dacă acestea nu erau confecționate în așezările estice ale Daciei, în primul rând datorită lipsei de materii prime, cu siguranță trebuie să fi existat ateliere de reparat unelte agricole sau arme. Probabil exista o activitate mai redusă de prelucrare a metalelor, constând în producerea unor obiecte mărunte: cuie, balamale sau chei, care necesitau o cantitate redusă de materii prime.

Singurul centru de pietrărie din zonă, atestat sigur pare a fi la Cristești, unde își avea atelierul *lapicidul Hermeros*[104]. De la Brâncovenești[105] provin multe

---

99 Glodariu, Zrinyi, Gyulai 1969, 78.
100 Wollman 1996, 244; Petică 1999, 206–207.
101 Roska 1942, 278, nr. 256; Wollman 1996, 244.
102 Filimon 1940, 89; Ferenczi 1926–1928, 216; Popescu 1956, 117; Zrinyi 1977, 94.
103 Protase, Zrinyi 1994, 149.
104 Russu 1964, 182–183 = IDR, III/4, 133.
105 Protase, Zrinyi 1994, 124.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

inscripții, monumente arhitecturale și funerare, confecționate din rocă locală verzuie (tuf vulcanic), care ar putea constitui dovada pentru funcționarea unui atelier de pietrărie și la Brâncovenești.

Legăturile comerciale și nu numai, între așezările din estul Daciei Superior, au fost realizate pe drumurile principale și secundare, care asigurau legăturile cu marele flux comercial din restul provinciei și din Imperiu. Mureșul era o importantă arteră de comunicație, care a permis efectuarea schimburilor comerciale la mari depărtări, legând zona cu marea arteră de circulație fluvială a Imperiului, Dunărea.

Un alt aspect al vieții economice din zonă, este prezența a numeroase tezaure monetare, descoperite la Dâmbău, Sălașuri, Cristești, Sângiorgiu de Pădure, Reghin dar și descoperiri de monede conținând un număr mai mic de piese, făcute în unele așezări rurale sau în locuri unde sunt presupuse astfel de așezări la Cristești, Tăureni, Țigăreni, Morești, Glodeni, Band, Călugăreni, Sărățeni, Brâncovenești, Dumbrăvioara, Ideciu de Sus, Bogata, Voivodeni etc.[106]

Toate aceste aspecte dovedesc o intensă locuire a zonei estice a Daciei, între care rolul cel mai important, în lipsa orașelor, l-au deținut vicus-urile militare, care au reprezentat principalele centre administrative, economice și cultural religioase ale zonei.

---

[106] Chirilă, Gudea, Lazăr, Zrinyi 1980, 24–26.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III. Planul așezării

1. Locuințe și anexe

Cu toate că planimetria așezării romane de la Cristești nu a putut fi reconstituită în mod satisfăcător, descoperirile arheologice efectuate de-a lungul timpului relevă atât intensa locuire din cadrul așezării, cât și organizarea ei în parametrii civilizației romane.

În așezare au fost descoperite numai urmele unor locuințe de suprafață, cu o sumară temelie din piatră și pereți din chirpici. Prea multe date despre locuințele așezării – materiale de construcții, dimensiuni, compartimentare – nu deținem. Săpăturile vechi din 1928 au urmărit mai ales descoperirea castrului și apoi s-au ocupat numai de problematica cuptoarelor, fără a face precizări asupra locuințelor descoperite[107]. Al. Ferenczi precizează în scurtul său raport, despre resturile unor ziduri primitive[108]. D. Popescu în cadrul săpăturilor executate în 1950 a trasat 3 secțiuni paralele cu malul Mureșului, la distanțe mari una de cealaltă. În două din aceste secțiuni a descoperit temelia unor ziduri din piatră de râu legată cu mortar[109]. Aceeași tehnică de construcție a locuințelor a fost sesizată și de autorii săpăturilor din 1961[110] și 1972[111]. Edificiul descoperit de A.Zrinyi care a fost desemnat ca fiind *villa* unui mare producător de ceramică, probabil că nu reprezintă altceva decât termele castrului neidentificat pe teren. Dovezi în acest sens sunt cărămizile și țiglele cu ștampila *Alei I Bospanorum*, care au fost folosite la construirea edificiului, și planul de ansamblu al clădirii, care își găsește analogii probabil la termele mici ale castrului de la Ilișua[112].

Din păcate nu se poate realiza un plan general cu amplasarea acestor construcții. Identificarea exactă a perimetrului cercetat de-a lungul timpului este

---

[107] Filimon 1940, 3–8.

[108] Ferenczi 1929, 216–217.

[109] Popescu 1956, 119.

[110] Protase, Zrinyi, Dankanics, *Raport preliminar asupra săpăturilor de la Cristești*, ms. în arhiva MJM.

[111] Zrinyi 1977, 93–94.

[112] Informații, D. Protase, C.Gaiu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

aproape imposibilă. Multe construcții au apărut în timp, inclusiv Combinatul Azomureș, localitatea Cristești s-a extins înspre Tîrgu-Mureș, râul Mureș a suferit mai multe modificări de curs, inclusiv construirea unui al doilea dig protector, iar dinspre Tîrgu-Mureș construcțiile au înaintat până lângă incinta combinatului.

Acesta a și fost motivul pentru care cercetările întreprinse începând din 1994 s-au orientat spre zona rămasă cu siguranță nealterată, și anume perimetrul cuprins între calea ferată, râul Mureș, marginea estică a localității Cristești și combinat.

În perimetrul cercetat în perioada 1994–2000, stratul de cultură romană se găsește imediat sub stratul de arătură și de aceea urmele locuințelor apar fragmentare. Temeliile din piatră ale pereților apar cu întreruperi, unele dintre ele fiind distruse de brăzdarul plugului, asemenea pietre legate cu mortar apărând după fiecare arătură.

În apropierea căii ferate (în S5), imediat sub *humus-ul* actual s-a descoperit o locuință de suprafață (L1), ai cărei pereți subțiri din paiantă au lăsat o amprentă în profilul nordic al secțiunii. Podeaua descoperită la 60 cm adâncime era din lut amestecat cu multă cărămidă pisată, prezentă pe o lungime de 1,5 m și continuată cu o suprafață acoperită cu pietre de râu, plăci de gresie și cărămizi.

O locuință a fost dezvelită în 1997 (în S6), situată la 50 m de drumul așezării care ducea spre râul Mureș și la 500 m, de locuința din S3. Locuința trebuie să fi avut cel puțin două încăperi. Și pereții acestei locuințe aveau temelia din piatră de râu legată cu mortar, păstrată la adâncimea de 70–80 cm. În interiorul locuinței sunt prezente urme masive de cenușă, semn al unui incendiu și foarte puțin material arheologic.

O locuință de mai mari dimensiuni (L3) a fost descoperită în S1 și S2. La adâncimea de 0,80–1,10 m s-au păstrat urmele fundațiilor. Locuința a avut dimensiunile de 5,50 × 3 m și probabil compartimentată în 3 încăperi. Încăperea mare (4 × 3 m) avea piatra scoasă din fundație, rămânând vizibile doar amprenta fundației în lutul galben. De ea erau prinse alte două încăperi mai mici, pe aceeași lățime, cu fundațiile din piatră de râu și plăci de gresie prinse cu mortar. Toate încăperile sunt în același nivel de călcare, deci nu putem fi siguri dacă prima încăpere a fost sau nu dezafectată în epoca romană. Materialul arheologic este mai abundent în încăperea mare.

Singura locuință cu fundație din bârne și pari de susținere la colțuri a fost descoperită în S12. De formă trapezoidală, cu o singură încăpere, avea dimensiunile de 2,60 × 3 m (laturile mai lungi). Adâncimea șanțului de fundație era de 0,15–0,20 m, iar gropile de pari de la colțuri aveau diametrul neregulat între 20–25 cm, și adâncimea de 0,40 m. La colțul sud-estic, peretele prezenta o întrerupere (intrarea) evidențiată prin mai multe plăci de gresie care pavau intrarea.

Despre dispunerea locuințelor în teren nu dispunem de datele necesare, dar se poate doar presupune că exista o anumită ordonare a lor, astfel încât fiecare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

casă să aibă acces la ulițele pietruite sau numai de pământ ale așezării. D. Popescu a descoperit în 1950 un canal de scurgere din cărămizi dreptunghiulare, despre care nu se poate preciza dacă a servit o anume construcție[113] sau reprezenta o utilitate publică.

În cuprinsul așezării trebuie să fi existat și construcții mai importante, dovadă fiind cantitatea mare de materiale de construcție: cărămizi, țigle, tuburi pentru aducțiunea apei, piese arhitecturale (coloane, capiteluri), care dacă nu provin din castru - nu-și găsesc rostul în locuințele cu pereți de chirpici descoperite de-a lungul timpului.

Construcțiile, utilitățile publice, ca și planimetria așezării –în primul rând concentrarea zonei meșteșugărești în apropierea râului Mureș – relevă faptul că elemente de arhitectură romană și unele elemente de urbanism sunt prezente la scară redusă și în mediul rural.

2. Ateliere de produse ceramice

Despre atelierele de olărit și cuptoarele de ars ceramică de la Cristești s-au păstrat puține informații și descrieri de la descoperitorii lor. Neputându-le omite din lucrare, datorită importanței lor pentru economia așezării, le prezentăm în măsura în care sunt cunoscute, însoțite de comentarii de natură istorică.

În cadrul atelierelor ceramice se executa cea mai mare parte a operațiunilor de confecționare a produselor ceramice: frământarea lutului, modelarea vasului, decorarea, uscarea.

A. Filimon[114] a descoperit în preajma cuptoarelor o construcție care, după opinia sa, reprezenta un atelier de olar. Atelierul avea pereții din lemn și era acoperit cu grinzi de lemn și paie. Se pare că atelierul a fost distrus prin incendiere, deoarece A. Filimon a descoperit numai resturi de grinzi, cenușă și cărbune. Acest atelier împreună cu cele cinci cuptoare au fost localizate aproape de Mureș.

În 1972[115] s-a descoperit un cuptor patrulater cu colțurile rotunjite (Pl. V/ Fig. 2). Acest cuptor (probabil și altele din apropiere) a fost amplasat la o distanță considerabilă față de cursul Mureșului, deci nu a făcut parte din aceeași baterie cu cuptoarele descoperite de Filimon și în mod cert au lucrat sub patronajul altui atelier ceramic, neidentificat pe teren.

În săpăturile efectuate în anul 1996 (S8) în apropierea digului nou al Mureșului a fost descoperită o construcție, cu piatra scoasă din fundație, care cuprindea o încăpere de 1,60 x 2 m. Una dintre laturi se continua cu încă 1,60 m, fără a se închide. În acest spațiu deschis, mărginit de un singur perete exista o groapă umplută cu nisip fin, care probabil deservea un atelier de olărit. În partea

---

[113] Popescu 1956, 124.

[114] Filimon 1940, 3-8.

[115] Zrinyi 1977, 94, fig. XLV.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vestică, groapa se continuă cu o porțiune pavată cu piatră de râu, pe toată suprafața secțiunii, probabil o platformă amenajată a unui atelier. Argumente în plus pentru existența vreunui atelier în preajmă ar putea fi bulgării de lut, unii tasați prin călcare răspândiți pe toată suprafața pietruită (Pl. III/Fig. 2).

Acestea sunt singurele indicii arheologice despre existența unor ateliere de olar la Cristești.

O parte a atelierelor de olărit pot fi identificate pe cale epigrafică, prin analiza ștampilelor de meșter, a unor nume în *graffiti* și a altor semne lăsate de olari în pasta moale a vaselor. Aceste mărci și nume sunt prezente în primul rând pe opaițe, dar și pe vase. Nu am luat în considerare numele prezente pe unele vase, deoarece aceste nume puteau fi zgâriate și de proprietarii lor, după ce ei au intrat în posesia vaselor.

Aceste indicii epigrafice ar fi:

- Ștampilă pe opaiț: *Gaius Gemellus*[116]
- Ștampilă pe opaiț: *Titus*[117]
- Ștampilă pe opaiț: *CAI*[118]
- Graffiti pe opaiț: *AONIA (Avonianus)*[119]
- Ștampilă pe vas: *FELIX*[120]

Dintre piesele ceramice care poartă marcă de olar cele mai nesigure în identificarea unor ateliere par a fi opaițele, care au circulat pe arii întinse.

Prezența la Cristești a acestor obiecte ceramice cu ștampile de meșter, nemaiîntâlnite în Dacia, reprezintă dovada producerii lor în atelierele din așezare. O situație similară se poate presupune și pentru numele incizate atât pe opaițe, cât și pe vase, dar numai înainte de ardere. Aceste nume zgâriate în pasta moale a obiectelor, puteau fi făcute numai de persoane aflate în contact direct cu obiectele supuse procesului de confecționare și care lucrau efectiv în atelier, fără a fi în mod obligatoriu patronul atelierului.

În 1972[121], în clădirea descoperită de A. Zrinyi s-a găsit un opaiț cu ștampilă de meșter, pe care o descifrează *Valerius Albius F(ecit)* și care ar fi un meșter local. O analiză mai atentă a ștampilei ne face să reconsiderăm această interpretare și să îi atribuim opaițul (prin ștampilă, formă și decor) meșterului Ianuarius care își avea *officina* la Ulpia Traiana Sarmizegetusa[122].

Deocamdată, nu se poate face nici o legătură între cuptoare și ateliere și nu se poate presupune dacă exista sau nu o specializare a atelierelor pe anumite categorii de produse ceramice.

---

116 Floca 1937, 12; Gostar 1961, 193; Zrinyi 1977, 96; Pop 1994, 41–49.
117 Floca 1937, 12; Gostar 1961, 194, fig. 15; Pop 1994, 41–49.
118 Floca 1937, 12; Gostar 1961, 193; Man 2000, 62–63, nr. 46, 47, 55.
119 Gostar 1961, 192, fig. 4; Man 2000, 48.
120 IDR, III/4, nr. 162; Zrinyi 1977, 96; Pop 1994, 41–49.
121 Zrinyi 1977, 96.
122 Alicu 1994, 27.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Datorită numărului mare de cărămizi și țigle ștampilate și neștampilate precum și a altor materiale de construcție din ceramică, până acum numai s-a dedus existența unei cărămidării[123].

Probabil atelierele și cuptoarele erau grupate într-o anumită zonă a așezării (la fel ca și în alte așezări cu descoperiri similare)[124] cu siguranță cele mai multe în apropierea Mureșului.

De altfel, descoperirile arheologice din anul 2000, efectuate pe malul drept al Mureșului, ne determină să luăm în considerare și posibilitatea extinderii zonei atelierelor de olărit dar și a zonei locuite pe malul celălalt al Mureșului.

3. Cuptoare de olar

În așezarea romană de la Cristești au fost descoperite în total 6 cuptoare de ars ceramică. În urma săpăturilor efectuate de Aurel Filimon și Al. Ferenczi au fost descoperite 5 cuptoare (3 circulare și două patrulatere) iar un cuptor dreptunghiular a fost găsit de A. Zrinyi în 1972.

Problematica cuptoarelor de olari de la Cristești este destul de ambiguă, din cauza materialelor documentare și ilustrative, lacunare, care s-au păstrat. Chiar și participanții direcți la săpăturile efectuate în 1928 nu au căzut de acord asupra numărului de cuptoare descoperite la Cristești. Al. Ferenczi, care a participat numai la prima parte a săpăturilor menționează două cuptoare, fără a preciza tipul[125], Aurel Filimon[126] vorbește de cinci cuptoare (circulare și patrulatere), iar Oct. Floca[127] menționează trei cuptoare circulare. Aceste cuptoare au fost prezentate sumar, în scurte rapoarte publicate, fără a se preciza contextul stratigrafic și fără o amplasare exactă a cuptoarelor în cadrul așezării.

De asemenea, cuptorul descoperit de A. Zrinyi în 1972 nu a beneficiat de o descriere și nici de o reconstituire grafică. Singurul material documentar păstrat este un plan orizontal al cuptorului (Pl. V/Fig. 2).[128]

În privința numărului cuptoarelor descoperite la Cristești înclinăm să dăm crezare lui Aurel Filimon, pentru că Oct. Floca menționează 3 cuptoare conice iar Al. Ferenczi două cuptoare, fără a le preciza forma. Deci, este evident că, totalizând, rezultă un număr de cinci cuptoare, deoarece fiecare autor a pomenit numai un tip de cuptor de olărit. Oricum, numai A. Filimon face o descriere a celor două tipuri de cuptoare, fără a le individualiza.

---

[123] Petolescu, Mărghitan 1974, 247–258; Benea 1976, 205–214; Moga 1976, 191–196.

[124] Protase, Dănilă 1965, 583–587; Floca 1970, 14–16; Lipovan 1983–1984, 301–317; Moga 1996, 9–19; Mușețeanu 1996, 17–22; Mitrofan 1993, 36; Benea 1982, 22–40; Popilian 1997, 7–21.

[125] Ferenczi 1929, 216–217.

[126] Filimon 1940, 3–8.

[127] Floca 1937, 3.

[128] Zrinyi 1977, Pl. XLIV, XLV.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

De obicei, cuptoarele erau construite pe un teren puțin înclinat sau lângă malurile văilor uscate ale râurilor mici, astfel încât camera de foc rămânea afară, iar cele două încăperi erau săpate în pământ. Astfel se creau în timpul arderii condiții termice constante.

Cuptoarele descoperite la Cristești în 1928 fac parte din categoria cuptoarelor pe jumătate săpate în pământ. Diferența dintre cuptoarele integral săpate și cele doar pe jumătate săpate în pământ este că la al doilea tip o parte din camera superioară era deasupra solului. De obicei, olarii încercau să le sape cât mai adânc pentru a evita fluctuațiile mari de temperatură.

Potrivit descrierii lui Filimon, cuptoarele erau săpate în pământ (nu se cunoaște la ce adâncime, dacă au fost ambele camere săpate în pământ), pereții lor erau formați din pământ natural, interiorul lor fiind fățuit cu argilă ca să reziste atât focului, cât și presiunii exterioare a pereților de pământ.

Deci la Cristești, în 1928 s-au descoperit două tipuri de cuptoare: circulare și dreptunghiulare.

Cuptoarele circulare erau amplasate cu gura spre nord, spre râul Mureș. Camera inferioară avea la bază diametrul de 1,20 m, înălțimea totală era de aproximativ 1,60 cm, camera de foc fiind păstrată în întregime, săpată într-un teren lutos și fățuită pe întreaga suprafață. Din centrul camerei de foc se ridica un stâlp din lut cu diametrul de 60 cm, pe care se sprijinea grătarul – o platformă de lut groasă de 10–15 cm. Pentru trecerea aerului cald din camera de foc în camera pentru ars vase, grătarul era străbătut de trei rânduri de cercuri concentrice de orificii cu diametrul de 6 cm, având direcția de pătrundere prin vatra de lut ușor oblică. Partea de sus a cuptorului era în formă de boltă sau tronconică, fiind prevăzută cu o gură de alimentare cu diametrul de 60 cm.

Gura cuptorului pentru focărit avea 40 cm lărgime și 30 cm înălțime, fiind căptușită cu lespezi de piatră.

Cuptoarele patrulatere descoperite și prezentate de A. Filimon se compun din două părți: camera de foc și camera de ardere a vaselor. Dimensiunile reduse ale acestui cuptor (2 × 2 m) lasă de presupus că în el se ardeau numai vase, nu și materiale de construcție, în incinta cuptoarelor fiind descoperite numai rebuturi ceramice și fragmente de vase.

Autorul săpăturilor nu ne furnizează informații despre existența vreunui perete median de susținere a grătarului (poate nu a existat) și despre forma părții superioare a camerei de ars vasele. Camera de foc era formată dintr-un canal cu o lungime de 40 cm și o înălțime de 30 cm, fiind căptușit cu lespezi de piatră.

Ultimul cuptor de olar descoperit la Cristești a fost dezvelit de A. Zrinyi în 1972. De pe urma acestei săpături arheologice s-a păstrat un plan și o fotografie a cuptorului, fără detalii descriptive sau stratigrafice.

Din plan se poate observa că acest cuptor este de formă dreptunghiulară, cu colțurile rotunjite, având dimensiunile interioare de 3 × 2,3 m. În mijlocul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

camerei de ardere apar mai multe cărămizi pătrate dispuse relativ simetric (Pl. V/ Fig. 2). Părerea noastră este că aceste cărămizi reprezintă resturi din canalul median din care s-au desprins alte câteva canale secundare. Analogii pentru acest tip de cuptor găsim în foarte multe centre unde s-a produs ceramică, dar cele mai apropiate par a fi la Romula[129] și Micia[130].

Cuptorul era construit din lespezi de piatră legate cu mortar, iar gura de alimentare avea o lungime de 70–80 cm. Nu se poate preciza cât de adâncit în pământ era acest cuptor. Cel puțin curioasă este reconstituirea părții din față a cuptorului, care probabil că reprezintă urmele platformei de lucru a cuptorului.

Acestea sunt datele pe care le deținem despre cuptoarele de olărit de la Cristești, care cu toate lacunele de prezentare își găsesc numeroase analogii.

Din datele prezentate de descoperitori nu rezultă nici un element care să contribuie la fixarea unei cronologii mai precise pentru perioada în care au funcționat cuptoarele, dar acestea se înscriu în tipologia generală a cuptoarelor de olărit din Dacia și Imperiul Roman.

În februarie 2007, arheologii din cadrul Muzeului Județean Mureş[131] au întrerupt lucrările de amenajare a terenului în vederea construirii unui parc auto, în spatele RAR Târgu Mureş, care se află la aproximativ 1 km de Combinatul Azomueş, înspre sud. Demersul nostru a făcut posibilă salvarea unui cuptor de ars cărămidă[132], corespunzător nivelului de locuire roman din zonă.

Cuptorul a fost recuperat în cea mai mare parte, mai puțin fațada și *praefurnium*-ul. Partea superioară a fost distrusă din vechime, în urma recuperării ultimei șarje de cărămidă și abandonarea ulterioară a instalației.

În momentul intervenției, dealul în care a fost săpat cuptorul a fost deja nivelat, pentru a se crea suprafața necesară construirii obiectivului mai sus menționat. În pământul excavat nu au fost sesizate fragmente ceramice și nici urmele altor instalații care ar fi putut fi distruse anterior intervenției noastre.

Pentru a recupera cât mai multe informații stratigrafice și cât mai multe elemente ale cuptorului au fost deschise două casete. Caseta 1 (6 × 6,14 m) a fost trasată pentru a putea surprinde partea superioară și eventualele urme ale acoperișului. Orientarea casetei a ținut cont de dispunerea cuptorului, așa cum

---

129 Popilian 1976, 142–143; Popilian 1997, 8, fig. 6.

130 Floca 1970, 60.

131 Man, Crişan, Cioată 2010, 85–95.

132 Bibliografia descoperirilor de cuptoare de olărit în provincie, dar și *extra provinciam* este vastă, de aceea menționăm numai lucrările mai cunoscute și mai des folosite: Berciu 1947–1949, 180–188; Protase, Dănilă 1965, 583–587, Popilian 1969, 167–169; Mărghitan 1971, 531–535; Petre 1968, 133–146; Cătinaş 1980, 81–84; Floca 1971, 38; Benea 1982, 22–40; Lipovan 1983, 301–312; Gudea 1978, 135–147; Alicu 1984, 467–470; Gudea 1989, 194–198; Mitrofan 1991, 173–200; Mitrofan 1993; Moga 1996, 9–16; Mușețeanu 1996, 17–22; Matei 1997, 367–400; Popilian 1997, 7–21; Ardevan 2001, 319–329; Gaiu 2001, 161–198; Henning 1977, 190–193; Duhamel 1978–1979, 64–68; Le Ny, 1988.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

se putea intui din fațada sa surprinsă în peretele dealului, respectiv NE-SV. În partea din față a cuptorului, care era deja excavată, s-a deschis o casetă, C2, cu dimensiunile mai mici de 2,80 × 4,40 m, cu scopul de a recupera gura de alimentare și praefurniumul cuptorului.

În colțul SE al casetei 1 au apărut, în același nivel cu înălțimea păstrată a pereților cuptorului, țigle cu ștampila ALA I BOSP (*Ala I Bosporanorum*)[133] și câteva fragmente ceramice romane.

Groapa săpată în lutul steril pentru a face loc construirii cuptorului are dimensiunile 3,80 × 4,10 m. În plus, groapa avea o prelungire în partea din față a cuptorului pentru *praefurnium*, cu dimensiunile de cca 1,40 × 1,80 m, lărgindu-se spre partea terminală (nu se cunoaște exact până unde anume se întinde, din moment ce a fost săpată de excavator înainte de intervenția noastră) (Pl. VII/Fig. 1).

Cuptorul are o formă dreptunghiulară, cu dimensiunile exterioare de 2,80 × 2,70 m. Pereții au în componență un singur strat de cărămidă nearsă cu lungimea de 38 cm, lățimea de 18–20 cm și grosimea de 8 cm. Înălțimea păstrată a pereților este de până la 1,80 m. Verticalitatea pereților se transformă într-o albiere spre fundul cuptorului, înspre canalul central al camerei de ardere (Pl. VII/Fig. 2).

P*raefurnium*-ul s-a păstrat în mică măsură. Acesta era flancat de doi pereți laterali, din lut crud, bine bătătorit, solidificat în urma proceselor de ardere. Pereții *praefurnium*-ului se desprindeau din pereții cuptorului iar fundul era albiat și plin de cărbune. P*raefurnium*-ul are o lungime păstrată de 1,20 m, pornind de la peretele exterior al cuptorului. Partea superioară a coridorului boltit nu s-a păstrat. La intrarea în gura de alimentare erau dispuse orizontal câteva fragmente de cărămizi (Pl. VIII/Fig. 1).

Camera de foc a fost în întregime construită în panta dealului. Ca și la majoritatea cuptoarelor de acest fel descoperite pe teritoriul României și nu numai, grătarul care despărțea camera de ardere de camera de coacere a materialului tegular, a fost susținut de trei arcade, între care au fost amenajate spații de canalizare a aerului cald spre orificiile din grătar, prin care căldura era propagată în camera de ardere a materialului ceramic. Arcadele au fost construite din cărămizi nearse, probabil doar uscate la soare, legate între ele cu lut. Acestea erau de diferite dimensiuni (în funcție de locul pe care îl ocupau în structura bolții), cu lungimi cuprinse între 0,32 m și 0,78 m, lățimi cuprinse între 0,24 m și 0,28 m și grosimi între 0,08 și 0,10 m. Aceste arcade se îngustează dinspre exterior spre interior (Pl. IX/Fig. 2). Prima boltă (dinspre *praefurnim*) are o înălțime de 0,96 m (de la podeaua camerei de ardere) și o deschidere la bază de 0,98 m. Cea de a doua are o înălțime de 1 m și o deschidere la bază de 0,70 m. Cea de a treia și ultima are 0,98 m în înălțime și o deschidere de 0,52 m. Arcadele sunt, prin urmare, formate

---

[133] Gudea, Zrinyi 1977, 223–232; Gudea, Zrinyi 1983–1984, 51–58.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

din cărămizi, dispuse radiar și conferă o foarte bună susținere a grătarului, cu toată șarja de material ceramic care ar fi putut fi clădită pe acesta. În interiorul camerei de foc, prin dispunerea bolților, se forma un canal central lung de 2,65 m. Din canalul central se desprind, spre stânga și dreapta, trei canale secundare de până la 0,40 m lărgime (ușor diferită la fiecare canal), menite să difuzeze căldura din camera de foc pe toată suprafața grătarului.

În ordinea elementelor ce compun această parte a instalației, primul (dinspre fața cuptorului înspre partea din spate a acestuia) este un spațiu interstițial, corespunzător în planul grătarului gurilor de transmitere a aerului cald, urmat de o arcadă, suprapusă în planul grătarului de cărămizi dispuse orizontal, pe lungime.

Toate elementele de construcție ale camerei de foc sunt construite din cărămidă nearsă, și sunt legate cu straturi succesive de lutuială. Stratul de lutuială (de până la 0,10 m grosime) este înroșit și zgurificat datorită temperaturilor foarte mari atinse în interiorul camerei de ardere.

La degajarea pământului din interiorul camerei de foc au fost identificate două amprente maro închis, cu diametrul de 9 cm, care dovedesc existența unor pari de lemn pentru susținere, dispuşi orizontal, câte doi în fiecare spațiu interstițial, pentru a contracara presiunea pământului asupra pereților laterali ai cuptorului. Aceștia au fost fixați în momentul construirii instalației și sunt vizibili doar în ultimele două canale laterale dintre arcade, unde flăcările nu i-a atins; cu siguranță acești stâlpi orizontali de lemn existau încă în momentul părăsirii cuptorului, din moment ce a fost posibilă sesizarea urmelor lăsate de aceștia în pământul care a umplut ulterior camera de foc. Prezența lor era necesară, mai ales că peretele din spate s-a arcuit vizibil spre interiorul camerei de foc tocmai datorită acestei presiuni a pământului.

Cu toate acestea, faptul că este vorba despre doi pari, iar una dintre amprente se află imediat sub rândul de cărămizi corespunzătoare grătarului poate duce la o concluzie suplimentară referitoare la rolul unuia dintre pari: parul de sus a fost folosit drept suport în momentul construirii grătarului, în zona dintre arcuri în care se formau orificiile.

Este foarte probabil ca acești doi pari dispuși orizontal să fi fost susținuți de pari verticali, undeva în zona lor mediană (de menționat faptul că cele două amprente nu se suprapun, ci sunt decalate cu câțiva centimetri), pentru a asigura stabilitatea lor. Mai mult, în pereții laterali nu au fost observate orificii pentru fixarea lor, fapt ce pledează pentru existența stâlpilor verticali. Bineînțeles, această structură de lemn era menită să reziste până la prima ardere, care ar fi conferit rezistență întregii amenajări.

Grătarul (Pl. VIII/Fig. 2) care desparte camera de foc de camera de ardere a materialului tegular are suprafața de 2,40 m × 2,40 m, iar orificiile de transmitere a aerului cald sunt în număr de 40, grupate câte 2, în 4 șiruri a câte 10 orificii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Acestea au fost realizate din cărămizi fixate pe lățimea lor, perpendicular pe cele care constituie spațiul dintre bolți, astfel încât la acest nivel orificiile sunt patrulatere cu dimensiunile de 0,10 m × 0,15 m. Pe cele trei suprafețe de deasupra arcadelor au fost așezate cărămizi dispuse orizontal. Spre deosebire de arcade, în compoziția cărora intră cărămizi de dimensiuni foarte mari, cărămizile care alcătuiesc orificiile de transmitere a aerului și cele așezate pe suprafața de deasupra arcadelor au lungimi de până la 0,40 m, lățimi de până la 0,30 m și grosimi de până la 0,12 m. Această platformă a fost lutuită în mai multe straturi: primul strat după așezarea cărămizilor (pe acest strat au fost făcute șănțuiri cu mâna în lutul moale, pentru a optimiza aderența următorului strat de lutuială), cel de-al doilea strat este cel pe care s-a clădit prima șarjă de material, iar cel de-al treilea strat constituie o refacere ulterioară, care nu apare pe toată suprafața grătarului și a avut rolul de a acoperi fisurile apărute în urma utilizării cuptorului. Astfel, orificiile au dobândit aspectul circular, având diametrul de 0,12 m.

Camera de ardere a materialului ceramic este păstrată în cel mai înalt punct până la 0,76 m pereții săi fiind aceiași cu ai camerei de foc. În momentul degajării suprafeței sale s-a constatat că o parte din peretele estic era prăbușit pe platforma grătarului.

Având în vedere caracteristicile generale ale instalației, considerăm că aceasta avea un caracter permanent, fiind destinată să reziste mai multor utilizări succesive. Cuptorul fiind construit direct în pământ, încărcarea și scoaterea șarjei din cuptor se făcea pe deasupra și probabil nu avea nici un acoperiș permanent, ci toată încărcătura, după ce era stivuită pe grătar, era închisă printr-un strat gros de lut.

Instalația era protejată de un acoperiș adițional, fapt dovedit de cele două gropi de pari descoperite în partea de sud a cuptorului, cu diametrul de cca 10 cm, vizibile începând din stratul corespunzător camerei superioare. Tot în această zonă au fost descoperite țiglele cu ștampila ALA I BOSP (*Ala I Bosporanorum*), fragmente de olane și vase ceramice romane (Pl. IX/Fig. 1). Fragmentele ceramice provin de la vase de uz comun, din pastă roșie. Dintre aceste fragmente atipice, s-a putut reconstitui parțial un castron, de dimensiuni medii (diametrul gurii de 24 cm). Buza este dreaptă și rotundă, pereții curbați, iar fundul (care lipsește) cu siguranță inelar. Cel mai reprezentativ material descoperit este materialul tegular: 5 fragmente de țigle cu ștampila ALA I BOSP (*Ala I Bosporanorum*) și câteva neștampilate și olane fragmentare. O tipologie a acestor ștampile tegulare a fost făcută de N. Gudea și A. Zrinyi[134], iar exemplarele noastre, se încadrează în tipul III. Din păcate, acestea nu ne oferă suficiente indicii pentru a încadra cuptorul într-un interval cronologic mai precis.

---

[134] Gudea, Zrinyi 1977, 223–232; Gudea, Zrinyi 1983–1984, 51–58.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Desigur că este general acceptat faptul potrivit căruia descoperirea unor cuptoare de ars ceramică, indiferent dacă pentru materiale de construcție sau pentru vase și produse ceramice cu diferite funcționalități reprezintă cea mai bună dovadă a existenței unui atelier de olari. Când aceste cuptoare sunt în relație arheologică demonstrată stratigrafic de construcții, gropi pentru vase sparte, produse finite, ustensile etc. atunci se poate vorbi de funcționarea unor ateliere în adevăratul sens al cuvântului.

Acest cuptor este amplasat într-o zonă aflată mult în afara perimetrului așezării, pe o colină situată aproximativ la 1 km distanță de marginea sudică a așezării. Interesant este faptul că, deși a fost nivelat tot dealul, nu au mai apărut alte cuptoare sau elemente auxiliare necesare producției ceramice, cum ar fi gropile de materii prime sau cele reziduale. Această apariție singulară reprezintă o raritate în lumea romană, mai ales că instalația a fost construită pentru o funcționare de durată.

Instalația reprezintă un cuptor de ars cărămidă și se încadrează în tipologia propusă de Françoise Le Ny în tipul II E[135], cu mențiunea că diferențele se constată doar la nivelul dimensiunilor, în acest caz mai reduse. Este totodată tipul întâlnit în Dacia romană la Ulpia Traiana Sarmizegetusa[136], într-un caz la Micia[137] și respectiv în Dobrogea la Garvăn[138]. Apariția produselor tegulare cu ștampila alei I Bosporanorum întărește încă o dată supozițiile ce țin de existența unui castru în zona Cristeștiului. Ca și în alte cazuri cu asemenea descoperiri, datarea exactă nu este posibilă, însă cu siguranță este de corelat cu datarea locuirii în așezarea de la Cristești și mai ales cu prezența trupei sus-menționate în zonă.

4. Drumurile și rețeaua stradală

Rețeaua de drumuri din zona văii superioare a Mureșului era legată de marele drum imperial, care la Războieni se bifurca în trei ramificații: una dintre ele se îndrepta spre Cristești – Brâncovenești și se păstrează sub forma unei fâșii de pietriș dispusă paralel cu calea ferată și vizibilă pe alocuri, pe suprafața terenului arat.[139]

Această arteră a fost organizată astfel încât nici o așezare mai importantă sau castru să nu rămână izolată, asigurând mișcarea rapidă a trupelor în caz de nevoie și deservind și necesitățile comerciale și economice ale regiunii. Rolul

135 Le Ny 1988, 41- 43, fig 22b.
136 Floca 1941–1942, 430–440.
137 Floca 1970, cuptorul nr. 1, 17–22.
138 Ștefan 1957, 339–344.
139 Lucrări speciale în acest domeniu nu s-au scris pentru estul Daciei Superior, de aceea menționăm ca lucrări de referință: Macrea 1969, 154; Blăjan, Theiss, Preda 1994, 167–196; Fodorean 2006, 207–212;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

strategic al drumurilor din zona cursului superior al Mureșului este dovedit și de faptul că la Ungheni, unde Mureșul primește ca afluent apele Nirajului, drumul se bifurcă. O ramificație însoțea în continuare valea Mureșului, pe când ramura a doua, menținându-se în apropierea văii Nirajului, urca până la castrul de la Călugăreni[140]. Urmele drumului care continuă pe valea Mureșului, după localitatea Ungheni, au fost identificate la Cristești, Mureșeni, Tg. Mureș (în punctul Auto Service, pe str. Gh. Doja), iar din această zonă cotea spre NV și trecea undeva pe malul drept al Mureșului, fiindcă în continuare urmele drumului au fost identificate pe raza comunelor Nazna, Sântana de Mureș, Curteni, Chinari, Glodeni etc.

În interiorul așezării de la Cristești, drumul roman a fost surprins în două secțiuni (Pl. VI/2). Acesta avea o traiectorie paralelă cu șoseaua E60 și calea ferată în partea de SE, iar în partea de NV, cu drumul pietruit, care face legătura între așezarea contemporană și Combinatul Chimic Azomureș, numit de localnici Strada Combinatului.[141]

Pe teritoriul municipiului Tg. Mureș urmele drumului roman nu mai pot fi urmărite. Oricum, se pare că acest drum, undeva la intrarea în Tg. Mureș, traversa râul Mureș, pentru că restul traseului până la Brâncovenești se află pe partea dreaptă a Mureșului.

În ceea ce privește construcția drumului, acesta era format din straturi de pietriș, nisip și bolovani de râu. În 1966 A. Zrinyi a descoperit în grădinile unor case de pe partea stângă a str. Gh. Doja o porțiune de drum pavat[142], sau mai degrabă, pietruit pe o lungime de 5,5 m.

Drumul roman, pe toate porțiunile descoperite, prezintă straturi succesive de refacere, dovedite de prezența pieselor antice, a lentilelor de pământ negru și argilă între diferitele straturi ale drumului.[143]

Pentru construcția și întreținerea drumului, în mod sigur a fost folosit balast din albia Mureșului, de unde și astăzi se exploatează intens materiale de construcții de bună calitate.

În ceea ce privește rețeaua stradală din interiorul așezării, se pare că cel puțin o parte era constituită din străzi pietruite. Urmele unei asemenea străzi au fost surprinse atât în parcela agricolă de lângă calea ferată, cât și în apropierea Mureșului. Această stradă se prezintă ca o lentilă de piatră cu o lățime medie de 4 m (Pl. VI/3). După orientarea sa în teren, această stradă străbătea așezarea de la calea ferată până la Mureș[144]. Având în vedere descoperirile din anul 2000 de pe malul drept al Mureșului, care demonstrează locuirea intensă și pe malul drept al râului, se poate presupune existența unui pod, care făcea legătura între cele două părți ale așezării.[145]

---

140 Paulovics 1944, 85.
141 Cercetări Nicoleta Man, 1994–1995
142 Raport de perieghеză, manuscris în MJM.
143 Vezi Capitolul I.
144 Vezi Capitolul I.
145 Cercetări Nicoleta Man, 2000.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

5. Morminte

Cimitirul nu a fost identificat pe teren, deși prezența lui este bine atestată, prin numeroase monumente funerare descoperite de-a lungul timpului.

Paulovics pomenește de un mormânt[146], atunci când descrie profilul din malul Mureșului. Acest mormânt era săpat la 2,5 m adâncime până în steril, inventarul fiind constituit din ceramică roșie, iar oasele prezentau urme de oxidare din cauza contactului cu vreun obiect de bronz.

Un mormânt de copil amplasat la 1 km de așezare pe colina din fața Combinatului Azomureș, a fost descoperit de A. Zrinyi[147]. Defunctul a fost așezat pe un rând de trei țigle, iar deasupra lui, din 6 țigle s-a format un acoperiș „în două ape". Morminte din cărămizi au fost descoperite și la Tg. Mureș[148]. Distanța mare dintre cele două morminte nu ne ajută la plasarea în teren a cimitirului așezării. Paulovics[149] era de părere că cimitirul era plasat pe colina din fața așezării sau de-a lungul drumului roman în direcția Tg. Mureș. Monumentele funerare provenite de la Cristești se aflau înainte de primul război mondial în colecția contelui Teleki de la Gornești, care „le-a cules", în urma unor inundații, în anul 1910, dar fără a preciza locul.

Dacă aceste monumente au fost descoperite după inundații, înseamnă că cimitirul nu a fost amplasat numai pe colină, deoarece apele Mureșului nu puteau atinge o asemenea înălțime, ci și în lunca Mureșului, probabil înspre Mureșeni.

---

146 Paulovics 1944, 85.

147 Informații A. Zrinyi.

148 Floca 1941, 50–51.

149 Paulovics 1944, 86.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

IV. Populația

Populația din așezarea romană de la Cristești poate fi studiată și după onomastica prezentă pe monumentele epigrafice de diferite tipuri (votive, funerare, diplome militare), dar și după alte categorii de materiale arheologice cum ar fi ștampilele de meșter aplicate pe obiecte ceramice sau numele incizate și zgâriate pe vase ceramice. Dar și prin această metodă, proporția persoanelor a căror origine și etnicitate poate fi stabilită, este extrem de redusă.

Documentele epigrafice ne oferă 23 de nume de persoane – în cea mai mare parte gentilicii și *cognomina* – aparținând atât populației civile, cât și soldaților, dintre care cei mai mulți poartă nume romane, dar sub care se ascunde o altă origine etnică. Aceasta este situația lui Marcus Fabius, care este de origine celtică, probabil din Pannonia[150], și care după efectuarea stagiului militar într-o cohortă din Dacia, s-a stabilit în *vicus*-ul de la Cristești împreună cu familia. Cei doi fii, Publius Aelius M (?) și Publius Aelius Quintus, poartă nume romane, în schimb fiica Aelia Dionysia are cognomen greco-oriental. Tot de origine celtică trebuie să fi fost Finitus, Supinus, Marcus Aurelius Super (Avita soție), Aponius, G. Gemellus[151], care poartă nume de factură latino-celtică.

În ceea ce privește numele ne-romane, două dintre ele sunt greco-orientale (Dionysia și Hermeros), deși proveniența lor orientală este nesigură. Despre Dionysia se știe că tatăl ei este un celto-roman, probabil din Pannonia care a primit cetățenia romană în Dacia.

Heptapor[152], fiul lui Isius și Sital(ka)[153], proprietarul vasului cu *grafiti* poartă nume trace.

Un singur nume Aurelius Sa(turninus)[154], dacă completarea este corectă, pare să fie un nume specific african-latin.

De fapt este un lucru bine cunoscut, faptul că o parte a locuitorilor de origine non-romană din provinciile Imperiului Roman poartă *nomina Romana,*

---

150 Husar 1999, Tabel 11, nr. 15.

151 Husar 1999, Tabel 11, nr. 8, Tabel 7, nr. 35, 191.

152 IDR, I, Dipl. XVI.

153 IDR, III/4, nr. 165.

154 Bărbulescu 1995, 1325.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

iar la Cristești situația nu pare să fie diferită. Numai în două cazuri – unde *origo* este indicată – se poate specifica originea etnică-teritorială a coloniștilor. Ne referim la veteranul Heptapor (Bessus) – beneficiarul Diplomei din 158, tatăl lui Isius, este oriental, dar care probabil nu a locuit în așezarea de la Cristești.

Tabel onomastic al populației atestate în așezarea romană de la Cristești

	Numele	**Statutul juridic**	**Ocupația**	**Originea etnică**	**Sursa epigrafică**
1	Q. Caecilius Caecilianus	Cetățean roman	Praefectus alae	Italic	IDR III/4 135
2	Licinius Nigrinus	Cetățean roman	Praefectus alae	Italic	Devijver, Mil Eq, II, L 14 IDR, I, Dipl. 16
3	Aurelius Sa(turninus)?			Nord-african	IDR III/4, 136
4	Postumius Clemens			Italic	IDR III/4, 137
5	Marcus Fabius	Cetățean roman	Veteran	Celtic Panonnia?	IDR III/4, 138
6	Publius Aelius M	Cetățean roman			IDR III/4, 138
7	Dionysia	Cetățean roman			IDR III/4, 138
8	Publius Aelius Quintus	Cetățean roman			IDR III/4, 138
9	Chele (?)				IDR III/4, 139
10	Finitus			Celtic	IDR III/4, 140
11	Supinus			Celtic	IDR III/4, 140
12	Hermeros		Lapidarius	Greco-oriental	IDR III/4, 133
13	Marcus Aurelius Super Avita(soție)		Soldat	Celtic	IDR III/4, 141
14	Poni(?) Aponius Antonius			Celtic	IDR III/4, 142
15	Victoria Victorina Victorinus			Roman	Paulovics 1944, 94, fig. 50
16	Gaius Gemellus sau Geminus	Peregrin	Olar	Celtic	Pop 1994, 41–49
17	Felix	Peregrin	Olar	Roman	Pop 1994, 41–49 IDR III/4, 162
18	Crescens			Roman	IDR III/4, 163
19	Sitalka			Tracic	IDR III/4, 165
20	Heptapor	Cetățean roman	Veteran	Tracic	IDR I, Dipl. 16
21	C(aius) A(.....) I(......)	Cetățean roman?	Olar		
22	Avonianus		Olar		
23	Titus	Peregrin	Olar	Italic	Pop 1994,41–49

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Se poate menționa că manifestările epigrafice ale nativilor lipsesc, dar prezența lor este dovedită prin existența altor categorii de materiale.[155]

Monumentele funerare de la Cristești oferă indicii în ceea ce privește originea etnică și teritorială a locuitorilor. Pe o serie de *stelae* și pereți de *aediculae* sunt reprezentate personaje cu port și bijuterii tipice norico-pannonice. Pe de altă parte, repertoriul monumentelor sepulcrale ilustrează interferențele cultural-artistice dintre elementele norice și cele eravisco-pannonice.

Frecvența anumitor genuri de monumente și tipuri iconografice conturează preferința locuitorilor Daciei Porolissensis pentru formele și modelele de sorginte norico-pannonică. Din acest punct de vedere, zona central-estică a Transilvaniei romane – Cristești, Șeica Mică, Apoldul de Sus – pare a fi mai apropiată de centrele Daciei Porolissensis, decât de centrele Daciei Superior.[156]

Discutând problema influențelor norico-pannonice în Dacia, D. Protase[157] considera că acestea reflectă rezultatul colonizării romane cu grupuri etnice din regiunile respective, circulația artizanilor și a modelelor, interferențele cultural-artistice.

Comparând tipurile iconografice întâlnite în Dacia Porolissensis cu cele de la Cristești și Șeica Mică, vom constata că în cazul celor din urmă trăsăturile cu specific zonal ilustrate de portul norico-pannonic sunt pregnante, în vreme ce în Dacia Porolissensis asemenea elemente de vestimentație, care sugerează proveniența din mediul ne-roman sau în curs de romanizare, apar sporadic.

Monumentele funerare din Dacia cu analogii în Noricum și în Pannonia reprezintă rezultatul unor comenzi speciale din partea unor coloniști care doreau să perpetueze stilul cu care se familiarizaseră în patria lor, fie, mai degrabă, contribuția unor artizani de curând stabiliți în Dacia, care lucrează încă în maniera provinciilor de unde au venit, înainte de a se adapta gusturilor și stilului specific Daciei.

Așezarea romană de la Cristești cunoaște stratificarea socială tipică epocii. Coloniștii aveau statut juridic diferit: *cives Romani* sau *peregrini* și o poziție socială diferită. Sigur că, cea mai mare parte erau peregrini. Discuția despre populația așezării de la Cristești nu poate exclude soldații, mai ales că majoritatea informațiilor de ordin epigrafic sunt în legătură cu ei[158]. Din punct de vedere economic, toți soldații trebuie considerați ca aparținând categoriei de *honestiores*. În aceeași categorie trebuie încadrați proprietarii de ateliere ceramice sau prelucrarea pietrei. Dintre aceștia pot fi amintiți: lapicidul Hermeros și olarii Gaius Gemellus, Felix, Titus și C(aius) A(....) I(....). Aceștia sunt atestați prin ștampile aplicate pe diferite piese confecționate în atelierele lor. Nu se poate presupune că sigla ștampilată pe produse ar putea reprezenta numele unui simplu angajat al atelierului.

155 Popescu 1951, 279–283; Popescu 1956, 154–156.

156 Husar 1999, 194.

157 Protase 1961, 140–141.

158 IDR, III/4, 135, 138, 141.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În ceea ce privește categoria *humiliores*, aceștia erau mici meșteșugari, comercianți sau agricultori, care nu prea au lăsat în urmă materiale epigrafice. În aceeași situație se află liberții, *servi*, care în mod sigur se aflau printre locuitorii așezării, dar care nu au ridicat monumente epigrafice, certificându-și astfel prezența.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

V. Economia așezării

1. Producția meșteșugărească

Producția ceramică. Producția ceramică de la Cristești se distinge prin calitatea și varietatea categoriilor ceramice ieșite din atelierele așezării. Cele 7 cuptoare descoperite[159], prezența unor mărci de meșter care nu au fost identificate în altă parte[160], tiparele și materialul ceramic abundent, demonstrează existența unei industrii locale de ceramică, care acoperă nu numai nevoile așezării, dar și ale unei părți din estul Daciei Superior.

Ceramica locală atât cea comună, cât și cea de lux este confecționată dintr-o pastă superioară, de culoare roșie, care este specifică acestui centru ceramic. Nu lipsesc nici vasele gri și negre, care însă, din punct de vedere al calității, sunt inferioare celor roșii.

Cantitativ, ceramica comună este covârșitor mai numeroasă decât cea de lux. Ca formă și funcționalitate, olăria comună cuprinde tipurile de vase romane cunoscute în Dacia: vase mari de provizii și de păstrat hrana, vase pentru pregătirea alimentelor, vase pentru servirea mesei și recipientele specifice pentru lichide.

Dacă formele vaselor sunt foarte diverse, nu același lucru se poate afirma despre decorul ceramicii de uz comun, acesta fiind format în primul rând din caneluri, numărul și amplasarea lor variind în funcție de tipul de vas pe care a fost aplicat. În ceea ce privește ceramica gri de uz comun, trebuie subliniat faptul că, deși respectă o parte din formele ceramicii roșii, totuși formele ei sunt mai puțin variate și decorul este stereotip.

Foarte diversificată apare ceramica de lux locală: imitații locale de *terra sigillata*, ceramică ștampilată, barbotinată, alte tipuri de ceramică cu decor aplicat.

Atât imitațiile locale de *terra sigillata,* cât și ceramica ștampilată au fost confecționate din nevoia de a acoperi nevoile locale de ceramică de lux. Producția acestora la Cristești este dovedită prin prezența tiparelor pentru vase *terra sigillata* și a poansoanelor cu care se ornamentau vasele ștampilate. Ambele tipuri de

159 Vezi capitolul III, paragraful 3.

160 Pop 1994, 42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

recipiente prezintă un bogat repertoriu de motive geometrice, vegetale și animaliere. O parte considerabilă a motivelor decorative provin, ca inspirație de pe vasele *terra sigillata* de import.

Referitor la ceramica cu decor aplicat, menționăm în primul rând vasele decorate cu șerpi, care serveau la oficierea unor culte[161]. Descoperirea unui tipar de medalion cu reprezentarea lui Serapis ne întărește convingerea că ceramiștii locali produceau tipare pentru prăjituri votive cât și medalioane pentru vase.[162]

În așezare au fost descoperite numeroase opaițe din lut, majoritatea aparținând tipului *Firmalampen* – dar o parte dintre ele reprezintă producții locale. De multe ori este greu de precizat locul de proveniență a unor opaițe: import, alt centru ceramic din Dacia sau producție locală, tocmai datorită copierii fidele a acestor opaițe în orice centru ceramic mai mare[163]. În mod sigur sunt produse locale, toate opaițele din pastă gălbuie-roșiatică și gri, fără ștampila meșterului și opaițele cu ștampila unor meșteri care și-au avut *officina* la Cristești.

Fără nici o îndoială, micile figurine din lut ars ale zeităților au fost făcute de către coroplaștii locali, cele mai multe *terracotta* fiind de tipul Venus, Iuno, Hygia, Silenus.

Tot în atelierele așezării au fost produse și materialele de construcții din ceramică: cărămizi, țigle, olane, tuburi de hipocaust. Un număr de 35 de cărămizi și țigle poartă ștampila unității cantonate în castrul roman de la Cristești: *Ala I Bosporanorum*. Nu se știe, dacă la Cristești a funcționat și *officina* militară, care a executat materialele specifice unității militare.

Producția ceramică locală relevă imaginea unui sector meșteșugăresc important din viața economică, constituind de fapt activitatea cea mai importantă a așezării.

Prelucrarea pietrei. Activitatea de prelucrare a pietrei, epigrafic este atestată prin prezența lui *Hermeros lapidarius*[164], iar artistic prin prezența a numeroase inscripții, monumente votive, funerare și fragmente arhitecturale, care completează imaginea despre existența unor construcții publice.

Cele mai bine reprezentate sunt monumentele funerare, în așezare fiind prezente trei tipuri distincte: stele, medalioane și edicule. Monumentele funerare de la Cristești se individualizează prin câteva trăsături specifice. Atât populația așezării, cât și lapicizii au preferat tipurile de monumente executate în stil norico-pannonic, apropiindu-se ca stil artistic mai mult de Dacia Porolissensis, decât de Dacia Superior.[165]

O manieră comună de realizare se distinge pentru fiecare categorie de monumente. Stelele funerare sunt flancate de coloane, iar decorul ocupă toată

161 Zrinyi 1967, 67-68, Pl. XLVII/2-3; Popilian 1976, 69-75; Bolindeț 1993, 123-141.
162 Popa 1965, 231-232, fig. 1; Ruscu 1992, 125-134; Cociș, Ruscu 1994, 121-125.
163 Gostar 1961, 175-188.
164 Russu 1964, 182-183 = IDR, III/4, 133.
165 Teposu Marinescu 1982, 44, 46-47, 49.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

suprafața, demonstrând un *horror vacui* tipic provincial. La fel, medalioanele prezintă și ele o manieră comună de realizare, fapt explicabil numai prin producerea în același atelier.

Un stil distinct de execuție apare și la pereții de *aedicula*. Astfel, iconografia și scenele banchetului funerar se apropie foarte mult de reprezentările pannonice. Reprezentarea defuncților – îmbrăcăminte, piese de podoabă, coafură – este caracteristică unei populații norico-pannonice, care și-a lăsat amprenta culturală pe monumentele de la Cristești.[166]

Deși nu s-au realizat studii aprofundate despre caracteristicile fiecărui centru de prelucrare a pietrei din Dacia, de mult timp este cunoscut centrul de prelucrare a pietrei de la Cristești, unde a activat un timp și *Hermeros*, singurul lapicid atestat epigrafic.

Alte activități meșteșugărești. În cadrul așezării, meșteșugurile cu ponderea cea mai mare au fost olăritul și prelucrarea pietrei. Există însă și alte îndeletniciri care au fost practicate la o scară mai mică, fiind în directă legătură cu activitățile cotidiene. Deși nu au fost identificate urmele vreunui atelier de prelucrare a metalelor, care poate nici nu a existat, totuși este posibil, din rațiuni economice, să fi existat măcar un atelier de reparații a uneltelor și armelor. Numărul mare de unelte agricole din fier, obiecte de uz casnic și materiale de construcție dovedesc practicarea acestei îndeletniciri. Mai mult, chiar în lipsa unor surse de materii prime în această zonă a Daciei putem presupune că obiectele mici de uz casnic puteau fi confecționate pe loc.

Obiectele de os, descoperite în număr mare, pot presupune o activitate locală de prelucrare a lor. Printre obiectele de podoabă se remarcă acele de păr, decorate cu linii incizate sau cercuri concentrice. Ele erau folosite atât de bărbați, cât și de femei pentru aranjarea coafurii. Deci, existau în multe locuințe. O serie de obiecte de uz casnic, piese de jocuri diverse și obiecte de toaletă se făceau de asemenea din os.

2. Agricultura și creșterea animalelor

Dacă, din punct de vedere economic, *vicus*-ul de la Cristești are un caracter predominant meșteșugăresc și comercial, nu este mai puțin adevărat că o parte a locuitorilor se ocupau cu agricultura și anexele ei specifice.

În epoca romană, agricultura a fost puternic stimulată, prin adoptarea unor noi metode de exploatare a pământului și introducerea unor specii de plante.

Uneltele agricole de la Cristești nu sunt numeroase, dar prezintă o anumită diversificare. Aici s-au descoperit fiare de plug, seceri, săpăligi etc.[167] De asemenea,

---

[166] Floca, Wolski 1973, 18–21, 35–36.

[167] Floca 1937, 18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

s-au găsit instrumente de fier care serveau la marcarea vitelor și numeroase oase de animale domestice în gropile menajere ale așezării, care, toate, dovedesc intensa creștere a animalelor.[168]

3. Monedele și circulația monetară

Cantitatea și calitatea monedelor descoperite într-o așezare reflectă intensitatea vieții economice, puterea de cumpărare, nivelul de trai și civilizație al locuitorilor săi.

În urma descoperirilor arheologice organizate sau fortuite au ajuns până la noi două tezaure monetare și mai multe monede izolate. Oricum, numărul monedelor descoperite la Cristești este destul de mare, ceea ce reflectă atât nivelul vieții economice, cât și legătura pe care a avut-o așezarea cu castrul din apropiere. Dat fiind faptul că un soldat dintr-o *ala miliaria* primea anual 200 de denari[169], acest lucru se reflecta nemijlocit și în circulația monetară din jurul castrului.

Din totalul monedelor cunoscute ca provenind de la Cristești, doar o parte au fost descoperite în urma săpăturilor arheologice, restul fiind achiziționate ocazional din zonă, fie provin din colecția lui A. Filimon.

Primele descoperiri certe sunt cele efectuate de D. Popescu în 1950. Alături de un bogat material ceramic, D. Popescu a descoperit izolat și 17 monede romane imperiale.[170] Iată seria lor: Traian (1AE), Hadrian (2 AE), Antoninus Pius (4 AE), Marcus Aurelius (1 AE), Crispina Commodi (1 den., a. 180–183), Severus Alexander (1 AE, 1den.), Filip Arabul (1 AE), 5 piese de bronz neidentificate.

Primul tezaur monetar a fost descoperit în 1963[171], în mod întâmplător, în timpul săpării fundației unei clădiri din incinta Combinatului Chimic. Tezaurul s-a găsit într-o groapă antică, depus într-un vas fragmentar de culoare roșie. Conținutul inițial al tezaurului este apreciat la circa 150 de monede, dintre care au fost recuperate 118 piese. Acestea (99 denari și 9 ant.) se eșalonează cronologic, fără hiaturi, de la Marcus Aurelius până la Gordian III, pe o durată de 82 de ani (162–244). Ele se repartizează astfel pe împărați: Marcus Aurelius (2), Commodus (4), Claudius Albinus (1), Sept. Severus (18), Iulia Domna (4), Caracalla (12), Geta (1), Elagabal (12 den., 1 ant.), Iulia Soaemias (1), Iulia Maesa (5), Severus Alexander (21), Iulia Mamaea (5), Maximinus (11), Gordian III (10 den., 8 ant.).

O altă descoperire monetară a avut loc în 1964[172] în partea de nord a așezării, prin care numărul monedelor romane descoperite în așezare a crescut cu

---

168 Zrinyi 1977, 95.

169 Watson 1969, 89–114.

170 Popescu 1956, 179–184.

171 Protase, Zrinyi 1965, 257–268; Suciu 2000, 19–65.

172 Protase, Zrinyi 1967, 257–268; Suciu 2000, 19–65.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

13 denari. Acest mic tezaur a fost descoperit într-o pușculiță[173] (*loculi*) și reprezenta o modestă economie în cadrul unei familii.

Cele 13 monede salvate din conținutul pușculiței sunt fără excepție denari, emiși sub domnia împăraților: Domițian (1), Traian (4), Hadrian (4) și Antoninus Pius (4). Cea mai veche monedă datează din anul 75, iar cea mai recentă din 152. Deci, monedele se eșalonează pe o perioadă de 77 de ani.

Tot cu ocazia unor amenajări ale albiei pârâului Cocoș s-a descoperit un *aureus*, emis sub Traian în anul 100.[174]

Acestea sunt monedele descoperite sigur în așezarea de la Cristești. Mai există și alte piese care numai cu o probabilitate mică pot proveni din așezare. Este vorba de 7 monede romane din sec. III și alte15 din sec. IV[175], care au fost colecționate de Aurel Filimon și de aceea proveniența lor nu este chiar atât de certă având în vedere că posesorul lor a achiziționat monede de pe o arie geografică foarte întinsă. Cele 7 piese romane (4 denari și 3 antoninieni), sunt: Elagabal (1den., an. 221), Severus Alexander (2), Iulia Mamaea (1), Gordian III (1 ant.), Aurelian (2 ant., an. 270–271).

Cu mult discernământ trebuie tratate mai ales piesele post romane, care s-ar putea să fi fost achiziționate din alte zone, în special Dobrogea, de unde A.Filimon și-a adunat o parte a colecției sale. Iată lista acestor piese: Probus, Antoninian, Siscia, 276–282; Constantinus II, Bronz, Siscia 335–337; Valentinian I, AE, Siscia, 364–367; Valentinian sau Valens, AE, Siscia 364–367; Honorius, AE, Siscia, 408--423, Constantinus II, AE, Sirmium 351–354; Constatinus II, AE, Sirmium 355–361, Constantinopolis, Bronz, Thessalonica, 330–335; Constantin, Bronz, Thessalonica, 341–346; Constantinus II, AE, Thessalonica, 351–354; Constantinus II, AE, Constantinopol, 351–354; Constantinus Gallus, AE, Constantinopol, 351–354; Constantinus II; AE, Cyzic, 351–354; Constantin II, Bronz, Nicomedia, 330–335; Valentinian II, AE, Nicomedia, 383;

Repertoriul descoperirilor monetare este departe de a fi complet, numeroase descoperiri izolate aflându-se în colecții particulare sau în posesia țăranilor din zonă. Din punct de vedere cantitativ, la Cristești se cunosc 152 de monede romane și alte 15 ale împăraților din sec. IV. Repartiția emisiunilor pe împărați este următoarea: Domițian (1 denar), Traian (1 *aureus*, 4 denari, 1 *sestertius)*, Hadrian (4 denari, 2 AE), Antoninus Pius (4 denari, 4 AE), Marcus Aurelius (2 denari, 1 AE), Commodus (5 denari), Clodius Albinus (1 denar), Septimius Severus (22 denari), Caracalla (12 denari), Geta (1 denar), Elagabal (19 denari, 1 antoninian), Severus Alexander (25 denari, 1 AE), Filip Arabul (1 AE), Maximinus I(11 denari), Gordian III (10 denari, 10 antonini), Aurelian (2 antonini), 5 neindentificate.

---

173 Winkler 1965, 203–215.

174 Petică 1978, 757–759.

175 Szekely 1958, 473.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cea mai veche monedă a fost emisă în anul 75 dar putem considera că ea a intrat în circulația monetară a Daciei după cucerire. Dacă luăm în calcul și piesele lui Aurel Filimon, cele mai târzii sunt antoninii din timpul lui Aurelian, iar dintre descoperirile sigure, piesele de la Gordian III. Din punct de vedere cronologic, repartizarea materialului monetar pe secole se prezintă astfel:

Sec. I	1 piesă
Sec. II	52 piese
Sec. III	91 piese
Sec. IV	15 piese

Dacă ne putem baza pe această repartizare cronologică, rezultă că cea mai intensă circulație monetară și implicit activitate economică s-a desfășurat în sec. III. Situația poate avea două explicații: prima explicație, dar mai puțin plauzibilă și infirmată de ultimele cercetări, ar fi că *ala I Bosporanorum* a venit la Cristești în timpul lui Antoninus Pius și tot atunci a fost înființat și vicus-ul castrului. Monedele anterioare, în acest caz, au fost aduse de coloniști și militari și au intrat ulterior în așezare. A doua explicație, cea mai plauzibilă, se referă la monedele din tezaurul monetar, care se eșalonează de la Marcus Aurelius până la Gordian. Din acest tezaur provin cele mai multe monede. Probabil că din această cauză, analiza ar putea să nu reflecte situația reală a circulației monetare din așezare.

În ceea ce privește monedele postaureliene, considerăm că ele nu provin din perimetrul așezării, deoarece până acum nu s-au descoperit alte monede din sec. IV și nici urme clare de locuire postromane. Mai mult, în istoriografie se admite că locuitorii rămași în așezare după plecarea trupei s-au strămutat pe platoul de la Morești, în dreapta Mureșului, într-o zonă mai ferită.[176]

4. Relații comerciale. Importurile

Importul produselor de lux demonstrează existența unei organizări eficiente a comerțului, nu numai la nivel regional dar și la nivel provincial. Așezarea de la Cristești – așa cum am menționat – este situată pe artera rutieră care lega nord-estul Daciei de marele drum imperial. *Vicus*-ul a profitat de poziția sa care-i oferea acces și la artera de comunicație pe apă, pe care o constituia Mureșul.

Caracterul predominant meșteșugăresc al așezării, lasă de presupus și existența unei activități comerciale locale, în special cu produse ceramice. Se poate afirma că existau atât magazine de desfacere a produselor ceramice, probabil în cadrul atelierelor, dar și târguri periodice, unde se întruneau comercianți veniți și din alte zone. De asemenea, populația sau comercianții se aprovizionau cu produse de lux din centrele urbane mai apropiate pe care le aduceau în așezare.

176 Horedt 1953, 298; Horedt 1955, 671; Horedt 1967, 582.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Oricum, trebuie avut în vedere faptul că produsele ajunse în așezare pe cale comercială sunt de două tipuri:

- obiecte importate din alte provincii și achiziționate din centrele urbane, care erau și cele mai mari centre comerciale ale Daciei;
- obiecte produse în alte centre meșteșugărești ale provinciei.

În așezare s-au descoperit mai multe produse de import: amfore, vase *terra sigillata* și opaițe. Un gât de amforă provenind din sudul Galliei și purtând inscripția negustorului *Amantinus* dovedește că unii locuitori foloseau uleiuri din import, de bună calitate[177]. În categoria produselor de import, cel mai bine reprezentate sunt vasele *terra sigillata*, care proveneau din centrele specializate de la Rheinzabern, iar altele din Gallia centrală.[178]

Opaițele de import provin din nordul Italiei, cele mai multe purtând marca *Fortis, Octavi, Iegidi* și *Strobili*[179]. Referitor la problema imitațiilor locale, este dificil de realizat o demarcație între importuri, opaițele produse în alte centre ale Daciei și cele făcute la Cristești, pentru că imitațiile din Dacia sunt de foarte bună calitate[180]. Tot în categoria produselor ajunse la Cristești pe calea comerțului pot fi încadrate o parte a tiparelor și poansoanelor folosite de olari, deși cele descoperite par a fi confecționate în așezare, calcarul din care s-au executat monumentele descoperite în așezare, minereul de fier și bronz, o parte a produselor finite din fier și bronz, ca și produsele din sticlă.

Potrivit unui studiu recent[181] se pare că produsele artistice de mici dimensiuni și artefactele cu caracter votiv din marmură au fost în general importate. Astfel, capul de albastru al Iunonei, un tors din marmură albă, o statuetă fragmentară din alabastru reprezentându-l pe Liber Pater, capul de marmură al lui Liber Pater și statuia unui *genius*, toate sunt produse importate, fără a se cunoaște filiera prin care au ajuns la Cristești.

Cât despre producția meșteșugărească locală, aceasta s-a răspândit numai în zonele învecinate, după cum arată aria de răspândire a ceramicii produsă la Cristești. Ceramică de tip Cristești a fost descoperită la Morești, Ungheni, Band, Soporu de Câmpie, Iacobeni, Toldal, Iernut, Bogata, Cipău, Tg. Mureș și în toate așezările romane de pe cursul superior al Mureșului, până la Brâncovenești.

---

177 RE, XVII/2, 2454; Callender1965, 68, nr. 72.

178 În ceea ce privește difuzarea vaselor *terra sigillata* în Dacia, a se vedea D. Isac 1985.

179 Man 2000, 47–85; Gostar 1961, 149 și urm.

180 Gostar 1961, 175–188.

181 Muller 1997, 437.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VI. Artă și credințe religioase

Arta Daciei romane este o artă provincială, bine conturată. Elementele de origini diferite determină atât conținutul, cât și forma manifestărilor artistice. În ciuda similitudinilor, a unor concepții comune și influențelor reciproce, arta fiecărei provincii prezintă anumite caracteristici, determinate de factorii locali, de albumele de modele care au circulat, de gusturile și posibilitățile materiale ale locuitorilor, de influențele etnice, militare și religioase.

Alături de materialele epigrafice, produsele artei romane provinciale descoperite la Cristești ne oferă o imagine asupra vieții spirituale a așezării. Din acest punct de vedere, statuaria și monumentele funerare relevă gusturile și posibilitățile locuitorilor din așezare, dar și modelele care au circulat în epocă.

Astfel, statuaria este ilustrată prin câteva lucrări cu înalt nivel artistic: statuia din calcar reprezentându-l pe Iupiter pe tron (tipul iconografic *Iupiter tronans* sau *Verospi*)[182], capul de alabastru al zeiței Iunona[183] și un tors din marmură albă.[184]

Statuetele din piatră – *ex-voto* cu imaginea divinității[185] – sunt de asemenea bine reprezentate. Acestei categorii îi aparțin statueta fragmentară din alabastru reprezentându-l pe Liber Pater sau Hercules Bibax[186], capul de marmură a lui Liber Pater[187] și statueta unui *genius*.[188]

Nu există nici o îndoială că în locuințele modeste, micile figurine ale zeilor erau din lut ars, coroplaștii locali confecționând numeroase statuete de tipul Venus, Iuno, Hygia, Silenus[189] etc. Mai mult, la Cristești sunt cunoscute asemenea reprezentări iconografice și pe tipare de lut ars. Astfel, un tipar de tăbliță votivă îl reprezintă pe Liber Pater[190] și alta, în formă de medalion, redă bustul lui Serapis.[191].

182 Paulovics 1944, 86, fig. 22; Isac 1974, 76–77, Pl. II/3 a-b; Husar, Man 1996, Pl. VI/1 a-b.
183 Floca 1937, 8–9; Zrinyi 1977, 98; Husar, Man 1996, 28, Pl. VI/2.
184 Paulovics 1944, 87, fig. 23.
185 Despre zeități, ca imagini de cult vezi M. Bărbulescu 1984, 104–105.
186 Pop 1970, 152; Husar, Man 1996, Pl. VI/5.
187 Husar, Man 1996, 28, Pl. VI/4.
188 Zrinyi 1977, 98, Pl. L; Husar, Man, 1996, 28, Pl. VI/3.
189 Pop 1967, 178, nr. 11, fig. 11.
190 Pop 1972, 178.
191 Popa 1965, 231–232, fig. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tot în categoria obiectelor cu valoare artistică se încadrează mânerele de pateră din lut[192] ca și o gemă cu reprezentarea Minervei.[193]

Dacă statuetele cu un înalt nivel artistic – capul Junonei, de exemplu – provin cu siguranță din import, monumentele funerare ilustrează cu siguranță activitatea lapicizilor locali și a artizanilor itineranți.

Într-adevăr, la Cristești sunt bine reprezentate câteva categorii de monumente funerare ca edicule, stele și medalioane[194]. Aceste monumente sepulcrale prezintă câteva trăsături specifice. Manifestându-și preferințele pentru tipurile de monumente de „origine" norico-pannonică (edicule, stele familiale, medalioane cu profilul și nișa plate), așezarea de la Cristești ca și întreaga zonă de est a Daciei Superior, repet, pare a fi mai apropiată de Dacia Porolissensis, decât de Dacia Superior, unde influențele nord italice directe sunt mai evidente. Astfel, în repertoriul figurativ al monumentelor sepulcrale descoperite la Cristești domină motivele norico-pannonice[195]: banchetul funerar simplificat de tip norico-pannonic, călărețul în ipostaza mortului eroizat, călărețul străpungând inamicul căzut la picioarele calului, leul atacând calul.

O semnificație specială au monumentele funerare cu imaginea Lupei Capitolina,[196] întâlnită pe două monumente de la Cristești. Asemenea reprezentări – *signum originis* – au o evidentă semnificație socială și culturală: simbolul Cetății Eterne reprezentată pe monumente funerare dovedește mândria de a fi cetățean roman, de a aparține lumii romane.[197]

Persoanele reprezentate pe monumentele funerare, decedații și participanții la *coena funebris*, s-a arătat mai de mult[198] că în majoritatea cazurilor îmbrăcămintea, coafura și podoabele sunt proprii ariei etno-culturale norico-pannonice.

Toate aceste elemente artistice atestă prezența coloniștilor norico-pannonici la Cristești și a influențelor și trăsăturilor zonale pe care aceștia le-au adus și perpetuat din regiunile lor de origine. Dar aceste influențe, atât la Cristești, cât și în întreaga zonă estică a Daciei Superior, relevă existența unor trăsături general provinciale, proprii „artei europene a Romei" după cum a fost definită de R. Bianchi-Bandineli.

Așa cum a fost deja evidențiat, monumentele funerare – probabil cele mai semnificative produse ale artei provinciale romane – arată că modul de viață

---

192 Rusu 1997, 325–388; vezi și capitolul dedicat special mânerelor de patera descoperite la Cristești.

193 Popescu 1956, 143, fig. 116/10.

194 Țeposu Marinescu 1982, unde sunt prezentate 8 stelae, 3 medalioane și 9 pereți laterali de aediculae de la Cristești.

195 Floca, Wolski 1973, 18–21, 35–36; Teposu Marinescu 1982, 44, 46–47, 49.

196 Cu privire la monumentele cu reprezentarea Lupei Capitolina descoperite în Dacia, vezi Pop 1971, 173–185.

197 Bărbulescu 1994, 159.

198 Floca, Wolski 1973, 40–42.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

roman și limba latină s-au impus și în mediul rural al Daciei. Din acest punct de vedere, trebuie amintit puternicul stimulent dat romanizării de legăturile stabile, economice, militare și culturale cu provinciile de pe Rin și Dunărea mijlocie ca și cu nordul și centrul Italiei.

Reprezentările iconografice păstrate ne oferă răspunsuri la modul în care divinitățile erau privite și adorate. Producția de reprezentări cu caracter sacru putea servi unor scopuri diferite, nu neapărat exclusiv religioase. Dacă o statuetă cu reprezentarea unei divinități era așezată într-un templu sau *locus consecratus* îndeplinea în mod sigur o funcție religioasă, pe când dacă era instalată într-un context domestic, putea avea o funcție pur decorativă, fără să aibă vreo legătură cu panteonul familial, deși se poate lua în considerare și această posibilitate.

Astfel, monumentele sculpturale – imagini de cult sau *ex-voto*- descoperite la Cristești înfățișează imaginea vieții religioase a acestei așezări romane. Pe de altă parte, imaginile unor divinități – Iupiter[199], Hercules[200], Amor[201] – apar atât pe produse ceramice folosite în mod curent (opaițe, mânere de *patera*), cât și pe tipare pentru confecționat tăblițe votive.

Majoritatea divinităților atestate la Cristești aparțin panteonului clasic greco-roman: Iupiter, Iunona, Minerva, Mars, Mercurius, Hercules, Liber Pater, Hygia, Amor și Silenus. Sfera personificărilor este de asemenea prezentă, una dintre cele mai frumoase statuete din marmură reprezentând un *genius* al abundenței sau un *genius loci*.

Cultul lui Mithras este atestat prin vasele decorate cu șerpi,[202] care mai sus s-a afirmat sigur că au servit cultului mithraic. Imaginea unor altor divinități cum ar fi Attis, Atargatis (Dea Syria), Serapis și Cavalerul trac ilustrează prezența unor culte asianice, syriene, egiptene și traco-moesice. După cum se poate observa, numai cultele celto-germanice și nord-vest africane nu sunt atestate la Crsitești.

Descoperirea unor fragmente ceramice ștampilate cu semnul crucii încadrat între palmete ar putea indica prezența unui nucleu creștin în așezare[203], dar faptul rămâne, totuși, sub semnul întrebării.

În urma acestei scurte analize, se impun câteva considerații de ordin general. Am tratat în paralel arta și cultele religioase atestate în așezare, deoarece prezența unor divinități și practicarea unor culte pot fi dovedite numai prin analizarea pieselor artistice: inscripții, monumente funerare, statui, statuete, teracote, tipare, mânere de patere, geme, deci a obiectelor care poartă diferite reprezentări iconografice.

---

[199] Isac 1974, 64, nota 17.

[200] Bărbulescu 1977, 186, nr. 64.

[201] Floca 1953, 770–771, fig. 11.

[202] Zrinyi 1967, 67–68, Pl. XLVII/2–3; Problematica vaselor decorate cu șerpi a fost pe larg discutată de Rusu-Bolindeț 1993, 123–141.

[203] Zrinyi 1977, 96, Pl. LII/2; Rusu 1984, 59, nr. 27; Gudea, Ghiurco 1988, 197.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La Cristești predomină divinitățile greco-romane, între care primul loc îl ocupă divinitățile oficiale. Și divinitățile orientale sunt destul de bine reprezentate, mai frecvent începând din sec. III, când se generalizează în întreg Imperiul, datorită caracterului lor mistic și esoteric. Numărul relativ mare și diversitatea credințelor atestate la Cristești prin diferite categorii de reprezentări iconografice sunt trăsături specifice, generale pentru viața religioasă din Dacia Romană.[204]

[204] Bărbulescu 1984, 180-183.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VII. Caracterul așezării romane de la Cristești

Suntem în situația de a discuta despre caracterul așezării de la Cristești, exclusiv pe baza materialului arheologic descoperit și în lipsa localizării castrului.

În literatura română de specialitate, noțiunea de *vicus* este echivalată cu noțiunea de „sat", dar acest termen nu este folosit în inscripțiile din Germania și Raetia pentru a desemna un sat, ci un centru administrativ al unui teritoriu, o așezare cvasiurbană, ca așezare pe marginea unei artere rutiere sau ca așezare civilă a unui castru.[205]

O altă interpretare a noțiunii este aceea prin care *vicus* reprezintă o aglomerare de edificii și locuitori pe teritoriul unei colonii sau a unui municipiu, care nu dispune de teritoriu propriu, dar beneficiază de o organizare cvasimunicipală, cu *magistri* sau *curatores* și *ordo decurionum.*[206]

Vici militares reprezintă o categorie aparte, deoarece se găsesc chiar lângă castrele auxiliare. Comandantul militar exercita o evidentă autoritate asupra *vicus*-ului și de aceea el nu se bucura, în principiu, de autonomie juridică. Cu toate acestea, un *vicus* dispunea de autonomie administrativă, nu era administrat de către militari. De multe ori, un *vicus* secundar, cu caracter civil, apărea în afara zonei militare.[207]

Este cert, faptul că pe lângă majoritatea fortificațiilor romane de lungă durată s-au dezvoltat *vici auxiliares,* al căror rol în viața regiunii, ca focar de răspândire a influenței romane este deosebit de activ, deși, ca peste tot în Imperiu, ponderea elementului civil, local sau venit, trebuie să fi fost mare.

Într-o provincie de graniță este explicabil ca un număr mare de coloniști să fie veterani și descendenți ai acestora; din rândurile lor s-au ales magistrații locali, în special la nivelul conducerii așezărilor civile.

În Dacia au fost identificați până acum mulți *vici militares,* dar fără a fi cercetați arheologic și fără a se putea deocamdată reconstitui mulțumitor organizarea planimetrică a așezărilor respective.

---

205 Sommer 1988, 657; Sommer 1984; Benea, Bona 1994, 61–81.

206 Sommer 1984.

207 Piso 1995, 69.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Așezarea de la Cristești se întindea în imediata apropiere a drumului roman care venea de la Potaissa și urma cursul Mureșului până la Brâncovenești. Tot de-a lungul acestui drum a fost amplasat și cimitirul așezării, dacă este să dăm crezare lui I. Paulovics, care susține că în această zonă au fost descoperite monumentele funerare.

Din acest drum principal se desprindea un drum secundar care se îndrepta spre râul Mureș (o porțiune a acestui drum a fost descoperit în 1997) și traversa Mureșul, probabil pe un pod de lemn. Astfel teoria lui B. Orban este pe deplin verificată, având în vedere și descoperirile din același an efectuate pe malul drept al Mureșului.

Principalele activități economice desfășurate în orice vicus erau meșteșugurile, comerțul și prestarea de diferite servicii către armată. Dar la Cristești, din cauza cantității imense de ceramică descoperită, precum și a prezenței cuptoarelor de ars vase, în condițiile în care aceste așezări erau prea puțin cercetate, au condus la concluzia eronată că am avea de a face cu o așezare tipică de olari. Dar acest centru ceramic și-a desfăcut produsele numai în estul Daciei Superior, în special în așezările din zonă. Multe din categoriile ceramice de aici – ceramică barbotinată, sigilate locale – au circulat numai în cuprinsul așezării.

Prezența uneltelor agricole din fier atestă practicarea agriculturii și creșterea animalelor pe terenul fertil din lunca Mureșului, deși aprovizionarea cu cereale și animale se realiza foarte probabil și din așezările mai mici din jur: Lechința, Morești, Iernut, Sâncrai, Nazna, de care așezarea de la Cristești era legată prin drumul care venea de la Potaissa. Nu este exclus ca același tip de relații să fi existat și cu alte așezări romane de pe cursul superior al Mureșului, până în apropierea limesului.

Baza populației o reprezentau familiile soldaților, ai căror copii formau și baza pentru completarea efectivelor din castru, dar și coloniști care s-au atașat unității militare prin interese economice. Tot în acest *vicus* s-au stabilit și o parte a veteranilor, cum a fost *Bessus*, posesorul diplomei militare din 158.

Vom încerca pe temeiul acestor date să stabilim, în măsura în care se poate, caracterul așezării romane de la Cristești. Dacă ar fi fost precis identificate pe teren urmele castrului, care a existat cu siguranță aici, ar fi fost ușor de stabilit caracterul acestei așezări, dacă a fost un *vicus militaris* sau un *vicus* civil.

Dacă clădirea descoperită în 1972 a reprezentat pretoriul sau termele castrului auxiliar, atunci cu certitudine, așezarea de la Cristești reprezintă un *vicus militaris*. Dar, dacă clădirea descoperită în 1972 nu reprezintă termele sau pretoriul castrului, ci o clădire din interiorul așezării, există posibilitatea ca așezarea de la Cristești să fie un *vicus* civil, ceea ce pare puțin probabil.

Totuși, repertoriul descoperirilor arheologice din așezare (diplomă militară, altare votive și monumente funerare ridicate de cadre militare, cărămizi

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ştampilate) ne indică o legătură strânsă între viaţa castrului şi cea a aşezării, ceea ce ne determină să înclinăm mai mult spre varianta unui *vicus militaris*.

Din punct de vedere administrativ, *territoria* celor 11 oraşe ale Daciei nu acoperă decât o parte a provinciei, restul de pete albe de pe harta Daciei a fost structurat în *civitates*[208]. Incertitudinea cea mai mare este pentru estul Daciei Superior, o zonă întinsă lipsită de oraşe.

Un exemplu care se pretează la situaţia Daciei îl găsim în Brittania septentrională, unde specialiştii englezi au propus pentru această zonă o administraţie concentrată în *vici militares*, care în zonele mai puţin dezvoltate – au jucat rolul unor centre administrative.[209] Aplicând această ipoteză la cazul concret al zonei estice a Transilvaniei, unde aglomerările umane sunt concentrate în jurul castrelor, deci în *vici militares*, această ipoteză apare ca fiind plauzibilă.

---

208 Bogdan-Cătăniciu 1991, 59–67; Ardevan 1988, 95–104; Ardevan 1988, 45–57.

209 Sommer 1984, 628.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

VIII. MATERIALUL ARHEOLOGIC DESCOPERIT ÎN AȘEZARE

A. CERAMICA

A.1. CERAMICA DE IMPORT

A.1.1. CERAMICA *TERRA SIGILLATA* DE IMPORT

În Dacia, cele mai multe vase sigillate au fost descoperite în centrele urbane și în castre. Datorită situației concrete de la Muzeul din Târgu Mureș, vasele descoperite la Cristești nu se pot atribui exclusiv castrului sau *vicus*-ului militar. Mai mult, numărul de inventar al pieselor demonstrează că acestea au intrat în actuala colecție a muzeului din vechile colecții ale Societății de Arheologie înființată de A. Filimon. Pentru aceste piese, descoperite la începutul secolului al XX-lea, nu se cunoaște contextul descoperirii lor, în inventar apărând doar mențiunea că provin de la Cristești. Foarte probabil că o parte dintre ele fuseseră în componența unor colecții particulare.

Din cauza condițiilor de descoperire și păstrare necorespunzătoare, multe piese sunt ciobite, sparte, cu cele mai multe elemente de decor fragmentare. Fragmentele vaselor *terra sigillata* de import sunt de mici dimensiuni și de aceea determinarea centrului de proveniență s-a realizat prin precizarea fiecărui element de decor, dar nu s-a putut determina stilul de execuție a vasului. Deci în unele cazuri determinările pot fi eronate, deoarece motivele ornamentale au avut o largă circulație de la un olar la altul și chiar de la un centru ceramic la altul.[210]

Pe fragmentele ceramice descoperite la Cristești nu s-a păstrat nici o marcă de olar, identificarea lor realizându-se exclusiv pe baza elementelor decorative. De asemenea în depozitele Muzeului Județean Mureș, există numai vase *terra sigillata*

---

[210] Pentru determinarea vaselor *terra sigillata* de import descoperite la Cristești am folosit următoarele lucrări: Dechelette 1904; Dragendorff 1895; Ludowici 1901-1904, Katalog I; Katalog II (1901-1905); Katalog III (1905-1908); Katalog IV (1908-1912); Oswald 1936-1937; Oswald, Pryce 1966 (reeditat); Stanfield, Simpson 1958, Rogers 1974.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu decor, lipsind vasele *terra sigillata* lise. În cazurile în care fragmentul ceramic este suficient de mare, am putut determina forma vaselor, care fără excepție sunt Drag. 37. Toate cele 21 de vase *terra sigillata* provin din marile centre de producție din Gallia, după cum urmează: Gallia sudică – 1 fragment; Gallia centrală – 17 fragmente; Gallia estică – 2 fragmente și unul neidentificabil, din cauza stării proaste de conservare.

Gallia sudică

Un singur vas (nr. 18 din catalog) este caracteristic pentru centrele din Gallia sudică, dar nu se poate preciza dacă centrul de producție a fost Banassac sau Graufesenque, pentru că scena dionisiacă cu cele două variante ale sale sunt caracteristice numai pentru Banassac, în schimb delfinul și aruncătorul de disc (?) apar numai pe vasele produse la Graufesenque. Important este faptul că toate motivele decorative sunt caracteristice domniei lui Domițian; deci vasul a avut o lungă perioadă de folosință, pătrunzând în Dacia odată cu primii coloniști și soldați.

Gallia centrală

Cea mai multă *terra sigillata* de import (80%) provine din Gallia centrală, și datează atât din perioada timpurie a centrului de la Lezoux, cât și din perioada Antoninilor.

Din perioada timpurie a centrului de la Lezoux provine un vas (nr. 4 din catalog) în stilul lui Butrio (120–145) și un vas decorat în stilul „olarului cu rozeta" (nr. 11 din catalog), care a activat în perioada lui Traian, și un vas executat în stilul lui Secundus (nr. 15 din catalog).

Cele mai multe piese datează din epoca Antoninilor, care coincide atât cu maxima înflorire a atelierelor de la Lezoux, cât și cu epoca de maximă prosperitate economică a Daciei. Din această perioadă de activitate (140–195) datează vasele aparținând lui Paternus (nr. 1, 3, 10 din catalog), Cinnamus (nr. 5, 8, 9, 16 din catalog), Doeccus (nr. 6, 7 din catalog), Albucius (nr. 13 din catalog).

Rheinzabern

Din centrul de la Rheinzabern provin două fragmente de *terra sigillata*. Un fragment este decorat cu motive folosite de olarii Attilius, B. F. Attoni și Respectus (nr. 19 din catalog), iar fragmentul nr. 20 este realizat în stilul lui Cerialis.

Westerndorf

Deși s-au descoperit sigillate produse la Westerndorf, acestea nu mai există în depozitele Muzeului Județean Mureș și din această cauză nu le-am putut introduce în lucrare. Probabil acestea sunt cuprinse în sinteza lui D. Isac[211], dar din

[211] Isac 1985.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

păcate nu am avut posibilitatea de a verifica prezența acestor fragmente ceramice în așezarea de la Cristești.[212]

Deși nu se poate realiza o concordanță între vasele *terra sigillata* de import și contextul descoperirii lor, totuși se poate afirma că există vase *terra sigillata* care au ajuns în așezarea de la Cristești încă de la înființarea ei, odată cu venirea unității militare și a primilor coloniști. Cantitativ, ceramica produsă la Lezoux este covârșitor mai numeroasă (80%), decât cea produsă în celelalte centre din Gallia. Vasele făcute în officinele nord-italice și cele din Pannonia lipsesc.

CATALOG

1. Bol; Drag. 37; fragment; se păstrează buza vasului cu zona ovelor; ove despărțite de bastonașe simple, mai groase la capete (Rogers, B135), stilul lui Iustus și Paternus; Lezoux; perioada antoninilor.
   MJM; inv. 1708; Pl. XI/1.
2. Bol fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului cu zona ovelor; ove despărțite de bastonașe punctate terminate cu o stea (determinarea cea mai apropiată Rogers B23) probabil stilul lui Secundinus; Lezoux;
   MJM; inv. 3022; Pl. XI/2.
3. Perete de vas TS; fragment se păstrează o parte din peretele vasului; decor: bandă sau medalion; picioarele din față ale unui cal; rozetă; s-a putut identifica doar rozeta (Rogers, C123), stilul lui Paternus; perioada antoninilor;
   MJM; inv. 668; Pl. XI/3.
4. Bol; Drag. 37; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; ove despărțite de bastonașe simple (Rogers, B167), stilul lui Butrio; câine spre stânga (Oswald, 1977), stilul lui Butrio; 120–145;
   MJM; inv. 2654; Pl. XI/4.
5. Bol; Drag. 37; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; ove despărțite de bastonașe striate (Rogers, B144), stilul lui Cinnamus; leu spre dreapta (Oswald, 1520), apare la Butrio, Paulli, Cinnamus; probabil din atelierul lui Cinnamus; Lezoux 150–195;
   MJM; inv. 2654; Pl. XI/5.
6. Bol; Drag. 37(?); fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decor: frunze naturale (Rogers, H37); stilul lui Doeccus; linie de demarcație perlată, terminată cu frunze de acant (Rogers, K22); element folosit de mai mulți olari printre care și Doeccus; Gallia centrală; Lezoux, Marcus Aurelius;

[212] Pentru ceramica *terra sigillata* de import descoperită pe teritoriul Daciei: Christescu 1929; Popilian 1976, 23–37; Isac 1977, 155–170; Isac 1981, 110–115; Isac, Rusu, Băluță, 1978, 225–262; Isac, Gudea 1980, 191–201; Gudea 1989, 194–198; Cătinaș 1980, 81–85; Rusu-Bolindeț 2007, 137–190.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 1707; Pl. XI/6.

7. Bol, fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decor: aceeași frunză naturală ca la nr. 6, dar mai mică și încadrată de un medalion simplu (Rogers, H17); Doeccus; Gallia centrală, Lezoux; M.Aurelius;
MJM; inv. 1715; Pl. XI/7.

8. Bol; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decor: luptător cu lance (Oswald, 154) stilul lui Butrio, Lezoux; coloane nedeterminate; astragale și motive geometrice ilizibile; element decorativ în formă de furcă (Rogers, Q27), Cinnamus; în general pare a fi stilul lui Cinnamus, decorul în formă de furcă îi este caracteristic; Cinnamus, Lezoux, 150–195.
MJM; inv. 3017; Pl. XII/8.

9. Bol; Drag. 37; fragment, se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decor: ove despărțite de bastonașe cu capăt globular (Rogers, B74); caracteristic pentru mai mulți olari, printre care Quintilianus și Cinnamus; element despărțitor cu terminație bifidă (Rogers, G284) stil Cinnamus; frunză de acant (Rogers, FK12) stilul lui Cinnamus; Cinnamus, Lezoux, 150–195;
MJM; inv. 3013; Pl. XII/9.

10. Bol; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decor: iepure spre stânga (Oswald, 2063A), stilul lui Libertus și Butrio; iepure spre dreapta (Oswald, 2119), stilul lui Paternus, Lezoux, perioada antoninilor;
MJM; inv. 1718; Pl. XII/10.

11. Bol; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului, decor: frunze stilizate (Rogers, I 191) „olarul cu rozeta", în partea inferioară ornament constituit din terminații bifide dispuse orizontal (Rogers, C321), „olarul cu rozeta", Traian.
MJM; inv. 1716; Pl. XII/11.

12. Bol; Drag. 37; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului, decor: ove mici despărțite de bastonașe cu capete globulare (Stanfield-Simson, fig. 31/1), frunză naturală (Stafield-Simson, fig. 31/4), stilul lui Iustus, Lezoux, perioada antoninilor.
MJM; inv. 680/3; Pl. XII/12.

13. Bol; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decor: animal patruped neidentificabil; partea inferioară a unui luptător, la piciorul stâng există o zgârietură care deformează imaginea (Stanfield-Simson, 121, fig. 11, 13, 17), stilul lui Albucius, Lezoux, perioada antoninilor.
MJM; inv. 1724; Pl. XII/13.

14. Bol; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; identificabile numai ovele despărțite de bastonașe cu globurile plasate mai sus (Rogers, B203), Gallia centrală.
MJM; inv. FN; Pl. XII/14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

15. Bol; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului, decor: luptător cu scut (Oswald, 201A), stilul lui Secundus, Lezoux, perioada lui Hadrian; în registrul inferior elemente bifide dispuse spre stânga (Rogers, 327), olar de la Lezoux; probabil Secundus, Lezoux, perioada lui Hadrian;
MJM; inv. FN; Pl. XII/15.
16. Bol; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului cu zona ovelor; decor: ove despărțite de bastonașe simple spre stânga (Rogers, B182), Cinnamus, Lezoux, 150–195;
MJM; inv. 1731; Pl. XII/16.
17. Bol; Drag. 37; fragment; se păstrează o parte din fundul inelar și peretele vasului; decor: frunze foarte crestate (Rogers, H160?), stilul aparține unui olar neidentificat din epoca antoninilor; Lezoux;
MJM; inv. 3010; Pl. XIII/17.
18. Bol; Drag. 37; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decor: scenă dionisiacă (Oswald, 560), caracteristică pentru centrul de la Banassac în perioada lui Domițian; delfin spre dreapta (Oswald, 238; Hermet, 215), dansator spre stânga (Oswald, 646; Hermet, 42), ultimele două motive sunt caracteristice lui Germanus de la Granfesenque tot în perioada lui Domițian.
MJM; inv. 1714; Pl. XIII/18.
19. Bol; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decor care imită iarba (Rogers, G296) dar mai mic, olar necunoscut; câine în poziție de fugă (Oswald, 1989), stilul lui Attilius, B. F. Attoni, Respectus; Rheinzabern, perioada antoninilor;
MJM; inv. 2969; Pl. XIII/19.
20. Bol; fragment, se păstrează o parte din peretele vasului; decor: iepure alergând spre stânga (Oswald, 213A, Lud. V, T, 240), Cerialis, căprioară spre stânga cu capul întors (Oswald, 1756), Cerialis; stilul lui Cerialis, Rheinzabern, Antoninus Pius-Marcus Aurelius;
MJM; inv. 670; Pl. XIII/20.
21. Bol; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului, decor: aproape ilizibil, cu o scenă de vânătoare; nedeterminat;
MJM; inv. 3601; Pl. XIII/21.

A.1.2. Opaițe (*lucernae*)

Opaițele de tip *Firmalampen* descoperite la Cristești, provin în totalitate din nordul Italiei. În general, în Dacia epoca de înflorire a comerțului cu opaițe nord-italice se plasează în epoca Antoninilor. În același mod se datează și piesele nord-italice de la Cristești, acestea putând fi procurate din centrele de la Apulum sau Potaissa.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Sigur de import sunt lămpile aparținând tipului III Cristești, care fac parte din categoria lămpilor timpurii, care au circulat în imperiu în perioada Claudius – Nero și au ajuns la Cristești odată cu primii coloniști care au întemeiat așezarea.

Dintre producătorii nord-italici sunt atestați la Cristești, *Atimetus* cu două opaițe (piesele 22, 26 din catalogul opaițe). Ultima piesă este însă un produs local, confecționat dintr-o pastă gălbuie, fără angobă, probabil de către un meșter local. Alte opaițe de import aparțin producătorilor *Cassius*[213], *Caius Dessius*[214] (nr. 51), *Festus* (nr. 48), *Sextus* (nr. 13), *Iegidi*[215], *Lupatus* (nr. 50), *MIA* (*Marcus Iulius Aescinus*)[216], *Strobilus* (nr. 6). Piesa semnată de *Ianuaris* se pare că nu este un produs nord-italic, deoarece are similtitudini cu opaițele produse de un alt meșter *Ianuaris* care își avea officina la Ulpia Traiana.[217].

Opaițele provenite din *officina* lui *Octavius* sunt bine reprezentate în Dacia. La Cristești s-a descoperit un singur exemplar (nr. 50), dar nu se poate preciza dacă este un produs nord-italic sau o copie din Pannonia.

Cele mai răspândite opaițe, în toate așezările din sec. II–III sunt opaițele lui *Fortis*. Acestea au fost copiate în întreg Imperiul, imitațiile ridicând mult numărul total al opaițelor *Fortis*.

La Cristești s-au descoperit 4 opaițe cu ștampila *Fortis* (nr. 1, 4, 16, 54). Aceste opaițe sunt inferioare calitativ și de aceea înclinăm să credem că sunt copii locale.

Pentru a nu dispersa materialul arheologic și pentru a crea o imagine de ansamblu, precum și o tipologie a tuturor opaițelor de la Cristești, am analizat și opaițele de import alături de cele de producție locală, la capitolul respectiv.

De la Cristești se cunosc până în prezent 19 opaițe sau fragmente, care poartă numele producătorului. Pe lângă acestea Oct. Floca și N. Gostar amintesc alte 10 opaițe ștampilate ca provenind de la Cristești, piese care astăzi sunt pierdute. Deci, în total, ar fi 29 opaițe.

A.1.3. Amfore

Ca și în cazul produselor *terra sigillata* de import, amforele pentru transportul vinului și uleiurilor fine constituie importante dovezi ale unor relații comerciale dintre Dacia și unele provincii ale Imperiului.[218]

---

[213] Floca 1937, 12; Gostar 1961, 159.

[214] Gostar 1961, 159.

[215] Gostar 1961, 166, 282, 283.

[216] Gostar 1961, 167.

[217] Gostar 1961, 193.

[218] Pentru descoperiri similare în Dacia: Alicu 1975, 403–410; Ardeț 1993; Ardeț 1996, 165–176; Ardeț 1998; Benea 1999, 195–200; Lipovan 1994, 227–240; Popilian 1976, 37–46; Popilian 1974, 137–146; Gudea 1989, 244; Gudea 1996, 202; Opaiț 1987; Tudor 1968, 391–399.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Această categorie ceramică de import este reprezentată la Cristești printr-un singur exemplar, de la care se păstrează numai gâtul și o parte din îmbinarea buzei cu toarta. Acest fragment de amforă a fost descoperit de Andrei Zrinyi în 1972[219] și până în momentul de față reprezintă singura amforă de import descoperită la Cristești. Inscripția *tituli picti* cu vopsea roșie este amplasată pe gâtul amforei. Din aceasta reiese că pătura înstărită din așezare importa ulei din Gallia, prin intermediul negustorului *Amantinus*[220]. După cum se pare, numele lui nu mai figurează pe altă amforă de import din Dacia, deși este un negustor destul de cunoscut în partea occidentală a Imperiului.

CATALOG

1. Gât de amforă; pastă gălbuie; fragment; din amforă se păstrează numai gâtul și o parte din îmbinarea buzei cu toarta; Dim.: L = 25 cm, diam. interior = 6 cm;
   Inscripţia tituli picti:
      OL(eum)
      N(ovum) R(aphanum)
      EX D(ulcis)
      P(sextarii) XC(nonaginta)
      Am(a) NT(inus)
   MJM; inv. FN; A. Zrinyi 1977, p. 97; Pl. XIV/1.

A.2. CERAMICA LOCALĂ DE LUX

A.2.1. *TERRA SIGILLATA* LOCALĂ

Existența unor ateliere ceramice în Dacia Romană în care se imitau vase *terra sigillata* este de mult timp recunoscută. Primul care a pus problema unei producții locale a fost V. Christescu[221]. El a observat că ceramica *terra sigillata* realizată de olarii locali era acoperită cu vopsea roșie, care să dea aperențele vaselor sigilate. Tot el a publicat și primele tipare pentru confecționat vase *terra sigillata* descoperite la Apulum. În prima jumătate a secolului XX s-au descoperit și la Romula[222] vase făcute în tipare și chiar un fragment de tipar.

Terra sigillata locală a început să fie publicată pe măsura descoperirii ei și mai ales odată cu începerea studierii materialelor arheologice pe categorii de obiecte.

---

[219] Zrinyi 1977, 97.
[220] *RE*, XVII/2, 2454; Callender 1965, 68, nr. 72.
[221] Christescu 1929, 63.
[222] Popilian 1972, 145-146.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Un capitol considerabil este dedicat ceramicii *terra sigillata* locale în lucrarea lui Gheorghe Popilian[223] și în teza de doctorat a lui Dan Isac[224], care analizează raporturile existente între *terra sigillata* de import și cea locală, precum și locul ocupat în cadrul producției locale de ceramica ștampilată.

De obicei, *terra sigillata* locală este analizată în paralel cu cea de import, în acest mod fiind publicate materialele de la Buciumi[225], Tibiscum[226], Apulum[227], Porolissum[228], Romula[229], Sucidava[230], Potaissa[231], Micăsasa[232]. Un capitol amplu este dedicat acestei categorii ceramice de către Viorica Rusu-Bolindeț în monografia ceramicii romane de la Napoca[233].

În ceea ce privește ceramica *terra sigillata* locală produsă la Cristești[234], ea apare menționată în diferite publicații în contextul general al producției ceramice locale, fără o analiză independentă, minuțioasă. În Dacia imitațiile de vase *terra sigillata* sunt numeroase, fiind produse din dorința de a suplinii cantitățile de sigilate din import devenite începând cu secolul II, neîndestulătoare, pentru că încetase producția de la Lezoux.

Această necesitate apare evidentă, datorită depărtării Daciei de centrele de producție tradiționale și din motive financiare. O datare pentru producția de sigilate din Dacia este greu de oferit, de aceea se consideră că atelierele din Dacia au funcționat cam în aceeași perioadă cu cele de la Siscia sau Margum, adică pe la sfârșitul secolului II și începutul secolului III.

Produsele Siscia sau Margum au fost datate de L. Nagy[235] la mijlocul secolului II și începutul secolului III, fapt constatat arheologic la Apulum[236], unde în același strat de cultură de secol III au fost descoperite produse Rheinzanbern, vase de tip Siscia și imitații locale.

Prezența sigilatelor de tip Siscia a influențat producția locală, care se inspiră din ornamentația ceramicii pannonice. Caracterul simplificat al decorului poate conduce la confundarea lor cu cele locale și invers. Elementul net deosebit este angoba roșie, care înlocuiește verniul lucios, în cazul sigilatelor locale. Nu ne

---

223 Popilian 1976, 57 - 66.
224 Isac 1985, 173 - 181.
225 Chirilă, Gudea, Lucăcel, Pop 1972, Pl. XXXV/3; Isac 1977, 156.
226 Isac 1981, 115.
227 Isac, Rusu, Băluță 1979, 225 - 262.
228 Isac, Gudea 1980, 191–201, Gudea 1989, 194–198.
229 Popilian 1976, 57–66.
230 Popilian 1972, 145–161.
231 Cătinaș 1980, 81–85.
232 Mitrofan 1993, 82.
233 Rusu-Bolindeț 2007, 190–230.
234 Filimon 1940, 5; Ferenczi 1926–1928, 216–217; Floca 1937, 15; Popescu 1956, 115–157; Zrinyi 1977, 93; Husar, Man 1996, 23.
235 Nagy 1945, 305–330; Bjelajac 1990.
236 Isac, Rusu, Băluță 1979, 231.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

putem pronunța care au fost raporturile dintre centrele de producție din Dacia și cele din Pannonia. În stadiul actual al cercetărilor nu se poate ști, dacă au existat numai simple raporturi comerciale sau dacă au fost aduse și tipare și sigilii. Pentru Dacia Inferior este bine cunoscută relația dintre centrul de la Butovo și Sucidava, de unde în mod cert au fost importate și tipare, deși sigilatele din Dacia sunt inferioare calitativ celor de la Butovo. De asemenea, secolul III reprezintă o epocă de prosperitate, datorită politicii economice și de stabilitate din timpul Severilor, ceea ce a stimulat producția unor noi articole care erau solicitate pe piață.

Deși, cu siguranță, olarii din Dacia s-au inspirat după vasele *terra sigillata* din vest, totuși în Dacia au circulat și s-au făcut și alte tipare, cu decorul în stil liber și cu ove de multe ori fanteziste.

Uneori și ceramica ștampilată este decorată cu ove, inspirate din ceramica sigilată. Este cert că aceleași sigilii erau folosite pentru decorarea tiparelor pentru confecționat ceramica *terra sigillata* cât și a ceramicii ștampilate. Mai mult, având aceeași pastă și aceeași angobă, aceste două categorii ceramice erau produse în aceleași ateliere. Între ceramica sigilată de import și cea locală există multe diferențe calitative.

În Dacia, olarii nu au obținut o pastă și ardere corespunzătoare celei de import. La fel și angoba este identică cu cea aplicată ceramicii ștampilate și de aceea o mare parte din ea nu s-a păstrat. Ca formă, în Dacia predomină *terra sigillata* de tipul Drag. 37 și Drag. 39, aceste două tipuri fiind probabil mai ușor de realizat sau erau mai solicitate pe piață.

Din punct de vedere a producției de sigilate, Dacia este cea mai răsăriteană provincie a imperiului. Dar această producție de sigilate locale a avut un caracter restrâns, o circulație zonală. Nici chiar produsele de la Micăsasa nu au depășit centrul Daciei Superior.

În așezarea de la Cristești au fost descoperite 51 de fragmente de *terra sigillata* locală, dintre care 5 au putut fi utilizate pentru reîntregirea vaselor, restul fragmentelor fiind de dimensiuni foarte mici. Vasele reîntregite fac parte din categoria vaselor de forma Drag. 37, iar un fragment reprezintă o toartă de la un platou de tipul Drag. 39. Celelalte fragmente, fiind de mici dimensiuni, nu ne-au permis realizarea unei tipologii pentru această categorie ceramică.

Contextul arheologic în care au fost descoperite vasele *terra sigillata* locale nu ne este cunoscut, așa încât concluziile de natură istorică se pot formula pe baza analogiei cu alte centre din Dacia, unde este atestată producerea ceramicii *terra sigillata* de imitație locală și unde se cunoaște stratigrafia descoperirilor.

Prezența tiparelor de forma Drag. 37 reprezintă dovada certă a unei producții de imitație locală. Caracterul simplist al decorului în stil liber și asemănarea cu modalitățile de decorare a ceramicii ștampilate constituie o caracteristică a ceramicii *terra sigillata* de imitație din Dacia și, bineînțeles, a celei de la Cristești. Vasele sigilate locale de la Cristești au fost realizate prin tehnica turnării în tipare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tiparele descoperite aici demonstrează existența unei întregi producții de vase imitate, sugerând existența în același timp a unor cuptoare speciale, care asigurau arderea tipică și cunoașterea tehnologiei de preparare.

Pasta și angoba ceramicii sigilate locale este identică cu cea a ceramicii ștampilate, de aceeași calitate și de aceleași culori. Predomină pasta gălbuie, un singur exemplar fiind confecționat din pastă gri (nr. 31). Angoba este roșie, cu diferite variații de nuanțe, dar există și excepții; vasul 31 este acoperit cu o angobă neagră mată, fragmentele 37 și 45 au angobă cafenie, iar fragmentele 34, 41 și 44 sunt fără angobă.

Fragmentele de *terra sigillata* locale descoperite la Cristești sunt decorate cu ove mari și despărțite de bastonașe verticale, cu capătul globular, uneori redate în mod fantezist, cu o săgeată în interior sau reprezentate în mod schematic. Ovele apar pe vase cu deschiderea îndreptată spre buză sau în jos, spre peretele vasului, în funcție de preferințele meșterului olar. În unele cazuri, aceste ove lipsesc, asemănarea cu decorul ceramicii ștampilate fiind și mai evident. Registrul decorat cu ove apare despărțit de câmpul decorat printr-un șnur sau, în unele cazuri, prin puncte.

Foarte multe motive au fost împrumutate de la ștampilatele locale, fapt care face posibilă diferențierea ceramicii sigilate de la Cristeşti de cea produsă în alte centre. Caracteristice sunt tot motivele ornamentale mai des întâlnite pe ceramica ștampilată: rozete, frunze de ferigă, frunze ovale cu nervurile pronunțate, flori stilizate, reprezentări zoomorfe (iepuri, câini, peşti, delfini, păsări). Chiar dacă motivele decorative sunt asemănătoare, se pot face diferențieri la nivelul dimensiunilor sau unele elemente de detaliu, dar suficiente pentru a se vedea că au fost folosite poansoane diferite. Identice sunt trei motive decorative: ova 181 de pe ceramica ștampilată corespunde cu ova 40 de pe ceramica *terra sigillata* locală; ova 185 de pe ceramica ștampilată corespunde cu ova 44 de pe ceramica *terra sigillata* locală, iar motivul cu mască nr. 206 de pe ceramica ștampilată este identic cu motivul 66 de pe ceramica *terra sigillata* locală.

Vasul nr. 1 are un decor elaborat și simetric probabil copiat după un tipar adus din vest. Motive mai deosebite sunt reprezentările cu viță de vie și diferite tipuri umane. Un motiv interesant este reprezentat pe vasul nr. 51, fiind alcătuit din șirul de săgeți mari cu vârfurile perforate.

Calitatea redării decorului și a angobei este mult inferioară, în comparație cu a centrelor consacrate. De aceea, circulația ceramicii sigilate de la Cristești este doar locală. În multe așezări romane din județul Mureș au fost descoperite vase produse la Cristești, în special ceramică comună și ceramică ștampilată, dar *terra sigillata* locală lipsește, ea fiind descoperită numai în perimetrul așezării de la Cristești.

Pe lângă ceramica *terra sigillata* turnată în tipare, la Cristești s-au produs și sigillate lise, care au copiat din repertoriul sticlăriei romane câteva forme și tehnica lor de decorare „cut glass".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prin incizie, dar de data aceasta cu o spatulă, se pot realiza lăcașuri concave, alveolare. Acest decor este des întâlnit pe olăria de la Cristești pe boluri, cupe, pahare și castroane. Aceste alveole erau de diferite dimensiuni, în funcție de mărimea vasului și dispuse în mod liniar. De cele mai multe ori sunt despărțite în mai multe registre prin caneluri. Un grup ceramic interesant îl reprezintă farfuriile și castroanele puțin adânci, a căror buză a fost decorată cu butoni simetrici sau cu o bandă ceramică ondulată, care dă impresia unei margini dantelate.

Incizarea cu rotița dințată este una din cele mai ușoare tehnici și era folosită pentru decorarea ceramicii *terra sigillata* locală. Deși reprezintă un decor nepretențios, calitatea pastei și prezența angobei lucioase reflectă caracterul acestui tip ceramic, care constituia o subdiviziune a ceramicii *terra sigillata* locale.

În majoritatea cazurilor, incizarea cu rotița apare pe castroanele canelate și cu fundul inelar și pe cupele cu corpul bombat, fundul inelar și buza dreaptă. Decorul este prezent pe toată suprafața vaselor sau în unele cazuri numai pe jumătatea superioară.

Vasele decorate cu ștampilă *„in solea"* reprezintă un decor combinat, format din cercuri concentrice executate cu rotița, ce înconjoară fundul vaselor puțin adânci, în centrul cărora se află imprimat un decor ștampilat. Rotițele aveau dinții de diferite forme – liniuțe, triunghiuri, vârfuri de săgeată, puncte – încât acest decor nu este deloc monoton, de multe ori fiind îmbinate mai multe tipuri pe același vas.

Un grup ceramic interesant îl reprezintă farfuriile și străchinile puțin adânci, a căror buză a fost decorată cu butoni simetrici sau cu o bandă ceramică ondulată, care dă impresia unei margini dantelate.

Uneori olarii de la Cristești au încercat să transpună pe vase decoruri inedite, realizate prin incizie. Acestea s-au constituit în linii frânte, dar care nu se ridică la nivelul decorului ștampilat.

Din aceleași rațiuni economice și practice și olarii de la Cristești au început să producă ceramica sigilată la sfârșitul secolului al II-lea, dar producția lor nu s-a bucurat de mare succes pe piața Daciei.

Repertoriul motivelor decorative (Pl. XXIII)

A. Motive florale

1. Motiv floral de mici dimensiuni; d = 1,5 cm; format din 6 petale rotunde.
2. Motiv floral de mici dimensiuni; d = 1,5 cm; format din 6 petale rotunde, duble;
3. Motiv floral de mici dimensiuni; d = 1,5 cm; format din 6 petale rotunde, duble;
3. Motiv floral de mari dimensiuni; d = 2,5 cm; imită floarea soarelui.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

B. **Rozete**
4. Rozetă de mici dimensiuni; d = 1,5 cm; formată numai din contur, cu multe petale ascuțite;
5. Rozetă mare; d = 3 cm; formată din 4 petale arcuite;
6. Rozetă mare; d = 3 cm; cu contur interior și exterior și petalele alungite și ascuțite;
7. Rozetă mare; d = 2,2 cm; formată din două cercuri concentrice şi petale alungite și ascuțite la capete;
8. Rozetă mare; d = 2,8 cm; alcătuită din 16 petale formate din linii.
9. Rozetă mică; d = 1 cm; alcătuită din 6 petale alungite;
10. Rozetă mică; d = 1 cm; alcătuită din 6 petale alungite;
11. Rozetă mare; d = 2,6 cm; alcătuită din 20 de petale formate din linii;

C. **Motive cordiforme**
12. Motiv cordiform mic; L = 1,5 cm; în interior decorat cu 5 puncte;

D. **Frunze**
13. Frunză rotunjită; L = 1,8 cm; conturul, tija și nervurile reliefate prin linii paralele;
14. Frunză rotunjită; L = 2 cm; conturul, tija și nervurile reliefate prin linii paralele;
15. Frunză alungită; L = 2,8 cm; dispusă oblic spre dreapta, conturul, tija și nervurile reliefate prin linii paralele;
16. Frunză triunghiulară; L = 2 cm; dispusă oblic spre stânga, conturul, tija şi nervurile reliefate prin linii;
17. Frunză; L = 2,2 cm; dispusă oblic spre stânga, redată realist; conturul, tija și nervurile reliefate prin linii;
18. Frunză alungită; L = 1,8 cm; dispusă oblic spre stânga, conturul şi nervurile reliefate prin linii paralele; imprimată parțial;
19. Frunză triunghiulară; L = 1,8 cm; conturul, tija și nervurile reliefate prin linii paralele;
20. Ghirlandă de frunze; L deschidere = 3 cm; formată din două părți dispuse în unghi drept, compusă din frunze mici și alungite;
21. Frunză; L = 1,8 cm; redată realist, oblic spre dreapta;
22. Frunză de vie; L = 2,5 cm; redată realist;
23. Ciorchine de strugure; L = 3 cm; reprezentată prin cercuri;

E. **Motive geometrice**
24. Cercuri mari; diam = 3 cm; două cercuri concentrice formate din dreptunghiuri mici;
25. Cerc mare; diam = 3 cm; format dintr-un cerc simplu înconjurat de un rând de perle;
25. Semicerc; diam = 4 cm; cu deschiderea în sus, format din două linii paralele;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

26. Semicerc mic; diam = 1,5 cm; cu deschiderea în jos; format dintr-un semicerc simplu, în exterior cu un rând de perle;
27. Cerc; diam = 1,3 cm; format dintr-un rând de perle;
28. Linie dreaptă; L = 1,5 cm; formată dintr-un rând de perle verticale;
29. Linie dreaptă, verticală; L = 1,2 cm; formată din două bastonașe paralele, decorate în interior cu linii oblice;
30. Linie orizontală de perle; L = 3 cm;
31. Motiv în formă de săgeată cu vârful în jos; L = 2,8 cm;
32. Motiv geometric; L = 1,5 cm; în formă de romb, compus din două romburi, în mijloc patru puncte;

F. Ove

33. Ovă simplă; diam = 1 cm;
34. Ovă simplă; diam = 1,3 cm;
35. Ovă simplă; diam = 1,4 cm;
36. Ovă simplă; diam = 1,7 cm;
37. Ovă simplă; diam = 1,5; în colțul drept un cerc;
38. Ovă simplă; diam = 1,8 cm;
39. Ovă simplă; diam = 0,7 cm; formată numai din două semicercuri;
40. Ovă simplă; diam = 1,4 cm; semicercul exterior apare numai pe jumătate iar cel interior înlocuit de o linie;
41. Ovă; diam = 1,3 cm; cu deschiderea în jos, în mijloc o săgeată;
42. Ovă; diam = 1,3 cm; cu deschiderea în sus, în mijloc o săgeată;
43. Ovă; diam = 1,3 cm; cu deschiderea în sus, în mijloc cu o săgeată, îi lipsește tija;
44. Ovă; diam = 1,3 cm; cu deschiderea în jos, în mijloc cu o săgeată, îi lipsește tija;
45. Ovă; diam = 1,2 cm; de formă dreptunghiulară, în mijloc un oval;
46. Ovă; diam = 1,6 cm; formată din două semicercuri unite prin linii paralele; un semicerc de perle și în mijloc o linie de perle;

G. Motive liniare

47. Linie formată din dreptunghiuri; l = 0,4 cm;
48. Linie formată din dreptunghiuri; l = 0,6 cm;

H. Bastonașe

49. Bastonaș simplu cu cap globular; L = 1 cm;
50. Bastonaș simplu cu cap globular; L = 1 cm;
51. Bastonaș simplu cu cap globular; L = 1,5 cm;
52. Bastonaș simplu cu cap globular; L = 1,4 cm;
53. Bastonaș simplu cu cap globular; L = 1,2 cm;
54. Bastonaș simplu cu capul în formă de săgeată; L = 1,5 cm;
55. Bastonaș simplu în formă de cârlig spre stânga; L = 1 cm;
56. Bastonaș în formă de frunză alungită; L = 1,5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

I. Animale

59. Iepure spre dreapta, în mişcare; L = 2 cm;
60. Iepure spre dreapta, în mişcare; L = 2,5 cm;
61. Iepure spre dreapta, în mişcare; L = 2,5 cm;
62. Câine spre stânga, în mişcare; L = 3,5 cm; lipseşte partea din spate;
63. Peşte spre stânga; L = 1,5 cm;
64. Ţap spre stânga; L = 2,5 cm;

J. Măşti umane

65. Mască umană; L = 2 cm;
66. Mască umană; L = 2 cm;
67. Mască umană; L = 2 cm;

CATALOGUL CERAMICII *TERRA SIGILLATA* LOCALĂ

A. Ceramica *terra sigillata* turnată în tipare

1. Bol; Drag. 37; pastă gălbuie, angobă roşu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului, decorat cu ove (F42), motive geometrice (E26) și (E27);
   Dim.: h = 10 cm, diam. buzei = 22,50 cm;
   MJM; inv. FN; inedit;
   Pl. XV/1.
2. Bol; Drag. 37; pastă gălbuie, angobă roşu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rozete (B7);
   Dim.: diam = 19 cm, h = 6,4 cm;
   MJM; inv. 3015, inedit;
   Pl. XV/2.
3. Bol; Drag. 37; pastă gălbuie; angobă neagră, fragment; se păstrează trei fragmente din buza și peretele vasului; decorat cu ove în interiorul cărora este o săgeată (F43) și un motiv liniar (G50);
   Dim.: h = 6,8 cm, diam = 19 cm;
   MJM; inv. 664; inedit;
   Pl. XV/3.
4. Bol; pastă gălbuie, angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu ove (F38) despărțite de bastonașe cu buton (H52);
   Dim.: diam = 15,5 cm; h = 4,7 cm;
   MJM; inv. 3016; inedit;
   Pl. XV/4.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

5. Castron; pastă gălbuie; angobă roşu închis; fragment; se păstrează 3 fragmente din buza și peretele vasului; decorat cu ove (F40) despărțite de bastonașe cu buton (H51) și măști bahice (J65);
Dim.: h = 10 cm; l = 11,5 cm;
MJM; inv. 199, 3287 a, 3287 b; inedit;
Pl. XV/5.

6. Fragment de perete; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de flori (A4) și un rând de măști (J66);
Dim.: h = 5 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 680; inedit;
Pl. XVI/6.

7. Fragment de perete; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de flori (A4) și un rând de măști (J67);
Dim.: h = 4,5 cm, l = 5 cm;
MJM; inv. 3055; inedit;
Pl. XVI/7.

8. Fragment de perete; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B8) și un rând de măști (parțial păstrate);
Dim.: h = 3,5 cm, l = 2,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XVI/8.

9. Castron; pastă gălbuie, angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de frunze (D17) și rozete mari (B9) între care sunt intercalate rozete mici (B10, 11);
Dim.: h = 8 cm; l = 10,3 cm;
MJM; inv. Fn; inedit;
Pl. XVI/9.

10. Castron; pastă gălbuie, angobă roșie; fragment, se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F45), bastonașe (H53) și vrejuri cu frunze (D22);
Dim.: h = 6,1 cm; l = 4,7 cm;
MJM; inv. 024; inedit;
Pl. XVI/10.

11. Castron; pastă cărămizie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează două fragmente din peretele vasului; decorat cu vrejuri de viță de vie (D23) și struguri (D24);
Dim.: h = 13,3 cm, l = 5,4 cm;
MJM; inv. 3593, 3032; inedit;
Pl. XVI/11.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

12. Castron; pastă gălbuie, angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze rotunjite cu nervuri proeminente (D15);
Dim.: h = 4 cm; l = 3 cm;
MJM; inv. 3045; inedit;
Pl. XVI/12.

13. Mâner de platou; pastă gălbuie, angobă roșie, fragment, decorat cu figuri umane (J65) și figuri geometrice: semicercuri (E28), cercuri (E29), romburi (E34) și rozete (B13);
Dim.: h = 5 cm; l = 8 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XVI/13.

14. Castron; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F36) și vrejuri cu frunze (D18);
Dim.: h = 3,6 cm; l = 6,6 cm;
MJM; inv. 1733; inedit;
Pl. XVI/14.

15. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment, se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze rotunjite cu nervurile pronunțate (D14);
Dim.: h = 6 cm; l = 5,6 cm;
MJM; inv. 3024; inedit;
Pl. XVI/15.

16. Vas mare; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment, se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (D19) și rozete (B11);
Dim.: h = 3,2 cm; l = 7,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XVI/16.

17. Castron; pastă gălbuie; fragment, se păstrează o parte din peretele vasului, decorat cu frunze rotunjite cu nervuri pronunțate (D14);
Dim.: h = 4,4 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. 3044; inedit;
Pl. XVI/17.

18. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (D20) și iepurași;
Dim.: h = 3,4 cm; l = 3 cm;
MJM; inv. 3043; inedit;
Pl. XVII/18.

19. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu rozete (B12) și animale;
Dim.: h = 4,8 cm; l = 5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 3034; inedit;
Pl. XVII/19.

20. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu rozete (B11) și frunze slab și parțial imprimate;
Dim. h = 4,1 cm; l = 6,1 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XVII/20.

21. Castron; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu iepurași și frunze cu nervurile proeminente (D15);
Dim.: h = 5 cm; l = 4,2 cm;
MJM; inv. 3025; inedit;
Pl. XVII/21.

22. Vas mare; cu pereții groși; pastă gălbuie insuficient arsă; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu cercuri (E25);
Dim.: h = 6,8 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XVII/22.

23. Castron; pastă gălbuie; angobă maronie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu iepurași (G61), un rând de flori (A1) și linii (E30)
Dim.: h = 4,4 cm; l = 8 cm;
MJM; inv. 3027; inedit;
Pl. XVII/23.

24. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de iepurași (G59), un rând de flori (A2) și linii (E30);
Dim.: h = 4 cm; l = 7,8 cm;
MJM; inv. 659; inedit;
Pl. XVII/24.

25. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de câini (G60), un rând de flori (A3) și linii (G50);
Dim.: h = 5,2 cm; l = 4,2 cm;
MJM; inv. 680; inedit;
Pl. XVII/25.

26. Castron; pastă gălbuie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de iepurași (G61), unul de lei și linii (G50);
Dim.: h = 5 cm; l = 5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 680; inedit;
Pl. XVII/26.

27. Castron; pastă gălbuie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un șnur care desparte câmpul decorativ în mai multe registre (G50) și picioarele din spate ale unui animal;
Dim.: h = 3,3 cm; l = 4,7 cm;
MJM; inv. 3039; inedit;
Pl. XVII/27.

28. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un patruped în mișcare și două linii orizontale și paralele (G50);
Dim.: h = 5 cm; l = 4,2 cm;
MJM; inv. 3037; inedit;
Pl. XVII/28.

29. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un câine;
Dim.: h = 4 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. 3057; inedit;
Pl. XVII/29.

30. Castron; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorul împărțit în două registre distincte: 1. Delfin; 2. Pește (G63)și frunză;
Dim.: h = 3,5 cm; l = 4,2 cm;
MJM; inv. 662; inedit;
Pl. XVII/30.

31. Castron; pastă gri închis; angobă neagră; fragment; se păstrează o parte din peretele inferior al vasului; decorat cu o rozetă (B5) și două animale patrupede;
Dim.: h = 4,5 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XVII/31.

32. Castron; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un animal (broască țestoasă) și un rând de frunze rotunjite (D15);
Dim.: h = 4,5 cm; l = 6,3 cm;
MJM; inv. 3020; inedit;
Pl. XVII/32.

33. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (D16) și iepurași;
Dim.: h = 4,5 cm; l = 4,5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 3023; inedit;
Pl. XVII/33.

34. Castron; pastă gălbuie; fără angobă ; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un câine (G62) și două tipuri de frunze (D14?) și (D22);
Dim.: h = 6 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 3063; inedit;
Pl. XVII/34.

35. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F37) despărțite de bastonașe cu buton (H54); șnur (G50) și figuri fragmentare zoomorfe;
Dim.: h = 3,4 cm; l = 4 cm;
MJM; inv. 3042; inedit;
Pl. XVII/35.

36. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F40) despărțite de bastonașe cu butoni (H55), șnur (G50) și o parte din corpul unei păsări;
Dim.: h = 5 cm; l = 4,8 cm;
MJM; inv. 3030; inedit;
Pl. XVIII/36.

37. Castron; pastă gălbuie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu cerb (G64) și un rând de frunze alungite cu nervurile adâncite (D15);
Dim.: h = 5,5 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. 3018; inedit;
Pl. XVIII/37.

38. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F36) despărțite de bastonașe cu glob (H53);
Dim.: h = 2,6 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 3046; inedit;
Pl. XVIII/38.

39. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F38) despărțite de bastonașe cu capătul globular (H54);
Dim.: h = 5,5 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 3053; inedit;
Pl. XVIII/39.

40. Castron; pastă gălbuie; angobă neagră în exterior, angobă roșie în interior; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu ove (F46);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: h = 5,7 cm; l = 5,7 cm;
MJM; inv. 1181; inedit;
Pl. XVIII/40.

41. Castron; pastă gălbuie; fără angobă; fragment, se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu ove cu o săgeată (F45) și bastonașe cu capătul globular (H53);
Dim.: h = 5,5 cm; l = 3 cm;
MJM; inv. 3038; inedit;
Pl. XVIII/41.

42. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F47) despărțite cu bastonașe (H57);
Dim.: h = 6,5 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. 1713; inedit;
Pl. XVIII/42.

43. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F48) despărțite de ace de brad (H58), partea posterioară a unui animal și linii (E31);
Dim.: h = 5 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. 3047; inedit;
Pl. XVIII/43.

44. Castron; pastă gălbuie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F40) despărțite de bastonașe (H54);
Dim.: h = 4,3 cm; l = 7,5 cm;
MJM; inv. 666/10; inedit;
Pl. XVIII/44.

45. Castron; pastă gălbuie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F39) despărțite de bastonașe (H55);
Dim.: h = 3 cm; l = 2,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XVIII/45.

46. Castron; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F39) despărțite de bastonașe (H55), șnur (G50), delfini;
Dim.: h = 8,5 cm; l = 5,3 cm;
MJM; inv. 3021; inedit;
Pl. XVIII/46.

47. Castron; pastă gălbuie, angobă roșie metalizată; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F40) despărțite de bastonașe cu capătul în formă de săgeată (H56);
Dim.: h = 6,2 cm; l = 3,7 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 3028; inedit;
Pl. XVIII/47.

48. Castron, pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu ove (F38) despărțite de bastonașe (H53) și ghirlande de frunze (D21);
Dim.: h = 4,1 cm; l = 5,6 cm;
MJM; inv. 3036; inedit;
Pl. XVIII/48.

49. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu ove (F38) despărțite de bastonașe cu capătul globular (H53);
Dim.: h = 4,7 cm; l = 5,5 cm;
MJM; inv. 3019; inedit;
Pl. XVIII/49.

50. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu o bordură formată din figuri geometrice (G49), șnur (G50) și figuri zoomorfe;
Dim.: h = 5,2 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. 3083; inedit;
Pl. XIX/50.

51. Castron; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (F41), un rând de cercuri (E32) și săgeți cu vârful perforat și îndreptat în jos (E33);
Dim.: h = 4,6 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 1725; inedit;
Pl. XIX/51.

B. Vase *terra sigillata* decorată în tehnica „cut glass"

52. Cupă-pahar; pastă gălbuie; angobă cărămizie; restaurat; decorat cu patru rânduri de alveole despărțite de 3 caneluri;
Dim.: diam. buzei = 8,8 cm; diam. fund = 4,5 cm; h = 13,3 cm;
MJM; inv. 6924; inedit;
Pl. XIX/52.

53. Cupă-pahar. Pastă gălbuie; angobă cărămizie; restaurat; decorat cu trei rânduri de alveole dispuse vertical;
Dim.: diam. buză = 8,7 cm; diam. picior = 3,8 cm; h = 12 cm;
MJM; inv. 684; inedit;
Pl. XIX/53.

54. Cupă-pahar; pastă fină gălbuie; angobă cărămizie lucioasă; lipsește partea superioară a peretelui cu buza; decorat cu trei sau patru rânduri de alveole

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

dispuse oblic, împărțite în trei registre de două caneluri adâncite; fundul este inelar, bine profilat;
Dim.: h = 9,5 cm; diam. fund = 3,5 cm;
MJM; inv. 3404; inedit;
Pl. XIX/54.

55. Castron cu corpul frânt; pastă gălbuie; angobă cărămizie; decorat în registrul din mijloc trei șiruri de alveole.
Dim.: h = 8 cm; l = 6,5 cm;
MJM; inv. FN; Inedit;
Pl. XX/55.

56. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; decorat începând de sub buză cu rânduri de alveole;
Dim.: h = 5,5 cm; l = 8,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XX/56.

57. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; decorat cu două rânduri de alveole mari;
Dim.: h = 6,2 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. 69115; inedit;
Pl. XX/57.

58. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; decorat cu rânduri de alveole despărțite de caneluri;
Dim.: h = 8 cm; l = 8 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XX/58.

C. Ceramică *terra sigillata* locală lisă decorată cu rotița

59. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; decorat cu rotița pe întreaga suprafață;
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 11 cm;
MJM; inv. 416; inedit;
Pl. XXI/59.

60. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; decorat cu rotița;
Dim.: h = 7,5 cm; l = 11 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXI/60.

61. Castron mic sau bol; pastă gălbuie; angobă roșie; decorat cu rotița;
Dim.: h = 4 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXI/61.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

62. Castron mic; pastă gălbuie; angobă roșie; decorat cu rotița;
Dim.: h = 2,5 cm; diam = 10 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXI/62.

D. Ceramică *terra sigillata* locală lisă

63. Farfurie; pastă cărămizie; angobă cărămizie lucioasă; decorată pe marginea buzei cu butoni simetric aliniați;
Dim.: h = 5 cm; diam = 32 cm;
MJM; inv. 3472; inedit;
Pl. XXII/63.

64. Farfurie; pastă portocalie; angobă roșie; buza profilată este ondulată prin impresiuni mărunte;
Dim.: diam = 24 cm; h = 4 cm;
MJM; inv. 431; inedit;
Pl. XXII/64.

65. Farfurie; pastă gălbuie; angobă roșu deschis; pe buză a fost aplicată o bandă prinsă din loc în loc, dând impresia de dantelă;
Dim.: h = 5,5 cm; diam = 27 cm;
MJM; inv. 3477; inedit;
Pl. XXII/65.

66. Farfurie; pastă cărămizie; angobă cărămiziu închis metalizată; pe buza vasului este aplicată o bandă ceramică, dând impresia de dantelă;
Dim.: diam = 27 cm; h = 8,5 cm;
MJM; inv. 3473; inedit;
Pl. XXII/66.

67. Castron; cu corpul frânt; pastă gălbuie; angobă cărămizie;decorat cu caneluri verticale paralele;
Dim.: diam = 24 cm; h = 10,8 cm;
MJM; inv. 1337; inedit;
Pl. XXII/67.

A.2.2. Ceramica ștampilată

În cadrul producției ceramice din așezarea romană de la Cristești, ceramica ștampilată formează un procent de aproximativ 5%, ceea ce demonstrează că această ceramică, considerată de lux, menită să înlocuiască ceramica *terra sigillata* de import, a constituit o mare parte din producția de olărie locală.

Preocupări istoriografice privind ceramica ștampilată din partea europeană a Imperiului găsim la J. Dechelette[237] și Olga Bruckner[238], care studiază

[237] Dechelette 1904.
[238] Bruckner 1981.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ceramica romană din Gallia și din zona Pannoniei Inferior. Vase ștampilate au fost publicate de cercetătorii D. Gabler și Andrea Vaday[239], Gh. Lazin[240], Al. V. Matei[241], V. Kotigorosko[242], M. Lamiova[243], care s-au ocupat de circulația ceramicii între provinciile Dacia, Pannonia și lumea barbară.

În istoriografia autohtonă primele referiri la vasele ștampilate de pe teritoriul provinciei Dacia le întâlnim la V. Christescu[244] și în monografia ceramicii din Oltenia a lui Gh. Popilian[245]. Studii mai aprofundate asupra ceramicii ștampilate din Dacia a publicat N. Gudea[246], care analizează ceramica ștampilată de la Porolissum, A. Cătinaș[247] a studiat o parte din ceramica ștampilată din castrul legionar de la Potaissa, ca și I. Mitrofan[248] în teza sa de doctorat. Referiri la ceramica ștampilată din Dacia a făcut în teza de doctorat D. Isac[249], care analizează cauzele apariției și rolul ceramicii ștampilate în cadrul producției ceramicii de lux din Dacia și raporturile dintre ceramica *terra sigillata* și ceramica ștampilată.

Lucrări mai recente în acest domeniu au fost publicate de N. Gudea și C. Filip[250], Al. V. Matei[251], D. Isac[252]. D. Protase[253], Viorica Rusu-Bolindeț[254], D. Tamba[255], Al. V. Matei și I. Bajusz[256]. Ample lucrări au fost au fost consacrate ceramicii ștampilate de către Viorica Rusu-Bolindeț[257] și C. C. Filip[258].

În ceea ce privește ceramica ștampilată de la Cristești, aceasta a fost menționată lapidar în lucrările lui Oct. Floca[259], D. Popescu[260], A. Zrinyi[261], A. Husar și Nicoleta Man[262]. N. Man a încercat o primă analiză pe un eșantion de 52 de

---

239 Gabler, Vaday 1986.
240 Lazin 1980, 133–142.
241 Matei 1984, 237–242: Matei 1985, 247–251.
242 Kotigorosko 1995; Kotigorosko 1997, 801–815.
243 Lamiova-Schmiedlova 1961, 105–152; Lamiova-Schmiedlova 1997, 767–777.
244 Christescu 1929.
245 Popilian 1976.
246 Gudea 1978, 135–149; Gudea 1980, 105–190.
247 Cătinaș 1982, 41–51.
248 Mitrofan 1995.
249 Isac 1985.
250 Gudea, Filip 1997, 9–49.
251 Matei 1997, 367–400.
252 Isac 1997, 194.
253 Protase 1997.
254 Rusu-Bolindeț 1999, 777–805; Rusu-Bolindeț 2001a; Rusu-Bolindeț 2001b.
255 Tamba 1997.
256 Matei, Bajusz 1997.
257 Rusu-Bolindeț 2007.
258 Filip 2008.
259 Floca 1937.
260 Popescu 1956.
261 Zrinyi 1977, 80–101.
262 Husar, Man 1996, 20–24.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

fragmente ceramice ștampilate[263], lărgind apoi sfera de analiză pe toată ceramica ștampilată descoperită la Cristești[264].

Analiza de față reprezintă o re-prelucrare și aprofundare a ceramicii ștampilate descoperită în așezarea romană de la Cristești de-a lungul timpului, material aflat în depozitele Muzeului Județean Mureș. Din producția de ceramică ștampilată s-au păstrat 327 de fragmente ceramice ștampilate, dar această analiză s-a realizat pe 250 de fragmente, o parte a fragmentelor fiind eliminate din cauza dimensiunilor reduse (sub 2,5–2 cm^2) și a decorului incomplet care s-a păstrat pe suprafața lor. Am considerat necesară observația, că ceramica ștampilată analizată provine în totalitate din situl arheologic de la Cristești, pentru că vase ceramice, de toate categoriile, inclusiv ștampilată produsă la Cristești, au fost descoperite și în alte situri: Brâncovenești, Călugăreni, Voivodeni, Iernut, Lechința, Cecălaca, având ca cel mai îndepărtat punct Bogata.

Tipologia ceramicii ștampilate (Pl. LXV–LXXIV)

Vasele ștampilate se păstrează în stare fragmentară, ceea ce face dificilă clasificarea lor pe forme ceramice. Totuși, ceramica ștampilată de la Cristești cuprinde suficiente vase întregibile pentru a încerca o tipologie, chiar dacă este relativă și deci perfectibilă, pentru că jumătatea inferioară a vaselor lipsește. În consecință, nu se poate stabili înălțimea pereților și nici tipul de fund, dacă era plat sau inelar, deși predomină fundul inelar. Materialul studiat a fost împărțit în două grupe: o grupă de fragmente care conțin suficiente elemente pentru a reconstitui forma vasului și o grupă de fragmente mărunte care nu pot fi încadrate într-o anumită formă ceramică. Formele predominante sunt cele obișnuite: farfurii, străchini, boluri și castroane. Același decor ștampilat mai apare pe 4 pereți de oale, o cană și un mortarium. Încadrarea vaselor întregibile într-o categorie sau alta, s-a realizat după dimensiuni și după forma buzei și pereților, fundul vaselor lipsind de la aproape toate exemplarele. În cadrul formelor principale, am încercat o diferențiere cât mai exactă, rezultând 45 de tipuri de vase. Din totalul de 176 de vase întregibile, 33 de vase sunt străchini, clasificate în 15 tipuri (18,5%), 120 de vase sunt boluri împărțite în 25 de tipuri (68%), 8 vase sunt castroane clasificate în 5 tipuri (4%), 8 fragmente aparțin unor farfurii (4%), un vas reprezintă o cană (1,7%), 4 fragmente aparțin unor oale (2%) și un fragment aparține unui mortarium (1,7%). Această situație procentuală corespunde în mare și celorlalte centre de producție, principalul motiv fiind justificat prin destinația vaselor ștampilate, acestea fiind folosite aproape exclusiv la servirea mesei, cu excepțiile pe care le-am menționat, care se întâlnesc și în alte centre[265].

263 Man 1999.
264 Man 2002.
265 Cătinaș 1984, nr. 31, fig. 8/31; nr. 55, fig. 13/55; Popilian 1997, nr. 161.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tipologia vaselor ștampilate, care pot fi reconstituite, este următoarea:

A. Străchini

CR-A1. Strachină cu corpul rotunjit, cu buza rotundă, puțin întoarsă în afară, sub buză sunt una sau două caneluri fine; corespunde tipului F1 Porolissum (Filip 2008).

CR-A2. Strachină cu corpul foarte rotunjit, pereții mai groși și buza rotundă și răsfrântă în afară. Sub buză sunt prezente uneori caneluri fine; analogii: tipul F18 Porolissum (Filip 2008) și Gilău (Isac 1997, 39/5).

CR-A3. Strachină cu corpul rotunjit, buza rotundă și mai răsfrântă în exterior decât la tipurile precedente. Sub buză este prezentă o canelură lată și în unele cazuri destul de adâncă. Analogii: tipul F3 Porolissum (Filip 2008), Cășei (Isac 1997, 62/IX) și Romula (Popilian 1976, 307/XXXI).

CR-A4/1. Strachină cu corpul carenat, buza rotundă și răsfrântă în exterior. Decorul este organizat într-un singur registru care pornește direct de sub buză. În partea inferioară, unde pereții își schimbă traiectoria, apare o canelură îngustă sau profilată.

CR-A4/2. Acest tip de strachină este identic ca formă cu varianta precedentă, numai că decorul este împărțit în două registre.

CR-A5. Strachină cu corpul rotunjit, buza rotundă, alungită și răsfrântă oblic în exterior. Pe buză cât și sub buză apar caneluri; corespunde tipului 4A Napoca (Rusu-Bolindeț 2007).

CR-A6. Strachină cu corpul rotunjit, cu buza tăiată oblic în exterior și dreaptă în interior. Sub buză o canelură; corespunde tipului 4B Napoca (Rusu-Bolindeț 2007).

CR-A7. Strachină cu corpul rotunjit, cu pereții groși, cu buza rotundă și răsfrântă. Sub buză există două caneluri foarte adânci, care creează un guler pe corpul vasului.

CR-A8. Strachină cu pereții drepți sau oblici, cu buza îngustă și rotundă în exterior și oblică în interior, corespunde tipului F5 Porolissum (Filip 2008).

CR-A9. Strachină cu pereții oblici, cu buza îngustă sau mai lată, rotunjită în exterior și canelată în interior; corespunde tipului F6 Porolissum (Filip 2008).

CR-A10. Strachină cu pereții carenați, buza având aceeași grosime cu a pereților, fiind rotundă, mult alungită și evazată; corespunde tipului F17 Porolissum (Filip 2008).

CR-A11. Strachină cu pereții oblici, buza rotundă și trasă spre interior; corespunde tipului F22 Porolissum (Filip 2008).

CR-A12. Strachină cu pereții subțiri, corp carenat, buza rotundă în interior și dreaptă în exterior.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CR-A13. Strachină cu pereții oblici, buza în prelungirea pereților, dreaptă și rotunjită, subliniată prin 3 caneluri fine.

CR-A14. Strachină cu pereții carenați, cu buza de același fel ca tipul precedent.

CR-A15. Strachină cu corpul rotunjit, cu buza îngustă, subțire, rotundă și întoarsă spre interior.

B. Boluri

CR-B16. Bol cu corpul carenat, buza rotundă și răsfrântă mai mult sau mai puțin în exterior. Sub buză este prezentă o canelură adâncă.

CR-B17. Bol cu corpul emisferic, cu zona decorată mărginită de două caneluri, cu buza rotundă și răsfrântă, marcată de o canelură exterioară; corespunde tipului F43 Porolissum (Filip 2008) și tipului 3Dr. 37 Napoca (Rusu-Bolindeț 2007). Acest tip reproduce forma Drag. 37 a ceramicii *terra sigillata*.

CR-B18. Bol cu corpul emisferic, cu buza rotundă și răsfrântă. Pe corpul bolului apar mai multe caneluri, dispuse în funcție de dispoziția decorului.

CR-B19. Bol cu pereții oblici, buza rotundă și puțin întoarsă.

CR-B19a. Bol derivat ca tip din CR-B19, numai că are corpul carenat.

CR-B20. Bol cu pereții împărțiți în două registre și ca formă și ca decor. Sub buza rotundă și puțin răsfrântă, subliniată de o canelură proeminentă, pereții sunt drepți și decorați cu un tip de decor și apoi devin emisferici, această zonă fiind decorată cu un alt tip de decor.

CR-B21. Bol cu pereții aproape drepți, buza rotundă și puternic răsfrântă; o canelură mărginește zona decorată în partea superioară a vasului.

CR-B22. Bol cu corpul carenat, cu buza îngustă, rotundă și răsfrântă, subliniată prin două caneluri; corespunde tipului 3I1 Napoca (Rusu-Bolindeț 2007).

CR-B23. Bol cu corpul emisferic, cu buza îngustă, rotundă în interior, dreaptă în exterior și profilată prin două caneluri.

CR-B24. Bol cu corpul emisferic, cu buza îngustă, rotundă, răsfrântă și profilată prin două caneluri; corespunde tipului 3I Napoca (Rusu-Bolindeț 2007).

CR-B25. Bol cu corpul carenat, cu buza îngustă, rotundă, dreaptă și profilată prin două caneluri mai mult sau mai puțin adânci.

CR-B26. Bol cu pereții drepți, buza subțire și dreaptă. Sub buză sunt amplasate două sau mai multe caneluri fine.

CR-B27. Bol cu pereții drepți, buza dreaptă, canelată în interior și rotundă în exterior. Sub buză sunt 3 caneluri pronunțate.

CR-B28. Bol cu corpul carenat, buza dreaptă în prelungirea peretelui, delimitată printr-o canelură exterioară; corespunde tipului 3E1 Napoca (Rusu-Bolindeț 2007).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

CR-B29. Bol cu corpul carenat, buza îngustă, îngroșată și întoarsă spre interior, delimitată în exterior printr-o canelură.

CR-B30. Bol cu pereții aproape drepți, buza dreaptă, cu aceeași grosime cu a pereților, subliniată în exterior prin una sau mai multe caneluri.

CR-B31. Bol cu pereții drepți, buza dreaptă, rotundă, puțin mai groasă decât peretele vasului. Sub buză sunt prezente două caneluri care dau impresia de guler.

CR-B32. Bol cu pereții drepți, buza rotundă și întoarsă oblic spre interior.

CR-B33. Bol cu pereții drepți sau puțin oblici, cu buza dreaptă, rotundă sau puțin teșită. Toate exemplarele au o profilatură sub buză, delimitată de două caneluri sub formă de guler.

CR-B34. Bol cu pereții curbați, cu buza îngustă, rotundă, răsfrântă orizontal spre exterior și aplatizată în partea de sus.

CR-B35. Bol cu pereții bombați (diametrul maxim la mijlocul pereților), cu buza lată, răsfrântă orizontal înspre exterior și aplatizată în partea superioară.

CR-B36. Bol cu pereții oblici sau puțin arcuiți, cu buza îngustă, răsfrântă orizontal înspre exterior și aplatizată în partea superioară.

CR-B37. Bol cu pereții aproape drepți, cu buza lată și răsfrântă orizontal înspre exterior și aplatizată în partea superioară.

CR-B38. Bol cu pereții carenați și în partea superioară, cu buza răsfrântă orizontal și aplatizată în partea superioară.

CR-B39. Bol cu pereții oblici, cu buza îngustă și răsfrântă oblic spre exterior.

CR-B40. Bol cu corpul carenat, buza îngustă, rotundă și răsfrântă oblic spre exterior, subliniată de una sau două caneluri adânci; corespunde tipului 3I1 Napoca (Rusu-Bolindeț 2007).

C. Castroane

CR-C41. Castron cu pereții groși, carenați, cu buza răsfrântă oblic și rotundă în exterior. Sub buză sunt prezente una sau mai multe caneluri. Corespunde tipului 4C Napoca (Rusu-Bolindeț 2007).

CR-C42. Castron cu pereții evazați în partea superioară, cu buza îngroșată, evazată și canelată. Decorul este împărțit în două registre.

CR-C43. Castron cu pereții oblici, cu buza îngroșată, evazată și canelată.

CR-C44. Castron cu pereții groși, corpul rotund, cu buza evazată oblic; corespunde tipului F59 (Filip 2008).

CR-C45. Castron cu pereții groși, corpul rotund, cu buza evazată oblic. Sub buză apare o profilatură lată, sub formă de guler; corespunde tipului F61 (Filip 2008).

D. Farfurii

Pentru această categorie ceramică nu se poate realiza o tipologie. Fragmentele păstrate, reprezintă părți din pereții și fundul vasului. Decorul

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ştampilat a fost aplicat în interiorul farfuriilor, mai concentrat înspre fundul vasului. Probabil acelaşi decor se repeta şi pe buză, dar din păcate nu s-au păstrat asemenea fragmente. De aceea, cele 8 fragmente de farfurii au fost prezentate în general, fără clasificare.

E. Cană

Din această categorie s-a păstrat un singur exemplar, bine conservat și probabil era folosit la servirea lichidelor la masă.

F. Oale

Din această categorie s-au păstrat două exemplare care pot fi reconstituite în partea superioară, pentru că jumătatea inferioară lipsește. Oala nr. 141 din catalog are corpul rotund, buza răsfrântă orizontal, gâtul arcuit, marcat de trei caneluri. Pe diametrul maxim al corpului mai sunt prezente 5 caneluri fine. În partea superioară, deasupra canelurilor sunt prezente două tipuri de decor dispuse aiurea. Cea de-a doua oală (nr. 142) este tipul clasic de oală cu trei torți, decorată cu șerpi. Pe acest exemplar a fost adăugat suplimentar și decor ștampilat. Pentru că avea un rol cultic, acest vas a primit o atenție deosebită din partea olarului, decorându-l suplimentar. Celelalte două fragmente de oale nu pot fi reconstituite.

G. Mortaria

Există un singur exemplar din această categorie, deşi pe acest tip de vas nu se aplică decor ștampilat.

Pasta din care este realizată această ceramică este fină, predominând culoarea gălbuie şi cărămizie (ardere oxidantă 92%), fragmentele de culoare gri, şi cafenie (ardere inoxidantă 8%) fiind mai puține. Vasele realizate din pastă gălbuie sau cărămizie sunt în general acoperite cu o angobă roșie sau portocalie, diferența constând în variațiile de nuanță de la roșu deschis sau portocaliu până la roșu închis și chiar maroniu, în unele cazuri. Fragmentele confecționate din pastă gri sunt prevăzute cu angobă gri sau neagră.

Culoare	Gălbuie	Roşie	Cărămizie	Portocalie	Gri	Cafenie	Neagră
Pastă	162	2	52	15	20	1	-
Angobă	–	114	60	27	14	22	6

La câteva exemplare angoba prezintă un luciu metalic, aproape ca la *terra sigillata*. În general, angoba acoperă cele două fețe ale vasului, dar uneori se limitează numai la una din cele două fețe, interioară sau exterioară.

Cu angobă pe Ambele fețe	Fără angobă	Angobă parțială	
		Interior	Exterior
243	9	8	5

Referitor la motivele decorative, acestea sunt dispuse de obicei în registre orizontale, încadrate în unele cazuri de caneluri, mai ales în partea superioară.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Canelurile au rolul de a scoate în evidență partea ornamentală a vasului sau în unele cazuri, forma vasului. Repertoriul motivelor ornamentale poate fi clasificat în trei grupe mari: motive vegetale (frunze, flori și rozete) care constituie grupul de ornamente cel mai bine reprezentat, motive geometrice, motive inspirate din *terra sigillata*, motive particulare.

Motivele florale sunt puțin reprezentate, repertoriul reducându-se la câteva forme de flori redate realist, dar și stilizat, semănând mai mult cu o rozetă.

Motivele florale nu sunt asociate cu alte tipuri de decor, cu excepția a două fragmente, unde acestea sunt asociate cu frunze.

Rozetele sunt un motiv ornamental destul de bine reprezentat pe ceramica ștampilată de la Cristești. Acestea sunt prezentate în mod diferit, de la rozeta cu patru brațe, care seamănă mai degrabă cu un cerc tăiat în patru și până la rozete stilizate, care pot fi încadrate și în categoria motivelor florale.

Olarii din Cristeşti au folosit destul de frecvent frunzele pentru a ornamenta ceramica. Repertoriul frunzelor este destul de vast acoperind o gamă largă de tipuri de frunze: frunze simple rotunjite, triunghiulare, alungite, lobate, frunze de ferigă, de stejar şi de brad. Unele dintre ele au nervurile realizate într-o manieră realistă, altele prezintă forme de triunghiuri caroiate sau haşurate. De cele mai multe ori există două tipuri de frunze pe acelaşi vas, dispuse în registre diferite, despărţite sau nu de o bordură formată din caneluri.

Între frunzele întâlnite pe ceramica ștampilată de la Cristeşti există câteva reprezentări mai deosebite. Pornind de la frunzele de ferigă, olarii au creat modele noi, prin dispunerea frunzelor în cruce sau prin arcuirea lor. Un alt motiv original este dispunerea frunzelor de brad în formă de triunghi, cu cruce în mijloc. Aici poate fi vorba de un simplu motiv ornamental, crucea fiind așezată în mijlocul triunghiului doar pentru a umple spațiul rămas liber. Dar ea poate fi interpretată și ca un motiv creştin, ceea ce rămâne discutabil.

Motivele geometrice cele mai frecvente sunt cercurile mari, umplute cu cerculețe mici sau cu puncte în relief. Aceste cercuri au dimensiuni diferite, iar pe vasele care prezintă luciu metalic sunt mai mici și așezate într-o ordine riguroasă. Aceste motive sunt asociate de obicei cu diferite tipuri de frunze.

Pe baza acestor motive, olarii au introdus un model, care reprezintă o combinație între aceste cercuri și rozete, realizând un fel de rozetă, al cărei interior este prevăzut cu cerculeţe. Toate cercurile au fost folosite pentru a ornamenta marginea registrului decorat; formând o bordură neregulată, dar de efect.

În categoria reprezentărilor particulare se grupează vasele decorate cu *planta pedis* (pe ceramica ştampilată de la Cristești apar 9 tipuri de *planta pedis*), vasul ștampilat cu FELIX, în negativ, care poate reprezenta numele olarului sau urarea tipic creștină, castronul decorat cu mască și cele decorate cu animale (iepurași, țapi, pești).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

La finalul acestei analize se impun câteva considerații. În Muzeul Județean Mureș se păstrează 5 sigilii, dar numai două sunt reprezentate în acest eșantion. De aceea, analiza ceramicii ștampilate de la Cristești ne permite să lărgim paleta motivelor decorative folosite de olarii locali. Aceleași motive se regăsesc pe vase diferite calitativ, ele fiind aplicate atât pe vasele gălbui și cărămizii fără angobă, cât și pe vasele cu angobă metalizată. Olarul nu a fost întotdeauna foarte atent și de aceea unele ștampile sunt mai adânc imprimate, iar alteori s-a imprimat doar o parte a modelului sau nu s-a păstrat distanța egală între motive.

Bogăția și diversitatea repertoriului ceramicii ștampilate pune în evidență importanța pe care olarii au acordat-o executării acestei categorii ceramice, fiind ceramica decorată cu cea mai mare pondere în cadrul producției locale. Ceramica ștampilată reprezintă expresia prezenței romane și a rolului pe care l-au avut olarii în viața *vicus*-ului de la Cristești.

Pentru o datare riguroasă a acestei ceramici, pe decenii sau jumătăți de secol, nu ne putem pronunța, din cauza faptului că materialul descoperit nu a fost pus în corelație cu un material cert de datare descoperit în cadrul așezării.

Aceste vase au fost în mod sigur produse în atelierele de la Cristești, argumentul fiind numărul mare de vase descoperite, existența cuptoarelor și a sigiliilor. Mai mult, se poate afirma că nu existau ateliere specializate pe tipuri ceramice. Pasta și angoba sunt identice pentru toate tipurile de vase, inclusiv pentru ceramica comună roșie. Un singur motiv decorativ, și anume masca umană a fost folosit și pentru un vas ștampilat și pentru un vas *terra sigillata* de producție locală.

Ca și în cazul altor categorii ceramice, ceramica ștampilată era destinată schimbului comercial. O dovadă în plus că această ceramică a fost produsă pe loc o constituie lipsa unor analogii cu celelalte centre, unde s-a descoperit ceramică ștampilată. Dacă decorul sigiliilor este foarte asemănător, totuși el nu este identic[266]. Probabil că aceste sigilii au fost făcute și multiplicate de către meșterii locali, în funcție de gustul consumatorilor, cărora le era destinată această ceramică.

Probabil că ceramica ștampilată a fost executată pe scară largă în sec. II, odată cu avântul economic al așezării, și în prima jumătate a sec. III, când importurile de *terra sigillata* se reduc simțitor.

Repertoriul motivelor decorative (Pl. LXXV–LXXXI)

A. Motive florale

1. Motiv floral; d = 1,5 cm; format din 13 petale alungite și ascuțite la vârfuri.
2. Motiv floral; d = 1,5 cm; are formă elipsoidală, centrul marcat de un punct de la care pornesc 15 linii care reproduc petalele.
3. Motiv floral; d = 1,5 cm; cu 7 petale rotunde, inegale, centrul este marcat de un punct mic.

[266] O analiză a influențelor și a asemănărilor a fost realizată de Filip 2008, 90–91.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4. Motiv floral; d = 1,3 cm; cu 8 petale asimetrice, marcate prin 7 linii și un cerc la mijloc.
5. Motiv floral; d = 1,2 cm; aproape identic cu precedentul.
6. Motiv floral; d = 1,2 cm; cu 8 petale rotunjite, marcate de două linii și un cerc cu un punct în mijloc.
7. Motiv floral; d = 1,2 cm; aproape identic cu precedentul, dar cu greşeli de execuție.
8. Motiv floral; d = 2,1 cm; asemănător ca formă cu nr. 3.
9. Motiv floral; d = 1,8 cm; asemănător cu nr. 8, dar puțin mai mic și imprimat parțial.
10. Motiv floral; d = 1,7 cm; petalele sun conturate de linii duble și câte o linie în interiorul fiecărei petale.
11. Motiv floral; d = 1,5 cm; aproape identic cu nr. 10.
12. Motiv floral; d = 1,4 cm; asemănător ca formă cu nr. 11, dar îi lipsesc liniile din interiorul petalelor, în schimb receptacolul este prezentat sub forma unui cerc mare.
13. Motiv floral; d = 1,8 cm; imitație floarea soarelui cu 16 petale alungite și un cerc mare la mijloc.
14. Motiv floral; d = 1,7 cm; probabil identic cu nr. 13, numai că a fost aplicat oblic pe vasul ceramic.

B. Rozete

15. Rozetă; d = 1 cm; formată din două cercuri concentrice, legate prin linii oblice sub forma spițelor de roată.
16. Rozetă; d = 1,1 cm; formată din 6 petale triunghiulare, fiecare petală având un cerc şi unite la mijloc printr-un punct mare.
17. Rozetă; d = 1,1 cm; acelaşi tip cu nr. 16, numai că cercurile sunt mai mari.
18. Rozetă; d = 1,1 cm; acelaşi tip, dar lipseşte punctul de intersecție, iar punctele de pe petale sunt mai mici.
19. Rozetă; d = 0,8 cm; constituită din 4 petale în formă de linii duble, cu centrul marcat de un cerc simplu.
20. Rozetă; d = 1,2 cm; la mijloc are două cercuri concentrice de care se prind radial petale mărunte, redate aleatoriu.
21. Rozetă; d = 1,1 cm; se aseamănă cu nr. 20, dar la mijloc are un singur cerc mare, iar petalele sunt mai rare.
22. Rozetă; d = 1,3 cm; alcătuită din 18 petale, redate prin linii curbate, în cercul din mijloc sunt înscrise alte patru cercuri.
23. Rozetă; d = 1,1 cm; alcătuită din 17 petale triunghiulare, demarcate prin triunghiuri redate în relief, în centru două cercuri concentrice.
24. Rozetă; d = 1,2 cm; alcătuită din două cercuri concentrice unite de linii radiale, dispuse neuniform, centrul este marcat de un cerc mare în care sunt înscrise 4 cercuri mici.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

25. Rozetă; d = 1,9 cm; alcătuită din două cercuri concentrice legate prin 10 linii dispuse radial; pe vas apar de formă ovală, probabil este greșeală de imprimare.
26. Rozetă; d = 1,8 cm; probabil aceeași cu nr. 25, imprimată corect.
27. Rozetă; d = 1,3 cm; compusă din 7 petale formate din linii duble și unite la centru de două cercuri concentrice.
28. Rozetă; d = 1,4 cm; compusă din 8 petale formate din linii duble și unite la centru printr-un punct.
29. Rozetă; d = 1 cm; compusă din 4 petale, formate din linii duble, perpendiculare.
30. Rozetă; d = 1,2 cm; identică cu 29.
31. Rozetă; d = 1,2 cm; compusă din 10 petale, delimitate de câte 2 linii foarte apropiate, lipsește cercul din centru.
32. Rozetă; d = 1,2 cm; compusă din 14 petale delimitate de linii simple, lipsește cercul din centru.
33. Rozetă; d = 1 cm; compusă din 14 petale delimitate de linii simple, unite la centru de un cerc mare; pe margine două cercuri concentrice.
34. Rozetă; d = 0,9 cm; alcătuită din 10 petale, redate prin linii curbate, unite de un cerc în mijloc.
35. Rozetă; d = 0,8 cm; alcătuită din 14 petale rotunjite; cercul din mijloc slab imprimat, la fel ca și marginile exterioare ale poansonului.
36. Rozetă; d = 1,5 cm; compusă din 4 petale formate din linii duble și unite la centru printr-un punct; pe fiecare petală este imprimat un cerc.
37. Rozetă; d = 1,5 cm; compusă din 4 petale lanceolate, cu un cerc în mijloc.
38. Rozetă; d = 1,2 cm; compusă dintr-un cerc mare în care sunt înscrise 4 cercuri mai mici, iar pe margine sunt reproduse niște raze.
39. Rozetă; d = 1,3 cm; compusă din 5 petale formate din linii duble și unite la centru printr-un punct; pe fiecare petală este imprimat un cerc.
40. Rozetă; d = 1,3 cm; compusă din 8 petale cu marginile exterioare arcuite, înscrisă într-un chenar pătrat cu colțurile concave.
41. Rozetă; d = 0,8 cm; compusă din 9 petale în formă de triunghiuri.
42. Rozetă; d = 0,8 cm; compusă din 10 petale în formă de triunghiuri, iar mijlocul marcat de un triunghi.
43. Rozetă; d = 2 cm; compusă din 21 de petale mici, rotunde, iar în centru 7 cercuri.
44. Rozetă; d = 1,4 cm; de formă neregulată, cu petale mărunte iar în mijloc sunt 15 puncte în relief.
45. Rozetă; d = 1,8 cm; compusă din 13 petale delimitate de linii simple, unite la centru de un cerc mare; pe margine două cercuri concentrice, decorate cu puncte mari.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

46. Rozetă; d = 1,5 cm; de formă aproape patrulateră, este prevăzută cu petale mici, rotunjite, un cerc mare în centru de la care pornesc înspre colțuri câte două linii.
47. Rozetă; d = 1,8 cm; stilizată, formată dintr-un cerc de linii, imprimat cu rotița.
48. Rozetă; d = 1,8 cm; stilizată, formată dintr-un oval decorat cu linii drepte și curbe.
49. Rozetă; d = 1,5 cm; formată din 11 petale în formă de triunghiuri.
50. Rozetă; d = 1,5 cm; compusă din 8 petale în formă de triunghiuri neregulate, iar mijlocul marcat de un triunghi.
51. Rozetă; d = 1,5 cm; compusă din 7 petale în formă de triunghiuri neregulate, iar mijlocul marcat de un cerc.
52. Rozetă; d = 1,8 cm; compusă din 8 petale în formă de romburi, cu un cerc pe fiecare petală; unite în centru printr-un cerc.
53. Rozetă; d = 2 cm; compusă din 4 petale în formă de arce de cerc.
54. Rozetă; d = 1,8 cm; compusă din 9 petale formate din linii duble și unite la centru printr-un punct.
55. Rozetă; d = 2,5; compusă din 8 petale mari, triunghiulare dar rotunjite la capete, pe fiecare petală este un punct în relief, petalele sunt unite la centru printr-un cerc. Marginea exterioară a rozetei este dublă.
56. Rozetă; d = 2,5 cm; de formă rotundă, are interiorul decorat cu linii și cercuri.
57. Rozetă; d = 2 cm; formată din petale haotice reprezentate prin linii aleatoare, dispuse radial.
58. Rozetă; d = 2,3 cm; formată din 4 petale ovale, prevăzute cu nervuri.
59. Rozetă; d = 4,3 cm; compusă, formată din două părți: 1. o rozetă obișnuită compusă din 8 petale triunghiulare, despărțite de linii duble și legate la centru printr-un cerc și 2. frunze stilizate, redate sub formă de triunghiuri decorate cu romburi, linii duble și puncte.
60. Rozetă; d = 1,9 cm; formată din 14 petale în formă de triunghiuri.
61. Rozetă; d = 1,6 cm; formată din 16 petale, lanceolate, pline.
62. Rozetă; d = 1,5 cm; formată din 17 petale, lanceolate, pline.

C. **Frunze**

63. Frunză; L = 2,6 cm; de formă ovală, cu conturul marcat, tija și nervurile bine marcate.
64. Frunză; L = 2,4 cm; de formă ovală, cu conturul marcat, tija și nervurile redate prin linii duble.
65. Frunză; L = 3 cm; de formă ovală, cu conturul marcat, tija și nervurile redate prin dreptunghiuri.
66. Frunză; L = 2,5 cm; de formă ovală, cu conturul marcat, tija și nervurile redate prin dreptunghiuri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

67. Frunză; L = 2,8 cm; de formă ovală, cu conturul marcat, tija nemarcată și nervurile marcate prin dreptunghiuri.
68. Frunză; L = 3 cm; de formă ovală, cu conturul marcat, tija și nervurile marcate prin dreptunghiuri.
69. Frunză; L = 2,5 cm; de formă ovală, cu conturul marcat, tija nemarcată și nervurile marcate prin dreptunghiuri.
70. Frunză; L = 2,5 cm; de formă ovală, cu conturul marcat, nervurile marcate prin linii curbe.
71. Frunză; L = 3,5 cm; de formă alungită, cu vârful spre stânga, cu conturul, tija și nervurile bine marcate prin linii simple.
72. Frunză; L = 3,7 cm; de formă alungită, cu vârful spre stânga, cu conturul, tija și nervurile bine marcate prin linii simple.
73. Frunză; L = 3,2 cm; de formă alungită, cu vârful spre dreapta, cu conturul, tija și nervurile bine marcate prin linii simple.
74. Frunză; L = 3,4 cm; de formă alungită, cu vârful puțin spre stânga, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
75. Frunză; L = 3 cm; de formă alungită, cu vârful puțin spre stânga, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
76. Frunză; L = 2,7 cm; de formă alungită, cu vârful puțin spre stânga, cu conturul și nervurile bine marcate.
77. Frunză; L = 2,7 cm; de formă alungită, cu vârful drept, cu conturul și nervurile marcate prin dreptunghiuri.
78. Frunză; L = 2,4 cm; de formă alungită, cu vârful puțin spre stânga, cu conturul și nervurile marcate prin dreptunghiuri.
79. Frunză; L = 2,2 cm; de formă alungită, cu vârful puțin spre stânga, cu conturul, tija și nervurile bine marcate prin linii simple.
80. Frunză; L = 2,4 cm; de formă alungită, cu vârful drept, cu conturul, tija și nervurile bine marcate prin linii simple.
81. Frunză; L = 2,1 cm; de formă alungită, cu vârful drept, cu conturul, tija și nervurile bine marcate prin linii simple.
82. Frunză; L = 2,4 cm; de formă alungită, cu vârful puțin spre stânga, cu conturul și nervurile bine marcate prin linii simple.
83. Frunză; L = 2,3 cm; de formă alungită, cu partea de jos lățită, cu vârful puțin spre stânga, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
84. Frunză; L = 3 cm; de formă alungită, cu vârful puțin spre dreapta, cu conturul, tija și nervurile marcate prin linii paralele.
85. Frunză; L = 1,9 cm; de formă alungită, cu vârful puțin spre stânga, stilizată, compusă din forme nedeterminate.
86. Frunză; L = 3,2 cm; de formă alungită, cu vârful drept și despicat, cu conturul, tija și nervurile bine marcate prin linii simple.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

87. Frunză; L = 2,5 cm; de formă alungită, cu vârful drept și despicat, cu conturul și nervurile bine marcate prin linii simple.
88. Frunză; L = 1,5 cm; cordiformă, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
89. Frunză; L = 1,4 cm; cordiformă, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
90. Frunză; L = 1,3 cm; cordiformă, cu conturul și nervurile bine marcate.
91. Frunză; L = 1,4 cm; cordiformă, cu conturul, tija şi nervurile bine marcate.
92. Frunză; L = 1,3 cm; de formă ovală, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
93. Frunză; L = 1,4 cm; cordiformă, cu conturul sinuos, tija și nervurile bine marcate.
94. Frunză; L = 1,3 cm; de formă ovală, cu tija și nervurile bine marcate.
95. Frunză; L = 1 cm; cordiformă, cu conturul, tija şi nervurile bine marcate.
96. Frunză; L = 1,1 cm; cordiformă, cu conturul sinuos, tija şi nervurile bine marcate.
97. Frunză; L = 1,5 cm; cordiformă, compusă din 3 frunze ovale, cu contururile, tijele şi nervurile bine marcate.
98. Frunză; L = 1,5 cm; redată destul de realist, cu marginile lobate, conturul şi nervurile sunt redate prin linii simple.
99. Frunză; L = 1,3 cm; redată destul de realist, cu marginile lobate, conturul şi nervurile sunt redate prin linii simple.
100. Frunză; L = 1,5 cm; redată destul de realist, cu marginile lobate, conturul şi nervurile sunt redate prin linii simple.
101. Frunză; L = 1,5 cm; redată destul de realist, cu marginile lobate, conturul şi nervurile sunt redate prin linii simple, nervurile sunt redate numai pe vârful frunzei.
102. Frunză; L = 2 cm; de formă ovală, cu conturul, tija şi nervurile bine marcate.
103. Frunză; L = 2,2 cm; de formă ovală, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
104. Frunză; L = 1,8 cm; de formă ovală, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
105. Frunză; L = 2 cm; de formă ovală, cu conturul, tija şi nervurile bine marcate prin linii duble.
106. Frunză; L = 1,8 cm; de formă ovală, cu conturul, tija şi nervurile bine marcate.
107. Frunză; L = 1,8 cm; de formă ovală, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
108. Frunză; Dim.: 2,3 × 3 cm; cvadrilobată, cu loburile inegale, dispuse perpendicular, cu conturul, tijele și nervurile bine marcate.
109. Frunză; Dim.: 2,3 × 3 cm; cvadrilobată, cu loburile inegale, dispuse perpendicular, cu conturul, tijele și nervurile bine marcate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

110. Frunză; L = 1,3 cm; arcuită, dispusă orizontal, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
111. Frunză; L = 1 cm; arcuită, dispusă orizontal, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
112. Frunză; L = 1 cm; arcuită, dispusă orizontal, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
113. Frunză; L = 1,8 cm; trilobată, cu loburi asimetrice, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
114. Frunză; L = 2 cm; stilizată, în formă de romb, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
115. Frunză; L = 1,5 cm; stilizată, în formă de romb, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
116. Frunză; L = 1,8 cm; stilizată, compusă din două triunghiuri circumscrise, decorate cu ace de brad; în triunghiul mic o cruce.
117. Frunză; L = 1,3 cm; stilizată, compusă din două triunghiuri circumscrise, decorate cu ace de brad; în triunghiul mic o cruce.
118. Frunză; L = 1,2 cm; stilizată, compusă din două triunghiuri circumscrise, decorate cu ace de brad; în triunghiul mic o cruce.
119. Frunză; L = 2,3 cm; stilizată, arcuită în sus, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
120. Frunză; L = 2,3 cm; stilizată, arcuită în sus, cu conturul marcat numai în partea interioară, tija și nervurile bine marcate.
121. Frunză; L = 1,5 cm; stilizată, arcuită în sus, cu conturul, tija și nervurile bine marcate, în partea dreaptă prezintă niște linii exterioare.
122. Frunză; L = 1,8 cm; stilizată, arcuită în sus, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
123. Frunză; L = 2 cm; stilizată, arcuită în sus, formată numai din nervuri.
124. Frunză; L = 2,6 cm; stilizată; cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
125. Frunză; L = 2,6 cm; stilizată; cu conturul, tija și nervurile bine marcate.
126. Frunză; L = 1,8 cm; trilobată, cu loburi simetrice, cu conturul, tija și nervurile bine marcate.

D. Cercuri

127. Cerc; d = 1,6 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
128. Cerc; d = 1,6 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
129. Cerc; d = 1,4 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
130. Cerc; d = 1,6 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
131. Cerc; d = 1,5 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
132. Cerc; d = 1,4 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
133. Cerc; d = 1,5 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
134. Cerc; d = 1,1 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
135. Cerc; d = 1,5 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

136. Cerc; d = 1,5 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
137. Cerc; d = 1,1 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
138. Cerc; d = 1 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
139. Cerc; d = 1 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
140. Cerc; d = 0,8 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
141. Cerc; d = 1 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief.
142. Cerc; d = 1,1 cm; cu interiorul decorat cu un motiv vegetal.
143. Cerc; d = 2,1 cm; cu interiorul decorat cu un motiv vegetal (floare stilizată).
144. Cerc; d = 2 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief și o margine hașurată.
145. Cerc; d = 2,1 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief și linii radiale pe margine.
146. Cerc; d = 1,1 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief și pătrate în exteriorul cercului.
147. Cerc; d = 1,5 cm; cu interiorul decorat cu puncte în relief și un motiv vegetal în partea dreaptă.

E. Motive diverse

148. Motiv oval; L = 2,7 cm; plin cu puncte mici în relief.
149. Motiv de formă neregulată; L = 2,5 cm; plin cu puncte mici în relief.
150. Motiv de formă neregulată; L = 2,2 cm; plin cu puncte mici în relief.
151. Motiv de formă neregulată; L = 2,4 cm; plin cu puncte mici în relief.
152. Motiv de formă neregulată; L = 2,5 cm; plin cu puncte mici în relief.
153. Motiv de formă neregulată; L = 2,2 cm; plin cu puncte mici în relief susținute de niște linii în formă de ramuri.
154. Motiv de formă neregulată; L = 2,2 cm; plin cu puncte mici în relief și diferite linii.
155. Motiv cordiform; L = 2 cm; cu vârful în sus, decorat cu o bandă hașurată de aceeași formă, împărțit în două registre, fiecare cu un punct în relief.
156. Motiv cordiform; L = 1,3 cm; cu vârful în sus, decorat cu crengi de brad.
157. Motiv în formă de semilună; L = 1 cm; cu vârfurile în sus, decorat cu linii și puncte.
158. Motiv în formă de semilună; L = 1 cm; cu vârfurile în sus, decorat cu linii și puncte.
159. Motiv în formă de semilună; L = 0,8 cm; cu vârfurile în sus, decorat cu linii și puncte.
160. Motiv de formă neregulată; L = 3,2 cm; în formă de bordură, plin cu puncte mici în relief.
161. Motiv de formă neregulată; L = 1,7 cm; plin cu puncte mici în relief.
178. Motiv cordiform; L = 2 cm; decorat cu o singură linie în partea superioară.
179. Motiv cordiform; L = 2 cm; decorat cu 6 puncte în relief.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

186. Motiv de formă neregulată; L = 3,3 cm; format din două contururi neregulate, concentrice, cu intervalul dintre ele decorat cu linii paralele și puncte.
187. Motiv de formă neregulată; L = 2,2 cm; format dintr-un contur în formă de potcoavă și decorat cu linii orizontale și verticale.
188. Motiv cvadrilobat; L = 1,7 cm; format din 4 lobi simetrici, în interior două perpendiculare formate din linii duble, cu câte un punct la vârfuri.

F. Motive în formă de semicerc

162. Motiv în formă de semicerc; d = 2,3 cm; cu un rând de puncte în interior.
163. Motiv în formă de două semicercuri unite; L = 2 cm; umplute cu hașuri.

G. Lunulae

164. Motiv în formă de *lunula*; L = 2,7 cm; decorat cu hașuri.
165. Motiv în formă de *lunula*; L = 2 cm; decorat cu hașuri.
166. Motiv în formă de *lunula*; L = 1,7 cm; decorat cu hașuri.
167. Motiv în formă de *lunula*; L = 1,7 cm; decorat cu hașuri.
168. Motiv în formă de *lunula*; L = 1,7 cm; decorat cu puncte unite.
169. Motiv în formă de *lunula*; L = 1,7 cm; decorat cu hașuri.
170. Motiv în formă de *lunula*; L = 2 cm; decorat cu hașuri.
171. Motiv în formă de *lunula*; L = 1 cm.
172. Motiv în formă de *lunula*; L = 1 cm; decorat cu hașuri.
173. Motiv în formă de *lunula*; L = 1,8 cm; prost imprimat, se păstrează doar conturul exterior și decorul format din puncte unite cu linii.

H. Motive liniare

174. Linie verticală; L = 3,2 cm; în formă de șnur stilizat, format din dreptunghiuri arcuite.
175. Linie verticală; L = 2,7 cm; în formă de șnur stilizat, format din linii arcuite.
176. Linie verticală; L = 2,4 cm; în formă de șnur stilizat, cu capetele mai înguste și decorat cu linii oblice, paralele.
177. Linie verticală; L = 2 cm; formată din mai multe dreptunghiuri, dispuse în formă de plasă, la intersecția laturilor sunt puncte asemănătoare nodurilor.

I. Ove

180. Ovă; d = 2 cm; simplă.
181. Ovă; d = 2 cm; simplă.
182. Ovă; d = 1,8 cm; simplă.
183. Ovă; d = 1,5 cm; simplă.
184. Ovă; d = 1,4 cm; simplă, în centru cu trei puncte în relief.
185. Ovă; d = 1,7 cm; în partea superioară are laturile arcuite și în mijloc o săgeată.

J. Motive în formă de *planta pedis*

189. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 2,6 cm; motivul este înscris de două cercuri concentrice; *planta pedis* are conturul simplu, rotunjit, cu degetele

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

bine marcate, talpa este decorată cu două linii încrucișate și 4 puncte iar călcâiul de un motiv în formă de semilună.

190. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 2,6 cm; *planta pedis* are conturul simplu, rotunjit, cu degetele bine marcate, talpa este decorată cu două linii încrucișate și 4 puncte iar călcâiul de un motiv în formă de semilună.

191. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 2,5 cm; *planta pedis* are conturul simplu, rotunjit, cu degetele bine marcate, talpa este decorată cu două linii încrucișate și 4 puncte iar călcâiul de un motiv în formă de semilună.

192. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 2,6 cm; *planta pedis* are conturul simplu, rotunjit, cu degetele bine marcate, talpa este decorată cu două linii încrucișate și 4 puncte iar călcâiul de un motiv în formă de semilună.

193. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 2,4 cm; *planta pedis* are conturul simplu, rotunjit, cu degetele bine marcate, talpa este decorată cu două linii încrucișate și 4 puncte iar călcâiul de un motiv în formă de semilună.

194. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 2,6 cm; *planta pedis* are conturul simplu, rotunjit, cu degetele bine marcate, talpa este decorată cu două linii încrucișate și 4 puncte iar călcâiul de un motiv în formă de semilună.

195. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 2,5 cm; motivul este stilizat, cu marginea exterioară neimprimată, sunt reliefate degetele și partea interioară este îngroșată.

196. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 2,8 cm; motivul este stilizat, conturul redă destul de fidel forma tălpii piciorului, degetele bine marcate, talpa propriu-zisă este marcată de un dreptunghi, iar călcâiul printr-un semicerc în care este înscris un cerc.

197. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 1,8 cm; foarte stilizat, de formă elipsoidală, partea care revine tălpii și degetelor este decorată cu un motiv vegetal, iar călcâiul cu 5 puncte.

198. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 1,8 cm; foarte stilizat, de formă elipsoidală, partea care revine tălpii și degetelor este decorată cu liniuțe oblice ca nervurile frunzelor, dar lipsește tija, iar călcâiul cu 6 puncte.

199. Motiv în formă de *planta pedis*; L = 1,8 cm; foarte stilizat, de formă elipsoidală, partea care revine tălpii și degetelor este lipsită de contur și este decorată cu liniuțe oblice ca nervurile frunzelor, dar lipsește tija, iar călcâiul cu 6 puncte.

200. Motiv în formă de *planta pedis* (?); L = 1,8 cm; de formă mai mult ovală, tot motivul este decorat cu linii orizontale.

201. Motiv în formă de *planta pedis* (?); L = 2,3 cm; de formă mai mult ovală, tot motivul este decorat cu linii orizontale, împărțit în 3 registre.

K. Motive în formă de animale

202. Motiv reprezentând un iepure în mișcare; L = 3 cm; spre stânga, cu corpul disproporționat.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

203. Motiv reprezentând un iepure în mişcare; L = 2,7 cm; spre stânga, cu corpul disproporționat.
204. Motiv reprezentând un țap în mişcare; L = 2,3 cm; spre stânga, redat schematic într-un oval, imprimat parțial.
205. Motiv reprezentând un pește; L = 1,8 cm; oblic spre dreapta, reprezentat schematic, chiar diform.

L. Motive reprezentând măşti

206. Mască umană; L = 2,4 cm; redat destul de bine, părul și barba reprezentate prin linii paralele, gura larg deschisă și sprâncenele unite.

M. Motive în formă de ștampilă

207. Ștampilă de meșter FELIX, în negativ, imprimată într-un cerc, textul dispus pe două rânduri; d = 2,3 cm.

CATALOGUL CERAMICII ȘTAMPILATE

A. Străchini

Strachină de tipul CR-A1

1. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; sub buză sunt două caneluri fine; decorată cu două rânduri de cercuri în care sunt încadrate puncte în relief (D135, D129) care alternează cu frunze verticale (C82).
Dim.: diam. buzei = 13 cm; h = 5,5 cm;
MJM: inv. 4062; inedit;
Pl. XXIV/1.
2. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; sub buză este o singură canelură; se păstrează un singur rând de decor (D144);
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 4 cm;
MJM; inv. 4067; inedit;
Pl. XXIV/2.
3. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; sub buză este o singură canelură; decorat pe două registre: 1. un rând de *planta pedis* dispuse vertical (J190) în partea de jos și 2. un rând de rozete (B28) în partea de sus;
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. 2439; Man 1999, Pl. IV/17;
Pl. XXIV/3.
4. Strachină; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe două benzi 1. un rând de frunze dispuse orizontal (C88) și 2. un rând de frunze verticale (C82);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. XXIV/4.

Strachină de tipul CR-A2

5. Strachină; pastă cărămizie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; pe buză o canelură fină; decorat cu un rând de frunze dispuse oblic spre stânga (C107);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 4067; inedit;
Pl. XXIV/5.

6. Strachină; pastă gălbuie; angobă maronie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; sub buză sunt trei caneluri fine; decorat pe trei benzi: 1. un rând de rozete (B62); 2. un rând de frunze verticale (C82); un rând de rozete (B62);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 7 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. XXV/6.

7. Strachină; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează două fragmente din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de cercuri (D136);
Dim.: diam. buzei = 21 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 2425; inedit;
Pl. XXV/7.

Strachină de tipul CR-A3

8. Strachină; pastă portocalie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; 2 caneluri pe buza și sub buza vasului; decor slab imprimat (G173);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 5,2 cm;
MJM; inv. 3005; Man 1999, Pl. IV/16;
Pl. XXV/8.

9. Strachină; pastă portocalie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe două benzi: 1. un rând de rozete nealiniate (B20); 2. un rând de cercuri (D130);
Dim.: diam. buzei = 20 cm; h = 5,5 cm;
MJM; inv. 2499; Man 1999, Pl. VII/31;
Pl. XXV/9.

10. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe două benzi: 1. un rând de rozete (B19); 2. cercuri mari (D132);
Dim.: diam. buzei = 22,5 cm; h = 4,3 cm;
MJM; inv. 3596; Man 1999, Pl. VII/32;
Pl. XXV/10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Străchină de tipul Cr-A4/1

11. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rozete compuse din triunghiuri (B50);
Dim.: diam. buzei = 21 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 1267; inedit;
Pl. XXVI/11.

12. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decor organizat pe două benzi: 1. un rând de frunze triunghiulare (C93) și 2. un rând de frunze alungite (C80);
Dim.: diam. buzei = 22,5 cm; h = 6,9 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXVI/12.

13. Strachină; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează două fragmente din buza și peretele vasului; decorul structural după TS, astfel un decor E160 și E161 a fost folosit pentru a crea o bordură ca și ovele, iar în restul registrului sunt frunze alungite cu vârful despicat (C86).
Dim.: diam. buzei = 28 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. 2442; inedit;
Pl. XXVI/13.

Strachină de tipul Cr-A4/2

14. Strachină; pastă gălbuie; angobă cărămizie-închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decor organizat în două registre: 1. un rând de rozete (B24) și 2. un rând de frunze, registrele sunt despărțite de o canelură bine profilată.
Dim.: diam. buzei = 22 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. , 2444; Man 1999, Pl. VIII/33;
Pl. XXVI/14.

15. Strachină; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decor organizat în două registre: 1. un rând de rozete (B38) și 2. un rând din care nu se păstrează decorul, registrele sunt despărțite de o canelură bine profilată.
Dim.: diam. buzei = 26,5 cm; h = 4,5 cm;
MJM; inv. 2376; Man 1999, Pl. VI/24;
Pl. XXVI/15.

Strachină de tipul Cr-A5

16. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rânduri alternative de motive florale (A13);
Dim.: diam. buzei = 22 cm; l = 4,6 cm;
MJM; inv. 7478; inedit;
Pl. XXVII/16.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

17. Strachină; pastă gălbuie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B36) și un rând de frunze alungite dispuse oblic;
Dim.: diam. buzei = 19 cm, h = 4,5 cm;
MJM; inv. , FN, inedit;
Pl. XXVII/17.

Strachină de tipul Cr-A6

18. Strachină; pastă cărămizie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze (C64);
Dim.: diam. buzei = 20 cm; h = 3,2 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. XXVII/18.

Strachină de tipul Cr-A7

19. Strachină; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu iepurași (K203 probabil);
Dim.: diam. buzei = 19,5 cm; h = 3,7 cm;
MJM; inv. 3076; inedit;
Pl. XXVII/19.

Strachină de tipul Cr-A8

20. Strachină; pastă gri; angobă cărămizie cu urme de vopsea brună; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu șiruri oblice de *planta pedis* (J191);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; l = 5,1 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. XXVII/20.

21. Strachină; pastă cărămizie; angobă cărămiziu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu 1. frunze triunghiulare (C91) și frunze lungi care se suprapun parțial peste cele triunghiulare (C81);
Dim.: diam. buzei = 24 cm; l = 4 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. XXVIII/21.

22. Strachină; pastă gălbuie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C73);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; l = 3,2 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXVIII/22.

Strachină de tipul Cr-A9

23. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze ovale (C114);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; l = 7 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 643; inedit;
Pl. XXVIII/23.

24. Strachină; pastă gălbuie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu 2 rânduri de cercuri alternative (D139);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 4,3 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. XXVIII/24.

25. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (B83);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; l = 6,3 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. XXVIII/25.

Strachină de tipul Cr-A10

26. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu cercuri (D143);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. XXIX/26.

27. Strachină; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de ove (I182);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 5,5 cm;
MJM; inv. 692; Man 1999, Pl. V/21;
Pl. XXIX/27.

Strachină de tipul Cr-A11

28. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de cercuri (D143);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. XXIX/28.

Strachină de tipul Cr-A12

29. Strachină; pastă cărămizie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B35) și un rând de frunze ovale (C106);
Dim.: diam. buzei = 22 cm; h = 4,5 cm;
MJM; inv. 2385; Man 1999, Pl. VII/29;
Pl. XXIX/29.

Strachină de tipul Cr-A13

30. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de frunze (C120);
Dim.: diam. buzei = 15 cm; h = 5,2 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 3595; Man 1999, Pl. I/2;
Pl. XXIX/30.

31. Strachină; pastă gri închis; angobă gri închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorată cu două rânduri de rozete (B43);
Dim.: diam. buzei = 17 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 1260; inedit;
Pl. XXX/31.

Strachină de tipul Cr-A14

32. Strachină; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două tipuri de frunze dispuse vertical (C79) și (C82);
Dim.: diam. buzei = 20 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. 2523; inedit;
Pl. XXX/32.

Strachină de tipul Cr-A15

33. Strachină; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de frunze alungite (C82) și un rând de cercuri (D134);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 2380; inedit;
Pl. XXX/33.

B. Boluri

Boluri de tipul Cr-B16

34. Bol; pastă gri; angobă neagră lucioasă; fragmentar, restaurat; decorat cu rozete (B26);
Dim.: diam. buzei = 11 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXX/34.

35. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragmentară; restaurat; decorat cu rozete (B26);
Dim.: diam. buzei = 10,5 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXX/35.

36. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragmentar; restaurat; decorat cu rozete (B26);
Dim.: diam. buzei = 12 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXXI/36.

37. Bol; pastă cărămizie; angobă roșie; restaurat; decorat cu frunze (C89);
Dim.: diam. buzei = 14 cm; h = 6,5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXXI/37.

38. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragmentar; restaurat; decorat cu frunze (C89).
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 8,5 cm;
MJM; inv. 240/21; inedit;
Pl. XXXI/38.

39. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragmentar; restaurat; decorat cu frunze (C115);
Dim.: diam. buzei = 20 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. XXXI/39.

Boluri de tipul Cr-B17

40. Bol; pastă cărămiziu deschis; angobă cărămiziu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze (C109);
Dim.: diam. buzei = 14 cm; h = 5,3 cm;
MJM; inv. 634; Man 1999, Pl. II/8;
Pl. XXXII/40.

41. Bol; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de frunze dispuse vertical (C70);
Dim.: diam. buzei = 12 cm; h = 7,5 cm;
MJM; inv. 2394; Man 1999, Pl. II/9;
Pl. XXXII/41.

42. Bol; pastă gri deschis; angobă gri deschis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B51);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 7 cm;
MJM; inv. 2382; Man 1999, Pl. V/23;
Pl. XXXII/42.

43. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu *lunulae* (G167);
Dim.: diam. buzei = 14 cm; h = 8,8 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXXII/43.

44. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat 1. Decor cu rotița, în registrul care de obicei este liber; 2. *planta pedis* (J200);
Dim.: Diam. buzei = 16 cm; h = 7 cm;
MJM; inv. 664/5; inedit;
Pl. XXXII/44.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

45. Bol; pastă gri; angobă gri; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu trei tipuri de rozete (B37, 46, 30);
Dim.: diam. buzei = 18,5 cm; h = 8,5 cm;
MJM; inv. FN; Man 1999, Pl. V/22;
Pl. XXXII/45.

Boluri de tipul Cr-B18

46. Bol; pastă gălbuie; angobă maro închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rozete (B61), frunze (C86) și motive liniare (H174);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 2503; inedit;
Pl. XXXIII/46.

47. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze (C86) și motive florale (A1) despărțite de motive liniare dispuse oblic (H174);
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 2502; inedit;
Pl. XXXIII/47.

48. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămiziu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rozete (B61), frunze (C86) și motive liniare (H174);
Dim.: diam. buzei = 14,5 cm; h = 8,5 cm;
MJM; inv. 1260; Man 1999, Pl. II/7;
Pl. XXXIII/48.

49. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de flori (A2) motive geometrice (E150);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 7,3 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXXIII/49.

50. Bol; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B26) și forme geometrice (E150);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 7,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXXIII/50.

51. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe două registre: 1. două șiruri alternative de frunze triunghiulare cu vârfurile în jos (C88), unele se suprapun, care sunt despărțite de celălalt registru printr-o canelură adâncă; 2. Aceleași frunze (C88) cu vârfurile în sus;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: diam. buzei = 18,5 cm; h = 6,7 cm;
MJM; inv. 1260; inedit;
Pl. XXXIV/51.

52. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe două registre despărțite de două caneluri adâncite: 1. Frunze triunghiulare (C88), 2. Frunze alungite;
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 2424; inedit;
Pl. XXXIV/52.

53. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un șir de frunze triunghiulare (C91) și un rând de frunze alungite (C82) dispuse orizontal;
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 7 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. XXXIV/53.

54. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de frunze triunghiulare (C88) despărțite prin două caneluri de un alt șir de frunze alungite;
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 5,9 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXXIV/54.

55. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe două registre cu frunze triunghiulare (C88) și frunze alungite;
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 2432; inedit;
Pl. XXXIV/55.

56. Bol; pastă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de flori slab imprimate (A9) și un rând de *lunulae* (G170);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 5,3 cm;
MJM; inv. 3275; inedit;
Pl. XXXV/56.

57. Bol; pastă cărămizie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C69) dispuse vertical;
Dim.: diam. buzei = 21 cm; h = 5,5 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. XXXV/57.

Boluri de tipul Cr-B19

58. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de flori (A5);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: diam. buzei = 14,5 cm; h = 3,5 cm;
MJM; inv. 2490; inedit;
Pl. XXXV/58.

59. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rozete (B42) și motive liniare (H177) dispuse alternativ. Corpul vasului este împărțit în două printr-o canelură care nu are legătură cu dispunerea decorului;
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. 6237; inedit;
Pl. XXXV/59.

60. Bol; pastă portocalie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu cercuri umplute cu motive vegetale (D142);
Dim.: diam. buzei = 17 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXXV/60.

61. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de frunze triunghiulare (C89);
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 4,4 cm;
MJM; inv. 2481; inedit;
Pl. XXXV/61.

62. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie, fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două șiruri de flori (A4);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 3,8 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXXVI/62.

63. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie, slab păstrată; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (J201);
Dim.: diam. buzei = 19,5 cm; h = 4 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. XXXVI/63.

Boluri de tipul Cr-B19a

64. Bol; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de *lunulae* (G169);
Dim.: diam. buzei = 18,5 cm; h = 6,2 cm;
MJM; inv. 2999; inedit;
Pl. XXXVI/64.

65. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu cercuri (D147);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 8,2 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 692; inedit;
Pl. XXXVI/65.

66. Bol; pastă roșie; angobă roșie metalizată; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de frunze (B96) și un rând de frunze alungite (B82);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 7 cm;
MJM; inv, 2490; inedit;
Pl. XXXVI/66.

67. Bol; pastă cărămizie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze ovale (B92);
Dim.: diam. buzei = 21 cm; h = 4,2 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. XXXVI/67.

Boluri de tipul Cr-B20

68. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămiziu deschis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe două registre cu trei rânduri de rozete (B28) și frunze alungite;
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 6,3 cm;
MJM; inv. 3589; inedit,
Pl. XXXVII/68.

Boluri de tipul Cr-B21

69. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B15) și un rând de cercuri (D132);
Dim.: diam. buzei = 17 cm; l = 5,5 cm;
MJM; inv. 2427; inedit;
Pl. XXXVII/69.

Boluri de tipul Cr-B22

70. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu motive neregulate, punctate (E151);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 6,8 cm;
MJM; inv. 1261; inedit;
Pl. XXXVII/70.

71. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu forme nedefinite umplute cu puncte (E150);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. 3598; inedit;
Pl. XXXVII/71.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Boluri de tipul Cr-B23

72. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu trei rânduri de rozete (B40);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 8,5 cm;
MJM; inv. 698; inedit;
Pl. XXXVII/72.

73. Bol; pastă cărămizie; angobă roşie; fragmentar; restaurat; decorat cu rozete (B25);
Dim.: diam. buzei = 14 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. XXXVIII/73.

Boluri de tipul Cr-B24

74. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu trei cercuri mari (D133);
Dim.: diam. buzei = 13,5 cm; h = 4 cm;
MJM; inv. 2525; inedit;
Pl. XXXVIII/74.

75. Bol; pastă gălbuie; urme de angobă roşie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (C116);
Dim.: diam. buzei = 20 cm; h = 8 cm;
MJM; inv. 702; inedit;
Pl. XXXVIII/75.

76. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu un rând de frunze alungite dispuse oblic (C91 şi C95) şi un rând de cercuri (D144);
Dim.: diam. vasului = 16,5 cm; h = 5,5 cm;
MJM; inv. 2377, inedit;
Pl. XXXVIII/76.

77. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B31) şi un rând de frunze alungite (C81);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 4,8 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XXXVIII/77.

78. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (J192);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. XXXIX/78.

79. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de cercuri (D126);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 2529; inedit;
Pl. XXXIX/79.

80. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete mici (B34) și un rând de cercuri (D136);
Dim.: diam. buzei = 21 cm; h = 4,9 cm;
MJM; inv. 2482; inedit;
Pl. XXXIX/80.

81. Bol; pastă gălbuie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze mari, ovale (C65);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 4 cm;
MJM; inv. 2991; inedit;
Pl. XXXIX/81.

82. Bol; pastă gălbuie; angobă roşu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu trei rânduri orizontale de *planta pedis* (J190);
Dim.: diam. buzei = 15 cm; h = 6,3 cm;
MJM; inv. 2534; inedit;
Pl. XXXIX/82.

83. Bol; pastă cafenie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de frunze rotunjite (C103) și un rând de rozete (B55);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 6,2 cm;
MJM; inv. 664; inedit;
Pl. XXXIX/83.

84. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de cercuri ((D135);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 5,3 cm;
MJM; inv. 700; inedit;
Pl. XL/84.

85. Bol; pastă cărămizie; angobă roșie lucioasă; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B32) și un rând de frunze (C79);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 2459; inedit;
Pl. XL/85.

86. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de cercuri dispuse aiurea (D133);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 3,5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 692; inedit;
Pl. XL/86.

87. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele și buza vasului; decorat cu rozete (B17), unele ștampile se suprapun;
Dim.: diam. buzei = 12 cm, h = 4,3 cm;
MJM; inv. 4067/91; inedit;
Pl. XL/87.

88. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu motive florale (A7);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 2,3 cm;
MJM; inv. 2506; inedit;
Pl. XL/88.

89. Bol; pastă gălbuie; angobă portocalie lucioasă; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de cercuri (D130);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 5,3 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. XL/89.

90. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de cercuri mari (D136);
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 5,5 cm;
MJM; inv. 2526; inedit;
Pl. XLI/90.

91. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu semiove (J182);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 2513; inedit;
Pl. XLI/91.

92. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un motiv geometric (E186);
Dim.: diam. buzei = 22 cm, l = 7,5 cm;
MJM; inv,1268; inedit;
Pl. XLI/92.

93. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe un rând în care alternează cercuri (D137) și frunze alungite (C79);
Dim.: diam. buzei = 22 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. XLI/93.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

94. Bol; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze stilizate (C117);
Dim.: diam. buzei = 14 cm; h = 4,1 cm;
MJM; inv. 664; inedit;
Pl. XLI/94.

95. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B61) și un rând de flori (A6);
Dim.: diam. buzei = 22 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. 1267; inedit;
Pl. XLI/95.

96. Bol; pastă cărămizie; angobă neagră; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de pești dispuși oblic (K205);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 650; inedit;
Pl. XLII/96.

Boluri de tipul Cr-B25

97. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragmentar; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rozete dispuse asimetric (B21);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XLII/97.

98. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragmentar; restaurat; decorat pe două rânduri: 1. cercuri (D134) care alternează cu frunze alungite (C81); 2. cercuri mari (D133);
Dim.: diam. buzei = 21 cm; h = 8 cm;
MJM; inv. 308; inedit;
Pl. XLII/98.

99. Bol; pastă gălbuie; angobă brun-cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de *lunulae* (G165);
Dim.: diam. buzei = 17 cm; h = 4 cm;
MJM; inv. 64311; inedit;
Pl. XLII/99.

100. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie cu urmă de vopsea brună; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două frunze verticale (C114) între care sunt alte două tipuri de frunze (C91) și (E156);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 6,4 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. XLIII/100.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

101. Bol; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C76) și alte două tipuri de frunze dispuse simetric; (C91) și (E156);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 5,8 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. XLIII/101.

102. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu cercuri (D133);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 7,3 cm;
MJM; inv. 3608; inedit;
Pl. XLIII/102.

103. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu cercuri (D137);
Dim.: diam. buzei = 14 cm; h = 5,1 cm;
MJM; inv. 604/3; inedit;
Pl. XLIII/103.

104. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu trei rânduri de *planta pedis* (J194), dispuse orizontal;
Dim.: diam. buzei = 17 cm; h = 7,5 cm;
MJM; inv. 2655; inedit;
Pl. XLIII/104.

105. Bol; pastă gălbuie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un motiv combinat (E157);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 5,8 cm;
MJM; inv. 1260; inedit;
Pl. XLIV/105.

106. Bol; pastă cărămizie; angobă neagră lucioasă; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu cercuri (D146);
Dim.: diam. buzei = 17 cm; h = 5,1 cm;
MJM; inv. 2498; inedit;
Pl. XLIV/106.

107. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu motive geometrice (E161) și un rând de frunze despicate la vârf (C87);
Dim.: diam. buzei = 23 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 2443; inedit;
Pl. XLIV/107.

108. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (J194);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 7,5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XLIV/108.

109. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de iepurași dispuși vertical (K203);
Dim.: diam. buzei = 18,3 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 635; inedit;
Pl. XLIV/109.

Boluri de tipul Cr-B26

110. Bol; pastă portocalie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de cercuri (D137) și un rând de frunze (C113);
Dim.: diam. buzei = 12,5 cm; h = 4,3 cm;
MJM; inv. 2386; inedit;
Pl. XLV/110.

Boluri de tipul Cr-B27

111. Bol; pastă gri; angobă gri; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu motive cordiforme (E179) și un rând de flori (A13);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; l = 4,4 cm;
MJM; inv. 3698; inedit;
Pl. XLV/111.

Boluri de tipul Cr-B28

112. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie cu urme de vopsea maron; fragmente; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze rotunjite (C89);
Dim.: diam. buzei = 14,5 cm; h = 7,6 cm;
MJM; inv. 706/81; inedit;
Pl. XLV/112.

113. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu motive ovale umplute cu puncte (E148);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 5,6 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. XLV/113.

114. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe un singur registru cu frunze arcuite (C110), cercuri (D133) și frunze triunghiulare (C80);
Dim.: diam. buzei = 21 cm; h = 8 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. XLV/114.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

115. Bol; pastă portocalie; angobă cărămizie lucioasă; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze rotunjite (C101) și alungite (C78);
Dim.: diam. buzei = 23,5 cm; h = 7 cm;
MJM; inv. 2489; inedit;
Pl. XLVI/115.

116. Bol; pastă portocalie; angobă portocaliu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de frunze rotunjite (C107) și un rând de *lunulae* (G169);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. 629; inedit;
Pl. XLVI/116.

117. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de cercuri (D137);
Dim.: diam. buzei = 20 cm; h = 6,3 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. XLVI/117.

118. Bol; pastă gălbuie; angobă cafeniu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului, decorat cu două rânduri de rozete (B33);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 6,3 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. XLVI/118.

119. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de flori (A4);
Dim.: diam. buzei = 17 cm; h = 3,8 cm;
MJM; inv. 3274; inedit;
Pl. XLVI/119.

Boluri de tipul Cr-B29

120. Bol; pastă gălbuie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze dispuse vertical (C68);
Dim.: diam. buzei = 14 cm; h = 5,2 cm;
MJM; inv. 643/12; inedit;
Pl. XLVII/120.

121. Bol; pastă cărămizie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze arcuite, slab imprimate (C121);
Dim.: diam. buzei = 20 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. 2995; inedit;
Pl. XLVII/121.

122. Bol; pastă portocalie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rozete dispuse asimetric (B23);
Dim.: diam. buzei = 23,5 cm; h = 6,8 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 706/26; inedit;
Pl. XLVII/122.

Boluri de tipul Cr-B30

123. Bol; pastă gri; angobă gri; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de rozete (B43);
Dim.: diam. buzei = 15 cm; h = 5,2 cm;
MJM; inv. 7497; inedit;
Pl. XLVII/123.

124. Bol; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu cercuri (D136);
Dim.: diam. buzei = 23,5 cm; h = 6,5 cm;
MJM; inv. 37/665; inedit;
Pl. XLVII/124.

Boluri de tipul Cr-B31

125. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de frunze rotunjite (C98)și un rând de frunze alungite (C75);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 4 cm;
MJM; inv. 3002; inedit;
Pl. XLVIII/125.

126. Bol; pastă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze mari, rotunjite (C81);
Dim.: diam. buzei = 15 cm; h = 4,2 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. XLVIII/126.

Boluri de tipul Cr-B32

127. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ștampile rotunde FELIX în negativ (M207);
Dim.: diam. buzei = 14,5 cm; h = 4,6 cm;
MJM; inv. 6611; inedit;
Pl. XLVIII/127.

Boluri de tipul Cr-B33

128. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de rozete (B44);
Dim.: diam. buzei = 15 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. XLVIII/128.

129. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de frunze lobate cu vârful în jos (C99) și în partea inferioară cu un rând de frunze (C84) dispuse vertical;
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 6,5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 3594; inedit;
Pl. XLVIII/129.

130. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu șiruri alternative de frunze stilizate în formă de inimă (E155);
Dim.: diam. buzei = 19,5 cm; h = 4,5 cm;
MJM; inv. 664; inedit;
Pl. XLVIII/130.

131. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului: decorat cu frunze arcuite (C112);
Dim.: diam. buzei = 24 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 667; inedit;
Pl. XLIX/131.

132. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de rozete diferite (B20, 53);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 3,8 cm;
MJM; inv. 664; inedit;
Pl. XLIX/132.

Boluri de tipul Cr-B34

133. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze triunghiulare (C91);
Dim.: diam. buzei = 15 cm; h = 4 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. XLIX/133.

134. Bol; pastă gălbuie; angobă portocaliu închis; slab păstrată; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu cercuri (D144), ștampila imprimată parțial;
Dim.: diam. buzei = 13,5 cm; h = 4,8 cm;
MJM; inv. 664/12; inedit;
Pl. XLIX/134.

135. Bol; pastă gri; angobă maro închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rozete (B48);
Dim.: diam. vasului = 14,5 cm; h = 5,5 cm;
MJM; inv. 464/18; inedit;
Pl. XLIX/135.

136. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C72);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 5,4 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. L/136.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

137. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C72);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 5,5 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. L/137.

138. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite;
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 5,5 cm;
MJM; inv. 2507; inedit;
Pl. L/138.

139. Bol; pastă gălbuie; angobă cărămizie metalizată; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C75);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 5,3 cm;
MJM; inv. 128; inedit;
Pl. L/139.

140. Bol; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C82);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 7 cm;
MJM; inv. 2522; inedit;
Pl. L/140.

141. Bol; pastă cărămizie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (J195);
Dim.: diam. buzei = 19,5 cm; h = 4,8 cm;
MJM; inv. 4067; inedit;
Pl. LI/141.

Boluri de tipul Cr-B35

142. Bol; pastă gălbuie; angobă portocaliu deschis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu rânduri de motive florale (A14);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LI/142.

Boluri de tipul Cr-B36

143. Bol; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu cercuri (D136);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 4,5 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. LI/143.

144. Bol; pastă cărămizie, angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu două rânduri de flori (A6);
Dim.: diam. buzei = 18,5 cm; h = 4,5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 2492; inedit;
Pl. LI/144.

145. Bol; pastă gălbuie; angobă roşie; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu frunze stilizate (C118);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 9 cm;
MJM; inv. 2530; inedit;
Pl. LI/145.

146. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu frunze ovale (C64);
Dim.: diam. buzei = 21 cm; h = 4,2 cm;
MJM; inv. 306; inedit;
Pl. LII/146.

Boluri de tipul Cr-B37

147. Bol; pastă gălbuie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu rozete (B52);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 4 cm;
MJM; inv. 2430; inedit;
Pl. LII/147.

148. Bol; pastă roşie; angobă roşie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu frunze;
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 3 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LII/148.

149. Bol; pastă cărămizie; angobă cărămiziu închis; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu două rânduri de flori diferite: rândul 1 (A12) şi rândul 2 (A13);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 4,5 cm;
MJM; inv. 2434; inedit;
Pl. LII/149.

150. Bol; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu rozete;
Dim.: diam. = 17 cm; h = 2,5 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LII/150.

Boluri de tipul Cr-B38

151. Bol; pastă gălbuie; angobă roşie bine păstrată; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu două rânduri de frunze contorsionate (C122);
Dim.: diam. buzei = 17 cm; h = 7,7 cm;
MJM; inv. 3590; inedit;
Pl. LII/151.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Boluri de tipul Cr-B39

152. Bol; pastă fină cărămizie; angobă roșie, cu luciu metalic; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat pe două registre despărțite de o canelură, cu cercuri mici (D140);
Dim.: diam. buzei = 18 cm; h = 4,5 cm;
MJM; inv. 2524; inedit;
Pl. LIII/152.

Boluri de tipul Cr-B40

153. Bol; pastă gălbuie; angobă cafeniu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu măști umane (L206);
Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 3281, 3511; inedit;
Pl. LIII/153.

154. Bol; pastă cărămizie; angobă roșie; fragmentar; restaurat; decorat cu frunze triunghiulare (C89);
Dim.: diam. buzei = 14 cm; h = 6 cm;
MJM; inv. 1260; inedit;
Pl. LIII/154.

C. Castroane

Castroane de tipul Cr-C41

155. Castron; pastă gălbuie; angobă roșu deschis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu forme geometrice în formă de potcoavă hașurate (E187);
Dim.: diam. buzei = 29 cm; h = 6,1 cm;
MJM; inv. FN, inedit;
Pl. LIII/155.

156. Castron; pastă gălbuie; angobă castanie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C86) despărțite de linii oblice (H174);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 4,5 cm;
MJM; inv. 3272; inedit;
Pl. LIII/156.

Castroane de tipul Cr-C42

157. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C77);
Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 5,2 cm;
MJM; inv. 1263; inedit;
Pl. LIV/157.

Castroane de tipul Cr-C43

158. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu motive *planta pedis* (J190);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 7,5 cm;
MJM; inv. 766; inedit;
Pl. LIV/158.

Castroane de tipul Cr-C44

159. Castron; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de frunze romboidale (C114) și un rând de rozete (B22);
Dim.: diam. buzei = 19 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 3007; inedit;
Pl. LIV/159.

160. Castron; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu (E153);
Dim.: diam. buzei = 21 cm; h = 7,8 cm;
MJM; inv. 631; inedit;
Pl. LIV/160.

Castroane de tipul Cr-C45

161. Castron; pastă portocalie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B20) și un rând de cercuri (D134);
Dim.: diam. buzei = 15,5 cm; h = 4,4 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. LIV/161.

162. Castron; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze (C126);
Dim.: h = 6,4 cm; l = 6,3 cm;
MJM; inv. FN, inedit;
Pl. LIV/162.

D. Farfurii

163. Farfurie; cu fundul rotunjit, fără inel; pastă gălbuie; angobă roşie numai pe interior; decorat cu rozete dispuse asimetric (B16);
Dim.: h = 7,2 cm; l = 8,2 cm;
MJM; inv. 2520; inedit;
Pl. LV/163.

164. Farfurie; pastă gri; angobă gri; fragment; se păstrează o parte din fundul inelar și din perete; în interior este decorat cu două cercuri concentrice și un motiv *planta pedis* (J189);
Dim.: h = 7 cm; l = 8,8 cm;
MJM; inv. 3588; inedit;
Pl. LV/164.

165. Farfurie; pastă portocalie; angobă roșu închis pe partea interioară a vasului; fragment; se păstrează o parte din fundul vasului; decorat cu o rozetă pe partea interioară (B52);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: h = 3,6 cm; l = 5,6 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. LV/165.

166. Farfurie; pastă portocalie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din fundul inelar; decorat cu rotița și cu frunze de stejar stilizate (C125);
Dim.: h = 13,5 cm; l = 14 cm;
MJM; inv. 644; inedit;
Pl. LV/166.

167. Farfurie; pastă portocalie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din fundul inelar; decorat cu rotița și o rozetă (B59);
Dim.: h = 12 cm; l = 8 cm;
MJM; inv. 646; inedit;
Pl. LV/167.

168. Farfurie; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din fundul și peretele vasului; decorat în interior cu un rând de rozete (B18) și frunze;
Dim.: h = 8 cm, l = 12 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. LV/168.

169. Farfurie; pastă gri; angobă gri închis; fragment; se păstrează o parte din fundul inelar al vasului; decorat cu trei *planta pedis* (J191) încadrate de două cercuri concentrice;
Dim.: h = 2 cm; l = 6,5 cm;
MJM; inv. 3597; inedit;
Pl. LV/169.

170. Farfurie; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din fundul vasului; decorat în interior cu rozete(B16) dispuse circular;
Dim.: h = 7 cm; l = 11,5 cm;
MJM; inv. 2519; inedit;
Pl. LV/170.

E. Cană

171. Cană cu o toartă supraînălțată; pastă gălbuie; angobă roșie – cărămizie; restaurată; decorată pe buza răsfrântă și sub gât cu rozete (B29).
Dim. H = 20 cm; diam buzei = 7,5 cm; diam.corpului = 10,5 cm;
MJM; inv. 107; inedit;
Pl. LVI/171.

F. Oale

172. Oală; pastă gri; angobă gri; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu caneluri sub buză și pe burtă, motive geometrice în formă de semicerc (F163) și cercuri concentrice;
Dim.: diam. buzei = 14 cm; h = 15 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. FN; inedit;
Pl. LVII/172.

173. Oală; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; se observă urma de toartă iar buza împărțită în trei caneluri prezintă urme de lipire, probabil un şarpe; decorat cu rozete (B62) şi motive liniare (H176);
Dim.: diam. buzei = 24 cm; h = 7 cm; l = 11,5 cm;
MJM; inv. 3587; inedit;
Pl. LVII/173.

174. Oală; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment, se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu o rozetă (B28)şi câteva linii paralele, zgâriate;
Dim.: h = 11,2 cm; l = 7,6 cm;
MJM; inv. 641; Inedit;
Pl. LVII/174.

175. Oală sau castron; pastă gălbuie; fără angobă; pereții groși; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu o rozetă (B53);
Dim.: h = 8 cm; l = 8 cm;
MJM; inv. 1885; inedit;
Pl. LVII/175.

G. Mortarium

176. Mortarium; pastă cărămizie; cu pietricele; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu o rozetă (B26), o frunză alungită (C79), o linie incizată şi un motiv liniar (H175);
Dim.: h = 8 cm; l = 17 cm;
MJM; inv. 1373; inedit;
Pl. LVIII/176.

H. Fragmente

177. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze orizontale (C115) și frunze verticale (C76);
Dim.: h = 7,5 cm; l = 8,3 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LIX/177.

178. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă portocalie; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de frunze și un rând de cercuri (D130) slab imprimate;
Dim.: h = 5 cm; l = 6,5 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LIX/178.

179. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu două rânduri de rozete diferite (B30, 27) și un rând de *lunulae* (G171);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: h = 7,6 cm; l = 10,7 cm;
MJM; inv. 663; inedit;
Pl. LIX/179.

180. Fragment de vas; pastă gălbuie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze arcuite (C35) și un rând de frunze alungite (C79);
Dim.: h = 5,2 cm; l = 4 cm;
MJM; inv. 3006; inedit;
Pl. LIX/180.

181. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă maronie; fragment; se păstrează o parte din peretele inferior al castronului; decorat cu două rânduri de cercuri (D136);
Dim.: h = 5,4 cm; l = 7,5 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. LIX/181.

182. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de cercuri (D135) și un rând de frunze (C95);
Dim.: h = 4,5 cm; l = 7,3 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. LIX/182.

183. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (C109);
Dim.: h = 2,5 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. 2990; inedit;
Pl. LIX/183.

184. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu două rânduri de frunze dispuse vertical (C66);
Dim.: h = 4,5 cm; l = 4,7 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. LIX/184.

185. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu două rânduri de frunze diferite (C89, 102) și un rând de cercuri;
Dim.: h = 6,6 cm; l = 3 cm;
MJM; inv. 1267; inedit;
Pl. LX/185.

186. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă cafeniu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu motive în formă de cruce (E188);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: h = 4,5 cm; l = 4,6 cm;
MJM; inv. 632; inedit;
Pl. LX/186.

187. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu triunghiuri în care sunt înscrise crenguțe de brad (C117);
Dim.: h = 2,3 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 664; inedit;
Pl. LX/187.

188. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C123);
Dim.: h = 5 cm; l = 3,6 cm;
MJM; inv. 3004; inedit;
Pl. LX/188.

189. Fragment de vas; pastă portocalie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu o frunză mare (C65);
Dim.: h = 2,3 cm; l = 3,3 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. LX/189.

190. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele inferior al vasului; decorat cu o rozetă (B45);
Dim.: h = 4 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. LX/190.

191. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cărămiziu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu motive florale slab imprimate (A7);
Dim.: h = 5,4c.m; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 2505; inedit;
Pl. LX/191.

192. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu *lunulae* (G164);
Dim.: h = 4,5 cm; l = 4,6 cm;
MJM; inv. 2994; inedit;
Pl. LX/192.

193. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșcat maronie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ștampilă în negativ FELIX (M207);
Dim.: h = 3,9 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. 6461; inedit;
Pl. LX/193.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

194. Fragment de vas; pastă gri; angobă gri lucioasă; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de frunze arcuite (C111) și un rând de rozete cu 4 brațe (B58);
Dim.: h = 4,7 cm; l = 9,5 cm;
MJM; inv. 3279; inedit;
Pl. LX/194.

195. Fragment de vas; pastă cărămizie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de frunze ovale orizontale și un rând de frunze alungite (C75);
Dim.: h = 7 cm; l = 8 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LX/195.

196. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C86);
Dim.: h = 5,5 cm; l = 6,5 cm;
MJM; inv. 2521; inedit;
Pl. LX/196.

197. Perete de vas, probabil farfurie; pastă gri; angobă gri închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu o rozetă pe partea interioară (B47);
Dim.: h = 4 cm; l = 4 cm;
MJM; inv. 2387; inedit;
Pl. LX/197.

198. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu două rânduri de cercuri (D136), imprimate neuniform și inegal;
Dim.: h = 7,5 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. LXI/198.

199. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (C109);
Dim.: h = 4 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. 639; inedit;
Pl. LXI/199.

200. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu două rânduri de rozete (B21);
Dim.: h = 6,5 cm; l = 7 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. LXI/200.

201. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu *planta pedis* stilizat (J197);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: h = 4,5 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 2413; inedit;
Pl. LXI/201.

202. Fragment de vas; pastă portocalie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu două rânduri de flori (A6);
Dim.: h = 5 cm; l = 7,5 cm;
MJM; inv. 1267; inedit;
Pl. LXI/202.

203. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă roşu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (J196);
Dim.: h = 6,2 cm; l = 6,8 cm;
MJM; inv. 2446; inedit;
Pl. LXI/203.

204. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roşu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu cercuri (C136);
Dim.: h = 2,5 cm; l = 9,5 cm;
MJM; inv. 692/9; inedit;
Pl. LXI/204.

205. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roşie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu rânduri de flori (A8);
Dim.: h = 5,5 cm; l = 6,5 cm;
MJM; inv. 2452; inedit;
Pl. LXI/205.

206. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roşie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze mari (C63);
Dim.: h = 4,1 cm, l = 3,7 cm;
MJM; inv. 649; inedit;
Pl. LXI/206.

207. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roşie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu flori redate realist (A11);
Dim.: h = 3,4 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LXI/207.

208. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze stilizate (C69);
Dim.: h = 9,5 cm; l = 7 cm;
MJM; inv. 1799; inedit;
Pl. LXI/208.

209. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roşie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove având în centru o săgeată (I185);

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: h = 4 cm; l = 4 cm;
MJM; inv. 2402; inedit;
Pl. LXI/209.

210. Fragment de vas; pastă gălbuie angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu semicercuri (F162);
Dim.: h = 5 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 2472; inedit;
Pl. LXI/210.

211. Fragment de vas; pastă gri; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze stilizate (C97);
Dim.: h = 5,5 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 3278; inedit;
Pl. LXI/211.

212. Fragment de vas; pastă gri; angobă gri închis; fragment; se păstrează o parte din peretele gros decorat cu un rând de ove (I181) și un rând de dreptunghiuri umplute cu linii și puncte (E154);
Dim.: h = 6,4 cm; l = 11 cm;
MJM; inv. 1286; inedit;
Pl. LXII/212.

213. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă neagră; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (J190);
Dim.: h = 4 cm; l = 5,5 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. LXII/213.

214. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu rânduri alternative de frunze (C103) și rozete (B16);
Dim.: h = 4,5 cm; l = 8,3 cm;
MJM; inv. 2408; inedit;
Pl. LXII/214.

215. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu două tipuri de rozete (B56, 57);
Dim.: h = 4,2 cm; l = 3,9 cm;
MJM; inv. 992; inedit;
Pl. LXII/215.

216. Fragment de vas; pastă cărămizie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de *lunulae* (G165) și un rând de motive geometrice (E149);
Dim.: h = 8,5 cm; l = 9,5 cm;
MJM; inv. 2989; inedit;
Pl. LXII/216.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

217. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C76);
Dim.: h = 3,2 cm; l = 3,1 cm;
MJM; inv. 2414; inedit;
Pl. LXII/217.

218. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat pe două rânduri, cu două tipuri de frunze (C100, 73);
Dim.: h = 4,8 cm; l = 4,3 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LXII/218.

219. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cărămiziu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze rotunjite (C95);
Dim.: h = 4,4 cm; l = 6,5 cm;
MJM; inv. 149/996; inedit;
Pl. LXII/219.

220. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă maronie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (C86), linii oblice (H174) și rozete (B61);
Dim.: h = 3,6 cm; l = 8 cm;
MJM; inv. 1260; inedit;
Pl. LXII/220.

221. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului: decorat pe două registre despărțite, printr-o canelură adâncă, cu frunze rotunjite (C88);
Dim.: h = 6,5 cm; l = 9,5 cm;
MJM; inv. 1260; inedit;
Pl. LXII/221.

222. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C90);
Dim.: h = 4,5 cm; l = 2,8 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LXII/222.

223. Fragment de vas; pastă portocalie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu rozete (B60);
Dim.: h = 4 cm, l = 3 cm;
MJM; inv. 3286; Inedit;
Pl. LXII/223.

224. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu rozete(B49,51);
Dim.: h = 3 cm; l = 3,8 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 2462; inedit;
Pl. LXII/224.

225. Fragment de vas; pastă gălbuie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un rând de rozete (B60) și un rând de flori (A10);
Dim.: h = 5 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. 2435; inedit;
Pl. LXII/225.

226. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (C86), linii oblice (H174) și rozete (B61);
Dim.: h = 3,8; l = 3 cm;
MJM; inv. 1260; inedit;
Pl. LXII/226.

227. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu frunze alungite dispuse oblic (C81);
Dim.: h = 3,9 cm; L = 4,1 cm;
MJM; inv. 3592; inedit;
Pl. LXIII/227.

228. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă portocalie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu *lunulae* (G173);
Dim.: h = 4,2 cm; l = 4,9 cm;
MJM; inv. 2392; inedit;
Pl. LXIII/228.

229. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă gri; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu mai multe tipuri de frunze dispuse pe două rânduri (C88, 89, 91, 95);
Dim.: h = 5,5 cm; l = 4,8 cm;
MJM; inv. 1499; inedit;
Pl. LXIII/229.

230. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu motive *planta pedis* (J189);
Dim.: h = 6,5 cm; l = 4 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. LXIII/230.

231. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează două fragmente din peretele vasului; decorat cu șiruri de iepurași (202) și motive în formă de inimă (E178);
Dim.: h1 = 7,6 cm; l1 = 4,3 cm; h2 = 7,1 cm; l2 = 8 cm;
MJM; inv. 3075, 3603; inedit;
Pl. LXIII/231.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

232. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu motive geometrice (E161) și un rând de frunze de ferigă despicate la vârf (C87);
Dim.: h = 5,5 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. 2488; inedit;
Pl. LXIII/232.

233. Fragment de vas; pastă gălbuie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; decorat cu o ovă cu trei puncte în mijloc(I184);
Dim.: h = 4 cm; l = 4 cm;
MJM; inv. 2998; inedit;
Pl. LXIII/233.

234. Fragment de vas; pastă gri; angobă gri; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu un motiv compus geometric și floral (E155) și un registru decorat cu rotița;
Dim.: h = 5 cm; l = 9 cm;
MJM; inv. 1260; inedit;
Pl. LXIII/234.

235. Fragment de vas; pastă gri; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ove (I180);
Dim.: h = 5 cm; l = 6,5 cm;
MJM; inv. 1986; inedit;
Pl. LXIII/235.

236. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu ace de brad dispuse în triunghi și o cruce în centru (116);
Dim.: h = 3,5 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 2531; inedit;
Pl. LXIV/236.

237. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din fundul și peretele vasului; decorat cu frunză de ferigă (C87) și un motiv liniar (H174);
Dim.: h = 4 cm; l = 5,5 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LXIV/237.

238. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu motive în formă de inimă (E178) și un rând de flori prost imprimate;
Dim.: h = 6,3 cm; l = 2,8 cm;
MJM; inv. 649; inedit;
Pl. LXIV/238.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

239. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (J190);
Dim.: h = 6,5 cm; l = 6,5 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. LXIV/239.

240. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă cafeniu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (J190);
Dim.: h = 5 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. LXIV/240.

241. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu motive florale (A6);
Dim.: h = 6,5 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 2381; inedit;
Pl. LXIV/241.

242. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze alungite (C82);
Dim.: h = 4,5 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LXIV/242.

243. Fragment de vas; pastă cărămizie; angobă cărămiziu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze arcuite (C123);
Dim.: h = 1,9 cm; l = 7,2 cm;
MJM; inv. 643; inedit;
Pl. LXIV/243.

244. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează partea inferioară a peretelui; decorat cu cercuri (D139);
Dim.: h = 6 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. LXIV/244.

245. Fragment de vas; pastă gri; angobă neagră metalizată; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu cercuri (D147);
Dim.: h = 6,2 cm; l = 3,2 cm;
MJM; inv. 692; inedit;
Pl. LXIV/245.

246. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (C82);
Dim.: h = 3,5 cm; l = 6,5 cm;
MJM; inv. 1268; inedit;
Pl. LXIV/246.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

247. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (J191);
Dim.: h = 6 cm; l = 8,5 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. LXIV/247.

248. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu triunghiuri din ace de brad slab imprimate (C118);
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. LXIV/248.

249. Fragment de vas; castron sau platou; pastă gri; angobă neagră numai pe interior; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze (C124);
Dim.: h = 4,4 cm; l = 6,2 cm;
MJM; inv. 2396; inedit;
Pl. LXIV/249.

250. Fragment de vas; pastă gălbuie; angobă roșu închis; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu *planta pedis* (tip nedeterminat);
Dim.: h = 3,5 cm; l = 8,5 cm;
MJM; inv. 706; inedit;
Pl. LXIV/250.

A.2.3. Ceramică decorată în tehnica barbotinei

Formarea de ornamente în relief prin stropirea cu lut lichid pe suprafața încă udă a vasului este o tehnică folosită pe scară largă în Imperiul roman începând cu a doua jumătate a secolului II și până la mijlocul secolului IV. Această tehnică a fost folosită încă din perioada elenistică, perioadă când olarii combinau cu multă îndemânare tehnica stropitului cu alte metode de decorare[267]. Unii cercetători consideră că originea acestei categorii ceramice trebuie căutată în estul Mediteranei sau în nordul Mării Negre.[268]

Această tehnică a fost răspândită în imperiu de către coloniștii proveniți din provinciile răsăritene și apoi confecționată pe scară largă și în provinciile occidentale.

Producerea acestei categorii ceramice presupunea o prelucrare suplimentară a lutului și folosirea unor unelte speciale. Lutul era spălat și filtrat obținându-se astfel o suspensie de lut fin, suficient de groasă pentru ca ornamentul în relief să rămână intact pe vas. Suspensia obținută era pusă într-un sac la care se

[267] Oswald, Pryce 1920, 22.
[268] Sultov 1985, 51–52.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

atașa o țeavă prin care emulsia era aplicată pe vas realizându-se diferite motive vegetale.

În provinciile învecinate ceramica decorată în tehnica barbotinei a fost studiată de Eva Bonis[269] și E. Szőnyi[270] pentru Panonnia și B. Sultov[271] pentru Moesia Superior. Ceramica barbotinată din Oltenia a fost publicată de Gh. Popilian[272], în câteva rânduri.

Dintre studiile mai recente amintim pe cele semnate de I. T. Lipovan[273], N. Gudea[274], I. Mitrofan[275], Mușețeanu[276], Bounegru[277], Viorica Rusu-Bolindeț[278] și alții[279]. Istoriografia referitoare la așezarea romană de la Cristești nu pomenește existența acestor materiale, deși provin din săpăturile arheologice efectuate în așezare în prima jumătate a secolului nostru. Singura mențiune a acestei categorii ceramice apare la V. Christescu.[280]

În depozitul Muzeului Județean din Târgu-Mureș există 12 fragmente ceramice decorate în tehnica barbotinei. Pe baza analizei acestor fragmente se poate realiza o tipologie largă a formelor de vase descoperite la Cristești. Astfel, cinci fragmente provin de la farfurii (nr. 1, 2, 3, 4, 7), un fragment de la o oală (nr. 5), cinci fragmente de la castroane (nr. 6, 8, 9, 11, 12) și un fragment de la o cupă pahar (nr. 10). Ceramica barbotinată de la Cristești are aceeași pastă și angobă ca și ceramica ștampilată, dovadă că aceste piese au fost făcute de aceiași meșteri olari. Fragmentul nr. 8 pare să facă excepție, fiind acoperit de o angobă roșie lucioasă, care nu se regăsește calitativ pe celelalte piese de la Cristești.

În general, cea mai răspândită formă de vas decorat cu ajutorul tehnicii barbotinei este castronul sau strachina cu diferite profile și dimensiuni. La Cristești, după tipologia vaselor care s-au păstrat, se pare că forma predominantă este platoul sau farfuria și castroanele.

Motivele decorative sunt predominant de natură vegetală, constituite din frunze lanceolate, ciorchini de struguri și spirale. Frecvente, pentru că sunt ușor de realizat sunt frunzele lanceolate, prezente pe pahare, boluri și castroane. Așa de pildă fragmentul nr. 10 provine de la un astfel de pahar, decorat cu frunze lanceolate (la fel și castronul nr. 12). Fragmentul de oală (nr. 5) combină în mod

269 Bonis 1942, 46.

270 Szony 1972, 5–25.

271 Sultov 1985, 172.

272 Popilian 1976, 50–52; Popilian 1997, 13.

273 Lipovan 1993; Lipovan 1996, 203–213.

274 Gudea 1998, 146–158.

275 Mitrofan 1993, 139–141; Mitrofan 1994/b, 530; Mitrofan 1995, 655.

276 Mușețeanu 1992, 124–128; Mușețeanu 1996, 19.

277 Bounegru 1988–1989.

278 Rusu-Bolindeț 2007, 331–335.

279 Chirilă, Gudea, Lucăcel, Pop 1972, Pl. XXXI/4; Tudor 1968, 308; Ștefan 1953, 263; Protase, Gaiu, Marinescu 1997, 76, Pl. XXXVII, fig. 8–9; Matei, Bajusz 1997, Pl. CII/3.

280 Christescu 1929, 70, Pl. III, fig. 5;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

original un copac realizat prin ştampilare şi un ciorchine de struguri barbotinat. Decorul realizat este de mari dimensiuni, încât să acopere o mare parte a peretelui vasului. Nu este exclusă o influenţă a olarilor din Panonnia, prin intermediul celor din Moesia Superior, dat fiind faptul că şi în provinciile de la Dunărea mijlocie este documentată această tehnică, iar repertoriul elementelor decorative este asemănător.

CATALOG

1. Farfurie; pastă gălbuie; angobă roşie; fragment; se păstrează două fragmente din buza şi peretele vasului; decorat cu spirale;
Dim.: diam. vasului = 25 cm; l = 8 cm;
MJM; inv. 3066, 3068; inedit;
Pl. LXXXII/1.
2. Farfurie; pastă gălbuie; angobă roşie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu frunze lanceolate;
Dim.: h = 6,6 cm; l = 6,8 cm;
MJM; inv. 3069; inedit;
Pl. LXXXII/2.
3. Farfurie; pastă gri; angobă gri; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu spirale şi frunze lanceolate;
Dim.: h = 5,8 cm; l = 7 cm;
MJM; inv. 3074; inedit;
Pl. LXXXIII/3.
4. Platou; pastă gălbuie; angobă roşie închisă; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu puncte alungite despărţite de un şnur;
Dim.: h = 10 cm; l = 15,5 cm;
MJM; inv. 3065; inedit;
Pl. LXXXIV/4.
5. Oală; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu ciorchine şi frunze de viţă de vie şi un copac (ştampilat);
Dim.: h = 12 cm; diam. buzei = 21 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. LXXXV/5.
6. Platou; pastă cărămizie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu boabe de struguri şi frunze de vie;
Dim.: h = 8 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. LXXXV/6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

7. Farfurie sau platou; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din marginea decorată a vasului; decorat cu spirale;
Dim.: h = 2 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 3073; inedit;
Pl. LXXXV/7
8. Vas; pastă gălbuie; angobă cărămizie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu motive vegetale;
Dim.: h = 3 cm; l = 4 cm;
MJM; inv. 3049; inedit;
Pl. LXXXV/8.
9. Platou; pastă cărămizie; angobă cafenie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze lanceolate subțiri;
Dim.: h = 5,3 cm; l = 5,3 cm;
MJM; inv. 691/20; inedit;
Pl. LXXXV/9.
10. Cupă-pahar; pastă gălbuie; angobă roşie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu frunze lanceolate;
Dim.: h = 4,2 cm; l = 5 cm;
MJM; inv. 3421; inedit;
Pl. LXXXV/10.
11. Castron; pastă roșie; angobă roșie puțin păstrată; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze lanceolate şi bastonaşe;
Dim.: h = 3 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 3420; inedit;
Pl. LXXXV/11.
12. Castron; pastă cărămizie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele vasului; decorat cu frunze lanceolate pe toată suprafața vasului;
Dim.: h = 5,3 cm; l = 7,5 cm;
MJM; inv. 3418; inedit;
Pl. LXXXV/12.

A.2.4. Vase antropomorfe

Acest tip de vase aveau o destinație specială. De obicei, o jumătate a peretelui vasului reprezintă o figură umană în relief.

În așezarea de la Cristești a fost descoperit un vas, din care se păstrează partea decorată. Este o figură umană bine conturată și proporționată, cu ochii mari și adânciți, sprâncene groase, lipite, nas acvilin, gura deschisă fără buze și câțiva dinți. Se mai văd și urmele unei bărbi. Figura umană este grotescă și era folosită probabil într-un ritual. Acest vas a fost confecționat într-un atelier local.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Asemenea vase au mai fost descoperite în Dacia, cele mai des citate fiind cele descoperite la Cumidava[281] și Drajna de Sus.[282]

Tot de la Cristești provin alte două fragmente de vase decorate cu motive antropomorfe, pe unul dintre ele este redată o *„Venus pudica"*, reprezentată schematic în relief, iar din altul s-a păstrat doar un ochi, al cărui iris și pleoapele au fost aplicate.

CATALOGUL VASELOR ANTROPOMORFE

1. Vas antropomorf; pastă cărămizie; angobă cărămizie lucioasă; fragment; se păstrează partea decorată care acoperă jumătate din peretele vasului, până la buză;
   Dim.: h = 10,5 cm, l = 13 cm;
   MJM; inv. 1213; inedit;
   Pl. LXXXVI/1.
2. Fragment vas; pastă cărămizie; angobă cărămizie; urme de vopsea; decorat cu tipar reprezentând-o pe *Venus pudica*, slab păstrată;
   Dim.: h = 10,5 cm; l = 4,2 cm;
   MJM; inv. 1809; inedit;
   Pl. LXXXVI/2.
3. Fragment vas; pastă gălbuie; angobă cărămizie; decorat cu un ochi ale cărui componente – pleoape și iris – au fost aplicate;
   Dim.: h = 3 cm; l = 4 cm;
   MJM; inv. 1213; inedit;
   Pl. LXXXVI/3.

A.3. TIPARE ȘI INSTRUMENTE DIN CERAMICĂ

A.3.1. TIPARE PENTRU CONFECȚIONAT VASE *TERRA SIGILLATA*

Descoperirea a 8 fragmente de tipare pentru vase *terra sigillata*, conferă așezării de la Cristești – al doilea loc după Micăsasa, în ceea ce privește producția de sigilate locale. Astfel, statistica cu descoperiri de tipare în Dacia apare în felul următor: Micăsasa[283] – 400 tipare, Cristești – 8 tipare, Apulum – 2 tipare[284], Potaissa[285], Porolissum[286], Tibiscum[287] și Romula[288] – câte un tipar.

---

281 Gudea, Pop 1971, 49; fig. 45.
282 Ștefan 1945–1947; 131–132, fig. 13/1–3.
283 Mitrofan 1993, 82 și urm.
284 Moga 1978, 162.
285 Cătinaș 1980, 81–85.
286 Isac, Gudea 1980, 196.
287 Isac 1981, 110.
288 Popilian 1972, 145–146.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Locul de descoperire al acestor tipare rămâne necunoscut, în registrul de inventar al MJM specificându-se doar că ele fac parte din colecția veche a muzeului (probabil din săpăturile lui A. Filimon sau D. Popescu). Fără indicii stratigrafice sau o asociere cu alte materiale, este greu de precizat locul unde a funcționat acest atelier sau perioada în care ele au fost folosite la producerea vaselor sigilate locale.

Tiparele și fragmentele de tipare sunt făcute, în majoritatea cazurilor, din pastă fină, fără impurități, de culoare cărămizie, gălbuie sau cafenie. Ele sunt lucrate la roată, au fundul plat, și un orificiu circular în centru, iar pereții sunt evazați și uşor arcuiți. Prin mularea pe acest tipar a pastei de lut se obținea un bol specific de forma Drag. 37.

Decorul tiparului, a registrului ornamentat se realiza prin imprimarea în negativ a unor sigilii, avându-se grijă ca reprezentările să fie redate simetric, să nu fie foarte dense şi nici să nu rămână spații libere în exces. Numărul sigiliilor imprimate în câmpul ornamentat al tiparelor nu pare să fi fost prea mare. Totuşi, s-au realizat variate combinații, care nu se întâlnesc pe vasele *terra sigillata* din centrele consacrate și nici pe cele locale produse în Dacia. Decorul este format în general, din motive zoomorfe și vegetale, dar sunt prezente și figurile geometrice stilizate. Interesant este faptul că motivele decorative imprimate pe aceste tipare nu se regăsesc pe nici un alt tipar sau vas cunoscut în centrele de producere a vaselor *terra sigillata* din Gallia[289]. Nu am găsit analogii nici în centrele din Pannonia (Aquincum)[290] sau Moesia Superior (Viminacium și Margum)[291]. De asemenea, nu am sesizat analogii nici în celelalte centre din Dacia, unde s-au produs vase *terra sigillata*.

Singurele asemănări se găsesc pe tiparele descoperite la Micăsasa, mai ales sub aspectul împărțirii registrelor și a decorului[292]. La fel, triunghiurile punctate care formează bordura tiparului nr. 1 le regăsim pe unele tipare de la Margum, sub forma unor ciorchini stilizați.[293] Ca reprezentări iepurașii, câinii, delfinii, se regăsesc și în alte centre, dar motivele ștampilate nu sunt identice.

Bordura superioară a tiparului nr. 2, formată din ove întoarse cu săgeți la mijloc își găsesc analogii, ca formă, pe ceramica ștampilată, chiar dacă nu sunt identice ca dimensiuni. Motivul floral (A1) de pe ceramica ștampilată este identic cu cel de pe tiparul nr. 1, iar rozeta (B9) apare pe tiparul nr. 2. Delfinul de pe tiparul 2 se regăsește probabil în stare fragmentară pe fragmentul de *terra sigillata* locală nr. 29. Rozeta (B55) este identică cu cea de pe tiparul nr. 3

Tiparele sunt destul de slabe calitativ, în sensul că ștampilele sunt imprimate neuniform, inegal ca adâncime și de aceea vasele *terra sigillata* realizate

---

289 Oswald 1936-1937; Stanfield, Simpson 1958.

290 Kuzsinsky 1932.

291 Bjelajac 1990.

292 Mitrofan 1993, Pl. 37 fig. 1-5; Pl. 38, fig. 1-6, Pl. 39, fig. 1-6.

293 Bjelajac 1990, Pl. 74; fig. F7.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

cu aceste tipare sunt de calitate îndoielnică, dovadă că această producție a circulat numai în mediul local.

Imitațiile după vasele de lux *terra sigillata* încep să fie produse probabil la sfârșitul sec. II, din nevoia acoperirii cererilor sporite de ceramică de lux, în condițiile în care producția atelierelor de bază a încetat sau greutatea procurării și transportului a devenit tot mai mare. Producerea unei asemenea ceramici la Cristești e un fenomen remarcabil, cel puțin sub aspect tehnologic și calitativ. Tiparele descoperite aici demonstrează încercarea unei producții de serie, sugerând cunoașterea tehnologiei de producere a acestui tip ceramic.

CATALOG

1. Tipar pentru vas TS; Drag. 37; pastă cărămizie; restaurat; fâșia ornamentală este încadrată de două caneluri, în partea superioară este decorat cu ove cu o săgeată în mijloc, delimitate de restul decorului de un șnur; un rând de câini și unul cu iepurași reprezentați în mișcare, despărțiți prin bare hașurate iar dedesubt un rând de flori stilizate.
   Dim.: diam. buzei = 16,5 cm; h = 6,5 cm;
   MJM; inv. 2650; inedit;
   Pl. LXXXVII/1; LXXXVIII.
2. Tipar pentru vas TS; Drag. 37; pastă cărămizie; restaurat; ornamentat cu un rând de triunghiuri punctate; un rând de delfini; un rând de rozete;
   Dim.: diam. buzei = 21,5 cm; h = 9,5 cm;
   MJM; inv. 689; inedit;
   Pl. LXXXVII/2; LXXXIX.
3. Fragment de tipar pentru vase TS; pastă gălbuie; fragment; decorat cu rozete; frunze arcuite și motive geometrice compuse din două linii dispuse în cruce, la mijloc și la capete fiind prinse cu un buton circular;
   Dim.: h = 10,2 cm; l = 11,2 cm;
   MJM; inv. 3599; inedit;
   Pl. XC/3.
4. Fragment de tipar pentru vas TS; pastă portocalie; fragment; decorat cu ove întoarse, despărțite de bastonașe cu capăt globular, bandă hașurată și corpul unui delfin; sub delfin se disting alte elemente de decor fragmentare;
   Dim.: h = 5 cm; l = 3 cm;
   MJM; inv. 3084; inedit;
   Pl. XC/4.
5. Fragment de tipar pentru vas TS; pastă cafeniu deschis; fragment decorat cu impresiuni paralele care au lăsat valuri în pasta tiparului; dedesubt un decor prost imprimat (tiparul este probabil un rebut);
   Dim.: h = 4 cm; l = 4,8 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 3284; inedit;
Pl. XC/5.

6. Fragment de tipar pentru vas TS; pastă gălbuie; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu figuri geometrice în formă de pişcoturi dreptunghiulare şi trilobate, în partea de jos se observă marginea unei rozete;
Dim.: h = 5,6 cm; l = 11 cm;
MJM; inv. 2652; inedit;
Pl. XC/6.

7. Fragment de tipar pentru vas TS; pastă cafeniu deschis; fragment; decorat cu o rozetă, două şnururi iar în centru un motiv nedeterminabil (probabil o greşeală de imprimare);
Dim.: h = 3 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. 4119; inedit;
Pl. XC/7.

8. Fragment de tipar pentru vas TS; pastă cafeniu deschis; fragment; se păstrează o parte din buza şi peretele vasului; decorat cu un instrument asemănător rotiţei care a lăsat impresiuni triunghiulare;
Dim.: h = 2,7 cm; l = 3,5 cm;
MJM; inv. 644; inedit;
Pl. XC/8.

A.3.2. Tipare pentru plăci votive

Prezenţa în aşezarea romană de la Cristeşti a unor tipare de plăci votive este un fapt firesc. Ea denotă o producţie diversificată, dar şi preferinţele coloniştilor din aşezare. *Ex-voto*-urile realizate cu aceste tipare răspundeau anumitor necesităţi religioase ale dedicantului, iar analiza lor ne ajută să percepem sectorul cel mai intim al vieţii spirituale: religia.

Două dintre tipare au formă de medalioane şi se puteau folosi şi la decorarea ceramicii. Unul este dreptunghiular, mărginit de două mânere şi reprezintă tiparul unei plăcuţe votive dedicate lui Domina şi Dominus[294], iar altul redă pe Liber Pater într-o scenă de ofrandă. Acest tipar are forma unei nişe cu fronton, prevăzut cu o bordură lată şi ornamentată în partea centrală cu trei butoni. Scena este mărginită de două coloane, în centru aflându-se Liber Pater nud, care ţine în mâna stângă thirsul masiv, iar în dreapta un obiect rotund, probabil o *patera*, pe care o sprijină de un altar. Reprezentări dionysiace mai sunt cunoscute şi în alte centre ale Daciei[295].

---

[294] Recent reinterpretat: Panczel 2010, 77–85.
[295] Pop 1972, 178; Cociş 1987, nr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Medalionul cu reprezentarea lui Serapis este lucrat într-o manieră superioară, cu un remarcabil simț artistic. Zeul este înfățișat ca un bărbat în puterea vârstei, cu barba și părul lucrate în tehnica „au repousse". Pe cap poartă un *calathus*, fiind prins într-o coroană din frunze de lauri, legată cu un *lemniscus* iar bustul îi este acoperit de un *chiton*.

Această reprezentate a lui Serapis se încadrează în categoria acestui gen din epoca romană. Înfățișarea sa destul de rigidă, lipsită de mișcare, privirea misterioasă, sunt trăsături specifice artei romane, mai ales reprezentărilor cu caracter religios, chiar dacă modelele din care se inspiră, grecești sau elenistice, apar mai dinamice.

Acest gen de reprezentare artistică se generalizează mai ales în secolului III când influențele orientale încep să joace un rol de seamă în manifestările religioase ale societății romane. Piesa noastră poate fi datată în a doua jumătate a secolului III, când cultul lui Serapis atinge apogeul în cadrul imperiului. Asemenea reprezentări se mai cunosc în Dacia la Apulum, Potaissa și Ulpia Traiana.[296]

Potrivit cercetărilor mai noi[297] se pare că acest tip de medalion de mari dimensiuni era folosit pentru prăjituri rituale și numai medalioanele mai mici erau folosite pentru ornamentarea ceramicii.

În ceea ce privește tiparul cu textul în negativ, acesta este un tipar sacru sau votiv, închinat unei zeițe cu apelativul *Domina* sau *Regina* și unui zeu cu epitetul *propitius*.[298]

Catalog

1. Tipar în formă de medalion; pastă gălbuie; fragment; se păstrează o parte din picioarele unui animal patruped, urme de iarbă și pământ;
   Dim.: diam. = 9 cm; l = 5,5 cm, h = 3,3 cm;
   Analogii: Popilian 1976, fig. 302, Pl. XXX;
   MJM; inv. 572; inedit;
   Pl. XCI/1.
2. Tipar; în formă de medalion; pastă cărămizie; angobă brună deschisă; conservare bună; reprezintă bustul lui Serapis;
   Dim.: diam. = 11,8 cm;
   MJM; inv. 551; Floca 1937, 9, nr. 3; Zrinyi 1977, Pl. XLX/3; Husar, Man 1996, Pl. III, fig. 6.
   Pl. XCI/2.
3. Tipar; dreptunghiular, cu mânere; pastă brună deschis; fragmentar; textul este în negativ;

---

[296] Popa 1965, p. 231.

[297] Ruscu 1992, 125–134; Cociş, Ruscu 1994, 121–125.

[298] IDR III/4, 124, nr. 166.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

... ...
INAET
... ...] NVS PROP (itii)
Dim.: L = 13 cm, l = 9 cm, h = 3 cm;
MJM; inv. 548; Floca 1937, 11, nr. 8; Panczel 2010, 77–85; Man 2010, 95–115.
Pl. XCI//3

4. Tipar; în forma unei nișe cu fronton; pastă brună deschisă; fragmentar; îl reprezintă pe Liber Pater într-o scenă dionysiacă;
Dim.: L = 10 cm, l = 7,8 cm;
MJM; inv. 550; Floca 1937, 9, nr. 4;
Pl. XCI//4.

A.3.3. Sigilii pentru decorarea ceramicii ștampilate

O categorie distinctă în cadrul producției ceramice o reprezintă ceramica ștampilată, care este bine reprezentată la Cristești. Această ceramică, considerată de lux, menită să înlocuiască ceramica *terra sigillata* de import, a constituit o bună parte din producția de olărie locală.

În Muzeul Județean Mureș se păstrează șase sigilii, dovadă că această ceramică a fost făcută în atelierele așezării. Cu ajutorul acestor sigilii, olarii aplicau decorul pe pereții exteriori ai vasului, în cazul castroanelor și oalelor, dar și pe pereții interiori, în cazul platourilor și farfuriilor. Decorul ștampilat era aplicat succesiv, în benzi orizontale sau verticale, acestea repetându-se pe întreg peretele vasului. Motivul decorativ putea fi unic sau combinat cu alte motive ornamentale.

Sigiliile de la Cristești sunt confecționate de meșterii locali, după propriul lor gust, potrivit cu necesitățile pieței sau după modele similare folosite în alte centre[299]. Dovadă în acest sens este pasta cărămizie, de bună calitate, identică cu a vaselor ștampilate. Sigiliile cu decor mic (nr. 2, 4, 5) sunt prevăzute cu mâner, pentru ca meșterul olar să poată apuca mai bine sigiliul în momentul aplicării pe vas. Sigiliile mai mari (nr. 1, 3, 6) nu sunt prevăzute cu asemenea mâner, dar – datorită dimensiunilor mari – olarul putea prinde sigiliul de partea posterioară, nedecorată, care de obicei era puțin bombată. Unele dintre aceste sigilii se regăsesc pe vasele ștampilate descoperite la Cristești[300]. Aceste sigilii se întâlnesc și pe tiparele pentru producerea locală de vase *terra sigillata*[301]. Ele reprezintă un procent mic din numărul total de sigilii folosite de olarii din Cristești, pentru că repertoriul motivelor prezente pe ceramica ștampilată este mult mai amplu. Diversitatea repertoriului arată importanța acordată executării acestei categorii ceramice, și rolul pe care l-au avut olarii în viața așezării.

---

299 Man 1999, 143.
300 Man 1999, Pl. I–X.
301 Man 2000.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1. *Sigilla*; pastă gri închis; oval; decorul fiind constituit dintr-o rozetă înconjurată de o cunună de ace de brad; pe marginea sigiliului se păstrează impresiunile de la degetele olarului; partea nedecorată este bombată;
Dim.: diam. total = 4,5 cm; diam. decor = 3 cm;
MJM; inv. 1257; inedit;
Pl. XCII/1.
2. *Sigilla*; pastă cărămizie; sub formă de pişcot circular cu două capete rotunde, ambele decorate cu linii și puncte dând impresia unor flori stilizate;
Dim.: l = 3,3 cm; diam. capăt = 1,5 cm; diam. mijloc = 0,7 cm;
MJM; inv. 560; Floca 1937; Popescu 1956; Zrinyi 1977, 80–101.
Pl. XCII/2.
3. *Sigilla*; pastă cărămizie; formă dreptunghiulară, fiind tocit la colțuri, cu reversul drept, decorat cu un leu alergând.
Dim.: L = 6,5 cm; l = 4 cm; h = 0,2 cm;
MJM; inv. 563; inedit;
Pl. XCII/3
4. *Sigilla*; pastă cărămizie, cu mâner, capătul are forma decorului în formă de semilună haşurată;
Dim.: L total = 3,5 cm; L model = 1 cm; L model = 2,5 cm;
MJM; inv. 1198, Floca 1937; Popescu 1956; Zrinyi 1977, 80–101.
Pl. XCII/4.
5. *Sigilla*; pastă cărămizie; cu mâner, capătul în formă de frunză alungită;
Dim.: L total = 3,2 cm; L model = 1,2 cm; L model = 3,5 cm;
MJM; inv. 1198, Floca 1937; Popescu 1956; Zrinyi 1977, 80–101.
Pl. XCII/5.
6. *Sigilla*; pastă cărămizie, de formă aproape dreptunghiulară, îi lipsesc marginile; reprezintă un luptător sau zeitate şezând cu mâna dreaptă sprijinindu-se de marginea unei colonete;
Dim.: h = 7 cm; l = 4,3 cm;
MJM; inv. 565; inedit;
Pl. XCII/6.

A.4. CERAMICA DE UZ COMUN

La fel ca în majoritatea aşezărilor rurale din Dacia, şi la Cristeşti, ceramica de uz curent, impresionează printr-o mare cantitate şi prin diversitatea formelor. Fără îndoială că o mare parte a ceramicii şi a informaţiilor privind descoperirea ei s-au pierdut, pentru că la vremea respectivă, ceramica era mai puţin studiată, în

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

comparație cu alte obiecte și categorii de monumente. Pentru provincia Dacia, deși există o mare cantitate de ceramică comună, totuși s-au făcut puține analize tipologice. Mai cunoscute sunt cele realizate pentru ceramica de la Potaissa[302], Ulpia Traiana Sarmizegetusa[303], Porolissum[304], Buciumi[305] și Oltenia[306]. Din fericire, interesul specialiștilor pentru ceramica comună este din ce în ce mai mare, apărând recent două lucrări de strictă specialitate, conținând o analiză temeinică a ceramicii de la Napoca[307] și Histria[308].

Referitor la ceramica de la Cristești, D. Popescu[309], pe baza materialului ceramic descoperit în 1950, a încercat realizarea unei tipologii, pe forme ceramice, pe care le-a împărțit în funcție de culoarea pastei, roșie și cenușie, sesizând și prezența formelor comune.

În general, clasificarea ceramicii comune se realizează după mai multe criterii:[310]

1. Criteriul cronologic, care se aplică în momentul în care există repere stratigrafice, astfel încât să se poată diferenția ceramica din punct de vedere cronologic.

2. Criteriul stilistic, prin care se analizează stilul de execuție, calitatea pastei, arderea, angobă, decorul.

3. Criteriul tipologic este cel mai des folosit, atât pentru ceramica din partea europeană a Imperiului, cât și pentru Dacia.

Acest ultim criteriu l-am adoptat și noi în studierea ceramicii comune de la Cristești din următoarele motive. În primul rând, nu se cunoaște contextul stratigrafic al descoperirii ceramicii comune, iar în al doilea rând nu se poate realiza o conexiune între evoluția stilului de execuție și cronologia așezării. Din aceste motive am încercat să îmbinăm cele două elemente sigure ale ceramicii de la Cristești: forma vaselor și funcționalitatea lor. Nu există certitudinea că anumite vase au fost folosite numai pentru hrană și altele numai pentru băut sau lichide, altele numai pentru prepararea semințelor și a ingredientelor și o altă categorie numai pentru transportul și păstrarea alimentelor. De aceea, am împărțit ceramica de la Cristești în cele trei categorii consacrate: vase pentru păstrat și transportat alimente, vase pentru gătit (*vasa conquinatoria*) și vase pentru servirea mesei (*vasa escaria*).

---

302 Cătinaş 1980, 81–113.

303 Soroceanu 1979, 551–575; Alicu et alli 1994, 71–79.

304 Gudea 1989, 257–271.

305 Chirilă et alli 1972, 37–60.

306 Popilian 1976.

307 Rusu-Bolindeț 2007.

308 Suceveanu 2000.

309 Popescu 1956, 120–141.

310 Pentru criterii de clasificare a ceramicii comune a se vedea: Bonis 1940; Gose 1976; Hayes 1972; Hilgers 1969; Vegas 1973; Rusu-Bolindeț 2007, 378.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fiecare categorie de vas a fost prezentată pe serii tipologice și variante, stabilite în cea mai mare parte după forma buzei și a peretelui, care de cele mai multe ori sunt păstrate fragmentar.

Ceramica de la Cristești a fost confecționată din 4 categorii de pastă:

1. Pastă fină, bine frământată, fără impurități, având ca degresant nisip fin. După ardere, ea este de culoare roșie-cărămizie cu toate nuanțele ei.

2. Aceeași pastă, dar de culoare cenușie, după ardere.

3. Pastă puțin mai zgrunțuroasă, având ca degresant nisip cu bobul mare sau pietricele mărunte și albe. Această pastă este de culoare roșie-cărămizie.

4. Aceeași pastă de culoare cenușie.

Olarii de la Cristești au făcut vase din toate categoriile de pastă, deși există forme ceramice specifice, care au fost lucrate numai dintr-o anumită categorie de pastă și de o anumită culoare.

În continuare vom prezenta principalele tipuri de vase, menționând faptul că din săpătură au fost scoase la iveală mai ales fragmente și mai puțin vase întregi. Materialul adunat de-a lungul timpului, din diverse săpături arheologice, achiziții și donații nu se poate data mai nuanțat, pe bază de stratigrafie.

A.4.1. Vase pentru păstrat și transportat alimente

Vasele folosite pentru păstrat și transportat alimente (atât lichide cât și solide) reprezintă o categorie aparte a ceramicii comune, datorită funcționalității aparte, dedusă nu atât din formă, cât mai ales din dimensiunile acestor vase. Am inclus în această categorie ulcioare și amfore – specifice pentru transportul și păstrarea lichidelor – și *dolia*, specifice pentru păstrat atât lichidele cât și alimentele solide.

Astfel de vase, sunt de bună calitate cu structura preponderent omogenă, majoritatea au pasta de culoare cărămizie, fiind urmate de cele din pastă de culoare cenușie care înregistrează însă procente mult mai mici. Sunt ornamentate pe buză, pe gât și pe corp cu caneluri.

Chiupurile (*dolia*). Acestea sunt vase de mari dimensiuni, destinate păstrării proviziilor. Materialul este în stare fragmentară, păstrându-se fragmente mai mari sau mai mici din buza vaselor. Pe baza acestora, s-au identificat patru tipuri de dolia:

Tipul 1. *Dolia* cu diametrul gurii cuprins între 30 și 40 cm, cu buza oblică înspre interior și puțin concavă și rotunjită înspre exterior (XCIII/1).

Tipul 2. *Dolia* cu diametrul gurii cuprins între 30 și 40 cm, cu buza oblică înspre interior, străbătută de două caneluri adânci și rotunjită înspre exterior (XCIII/2).

Tipul 3. *Dolia* cu diametrul gurii cuprins între 30 și 40 cm, cu buza oblică înspre interior, străbătută de două caneluri adânci și rotunjită înspre exterior (XCIII/3).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tipul 4. *Dolia* cu diametrul gurii cuprins între 30 și 40 cm, cu buza rotundă și aplatizată în partea de sus (XCIII/4).

La toate tipurile, pereții pornesc oblic direct de sub buză. Chiupurile de culoare cărămizie sunt făcute din pastă fină, nisipoasă, la fel ca și cele din pastă cenușie. Singurul element decorativ păstrat sunt urmele de vopsea roșie sau brună, care se scurg sub formă de dâre pe pereții chiupurilor. Acestea sunt prezente numai pe chiupurile din pastă gălbuie. Asemenea chiupuri se întâlnesc în toate așezările de epocă romană.[311]

Ulcioare. Cea mai curentă utilizare a acestor recipiente este păstrarea și transportul lichidelor. Toate exemplarele descoperite la Cristești sunt lucrate din pastă gălbuie fină și din pastă gălbuie semifină cu mult nisip. De la ulcioare se păstrează doar gâtul, buza și uneori urmele de prindere ale torților. După elementele componente care se păstrează, pot fi identificate următoarele tipuri:

Tipul 1. Cuprinde ulcioare cu buza dreaptă, profilată în exterior uneori fiind traversată de o canelură groasă iar gâtul este tronconic, cu diametrul mai mare în partea superioară. Analogii: Potaissa, Porolissum[312] (Pl. XCIV/5–7).

Tipul 2. Cuprinde ulcioare cu gâtul și gura înguste. Buza este lată și dreaptă. La nr. 9 se observă locul de prindere al torții pe gâtul ulciorului, iar la nr. 10 se păstrează un fragment de toartă care pornește de sub buză[313] (Pl. XCIV/8–10).

Tipul 3. Reprezintă ulcioarele cu buza îngustă, rotundă și răsfrântă în exterior[314] (Pl. XCIV/11–12).

Tipul 4. Cuprinde ulcioarele cu buza dreaptă, cu gâtul scurt și arcuit. De la nivelul buzei pornește o toartă îngustă și plată (Pl. XCIV/13). Analogii se găsesc la Porolissum și Ulpia Traiana Sarmizegetusa[315].

Amfore. Aceste tip de recipiente de mare capacitate, care serveau la transportul și depozitarea de uleiuri și vin, au fost produse și în așezarea de la Cristești. Delimitarea dintre amforele de import și cele de producție locală este simplu de realizat datorită diferențelor de calitate și pastă. Amforele locale sunt confecționate din pastă cărămizie fină și de multe ori acoperite cu vopsea maronie, care a fost lăsată să curgă pe gâtul vasului sau dispusă în carouri. Toate amforele s-au descoperit în stare fragmentară, de aceea tipurile principale au fost identificate după gâtul și buza lor, care s-au păstrat în stare bună. La toate lipsesc torțile, care ar fi trebuit să pornească de sub buză. S-a descoperit un număr mare de torți de mari dimensiuni, canelate, care cu siguranță au aparținut amforelor.

Tipul 1 cuprinde două exemplare asemănătoare, cu buza rotundă, răsfrântă spre exterior și traversată de o canelură pronunțată, gâtul drept sau puțin arcuit (Pl. XCV/14, 15).

---

[311] Popilian 1976, tipul I; Cătinaș 1982, 101, fig. 14; Gudea 1989, Pl. LXXXVII/1-4.

[312] Cătinaş 1982, tipul 1, fig. 10/4, 11/2, 4; Gudea 1989, Pl. LXXXII/8, 9, 10.

[313] Gudea 1989, Pl. LXXXII/11, LXXXI/5, 6.

[314] Gudea 1989, Pl. LXXXII/9; Cătinaș 1982, fig. 10/6.

[315] Gudea 1982, Pl. LXXXII/11; Alicu et alli 1994, Pl. 69, nr. 969, 970.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tipul 2 cuprinde o singură amforă cu gâtul arcuit și buza rotundă, întoarsă în exterior (Pl. XCV/16).

Tipul 3. Cuprinde amforele cu gâtul drept, buza lată și prevăzută cu o canelură adâncă (Pl. XCV/17).

Tipul 4. Reprezintă amforele cu gâtul aproape drept, buza rotundă, îngustă și puțin întoarsă în afară (Pl. XCV/18).

Tipul 5. Include amfore cu buza lată, canelată în exterior și gâtul drept (Pl. XCV/19).

A.4.2. Vase pentru gătit (*vasa conquinatoria*)

În această grupă am inclus vasele destinate preparării hranei: tăvi (platouri), oale, mortaria, capace și torțile ca elemente anexe.

Tăvi. Aceste vase au fundul plat, cu pereții scunzi, drepți sau oblici, iar buza rotunjită sau întoarsă oblic spre interior. Acest tip de vase era folosit pentru gătit și păstrat hrana, dovadă fiind urmele de arsură de pe fundul și pereții unora dintre ele, dar și pentru servit masa. Tăvile descoperite la Cristești sunt din pastă cărămizie și cenușie, cu o cantitate apreciabilă de nisip și pietricele mici și albe, de genul celor folosite la confecționarea oalelor. Cantitativ, tăvile din pastă cenușie sunt mai numeroase decât cele din pastă cărămizie. Pentru această categorie de vase există o varietate redusă a formelor.

Tipul 1. Cuprinde tăvile cu pereții oblici și buza dreaptă și rotunjită, situată în prelungirea pereților. Analogii: Oltenia, Potaissa, Porolissum, Ulpia Traiana[316] (Pl. XCVI/20-21).

Tipul 2. Tăvi cu pereții arcuiți spre interior, buza rotundă și întoarsă spre interior (Pl. XCVI/23-24).

Tipul 3. Tăvi cu pereții oblici și buza lată întoarsă spre interiorul vasului (Pl. XCVI/25-26).

Oale. Acest tip de vase fac parte din categoria recipientelor pentru gătit, eventual cele de mari dimensiuni chiar pentru păstrarea alimentelor. Din punct de vedere al execuției, multe dintre ele sunt mai grosolane decât celelalte tipuri de vase. Există însă și un număr destul de mare de oale din pastă fină, gălbuie și cărămizie, de multe ori cu angobă roșie mată, prevăzute cu două sau trei torți, care nu prezintă urme de ardere secundară.

În ansamblu, oalele de la Cristești sunt confecționate din pastă gălbuie, cărămizie și cenușie. Pasta gălbuie și cărămizie este de două feluri: pastă fină care se regăsește mai ales în oalele de dimensiuni mai mici și pastă mai dură cu mult

[316] Popilian1976, tipul I (883-887); Cătinaș 1982, 104, fig. 16/4; Gudea 1989, Pl. LXIII; Soroceanu 1979, fig. II, 4a, b, g, h; Alicu et alli 1994, Pl. 64, nr. 926-927; Chirilă et alli 1972, Pl. XIX, 1-20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nisip și chiar pietricele albe mărunte în oalele mari. Pasta cenușie este de un singur tip, amestecată cu mult nisip și pietricele albe mărunte.

Din punct de vedere al formelor, acestea sunt similare pentru toate tipurile de pastă, neputându-se preciza o corespondență între o anumită categorie de pastă și ardere și o anumită formă de oală. Oalele din pastă cenușie prezintă un repertoriu al formelor mult mai sărac, decât al celor cărămizii, deși, cantitativ, pasta cenușie era mai mult folosită la producerea oalelor.

Tipologia oalelor de la Cristești am stabilit-o numai după linia profilului – exceptând torțile și fundurile vaselor – din cauza păstrării fragmentare. De asemenea, nu am luat în considerare canelurile, acestea fiind simple elemente decorative, care nu schimbă forma și nici funcționalitatea vasului.

Tipul 1. Cuprinde un singur exemplar din pastă cenușie, cu buza aproape dreaptă și tăiată oblic în interior de două caneluri adânci. Pereții au o formă conică și pornesc de sub buză (Pl. XCVII/27). Analogii Porolissum.[317]

Tipul 2. Cuprinde oalele din pastă cenușie cu multe pietricele folosite ca degresant. Acest tip face parte din categoria oalelor-borcan; au buza dreaptă, puțin oblică, iar pereții sunt aproape drepți (Pl. XCVII/28). Asemenea forme de oale sunt foarte răspândite. Analogii: în Oltenia, la Porolissum, Ulpia Traiana Sarmizegetusa, Brâncovenești.[318]

Tipul 3. Vase din pastă gălbuie, cărămizie și cenușie, de toate calitățile, cu buza rotundă, gâtul scurt, subliniat de una sau mai multe caneluri și corpul bitronconic (Pl. XCVII/29–31). Analogii; Ulpia Traiana Sarmisegetusa, Porolissum, Oltenia.[319]

Tipul 4. Oalele înscrise în acest tip, sunt confecționate atât din pastă cărămizie, cât și cenușie. Corpul este puternic bombat în partea superioară a vasului. Oalele au buza rotunjită și întoarsă spre interior, cu gâtul arcuit și pereții foarte bombați (Pl. XCVIII/32).[320]

Tipul 5. Oale cu pereții bombați, marcați de o canelură adâncă, cu buza rotundă și răsfrântă orizontal înspre exterior (Pl. XCVIII/33).

Tipul 6. Oale cu buza rotundă și tăiată oblic în exterior, cu corpul puternic bombat în partea superioară (Pl. XCVIII/34).

Tipul 7. Varianta A. Oale cu buza rotundă, puternic răsfrântă și marcată de două sau trei caneluri (șanțuri pentru capace), corpul bombat șu uneori marcat de mai multe caneluri (Pl. XCVIII/35–39).

Varianta B. Identice ca formă, de diferite dimensiuni, lipsesc canelurile de pe buză (Pl. XCIX/40–49).

---

317 Gudea 1989, Pl. LVI/3.

318 Popilian 1976, tipul 1 (315–324); Gudea 1989, Pl. LVII/1; Soroceanu 1979, fig. IV/7,70; Protase, Zrinyi 1994, Pl. LIX–LXI.

319 Alicu et alli 1994, Pl. 66/950; Gudea 1989, Pl. LVII/1–3.

320 Soroceanu 1979, Pl. III/5–6; Gudea 1989, Pl. LX–LXI; Popilian 1976, oale-borcan tipul II, III.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tipul 8. Oale cu buza puternic răsfrântă înspre exterior, retezată oblic (triunghiular), cu corpul bombat în partea superioară (Pl. C/50–55, CI/56–58).

Tipul 9. Oale cu buza rotunjită, foarte răsfrântă, prevăzută cu două sau trei caneluri, cu gâtul arcuit, cu corpul mai bombat la mijloc și marcat sau nu de caneluri (Pl. CI/59–62).

Mortaria. Reprezintă un tip de vas destinat preparării unor ingrediente, prin sfărmarea unor boabe și transformarea lor într-o pastă. Interiorul lor era impregnat cu pietricele mărunte, care contribuiau la sfărmarea boabelor de cereale sau alte produse cu ajutorul unor pietre. De aceea, deși arată ca niște vase ceramice destinația lor era specială, fiind mai mult o ustensilă de bucătărie, decât un vas propriu-zis. Toate fragmentele de *mortaria* descoperite la Cristești sunt de mari dimensiuni, numai două putând fi reîntregite grafic. Numărul redus de piese nu ne permite realizarea unei tipologii pentru această categorie ceramică. Cele două *mortaria* reîntregite grafic au diametrul de 33 cm, respectiv 36 cm. *Mortaria* nr. 64 are buza rotundă mai îngustă decât nr. 65 și răsfrântă înspre exterior. Exemplarul nr. 65 are buza mai lată și întoarsă spre exterior, formând cu corpul vasului un unghi de 90^0. Canalele de scurgere sunt simple, nedecorate. Ar mai fi de specificat, că toate fragmentele de *mortaria* de la Cristești sunt din pastă cărămizie fină, iar pietricelele de pe fundul lor sunt la fel cu cele din pasta tăvilor și oalelor cenușii, dar cu bob mai mare (Pl. CII/63–65).

Capace. Se păstrează aproape întregi, probabil datorită dimensiunilor mai reduse. Ele sunt din pastă cărămizie dar și cenușie, în funcție de recipientul căreia i-a aparținut. Acestea sunt de formă tronconică cu partea superioară dreaptă, pentru a putea fi mânuite. Cele mai multe sunt simple, dar există și capace acoperite pe toată suprafața cu caneluri paralele. Buza este dreaptă (Pl. CIII/66, 68, 69) și numai într-un singur caz (Pl. CIII/67) este întoarsă spre interior, pentru o mai bună fixare pe buza vasului.

Torți. Sunt anexe ale recipientelor, cu ajutorul cărora se putea prinde mai ușor vasul. Pasta din care sunt confecționate torțile este similară cu a vaselor. Ele sunt de mai multe dimensiuni. Torțile mari au aparținut cu siguranță amforelor (Pl. CIII/73, 74, 75), cele de dimensiuni medii (Pl. CIII/70, 72, 78) provin de la diferite tipuri de oale, iar torțile de mici dimensiuni au aparținut cănilor. Constatăm două forme: torți rotunde și torți late, prevăzute de obicei cu două sau trei caneluri. Torțile din pastă cenușie sunt numai rotunde și de mici dimensiuni, iar cele late și canelate sunt lucrate numai din pastă cărămizie. Un exemplar interesant este toarta orizontală și răsucită, aplicată pe un perete de vas mare, oală sau castron (Pl. CIII/80).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

A.4.3. Vase pentru servirea mesei (*vasa escaria*)

Farfurii. Sunt recipiente cu pereții scunzi și folosite numai pentru servirea mesei. Marea majoritate au pastă gălbuie sau cărămizie și angobă roșie, de multe ori lucioasă.

Tipul 1. Cuprinde farfurii cu corpul carenat, cu o canelură pronunțată în zona unde peretele se îngustează, cu buza orizontală și marcată de 3 caneluri. Fundul este probabil inelar. Analogii se găsesc la Buciumi, Porolissum[321] (Pl. CIV/81).

Tipul 2. Cuprinde farfuriile cu pereții carenați și buza dreaptă și puțin evazată (Pl. CIV/82). La acest tip se poate identifica o variantă: farfuriile decorate cu alveole simetrice pe două segmente ale buzei, dând impresia de torți. Le-am putea încadra în categoria platourilor de servit masa. Analogii: Potaissa, Porolissum[322] (Pl. CIV/91).

Tipul 3. Farfurii cu buza mult răsfrântă în exterior, probabil cu corpul convex și fundul inelar (Pl. CIV/83, 84).

Tipul 4. Farfurii cu buza oblică în prelungirea corpului, cu o singură canelură, cu corpul carenat, probabil fund inelar (Pl. CIV/85).

Tipul 5. Farfurii cu buza rotundă și răsfrântă orizontal, cu corpul carenat și fund inelar (Pl. CIV/86-89).

Tipul 6. Farfurii cu corpul conic despărțit în două registre printr-o profilatură, cu buza rotundă și dreaptă și fund inelar (Pl. CIV/90).

Boluri. Reprezintă o formă des întâlnită printre ceramica de la Cristești. Acesta reprezintă un tip de recipient cu pereții mai înalți, cu fundul inelar și bine profilat. În funcție de forma pereților și a buzei s-au identificat mai multe tipuri de boluri. Toate bolurile descoperite la Cristești sunt confecționate din pastă cărămizie sau cenușie de foarte bună calitate și acoperite de o angobă roșie, cărămizie sau gri. Uneori pe bolurile cu angobă roșie sau cărămizie sunt urme de vopsea maronie.

Tipul 1. Cuprinde numai boluri din pastă cărămizie și acoperite cu angobă roșie. Diametrul buzei este cuprins între 18 și 32 cm, buza rotundă și răsfrântă în exterior. Aproape aceeași profilatură a buzei se regăsește la jumătatea vasului de unde pereții se curbează până la fundul inelar. Asemenea castroane care imită bolurile Drag. 44, se întâlnesc la Potaissa, Ulpia Traiana, Porolissum, Napoca, Oltenia[323] (Pl. CV/92-96).

Tipul 2. Cuprinde bolurile cu corpul emisferic, cu buza rotundă și dreaptă sau puțin răsfrântă spre exterior. Acest tip de bol a fost foarte răspândit, fiind

---

321 Chirilă et alli 1972, Pl. XXII/13,14,15; Gudea 1989, Pl. LXXV/1-8.

322 Cătinaș 1982, fig. 18/2; Gudea 1989, Pl. XCVII/27, XCVIII/12.

323 Cătinaș 1982, 103, fig. 15/1-3; Gudea 1989, Pl. LXVI/1,6; Popilian 1976, nr. 761-771; Soroceanu 1979, fig. I/3c; Alicu et alli 1994, Pl. 64/928-933.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

întâlnit în majoritatea oraşelor, castrelor şi aşezărilor rurale de epocă romană din Dacia intracarpatică[324] (Pl. CVI/97–102).

Tipul 3. Din această categorie fac parte bolurile din pastă gălbuie cu angobă roșie, cu pereții arcuiți și cu buza groasă și tăiată oblic în exterior. Acest tip cuprinde boluri de mari dimensiuni, cu diametrul gurii cuprins între 26 și 30 cm. Analogii pentru acest tip de castron găsim în Oltenia, iar în Dacia intracarpatică la Porolissum și Potaissa[325] (Pl. CVII/103).

Tipul 4. Cuprinde bolurile cu corpul carenat, cu buza dreaptă și puțin oblică în exterior (Pl. CVII/104).

Tipul 5. Cuprinde bolurile cu corpul carenat, buza îngustă, rotundă, răsfrântă în exterior şi evidenţiată printr-o canelură. Pe partea dreaptă a corpului mai apare o canelură adâncă (Pl. CVII/105).

Tipul 6. Cuprinde bolurile cu corpul emisferic, buza rotundă, întoarsă spre interior şi şănţuită de trei caneluri în exterior. La mijlocul corpului apare o profilatură similară vaselor Drag. 44 (Pl. CVII/106, exemplar unic).

Castroane. Acest tip de vas, asemănător străchinilor, dar cu adâncime mai mare, cu buza şănţuită pentru capac şi cu fundul drept a avut diverse întrebuinţări. Unii cercetători[326] îl încadrează în categoria vaselor pentru gătit, pe baza urmelor de ardere secundară şi a pastei semifine sau grosiere din care au fost confecționate. Castroanele din aşezarea romană de la Cristeşti, cele care au putut fi încadrate ca aparținând acestei categorii, sunt din pastă fină cărămizie, cu angobă roșie și nu prezintă urme de ardere exterioară, semn că nu au fost folosite la prepararea hranei. Din aceste motive, am considerat logic să încadrăm aceste vase în categoria vaselor pentru servit masa.

Tipul 1. Cuprinde castroane din pastă cărămizie cu angobă roșie, cu corpul emisferic, fundul este probabil drept și buza rotundă mult răsfrântă înspre exterior cu o șănțuire adâncă și lată pentru capac. Acest tip de castron este de dimensiuni medii cu diametrul buzei cuprins între 16–24 cm (Pl. CVIII/107–110). Analogii pentru aceste castroane întâlnim la Porolissum, Buciumi, Napoca și Oltenia.[327].

Căni. Aceste recipiente folosite în special pentru băut sunt confecționate din pastă fină gălbuie sau cărămizie cu angobă roșie.

Tipul 1. Cană cu buza puternic profilată și puțin oblică, despărțită de corp printr-o canelură adâncă, prevăzută cu toartă supraînălțată, rotundă în secțiune și prinsă de sub buza vasului. Aceeași formă dar fără toartă. Analogii: Ulpia Traiana[328] (Pl. CIX/111–112).

---

[324] Cătinaş 1982, 105, fig. 17/5; Soroceanu 1979, fig. I/3a; Popilian 1976, tipul 6 (nr. 794–799); Gudea 1989, 263.

[325] Popilian 1976, tipul 2 (772–777); Gudea 1989, Pl. LXVII/5; Chirilă et alli 1972, Pl. XVI/3.

[326] Rusu-Bolindeț 2007, 405.

[327] Popilian 1976, 105/ fig. 17, nr. 4; Gudea 1989, Pl. LXVII/5; Chirilă et alli 1972, Pl. XVI/3.

[328] Alicu et alli 1994, Pl. 67–954, 959.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Tipul 2. Căni cu buza groasă, rotundă și răsfrântă, cu pereții bombați, prevăzute cu una sau două torți de la care se păstrează urme de lipire (Pl. CIX/113).

Tipul 3. Căni cu buza dreaptă, aplatizată în exterior și deasupra, foarte puțin demarcată de corpul vasului (Pl. CIX/114)

Tipul 4. Căni cu buza rotundă, răsfrântă oblic delimitată de corpul vasului printr-o canelură. Corpul bombat de sub buză (Pl. CIX/115).

Tipul 5. Căni cu buza rotundă și puternic profilată, cu gâtul scurt și corpul bombat (Pl. CIX/116).

Cupe. În această categorie de vase sunt incluse recipientele mai mici decât cănile, fără toartă, care se aseamănă ca formă cu bolurile, dar sunt de dimensiuni mai mici, și care erau folosite tot pentru băut. Acestea sunt făcute din pastă gălbuie sau cărămizie, acoperite cu angobă roșie, dar care astăzi nu se mai păstrează. Având pereții subțiri și fini, cupele erau destinate exclusiv servirii băuturilor la masă.

Tipul 1. Este reprezentat de cupe cu pasta foarte fină de culoare cărămizie, cu pereții subțiri, acoperiți cu o angobă roșie-cărămizie. Buza este rotundă și puțin răsfrântă. Corpul este bombat, cu lărgimea maximă în partea inferioară a vasului, iar fundul este inelar și destul de înalt (Pl. CX/117, 118, 119). Analogii găsim în Oltenia[329].

Tipul 2. Acest tip imită cupele de forma Drag. 33. Sunt făcute din pastă gălbuie sau cărămizie de foarte bună calitate și au pereții acoperiți cu angobă de culoare roșie. Înălțimea acestor vase este cuprinsă între 6 și 8 cm (Pl. CX/120). Analogii întâlnim la: Potaissa, Ulpia Traiana, Oltenia, Buciumi, Porolissum.[330]

Tipul 3. Cuprinde cupele din pastă foarte fină cărămizie: pereți subțiri, angobă roșie, buză dreaptă, cu canelură, corp bombat în partea inferioară, picior înalt și inelar (Pl. CX/121). Analogii în Oltenia[331].

Pahare. Aici includem așa-numitele cupe-pahare, care imită paharele de sticlă. Sunt din pastă fină cărămizie sau gălbuie, cu pereții subțiri, acoperiți cu angobă roșie-cărămizie. Au formă tronconică, buza dreaptă cu canelură, iar piciorul concav și inelar. Acest gen de pahare au, ca decor, șiruri de caneluri[332]. (Pl. CX/122).

---

329 Popilian 1976, Pl. LIX/707, 708.

330 Popilian 1976, Pl. LVIII, nr. 698-703; Cătinaș 1982, Pl. 12/3; Chirilă et alli 1972, Pl. XXIV/9-10; Gudea 1989, Pl. LXXXIV/1,2.

331 Popilian 1976, Pl. LX, nr. 737-739.

332 Popilian 1976, Pl. LX, nr. 740.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

A.5. Vase cu destinație specială

A.5.1. *Turibulae*

Fructiera sau *turibula* reprezintă o categorie de vase încadrate de cele mai multe ori în seria vaselor de uz comun.

Pentru că funcționalitatea lor nu este cunoscută cu certitudine, au fost emise mai multe ipoteze:

- vase de cult
- vase rituale
- vase pentru libații și sacrificii
- pentru iluminatul ceremoniilor religioase
- vase fructieră.

Acest tip de vase a fost descoperit în multe contexte arheologice: temple, castre, orașe, așezări, cimitire, vile rustice și de aceea nu ne ajută la stabilirea funcționalității lor.[333]

Turibulele întregi și fragmentele de *turibula* descoperite la Cristești sunt făcute din pastă cărămizie, fără angobă. Buza vaselor este dreaptă sau zimțată. În cazul în care este dreaptă, imediat sub buză există un brâu alveolar sau crestat. Corpul vaselor este ondulat, în funcție de numărul de brâie care le decorează. Aceste brâie au fost aplicate după confecționarea vaselor și ornamentate cu alveole simetrice, crestături sau alte incizii.

Toate au piciorul înalt, cilindric și gol în interior. Uneori, piciorul are formă de trapez cu baza mică în sus sau prezintă un profil concav. Se întâlnesc exemplare mai rudimentar executate, cu decorul neîngrijit, dar însă unele sunt foarte bine realizate, din pastă fină și cu decorul simetric. Pe cele 4 *turibulae* care sunt întregibile este greu de realizat o tipologie a acestui tip de vas, deoarece fiecare aparține altui tip, atât prin formă cât și prin decor.

Catalog

1. *Turibula*; pastă destul de fină; cărămiziu închis; buza dreaptă, pe corpul vasului sunt aplicate trei rânduri de benzi cu gropițe orizontale; piciorul este inelar.
   Dim.: h = 11 cm; diam. buzei = 18 cm; diam. picior = 4,2 cm;
   MJM; inv. 1273; inedit;
   Pl. CXI/1.
2. *Turibula*; pastă foarte bună; cărămizie; buza dreaptă, piciorul inelar; este decorat cu trei rânduri de benzi cu gropițe crestate;

---

[333] Despre diferite opinii privind funcționalitatea vaselor de tip fructieră a se vedea: Popilian 1976, 116; Mihăilescu Bîrliba 1996, 97–99; Gudea 1989; 266; Rusu-Bolindeț 2007, 371–375.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: diam. buzei = 16 cm; h = 9 cm;
MJM; inv. 1400; inedit;
Pl. CXI/2.

3. *Turibula*; pastă bună; cărămizie, lipsește buza vasului; decorat cu trei benzi lise; cu picior inelar și scurt;
Dim.: h = 8 cm; diam. buzei = 13 cm;
MJM; inv. 1952; inedit;
Pl. CXI/3.

4. *Turibula*; pastă grosolană; portocalie; vasul este decorat cu două benzi cu gropițe orizontale;
Dim.: h = 12 cm; diam. buzei = 15 cm;
MJM; inv. 1950; inedit;
Pl. CXI/4.

5. *Turibula*; pastă gălbuie; fragment, se păstrează o parte din peretele și piciorul vasului; decorat cu două benzi crestate;
Dim.: h = 10 cm; diam. vas = 14 cm; diam picior = 3,5 cm;
MJM; inv. 2564; inedit;
Pl. CXI/5.

6. Picior de *turibula*; pastă cărămizie; cu profilul concav; decorat cu două rânduri de benzi crestate;
Dim.: h = 6,5 cm, diam = 8 cm;
MJM; inv. 1338; inedit;
Pl. CXI/6.

7. Perete de *turibula*; pastă cărămizie; decorat cu patru rânduri de crestături;
Dim.: h = 8 cm; l = 15 cm;
MJM; inv. 1399; inedit;
Pl. CXII/7.

8. *Turibula*; perete și buză, pastă cărămizie; ornament cu două benzi cu alveole orizontale;
Dim.: diam. buzei = 22 cm; h = 5,5 cm;
MJM; inv. 4538; inedit;
Pl. CXII/8.

9. *Turibula*; se păstrează o parte din perete și buză; pastă cărămizie decorat cu două brâuri alveolare;
Dim.: h = 5 cm; l = 7,5 cm;
MJM; inv. 1954; inedit;
Pl. CXII/9.

10. Perete de *turibula*; pastă cărămizie; decorat cu trei rânduri de benzi alveolate;
Dim.: h = 6,5 cm; l = 7,8 cm;
MJM; inv. 1959; inedit;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. CXII/10

11. Perete și buză de *turibula*; pastă cărămizie; strat de arsură în partea interioară; decorat cu trei rânduri de benzi crestate.
Dim.: h = 7 cm; l = 10,5 cm;
MJM; inv. 1274; inedit;
Pl. CXII/11

A.5.2. Vase decorate cu șerpi aplicați

Tot în cadrul vaselor cu decor aplicat trebuie încadrate și vasele decorate cu șerpi. Deși rolul acestor vase este evident religios, deci aveau o destinație specială, ele întotdeauna au fost tratate, datorită aspectului lor, ca vase de uz comun. În așezarea de la Cristești au fost descoperite 15 fragmente de vase decorate cu șerpi aplicați. Despre destinația lor nu discutăm aici, problematica fiind tratată în mod amănunțit de Viorica Rusu Bolindeț.[334] Aici reluăm doar câteva considerații, în legătură și cu fragmentele descoperite la Cristești.

Cele două vase care pot fi reconstituite imită vasele grecești de tip crater, înscriindu-se în seria unitară a descoperirilor de vase cu șerpi aplicați din Dacia. Buza lor este evazată, aplatizată și împărțită prin trei caneluri. Vasele de acest tip sunt prevăzute cu trei torți late și canelate. Șerpii sunt reprezentați în forma unui cordon de argilă, iar capul este sugerat prin simpla apăsare a cordonului în formă triunghiulară. Uneori prin puncte sunt marcați ochii, iar solzii sunt redați prin cercuri imprimate sau liniuțe realizate cu pieptenele. Șerpii sunt plasați pe pereți și se ridică pe torți până pe buza vaselor.

Deși, de obicei, pe vasele descoperite în Dacia există câte un singur șarpe pe fiecare toartă și în rare cazuri câte doi șerpi, din așezarea de la Cristești s-a păstrat o toartă pe care se ridică trei șerpi. Toate aceste vase sunt bogat ornamentate, îmbinându-se mai multe tipuri de decor: ștampilat, incizat și aplicat.

Catalog

1. Oală; pastă roșie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din peretele și buza vasului precum și două din cele trei torți. Buza este dreaptă, orizontală și plată, marcată prin două caneluri. Pornind de pe burta vasului, din stânga torții, pe fiecare toartă este aplicat câte un șarpe, capul fiind situat pe buză și orientat spre dreapta. Solzii sunt redați prin cercuri ștampilate, iar ochii sunt marcați prin aceleași cerculețe cu diametrul de 5 mm. Toarta vasului este decorată pe cele două margini cu câte un șir de cercuri, având diametrul de 5 mm. Aceleași cercuri le găsim și la marginea

[334] Bolindeț 1993, 123–143.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

buzei, precum și pe gâtul vasului. Între două torți, sub buza vasului este aplicat capul unui taur.
Dim.: diam. buzei = 22 cm; h = 40 cm;
MJM; inv. 4880; Zrinyi 1967, 67; Bolindeț 1993, 126–127;
Pl. CXIII/1.

2. Oală; pastă gălbuie; angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza și peretele vasului; se observă urma de toartă iar buza lată și orizontală împărțită în trei caneluri prezintă urme de lipire, probabil un șarpe; vasul este decorat cu rozete și frunze lungi și subțiri stilizate;
Dim.: h = 7 cm; l = 11,5 cm;
MJM; inv. 3587; Zrinyi 1967, 68;
Pl. CXIV/2.

3. Oală; pastă gălbuie, angobă roșie; fragment; se păstrează o parte din buza lată și orizontală și partea superioară a torții; atât pe buză cât și pe toartă se păstrează urme de lipituri iar din partea stângă a buzei este prezentat un cap de șarpe;
Dim.: l buzei = 12,5 cm; h cu toartă = 6,5 cm; l toartă = 5,5 cm;
MJM; inv. 1295; inedit;
Pl. CXIV/3.

4. Oală; pastă gălbuie; fără angobă; fragment; se păstrează o parte din buza lată și orizontală a vasului și partea superioară a torții; de pe toarta vasului spre buză urcă trei șerpi lipiți, iar capetele redate în formă de triunghi se despart pe buza vasului;
Dim.: L buzei = 12 cm; l buză = 4 cm; h = 11 cm; l toartă = 6 cm;
MJM; inv. 1779; inedit;
Pl. CXIV/4.

5. Perete de vas mare; pastă portocalie; fragment; decorat în partea superioară cu un șarpe aplicat, corpul fiind decorat cu împunsături succesive;
Dim.: h = 8 cm; l = 9,5 cm;
MJM; inv. 4538/2; inedit;
Pl. CXV/5.

6. Toartă canelată de la un vas cu trei torți; pastă gălbuie; angobă cărămiziu închis; fragment; pe mijlocul torții a fost aplicat un șarpe cu capul aplatizat iar corpul este decorat cu incizii mărunte;
Dim.: l = 8 cm; l = 4,5 cm;
MJM; inv. 1 288; inedit;
Pl. CXV/6.

7. Fragment vas; pastă gălbuie; angobă cărămizie, fragmentul reprezintă partea de îmbinare a peretelui cu toarta. Șarpele se păstrează pe vasul propriu-zis dar se văd urmele de lipire unde șarpele înainta spre toartă.
Dim.: l = 7,5 cm; h = 3,5 cm; h toartă = 9,7 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 1283; inedit;
Pl. CXV/7.

A.5.3. MÂNERE DE *PATERA*

Paterele formează o categorie distinctă în cadrul ceramicii romane. Caracteristicile acestora sunt relevate prin formă, decor și funcționalitate. Dispunem de un număr mic de exemplare întregibile și de aceea este greu de stabilit cărei forme ceramice le corespund aceste mânere.

Acest tip de vase, din cauza formei lor și a mânerelor fragile, se pare că erau folosite la libații, astfel explicându-se prezența divinităților sau atributele acestora pe mânerele plate.[335]

Dacă vasele propriu-zise nu s-au păstrat, avem în schimb un număr mare de mânere, cărora cu greu le putem atribui o anumită formă de recipient. În această situație, nu putem preciza formele și dimensiunile vaselor cărora le erau atașate aceste mânere, deși toate erau utilizate în același scop, în principal, pentru efectuarea libațiilor.

În așezarea romană de la Cristești s-au descoperit 14 mânere de pateră. În analiza lor am preluat tipologia făcută de Viorica Rusu-Bolindeț, autoarea singurului studiu care se referă la mânerele de pateră din Dacia, aici fiind cuprinse și câteva exemplare de la Cristești.[336] Și ansele de la Cristești care nu sunt cuprinse în acest studiu se încadrează în aceeași tipologie.

Din categoria mânerelor plate câteva subdiviziuni sunt prezente și la Cristești:

- cu laturile și extremitatea terminală drepte (nr. 2).
- cu laturile arcuite și extremitatea terminală rectilinie.
- cu laturile arcuite, extremitatea terminală rectilinie și umeri marcați (1, 4, 6, 5, 8).
- cu extremitatea semicirculară mult lățită (10, 11, 12, 13, 14).

Majoritatea pieselor descoperite la Cristești sunt simple, plate și decorate cu motive vegetale stilizate în relief. Din fragmentele păstrate se poate deduce că vasele propriu-zise au buza rotunjită sau dreaptă, iar toarta pornește de la nivelul buzei sau mai jos, de pe peretele vasului. Diametrul paterelor întregibile este cuprins între 13,5–22,8 cm.

În privința decorului, Minerva este zeița cu reprezentarea cea mai complexă și cea mai frecventă (mânerele nr. 10, 11, 12, 14). Ea apare în ipostaza *maiestas*, însoțită de bufniță, șarpe și broasca țestoasă, ca atribute specifice, de două protome umane și de alte protuberanțe. Pentru Cristești nu există decât vagi analogii în repertoriul de motive ale sigillatelor, acestea fiind imitate mai degrabă

[335] Nuber 1972, 1–233; Radnoti 1938; Tassinari 1970, 127–164; Vertet 1972, 5–45.
[336] Rusu-Bolindeț 1997, 325–388.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

după mânerele de patere din bronz sau după statuetele romane. Mânerele de patere cu decor vegetal stilizat sunt destul de rudimentar executate, în comparație cu ultimele cinci piese cu reprezentări de divinități, deși au fost turnate tot în tipare. Cu toate că au aceeași pastă și angobă, diferența de calitate constă în calitatea tiparelor în care au fost turnate aceste piese. Paterele cu reprezentări vegetale ar putea fi puse în legătură cu cultul vegetației sau al lui Bacchus și al acoliților săi. Mânerele de patere au fost făcute în atelierele din Cristești, dovadă fiind pasta gălbuie și angoba roșiatică prezentă și la alte categorii ceramice. În general, mânerele de aici sunt de bună calitate și execuție artistică, în special cele plate decorate cu divinități. Dar fantezia și originalitatea olarilor s-a materializat și în decoruri mai simple, cum sunt motivele vegetale stilizate. Decorurile de pe mânerele de patere de la Cristești se încadrează în seria tipologică a ornamentelor cunoscute pe celelalte mânere de patere din Dacia, dovadă a circulației modelelor, atât între olarii din această provincie, cât și în cadrul Imperiului.

Materialul analizat poate fi datat, numai general, în sec. II–III, deoarece piesele au fost descoperite în săpăturile efectuate de Aurel Filimon, fără nici o indicație stratigrafică. O datare mai strânsă este posibilă numai pe baza cronologiei și tipologiei făcute de Viorica Rusu-Bolindeț. Astfel, paterele cu mânerele plate, cu extremitatea dreaptă și laturile arcuite datează din prima jumătate a sec. II, dar la scara întregii Dacii se pare că aceste tipuri de mânere au fost produse în tot timpul stăpânirii romane.[337] Piesele decorate cu zeități au fost datate de Oct. Floca la mijlocul sec. III, pentru că, el considera așezarea de la Cristești de epocă târzie.[338]

Catalog

1. Ansă de pateră; pastă gălbuie; angobă cărămizie închisă; fragment cu laturile arcuite și extremitatea dreaptă; nedecorată;
   Dim.: Lt = 7 cm, lt = 5,5 cm; diam = 18 cm;
   MJM; inv. 1355; inedit;
   Pl. CXVI/1.
2. Ansă de pateră; pastă cărămiziu deschis; angobă cărămiziu închis; se păstrează împreună cu o parte din buza vasului; decorat cu două linii paralele incizate;
   Dim.: Lt = 8,5 cm, lt = 3,5 cm; gr = 1,2 cm, diam = 13,5 cm;
   MJM; inv. 3480; inedit;
   Pl. CXVI/2.
3. Ansă de pateră; pastă cărămizie; firnis roșu; partea superioară este bombată iar marginile laterale sunt concave, decorată cu linii drepte și curbe incizate;

[337] Rusu-Bolindeț 1997, 335.
[338] Floca 1953, 755–772.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: Lt = 7 cm, lt = 4 cm, gr = 1,5 cm;
MJM; inv. 1304; inedit;
Pl. CXVI/3.

4. Ansă de pateră; pastă gălbuie, angobă cărămizie slab păstrată; se păstrează împreună cu o parte din buza și peretele vasului; decorat cu motive vegetale stilizate în relief;
Dim.: Lt = 10,5 cm, lt = 3 cm, gr = 1,3 cm, diam = 22,8 cm;
MJM; inv. 1726; inedit;
Pl. CXVI/4.

5. Ansă de pateră; pastă gălbuie, angobă cărămiziu închis bine păstrată; se păstrează împreună cu o parte din buza și peretele vasului; decorat cu un fulger stilizat în relief;
Dim.: Lt = 9 cm, lt = 4 cm, gr = 1,3 cm, diam = 14,3 cm;
MJM; inv. 1298; Floca 1937, 14, nr. 2;
Pl. CXVI/5.

6. Ansă de pateră; pastă gălbuie, angobă cărămizie slab păstrată; fragment; decorat cu linii paralele în relief;
Dim.: Lt = 4 cm, lt = 3 cm, gr = 1,2 cm;
MJM; inv. 1305, inedit;
Pl. CXVI/6.

7. Ansă de pateră; pastă gălbuie; angobă cărămizie deschis; fragment; decorat cu motive vegetale în relief;
Dim.: Lt = 3 cm, lt = 5 cm, gr = 1,5 cm;
MJM; inv. 1305; inedit;
Pl. CXVI/7.

8. Ansă de pateră, pastă gălbuie; angobă cărămizie; întreg; decorat cu motive geometrice şi vegetale;
Dim.: Lt = 10 cm, lt = 5,5 cm, gr = 3,5 cm, diam = 18 cm;
MJM; inv. 1297; inedit;
Pl. CXVI/8.

9. Ansă de pateră; pastă gălbuie, angobă cărămizie; se păstrează o parte din mâner împreună cu buza paterei; decorat cu motive vegetale stilizate;
Dim.: Lt = 5,5 cm, lt = 3 cm, gr = 1,5 cm, diam = 18,5 cm;
MJM; inv. 1299; inedit;
Pl. CXVI/9.

10. Ansă plată de pateră, pastă cărămizie; angobă roșiatică pe ambele fețe; conservare bună; umerii ansei sunt asimetrici; ornamentată de sus în jos cu o broască țestoasă sau un astru, două protome ale vântului; Minerva în ipostaza Majestas iar în partea inferioară o bufniță, un șarpe încolăcit și un altar în centru;
Dim.: Lt = 14 cm, lt = 5,5 cm, l centru = 3 cm, gr = 1,1 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MNIT Cluj; inv. 698; Rusu-Bolindeț 1997, nr. 51;
Pl. CXVII/10.

11. Ansă de pateră; pastă gălbuie; angobă cărămiziu închis; fragment; se păstrează partea dinspre vasul propriu-zis; din decor se păstrează partea inferioară a zeiței Athena, îmbrăcată în chiton și cu mâna stângă pe lance; în partea inferioară, în stânga un șarpe încolăcit, la dreapta o broască țestoasă iar în centru un altar de pe care se înalță fum și un pește sau o șopârlă. Umerii ansei sunt marcați de două rozete;
Dim.: Lt = 7 cm, lt = 8,5 cm, lc = 3,3 cm, gr = 0,8 cm;
MJM; inv. 1303; Rusu-Bolindeț 1997, nr. 52, Pl. XII/3;
Pl. CXVII/11.

12. Ansă de pateră; pastă cărămizie; angobă roșie lucioasă, fragment; din ornament s-a păstrat corpul zeiței Athena de la gât în jos. Este îmbrăcată într-un chiton și are pieptul bine conturat. Mâna dreaptă se sprijină pe piciorul drept. Mâna stângă nu se vede, dar probabil că ținea lancea. La picioare sunt reprezentate broasca țestoasă în dreapta și șarpele încolăcit în stânga;
Dim.: Lt = 7,5 cm, lc = 3 cm, lb = 7,5 cm, gr = 0,8 cm;
MJM; inv. 1302; Floca 1953, 769–770, fig. 14; Rusu-Bolindeț 1997, nr. 53, Pl. XII/2;
Pl. CXVII/12.

13. Ansă plată de pateră; pastă cărămizie; angobă roșie; fragment; decorată cu două lebede cu gâtul aplecat astfel încât să li se atingă ciocurile, sub capetele lebedelor a fost incizată o rozetă trilobată. În centru, un amoraș nud, în poziție de contrapost. Mâna stângă pare să țină un corn al abundenței iar în mâna dreaptă ținea arcul (?)
Dim.: l = 8 cm, lt = 5,7 cm, lc = 3 cm;
MJM; inv. 1300, Floca 1953, 270–271, fig. 15; Rusu-Bolindeț 1997, nr. 60, Pl. XII/4;
Pl. CXVII/13.

14. Ansă plată de pateră; pastă cărămizie, angobă roșiatică; fragment; decorul și dimensiunile par a fi identice cu nr. 10; se păstrează cele două protome și capul zeiței Athena.
Dim.: Lt = 4 cm;
MJM; inv. 1331; inedit;
PlCXVII/14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

A.6. Opaițe

Opaițele romane descoperite în număr destul de mare la Cristești, au constituit obiect de studiu pentru mai mulți cercetători. Parțial, acestea au fost publicate de Oct. Floca[339], N. Gostar[340], A. Zrinyi[341], A. Husar, Nicoleta Man[342] și C. Băluță[343]. Un studiu de sinteză, în care aceste piese au fost încadrate tipologic și cronologic a fost realizat de Nicoleta Man[344].

Aceste obiecte de uz curent, bine determinate tipologic, permit adesea datarea unor complexe arheologice, oferind, totodată informații despre existența unor meșteri și producția lor dar și despre circulația acestor produse, în interiorul provinciei și în cadrul Imperiului.

De aceea, opaițele au constituit un important obiect de studiu pentru cercetătorii străini[345], din diferite zone ale imperiului, cât și pentru cei români. Sunt bine cunoscute deja opaițele ștampilate publicate de N. Gostar[346], opaițele de la Apulum[347], Micia[348], Tibiscum[349], Potaissa[350], Durostorum[351], Ulpia Traiana[352], opaițele de bronz din Dacia[353], opaițele descoperite în afara provinciei[354], cele descoperite în așezările dacice[355] precum și lucrările de mare anvergură ale lui C. Băluță și A. Roman[356].

Opaițele romane de la Cristești provin în cea mai mare parte din săpăturile vechi ale lui A. Filimon și D. Popescu, dar este dificil de stabilit cu exactitate anul și punctul de descoperire, din cauza informațiilor sumare care ne-au parvenit în urma acestor cercetări și din pricina lacunelor existente în registrele de inventar.

---

339 Floca 1937.
340 Gostar 1961, 149 și sqq.
341 Zrinyi 1977.
342 Husar, Man 1996, 21–35.
343 Băluță, 1983.
344 Man 2000, 47–85.
345 Buchi 1975; Brants 1913; Derringer 1965; Hanoune 1970; Ivanyi 1935; Lerat 1954; Loeschcke 1919; Menzel 1954; Petru 1972: Walters 1914.
346 Gostar 1961.
347 Băluță 1961, 189–220; Băluță 1965, 277–295.
348 Băluță 1977, 209–228.
349 Benea 1996, 59–62.
350 Cătinaș 2002.
351 Mușețeanu, Culică, Elefterescu 1980, 283–305.
352 Alicu 1994.
353 Băluță 1979, 164–172.
354 Sanie 1981, 160–174.
355 Glodariu 1974, 209–221
356 Băluță 1983; Roman 2009.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ATIMETI

Lucernele cu ștampila *Atimeti* încep să fie cunoscute, atât în Italia, cât și în provincii, înainte de sec. II. *Atimetus* este un producător nord italic, lucernele lui fiind prezente la Pompei, Vindonissa și Poetovio, unde sunt datate începând cu sec. I[357]. În Panonnia se cunosc lucerne *Atimeti* care corespund tipului IX Loeschcke = tipul XV Iványi[358], datate cu monede de la Vespasian, Nerva și Traian.

În Dacia, opaițe *Atimetus* s-au descoperit la Apulum[359], Romula[360], Micia[361], Potaissa[362], Napoca[363], Romănași[364] și Ulpia Traiana[365].

Din așezarea de la Cristești provin două piese *Atimetus*, aparținând tipului I Cristești, piesa nr. 22 bilichnys, cu toartă în formă de frunză stilizată și piesa nr. 26, care aparține tipului II Cristești, mai prost lucrată, dintr-o pastă gălbuie, fără angobă, fiind probabil un produs local.

AONIA

Despre *AVONIANVS* (după lectura lui N. Gostar)[366] nu putem preciza decât că ne-a lăsat un opaiț de tipul I Cristești, iar inscripția cu numele producătorului este un *graffito* (piesa nr. 3).

Faptul că la Cristești s-a păstrat acest unic exemplar nu înseamnă neapărat că aici era *officina* olarului, chiar dacă produsele sale nu au mai fost întâlnite în altă parte.

AQVIN

Officina lui *Aquinus* sau *Aquinius* se afla probabil la Apulum sau la Cristești, numai aici fiind menționate asemenea opaițe. Fragmentul care provine de la Cristești se află în MNIT și a fost publicat de N. Gostar.[367]

CAI

Aceste lucerne sunt întâlnite numai în Dacia, dar și aici foarte rar. În Dacia s-au descoperit două piese la Ulpia Traiana[368], două la Micăsasa[369] și una la Tibiscum[370].

---

357 Loeschcke 1919, 296.
358 Iványi 1935, 333.
359 Băluță 1961, 194–195.
360 Tudor 1968, 501, nr. 129.
361 Torma 1870, 305.
362 CIL, II, 8076, 60.
363 Mitrofan 1964, 211.
364 Russu 1962, 469.
365 Alicu 1994, 16.
366 Gostar 1961, 173, 182/fig. 4.
367 Gostar 1961, 157, nr. 18, 182, fig. 5.
368 Alicu 1994, 17.
369 Alicu 1994, 17.
370 Benea 1996, 59–62.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În Imperiu există o singură lucernă *Caius*, la Aquileia, dar nu poate fi vorba de același producător.[371] N. Gostar și C. Băluță consideră că aceste opaițe aparțin unui producător cu inițialele *C(aius) A(....) I(...)*[372].

La Cristești s-au descoperit trei fragmente de bazine, aparținând unor opaițe diferite, cu pereții în formă de palmetă și având același tip de ștampilă CAI (piesele nr. 46,47,55). Pasta este de calitate superioară, iar angoba prezintă un luciu metalic bine păstrat.

N. Gostar consideră că acest producător este un olar cu *officina* la Cristești[373], deși centrul de producție al acestor opaițe ar putea fi în oricare din centrele unde s-au descoperit lucerne cu această ștampilă. Cronologic, acestea au fost produse în a doua jumătate a sec. II și prima jumătate a sec. III.[374]

CASSI

Lucernele *Cassi* au o proveniență nord-italică. Acestea încep să fie produse după anul 100[375]. Epoca de circulație a opaițelor *Cassius* în Dacia poate fi prima jumătate a sec. II, dar nu înainte de domnia împăratului Hadrian[376]. Cele mai târzii datări se semnalează pe vremea lui Antoninus Pius, atât în Dacia, cât și în alte provincii.

Din așezarea de la Cristești provine o singură lucernă *Cassius*, pierdută. Ea este amintită de Oct. Floca și N. Gostar[377].

CDESSI

Lucernele lui *Caius Dessius* au fost produse în nordul Italiei,[378] ele fiind întâlnite în aproape toate provinciile romane și cu o frecvență destul de mare și în Dacia. Ca început de fabricare se poate fixa prima jumătate a sec. II, dar ele se folosesc până în sec. IV[379].

La Cristești s-a descoperit o singură piesă aparținând lui *Caius Dessius* menționată în lucrarea lui Oct. Floca[380], dar nu se poate preciza dacă este vorba de piesa nr. 51, din care s-a păstrat o parte a bazinului cu ștampila sau de o altă piesă, astăzi pierdută.

FESTI

Lucernele cu ștampila *Festi* aparțin unei officine din nordul Italiei[381]. Dar acest producător de opaițe *Festus*, nu este identic cu meșterii olari de *terra*

---

[371] CIL V, 8114, 59.
[372] Gostar 1961, 192; Băluță 1977, 225.
[373] Gostar 1961, 193.
[374] Alicu 1994, 17.
[375] Loeschcke 1919, 17.
[376] Gostar 1961, 178.
[377] Floca 1937, 12; Gostar 1961, 159, nr. 61.
[378] Loeschcke 1919, 296.
[379] Miltner 1930, 155.
[380] Floca 1937, 12.
[381] Loeschcke 1919, 296.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

sigillata care semnează cu același nume în Gallia Orientală[382]. Lucernele *Festi* sunt semnalate numai în Dacia Superior. Acestea au început să fie făcute pe vremea lui Traian, cunoscând apoi o intensă circulație în tot cursul sec. II[383].

De la Cristești provine o singură lucernă *Festi*, păstrată fragmentar (nr. 48). Atât pasta, cât și angoba sunt de foarte bună calitate și mai mult ca sigur că această piesă nu este o copie locală[384].

FORTIS

Cel mai cunoscut și răspândit producător de opaițe este *Fortis*, al cărui atelier era situat în apropiere de Modena, în nordul Italiei. Tipurile vechi de opaițe apar în epoca lui Augustus, cele descoperite la Bologna fiind datate cu monede de la M. Agrippa din anii 17 și 12 î. Hr. și de la Pignano cu o monedă de la Augustus.[385]

Opaițele lui *Fortis* devin prezente în toate așezările din sec. I–III. Aceste lămpi au fost copiate în întreg imperiul, imitațiile ridicând mult numărul total al lucernelor *Fortis*. În Panonnia[386] sunt cunoscute mai multe tipare de opaițe purtând această ștampilă, tipare care au circulat probabil și în Dacia.

Din așezarea de la Cristești provin două opaițe cu ștampila *Fortis* (nr. 1 și 4), ambele aparținând tipului I Cristești. Piesa nr. 4 are ștampila imprimată de două ori. Aceeași ștampilă *Fortis* apare pe două fragmente de opaițe (nr. 16 și 54), nedeterminate tipologic. La Cristești toate ștampilele poartă inscripția *Fortis*, nu și altă formă, dar, după calitatea lor, se pare că ne aflăm în fața unor imitații locale, provinciale[387].

CAI GEM

C. Gemelinus este un producător puțin cunoscut. La Cristești s-a descoperit un singur opaiț purtând ștampila *CAI GEM IIII*[388] însoțită de o frunză ștampilată (nr. 37). Acest opaiț aparține tipului IV Cristești. Două opaițe cu această ștampilă au fost descoperite la Ulpia Traiana[389], dar modul de ștampilare se deosebește net de cel de la Cristești. La Ulpia Traiana ștampila reprezintă o *tabula ansata*, în interiorul căreia, cu majuscule, apare imprimat *C. GEMELINVS*, iar ulimele trei litere ies din câmpul tabulei[390]. La Cristești, ștampila este ordonată pe două rânduri: *CAI*, legătura dintre C și A este asemănătoare cu cea din ștampila *CAI* de pe fragmentele 46 și 47. Mai mult, aceste ultime opaițe corespund ca pastă și tip (cel puțin bazinul), cu opaițul 1065 de la Ulpia Traiana ștampilat în cartuș cu

---

[382] RE VI, 2258.
[383] Miltner 1930, 155.
[384] Floca 1937, 12; Gostar 1961, 164.
[385] Buchi 1971, 66.
[386] Ivanyi 1935, 316.
[387] Floca 1937, 12; Gostar 1961, 164.
[388] Floca 1937, 12.
[389] Alicu 1994, 24–25.
[390] Alicu 1994, 24–25.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

C. *Gemelinus,* aceste indicii conduc la ipoteza că cele două ştampile reprezintă acelaşi producător.

GIP

După ultimele cercetări[391], C. *Iulius Proculus* a fost un producător cu atelierul la Ampelum şi nu la Cristeşti, cum s-a considerat până acum.[392]

La Cristeşti a fost descoperit un singur opaiţ cu această marcă, astăzi pierdut, ştampila fiind reprodusă de N. Gostar în lucrarea sa.[393]

IANVARIVS

Ianuarius a fost producător de lămpi cu atelierul în nordul Italiei, unde a funcţionat în sec. II[394]. A existat însă un alt atelier la Durostorum[395], în a doua jumătate a sec. II.

La Cristeşti a fost descoperită o singură piesă *Ianuarius,* de tipul IV, cu cinci arzătoare, iar pe fundul bazinului inscripţia apare pe ambele registre (nr. 38). Producătorul acestei lucerne se pare că a avut sediul la Ulpia Traiana, pentru că asemenea ştampile se întâlnesc numai în Dacia.[396]

IEGIDI

Lucernele cu ştampilele *Iegidi* sunt produse de un atelier din nordul Italiei, la Viena sau Emilia[397]. Opaiţele sale au fost datate la Bologna în prima jumătate a sec. II, iar la Aquincum cu o monedă de la Faustina Junior[398]. În Dacia asemenea opaiţe sunt rare[399]. Ca provenind de la Cristeşti, sunt menţionate două opaiţe *IEGIDI* la Oct. Floca şi N. Gostar, dar acestea nu se mai găsesc în Muzeul Judeţean Mureş.[400]

LVPATI

Lupatus[401] este un producător nord-italic care a produs opaiţe în sec. II. Aceste opaiţe sunt rare în Dacia şi atestate numai la Ulpia Traiana[402] şi Cristeşti. De la Cristeşti provine o singură piesă (nr. 15), păstrată fragmentar, de foarte bună calitate, aparţinând tipului I Cristeşti.

MIA

Loeschcke întregeşte numele acestui producător nord italic *Marcus Iulius Aescinus*[403], al cărui produse au circulat puţin în Italia şi provincii, atelierul său

[391] Moga 1996, 9-16.
[392] Floca 1937, 12; Gostar 1961, 193.
[393] Gostar 1961, 194, fig. 17.
[394] Loeschcke 1919, 296.
[395] Cicikova 1974, 161.
[396] Gostar 1961, 193.
[397] Buchi 1975, 107.
[398] Iványi 1935, 17.
[399] Gostar 1961, 166; Benea 1996, 59.
[400] Floca 1937, 12; Gostar 1961, 166, nr. 282, 283.
[401] Loeschcke 1919, 297.
[402] Alicu 1994, 29.
[403] Loeschcke 1919, 297.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

datându-se tot în sec. II. Piesa descoperită la Cristești s-a pierdut, publicată fiind doar ștampila MLA, cu două cerculețe deasupra, de către N. Gostar[404]. Probabil aceeași ștampilă este reprodusă și pe bazinul fragmentar de opaiț, inclus în această lucrare (nr. 56).

OCTAVI

Lucernele OCTAVI[405] de origine nord-italică sunt bine reprezentate pe teritoriul Daciei. Aceste opaițe au fost produse timp îndelungat, fiind datate cu monede din perioada lui Titus, la Nona[406], și cu monede de la Filip Arabul, la Apulum.[407]

În Dacia aceste opaițe sunt destul de frecvente, atât în partea intracarpatică, cât și la sud de Carpați[408]. De la Cristești provine un bazin de opaiț (nr. 50), iar ștampila este tipul OCTAV.[409]

PVLLI

Un singur opaiț prezintă această ștampilă de meșter, căruia nu i se cunoaște locul de producție și perioada de activitate a atelierului. Nu se poate aduce nimic nou în această privință, pentru că acest opaiț s-a pierdut, deși Oct. Floca[410] l-a văzut în Muzeul Județean Mureș, fiind amintit și de N. Gostar.[411]

SEXTI

Officina lui Sextus[412], din nordul Italiei a produs opaițe în cursul sec. II[413]. Lucerne cu această ștampilă găsim în Dacia la: Apulum[414], Războieni-Cetate[415], Potaissa[416], Tibiscum[417], Sucidava[418], Ulpia Traiana[419]. Ștampila apare sub forma *Sextus* sau *Sexti*. De la Cristești se cunoaște un singur opaiț *Sexti* cu angobă metalizată (nr. 13.), aparținând tipului I Cristești.[420]

STROBILI

Strobilus este considerat primul producător de *Firmalampen* și începuturile sale se datează în timpul lui Vespasian[421]. Cea mai mare cantitate de opaițe

---

404 Gostar 1961, 167, nr. 313; 194, fig. 12.
405 Loeschcke 1919, 297.
406 Loeschcke 1919, 297.
407 Băluță 1977, 212.
408 Gostar 1961, 168; Tudor 1968, 72, 140, 292, 235; Băluță 1977, 211; IDR, II, nr. 12, 171, 296, 447; Alicu 1994, 30.
409 Gostar 1961, 168, nr. 342.
410 Floca 1937, 12.
411 Gostar 1961, 169, nr. 369.
412 Loeschcke 1919, 297.
413 Gostar 1961, 186.
414 Băluță 1977, 213–214.
415 Gostar 1961, 170.
416 Gostar 1961, 170.
417 Benea 1996, 59.
418 Gostar 1961, 170; Tudor 1968, 143.
419 Alicu 1994, 31.
420 Floca 1937, 12; Gostar 1961, 170; nr. 394.
421 Menzel 1969, 60, 63.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Strobili circulă la sfârșitul sec. I și în prima parte a sec. II[422], dar la Apulum un opaiț este datat cu monede de la Severus Alexander.[423]

În Dacia lămpile sunt prezente la Ulpia Traiana[424], Tibiscum[425], Apulum[426]. La Cristești s-au descoperit 4 piese publicate de Oct. Floca și N. Gostar[427], dar în Muzeul Județean Mureș se păstrează o singură piesă *Strobili*, aparținând tipului I Cristești (nr. 6).

TITVS

Un singur exemplar cu ștampila *Titus* s-a descoperit și la Cristești. Piesa nu mai există în colecțiile Muzeului din Tg. Mureș, dar ea a fost publicată de O. Floca și N. Gostar.[428].

A.6.2. Tipologia opaițelor

TIPUL I

Este cel mai frecvent tip întâlnit la Cristești. Aceste lămpi au bazinul mare, încăpător, fundul marcat de cercuri concentrice și poartă în unele cazuri ștampila meșterului. Discul este plat, bordura netedă și are două sau trei protuberanțe. Bordura este despărțită de disc printr-un cordon circular. Ciocul alungit este străbătut longitudinal de un canal adâncit. Marginile canalului sunt oblice, având aceeași lățime cu bordura. Uneori au toartă lamelară sau inelară. Canalul este deschis, atât spre disc, cât și spre orificiul de inserție a fitilului.

După numărul de arzătoare, opaițele de la Cristești pot fi împărțite în trei variante:

1. Opaițele cu un singur arzător (*monolyhnis*) și capacul plan, aflate în număr de 22 exemplare (nr. 1–19, 23, 24, 25) dintre care 7 sunt ștampilate: nr. 1, 4, 16 – FORTIS: nr. 3 – AONIA: nr. 6 – STROBILI; nr. 13 – SEXTI; nr. 15 – LVPATI. Din numărul total de piese, un singur opaiț are bordura decorată cu linii razante, inclusiv pe marginea ciocului.

2. Opaițele cu două arzătoare (*bilychnis*) sunt reprezentate de un singur exemplar (nr. 22), care nu prezintă decor, dar este prevăzut cu o toartă în formă de frunză, a cărei nervură este redată printr-un șnur răsucit, toarta fiind prevăzută cu o apucătoare dorsală. Pe fundul bazinului, apare ștampila *ATIMETI* înscrisă de două cercuri concentrice.

3. Opaițele cu trei arzătoare (*trilychnis*) sunt reprezentate de 2 exemplare (nr. 20 și 21). Ambele piese sunt simple, nedecorate, cu capacul plat, având torți

[422] Loeschcke 1919, 436; Ivanyi 1935, 131–133; Gostar 1961, 186; Băluță 1977, 214.
[423] Băluță 1977, 215.
[424] Alicu 1994, 32.
[425] Benea 1996, 53.
[426] Băluță 1977, 215.
[427] Floca 1937, 12; Gostar 1961, 174, nr. 420, 421, 422, 423, 424.
[428] Floca 1937, 12; Gostar 1961, 194, fig. 15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

în formă de frunză stilizată cu apucătoare dorsale. Piesa nr. 20 s-a descoperit la Satul Nou, dar centrul de producție este cu siguranță la Cristești.

Tipul I Cristeşti apare la sfârşitul sec.I, dar perioada de maximă frecvență se dovedeşte a fi în sec. II–III, fiind datat astfel la Vindonissa[429], Brigetio[430], Emona[431]. Acest tip de opaițe este binecunoscut în Dacia[432]. Tipul I Cristeşti corespunde tipurilor X Loeschcke, XVII Ivanyi, III Băluță.

Tipul II

Aceste opaițe sunt apropiate ca formă de tipul precedent. Deosebirea constă în faptul că spre disc canalul de pe cioc se deschide, iar spre arzător se îngustează, căpătând aspectul unui vârf de săgeată. Este destul de frecvent şi poate fi tratat ca un tip aparte. La Cristeşti s-au descoperit 2 exemplare (26, 27), dintre care unul ștampilat ATIMETI (nr. 26).

Tipul II Cristeşti corespunde tipului XVI Ivanyi şi IX Alicu. La Emona acest tip de opaiț este întâlnit alături de tipul I Cristeşti, respectiv X Ivanyi.

Tipul III

Varianta 1

Rezervorul acestor opaițe este rotund, cu unul, două sau trei ciocuri uşor alungite, ornamentate cu un guleraş sau evantai de frunze stilizate. La unele exemplare, ciocurile sunt scurtate și separate de rezervor printr-o bară transversală, incizată. Toate exemplarele au toarta discoidală, inelară sau în formă de frunză stilizată, discul ornamentat și separat de bordură prin două cercuri concentrice incizate.

Acest tip corespunde tipurilor 20 Dressel, VIII Loeschcke, VII Ivanyi, II Băluță. Aceste opaițe fac parte din categoria primelor tipuri, cunoscute în perioada dintre Claudiu și Nero. Din așezarea de la Cristești s-a păstrat o singură piesă, bilychnis, cu ciocurile separate de rezervor printr-o bară haşurată, discul ornamentat cu o acvilă, iar bordura cu lujeri cu ghindă pe fiecare parte. Toarta se prezintă sub formă de frunză stilizată, prevăzută cu apucătoare dorsală (nr. 28).

Varianta 2

Lămpile din această variantă au bazinul rotund, ușor conic și fundul plat. Discul este rotund, alveolat şi de obicei ornamentat cu animale, păsări sau rozete. Bordura este ornamentată cu semiove. Piesele nr. 29, 31 și 33 de la Cristeşti au discul decorat cu o rozetă, piesa nr. 34 cu o pasăre stilizată, iar pe un fragment s-a păstrat o parte minusculă a unui decor în relief (nr. 30). Toarta acestui tip de opaiț este lamelară (nr. 29, 30, 32, 33, 34).

Varianta 3

Cuprinde piesele 32 și 35, al căror bazin este uşor alungit spre ciocul care nu se mai delimitează clar de bordură. Discul este foarte mic, puțin alveolat, iar

---

429 Loeschcke 1919, 270.

430 Iványi 1935, 17.

431 Petru 1972, 214.

432 Băluță 1965, Pl. I, VI, IX; Băluță 1965/b, Pl. IV, V; Alicu 1994, 59.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

orificiul de alimentare este disproporționat de mare, în comparație cu discul. Piesa nr. 32 are o toartă lată, în schimb piesa nr. 35 prezintă trei protuberanțe pe bordură, care este decorată cu grupe de 4 cerculețe pe distanțele dintre protuberanțe.

Tipul III Cristești apare în prima jumătate a sec. I în Italia și este foarte frecvent în perioada Claudius-Nero. La Poetovio[433] opaițele sunt datate în sec. I. Tipul a continuat să circule și în prima jumătate a sec. II, având o frecvență destul de mare și în Dacia[434]. Tipul III Cristești corespunde tipurilor VIII Loeschcke, VII Ivanyi, II Băluță și VII Alicu.

Tipul IV

Opaițele aparținând acestui tip au baza patrulateră, pereții mai mult oblici și 5 arzătoare. Suprafața superioară (capacul) este împărțit în două registre aproape pătrate, delimitate de nervuri în relief, care la piesa nr. 38 se prezintă sub forma unui șnur, iar la piesele 37, 39 și 40 sub forma unei nervuri în relief.

Cele două registre ale opaițului 37 sunt netede, fără decor, ambele având câte un orificiu de alimentare. Amândouă piesele sunt ștampilate: piesa 37 cu ștampila CAI GEM IIII și o frunză în relief, iar piesa 38 a fost ștampilată pe fiecare registru cu ștampila meșterului IANVARIVS. Ștampila este greu lizibilă, cu AN în ligatură.

Opaițe de acest tip s-au descoperit la Apulum[435], Ulpia Traiana[436], Napoca[437]. Opaițele de la Cristești au fost produse de meșterii C: GEMELINVS și IANVARIVS din Ulpia Traiana.

În Imperiu, acest tip este puțin răspândit, la Iványi este prezentat la tipul IX și datează din timpul lui Valentinianus. În Dacia piesele sunt datate în sec. II și luând în considerare limitele cronologice ale așezării de la Cristești, piesele de aici se datează tot în sec. II.

Tipul V

Este format dintr-un singur fragment având o formă tubulară, circulară cu mai multe orificii, dintre care s-au păstrat două (nr. 41).

În Dacia, asemenea piese au fost descoperite la Ulpia Traiana[438], iar la Ivanyi sunt cuprinse în tipul XIX. Loeschcke[439] consideră că acest tip datează de la sfârșitul sec. I, dar în Imperiu a circulat și mai târziu[440].

Tipul VI

Acestui tip îi aparțin așa-numitele opaițe în formă de creuzet, considerate ca opaițe de ceară sau de seu. Acestea sunt simple, neornamentate cu profilul

433 Ivanyi 1935, 13.
434 Băluță 1965, 281.
435 Băluță 1965, Pl. II/5. Autorul nu consideră acest tip ca fiind aparte și îl încadrează în seria opaițelor cu ciocul în formă de inimă.
436 Alicu 1994, 46-48.
437 Piese aflate în colecțiile MNIT.
438 Alicu 1994, 59-60.
439 Loeschcke 1919, 338.
440 Ivanyi 1935, 18, Pl. LV/6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

biconvex. Pe capac au un orificiu larg de alimentare, fără cioc și toartă. Toate sunt lucrate din lut impur, gri-cenușiu.

Loeschcke[441] include aceste opaițe în tipul XIII. Circulația lor începe în sec. I și ele sunt destul de frecvente în sec. II–III[442]. În Dacia aceste piese sunt slab răspândite, în comparație cu alte tipuri. Băluță include aceste piese în seria opaițelor cu deschidere largă[443]. Se mai cunoaște o piesă provenind din castrul roman de la Bucium[444] și un exemplar de la Ulpia Traiana.[445]

A.6.3. Fragmente atipice

Am inclus aici o serie de fragmente de opaițe care, din cauza lipsei unei părți esențiale, nu au putut fi încadrate în celelalte tipuri. Câteva dintre ele sunt fragmente de bazine, pe fundul cărora se păstrează ștampile de meșter, fragmente de discuri, pe care se mai păstrează părți de decor, și câteva torți, variate ca formă.

Din așezarea de la Cristești se cunosc până în prezent un număr de 62 de opaițe sau fragmente, dintre care 19 piese poartă numele producătorului. Pe lângă acestea, O. Floca și N. Gostar amintesc 10 opaițe ștampilate ca provenind de la Cristești. Astfel, numărul antroponimelor înscrise pe opaițe se ridică la 29.

Numărul opaițelor descoperite la Cristești – dacă aici ar fi existat o producție de serie – trebuia să fie mult mai mare, centrul acesta putând să aprovizioneze cu produsele sale toată partea nord-estică a Daciei Superior. Cu toate acestea, cele două tipare fragmentare dovedesc o oarecare producție de slabă calitate.

Opaițele de tip *Firmalampen* de la Cristești provin în totalitate din nordul Italiei. În general, în Dacia epoca de înflorire a comerțului cu lucerne nord-italice se plasează în epoca Antoninilor. În același mod se datează și lucernele nord-italice descoperite la Cristești, acestea putând fi procurate din centrele de la Apulum sau Potaissa.

Lucernele confecționate în Dacia încearcă să imite până în detaliu opaițele producătorilor cunoscuți în imperiu. Deși au fost lipsiți de originalitate, uneori ei au dat dovadă de fantezie, mai ales în ceea ce privește ornamentarea, dar și calitatea execuției. Piesele tipului IV Cristești sunt de o execuție desăvârșită, piesa aparținând lui CAI GEM fiind cea mai frumoasă din colecția Muzeului Județean Mureș.

Este dificil de stabilit locul de producere a opaițelor ștampilate. De aceea, le grupăm în mai multe categorii:

---

441 Loeschcke 1919, 305.

442 Menzel 1969, 80; Ivanyi 1935, 20.

443 Băluță 1965, 201.

444 Chirilă et alii 1972a, Pl. XLI,3.

445 Alicu 1994, 67, fig. 9/1077.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

- Produse originale de import.
- Imitații, după produsele italice executate în alte provincii ale imperiului.
- Imitații executate în diferite orașe ale Daciei.
- Imitații executate la Cristești.

În așezarea de la Cristești, alături de atelierele producătorilor olari, existau în mod sigur și câteva oficine pentru confecționarea lucernelor. În bibliografia de specialitate mai veche apar numele câtorva meșteri, care, până de curând, nu au fost atestați în altă parte: CAI, G.I.P. și TITVS. După cercetările mai noi, meșterul CAIVS ar fi putut să confecționeze opaițe și în alte centre, la Ulpia Traiana, Apulum sau Micia, deși numai la Cristești există trei fragmente purtând această ștampilă. Opaițele G.I.P. aparțin meșterului *G. Iulius Proculus* din Ampelum, unde s-au descoperit mai multe opaițe cu această marcă. Aceleași ipoteze pot fi formulate și pentru celelalte ștampile întâlnite la·Cristești: AQVIN, AONIA și TITVS. Cu siguranță autohtone sunt opaițele confecționate din pastă gri cenușie, aceeași pastă fiind folosită de olari la confecționarea vaselor cenușii de la Cristești (piesele nr. 13, 33, 36, 43, 44). În consecință, nu ne putem pronunța asupra activității acestor oficine și a producătorilor lor de la Cristești. Tipurile de opaițe descoperite la Cristești sunt cele obișnuite în Dacia. Analiza lor aduce argumente în plus pentru stabilirea începutului așezării imediat după organizarea provinciei romane. Lămpile aparținând tipului III Cristești fac parte din categoria lămpilor timpurii, care au circulat în Imperiu în perioada Claudius-Nero și au ajuns aici odată cu primii coloniști, care au întemeiat așezarea. Calitatea acestor lămpi arată clar confecționarea lor în ateliere de prestigiu.

Tipurile de opaițe I și II Cristești, la fel ca în toată Dacia, prezintă cea mai mare frecvență în sec. II și III, de aceea, alături de opaițe consacrate, semnate de meșterii FORTIS, STROBILIVS, SEXTVS, LVPATUS, ATIMETIVS, apar și copii locale. Piesa nr. 20 este cu siguranță produsă în atelierele locale deoarece, opaițul are pasta gălbuie – cărămizie, fără impurități, la fel ca vasele produse în așezare. Interesant de analizat este tipul IV Cristești. Toate piesele aparținând acestui tip sunt produse în Dacia, purtând ștampila meșterilor CAI GEM și IANVARIVS de la Ulpia Traiana. Cu toate acestea, nu ne putem pronunța asupra intensității relațiilor comerciale dintre Ulpia Traiana și Cristești, piesele fiind prezente într-un singur exemplar.

Catalogul opaițelor

Tipul I

1. Opaiț întreg; pastă gălbuie, angobă roșie, ștampilă Fortis.
 L = 10,2 cm; h = 4 cm; d = 7,5 cm;
 MJM; inv. 1782; Gostar 1961, 164; Man 2000, 57;
 Pl. CXVIII/1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2. Opaiț întreg; pastă cărămizie, angobă roșie metalizată.
L = 8 cm; h = 3 cm; d = 5,5 cm;
MJM; inv. 456; Man 2000, 57;
Pl. CXVIII/2.

3. Opaiț întreg; pastă gălbuie, angobă roșie, graffiti AONIA.
L = 9,5 cm; h = 3 cm; d = 6,5 cm;
MJM; inv. 472; Gostar 1961, 173; Man 2000, 57;
Pl. CXVIII/3.

4. Opaiț întreg; pastă de calitate, angobă cărămizie, metalizată, ștampila FORTIS.
L = 10 cm; h = 3 cm; d = 7 cm;
MJM; inv. 464; Man 2000, 57;
Pl. CXIX/4.

5. Opaiț fragmentar; îi lipsește o parte din canal și ciocul; pastă cărămizie fără angobă, stare fragmentară, îi lipsește ciocul.
L = 5,5 cm; h = 2,5 cm; d = 5 cm;
MJM; inv. 478;Man 2000, 57;
Pl. CXIX/5.

6. Opaiț fragmentar; îi lipsește jumătate din orificiul de alimentare; pastă și angobă cărămizie; ștampila STROBILI.
L = 10 cm; h = 3,5 cm; d = 7 cm;
MJM; inv. 453; Gostar 1961, 171; Man 2000, 57;
Pl. CXIX/6.

7. Opaiț fragmentar; îi lipsește partea inferioară a ciocului; pastă gălbuie-cărămizie, fără angobă;
L = 8,5 cm, h = 3,5 cm, d = 5,5 cm;
MJM; FN; Man 2000, 57;
Pl. CXX/7.

8. Opaiț fragmentar; lipsește o parte din bazin, bordură și capac; pastă gălbuie, angobă roșie;
L = 7,5 cm; h = 2,5 cm; d = 5 cm;
MJM; inv. 476; Man 2000, 58;
Pl. CXX/8.

9. Opaiț fragmentar, lipsește ciocul; pastă cărămizie, fără angobă;
L = 4,2 cm, h = 2,5 cm, d = 3,5 cm;
MJM; inv. 1783; Man 2000, 58;
Pl. CXX/9.

10. Opaiț fragmentar; se păstrează o parte din capac, bordură și canal; pastă bună cărămizie, angobă lucioasă;
D = 7 cm;
MJM; inv. 482; Man 2000, 58;
Pl. CXX/10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

11. Opaiţ fragmentar, lipseşte cea mai mare parte a bazinului şi a capacului, pastă bună cărămizie, angobă lucioasă;
L = 10 cm; h = 5 cm;
MJM; inv. 456; Man 2000, 58.
Pl. CXXI/11.

12. Opaiţ fragmentar, se păstrează o parte din bordură, capac şi canal, pastă cărămizie, fără angobă;
D = 6 cm;
MJM; FN; Man 2000, 58;
Pl. CXXI/12.

13. Opaiţ fragmentar, lipseşte o parte a capacului şi a bazinului; pastă gri cu angobă gri; ştampila SEXTI;
L = 7 cm; h = 3 cm; d = 4 cm;
MJM; inv. 433; Gostar 1961, 170; Man 2000, 58;
Pl. CXXI/13.

14. Opaiţ fragmentar, îi lipseşte ciocul; pastă cărămizie şi angobă cărămizie; bordura decorată cu linii radiale;
L = 8,7 cm; h = 3,5 cm; d = 7 cm;
MJM; inv. 2911; Man 2000, 58;
Pl. CXXII/14.

15. Opaiţ fragmentar; lipseşte o parte a bazinului şi cea mai mare parte a capacului; pastă gălbuie, angobă roşie; ştampila LVPATI;
L = 9 cm; h = 3 cm; d = 6,5 cm;
MJM; inv. 458; Gostar 1961, 167; Man 2000, 58;
Pl. CXXII/15.

16. Opaiţ fragmentar; lipseşte capătul canalului cu orificiul de alimentare; pastă gălbuie, angobă roşie, bordura prezintă trei protuberanţe; ştampila Fortis;
L = 6 cm; d = 4,8 cm;
MJM; inv. 4067; Man 2000, 58;
Pl. CXXII/16.

17. Opaiţ fragmentar; lipseşte capătul canalului cu orificiul de alimentare; pastă gălbuie, angobă roşie, bordura prezintă trei protuberanţe.
L = 7,5 cm, d = 5,5 cm;
MJM; inv. 446; Man 2000, 59;
Pl. CXXIII/17.

18. Opaiţ fragmentar; lipseşte capătul canalului cu orificiul de alimentare; pastă gălbuie, angobă roşie, bordura prezintă trei protuberanţe.
L = 5,8, d = 4,6 cm;
MJM; inv. 480; Man 2000, 59;
Pl. CXXIII/18.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

19. Opaiț fragmentar; lipsește capătul canalului cu orificiul de alimentare; pastă gălbuie, angobă roșie, bordura prezintă trei protuberanțe.
L = 5,8, d = 4,6 cm;
MJM; inv. 480; Man 2000, 59;
Pl. CXXIII/19.

20. Opaiț trilychnis; întreg; bordura prevăzută cu două protuberanțe, orificiul de alimentare este încadrat de o bordură cu buton; toarta în formă de frunză cu apucătoare dorsală; fundul prevăzut cu două cercuri concentrice mari.
L = 9,5 cm; l = 9 cm; î = 3,3 cm;
MJM; inv. 7181; Man 2000, 59;
Pl. CXXIV/20.

21. Opaiț trilychnis; pastă gălbuie de proastă calitate, toartă în formă de frunză cu apucătoare dorsală.
L = 6,5 cm, l = 9,5 cm; h = 3 cm;
MJM; inv. 4301; Man 2000, 59;
Pl. CXXIII/21.

22. Opaiț bilychnis; întreg; pastă cărămizie, angobă maro metalizată, bordură decorată cu două protuberanțe, toartă în formă de frunză stilizată cu apucătoare dorsală; ștampilă ATIMETI.
L = 87 cm, l = 6,5 cm; h = 3,5 cm;
MJM; inv. 2905; Man 2000, 59;
Pl. CXXV/22.

23. Opaiț fragmentar, se păstrează o jumătate de opaiț; pastă cărămizie fără angobă;
L = 7 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. 46; Man 2000, 59;
Pl. CXXIII/23.

24. Opaiț întreg; pastă gălbuie de proastă calitate, fără angobă;
L = 7,5 cm; h = 2,5 cm; d = 5 cm;
MJM; FN; Man 2000, 59;
Pl. CXXV/24.

25. Opaiț fragmentar; se păstrează numai canalul cu orificiul de alimentare; pastă fină cărămizie și angobă metalizată;
MJM; inv. 875; Man 2000, 59;
Pl. CXXIII/25.

Tipul II

26. Opaiț întreg; opaițul are discul neted, bordura prevăzută cu trei protuberanțe, fundul marcat de două cercuri concentrice, incizate; pastă cărămizie; ștampila ATIMETI;
L = 7,9 cm, h = 3 cm, d = 5,5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 4069; Man 2000, 59.
Pl. CXXVI/26.

27. Opaiț fragmentar; se păstrază capacul și bordura prevăzută cu trei protuberanțe; pastă cărămizie;
L = 8 cm; d = 5,5 cm;
MJM; inv. 479; Man 2000, 60;
Pl. CXXVI/27.

Tipul III

Varianta I

28. Opaiț întreg; bilychnis, ciocurile separate de rezervor printr-o bară hașurată, toarta în formă de palmetă, discul concav, decorat cu o aquila, iar bordura cu vrej de ghindă;
L = 8,2 cm, h = 3,5 cm, d = 7,5 cm;
MJM; inv. 2904; Man 2000, 60;
Pl. CXXVI/28.

Varianta II

29. Opaiț întreg; firnis maro metalizat; bazin rotund, ușor conic și fundul plat; discul rotund, puternic alveolat, ornamentat cu un cerc în relief în jurul orificiului de alimentare, de la care pornesc frunze stilizate; bordura este decorată cu un șir de semiove; cioc semirotund spre exterior în prelungirea bordurii; toartă lamelară și perforată;
L = 8 cm; h = 3 cm, d = 6 cm;
MJM; inv. 451; Man 2000, 60;
Pl. CXXVII/29.

30. Opaiț fragmentar; se păstrează o parte din bazin, bordură și disc, toartă perforată, pe disc se păstrează o parte a unui decor nedeterminabil; pastă cărămizie și angobă roșie;
MJM; inv. 486; Man 2000, 60;
Pl. CXXVII/30.

31. Opaiț fragmentar; se păstrează 1/3 din bordura și discul opaițului; bordura decorată cu semiove, partea inferioară a torții este decorată cu trei rozete iar discul este decorat cu o rozetă pe toată suprafața lui; pastă cărămizie, angobă cărămizie, lucioasă;
MJM; inv. 45; Man 2000, 60;
Pl. CXXVII/31.

32. Opaiț întreg; bazinul este ușor alungit spre cioc, care nu se mai delimitează net de bordură, discul este mic, alveolat, iar toarta lamelară, neperforată; pastă gălbuie, angobă roșu-închis;
L = 6 cm, h_1 = 2,3 cm; h_2 = 4 cm; d = 4 cm;
MJM; inv. 2913; Man 2000, 61;
Pl. CXXVII/32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

33. Opaiț fragmentar; lipsește 2/3 din bordură și bazin; discul este alveolat iar orificiul de alimentare este încadrat de o rozetă de dimensiunea discului; toartă lamelară și perforată; pastă gri, angobă gri metalizat;
D = 6 cm; h = 3 cm;
MJM; inv. 445; Man 2000, 60;
Pl. CXXVIII/33.

34. Opaiț fragmentar; lipsește 1/3 din bazin și bordură iar discul și ciocul în întregime; bordura este despărțită de disc de două cercuri concentrice, discul este rotund, concav și decorat cu o pasăre stilizată și prevăzut cu două orificii; toartă lamelară și perforată; fund rotund încadrat de un cerc, dar fără ștampilă de meșter; pastă gălbuie, angobă roșie;
D = 6,2 cm; h_1 = 3 cm, h_2 = 5,5 cm;
MJM; FN; Man 2000, 60;
Pl. CXXVIII/34.

35. Opaiț întreg; disc foarte mic, bordură mai lată, decorată cu grupuri de patru cerculețe, dispuse între cele trei protuberanțe; pastă cărămizie, angobă lucioasă;
L = 6 cm, h = 2,5 cm; d = 4,7 cm;
MJM; inv. 463;Man 2000, 61;
Pl. CXXVIII/35.

36. Opaiț fragmentar; se păstrează ciocul și jumătate din bazinul opaițului; pastă gri închis cu pete mai deschise;
MJM; inv. 4459; Man 2000, 61;
Pl. CXXVIII/36.

Varianta III

Tipul IV

37. Opaiț întreg; disc dreptunghiular, împărțit în două registre pătrate, fără decor. Toarta este decorată cu o nervură centrală, terminată cu o protuberanță, de la care pleacă două rânduri de frunze stilizate; în spate are o apucătoare bifidă; bordură decorată cu semicercuri despărțite de linii, ștampilă CAI GEM IIII; pastă gălbuie cu angobă roșu închis, metalizată;
L = 8,5 cm; l = 5,5 cm; h = 2,5 cm;
MJM; inv. 467; Floca 1937, 11; Man 2000, 61;
Pl. CXXIX/37.

38. Opaiț întreg; cele două registre sunt înconjurate de un șnur, în colțurile registrelor sunt dispuse motive vegetale; fundul opaițului este ștampilat pe fiecare registru IANVARIVS; angobă maro, metalizată, cu urme de arsură;
L = 9 cm; l = 5 cm; h = 2 cm;
MJM; inv. 7178; Man 2000, 61;
Pl. CXXIX/38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

39. Opaiț fragmentar; se păstrează o parte din bazin, capac și două orificii de ardere; pastă bună cărămizie, angobă cărămizie;
L = 3,5 cm; l = 5 cm; h = 2,5 cm;
MJM; inv. 1183; Man 2000, 61;
Pl. CXXIX/39.

40. Opaiț fragmentar; se păstrează o parte din bazin și bordură; pastă bună cărămizie, angobă cărămizie;
L = 8,5 cm; l = 5 cm, h = 2,5 cm;
MJM; inv. 386; Man 2000, 61;
Pl. CXXX/40.

Tipul V

41. Opaiț fragmentar; se păstrează 1/3 din partea tubulară și două arzătoare; pastă cărămizie, angobă roșie, metalizată;
L = 17,5 cm, d = 3 cm;
MJM; inv. 465; Man 2000, 62;
Pl. CXXX/41.

Tipul VI

42. Opaiț fragmentar; bordura se continuă până la orificiul de alimentare, ciocul lipsește, fără toartă; pastă cărămizie;
D = 6 cm; h = 3 cm;
MJM; inv. 439; Man 2000, 62;
Pl. CXXXI/42.

43. Opaiț întreg; cu corpul bitronconic, cu orificiul de alimentare larg; pastă gri, fără angobă;
D = 7,5 cm, h = 2,5 cm;
MJM; inv. 2909; Man 2000, 62;
Pl. CXXXI/43.

44. Opaiț întreg; decorat cu niște protuberanțe aplicate în zona ciocului; pastă gri;
D = 8,5 cm, h = 2,5 cm;
MJM; inv. 2956; Man 2000, 62;
Pl. CXXXI/44.

45. Opaiț întreg; este în formă de recipient bitronconic, cu trei torți; pastă cărămizie;
D = 7 cm, h = 4,5 cm;
MJM; inv. 1353; Man 2000, 62;
Pl. CXXXII/45.

Fragmente atipice

46. Fragment, se păstrează 1/3 dintr-un bazin cărămiziu, angobă cărămizie, metalizată; opaițul are bazinul ondulat, pe fundul opaițului se păstrează ștampila CAI;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; Inv. 436/a; Man 2000, 62;
Pl. CXXXII/46.

47. Fragment se păstrează 2/3 din bazinul roșu-cărămiziu, cu pereții ondulați, pe fund ștampilat CAI;
MJM; inv. 466; Man 2000, 62;
Pl. CXXXII/47.

48. Fragment, se păstrează bazinul roșu-cărămiziu, ștampila FESTI, încadrată de două cercuri concentrice;
MJM; inv. 435; Gostar 1961, 161, nr. 131; Man 2000, 62;
Pl. CXXXII/48.

49. Fragment; bazin roșu-cărămiziu;
MJM; inv. 878; Man 2000, 62;
Pl. CXXXIII/49.

50. Fragment; bazin roșu-cărămiziu, pe fund ștampila OCTAVI, încadrată de două cercuri concentrice;
MJM; inv. 498; Gostar, 1961, 168, nr. 342; Man 2000, 62;
Pl. CXXXIII/50.

51. Fragment, se păstrează 1/3 din bazinul și bordura opaițului; pastă roșie-cărămizie, angobă cărămizie lucioasă; ștampila CDESSI;
MJM; inv. 484; Gostar 1961, 160, nr. 86; Man 2000, 63;
Pl. CXXXIII/51.

52. Fragment, se păstrează bazinul și bordura, dar lipsește discul și ciocul în întregime;
MJM; inv. 869; Man 2000, 63;
Pl. CXXXIII/52.

53. Fragment de opaiț, bilychnis, se păstrează ½ din bazin, iar pe fund are patru cercuri ștampilate; bordura decorată cu semiove și ciocurile decorate cu câte două rozete stilizate;
MJM; inv. 461; Man 2000, 63;
Pl. CXXXIV/53.

54. Fragment, se păstrează bazinul opaițului integral; pastă cărămizie, angobă cărămizie metalizată; pe fund este ștampilat FORTIS;
MJM; inv. 440; Gostar 1961, 164, nr. 23; Man 2000, 63;
Pl. CXXXIV/54.

55. Fragment de bazin cu ștampila CA; pastă gălbuie, angobă roșu-închis;
MJM; inv. 1202; Man 2000, 63;
Pl. CXXXIV/55.

56. Fragment, se păstrează o parte din bazinul și bordura opaițului; pastă cărămizie, angobă cărămizie; ștampila MIA;
MJM; inv. 69; Gostar 1961, 167, nr. 313; Man 2000, 63;
Pl. CXXXIV/56.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

57. Fragment, se păstrează o parte din bazin și bordură; pastă cărămizie, angobă cărămizie; pe fundul opaițului, în locul ștampilei meșterului se află șase puncte în relief, încadrate de două linii;
MJM; inv. 884; Man 2000, 63;
Pl. CXXXV/57.
58. Fragment, se păstrează o parte din bordură și disc; pastă cărămizie, fără angobă; decorat cu o mască;
MJM; inv. 463; Man 2000, 63;
Pl. CXXXV/58.
59. Fragment, se păstrează toarta în formă de frunză stilizată, cu apucătoare dorsală, probabil de la un opaiț dreptunghiular; pastă gălbuie; angobă roșu-metalizat;
MJM; inv. 459; Man 2000, 63;
Pl. CXXXV/59.
60. Fragment, se păstrează toarta în formă de frunză stilizată și o parte din bazinul unui opaiţ dreptunghiular; pastă cărămizie, angobă roșie;
MJM; inv. 478; Man 2000, 63;
Pl. CXXXVI/60.
61. Fragment, se păstrează toarta în formă de frunză stilizată cu apucătoare dorsală și ¼ din bazinul rotund cu pereți ondulați; pastă cărămizie, angobă roșu-închis;
MJM; inv. 436; Man 2000, 64;
Pl. CXXXVI/61.
62. Fragment din bazinul și toarta în formă de frunză stilizată cu apucătoare dorsală; pastă cărămizie, angobă cărămizie;
MJM; inv. 460; Man 2000, 64;
Pl. CXXXVI/62.

Piese auxiliare

63. Suport de făclie; întreg; de formă conică; pastă cărămizie; angobă cărămizie; lucioasă;
Dim.: Diam 1 = 9 cm; Diam 2 = 6,5 cm; L = 38 cm;
MJM; inv. 1193; inedit;
Pl. CXXXVII/63.

Tipare de opaițe

64. Tipar de bazin; fragmentar, lipsește aproape jumătate; pastă cărămizie;
Dim.: diam. ext. = 9,5 cm; diam. int. = 7 cm; h = 3 cm;
MJM; inv. 1037; inedit;
Pl. CXXXVII/64.
65. Tipar de bazin monolychnis; fragmentar, lipsește aproape jumătate; pastă gălbuie;
Dim.: L = 8 cm; l = 4 cm; h = 2,5 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 1207; inedit;
Pl. CXXXVII/65.

A.7. Materiale de construcție din ceramică

Materialele de construcție din ceramică sunt bine reprezentate printre descoperirile de la Cristești. Cele mai multe piese sunt fragmentare, dar toate se înscriu în tipologia generală a materialelor de construcție romane.

Cărămida a fost în mod cert folosită la construirea canalului de deversare descoperit de D. Popescu în 1950. În Muzeul Județean Mureș există mai multe tipuri de cărămizi de construcție (de diferite dimensiuni), care nu se știe unde au fost descoperite și la ce tip de edificiu au fost folosite.

Cărămizile rotunde s-au descoperit în număr foarte mic și erau folosite la pilonii de hypocaust, la fel ca și cărămizile pătrate (20 × 20 × 7 cm). *Tegulele mammatae* (54 × 34 × 3,9 m) erau folosite tot la sistemele de hypocaust, în pereții instalației.

La Cristești s-au descoperit mai multe tipuri de piese de mozaic pentru pardosea, de diferite forme și dimensiuni: pișcoturi mari și mici, hexagonale de trei dimensiuni, dreptunghiulare de mai multe dimensiuni, în formă de L, în formă de cruce (Pl. CXXXVIII).

Aceste piese de mozaic au fost descoperite în diferite puncte ale așezării, fără a putea preciza exact în care clădiri au format pardoseala încăperilor. Forma lor diferită poate fi explicată prin folosirea lor în mai multe încăperi.

La unele edificii, acoperișul a fost construit din țigle și olane. Țiglele sunt de un singur tip, de mari dimensiuni (45 × 30 × 2,5/3,5 cm). Olanele au formă obișnuită dar nu se poate preciza lungimea lor, pentru că nu a fost descoperit nici un exemplar întreg sau întregibil.

Într-o cantitate destul de mare s-au descoperit și tuburi ceramice pentru aducțiunea apei, la castrul și termele din apropiere. Facem această afirmație deoarece așezarea nu prezintă asemenea urme de urbanism locuințele fiind toate ridicate din chirpici și cu o temelie sumară din piatră. Toate tuburile de conducte, sunt lucrate din aceeași pastă, sunt de același tip și au aceleași dimensiuni. Lungimea totală a unui tub este de 25 cm, iar la un sfert din lungime se îngustează progresiv, această parte servind la îmbinarea tuburilor.

A.8. Piese de armament din lut

În această categorie am inclus 13 ghiulele din lut sau proiectile de balistă. Acestea au fost descoperite în diferite puncte ale așezării. Prezența lor este legată în chip firesc de dotarea unității din castru cu un număr de baliste. Mai mult,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

prezența lor în așezare demonstrează faptul că ele au fost produse în atelierele așezării, la cererea unității militare din castrul alăturat.

CATALOG

1. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie, bine frământată, asemănătoare cu a ceramicii produsă la Cristești; întreagă, cu urme de lovire;
   Dim.: diam = 8,8 cm; G = 540 gr.;
   MJM; Inv. 495; Inedit;
   Pl. CXXXIX/1.
2. Ghiulea; săpături A. Zrinyi, 1972; pastă cărămizie închis, cu urme de var; întreagă, cu urme de lovire;
   Dim.: diam = 8,3 cm; G = 525 gr.;
   MJM; inv. 6441; inedit;
3. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie; întreagă;
   Dim.: diam = 8,4 cm; G = 530 gr.;
   MJM; inv. 500; inedit;
4. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie de bună calitate; întreagă;
   Dim.: diam = 8 cm; G = 520 gr.;
   MJM; inv. 489; inedit;
   Pl. CXXXIX/2.
5. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie omogenă; fragmentară, lipsește un sfert din ghiulea;
   Dim.: diam = 8,5 cm; G = 520 gr.;
   MJM; inv. 499; inedit;
   Pl. CXXXIX/3.
6. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie;
   Dim.: diam = 9 cm; G = 650 gr.;
   MJM; inv. 503; inedit;
   Pl. CXXXIX/4.
7. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie; întreagă;
   Dim.: diam = 9 cm; G = 670 gr.;
   MJM; inv. 490; inedit;
   Pl. CXXXIX/5.
8. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie; întreagă;
   Dim.: diam = 9 cm; G = 610 gr.;
   MJM; inv. 488; inedit;
   Pl. CXXXIX/6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

9. Ghiulea; Colecția castelului Gornești; pastă cărămizie cu mult nisip; fragmentară, lipsește un sfert din ghiulea;
Dim.: diam = 8 cm; G = 380gr.;
MJM; inv. 1648; inedit;
Pl. CXXXIX/7.

10. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie; întreagă;
Dim.: diam = 8,5 cm; G = 510 gr.;
MJM; inv. 521; inedit;
Pl. CXXXIX/8.

11. Ghiulea; colecția N. Vlassa; pastă cărămizie închis, întreagă, cu urme de lovire;
Dim.: diam = 2646; G = 450 gr.;
MJM; inv. 2646; inedit;
Pl. CXXXIX/9.

12. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie; întreagă;
Dim.: diam = 8 cm; G = 550 gr.;
MJM; inv. 497; inedit;
Pl. CXXXIX/10.

13. Ghiulea; colecția veche a muzeului; pastă cărămizie; nu are forma perfect rotundă;
Dim.: diam = 8 cm; G = 470 gr.;
MJM; inv. 508; inedit;
Pl. CXXXIX/11.

A.9. Statuete din lut

Figurinele de teracotă, lipsite de calități artistice deosebite, ne oferă indicii despre credințele religioase și despre originea etnică a coloniștilor. Figurinele din lut sunt produse specifice artei provinciale, destul de neglijent executate, în comparație cu operele majore ale artei greco-romane. În ceea ce privește tehnica de execuție, ele au fost confecționate prin turnare în tipare, folosite atât pentru partea anterioară cât și partea posterioară, deși aceasta era modelată mai puțin îngrijit. Spre a ușura procesul arderii, figurinele erau goale pe dinăuntru ori cu un orificiu în partea inferioară.

La fel ca celelalte figurine de teracotă din imperiu, și cele din Dacia sunt produse de serie, fără să reprezinte o valoare artistică deosebită. Materialul ieftin și prelucrarea ușoară, fără procedee tehnice complicate sau fără un talent deosebit al coroplastului, precum și posibilitatea de a introduce amănunte noi pe lângă imitarea unor forme de largă circulație, determină marea varietate a figurinelor din lut.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Nu avem deocamdată analogii sigure pentru statuetele de la Cristești, dar putem spune că ele nu aduc elemente deosebite, ci – cu detaliile proprii fiecăreia – ele se încadrează în marea masă a teracotelor de pe cuprinsul imperiului, în special din provinciile balcano-dunărene. Statuetele cu aceeași reprezentare au multe elemente în comun, dar cu toate acestea nu au fost turnate în tipare identice.

În plastica din lut, Venus este cea mai bine reprezentată. S-a emis ipoteza unui cult al zeiței Venus practicat în special în castrele din Dacia, ipoteză parțial justificată prin descoperirea cu predilecție în zona castrelor a unor asemenea teracote.[446]

Analogii pentru piesele de la Cristești sunt multe, deși nu în totalitate identice. Astfel piesele 8 și 16 își găsesc analogii între statuetele descoperite la Buciumi[447], Piesele 10 și 11 care cu siguranță o reprezintă pe Venus, au analogii la Buciumi[448], Apulum[449] și Napoca[450], iar Silenul își găsește cea mai bună corespondență într-o piesă de la Partoş.[451]

CATALOG

1. Statuetă; pastă cărămizie, fragmentară; lipsește capul și parțial mâinile; reprezintă o zeiță cu un veștmânt lung și fără pliuri, cu sânii conturați; piesa este grosolan executată, fără a se respecta proporțiile corpului, astfel brațele sunt foarte groase;
   Dim. h = 12 cm;
   MJM; inv. 570; inedit;
   Pl. CXL/1.
2. Statuetă; pastă cărămizie; fragmentar, îi lipsește partea de sus a corpului; partea inferioară a corpului este nudă, acoperită parțial cu o manta, piesa este bine realizată, corpul este în poziție de contrapost și așezată pe un soclu pătrat. Statueta îl reprezintă pe Aesculap, fiind însoțit de simbolul său șarpele;
   Dim.: h = 13 cm;
   MJM; inv. 6927; inedit;
   Pl. CXL/2.
3. Statuetă sau vas antropomorf; pastă cărămizie; reprezintă o figură tipic negroidă, cu fața pătrată, părul ridicat deasupra capului, fruntea dreaptă, nasul aplatizat cu nările mari și buze groase;
   Dim.: h = 7 cm;

---

446 Ţeposu-David 1964, 473–476.
447 Chirilă et alii 1972a, Pl. CXXXI/2.
448 Chirilă et alii 1972a, Pl. CXXX, Pl. CXXXI/2.
449 Teposu-David 1964, fig. 3.
450 Teposu-David 1964, fig. 7.
451 Pop 1967, 178; Pop 1965, 195–207; Popa 1978, 158.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 564; inedit;
Pl. CXL/3.

4. Statuetă; pastă cărămizie; fragment, se păstrează capul și o jumătate de bust, statueta o reprezintă probabil pe Hygia cu voal pe cap și în mâna dreaptă ține un vas perforat; statueta este de o slabă execuție artistică, elementele feței aproape că nu se disting;
Dim.: h = 8 cm;
MJM; inv. 569; inedit;
Pl. CXL/4.

5. Statuetă; pastă roșie-cărămizie; fragment; reprezintă capul unui cal, bine redat; îi lipsește o ureche;
Dim.: L = 9 cm; l = 6 cm;
MJM; inv. 6929, inedit;
Pl. CXL/5.

6. Statuetă, pastă cărămizie; fragment, se păstrează numai capul; reprezintă pe Silenus bătrân, cu chipul ridat, ochii mari, sprâncene stufoase, nas turtit, gura strânsă, urechile lăsate, barba lungă. Capul este aproape lipsit de păr, șuvițele păstrate pe ceafă și tâmple sunt împletite. Deasupra frunții are o diademă împodobită cu trei protuberanțe în formă de butoni.
Dim. h = 5,7 cm; l = 4,3 cm;
MJM; inv. 568; Pop 1967, 178, fig. 12;
Pl. CXL/6.

7. Fragment statuetă; pastă cărămizie, reprezintă o parte dintr-o palla cu falduri oblice;
Dim.: h = 7 cm; l = 2,5 cm;
MJM; inv. 1757(553), inedit;
Pl. CXLI/7.

8. Fragment statuetă; pastă roșie; reprezintă un animal, probabil un leu; se păstrează o parte a corpului cu jumătate din piciorul drept din spate și o parte din coamă;
Dim.: h = 4 cm; l = 6,7 cm,
MJM; inv. 553; inedit;
Pl. CXLI/8.

9. Statuetă; pastă gălbuie, fragmentară, îi lipsește capul, mâna dreaptă și picioarele; o reprezintă pe Venus nudă, cu sânii bine conturați și partea inferioară a corpului acoperită cu un veșmânt pe care îl ține cu mâna stângă;
Dim.: h = 8 cm; l = 2,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CXLI/9.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

10. Statuetă, pastă gălbuie; fragment; se păstrează numai capul; o reprezintă pe Venus, cu părul prins la spate iar pe cap poartă o diademă; fața este slab redată, fără gură;
Dim.: h = 3,3 cm; l = 2 cm;
MJM; inv. FN; săpături Cristești 1994; inedit;
Pl. CXLI/10.

11. Fragment statuetă; pastă gălbuie; angobă roșie; se păstrează partea inferioară a faldurilor unui veșmânt redat în relief;
Dim.: h = 5 cm; l = 3,7 cm;
MJM; inv. 4067; inedit;
Pl. CXLI/11.

12. Fragment statuetă; pastă gălbuie; angobă roșie; se păstrează o parte din faldurile unei palla decorată cu un motiv floral;
Dim.: h = 6,4 cm; l = 4,8 cm;
MJM; inv. 1801; inedit;
Pl. CXLI/12.

13. Fragment statuetă; pastă gălbuie; urme de vopsea cafenie, se păstrează o parte din faldurile unui veștmânt;
Dim.: h = 3,3 cm; l = 4,3 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CXLI/13.

14. Fragment de statuetă; pastă cărămizie; reprezintă o parte dintr-un palla cu falduri oblice;
Dim.: h = 6 cm; l = 4 cm;
MJM; inv. 549; inedit;
Pl. CXLI/14.

B. Obiecte de bronz

Obiectele de bronz descoperite la Cristești sunt obiecte obișnuite, prezente pe tot teritoriul provinciei Dacia. În prezentarea lui, materialul este organizat în funcție de funcționalitate, pe următoarele categorii:

- Vase din bronz;
- Piese utilitare: mâner din bronz;
- Obiecte de podoabă: fibule, inele;
- Piese de echipament militar: aplici, cataramă, închizătoare de *balteus*;
- Instrumente medicale: sondă chirurgicală;
- Diverse: *stilus*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1. Pateră; stare de conservare bună; cu coada arcuită; terminație rotundă și perforată;
Dim.: diam. buzei = 17,6 cm; h = 11 cm; l coadă = 14,3 cm;
MJM; inv. FN, inedit; Analogii: Chirilă et alli 1972, Pl. CXV/24;
Pl. CXLIV/1.
2. Pateră; stare fragmentară; îi lipsește partea inferioară a pereților și fundul; coada arcuită cu terminație rotundă și perforată în formă de semicerc.
Dim.: diam. buzei = 17,5 cm; h = 5 cm; l coadă = 16,5 cm;
MJM; inv. FN, inedit;
Pl. CXLIV/2.
3. Pateră; stare fragmentară; îi lipsește partea inferioară a pereților și fundul; coada în formă de săgeată;
Dim.: diam. buzei = 15 cm; h = 3,3 cm; l coadă = 21,5 cm;
MJM; inv. FN, inedit; Gudea 1989, Pl. CCXXIX/11;
Pl. CXLIV/3.
4. Farfurie; stare fragmentară, lipsesc o parte din pereții oblici; are fundul plat, pereții oblici și buza întoarsă oblic spre exterior.
Dim.: diam = 18 cm; h = 3,5 cm;
MJM; inv. 1218; inedit;
Pl. CXLV/4.
5. Ulcior; stare fragmentară; îi lipsește buza și toarta vasului;
Dim.: h = 18 cm; diam. buzei = 4,5 cm; diam. fund = 3 cm;
MJM; inv. FN, inedit;
Pl. CXLV/5.
6. Pateră; stare fragmentară; îi lipsește partea superioară a pereților;
Dim.: diam. = 13 cm; h = 3,3 cm;
MJM; inv. FN, inedit;
Pl. CXLV/6.
7. Mâner de casetă sau ladă; stare de conservare bună; partea de sus se îngustează, este prevăzut cu două orificii de prindere; se păstrează și elementele de asamblare;
Dim.: L = 14,5 cm;
MJM; inv. 1218; inedit; Analogii: Chirilă et alli 1972, Pl. CXV/17;
Pl. CXLV/7.
8. Fibulă puternic profilată; bronz; stare de conservare fragmentară; îi lipsește capul, corpul este înconjurat de un inel și se termină cu două butoane. Portagrafa este dreptunghiulară. Acest tip de fibulă este bine reprezentat în Dacia, cele mai apropiate analogii în Mitrofan, Cociș 1995, Pl. II/11, Gaiu, Cociș 2001, Pl. I/2; prima jumătate a sec. II d. Hr.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: L = 6 cm;
MJM; inv. 1498; Cociş, Man 2008, 87, Pl. I/1;
Pl. CXLVI/8.

9. Fibulă cu capul în formă de ancoră; bronz; stare fragmentară, lipsește resortul și acul de închidere. Capul este lățit și are nervură mediană, pe corp sunt prezente două nudozități și se termină cu un buton. Portagrafa este dreptunghiulară. Analogiile cele mai apropiate le întâlnim la: Gudea 1989, Pl. CLXXXV/5; Mitrofan, Cociș 1995, Pl. III/21; prima jumătate a sec. II d. Hr.
Dim.: L = 6,5 cm;
MJM; inv. 2788; Cociş, Man 2008, 88, Pl. III/16;
Pl. CXLVI/9.

10. Fibulă cu piciorul întors pe dedesubt; bronz; lipseşte o parte din corp; resortul compus din 12 spirale, corpul este arcuit, decorat cu o nervură mediană. Acest tip de fibulă este foarte răspândit în Dacia; sec. III d. Hr.
Dim.: L = 5 cm;
MJM; inv. FN; Cociş, Man 2008, 88, Pl. IV/19;
Pl. CXLVI/10.

11. Fibulă cu genunchi; bronz; lipseşte arcul şi acul. Se păstrează rola în care era introdusă spirala, corpul este în forma literei D; Analogii: Bărbulescu 1994, p. 144, fig. 32/5; Gaiu, Cociş 2001, Pl. II/10,11; Gudea 1989, Pl. CLXXXVII/25-28; a II-a jumătate a sec. II;
Dim.: L = 3 cm;
MJM; inv. 149; Cociş, Man 2008, 87, Pl. III/12;
Pl. CXLVI/11.

12. Fibulă puternic profilată; bronz; fragmentară;
Dim.: L = 4,6 cm;
MJM; Inv. 546; Cociş, Man 2008, 87, Pl. I/3;
Pl. CXLVI/12.

13. Fibulă puternic profilată; bronz; lipsește acul și resortul de prindere;
Dim.: L = 3 cm;
MJM; Inv. 4753/4; Cociş, Man 2008, 87, Pl. I/5;
Pl. CXLVI/13.

14. Fibulă puternic profilată; bronz; lipseşte acul;
Dim.: L = 3 cm;
MJM; Inv. 4753/1; Cociş, Man 2008, 87, Pl. I/6;
Pl. CXLVII/14.

15. Fibulă puternic profilată; bronz; lipsește acul;
Dim.: L = 5,7 cm;
MJM; Inv. 547; Cociş, Man 2008, 87, Pl. II/7;
Pl. CXLVII/15.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

16. Fibulă cu două nudozități, de tip norico-pannonică; bronz;
Dim.: L = 6,5 cm;
MJM; Inv. FN; Cociș, Man 2008, 87, Pl. II/8.
Pl. CXLVII/16.

17. Fibulă cu genunchi; bronz;
Dim.: L = 4,5 cm;
MJM; inv. FN; Cociș, Man 88, Pl. III/13.
Pl. CXLVII/17.

18. Fibulă cu capul în formă de ancoră; bronz; lipsește acul;
Dim.: L = 6,7 cm;
MJM; Inv. 2788; Cociș, Man 2008, 88, Pl. III/16;
Pl. CXLVII/18.

19. Inel; stare de conservare bună; partea din față este prevăzută cu o placă supraînălțată traforată; partea din față a inelului propriu-zis este ornamentată cu elemente geometrice;
Dim.: diam = 2 cm; h = 2,2 cm; gr. = 2 mm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CXLVIII/19.

20. Inel; stare de conservare bună; lipsește piatra; inelul este mai lat în partea din față și se îngustează în partea posterioară, unde este întrerupt.
Dim.: diam = 2 cm; gr = 1 mm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CXLVIII/20.

21. Cataramă în formă de pelta, traforată; lipsește o parte;
Dim.: L = 3 cm; gr = 3 mm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CXLVIII/21.

22. Aplică dreptunghiulară traforată; stare de conservare bună; se păstrează cuiul de fixare;
Dim.: 3 × 2,8 cm; gr = 1 mm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CXLVIII/22.

23. Aplică dreptunghiulară traforată; stare de conservare bună; se păstrează cuiul de fixare;
Dim.: 3 × 2,8 cm; gr = 1 mm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CXLVIII/23.

24. Închizătoare de *balteus*; este lucrată din placă de bronz având pe partea interioară un sistem simplu de prindere, format dintr-o verigă de formă semicirculară, fixată printr-un nit. Placa este decorată cu motive în formă de *pelta*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: diam = 7 cm; gr = 1 mm;
MJM; inv. 7588; Petică 1999, p. 257–258;
Pl. CXLVIII/24.

25. Stilus; bine conservat;
Dim.: L = 11,2 cm;
MJM; inv. 1500; inedit;
Pl. CXLVIII/25.

26. Sondă chirurgicală; piesă pierdută; Zrinyi 1977, Pl. LI/3.
Pl. CXLVIII/26.

C. Materiale din fier

Materialele din fier descoperite la Cristești, acoperă o mare diversitate de produse din fier cunoscute în epoca romană. Aceste piese se încadrează în următoarele categorii:

- Unelte meșteșugărești (sfredele, daltă);
- Unelte agricole (fiare de plug, seceră, unelte pentru ștampilat);
- Materiale de construcție (diverse cuie, dispozitive de închidere);
- Diverse unelte utilitare (foarfece, chei, cuțite);
- Arme (vârfuri de săgeți și vârfuri de sulițe).

Catalog

1. Fier de plug de tip dacic; conservare destul de bună; este confecționat dintr-o bară de fier aplatizată, cu vârful triunghiular, prevăzut cu o puternică nervură mediană;
Dim.: L = 34 cm; lățimea maximă a triunghiului = 8 cm; gr. = 2 cm;
MJM; inv. 970; provine din săpăturile lui Filimon; inedit;
Pl. CXLIX/1.

2. Fier de plug de tip dacic; la fel cu nr. 1, dar mai prost conservat:
Dim.: L = 30 cm; lățimea maximă a vârfului = 9 cm; gr = 2 cm;
MJM; inv. 973; provine din săpăturile lui Filimon; inedit;
Pl. CXLIX/2.

3. Unealtă pentru ștampilat, la capăt în forma literei omega;
Dim.: L = 12 cm;
MJM; inv. 3568; Zrinyi 1977, 95; pentru analogii a se vedea Isac 1991, 57–64; tipul în formă de furcă;
Pl. CXLIX/3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4. Fier pentru ştampilat, la capăt literele SM;
Dim.: L = 15 cm;
MJM; inv. 3567; Zrinyi 1977, 95; pentru analogii a se vedea Isac 1991, 57–64; tipul în formă de furcă.
Pl. CXLIX/4.

5. Seceră; fragment; se păstrează partea curbată;
Dim.: L = 18 cm; gr = 4 mm;
MJM; inv. FN, inedit;
Pl. CL/5.

6. Sfredele; stare de conservare bună; partea activă este lăţită, cu marginile ascuţite şi capătul în care se fixa mânerul de lemn, lăţit;
Dim.: L = 24 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CL/6.

7. Sfredele, asemănător cu nr. 6.
Dim.: L = 24 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CL/7.

8. Daltă; lucrată dintr-o bară de fier cu secţiunea dreptunghiulară cu vârful ascuţit;
Dim.: L = 13,6 cm; l = 2,7 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CL/8.

9. Cui cu corpul dreptunghiular în secţiune şi capul rotund;
Dim.: L = 7 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CL/9.

10. Cui cu corpul dreptunghiular în secţiune şi capul dreptunghiular;
Dim.: L = 7 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CL/10.

11. Cui cu corpul dreptunghiular în secţiune şi capul lăţit;
Dim.: L = 7,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CL/11.

12. Cui cu corpul rotund în secţiune şi capul rotund;
Dim.: L = 6 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CL/12.

13. Cui cu corpul rotund în secţiune şi cap conic;
Dim.: L = 7 cm;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CL/13.

14. Dispozitiv de îmbinare; compus din două bare dreptunghiulare prevăzute cu orificii pentru fiecare, o parte este prevăzută cu un cârlig;
Dim.: L = 3 cm; l = 0,8 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CL/14.

15. Braţ de balanţă; se păstrează braţul prevăzut cu cârlig;
L = 75 cm;
MJM; inv. 1004; Zrinyi 1977, 95.
Pl. CL/15.

16. Foarfecă; fragmentară; lipseşte jumătatea unui braţ;
L = 15 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CLI/16.

17, 18, 19. Cuţite din fier;
L17 = 15 cm; L18 = 17 cm; L19 = 19 cm;
MJM; inv. FN; inedite;
Pl. CLI/17, 18, 19.

20. Cheie cu secţiunea rotundă şi capul sub formă de inel;
Dim.: L = 5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CLI/20.

21. Vârf de suliţă; stare de conservare bună; profilul lamei este triunghiular; cu tubul destul de lung;
Dim.: L = 4 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CLI/21.

22. Vârf de lance; stare de conservare bună; cu vârful alungit; tubul lung;
Dim.: L = 7,5 cm;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CLI/22.

23. Vârf de lance; stare de conservare bună; lama este triunghiulară în secţiune, tubul lung;
MJM; inv. FN; inedit;
Pl. CLI/23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

D. Vase și alte obiecte din sticlă

În materialul arheologic care a fost scos la lumină figurează un mare număr de recipiente din sticlă, fragmentare, cu cele mai variate forme și destinații. Sticla din care sunt lucrate aceste vase este colorată, incoloră, mată sau transparentă.

În afară de fragmentele de vase există și fragmente de plăci, care au putut servi ca geamuri.

Materialele vitrice descoperite pe teritoriul Daciei au fost numai menționate în literatura arheologică, fie au fost tratate nediferențiat și cu încadrări cronologice generale în contextul așezărilor din care provin.

Produsele din sticlă sunt de o remarcabilă diversitate și varietate și sunt eșalonate cronologic pe o lungă perioadă de timp.

Deși există o tipologie a vaselor de sticlă descoperite pe teritoriul României[452], pentru materialul vitric descoperit la Cristești nu s-a putut realiza o încadrare tipologică și cronologică, din cauza stării fragmentare a materialului, care nu ne pune la dispoziție suficiente elemente, nici măcar pentru o reconstituire grafică.

Fragmentele provin de la 86 de vase și 8 plăci de sticlă. Cele mai multe fragmente de recipiente din sticlă provin de la vase de uz special, pentru uleiuri parfumate, medicamente (*ampulla olearia, unguentum, lagoena*), dar și de la vase de uz comun (pahare, cupe), ceea ce arată că uzul recipientelor din sticlă, departe de a fi un lux, era mult mai răspândit.

Pentru piesele de la Cristești există câteva analogii în alte centre din Dacia intracarpatică. Astfel, fragmentul nr. 1 reprezintă gâtul și buza răsfrântă și plată a unui *ungumentaria,* care-și găsește analogii la Apulum, Potaissa și Micia[453], care sunt datate în sec. III, piciorul de pahar de culoare violetă se aseamănă cu un vas similar de la Porolissum[454], toarta lată cu striații de culoare verde o regăsim într-o formă identică la Buciumi.[455] Interesant este bețișorul din sticlă cu vârful ascuțit folosit probabil ca o pipetă sau pentru extragerea unei cantități mici de compoziție din *unguentaria.*

Originea acestor materiale vitrice nu o putem preciza. Ele puteau fi procurate din orașele producătoare de obiecte de sticlă din Dacia, cum sunt Apulum[456], Porolissum[457] și Ulpia Traiana[458], dar și din alte provincii pe calea schimburilor comerciale.

---

[452] Băluță 1979, 195–200; Bucovală 1968.

[453] Civilta, 172, nr. E124, Pl. XVIII; Civilta, 173, nr. E136.

[454] Gudea 1989, Pl. CCLVIII/1.

[455] Chirilă, Gudea, Lucăcel, Pop 1972, catalog nr. 43, p. III, Pl. CXXXII/8.

[456] Băluță 1979, 199.

[457] Gudea 1989, 205–206.

[458] Alicu, Cociș, Ilieș, Soroceanu 1994, 69 – 71.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1. Fragment din fundul unui pahar de sticlă; transparentă;
Dim.: h = 11 mm, diam = 45 mm,
MJM; inv. 707; inedit.
2. Fragment din fundul unui pahar de sticlă; verde mat;
Dim.: 49 × 28 × 7 mm;
MJM; inv. 708, inedit.
3. Fundul unui pahar de sticlă; transparent;
Dim.: 13 × 55 mm;
MJM; inv. 709; inedit.
4. Fragment din fundul unui vas de sticlă; transparent;
Dim.: 9 × 66 × 60 mm;
MJM; inv. 710; inedit.
5. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 8 × 39 mm;
MJM; inv. 711; inedit.
6. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 12 × 69 mm;
MJM; inv. 712; inedit.
7. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 4 × 46 mm;
MJM; inv. 713, inedit.
8. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 11 × 67 mm;
MJM; inv. 714; inedit.
9. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: diam = 58 mm;
MJM; inv. 715; inedit.
10. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: diam = 37 mm;
MJM; inv. 718; inedit.
11. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 11 × 35 × 1 mm;
MJM; inv. 719; inedit.
12. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 30 mm;
MJM; inv. 720; inedit.
13. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Diam: 839 mm;
MJM; inv. 722; inedit.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

14. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 13 × 42;
MJM; inv. 723; inedit.
15. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 6 × 35 mm;
MJM; inv. 724; inedit.
16. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 13 × 33 × 3 mm;
MJM; inv. 725; inedit.
17. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 10 × 42 mm;
MJM; inv. 726; inedit.
18. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 17 × 29 × 3 cm;
MJM; inv. 730; inedit.
19. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 10 × 42 mm;
MJM; inv. 733; inedit.
20. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 58 × 30 mm;
MJM; inv. 735; inedit.
21. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 94 × 73 × 7 mm;
MJM; inv. 742; inedit.
22. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 11 × 69 × 5 mm;
MJM; inv. 743; inedit.
23. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 7 × 43 mm;
MJM; inv. 744; inedit.
24. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 12 × 65 mm;
MJM; inv. 745; inedit.
25. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent, violet;
Dim.: 34 × 27 × 18 mm;
MJM; inv. 747; inedit;
Pl. CXLIX/2.
26. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent, albastru;
Dim.: 9 × 37 mm;
MJM; inv. 748; inedit.
27. Toartă mare de la un vas; fragment;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: 96 x 82 mm;
MJM; inv. 716; inedit;
Pl. CXLIX/7.

28. Toartă fragmentară;
Dim.: 52 x 33 mm;
MJM; inv. 727; inedit.

29. Toartă fragmentară;
Dim.: 47 x 30 x 5 mm;
MJM; inv. 728; inedit.

30. Toartă fragmentară;
Dim.: 49 x 33 x 2 mm;
MJM; inv. 729; inedit.

31. Fragment din peretele unui vas de sticlă; transparent;
Dim.: 67 x 101 x 2 mm;
MJM; inv. 717; inedit.

32. Fragment dintr-un vas de sticlă groasă; transparent;
Dim.: 64 x 51 x 7 mm;
MJM; inv. 732; inedit.

33. Fragment din fundul unui pahar din sticlă; transparent;
Dim.: 8 x 76 x 6 mm;
MJM; inv. 732; inedit.

34. Fragment dintr-un vas de sticlă;
Dim.: 7 x 41 mm;
MJM; inv. 739; inedit.

35. Fragment dintr-un vas de sticlă;
Dim.: 11 x 144 x 2 mm;
MJM; inv. 739; inedit.

36. Fragment dintr-un pahar decorat cu dungi;
Dim.: 60 x 46 mm;
MJM; inv. 749, inedit.

37. Fragment dintr-un flacon sferic;
Dim.: 22 x 47 mm;
MJM; inv. 752; inedit.

38. Fragment dintr-un vas de sticlă decorat cu un animal în relief;
Dim. 42 x 36 x 4 mm;
MJM; inv. 772; inedit.

39. Fragment dintr-o ceașcă din sticlă;
Dim.: 33 x 40 x 3 mm;
MJM; inv. 795; inedit;
Pl. CLII/6.

40. Fragment din gâtul unui flacon opac;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: 16 × 148 mm;
MJM; inv. 721; inedit.

41. Fragment din buza unui vas de sticlă;
Dim.: 45 × 26 × 2 mm;
MJM; inv. 736; inedit.

42 Fragment din buza unui vas de sticlă;
Dim.: 22 × 40 mm;
MJM; inv. 738, inedit.

43. Fragment din gâtul uni vas de sticlă;
Dim.: 69 × 57 mm;
MJM; inv. 741; inedit;
Pl. CLII/3.

44. Fragment din buza și gâtul unui flacon de sticlă, verde;
Dim.: 28 × 42 mm;
MJM; inv. 750; inedit.

45. Fragmentul unui tub din sticlă;
Dim.: 62 × 9 mm;
MJM; inv. 753; inedit;
Pl. CLII/4.

46. Fragment din buza și gâtul unei sticle;
Dim.: 27 × 10 × 34 mm;
MJM; inv. 760; inedit;
Pl. CLII/1.

47. Fragment din buza unui vas de sticlă;
Dim.: 74 × 50 × 2 mm;
MJM; inv. 766; inedit.

48. Fragment din buza unui vas de sticlă;
Dim.: 32 × 15 × 1,5 mm;
MJM; inv. 782; inedit.

49. Fragment din buza unui pahar;
Dim.: 39 × 30 × 2 mm;
MJM; inv. 787; inedit.

50. Fragment din buza unui pahar;
Dim.: 50 × 24 × 3 mm;
MJM; inv. 793; inedit.

51. Fragment din buza unui pahar din sticlă;
Dim. 28 × 8 × 3 mm;
MJM; inv. 796; inedit.

52. Fragmentul unui bețișor de sticlă cu vârf;
Dim. 84 × 63 × 2,5 mm;
MJM; inv. 759; inedit;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. CLII/5.

53. Mărgea de sticlă verzuie;
Dim.: 7 x 10 mm;
MJM; inv. 758; inedit.

E. Materiale epigrafice

E.1. Diplomă militară (Pl. CLIII)

Singura diplomă militară de la Cristești[459] a fost descoperită în 1886 și este datată 8 iulie 158. Se păstrează ambele tăblițe cu legătura originală. Astăzi piesa se află în Muzeul Național Maghiar din Budapesta.

Prin această diplomă este atestată prezența *Alei I Gallorum et Bosporanorum* în castrul de la Cristești. Beneficiarul acestei diplome poartă antroponim și patronimic tracic – *Heptapor Isius* și ethniconul *Bessus*. Se pare că acest veteran s-a stabilit în așezarea aparținătoare castrului după lăsarea la vatră.

PIVS HEPTAPORI BESSO

Extrinsecus tabella I

Imp(erator) caes(ar) divi Hadriani f(ilius) divi Tra-
iani Parthic(i) nep(os) divi Nervae pron(epos)
T(itus) Aelius Hadrianus Antoninus aug(ustus) Pius
pont (ifex) max(imus) tr(ibuniciae) pot(estatis) XXI, imp(erator) II con(n)s(ul) IV, p(ater) p(atriae)
equit(ibus) et pedit(ibus) qui milit(averunt) in alis III
quae appel(lantur) I Batav(orum militaria) et I Hispan(orum) Campag(onum)
et I Gall(orum) et Bospor(anorum) et coh(ortibus) I Thrac(um) Sag(ittariorum)
et IV Hisp(anorum) et I Aug(usta) Itur(aeorum) et Vexil(lariis) Afric(ae)
et Mau[r]et(aniae) Caes(ariensis) qui sunt cum Mauris
Gentilib(us) in Dacia Super(iore) et sunt
sub Statio Prisco leg(ato) quinq(ue) et vi-
gint(i) stip(endis) emer(it is) dimiss(is) honista (sic)
mission(e) quor(um) nomin(a) subscripta
sunt civitat(em) Roman(am) qui eorum non
[ha]ber(ent) dedi[t] et conub(ium) cum uxoribus
[qua]s tunc habuis(sent) cum est civitas i(i)s
[data] aut cum i(i)s quas postea duxiss(ent)
[dum]taxat singulis, a(nte) d(iem) VIII id(us) Iul(ias)
[.] Servilio Fabiano Q(uinto) Allio Basso co(n)s(ulibus)

---

[459] IDR, I, Dipl. XVI.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Alae I Gallor(um) et Bospor(anorum) cui prae(e)st
L i c i n i u s N i g r i n u s
e x g r e g a l e
Heptapori I s i f(ilio) Besso
Descript(um) et recognit(um) ex tabul(a) aerea
quae fixa est Romae in muro post
templ(um) divi A[u]g(usti) ad Minervam

Extrinsecus tabella II

M(arci)	Servili	Getae
L(uci)	Pulli	Chresimi
M(arci)	Sentili	Iasi
Ti(beri)	Iuli	Fel[icis]
C(ai)	Belli	Urb[ani]
C(ai)	Pomponi	Stat[iani]
P(ubli)	Ocili	Pris[ci]

E.2. VASE CERAMICE CU INSCRIPŢII INCIZATE

Vasele cu inscripţii incizate sau zgâriate reprezintă o categorie aparte de documente epigrafice, de o mare însemnătate istorică, fiind în directă legătură cu viaţa cotidiană a locuitorului modest, care din spirit de proprietate şi-a zgâriat numele pe vas după ce a intrat în posesia lui.

Prezenţa acestor vase în aşezare demonstrează şi faptul că scrisul era cunoscut şi de unii indivizi din marea masă a populaţiei, că scrierea latină a fost practicată şi în *vici militares*, unde caracterul roman al vieţii era mai pronunţat.

Nu se poate face o analiză pertinentă a acestei categorii de vase, pentru că la Cristeşti au fost descoperite numai patru exemplare. În majoritatea cazurilor, inscripţiile sunt fragmentare sau lasă loc mai multor interpretări.

Pe trei vase sunt prezente nume de persoane, iar inscripţia nr. 3 a fost interpretată de I. I. Russu[460] ca fiind scrisă în limba greacă, iar de către N. Gudea şi C. Cosma[461] ca fiind o inscripţie în limba latină. Potrivit acestei ultime interpretări, inscripţia ar avea un caracter religios. Controverse există şi în ceea ce priveşte intrepretarea inscripţiei de pe vasul nr. 4. I. I. Russu citeşte inscripţia Sital(ka)[462], iar N. Gudea şi C. Cosma, SIAA sau SITTA.[463]

Aceste neconcordanţe apar datorită zgârieri literelor ale căror haste au traiectorie neregulată, literele nefiind îmbinate corespunzător, astfel încât

460 IDR, III/4, nr. 166, fig. 92.
461 Gudea, Cosma 1992, 215, nr. 80.
462 IDR, III/4, nr. 165, fig. 91.
463 Gudea, Cosma 1992, 216, nr. 83.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

forma lor se îndepărtează de modelele cunoscute și de aceea pot apărea diferite interpretări.

În final, pe baza analizei vaselor cu inscripții incizate sau zgâriate se pot trage următoarele concluzii:

– toate inscripțiile sunt scrise în limba latină;

– toate inscripțiile folosesc litere majuscule;

– trei inscripții reprezintă nume de persoane, iar una are caracter religios;

– din cauza stării fragmentare a vaselor, nu se pot preciza tipurile de vase pe care s-a scris, deși prin analogie cu celelalte descoperiri din Dacia se pare că s-a scris pe toate tipurile de vase.

Numai despre vasul nr. 1 se poate preciza că reprezintă un ulcior.

Catalog

1. Ulcior; păstrat aproape intact; pastă fină de culoare cărămizie; text zgâriat sub buză; literele înalte de 15 mm: CRIISCIINTIS;
   Dim.: h = 14 cm; dg = 12 cm;
   MJM; inv. FN; IDR, III/4, nr. 163, fig. 89; Gudea, Cosma 1992, 215, nr. 80;
   Pl. CLIV/1.
2. Vas fragmentar; se păstrează o parte din buza vasului; pastă cărămizie; sub buză sunt zgâriate litere majuscule înalte de 10 mm, ...MA....
   Colecția I. Fick; IDR, III/4, nr. 164, fig. 90; Gudea; Cosma 1992, 216, nr. 81;
   Pl. CLIV/2.
3. Vas fragmentar; pastă fină de culoare cărămizie; text zgâriat cu litere capitale înalte de 10 mm; IOMOOA/IBAKU... ...?
   MJM; inv. FN; IDR, III/4, nr. 166, fig. 92, Gudea, Cosma 1992, 216, nr. 82;
   Pl. CLIV/3.
4. Vas fragmentar; pastă cărămizie; inscripție zgâriată cu litere majuscule SITAL(KA), SIAA(?), SITTA(?).
   MJM; inv. FN; IDR, III/4, nr. 165, fig. 91; Gudea, Cosma 1992, 216, nr. 83;
   Pl. CLIV/4.
5. Opaiț întreg; pastă gălbuie, angobă roșie, graffiti AONIA, AVONIANVS.
   L = 9,5 cm; h = 3 cm; d = 6,5 cm;
   MJM; inv. 472;
   Gostar 1961, 173; Man 2000, 57;
   Pl. CLIV/5.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

E.3. CĂRĂMIZI ȘI ȚIGLE CU INSCRIPȚII INCIZATE

Prezența unei cărămizi și a unor țigle cu inscripții incizate este de un deosebit interes istoric, dovedind că unii militari sau civili de la Cristești (castru și *vicus militaris*) cunoșteau scrierea latină cursivă.

Nu se poate preciza, dacă aceste inscripții au fost făcute de soldații din castru sau de locuitorii așezării. Fiind, totuși, inscripții incizate în pasta moale, înainte de ardere, am putea considera că aceste semne grafice aparțin cărămidarilor din așezare. Nu putem face mai multe considerații, deoarece inscripțiile sunt indescifrabile și nu ne oferă nici un indiciu despre conținutul lor.

CATALOG

1. Cărămidă; fragment; text zgâriat în pasta moale înainte de ardere; litere capitale cu înălțimea de 3–5 cm în rândul 1 și 1,5–1,8 cm în rândul 2.
   ….OETNNV
   ET ND AVATEN
   Dim.: 52 × 30 × 5 cm;
   MJM; inv. FN; Gudea 1987, 102, nr. 37.
   Pl. CLIV/6.
2. Țiglă; fragment incizat în pasta moale cu degetul; litere capitale
   OIATA;
   Dimensiuni neprecizate;
   Piesa este pierdută; Teglas 1911, p. 504, nr. 7; Gudea 1987, nr. 38.

E.4. CĂRĂMIZI ȘI ȚIGLE ȘTAMPILATE

În perimetrul sitului de la Cristești au fost descoperite 31 de cărămizi și țigle ștampilate cu siglele unității *Ala I Bosporanorum* (Pl. CLV). N. Gudea și A. Zrinyi[464] au întocmit un catalog tipologic al acestor piese, de aceea nu considerăm necesar să le reluăm. Mai important ni se pare faptul că există la Cristești 7 tipuri de ștampile ale acestei unități, ceea ce demonstrează o staționare îndelungată a trupei în castrul de la Cristești. Mai mult, pasta din care au fost confecționate aceste materiale tegulare prezintă aceleași caracteristici ca celelalte materiale de construcție descoperite în așezare, fapt care demonstrează atât producerea lor în atelierele așezării, cât și legătura economică dintre castru și așezare.

În istoriografia de specialitate[465] am întâlnit ca provenind de la Cristești și alte materiale tegulare ștampilate cu sigla legiunii V Macedonica și alei I Batavorum. În Muzeul Județean Mureș există asemenea exemplare, dar toate

---

464 Gudea, Zrinyi 1977.

465 IDR, III/4, 115–116.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

provin din colecția castelului Teleki de la Gornești, fără nici o mențiune că ar fi fost descoperite la Cristești.

Descoperirea în 1972 în clădirea cu absidă, a 13 cărămizi ștampilate *AlaIBos*, întărește și mai mult convingerea că această construcție a avut un caracter militar, nu civil, cum s-a crezut până nu de mult. Ea putea fi ori baia, ori pretoriul castrului.

E.5. Monumente epigrafice

Inscripțiile pe piatră, aproape toate fragmentare, sunt în număr de 20, dintre care 3 au fost incluse în *CIL*, III (7714, 7715, 12550), iar celelalte au fost publicate mai târziu. Cea mai mare parte a epigrafelor este formată din inscripții funerare. Celelalte inscripții sunt un altar votiv, închinat lui *Mars Augustus* de către *Q. Caecilius Caecilianus, praefectus alae,* iar cealaltă constituie o dedicație împăratului Antoninus Pius făcută de un personaj militar, iar a treia este un fragment arhitectural cu inscripția *Hermeros lapidarius f(ecit).*

La Cristești toate inscripțiile cunoscute sunt scrise în limba latină, fapt care dovedește fără echivoc situația lingvistică din zonă. În tratarea monumentelor epigrafice, unde aproape toate inscripțiile se află pe monumente funerare, este aproape dificil de făcut o demarcație între acestea și alte categorii de monumente. De aceea, inscripțiile de pe monumente funerare figurate, în primul rând stelele specifice, au fost tratate la capitolul monumente funerare, rămânând ca fragmentele nefigurate, fără interes artistic, să fie tratate în capitolul monumentelor epigrafice.

Aceste monumente ne oferă cele mai sigure indicii din punct de vedere al studierii populației și structurii ei etnice.

Catalog

1. Fragment dintr-o inscripție imperială; piatră calcaroasă; 43,5 × 36,5 × 11 cm; inscripție dedicată lui Titus Aelius Hadrianus Antoninus Augustus de către un personaj militar;

SARITIT	[Imp(eratori) Cae] sari Tit(o)
RIAN	[Aelio Had]rian[o
OAVG	Antonin]o Aug(usto) ………

Paulovics 1944, 95, fig. 58; IDR, III/4, nr. 144;
Pl. CLVI/1.

2. Monument funerar epigrafic, stelă funerară după chenarul din dreapta; 25,5 × 22,5 × 10,5 cm;

M
ER
BG

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Paulovics 1944, 94, fig. 49; IDR, III/4, 112–133, nr. 145;
Pl. CLVI/2.

3. Fragment de monument funerar; gresie; împărțit pe mai multe registre, în registrul superior se păstrează laba unui picior, iar în cel inferior câmpul inscripției, mărginită de o bordură profilată; 57 × 36 × 20 cm;

……….] PONI
……….] an(n) LX
……….] S pa(tri) b(ene) m(erenti) [posuit]

Numele dedicantului poate fi Aponi, Aproni sau Antoni.
Paulovics 1944, 94, fig. 51; IDR, III/4, 111, nr. 142.
Pl. CLVI/3.

4. Fragment de monument funerar; calcar; 29,5 × 19,5 × 4,5 cm;

BI
ICTO
NNIIII
ET FIL PI
PATER
……….bi…..
V]icto[r……..
A]nn[orum]III[…..
…..] et fil(io) pi[ent(issimo)……
…..] pater [f(aciendum) c(uravit)

Monumentul este ridicat de tată pentru copilul Victoria, Victorina sau Victorinus, mort la 4 ani.
Paulovics 1944, 94, fig. 50.
Pl. CLVI/4.

5. Monument funerar; gresie; 39 × 50 × 16 cm;

AVR SA
SKA

Aurelius Sa….., probabil nume roman.
Paulovics 1944, 94, fig. 52 (interpretare greșită); IDR, III/4, nr. 136.
Pl. CLVI/5.

6. Monument funerar epigrafic, calcar; 42,5 × 84 × 21 cm;

….vii f(ilia) v(ixit) an(nos) XX
Pos(tumius) Clemens
Tyranni (filius) f(aciendum)
C(uravit) c(oniugi)
B(ene) m(erenti).

Soțul a ridicat monumentul pentru soția sa, decedată la 20 de ani.
Paulovics 1944, 93, fig. 46; IDR, III/4, 105, nr. 137.
Pl. CLV/6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

7. Stelă funerară; în dreapta un chenar, probabil semicolonetă, jos o bordură lată; 65 × 58 × 20 cm;

……… ….EQ
……… ….CAMPI (?)
……… ….ET SIBI. VI
[vus f(ecit)] PC(?)

Paulovics 1944, 93, fig. 48; IDR, III/4, 114, nr. 147.
Pl. CLVII/7.

8. Altar votiv; trachyt; 52 × 25 × 25 cm;

MARTI AV …..
Q. CAECI… ….
VS CA… … …..
LIAN… … … ….
PRAEF… … ….
POS… … … …..
Marti Au[g(usto)]
Q(uintus) Caeci[li]
us Ca[eci]
lian[us]
praef(ectus) [al(ae)]
pos[uit]

Unitatea militară al cărei comandant era Q. Caecilius Caecilianus poate să fie numai ala *Bosporanorum* cu garnizoana la Cristești.
Paulovics 1944, 95, fig. 58; Russu 1964, 184; IDR, III/4, 103, nr. 135.
Pl. CLVII/8.

9. Monument funerar; gresie; 61 × 44 × 22,5 cm; în partea dreaptă se păstrează o bordură; se păstrează urme de vopsea roșie în interiorul literelor.

… … … … … … …
… … … … … … …
… … … … … … …a] e nepti(a) e
… … … … … … …CHELE (?)
… … … … … … …b(ene) mer (enti)
h(ic) s(ita) e(st)

nume CHELE (?)
Paulovics 1944, 93, fig. 47; IDR, III/4, 107–108, nr. 139.
Pl. CLVII/9.

10. Epitaf de marmură albă; se păstrează un fragment din rândul întâi compus din trei litere; 30 × 30 × 4 cm;
(?) AP. M(?)
IDR, III/4, 114, nr. 148.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

11. Inscripţie pe piatră; fragment de 4 litere;
TIIRC
IDR, III/4, 114, nr. 149.

F. Monumente funerare

Monumentele funerare reprezintă cele mai importante creaţii ale artei romane provinciale, relevând influenţele culturale care s-au exercitat asupra artei romane provinciale şi căile lor de pătrundere, iar în unele cazuri, oferă indicii mai mult sau mai puţin concludente în legătură cu originea etnic-teritorială a unor grupuri de colonişti.

Prima monografie completă a monumentelor funerare din Dacia a fost realizată de Lucia Ţeposu Marinescu[466]. Autoarea demonstrează că toate tipurile de monumente funerare cunoscute în Dacia sunt originare din nordul Italiei, atelierele de la Aquileia şi Altino având un rol esenţial în transmiterea acestor influenţe culturale. Aceste tipuri de monumente funerare au pătruns în Dacia fie direct din nordul Italiei, via Dalmaţia, fie indirect, prin filiera norico-panonnică.

Monumentele funerare relevă pe de altă parte, gusturile şi posibilităţile locuitorilor din Cristeşti. Aici sunt bine reprezentate câteva categorii de monumente funerare ca *aediculae, stelae* şi medalioane independente[467].

Aceste monumente funerare relevă câteva caracteristici specifice. Manifestându-şi preferinţa pentru tipurile de monumente de „origine" norico-pannonică, locuitorii de la Cristeşti – la fel ca întreaga zonă estică a Transilvaniei – se apropie în preferinţele lor mai mult de Dacia Porolissensis, decât de Dacia Superior, unde influenţele nord-italice sunt mai accentuate.

F.1. *Stelae*

Stelele funerare, provenind din orizontul cultural–artistic al provinciilor dunărene şi renane, unde au fost, fără excepţie, considerate ca fiind originare din nordul Italiei[468]- au pătruns în Dacia, atât direct, odată cu venirea unor artizani nord-italici, cât şi indirect, prin filieră norico-pannonică.

Cele mai multe *stelae* au ca figuraţie banchetul funerar. Unele se răspândesc în Dacia intracarpatică odată cu transferul legiunii V Macedonica de la Troesmis la Potaissa, care aduc influenţe culturale din Orient – via Moesia.

---

466 Ţeposu Marinescu 1982, 59–67, 74.

467 O mare parte a monumentelor funerare de la Cristeşti au fost văzute de I.Paulovics la castelul feudal de la Gorneşti şi au fost pentru prima dată publicate în lucrarea sa: Paulovics 1944, 80–99.

468 Florescu 1930, 138–142.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cele mai bine reprezentate la Cristești, sunt stelele de tip pseudo-aediculă (nr. 1), stelele cu atic, arcadă și medalion (nr. 2) și stelele cu nișă rectangulară (nr. 5, 7).

Ca elemente caracteristice ale stelelor funerare de la Cristești sunt coloanele care mărginesc o mare parte a stelelor funerare și decorul care acoperă toată suprafața, demonstrând un *horror vacui* tipic provincial.

F.2. Medalioane

Medalioanele lucrate aparte[469] sunt larg răspândite în Noricum, Pannonia, Dacia intracarpatică, precum și în Macedonia. Studiile mai noi au relevat faptul că acest tip de monument, atestat la Altino, a pătruns în Noricum din Italia de nord.

În Dacia romană, aria de răspândire a medalioanelor lucrate aparte – limitate la spațiul intracarpatic – cuprinde centre urbane (Apulum, Sarmizegetusa, Potaissa, Porolissum și Ampelum), vicusuri militare (Cristești, Gherla, Gilău, Micia, Brâncovenești, Ilișua), precum și alte așezări rurale. Asemenea altor tipuri de monumente difuzate prin filieră norico-pannonică, medalionul cu nișa plată este mai frecvent întâlnit în Dacia Porolissensis dar și la Cristești, datorită apropierii culturale. Atare situație se explică prin prezența masivă a coloniștilor militari și civili de origine norico-pannonică, prin circulația artizanilor veniți din Noricum și Pannonia, precum și prin contactele culturale și comerciale.

În așezarea de la Cristești s-au descoperit patru medalioane lucrate aparte, dintre care unul s-a pierdut, fără nici o atestare bibliografică.

Pe toate medalioanele, sunt reprezentate mai multe persoane, de regulă patru (doi adulți și doi copii). De asemenea, se distinge o manieră comună de realizare a acestor medalioane, fapt explicabil prin prezența centrului de prelucrare a pietrei care a funcționat la Cristești. Mai mult s-a emis ipoteza că centrul de lapicizi de aici ar fi aprovizionat întreaga zonă de est a Daciei intracarpatice, deși nu s-au realizat studii aprofundate în ceea ce privește caracteristicile fiecărui centru de prelucrare a pietrei din Dacia.

Cele mai importante centre de prelucrare a pietrei in Dacia intracarpatică sunt considerate a fi Ulpia Traiana, Apulum, Cristești și Porolissum, cu toate că nu pot fi excluse nici Napoca și Potaissa, cunoscut fiind faptul că fiecare centru urban avea unul sau mai multe cariere de piatră[470].

F.3. *Aediculae*

Aedicula[471] este un tip de monument funerar des întâlnit în Dacia Superior. Cel mai bine reprezentat este tipul de aediculă cu nișa închisă pe trei părți, cu

---

[469] Protase 1960, 324–331; Protase 1961, 133–141; Pop 1968, 413–420; Pop 1972, 503–514; Marinescu 1972, 218–220.

[470] Pop 1977, 419.

[471] DA, I, 92; Bandinelli, 214–216; Marinescu 1974, 18–20.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

acoperiș boltit sau orizontal, cu fronton triunghiular și imaginea defuncților redată în relief pe pereții interiori ai monumentului.

Se pare că tipul de aediculă deschisă nu a fost cunoscută în Dacia, după cum aediculei cu statuia defuncților în interior i-a fost preferată nișa cu pereții sculptați. Acest fapt se explică printr-o preferință a locuitorilor din Dacia pentru acest tip de aediculă funerară. Pe de altă parte, fenomenul poate fi explicat și din punct de vedere cronologic, pentru că acest tip se răspândește începând cu sec. II și în provinciile occidentale, datorită aportului general, economic, social, cultural și religios a factorului oriental, favorizând odată cu răspândirea noilor credințe și tendința spre alegorie, vizibilă pe monumentele funerare. Această preferință este impusă, cu și mai multă putere, în mediile ce mențin o legătură directă, alimentată fie pe calea aporturilor etnice, fie pe cea a influențelor culturale, contribuind la marea diversitate a repertoriului funerar din provincia nord-dunăreană.[472]

În ceea ce privește originea și calea de pătrundere a aediculei funerare în Dacia, în literatura de specialitate s-au conturat două puncte de vedere. Astfel, dacă O. Floca și Wanda Wolski[473], considerau că aedicula funerară imită un tip de monument sirian, propagat în mod direct prin coloniștii sirieni și palmyreni veniți în Dacia, admițând însă și o difuzare indirectă prin centre ca Aquileia sau Intercisa, unele grupuri de coloniști orientali jucând un rol similar în transmiterea unor tipuri de monumente funerare, Lucia Țeposu Marinescu[474] consideră că aedicula funerară este originară din Italia de Nord și că pătrunderea acestui gen de monument funerar în Dacia s-a realizat prin filieră norico-pannonică. La rândul ei, Gabriella Erdély[475] consideră aedicula ca fiind originară din nordul Italiei și arată că acest gen de monument funerar s-a difuzat în Dacia prin filieră panonică.

Majoritatea ediculelor au pereții decorați fie numai pe o parte, fie pe ambele părți (2a-b), marea diversitate de reprezentări ocupă toată suprafața sau sunt dispuse în două sau trei registre. Canturile din față, care flanchează nișa, pot fi lucrate în formă de coloane sau ornamentate cu motive vegetale. Coloana angajată apare împodobită cu o *taenia* legată în spirală sau cu vreji de viță și ciorchini de struguri (2a-b, 7). Un grup aparte și omogen este format de pereții laterali care sunt împărțiți în trei registre egale[476].

Un motiv des întâlnit este cel al călărețului, redat în mai multe ipostaze. Călărețul are trăsăturile unui tânăr imberb, îmbrăcat în tunică scurtă și mantie, prinsă pe umăr cu o fibulă. Calul merge la pas, cu unul din picioarele dinainte ridicat. De obicei, această scenă este reprodusă în registrul superior (nr. 1 și 5). Pe peretele nr. 1 călărețul este însoțit de capul Meduzei, reprezentat în colțul

---

472 Floca, Wolski 1973, 45, 47.

473 Floca, Wolski 1973, 47.

474 Țeposu Marinescu 1982, 66–67.

475 Erdely 1961, 190; Erdely 1974, 86.

476 Analogii în Noricum: Schober 1914, 222–223, fig. 189.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

stâng de sus. O altă ipostază a călărețului este la vânătoare, pregătindu-se să înfigă lancea în dușmanul căzut între picioarele de dinainte ale calului (nr. 3–4). Scena călărețului la vânătoare se caracterizează prin dinamismul calului în galop, cu mantia în vânt și mâna ridicată, pregătită pentru a lovi animalul căzut, probabil o căprioară. Fr. Cumont interpretează această scenă ca o aluzie la cariera militară a defunctului[477]. Vrejul de viță cu frunze și ciorchini de struguri și scena leului atacând un cal căzut la pământ (nr. 2b) are analogii pe pereții de aediculă de la Intercisa[478].

Cele mai evidente influențe pannonice în decorarea monumentelor funerare de la Cristești se regăsesc în scena banchetului funerar, care tinde spre simplificare, limitându-se la *mensa tripes* și unul sau doi servanți[479]. Pe peretele de aediculă nr. 3 este reprezentată o servantă în stânga mesei, această piesă având cele mai apropiate analogii în ediculele de pe teritoriul Pannoniei, atât ca tip de reprezentare, cât și ca îmbrăcăminte sau atitudine a personajelor.

Având în vedere obiceiul pannonic de a plasa masa și servanții într-un registru, iar busturile defuncților în alt registru sau pe alt perete, suntem nevoiți să legăm personajele de pe registrul inferior al unui perete de aediculă de imaginea defuncților din scenele de *coena funebris*. Ambele figuri sunt redate în picioare: în stânga o femeie cu un ulcior în mână, iar cu cealaltă întinzând bărbatului din dreapta ei o cană (nr. 2a). Aceeași semnificație trebuie atribuită bărbatului de pe alt perete de aediculă de la Cristești, care ține de braț două femei, ce au în mâini platouri (nr. 1).

Un motiv întâlnit pe monumentele funerare de la Cristești este *Lupa Capitolina*, motiv reprezentat pe o stelă funerară și pe un perete lateral de aediculă (nr. 1).

De-a lungul istoriei Imperiului, această reprezentare a împodobit multe tipuri de monumente arhitecturale, dar și funerare. Pe lângă sensul clasic al acestor reprezentări de *signum originis*[480], monumentele romane cu simbolul Romei au și o adâncă semnificație socială. În general, dedicanții (acolo unde li se păstrează numele) au fost cetățeni romani cu drepturi depline, iar reprezentările cu lupoaica și gemenii au fost sculptate pe aceste monumente nu cu scop decorativ, ci pentru a sublinia atașamentul defuncților la vechea tradiție nobiliară a Romei și a accentua originea lor printr-o emblemă cunoscută de toți. Persoanele care-și câștigau cetățenia, vor căuta ca și după moarte să-și sublinieze acest drept, transmis apoi urmașilor.

Principalele accesorii ale personajelor reprezentate pe pereții de aediculă de la Cristești sunt cupa (nr. 2a), platoul (nr. 1) însoțite uneori de fructe și alimente.

---

[477] Cumont 1966, 426–455.

[478] Intercisa, I, 209–213, Pl. LXVII, 3, 4, 5, 6.

[479] Schober 1923, fig. 97, 100, 103, 130, 133.

[480] Bărbulescu 1994, 159.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Kathedra este simplă ca aspect, cu spătarul înalt și arcuit spre capătul de sus. *Mensa tripes* are tăblia trapezoidală, dreaptă sau în formă de albie și este privită de sus sau transversal. Picioarele sunt frumos arcuite, libere sau unite în partea superioară, prin bare orizontale.

Îmbrăcămintea personajelor reprezentate pe pereții de aedicula de la Cristești, este compusă din surtuc sau haină până la talie, din stofă groasă, cu mâneci lungi, croite drept, specifică provinciei Noricum.[481] Cele două fâșii verticale ce împodobesc surtucul unui bărbat de pe peretele unei edicule (nr. 2a) sunt caracteristice provinciei Noricum, deși sunt semnalate și în Gallia și Belgica.[482] De gâtul bărbatului atârnă un fel de cordon lat, ce se îngustează spre capete. Prin analogie cu o piesă descoperită la Apulum, vârful se termină cu o bilă sau un ciucure sferic, ce ajunge până la poalele tunicii sau cămășii sau numai până la marginea de jos a surtucului. Nu se știe dacă este vorba de un element vestimentar sau de o piesă ornamentală.

Îmbrăcămintea femeilor este alcătuită din două sau trei piese principale[483]: o *tunica* lungă până la pământ, *stola* cu sau fără mâneci, având aceeași lungime cu *tunica*, puțin mai scurtă decât aceasta sau numai până la genunchi și *palla*. În modul lor de redare există însă unele particularități, ce atestă uneori originea etnică a defucților.

Astfel, I. Cremosnik stabilește ca o variantă autohtonă comună unui spațiu destul de întins, începând din Illyricum și până în Noricum și Pannonia, tunica lungă până la glezne, lăsând picioarele libere. Astfel de reprezentări le găsim pe pereții de aediculă de la Cristești (nr. 2–3).

Stola sau rochia de deasupra, evazată în partea de jos, în formă de clopot, căzând în falduri rigide și mai scurtă decât tunica, fără mâneci și prinsă cu două fibule mari, legată în talie, este de asemenea purtată de femeile reprezentate pe ediculele de la Cristești (nr. 1–3), ceea ce ne conduce spre ținuturile illyrice, pannonice și norice. La fel, cingătoarea răsucită în șnur și șorțul prins în talie (nr. 3), copiază modele norico-pannonice, fiind socotite elemente tipic eravisce.

Femeile au în urechi cercei-pandantivi globulari, purtați până și de servantele din scenele de banchet funerar. Colierele cu pandantive sau medalioane constituie o trăsătură a portului norico-pannonic (nr. 1).[484]

Stola femeilor este prinsă pe umeri cu două fibule mari[485]. Într-un caz este vorba de fibule cu aripioare, considerate drept o caracteristică locală, norico-pannonică. În ultimul timp, s-a dovedit că acest element depășește o anumită graniță etnică, intrând și în componența costumului din Illyricum și Moesia de

---

481 Cremosnic 1964, 761.
482 Cremosnic 1964, 761.
483 Cremosnic 1964, 771.
484 Fitz 1957, 152–154.
485 Fitz 1957, 152–154.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

vest. Originea sa etnică rezidă însă în arta greacă arhaică, ca și rochia dublă, menținându-se apoi până în epoca elenistică. Prin aceeași filieră a pătruns în portul local al regiunilor amintite, ajungând să constituie o trăsătură specifică a populației autohtone din arealul menționat.

În ceea ce privește coafura femeilor de pe ediculele de la Cristești aceasta își găsește analogii pe doi pereți de aediculă de la Micia[486] și formează un grup compact și omogen sub raport etnic. Părul până la umeri sau chiar mai scurt, dă impresia unei coafuri moderne, tapate.

Aedicula funerară reprezintă un monument funerar costisitor. De aceea, ar fi fost de așteptat să îl întâlnim în special în centrele urbane, unde posibilitățile materiale ale populației erau mai mari. Cu toate acestea, *aedicula* este întâlnită și în așezările civile de pe lângă castrele auxiliare, situație în care se află și descoperirile de la Cristești.

Pe baza stilului de execuție s-ar putea stabili existența unor ateliere de prelucrat piatra și la Cristești, unde a activat în timp și singurul lapicid cunoscut aici, Hermeros.

CATALOG

Stele funerare

1. Stelă funerară din calcar; în centru un medalion scoică înconjurat de o coroană de frunze cu trei busturi: în dreapta un bărbat cu tunică, cu falduri oblice și manta, femeia într-o tunică și haină prinsă pe ambii umeri cu fibule, în față copilul cu tunică și manta. Medalionul este încadrat sus de o arcadă susținută de capitelul semicolonetelor care sunt dispuse lateral câmpului inscripției, ca într-un edificiu, cu fronton ascuțit, ornat cu ovule geometrice, o rozetă mare în interior și două mai mici în exterior; la colțuri două bocitoare. Semicolonetele sunt acoperite cu viță de vie și struguri iar capitelurile sunt ornamentate cu frunze.
   De o parte și de alta a medalionului D M de 12 cm;
   Dim.: 110 × 75 × 22 cm;
   MJM; inv. 4901; Paulovics 1944, 89, fig. 29; *RR*, 263–264; *Civilta*, 249; Țeposu Marinescu 1982, 116, nr. 59, IDR, III/4, 113.
   Pl. CLVIII/1.
2. Stelă funerară; fragmentară; pe attic sunt reprezentați trei genii purtând o ghirlandă pe umeri. Deasupra ghirlandei două capete ale Meduzei. Colțul dintre attic și arc este decorat cu protoma vânturilor. Arcul înconjoară un medalion.
   Dim.: 51 × 103 × 21 cm;

486 Floca, Wolski 1973, fig. 42, Pl. II, 1 și 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 4897; Paulovics 1944, 91, fig. 38; Russu 1979, 219, fig. 5; Țeposu Marinescu 1982, 120, nr. 72.
Pl. CLVIII/2.

3. Stelă funerară; fragmentară; reprezintă baza unui attic cu capul Meduzei în stânga și o parte din picioarele unui om, o parte a unui medalion, în exterior cu protoma vântului. Piesa prezenta urme de vopsea roșie.
Dim.: 29 x 38 x 24 cm;
Piesă pierdută; Paulovics 1944, 91, fig. 40; Russu 1979, 219, fig. 4; Țeposu Marinescu 1982, 120, nr. 73.
Pl. CLVIII/3.

4. Stelă funerară; fragmentară; se păstrează doar partea superioară a stelei; în medalion se disting două capete, iar în colțurile exterioare medalionului sunt reprezentate două Gorgone.
Dim.: 49 x 74 x 29 cm;
Piesă pierdută; Paulovics 1944, 91, fig. 39; Țeposu Marinescu 1982, 122, nr. 78.
Pl. CLVIII/4.

5. Stelă funerară din calcar; fragmentară; se păstrează partea dreaptă a stelei; câmpul decorului și câmpul inscripției este flancat de o columnă spiralată; se păstrează o parte a unei nișe rectangulare în care se poate distinge bustul unei femei cu un copil în față.
Haina femeii este prinsă pe umeri cu două fibule de tip celtic.
Inscripția:

D(is) [M anibus)]
Finitus [... ....fil(ius)]
Vi(xit) an(nos) [... .....]
F(ilius) er(es) p(osuit) [... ....]
Et Supi [nus... ... ...]
F(ilius) an[n(orum)... .....]

Finitus mai apare în Dacia la Apulum (L. Rustius [F]initus-CIL III; 1216)
Dim.: 129 x 61 x 16 cm,
MJM; inv. 4902; Paulovics 1944, 95, fig. 54–57; Țeposu Marinescu 1982, 123, nr. 83; IDR, III/4, nr. 140, 108–110.
Pl. CLIX/5.

6. Stelă funerară; fragmentară; se păstrează numai partea inferioară a câmpului cu relief, o nișă cu două busturi și câmpul inscripției mărginită de o columnă cu viță de vie.
Inscripția:

D(is) [M(anibus)]
Marcus Fabius... ... ...
vet(eranus) coh(ortis) V[v ix(it) an]

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

nos LXIII m[il(itavit) an... ... .]
fili P(ublius) Ael(ius) M[... ... ...]
Dionysia I [... ... ...]
P(ublius) Ael(ius) Quintu[s patri p(ient?)]
h(ic) s(itus) [e(st)]

Dim.: 86 x 58 x 21 cm;
Se păstrează în peretele bisericii reformate din Tg. Mureş; Russu 1964, 190–191, fig. 7; IDR III/4, nr. 138, 105–107; Țeposu Marinescu 1982, 123, nr. 84.
Pl. CLIX/6.

7. Stelă funerară; fragmentară; partea superioară este decorată cu un acoperiș încadrat de un cap al Meduzei. În nișa rectangulară este reprezentat banchetul funerar (un bărbat, un copil așezat pe kline, în față o *mensa tripes* și o femeie stând pe *Kathedra*).
Dim.: 87 x 62 x 23,5 cm;
MJM; inv. FN, Paulovics 1944, 92, fig. 42; IDR, III/4, 132, nr. 123.
Pl. CLIX/7.

8. Stelă funerară; calcar; fragmentară; coloană în spirală și B M.
Dim.: 45 x 32 x 19 cm;
MJM; inv. 4918; Paulovics 1944, 95, fig. 53(a); IDR III/4, p. 112, nr. 144; Țeposu Marinescu 1982, 150, nr. 205.
Pl. CLIX/8.

9. Stelă funerară; calcar; fragmentară; coloană în spirală și inscripție: Po(suit) Ben(e) mer(enti);
Dim.: 40 x 24 x 20 cm;
Piesă pierdută; CIL III, 7715, Paulovics 1944, 95, fig. 53(b); IDR, III/4, 111–112; nr. 143; Țeposu Marinescu 1982, 205, nr. 206.
Pl. CLIX/9.

10. Stelă funerară; calcar; fragment; se păstrează o bordură profilată cu reprezentarea lupoaicei cu gemenii.
Dim.: 58 x 88 x 15 cm;
Piesă pierdută; Paulovics 1944; 88; fig. 26; Pop 1971, 177, nr. 2, fig. 3; Țeposu Marinescu 1982, 150, nr. 207.
Pl. CLX/10.

11. Stelă funerară; fragmentară; se păstrează câmpul inscripției mărginit de o coloană împodobită cu viță de vie și motive geometrice, iar deasupra inscripției se păstrează o parte a medalionului.
Inscripția:
D(is) M(anibus)
M(arcus) Aur(relius) Super milex
Coh(ortis)... ... ...stipend(iorum)

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

XXV ann(or.....) XV Avita
.... coniugi
benemerenti p(osuit).
Piesă pierdută; CIL III, 12550; IDR, III/4, 110–111, nr. 141.
Pl. CLX/11.

12. Stelă funerară; gresie; fragmentară; se păstrează o parte din scena banchetului funerar cu *mensa tripes* cu fructe; deasupra mesei se păstrează un portret incomplet, în dreapta un personaj de la care s-au păstrat picioarele și antebrațul stâng ținând un ulcior. Femeia stă pe scaunul cu spătar, are bustul întors.
Dim.: 47 × 45 × 18 cm;
Piesă pierdută; Paulovics 1944, p. 91, fig. 44.
Pl. CLX/12.

13. Stelă funerară; gresie; fragmentară; se păstrează o parte din scena banchetului funerar: un bărbat așezat pe o *Kline* și o femeie; în mână ține probabil un măr, iar pe masa din față este un castron cu alimente. De la ambele busturi lipsesc capetele.
Dim.: 47 × 52 × 20 cm;
Piesă pierdută; Paulovics 1944, 92, fig. 43.
Pl. CLX/13.

Medalioane

14. Medalion independent; fragmentar; gresie; într-o nișă rotundă se distinge bustul unei femei și a unei fete în față. În partea dreaptă se distinge umărul altui personaj și capul unui copil.
Dim.: 33 × 32 × 17 cm;
MJM; inv. 26; Paulovics 1944, 92–93, fig. 45; Pop, Aldea 1972, 508, nr. 21; Țeposu Marinescu 1982, 196, nr. 33.
Pl. CLX/14.

15. Medalion independent; fragmentar; fragment de nișă în formă de scoică înconjurată de corona. În interiorul nișei un bust de femeie și în față un bust de copil.
Dim.: 46 × 16 cm;
MJM; inv. 10; Pop, Moga, Aldea 1972, 509, nr. 23, Țeposu Marinescu 1982,188, nr. 3.

16. Medalion independent; calcar; fragment; într-o nișă circulară sunt reprezentați o femeie și un bărbat ținând doi copii în brațe.
Dim.: 42,5 × 46 × 15 cm;
MJM; inv. 4a-b; Pop, Aldea, Chifor, Lucăcel 1968, 415, nr. 4; Pop, Moga, Aldea 1972; 508, nr. 22; Țeposu Marinescu 1982, 196, nr. 32.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Aediculae

1. Peretele drept al unei edicule; stare de conservare bună; lucrată din gresie în relief; aedicula avea în partea stângă o bordură lată, ușor profilată, destinată prinderii peretelui din spate și un orificiu de fixare deasupra. În partea de jos s-a lăsat o margine nelucrată. Suprafața reliefului este împărțită în trei registre, despărțite prin două bare orizontale, profilate.
Primul registru înfățișează un călăreț spre dreapta. Coada, botul și piciorul calului sunt ridicate. Călărețul, al cărui cap este întors în față, ține într-o mână hățurile, iar în cealaltă lancea. Poartă *tunica manicata* scurtă, încinsă la mijloc și mantie prinsă pe umărul drept cu o fibulă rotundă. Se remarcă harnașamentul bogat al calului. În colțul stâng de sus apare capul unei Meduze.
Registrul al doilea conține imaginea lupoaicei cu gemenii, orientată tot spre dreapta. Lupoaica ține capul aplecat, alăptând copii, redați în profil, stând față în față, sprijiniți într-un genunchi, cu mâna stângă lăsată jos și dreapta ridicată. Deasupra scenei este sculptată o ghirlandă, de capetele căreia atârnă câte un ciorchine de strugure. În spațiul dintre ghirlandă și registrul superior s-au executat trei rozete, legate cu frunze.
Registrul al treilea reprezintă trei personaje în picioare, privind în față. La mijloc un bărbat, îmbrăcat într-o tunică scurtă până la genunchi, încinsă în talie. Deasupra are o haină scurtă, croită dintr-o stofă grosolană, ce cade în linie dreaptă până la șold. De pe umeri atârnă în față un cordon, terminat în unghi, de capătul căruia era agățată probabil o bilă sau un ciucure.
În stânga și dreapta lui sunt înfățișate două femei, în port norico-pannonic, pe care le ține de braț. În mâinile aduse în față ele țin o cunună. Părul este redat sub formă de striuri paralele, încadrând fața până la umeri. La gât poartă câte un colier cu pandantiv, iar rochia este prinsă pe umeri cu fibule de tip norico-pannonic.
Pe perete se păstrează urme de pictură cu miniu și vopsea verde pe fond alb. Cantul era pictat tot în roșu.
Dim.: h = 1,80 m; l = 0,62 m; gr = 0,15 m;
MJM; inv. 4900; Paulovics 1944, 87–88, fig. 25; Pop 1971, 178–179, fig. 5; Floca, Wolski 1973, 20, nr. 51, fig. 65; Țeposu Marinescu 1982, 212, nr. 64.
Pl. CLXI/1.

2. Perete lateral stâng de *aedicula*; lucrare în relief, din gresie; lipsește colțul stâng superior al monumentului; ambele fețe sunt ornamentate. Suprafața peretelui este împărțită în trei registre, din care se păstrează cel inferior. Bordura este lucrată în formă de coloană, cu fusul ornamentat cu vrej de viță, frunze și ciorchine. Baza coloanei este spartă.
Fața interioară: în partea stângă apare o femeie în port norico-pannonic, cu părul redat în striuri. În mâna dreaptă, îndoită din cot și adusă în față,

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ține un ulcior, iar cu stânga oferă o cupă bărbatului din dreapta. Un picior este redat în profil, iar celălalt din față. Bărbatul poartă tunica scurtă cu mâneci și deasupra un fel de surtuc până la talie, din stofă groasă. Mâna stângă, îndoită din cot, este adusă în față. Mâna dreaptă o întinde spre cupa ce-i este oferită. Piciorul drept apare în profil.

Pe fața exterioară este reprezentat un leu spre dreapta, cu laba piciorului stâng pusă pe coapsa animalului căzut la pământ, cu picioarele din față îndoite și capul întors înapoi. Coama leului este bogată, fiind realizată cu ajutorul unor linii incizate. O simplă linie incizată desparte acest registru de cel următor, din figurația căruia se mai văd doar câteva urme. Pe suprafața interioară a peretelui s-au păstrat resturi de vopsea.

Dim.: h = 0,40 m, l = 0,70 m; gr = 0,18 m;

MJM; inv. 4897; Paulovics 1944, 90, fig. 32; Floca, Wolski 1973, 20, nr. 52, fig. 67, 68; Țeposu Marinescu 1982, 204, nr. 26.

Pl. CLXI/2a-b.

3. Perete lateral drept de aediculă; lucrare în relief, din piatră de calcar, din care lipsește partea inferioară și o porțiune din cea superioară. În partea stângă o bordură lată, profilată. Câmpul reliefului este împărțit în trei registre, despărțite prin linii profilate, orizontale.

Primul registru conține un călăreț spre dreapta, cu fața întoarsă spre privitor. Poartă o tunica scurtă și mantie. Cu o mână ține hățurile, cu cealaltă ridică o lance, îndreptată spre un animal sau un personaj răpus, căzut la picioarele calului.

Din scena banchetului funerar, figurată pe registrul al doilea, se păstrează o *mensa tripes*, pe care se găsește un vas cu două torți, flancat de două cupe. În partea stângă apare o *camilla* cu o rochie până la glezne, redată în pliuri bogate și dese. Deasupra are o altă rochie mai scurtă, încinsă în talie cu un cordon îngust, prinsă pe umeri cu fibule mari. Pe piept se vede un colier cu medalion. În mâna stângă, lăsată de-a lungul corpului, ține un coș sau alt obiect, iar în mâna dreaptă, îndoită de la cot și întinsă înainte, un vas. Părul bogat, ce coboară pe umeri, este umflat în părți, fiind realizat cu ajutorul unor striuri fine.

Registrul al treilea păstrează figura unei bocitoare, cu părul despletit, tratat în striuri paralele. Capul este aplecat spre stânga. Mâna stângă este adusă sub bărbie, iar cu dreapta sprijină cotul mâinii stângi. Poartă o tunică cu pliuri bogate verticale, încinsă la mijloc.

Dim.: h = 1,06 m; l = 0,76 m; gr = 0,14 m.

MJM; inv. 23; Paulovics 1944, 89, fig. 27; Floca, Wolski 1973, 20, nr. 53, fig. 63; Țeposu Marinescu 1982, 213, nr. 66.

Pl. CLXI/3.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

4. Perete lateral drept de *aedicula*; lucrare în relief, în piatră de calcar, din care lipsește colțul stâng, superior și cel drept inferior. În stânga se remarcă o bordură lată, reliefată, rezervată îmbinării cu peretele din spate. Câmpul reliefului este împărțit în trei registre, despărțite prin câte o linie îngustă, profilată.

Registrul superior mai păstrează picioarele unui personaj. Alături în dreapta apare silueta unui bărbat, seminud, lăsat într-un genunchi, legat de un stâlp. Partea superioară a corpului lipsește.

În partea centrală este redat un călăreț, cu fața erodată, în galop spre dreapta. Poartă *tunica*, încinsă la mijloc, și o *chlamys* ce flutură în spate. În mâna dreaptă ridicată în sus, ține o lance. Trunchiul și capul sunt întoarse în față. Sub picioarele calului un animal căzut la pământ, cu labele dinainte prinse dedesubt.

Registrul inferior cuprinde o bocitoare îmbrăcată în *tunica* și *stola*. Părul despletit pe umeri, tratat în striuri paralele, cad șerpuind în partea dreaptă a corpului. Capul este aplecat pe umărul stâng. Mâna stângă este adusă sub bărbie, cu dreapta sprijină cotul mâinii stângi.

Dim.: h = 1,2 mm; l = 0,67 m; gr = 0,13–0,17 m;

MJM; piesa este pierdută; Paulovics 1944, 89, fig. 38; Floca, Wolski 1973, 20, nr. 54, fig. 70; Țeposu Marinescu 1982, 213, nr. 65;

Pl. CLXI/4.

5. Perete lateral drept de *aedicula*; lucrare în relief, din gresie păstrată fragmentar; a fost împărțită în trei registre. Se mai păstrează unul din registre, în care este redată figura unui călăreț în galop, spre stânga, îmbrăcat în *tunica* și *chlamys*. Mantia flutură în vânt. Capul călărețului, spatele și partea dinapoi a calului lipsesc. Cu mâna stângă ține frâul.

Cantul este lucrat sub formă de coloană angajată, ornamentată cu vrej de viță, frunze și ciorchini de struguri.

Dim.: h = 0,28 m; l = 0,37 m; gr = 0,1 m;

MJM; inv. FN, Paulovics 1944, 91, fig. 37; Floca, Wolski 1973, 20, nr. 55, fig. 71, Țeposu Marinescu 1982, 212, nr. 63.

Pl. CLXII/5.

6. Perete lateral drept de *aedicula*, lucrare în relief, din calcar, păstrată fragmentar; se păstrează figura unui bărbat, cu tunica scurtă, ce cade în falduri paralele realizate prin incizii puțin adânci. Marginea de jos a tunicii este scoasă în relief, imitând o tivitură. Pe suprafața reliefului se păstrează urme de vopsea roșie.

Dim.: h = 0,30 m; l = 0,34 m; gr = 0,12 m;

Piesa este pierdută Paulovics 1944, 91, fig. 41; Floca, Wolski 1973, 20, nr. 56, Țeposu Marinescu 1982, 206, nr. 35.

Pl. CLXII/6.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

7. Perete lateral stâng de *aedicula*; lucrare în relief din calcar; se păstrează un fragment din registrul superior, cantul lucrat sub formă de coloană angajată, terminată cu un capitel compozit și fusul ornamentat probabil cu vrej de viță și ciorchini de struguri. Într-un chenar simplu, ușor profilat este redată figura unui călăreț spre stânga. Se păstrează numai partea din față a calului, cu picioarele dinainte ridicate în galop. Corpul calului a fost pictat în roșu, urme de miniu fiind vizibile și pe coloană. Se pare că fața exterioară era de asemenea ornamentată, coloana de pe fața interioară continuându-se și aici. Suprafața erodată lasă să se distingă un picior și un baston în formă de cârjă aparținând lui Attis.
Dim.: h = 0,35 m; l = 0,28 m; gr = 0,14 m;
Piesă pierdută; Floca, Wolski 1973, 20, nr. 57, fig. 72.

8. Perete lateral drept de *aedicula*; lucrare din calcar, în relief; în stânga se distinge o linie incizată, ce despărțea câmpul reliefului de bordura ce urma la prinderea peretelui posterior, parțial spartă. În partea de jos se distinge o parte din tunica sau rochia lungă până la glezne a unei femei, cu pliuri dese, paralele.
Dim.: h = 0,33 m, l = 0,30 m; gr = 0,14 m.
MJM; inv. FN, Floca, Wolski 1973, 20, nr. 58; fig. 73; Țeposu Marinescu 1982, 222, nr. 108.

9. Acoperiș de *aedicula*; din piatră de calcar; face parte din categoria acoperișurilor boltite în pantă dublă. În față, de o parte și de alta a crestei, se găsea câte un leu culcat pe labe. Lateral, partea de jos a acoperișului este profilată. Arcul de boltă, în loc de fronton, este ornamentat cu o serie de motive decorative și profiluri.
Dim.: h = 0,42 m; l = 0,69 m;
MJM; inv. FN; Paulovics 1944, 89, fig. 31; Floca, Wolski 1973, 20, nr. 59, fig. 74; Țeposu Marinescu 1982, 199, nr. 3.
Pl. CLXII/7.

G. Piese arhitectonice

Numărul acestor piese este destul de mare, dar aproape toate se păstrează într-o stare fragmentară. Aceasta este rațiunea pentru care ne-am oprit numai asupra a trei piese cu o stare de conservare mai bună.

Piesele fragmentare reprezintă părți mărunte ale unor fusuri de coloană, capiteluri, în special volute și fragmente de baze de coloane dreptunghiulare. Toate acestea sunt confecționate din calcar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Prezența acestor piese în așezarea de la Cristești este importantă, deoarece indică prezența unor anumite tipuri de edificii publice sau religioase la care se pretau astfel de elemente arhitecturale.

Cea mai importantă piesă arhitecturală considerăm a fi arhitrava din gresie care atestă pe *Hermeros lapidarius*. *Officina* lui Hermeros nu a fost identificată pe teren, dar se pare că a activat la Cristești și a imprimat un stil propriu, caracteristic zonei de est a Daciei Superior – zonă pe care a aprovizionat-o cu produsele sale.

CATALOG

1. Arhitravă din gresie; fragmentară; se păstrează partea dreaptă dintr-o placă ce era așezată pe o clădire sau monument; înălțimea literelor = 6 cm; în MJM se păstrează fragmentul IDARIVS F. Numele pietrarului a rămas necunoscut până în 1965, când a fost reîntregit de I. I. Russu. Partea care lipsește a fost văzută și publicată de Teglas 1911, 505 (HERMEROS LAI), astăzi această parte a piesei este pierdută.
   Dim.: 50 x 20 x 15 cm.
   Floca 1937, 15, fig. 9; Pulovics 1944, 83; Russu 1964, 183, IDR, III/4, 101, nr. 134.
   Pl. CLXII/8.
2. Capitel compozit; la bază posedă o bogată coroană de foi de acant iar deasupra are volute de formă ionică.
   Dim.: 53 x 48 x 22 cm.
   Inedit.
   Pl. CLXII/9.
3. Fus de coloană; fragment; baza este pătrată și profilată și are un orificiu de fixare a coloanei;
   Dim.: 25 x 25 x 35 cm.
   Coloana este canelată numai pe o jumătate din circumferință, semn că coloana era așezată lângă un perete sau flanca o intrare.
   Dim.: 70 x 25 cm.
   Inedit.
   Pl. CLXII/10.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

H. Statui și statuete din piatră

Statuaria în piatră este ilustrată la Cristești prin câteva lucrări cu înalt nivel artistic: statuia din calcar reprezentându-l pe Iupiter pe tron (tipul iconografic *Iupiter tronans* sau *Verospi*)[487], capul de alabastru al zeiței Iunona[488], un tors de marmură albă[489], o statuetă fragmentară din alabastru, reprezentându-l pe Liber Pater sau Hercules Bibax[490], capul de marmură al lui Liber Pater[491] și statuia unui *genius*.[492]

Dacă statuetele realizate într-o manieră artistică deosebită - cum este capul Iunonei, de exemplu - provin din import[493], celelalte par a fi produse locale, realizate la Cristești sau aduse aici din alte centre ale Daciei.

Elementul definitoriu al sculpturii este caracterul imitativ impus de canoanele artei clasice. Astfel, tipul de statuie reprezentându-l pe Iupiter pe tron are la origine celebrul monument sculptat de Fidias.[494] Același lucru este valabil și în cazul reprezentării lui Hercules[495], Liber sau Iunona.

Nu același lucru se poate spune și despre geniul din marmură, care poartă un *modius* iar părul este pieptănat în volute, trădând o manieră orientală[496]. De altfel, analizele efectuate pe eșantioane din această piesă dovedesc proveniența marmurei din centrele de la Marmara sau Usak din Asia Mică. Probabil piesa a fost sculptată în aceea zonă și importată în Dacia.[497]

Potrivit aceluiași studiu[498], se pare că marmura locală era folosită la monumente arhitecturale, construcții, inscripții. Produsele artistice de mici dimensiuni și artefactele cu caracter votiv au fost în general importate. Transportul acestor sculpturi de la o distanță considerabilă avea rațiuni religioase.

Din așezarea de la Cristești provin produse sculpturale cu reprezentarea divinităților greco-romane. Dar analizând și celelalte piese (teracote și tipare), cu reprezentarea unor divinități, se pare că repertoriul reprezentărilor figurate a fost mult mai mare, atât în categoria divinităților greco-romane cât și în categoria celor orientale, care apar reprezentate în piatră.

---

487 Paulovics 1944, 86, fig. 22; Isac 1974, 76-77, Pl. II/3a-b; Husar, Man 1996, Pl. VI/1a-b.
488 Floca 1937, 8-9; Zrinyi 1977, 98; Husar, Man 1996, 28, Pl. VI/2.
489 Paulovics 1944, 87, fig. 23.
490 Pop 1970, 152; Husar, Man 1996, Pl. VI/5.
491 Husar, Man 1996, 28, Pl. VI/4.
492 Zrinyi 1977, 98, Pl. L; Husar, Man 1996, 28, Pl. VI/3.
493 Zrinyi 1977, 98.
494 Isac 1974, 76.
495 Pop 1972, 150.
496 Zrinyi 1977, 98.
497 Muler et alli 1997, 437.
498 Muler et alli 1997, p.451.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1. Statuie; calcar, stare de conservare: fragmentară; dar partea care se păstrează este bine conservată; lipsesc capul, brațele și partea inferioară a monumentului. Este o statuie cu trăsături armonioase și bine proporționate. Jupiter este reprezentat în ipostaza Iupiter Tronans. Tronul este neornamentat, dar bine finisat, inclusiv în partea din spate iar dedesubtul tronului se păstrează o gaură de fixare. Deși se păstrează numai bustul zeului acesta este lucrat îngrijit, bine proporționat. Picioarele îi sunt acoperite de o mantie cu pliuri. Singurul atribut care se păstrează este vulturul așezat la picioarele zeului. Acesta are aripile deschise pentru zbor, iar penele sunt sculptate sub forma unor solzi mari, bine reliefați.
   Dim.: 60 x 44 x 35 cm;
   MJM; inv. 5; Paulovics 1944, 86, fig. 22; Isac 1974, 76–77, Pl. II/3a-b; Husar, Man 1996, Pl. VI;
   Datare: sec. II d. Hr.;
   Pl. CLXIII/11.
2. Cap de statuetă votivă; alabastru; stare de conservare bună; înfățișează un superb cap al zeiței Iunona. Părul pieptănat cu cărare la mijloc, este prins la ceafă într-un coc, câte două bucle laterale căzând de-a lungul gâtului. Pe cap poartă o diademă semicirculară, ornamentată cu caneluri verticale. Piesa este de import.
   Dim.: H = 13,5 cm;
   MJM; inv. 554; Floca 1937, 8–9; Zrinyi 1977, 98; Husar; Man 1996, 28, Pl. VI/2;
   Datare: sec. II d. Hr.;
   Pl. CLXIV/13.
3. Statuetă; alabastru; fragmentară; reprezintă un personaj tânăr (Liber Pater), nud, în picioare, cu capul și gambele distruse. Brațul drept este îndoit la spate, iar în mâna stângă ține un vas rotund, cu gura largă, probabil o patera, pe care o strânge la piept. Cotul stâng este sprijinit pe trunchiul unui copac. Piesa se pare că făcea parte dintr-un grup sculptural, dovadă în acest sens constituindu-l restul asimetric păstrat pe coapsa dreaptă a personajului. Execuția monumentului este mediocră, bustul și coapsele fiind lise, fără alte elemente anatomice.
   Dim.: h = 26,3 cm; l = 14,8 cm;
   MJM; inv. 2933; Pop 1970, 152; Husar, Man 1996, Pl. VI/5;
   Datare: sec. II–III d. Hr.;
   Pl. CLXIV/15.
4. Cap de statuetă votivă; marmură, se păstrează doar capul; îl prezintă pe Liber Pater în ipostaza Lyceios; trăsăturile feței și părul buclat sunt bine redate, simetrice. Piesa are o valoare artistică mai mare decât precedenta.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Dim.: H = 8,5 cm;
MJM; inv. 4303; Husar, Man 1996, 28, Pl. VI/4;
Datare: sec. II–III d. Hr.;
Pl. CLXIV/14.

5. Fragment de statuie; marmură albă; se păstrează un fragment care seamănă cu un tors. Paulovics publică această piesă ca fiind Amor cu aripi călărind un delfin. Oricum acest fragment făcea parte dintr-un monument de dimensiuni mai mari.
H = 21,5 cm;
MJM; inv. FN; Paulovics 1944, 87, fig. 23;
Datare: sec. II–III d. Hr.;

6. Statuie; marmură; reprezintă un genius în picioare. Pe cap poartă un modius, iar părul buclat îi atârnă până la umeri. Ochii și nasul sunt puternic reliefați, iar în schimb gura abia se percepe. Brațele îi lipsesc, bustul este gol, cu detaliile anatomice bine conturate. Partea inferioară este acoperită până la glezne de o manta iar un colț atârnă de umărul stâng. Lângă piciorul stâng apare o barcă miniaturală cu un personaj feminin slab conservat. Piesa provine din Asia Mică. Analogii: Saalburg și Philippeville, în Reinach 1906–1910, Pl. 14/9, 14/6;
Dim.: H = 70 cm; l soclu = 27 cm;
MJM; inv. FN; Zrinyi 1977, 98, Pl. L; Husar, Man 1996, 28, Pl. VI/3;
Datare: sec. III d. Hr.;
Pl. CLXIII/12.

I. Obiecte din os

Numărul obiectelor din os și corn, descoperite în săpături sistematice și întâmplătoare este mic, semn că materialul osos era folosit numai pentru anumite categorii de obiecte. Materia primă utilizată o reprezintă oasele menajere provenite de la animale mari, dinți de animale, coarne de ovine și caprine etc. Culoarea variază și ea de la nuanțe de alb-gălbui, cenușiu și brun. Marea lor majoritate sunt lustruite, ornamentația fiind realizată prin incizie, șlefuire sau cioplire fină.[499] Toate piesele de os descoperite în așezarea de la Cristești au fost descoperite în săpăturile vechi din 1928[500] sau 1950[501], cu excepția mânerului care a fost descoperit accidental în malul Mureșului și a aplici care provine din săpăturile din 1962.[502]

---

499 Petică, Zrinyi 2000, 123-128.
500 Săpături executate de Aurel Filimon.
501 Săpături executate de Dorin Popescu.
502 Săpături executate de Dumitru Protase și Andrei Zrinyi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În raport de funcționalitatea lor, piesele de os pot fi clasificate în următoarele categorii.[503]

1. Piese de uz casnic

În această categorie bronzurile domină osul, cu toate că osul continuă să fie utilizat pe scară largă. În așezarea de la Cristești au fost descoperite 8 ace de cusut și 6 fragmente de ace. Multe dintre acestea au urechea ruptă, semn al unei întrebuințări îndelungate. Străpungătoarele continuă să fie folosite pentru perforarea materialelor mai tari (piele, țesături tari, blănuri), unele dintre exemplarele descoperite au fost doar începute, prezentând fațete tăiate sau urmele despicării oaselor crude. Din această categorie face parte și un mâner de la un cuțit de fier.

2. Piese de toaletă și podoabă

Majoritatea acestor piese sunt simple și fragmentare. Menționăm la această categorie 9 ace de păr, dintre care doar trei sunt ornamentate și o aplică plată, probabil pentru centură.

Acele de păr (*acus crinalis, comatoria*)[504], erau folosite și de bărbați și de femei, cu scopul de a aranja și de a menține coafura. Asemenea piese erau folosite frecvent și pentru extracția de cosmetice și parfumuri din flacoane.

Acele de păr erau făcute din os, bronz, fildeş sau metale prețioase. Doar trei ace de păr de la Cristeşti au un capăt ornamentat, celelalte fiind simple, cu capătul rotunjit sau în stare fragmentară. De aceea, o tipologie a lor nu se poate realiza. Acele de păr de la Cristeşti sunt cele obişnuite și au analogii fără probleme în Dacia.

3. Instrumente medicale

Din această categorie fac parte: o mică spatulă-sondă (*spatomella*)[505], o sondă pentru ureche (*specillum oricularium*)[506] și o linguriță (*cochlear*)[507], din care s-a păstrat doar mânerul cu urma cavității. Încadrarea acestor piese în categoria instrumentelor medicale este relativă, deoarece ele puteau fi folosite și în alte scopuri.

4. Piese de echipament militar

În această categorie se încadrează o singură piesă, și anume, întăritura din os, cu cavitatea pentru coardă, a unui arc.

5. Piese pentru jocuri

Zarurile[508] și piesele de joc se foloseau împreună. Acestea erau numite *tesserae*[509] și cuprindeau obiecte mici, rectangulare, pătrate sau cubice.

---

503 Studii mai recente referitoare la obiectele din os descoperite pe teritoriul Daciei romane: Alicu, Nemeş 1982, 345–366; Gudea, Bajusz 1990–1991, 81–126; Cociş, Alicu 1993, 113–149.

504 DA, I, 1877, 61.

505 DA IV,2, 1419–1420.

506 Matthaus 1988, 31.

507 DA; III, 2, 1253–1254.

508 DA; 5.1, 1919, 125.

509 DA, 1, 1877, 180.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Jocurile cu zarurile erau foarte populare în lumea greacă și romană, de aceea ele se întâlnesc în special în mediul militar.[510]

Pe lângă un zar și un jeton, în așezarea de la Cristești s-a mai descoperit și un pahar pentru aruncat zarurile.

6. Diverse

În această categorie am inclus o prăsea-lamă și un *stilus* fragmentar sau mai degrabă un ac de păr. Aceste obiecte din os, fără valoare intrinsecă, istorică sau artistică deosebită oferă elemente din viața cotidiană și reflectă unele dintre preocupările și mijloacele de distracție ale locuitorilor așezării.

CATALOG

1. Ac; culoare galben deschis; stare de conservare bună; după ureche piesa este retezată; analogii: Cociș-Alicu, 1993, nr. 136;
   Dim.: L = 9,7 cm;
   MJM; inv. 4162; Petică, Zrinyi 2000, 124;
   Pl. CLXV/1.
2. Ac; culoare galben deschis; stare de conservare bună (urechea știrbită), analogii: Cociș-Alicu 1993, nr. 122;
   Dim.: L = 12,4 cm;
   MJM; inv. 815; Petică, Zrinyi 2000, 124;
   Pl. CLXV/2.
3. Ac; culoare brună; stare de conservare bună; ac simplu cu arcuire naturală; analogii: Cociș-Alicu 1993, nr. 122;
   Dim.: L = 13,9 cm;
   MJM; inv. 814; Petică, Zrinyi 2000, 124;
   Pl. CLXV/3.
4. Ac; culoare brun-cenușiu; stare de conservare mediocră (vârful și urechea sunt rupte); ac simplu;
   Dim.: L = 8,7 cm;
   MJM; inv. 812; Petică, Zrinyi 2000, 124;
   Pl. CLXV/4.
5. Ac; culoare cenușie; conservare bună (vârful rupt); ac simplu cu diametrul orificiului deosebit de mic; Cociș-Alicu 1993; nr. 136.
   Dim.: L = 9 cm;
   MJM; inv. 821; Petică, Zrinyi 2000, 124;
   Pl. CLXV/5.
6. Ac; culoare cenușiu deschis; stare de conservare bună; ac simplu cu capătul ușor rotunjit, urechea dispusă oblic; Cociș-Alicu 1993; nr. 134;
   Dim.: L = 7,5 cm;

---

[510] Paki, Cociș 1993, 149–161.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

MJM; inv. 804; Petică, Zrinyi 2000, 124;
Pl. CLXV/6.

7. Ac; culoare cenușie; conservare mediocră (vârful și urechea rupte); ac simplu;
Dim.: L = 9 cm;
MJM; inv. 817; Petică, Zrinyi 2000, 124;
Pl. CLXV/7.

8. Ac; culoare brun deschis; stare de conservare mediocră (vârful şi urechea rupte); ac simplu;
Dim.: L = 8 cm;
MJM; inv. 818; Petică, Zrinyi 2000, 124;
Pl. CLXV/8.

9. Străpungător; dinte de rozător culoare brun-gălbuie; stare de conservare bună;
Dim.: L = 4,1 cm;
MJM; inv. 905; Petică, Zrinyi 2000, 124;
Pl. CLXVI/9.

10. Străpungător; dinte de rozător culoare brun-gălbuie; stare de conservare bună;
Dim.: L = 3,9 cm;
MJM; inv. 835; Petică, Zrinyi 2000, 124;
Pl. CLXVI/10.

11. Străpungător; dinte de rozător culoare brun-gălbuie; stare de conservare bună;
Dim.: L = 4 cm;
MJM; inv. 840; Petică, Zrinyi 2000, 124;
Pl. CLXVI/11.

12. Străpungător; corn de ovicaprină; culoare brună; stare de conservare bună; prezintă urme de şlefuire, vârful este rupt;
Dim.: L = 7,9 cm; Gr = 2 cm;
MJM; inv. 845; Petică, Zrinyi 2000, 124;
Pl. CLXVI/12.

13. Străpungător; corn de cerb; culoare cenuşie; stare de conservare fragmentară;
Dim.: L = 5,7 cm; Gr = 1,9 cm;
MJM; inv. 854; Petică, Zrinyi 2000, 124;
Pl. CLXVI/13.

14. Străpungător; os tubular; culoare cenușie; stare de conservare fragmentară (vârful rupt);
Dim.: L = 9,3 cm;
MJM; inv. 842; Petică, Zrinyi 2000, 124;
Pl. CLXVI/14.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

15. Străpungător; os tubular; culoare brun deschis; stare de conservare fragmentară (vârful rupt);
Dim.: L = 11,1 cm;
MJM; inv. 841; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVI/15.

16. Străpungător; corn de cerb; culoare brun-gălbuie; stare de conservare fragmentară (vârful este rupt); la bază prezintă urme de tăiere;
Dim.: L = 10,2 cm; Gr = 2,7 cm;
MJM; inv. 2571; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVI/16.

17. Străpungător; os de pasăre; culoare gălbuie; stare de conservare bună; cu urme de utilizare;
Dim.: L = 11,3 cm;
MJM; inv. 849; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVI/17.

Fragmente de ace

18. Ac; culoare galben închis; conservare mediocră (ambele capete rupte);
Dim.: L = 3,8 cm;
MJM; inv. 836; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVII/18.

19. Ac; culoare cenușie; conservare mediocră (ambele capete rupte);
Dim.: L = 3,2 cm;
MJM; inv 838; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVII/19.

20. Ac; culoare galben închis; conservare fragmentară;
Dim.: L = 5,1 cm;
MJM; inv. 831; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVII/20.

21. Ac; culoare cenușie; conservare fragmentară; Gudea-Bajusz 1991, tip. 1, var. 3;
Dim.: L = 5,1 cm;
MJM; inv. 807; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVII/21.

22. Ac; culoare galben închis; conservare fragmentară;
Dim.: L = 5,4 cm;
MJM; inv. 837 Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVII/22

23. Ac; culoare galben închis; conservare fragmentară; arcuit natural;
Dim.: L = 7,6 cm;
MJM; inv. 855; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVII/23.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ace de păr

24. Ac; culoare alb-gălbuie; conservare bună; ornament cu trei gulere urmate de un con de pin, apoi încă două gulere mai mici, terminându-se cu un con alungit; Gudea-Bajusz 1991, tip IV, var. VI;
Dim.: L = 13,8 cm; Ldecor = 3,8 cm;
MJM; inv. 824; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVII/24.
25. Ac; culoare brun deschis; conservare bună; decorat cu două inele şi un corp bitronconic; Gudea-Bajusz 1991; tipul IV, var. 5;
Dim.: L = 11,1 cm; Ldecor = 3,8 cm;
MJM; inv. 826; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVII/25.
26. Ac; culoare galben închis; conservare bună; ac simplu cu terminaţie conică; Gudea-Bajusz 1991, tip 1, var. 2;
Dim.: L = 12 cm;
MJM; inv. 830; Petică, Zrinyi 2000, 126;
Pl. CLXVII/26.
27. Ac; culoare brună; conservare bună; ac simplu cu capătul rotunjit; Gudea-Bajusz; 1991, tip I, var.3;
Dim.: L = 11,6 cm;
MJM; inv. 810; Petică, Zrinyi 2000, 126;
Pl. CLXVII/27.
28. Ac; culoare brun închis; conservare fragmentară (ciobit la ambele capete); ac simplu fără decor; Gudea-Bajusz, 1991, tip I, var. i;
Dim.: L = 12,6 cm;
MJM; inv. 813; Petică, Zrinyi 2000, 126;
Pl. CLXVII/28.
29. Ac; culoare brun deschis; conservare fragmentară (ciobit la ambele capete), ac simplu fără decor;
Dim.: L = 10,9 cm;
MJM; inv. 811; Petică, Zrinyi 2000, 126;
Pl. CLXVII/29.
30. Ac; culoare brun deschis; conservare bună; ac simplu fără decor, uşor rotunjit la capăt; Gudea-Bajusz 1991, tip I, var. 3;
Dim.: L = 11,8 cm;
MJM; inv. 806; Petică, Zrinyi 2000, 126;
Pl. CLXVII/30.
31. Ac; culoare alb-gălbui; conservare bună; ac simplu cu capătul rotunjit; Gudea-Bajusz 1991; tip I, var. 4;
Dim.: L = 11,8 cm;
MJM; inv. 807; Petică, Zrinyi 2000, 126;
Pl. CLXVIII/31.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

32. Ac, culoare brun-gălbuie; conservare fragmentară (parte ascuțită ruptă);
Dim.: L = 5,6 cm;
MJM; inv. 823; Petică, Zrinyi 2000, 126;
Pl. CLXVIII/32.

Mânere

33. Mâner de la un cuțit; culoare brun deschis; puternic deteriorat; ornamentat cu incizii paralele oblice pe partea dorsală și linii hașurate în zona inferioară, ușor bombată; în partea de jos prezintă urmele unui nit, înconjurat de un cerc incizat; hașurarea se termină cu două linii paralele care se repetă la un cm distanță, precum și în zona gărzii; în cavitatea mânerului se mai păstrează resturile lamei de fier;
Dim.: L = 9,7 cm; l = 1,6 cm;
MJM; inv. 4163; Petică, Zrinyi 2000, 125;
Pl. CLXVIII/33.

Instrumente medicale

35. Spatulă-sondă; culoare brun deschis; conservare fragmentară (din instrument se păstrează doar lopățica spatulei);
Dim.: L = 8,3 cm;
MJM; inv. 834; Petică, Zrinyi 2000, 127;
Pl. CLXVIII/35.

36. Sondă pentru ureche; culoare brun-gălbuie; conservare bună; S. Cociș, în *Apulum*, XXVII, fig. 3/4;
Dim.: L = 8,7 cm;
MJM; inv. 827; Petică, Zrinyi 2000, 127;
Pl. CLXVIII/36.

37. Linguriță; culoare alb-gălbui; conservare fragmentară; se păstrează mânerul și baza cavității linguriței; decorată cu un inel terminat cu un ornament guttiform;
Dim.: L = 9,3 cm;
MJM; inv. FN, Petică, Zrinyi 2000, 127;
Pl. CLXVIII/37.

38. Piesă pentru arc; culoare galben închis; conservare fragmentară; piesă alungită pentru întărirea capetelor arcului, cu o cavitate pentru legarea corzii;
Dim.: L = 22,8 cm, h = 2 cm;
MJM; inv. 850; Petică, Zrinyi 2000, 127;
Pl. CLXIX/38.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Piese pentru jocuri

39. Zar; culoare cenușie; conservare bună; cu suprafețele lustruite; valorile sunt compuse din puncte înconjurate de câte două cercuri concentrice incizate; tip Alicu-Nemeș, 1982, nr. 88;
Dim.: L = 15 × 15 × 11 mm;
MJM; inv. 856; Petică, Zrinyi 2000, 127;
Pl. CLXVIII/39.

40. Pahar pentru aruncat zarurile (*fritillus*); culoare brună; stare fragmentară; suprafața este lustruită și decorată cu benzi de linii incizate;
Dim.: L = 4,4 cm; h = 3,2 cm; diam = 3,7 cm;
MJM; inv. 1486; Petică, Zrinyi 2000, 127;
Pl. CLXIX/40.

41. Jeton (*Tessera*); culoare gălbuie; conservare bună; piesa este decorată cu cinci cercuri concentrice incizate, păstrându-se la margine o suprafață netedă; Alicu-Nemeș, 1982, tip a, Pl. V, nr. 10;
Dim.: diam = 2,1 cm;
MJM; inv. 857; Petică, Zrinyi 2000, 127;
Pl. CLXIX/41.

Diverse piese de os

42. Prăsea; culoare alb-gălbui; conservare bună; piesa prezintă trei orificii (probabil pentru niturile de fixare ale lamei), în jurul cărora la marginile piesei se află un decor traforat constând din patru zimțări, orientate două spre stânga și două spre dreapta. Același ornament îl întâlnim și în zona lamei, iar în partea inferioară, ciobită, se află un orificiu pentru agățat; suprafața este bine lustruită;
Dim.: L = 12,3 cm; l = 1,8 cm; gr = 4 mm;
MJM; inv. 852; Petică, Zrinyi 2000, 128;
Pl. CLXIX/42.

43. Stilus (sau ac de păr); culoare brun-gălbuie; conservare fragmentară; piesa prezintă urmele unei aplatizări, iar la celălalt capăt se termină printr-un inel și un vârf ascuțit de 1,5 cm;
Dim.: L = 9,4 cm;
MJM; inv. 828; Petică, Zrinyi 2000, 128;
Pl. CLXIX/43.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

IX. Concluzii

Vicusul roman de la Cristeşti care se întinde pe o suprafaţă de câteva hectare pe ambele maluri ale Mureşului, a atras atenţia colecţionarilor şi arheologilor încă de la sfârşitul secolului trecut, printr-un număr mare de descoperiri.

În aşezare au fost descoperite numai urmele unor locuinţe de suprafaţă, cu o sumară temelie din piatră şi pereţi din chirpici sau cu substrucţia din bârne de lemn sau pari, care erau dispuse după un anumit plan de-a lungul străzilor interioare. Despre dispunerea locuinţelor în teren nu dispunem de datele necesare, dar se poate presupune că exista o anumită ordonare a lor, astfel încât fiecare casă să aibă acces la uliţele pietruite sau numai de pământ ale aşezării. D. Popescu a descoperit în 1950 un canal de scurgere din cărămizi dreptunghiulare, despre care nu se poate preciza dacă a servit o anume construcţie sau reprezenta o utilitate publică.

În cuprinsul aşezării trebuie să fi existat şi construcţii mai importante, dovadă fiind cantitatea mare de materiale de construcţie: cărămizi, ţigle, tuburi pentru aducţiunea apei, piese arhitecturale (coloane, capiteluri), care dacă nu provin din castru – nu-şi găsesc rostul în locuinţele cu pereţi de chirpici descoperite de-a lungul timpului.

Construcţiile, utilităţile publice, ca şi planimetria aşezării –în primul rând concentrarea zonei meşteşugăreşti în apropierea râului Mureş – relevă faptul că elemente de arhitectură romană şi unele elemente de urbanism sunt prezente la scară redusă şi în mediul rural.

Problematica atelierelor şi a cuptoarelor de olărit este destul de ambiguă din cauza materialelor documentare insuficiente care ne-au stat la dispoziţie. Sigură este descoperirea celor şase cuptoare de ars ceramică, care funcţionau pe lângă nişte ateliere, majoritatea dispuse de-a lungul Mureşului şi cuptorul descoperit în 2007, care, credem noi a aparţinut officinei militare a castrului.

În ceea ce priveşte reţeaua stradală din interiorul aşezării, se pare că cel puţin o parte era constituită din străzi pietruite. Urmele unei asemenea străzi au fost surprinse atât în parcela agricolă de lângă calea ferată, cât şi în apropierea

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Mureșului. Această stradă se prezintă ca o lentilă de piatră cu o lățime medie de 4 m. După orientarea sa în teren, această stradă străbătea așezarea de la calea ferată până la Mureș.

Având în vedere descoperirile din anul 2000 de pe malul drept al Mureșului, care demonstrează locuirea intensă și pe malul drept al râului, se poate presupune existența unui pod, care făcea legătura între cele două părți ale așezării.

Cimitirul nu a fost identificat pe teren, deși prezența lui este bine atestată, prin numeroase monumente funerare descoperite de-a lungul timpului.

Baza economică a așezării o constituia producția ceramică diversificată, care acoperea atât necesitățile așezării și a castrului dar și a zonei estice a Daciei. În atelierele așezării au fost confecționate vase ceramice de uz comun, ceramică locală de lux: *terra sigillata* locală, ceramică ștampilată, barbotinată, alte tipuri de ceramică cu decor aplicat. Această ceramică de lux locală, cu elemente specifice producției ceramice de la Cristești, a fost confecționată din nevoia de a acoperi nevoile locale de ceramică de lux. Producția acestora este dovedită prin prezența tiparelor pentru confecționat vase *terra sigillata*, cât și a poansoanelor cu care se ornamentau vasele ștampilate. Tot în atelierele locale au fost produse o parte din opaițe și figurinele de lut ars.

Producția ceramică de la Cristești se distinge prin calitate și varietatea categoriilor ieșite din atelierele așezării. Cele 7 cuptoare descoperite, prezența unor mărci de meșter care nu au fost identificate în altă parte, tiparele și materialul ceramic abundent, demonstrează existența unei industrii locale de ceramică.

Ceramica locală, atât cea comună cât și cea de lux este confecționată dintr-o pastă superioară, de culoare roșie, care este specifică acestui centru ceramic. Nu lipsesc nici vasele gri și negre, care însă, din punct de vedere al calității, sunt inferioare celor roșii.

Cantitativ, ceramica comună este covârșitor mai numeroasă decât cea de lux. Ca formă și funcționalitate, ceramica de uz comun cuprinde tipurile de vase romane cunoscute în Dacia: vase mari de provizii și de păstrat hrana, vase pentru pregătirea alimentelor și servirea mesei și recipientele specifice pentru lichide.

Dacă formele vaselor sunt foarte diverse, nu același lucru se poate afirma despre decorul ceramicii de uz comun, acesta fiind format în primul rând din caneluri, numărul și amplasarea lor variind în funcție de tipul de vas pe care a fost aplicat. În ceea ce privește ceramica gri de uz comun, trebuie subliniat faptul că, deși respectă o parte din formele ceramicii roșii, totuși formele ei sunt mai puțin variate și decorul este stereotip.

Foarte diversificată apare ceramica de lux locală: imitații locale de *terra sigillata*, ceramică ștampilată, barbotinată, alte tipuri de ceramică cu decor aplicat. Atât imitațiile locale de *terra sigillata,* cât și ceramica ștampilată au fost confecționate din nevoia de a acoperi nevoile locale de ceramică de lux. Producția acestora la Cristești este dovedită prin prezența tiparelor pentru vase *terra sigillata*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

și a poansoanelor cu care se ornamentau vasele ștampilate. Ambele tipuri de recipiente prezintă un bogat repertoriu de motive geometrice, vegetale și animaliere. O parte considerabilă a motivelor decorative provin, ca inspirație de pe vasele *terra sigillata* de import.

Referitor la ceramica cu decor aplicat, menționăm în primul rând vasele decorate cu șerpi, care serveau la oficierea unor culte. Descoperirea unui tipar de medalion cu reprezentarea lui Serapis ne întărește convingerea că ceramiștii locali produceau tipare pentru prăjituri votive cât și medalioane pentru vase.

În așezare au fost descoperite numeroase opaițe din lut, majoritatea aparținând tipului *Firmalampen* – dar o parte dintre ele reprezintă producții locale. De multe ori este greu de precizat locul de proveniență a unor opaițe: din import, alt centru ceramic din Dacia sau producție locală, tocmai datorită copierii fidele a acestor opaițe în orice centru ceramic mai mare. În mod sigur sunt produse locale, toate opaițele din pastă gălbuie-roșiatică și gri, fără ștampila meșterului și opaițele cu ștampila unor meșteri care și-au avut *officina* la Cristești.

Fără nici o îndoială, micile figurine din lut ars ale zeităților au fost făcute de către coroplaștii locali, cele mai multe *terracotta* fiind de tipul Venus, Iuno, Hygia, Silenus.

O parte a atelierelor ceramice pot fi identificate pe cale epigrafică, prin analiza ștampilelor de meșter, a unor nume în *graffiti* și a altor semne lăsate de olari în pasta moale a vaselor. Aceste mărci și nume sunt prezente în primul rând pe opaițe, dar și pe vase. Nu am luat în considerare numele prezente pe unele vase, deoarece aceste nume puteau fi zgâriate și de proprietarii lor, după ce ei au intrat în posesia vaselor.

Aceste indicii epigrafice ar fi:

- Ștampilă pe opaiț: *Gaius Gemellus*
- Ștampilă pe opaiț: *Titus*
- Ștampilă pe opaiț: *CAI*
- Graffiti pe opaiț: *AONIA (Avonianus)*
- Ștampilă pe vas: *FELIX*

Tot în cadrul așezării au fost fabricate și materialele de construcții din ceramică. Nu se cunoaște dacă la Cristești a funcționat și officina militară, care să fi executat materialele de construcție specifice unității militare. Probabil cuptorul descoperit în 2007, care avea în preajmă mult material tegular ștampilat să fi aparținut unei asemenea officine.

Activitatea de prelucrare a pietrei este dovedită epigrafic prin prezența lui *Hermeros Lapidarius*, dar și din punct de vedere artistic prin prezența a numeroase inscripții, monumente votive, funerare și arhitecturale, care completează imaginea despre existența unor construcții publice.

Cele mai bine reprezentate sunt monumentele funerare, în așezare fiind prezente trei tipuri distincte: stele, medalioane și edicule. Monumentele funerare

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

de la Cristești se individualizează prin câteva trăsături specifice. Atât populația așezării, cât și lapicizii au preferat tipurile de monumente executate în stil norico-pannonic, apropiindu-se ca stil artistic mai mult de Dacia Porolissensis, decât de Dacia Superior.

O manieră comună de realizare se distinge pentru fiecare categorie de monumente. Stelele funerare sunt flancate de coloane, iar decorul ocupă toată suprafața, demonstrând un *horror vacui* tipic provincial. La fel, medalioanele prezintă și ele o manieră comună de realizare, fapt explicabil numai prin producerea în același atelier.

Un stil distinct de execuție apare și la pereții de *aedicula*. Astfel, iconografia și scenele banchetului funerar se apropie foarte mult de reprezentările pannonice. Reprezentarea defuncților – îmbrăcăminte, piese de podoabă, coafură – este caracteristică unei populații norico-pannonice, care și-a lăsat amprenta culturală pe monumentele de la Cristești.

Deși nu s-au realizat studii aprofundate despre caracteristicile fiecărui centru de prelucrare a pietrei din Dacia, de mult timp este cunoscut centrul de prelucrare a pietrei de la Cristești, unde a activat un timp și *Hermeros,* singurul lapicid atestat epigrafic.

Există însă și alte meșteșuguri practicate la o scară mai mică, fiind în directă legătură cu activitățile cotidiene: prelucrarea metalelor și a osului.

Dacă din punct de vedere economic, vicusul de la Cristești are un caracter predominant meșteșugăresc și comercial, nu este mai puțin adevărat că o parte a locuitorilor erau ocupați cu agricultura și sectoarele ei adiacente.

Caracterul predominant meșteșugăresc al așezării, lasă de presupus și existența unei activități comerciale locale, în special cu produse ceramice. Se poate afirma că existau atât magazine de desfacere a produselor ceramice, probabil în cadrul atelierelor, dar și târguri periodice, unde se întruneau comercianți veniți și din alte zone. De asemenea, populația sau comercianții se aprovizionau cu produse de lux din centrele urbane mai apropiate, pe care le aduceau în așezare.

Oricum, trebuie avut în vedere faptul că produsele ajunse în așezare pe cale comercială sunt de două tipuri:

- obiecte importate din alte provincii și achiziționate din centrele urbane, care erau și cele mai mari centre comerciale ale Daciei;

- obiecte produse în alte centre meșteșugărești ale provinciei.

În așezare s-au descoperit mai multe produse de import: amfore, vase *terra sigillata* și opaițe. Un gât de amforă provenind din sudul Galliei și purtând inscripția negustorului *Amantinus* dovedește că unii locuitori foloseau uleiuri din import, de bună calitate. În categoria produselor de import, cel mai bine reprezentate sunt vasele *terra sigillata,* care proveneau din centrele specializate de la Rheinzabern, iar altele din Gallia centrală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Opaițele de import provin din nordul Italiei, cele mai multe purtând marca *Fortis, Octavi, Iegidi* și *Strobili*. Referitor la problema imitațiilor locale, este dificil de realizat o demarcație între importuri, opaițele produse în alte centre ale Daciei și cele făcute la Cristești, pentru că imitațiile din Dacia sunt de foarte bună calitate. Tot în categoria produselor ajunse la Cristești pe calea comerțului pot fi încadrate o parte a tiparelor și poansoanelor folosite de olari, deși cele descoperite par a fi confecționate în așezare, calcarul din care s-au executat monumentele descoperite în așezare, minereul de fier și bronz, o parte a produselor finite din fier și bronz, ca și produsele din sticlă.

Potrivit unui studiu recent se pare că produsele artistice de mici dimensiuni și artefactele cu caracter votiv din marmură au fost în general importate. Astfel, capul de albastru al Iunonei, un tors din marmură albă, o statuetă fragmentară din alabastru reprezentându-l pe Liber Pater, capul de marmură al lui Liber Pater și statuia unui *genius*, toate sunt produse importate, fără a se cunoaște filiera prin care au ajuns la Cristești.

Cât despre producția meșteșugărească locală, aceasta s-a răspândit numai în zonele învecinate, după cum arată aria de răspândire a ceramicii produsă la Cristești. Ceramică de tip Cristești a fost descoperită la Morești, Ungheni, Band, Soporu de Câmpie, Iacobeni, Toldal, Iernut, Bogata, Cipău, Târgu Mureș și în toate așezările romane de pe cursul superior al Mureșului, până la Brâncovenești.

În așezare au fost descoperite până acum două tezaure monetare și mai multe piese izolate, însumând 152 de monede. Cea mai veche monedă a fost emisă în anul 75, dar cu siguranță a intrat în circulația monetară a Daciei după cucerire. Dacă luăm în considerare piesele achiziționate de Aurel Filimon, cele mai târzii piese sunt antoninii din timpul lui Aurelian, iar dintre descoperirile sigure, piesele de la Gordian III. În ceea ce privește monedele postromane susținem, că aceste monede nu provin din perimetrul așezării, deoarece până acum nu s-au descoperit urme de locuire în sec. IV, mai mult întreaga istoriografie este de acord că locuitorii rămași în așezare după retragerea unității militare și dezafectarea castrului s-au strămutat pe platoul de la Morești, în dreapta Mureșului, într-o zonă mai ferită.

Populația din așezarea romană de la Cristești poate fi examinată după onomastica prezentă pe monumentele epigrafice de diferite tipuri (votive, funerare, diplome militare), dar și după alte categorii de materiale arheologice cum ar fi ștampile de meșteri aplicate pe obiecte ceramice sau numele incizate și zgâriate pe vase ceramice. Aceste documente epigrafice ne oferă 23 de nume de persoane, aparținând atât populației civile cât și soldaților.

Dintre aceștia, cei mai mulți poartă nume romane, dar sub care se ascunde o altă origine etnică. Aceasta este situația lui Marcus Fabius, care este de origine celtică, probabil din Panonnia și care după efectuarea serviciului militar se stabilește în așezarea de la Cristești împreună cu cei doi fii care poartă nume romane: Publius Aelius M (?) și Publius Aelius Quintus și fiica, care are un cognomen

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

greco-oriental: Aelia Dionysia. Tot de origine celtică trebuie să fi fost Finitus, Supinus, Marcus Aurelius Super, Aponius, C. Gemellinus.

În ceea ce privește numele ne-romane, două dintre ele sunt greco-orientale -Dionysia și Hermeros, Heptapor, fiul lui Isius și Sital(ka), proprietarul vasului cu *grafiti* poartă nume trace. Un singur nume Aurelius Sa(turninus), dacă completarea este corectă, pare să fie un nume specific african-latin.

Alături de materialele epigrafice produsele artei romane provinciale descoperite la Cristești, ne oferă o imagine asupra vieții spirituale a așezării. Din acest punct de vedere statuaria și monumentele funerare relevă gusturile și posibilitățile locuitorilor din așezare dar și modelele care au circulat în epocă.

La Cristești sunt bine reprezentate câteva categorii de monumente funerare: *aediculae, stelae* și medalioane. Aceste monumente sepulcrale relevă câteva trăsături specifice. Locuitorii așezării și-au manifestat preferința pentru tipurile de monumente de origine norico-pannonică, astfel încât stilistic vicusul de la Cristești, ca și întreaga zonă estică a Transilvaniei par să se apropie mai mult de Dacia Porolissensis decât de Dacia Superior, unde influențele directe nord-italice sunt mai semnificative.

Așa cum a fost deja evidențiat, monumentele funerare – probabil cele mai semnificative produse ale artei provinciale romane – arată că modul de viață roman și limba latină s-au impus și în mediul rural al Daciei. Din acest punct de vedere, trebuie amintit puternicul stimulent dat romanizării de legăturile stabile, economice, militare și culturale cu provinciile de pe Rin și Dunărea mijlocie, ca și nordul și centrul Italiei.

În acest sens stau mărturie cele două monumente funerare cu reprezentarea *Lupei Capitolina*. Asemenea reprezentări – *signum originis* – au o evidentă semnificație culturală și socială: simbolul Cetății Eterne care demonstrează mândria de a fi cetățean roman, de a aparține lumii romane.

Statuaria este ilustrată prin câteva exemplare cu un înalt nivel artistic: statuia din calcar al lui *Jupiter Verospi*, capul de alabastru al Iunonei și un tors din marmură albă. Acestei categorii îi aparțin statuia fragmentară din alabastru al lui Liber Pater, capul din marmură al lui Liber Pater și statuia unui *genius*.

Majoritatea divinităților atestate la Cristești aparțin panteonului clasic greco-roman: Iupiter, Junona, Minerva, Mars, Mercurius, Hercules, Liber Pater, Hygia, Amor, Silenus.

Cultul lui Mithras este atestat prin vasele decorate cu șerpi despre care se presupune că au servit cultului mitraic. Imaginea unor altor divinități cum ar fi Attis, Atargatis, Serapis ilustrează prezența unor culte asianice, syriene, egiptene. La Cristești predomină divinitățile grec-orientale, între care primul loc îl ocupă divinitățile oficiale. Și divinitățile orientale sunt destul de bine reprezentate, mai mult începând cu sec. III, când se generalizează în întreg Imperiul, datorită caracterului lor mistic și soteric.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

În ceea ce privește evoluția istorică a așezării de la Cristești deținem foarte puține date. Se pare că așezarea a fost întemeiată în perioada lui Traian, o dată cu stabilirea aici și a garnizoanei *Alei I Bosporanorum*. Așezarea nu a participat la evenimente politice și militare deosebite, în săpăturile arheologice nefiind sesizate urme de distrugeri sau incendieri masive, nici măcar pentru sfârșitul așezării. Se pare că, după abandonarea oficială a castrului, locuitorii s-au retras pe malul drept al Mureșului, în așezarea de la Morești, unde urmele de locuire sunt bine documentate. Urme importante de locuire la Cristești nu există în sec. IV.

În ceea ce privește caracterul așezării, aceasta a fost un *vicus militaris*. Singura diplomă militară descoperită aici, menționează staționarea *Alei I Bosporanorum* în castrul din apropiere și faptul că posesorul ei s-a stabilit în așezarea din apropiere. Nivelul de civilizație atins de așezare, prezența rețelei stradale, a canalului de deversare, numărul relativ mare de monede demonstrează legătura economică și contactele sociale între civili și soldați. Mai mult, produsele artistice descoperite la Cristești sunt incomparabil mai multe decât într-o așezare civilă. Faptul că la Cristești a existat o intensă producție ceramică nu elimină caracterul de *vicus militaris* al așezării. Coloniștii au profitat de materia primă existentă din belșug, de cunoștiințele unora dintre ei (probabil olari) și au creat o adevărată industrie ceramică.

Vicusul militar de la Cristești a avut și rolul unui centru administrativ pentru această zonă a Daciei răsăritene, zonă total lipsită de structuri urbane. Din punct de vedere administrativ, *territoria* celor 11 orașe ale Daciei nu acoperă decât o parte a provinciei, restul de pete albe de pe harta Daciei a fost structurat în *civitates*. Incertitudinea cea mai mare este pentru estul Daciei Superior, o zonă întinsă lipsită de orașe. Un exemplu care se pretează la situația Daciei îl găsim în Brittania septentrională, unde specialiștii englezi au propus pentru această zonă o administrație concentrată în *vici militares*, care în zonele mai puțin dezvoltate – au jucat rolul unor centre administrative. Aplicând această ipoteză la cazul concret al zonei estice a Transilvaniei, unde aglomerările umane sunt concentrate în jurul castrelor, deci în *vici militares*, această ipoteză apare ca fiind plauzibilă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ABREVIERI

AAH	Acta Archaeologica Academiae Scientiarum Hungaricae, Budapest
AE	L'Année épigraphique, Paris
ActaMN	Acta Musei Napocensis, Cluj-Napoca
ActaMP	Acta Musei Porolissensis, Zalău
AIIA	Anuarul Institutului de Istorie și Arheologie Cluj-Napoca, Cluj-Napoca
AISC	Anuarul Institutului de Studii Clasice, Cluj
Apulum	Apulum. Buletinul Muzeului Național al Unirii Alba iulia. Studii și comunicări, Alba Iulia
ArchÉrt	Archaeologiai Értesitö, Budapest
ArhMold	Arheologia Moldovei, Iaşi
Banatica	Banatica. Muzeul Județean Caraş-Severin, Reşița
BAR	British Archaeological Reports, Oxford
BJ	Bonner Jahrbücher des Rheinischen Landesmuseums in Bonn und des Vereins von Altertumsfreunden im Rheinlande, Bonn
BMI	Buletinul Monumentelor Istorice, Bucureşti
BRGK	Bericht der Römisch-Germanischen Kommission des Deutschen Archaölogischen Institutes, Frankfurt am Main
Britannia	Britannia. A Journal of Romano-British and Kindred Studies. Society for the Promotion of Roman Studies, London
CA	Cercetări arheologice. Muzeul de Istorie al R. S. România/Muzeul Național de Istorie, București
CIL	Corpus Inscriptionum Latinarum, Berlin
Cumidava	Cumidava. Muzeul Județean Brașov, Brașov
DA	Ch. Daremberg, Edm. Saglio, Dictionnaire des Antiquités grecques et romaines, Paris, I–V, 1877–1919
Dacia	Dacia. Recherches et découvertes archéologiques en Roumanie, I (1924) – XII (1948); Nouvelle Série, Revue d'archéologie et d'histoire ancienne, 1, 1957 sqq., București

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

DissPann	Dissertationes Pannonicae. Ex Instituto Numismatico et Archaeologico Universitatis de Pedro Pázmany nominatae Budapestensis provenientes, Budapest
Drobeta	Drobeta. Muzeul Regiunii „Porților de Fier", Drobeta-Turnu-Severin
EN	Ephemeris Napocensis, Cluj-Napoca
Figlina	Figlina. Documents du Laboratoire de céramologie de Lyon, Lyon
Gallia	Gallia. Fouilles et recherches archéologiques en France Métropolitaine, Paris
Germania	Germania. Anzeiger der Römisch-Germanischen Kommission, Frankfurt am Main
IDR	Inscriptiones Daciae Romanae, București-Paris
ILD	C. C. Petolescu, Inscripții latine din Dacia, București, 2005
JRS	Journal of Roman Studies, London
JRGZM	Jahrbuch des Römisch-Germanischen Zentralmuseums, Mainz
Latomus	Latomus. Revue d'Études Latines, Bruxelles
Marisia	Marisia. Studii și materiale. Arheologie, istorie, etnografie. Muzeul Județean Mureș, Târgu Mureș
Materiale	Materiale și cercetări arheologice, Bucureești
OlteniaStCom	Oltenia. Studii și comunicări, Craiova.
Pontica	Pontica. Studii și materiale de istorie, arheologie și muzeografie, Muzeul de Istorie Națională și Arheologie, Constanța.
Potaissa	Potaissa. Studii și comunicări, Turda.
RB	Revista Bistriței. Complexul Muzeal Județean Bistrița-Năsăud, Bistrița
RCRF Acta	Rei Cretariae Romane Faustorum Acta
Sargeția	Sargeția. Acta Musei Regionalis Devensis, Deva
SCIV(A)	Studii și cercetări de istorie veche (și arheologie), București
SIB	Studii de istorie a Banatului, Timișoara
Specimina Nova	Specimina Nova. A Pécsi Jannus Pannonius Tudományegyetem Történelmi Tanszékeinek évkönyve, Pécs
Tibiscum	Tibiscum. Studii și comunicări. Muzeul județean de etnografie și al regimentului de graniță, Caransebeș
Tibiscus	Tibiscus. Muzeul Banatului. Timișoara

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

BIBLIOGRAFIE GENERALĂ

Alicu 1974–1975	D. Alicu, *Materialul ceramic de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa (I)*, în *Sargetia*, XI–XII, 1974–1975, p. 43–51.
Alicu 1975	D. Alicu, *Un fragment de amforă ștampilată de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *SCIVA*, 26, 3, 1975, p. 409–410.
Alicu 1976	D. Alicu, *Die Firmalampen von Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *Dacia N. S.*, XX, 1976, p. 205–220.
Alicu 1977	D. Alicu, *Corrigenda la Romans Lamps fron Sarmizegetusa*, în *ActaMN*, XIV, 1977, p. 153–154.
Alicu, Nemes 1977	D. Alicu, E. Nemeș, *Roman Lamps from Sarmizegetusa, BAR SupPl. Series 18*, Oxford, 1977.
Alicu 1980	D. Alicu, *Vases décorés de serpents découverts à Sarmizegetusa*, în *Latomus*, XXXIX, 1980, 3, p. 717–725.
Alicu 1985	D. Alicu, *Cronologia unor lămpi ștampilate de la Sarmizegetusa*, în *Apulum*, 22, 1985, p. 77–87.
Alicu 1994a	D. Alicu, *Două cuptoare de ars țigle și cărămizi de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *ActaMN*, 21, 1994, p. 467–470.
Alicu 1994b	D. Alicu, *Opaițele romane. Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, București, 1994.
Alicu, Cociș, Ilieș, Soroceanu 1994	D. Alicu, S. Cociș, C. Ilieș, A. Soroceanu, *Small finds from Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, Cluj-Napoca, 1994.
Ardeț 1993	A. Ardeț, *Amfora romană în Banat*, în *Tibiscus*, 8, Caransebeș, 1993, p. 95–139.
Ardeț 1996	A. Ardeț, *Consideration sur les amphores romaines de Tibiscum*, în *Omaggio a Dinu Adameșteanu*, Cluj-Napoca, 1996, p. 165–176.
Ardeț 1998	A. Ardeț, *Amfora romană din Dacia*, Teză de doctorat, 1998.
Ardeț 2004	A. Ardeț, *The roman province of Dacia: aspects of commerce in light of amphoras*, în vol. *Orbis antiquus. Studia in honorem Ioannis Pisonis*, Bibliotheca Musei Napocensis, XXI, 2004, p. 330–341.
Ardeț 2006	A. Ardeț, *Amforele din Dacia romană*, Timișoara, 2006.
Ardevan 1998a	R. Ardevan, *Viața municipală în Dacia romană*, Timișoara, 1998.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Ardevan 1998b — R. Ardevan, *Civitas et vicus dans la Dacie Romain,* în *Actes du IIIe Colloque Roumano-Suisse,* Tulcea, 1998, p. 45–57.

Ardevan 2001 — R. Ardevan, *Cuptoare romane de la Napoca,* în vol. *Studia archaeologica et historica Nicolao Gudea dicata, Bibliotheca Musei Porolissensis,* IV, Zalău, 2001, p. 319–329.

Băluță 1965 — C. L. Băluță, *Opaițele romane de la Apulum(I),* în *Apulum,* IV, 1961, p. 189–220; (II), în *Apulum,* V, 1965, p. 277–295.

Băluță 1977a — C. L. Băluță, *Opaițele romane de la Micia,* în *Sargetia,* XIII, 1977, p. 209–228.

Băluță 1977b — C. L. Băluță, *Sigilla mortariorum apulensis,* în *Apulum,* XV, 1977, p. 243–256.

Băluță 1979a — C. L. Băluță, *Opaițele de bronz din Dacia,* în *Sargetia,* XIV, 1979, p. 164–172.

Băluță 1979b — C. L. Băluță, *Considerații referitoare la răspândirea și producerea sticlei în Dacia Superior,* în *Apulum,* XVII, 1979, p. 195–200.

Băluță 1981 — C. L. Băluță, *Mortaria ștampilate comune în Dacia și Moesia Inferior,* în *Pontica,* XIV, 1981.

Băluță 1982–1983 — C. L. Băluță, *Pătrunderea și difuzarea sigillatelor de Rheinzabern și Westerndorf în Dacia Superior,* în *Sargetia,* XVI–XVII, 1982–1983.

Băluță 1983 — C. L. Băluță, *Lucernele romane din Dacia intracarpatică,* Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1983.

Băluță 1991 — C. L. Băluță, *Moules pour terre sigillé decouverts á Apulum,* în *RCRF Acta,* XXIX–XXX, 1991, p. 201–206.

Băluță 1994 — C. L. Băluță, *Les lampes antiques de la collection Severeanu,* în *Apulum,* XXXI, 1994, p. 199–226.

Băluță 1997 — Claudia Băluță, *A typical example of the local terra sigillata from Apulum,* în *RCRF Acta* 35, Abingdon, 1997, p. 209–210.

Bărbulescu 1984 — M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană,* Cluj-Napoca, 1984.

Bărbulescu 1985 — M. Bărbulescu, *Cultele greco-romane în provincia Dacia,* teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1985.

Bărbulescu 1987 — M. Bărbulescu, *Din istoria militară a Daciei romane. Legiunea V Macedonica și castrul de la Potaissa,* Cluj-Napoca, 1987.

Bărbulescu 1994 — M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monografic,* Turda, 1994.

Bărbulescu 1998 — M. Bărbulescu, *Cultes et croyances dans le milieu rural en Dacie,* în vol. *La politique édilitaire dans les provinces de L'Empire romain, II-ème – IV-ème siècles après J.C.,* Tulcea, 1998, p. 197–207.

Bandinelli — G. Bandinelli, *Edicola,* în *Enciclopedia dell'arte antica e orientale,* III, p. 214–216.

Benea 1976 — Doina Benea, *Officina militară de la Dierna (sec. III–IV),* în *ActaMN,* III, 1976, p. 205–214.

Benea 1977 — Doina Benea, *Tipare și medalioane din ceramică din colecția Muzeului Banatului,* în *Banatica,* IV, 1977.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Benea 1982 — Doina Benea, *Ateliere ceramice de la Tibiscum, Contribuții la istoria atelierelor de ceramică din S-V Daciei*, în *Potaissa*, III, 1982, p. 22–41.

Benea, Bona 1994 — Doina Benea, P. Bona, *Tibiscum*, București, 1994.

Benea 1996 — Doina Benea, *Lampen production in Tibiscum*, în *RCRFActa*, 33, 1996, p. 59–62.

Benea 1997 — Doina Benea, *Quelques observations sur la céramique de l'agglomération daco-romaine Freidor*, în *Études sur la céramique romaine et daco-romaine de la Dacie et de la Moesie Inférieure*, Bibliotheca Historica et Archaeologica Universitatis Timisensis, Timişoara, 1, 1997, p. 55–76.

Benea 1999 — Doina Benea, *Amfore din vicusul militar de la Tibiscum. Relațiile comerciale cu Hispania Baetica*, în *SIB*, 19–20, 1999, p. 195–200.

Benea 2000 — Doina Benea, *Les amphores de Tibiscum. Les relations commerciales entre la Dacie et les territoires de la Méditerranée orientale*, în *RCRF Acta*, 36, Abingdon, 2000, p. 435–438.

Bjelajac 1987 — Ljiljana Bjelajac, *Imitation of terra sigillata with Relief Decoration from Singidunum*, în *RCRF Acta*, XXV/XXVI, 1987, p. 465–479.

Bjelajac 1990 — Ljiljana Bjelajac, *Terra sigillata u Gornjoj Meziji, Import i radionice Viminacium – Margum (Terra sigillata in Upper Moesia. Import and Viminacium – Margum workshops)*, Belgrad, 1990, p. 203.

Bérard 1993 — F. Bérard, *Territorium legionis: camps militaires et agglomérations civiles aux premiers siècles de l'empire*, în: Cahiers du Centre Gr. Glotz, III, 1993, p. 75–105.

Bérard 1994 — F. Bérard, *Vikani, Kanabenses Consistentes: Remarques sur l'organisation des agglomérations militaires romaines*, în: Epigrafia antichità – Epigrafia del Villagio, 12, 1994, p. 61–89.

Bogdan-Cătăniciu 1980 — Ioana Bogdan-Cătăniciu, *Metodica cercetării ceramicii romane*, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 680–685.

Bogdan-Cătăniciu 1991 — Ioana Bogdan-Cătăniciu, *A propos de civitates en Dacie, în EN*, I, 1991, p. 59–67.

Bogdan-Cătăniciu 1996 — Ioana Bogdan-Cătăniciu, *Les instruments pour decórér la céramique en Dacie, Specimena Nova*, Pecs, 12, 1996 (1998), p. 109–118.

Bolindeț 1993 — Viorica Bolindeț, *Considerations sur l'attributions de vases de Dacie romaine décorés de serpents appliqués*, în *EN*, III, 1993, p. 123–143.

Bona, Pop 1983 — P. Bona, C. Pop, *Un vas antropomorf descoperit la Jupa (Tibiscum)*, în *Banatica*, VII, 1983, p. 231–234.

Bonis, Gabler 1990 — E. Bonis, D. Gabler, în vol. *Pannonia règèszeti Kézikönyve;* sub redacția A. Mocsy, I. Fitz, Budapest, 1990, (capitolul despre ceramică ștampilată), p. 180–191.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Branga 1974–1975 N. Branga, *Tegulae private din Ulpia Traiana Sarmizegetusa,* în *Sargetia,* XI–XIII, 1974–1975, p. 81–100.

Brants 1913 J. Brants, *Antieke terra-cotta lampen uit bet Rijmuseum van oudhdente Leiden,* Leiden, 1913.

Bruckner 1981 O. Bruckner, *Rimska Keramika u Jugoslovenskon delu Provincije Donje Panonije,* Beograd, 1981.

Bruckner 1987 O. Bruckner, *Pottery import and Pannonian and their effect on social and economic changes,* în vol. colectiv *The beginning of Romanization in the soutern part of Pannonia Province,* Novia Sad, 1987, p. 27 – 83.

Buchi 1975 E. Buchi, *Lucerne del Museo di Aquileia,* I, Aquileia, 1975.

Bucovală 1968 N. Bucovală, *Vase antice de sticlă la Tomis,* Constanța, 1968.

Callender 1965 M. H. Callender, *Roman amphorae,* London, 1965.

Castella, Meylan Krause 1994 D. Castella, M.F. Meylan Krause, *La céramique gallo-romaine d'Avenches et de sa région. Esquisse d'une typologie,* în *Bulletin de l'Association Pro Aventico,* 36, 1994, p. 5–127.

Cătinaş, Bărbulescu 1979 A. Cătinaş, M. Bărbulescu, *Cella vinaria de la Potaissa* în *ActaMN,* XVI, 1979, p. 101–126.

Cătinaş 1980 A. Cătinaş, *Ceramica romană de la Potaissa – str. Cheii,* în Potaissa, II, 1980, p. 81–113.

Cătinaş, 1982 A. Cătinaş, *Ceramica ștampilată de la Potaissa* (I), în *Potaissa,* III, 1982, p. 41–51.

Cătinaş, 1984 A. Cătinaş, *Ceramica ștampilată de la Potaissa* (II), în *ActaMN,* XXI, 1984, p. 481–488.

Cătinaş, 1995 A. Cătinaş, *Céramique romaine dans les collections de Turda,* în *ActaMN,* 32/1, 1995, p. 463–471.

Cătinaş, 1997 A. Cătinaş, *La poterie estampillée de Potaissa,* în vol. *Études sur la céramique romaine et daco-romaine de la Dacie et de la Mésie Inférieure,* Timişoara, 1997, p. 21–30.

Chirilă et alii 1972a E. Chirilă, N. Gudea, V. Lucăcel, C. Pop, *Castrul roman de la Buciumi,* Cluj, 1972.

Chirilă et alii 1972b E. Chirilă, N. Gudea, Gh. Moldovan, *Münzen aus der Sammlung des Museums der Stadt Sighișoara,* Sibiu, 1972.

Chirilă, Gudea, Lazăr, Zrinyi 1980 E. Chirilă, N. Gudea, V. Lazăr, A. Zrinyi, *Tezaure și descoperiri monetare din Muzeul Județean Mureș,* Târgu-Mureş, 1980.

Christescu 1929 V. Christescu, *Viața economică în Dacia romană,* Pitești, 1929.

Cicikova, 1974 Maria Cicikova, *Firmalampen du Limes danubien en Bulgarie,* în *Áctes du IX-e Congres International d'études sur les Frontieres romaines,* București, Koln, Wien, 1974.

Cociș, Rogozea, Chițu, 1989 S. Cociș, P. Rogozea, Șt. Chițu, *Note privind câteva tipare și vase cu medalioane în relief din Dacia romană,* în *Apulum,* XXV, 1989, p. 247–250.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Cociş, Ruscu 1994 S. Cociş, D. Ruscu, *Reliefmedaillons und tonmatrizen aus Dakien,* în *RCRFActa,* Alba Regia, XXV, 1994, p. 121–125.

Cociş 1995 S. Cociş, *Ateliere de bronzieri din Dacia romană,* în *ActaMN,* 32/1, 1995, p. 383–391.

Cociş 1996 S. Cociş, *Les instruments pour décorer la céramique en Dacie,* în *Specimena Nova,* XII, Pécs, 1996 (1998), p. 109–118.

Cociş 1998 S. Cociş, *Fibulele din Dacia romană,* teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1998.

Cociş 2004 S. Cociş, *Fibulele din Dacia romană,* Cluj Napoca, 2004.

Cociş, Man 2008 S. Cociş, N. Man, *Fibule romane din colecţiile Muzeului Judeţean Mureş,* în *RB,* XXII, 2008, p. 85–93.

Cremosnic 1964 I. Cremosnic, *Die einheimliche Tracht Noricums, Pannoniens und Illynicums und ihre vorbilder,* în *Latomus,* XXIII, 4, 1964.

Crişan 1960 I. H. Crişan, *Un depozit de unelte descoperite la Lechinţa de Mureş,* în *SCIV,* XI, 2, 1960, p. 281–294.

Cumont 1896 Fr. Cumont, *Textes et monuments rélatifs aux mystères de Mithras,* II, Bruxelles, 1896.

Cumont 1966 Fr. Cumont, *Recherches sur le symbolisme funéraire des romains,* Paris, 1966.

Daicoviciu 1945 C. Daicoviciu, *La Transylvanie dans l'Ántiquité,* Bucureşti, 1945.

Dechelette 1904 J. Dechelette, *Les vases ornés de la Gaule romaine,* I–II, Paris, 1904.

Derringer 1965 H. Derringer, *Romische Lampen aus Lauriacum,* Linz, 1965.

Desbat 1982 A. Desbat, *Vases à medallions d'apllique des foilles récentes de Lyon,* în *Figlina,* 5–6, 1982, p. 25–30.

Dragendorff 1895 H. Dragendorff, *Terra sigillata ein Beitrag zur Geschichte der griechisten und römischen Keramik,* în *BJ,* XCVI–XCVII, Bonn, 1895.

Drexel 1928 Fr. Drexel, *Römische Sigillataservices,* în Germania, 11, 1928, p. 51–53.

Duhamel 1975 P. Duhamel, *Les ateliers ceramiques de la Gaule romaine,* în *Les dossiers de L'archéologie,* Paris, 9, 1975, p. 12–20.

Erdélyi 1961 Gabriella Erdélyi, *Adatok a pannóniai sir – aediculákhoz,* în *Arch Ért,* 88, 2, 1961, p. 130–167.

Ferenczi 1926–1928 Al. Ferenczi, *Dare de seamă asupra săpăturilor de la Cristeşti,* în *ACMIT,* 1926–1928, p. 216–217.

Ferenczi 1974 I. Ferenczi, *Opinii vechi şi noi în legătură cu drumurile între Dacia, Pannonia şi Moesia Superior prin Barbaricum, în Tibiscus,* III, 1974, p. 111–127.

Filimon 1940 A. Filimon, *Cristeşti (Sangidava),* extras din *RPAN,* II–IV, 1940.

Filip 2004 C. C. Filip, *Ceramica ştampilată de la Porolissum. Aspecte tehnice, origine, cronologie, arie de răspândire, forme de vase, motive ornamentale, destinaţie,* teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2004.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fitz 1957 I. Fitz, *Az Eraviszkusz nöi viselet*, în *Arch Ert*, 84, 1957, p. 152–154.

Fitz 1980 I. Fitz, *The Archaeology of Roman Pannonia*, Budapest, 1980.

Floca 1937 O. Floca, *Colecția arheologică a Muzeului de Arheologie și Etnografie a Palatului Culturii din Târgu-Mureș*, în *Buletinul Muzeului Arheologic al Societății de istorie, Arheologie și etnografie din Târgu-Mureș*, nr. 1, Extras din Gazeta Ilustrată, nr. 6–7, 1937.

Floca 1953 O. Floca, *Câteva monumente epigrafice și sculpturale din epoca sclavagistă romană*, în *Materiale*, I, 1953, p. 755–772.

Floca et alii 1971 O. Floca et alii, *Micia. Grupul de cuptoare romane pentru ars ceramică*, Deva, 1971.

Floca, Wolski 1973 O. Floca, Wanda Wolski, *Aedicula funerară în Dacia romană*, în BMI, XLII, 1973, 3, p. 4 – 52.

Florescu 1930 Gr. Florescu, *I monumenti funerari della Dacia Superior*, în *EDR*, 4, 1930, p. 72–148.

Florescu 1942 Gr. Florescu, *I monumenti funerari romani della Dacia Inferior*, Bucureşti, 1942.

Fodorean 2006 Fl. Fodorean, *Drumurile din Dacia romană*, Cluj-Napoca, 2006.

Gabler 1985 D. Gabler, *Terra sigillaták az aqvineumi canabae és zabi részén feltárt épületmaradványokból*, în *AÉ*, 112, nr. 1, 1985, p. 109–117.

Gabler 1986 D. Gabler, Differences beetwen imported pottery in the western and danubian provinces of the Roman Empire, în *Acta Arch. Hung*, 38, 1986, p. 93–104.

Gabler 1989 D. Gabler, *Die sigillaten von Salla*, în *Acta Arch. Hung*, 41, 1989, p. 435–475.

Gaiu 2002 C. Gaiu, *Grupul de cuptoare de ars ceramică de la Ilișua*, în vol. *Ateliere și tehnici meșteșugărești. Contribuții arheologice, Biblioteca Muzeului Bistrița, seria Historica*, 6, Bistrița, 2002, p. 161–197.

Găzdac 1994 C. Găzdac, *Le tresor monétaire imperial de Dumbrăvioara (Reghin II) - reétudié*, în *EN*, IV, 1994, p. 179–193.

Găzdac 1999 C. Găzdac, *Circulația monetară în principalele așezări din Dacia romană*, în *RB*, XIII, 1999, p. 245–266.

Gillan 1957 I. P. Gillan, *Types of Roman coarse pottery vessels in northern Britain*, în *Archaeologia Aeliana*, 35, 1957, p. 180–251.

Glodariu, Câmpeanu 1966 I. Glodariu, M. Câmpeanu, *Depozitul de unelte agricole de la Dedrad*, în *SCIV*, XVIII, 1, 1966, p. 19–32.

Glodariu, Zrinyi, Gyulai 1970–1971 I. Glodariu, A. Zrinyi, P. Gyulai, *Unelte agricole în depozitul roman de la Mărculeni*, în *Terra Nostra*, II, 1971, p. 75–89, *Idem*, în *Dacia*, XIV, 1970, p. 207–231.

Glodariu 1974 I. Glodariu, *Relații comerciale ale Daciei cu lumea elenistică și romană*, Cluj, 1974.

Goos 1876 C. Goos, *Chronik der archaeologischen Funde Siebenburgens*, în *AVSL*, XIII, 1876.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Gose 1950 — E. Gose, Gefasstypen der romischen Keramik im Rheinland. Beiheft der Bonner Jahrbücher, Bonn, 1950.

Gostar 1961 — N. Gostar, *Inscripțiile de pe lucernele din Dacia romană*, în *ArhMold*, I, 1961, p. 149–209.

Gudea, Zrinyi 1977 — N. Gudea, A. Zrinyi, *Contributions épigraphiques à l'histoire de la Ala I Bosporaporum*, în *Epigraphica. Travaux dédiés au VIIe Congrès d'épigraphie grecque et latine*, Constanța, 9–15 septembrie 1977.

Gudea 1977 — N. Gudea, *Limesul Daciei romane de la Traianus la Aurelianus*, în *ActaMP*, I, 1977, p. 99–103.

Gudea 1978 — N. Gudea, *Contribuții la istoria economică a Daciei romane*, în *Apulum*, XVI, 1978, p. 134–137.

Gudea 1980 — N. Gudea, *Vasele ceramice ștampilate de la Porolissum*, în *ActaMP*, IV, 1980, p. 105–145.

Gudea, Zrinyi 1983–1984 — N. Gudea, A. Zrinyi, *Contribuții la istoria militară a Daciei romane. Ala I Gallorum et Bosporanorum*, în *Marisia*, XIII–XIV, 1983–1984, p. 51–58.

Gudea 1987 — N. Gudea, *Contribuții la paleografia latină romană din Dacia (I). Inscripții pe cărămizi și țigle*, în *ActaMP*, XI, 1987, p. 91–158.

Gudea 1989 — N. Gudea, *Porolissum. Un complex daco-roman la marginea de nord a Imperiului Roman*, în *ActaMP*, XIII, 1989.

Gudea, Cosma 1992 — N. Gudea, C. Cosma, *Contribuții la paleografia latină romană în Dacia (II)*, în *ActaMP*, XVI, 1992, p. 207–235.

Gudea 1996 — N. Gudea, *Un complex arheologic daco-roman la marginea de nord a Imperiului roman, II, Porolissum, Vama romană, monografie arheologică*, Cluj-Napoca, 1996.

Gudea, Filip 1997 — N. Gudea, C. Filip, *Vasele ștampilate de la Porolissum (II), Vasele ștampilate din castrul roman de pe vârful dealului Pomet*, în *ActaMP*, 21, 1997, p. 51–219.

Gudea 1998 — N. Gudea, *Vase romane cu decor lipit de la Porolissum*, în *EN*, VIII, 1998, p. 145–212.

Gudea, Ghiurco 1988 — N. Gudea, I. Ghiurco, *Din istoria creștinismului la români. Mărturii arheologice*, Oradea, 1988.

Hayes 1972 — J. W. Hayes, *Late Roman Pottery*, London, 1972.

Hanoune 1970 — R. Hanoune, *Lampes de Craviscae*, în *Meleanges d'Archéologie et d'Histoire*, 82, Paris, 1970.

Hilgers 1969 — W.Hilgers, *Lateinische Gefassnamen*, în *Beihefte der Bonner Jahrbucher*, 31, Dusseldorf, 1969.

Horedt 1955, 1967 — K. Horedt, *Șantierul arheologic Morești*, în *SCIV*, IV, 1–2, *SCIV*, VI, 1955, 3–4, *SCIV*, 18,4, 1967.

Husar, Man 1996 — A. Husar, Nicoleta Man, *Roman rural settlement of Cristești*, în Marisia, XXV, 1996, p. 21–35.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Husar, Man 1998 — A. Husar, Nicoleta Man, *The Roman rural settlement of Cristești*, în vol. *La politique édilitaire dans les provinces de L'Empire romain, II-ème – IV-ème siècles après J.C.*, Tulcea, 1998, p. 57–77.

Husar 1999 — A. Husar, *Celți și germani în Dacia romană*, Cluj, 1999.

Husar 3003 — A. Husar, *Reflectarea unor grupuri etnice prin rit, ritual și monumente funerare. Norico-pannonii.* în vol. *Funeraria Daco-romana. Arheologia funerară a Daciei romane*, Cluj-Napoca, 2003, p. 350–393.

Isac 1974 — D. Isac, *Contribuții la iconografia religioasă a Daciei romane Iupiter Verospi*, în *ActaMN*, XI, 1974, p. 74–79.

Isac 1977 — D. Isac, *Terra sigillata din castrul de la Buciumi*, în *ActaMP*, I, 1977, p. 155–170.

Isac, Rusu, Băluță 1978 — D. Isac, M. Rusu, C. L. Băluță, *Descoperiri de terra sigillata de la Apulum*, în *Apulum*, XVII, 1978, p. 225–262.

Isac 1980 — D. Isac, *Importurile de terra sigillata la Napoca*, în *ActaMN*, XVII, 1980, p. 467–481.

Isac, Gudea 1980 — D. Isac, N. Gudea, *Terra sigillata de la Porolissum*, în *ActaMP*, IV, 1980, p. 191–201.

Isac 1981 — D. Isac, *Terra sigillata de la Tibiscum*, în *Apulum*, XIX, 1981, p. 110–115.

Isac 1982 — D. Isac, *Terra sigillata de la Gilău*, în *Potaissa*, III, 1982, p. 65–80.

Isac 1985 — D. Isac, *Terra sigillata din Dacia romană*, Teză de doctorat, Cluj-Napoca, 1985.

Isac 1991 — D. Isac, *Signacula aus Dakien*, în *SJ*, 44, 1991, p. 57–67.

Isac 1997 — D. Isac, *Gestempelte Keramik aus den römischen Kastellen von Gilău und Cășei*, în *ActaMN*, 34/1, 1997, p. 389–421.

Isac 2001 — D. Isac, *Viața cotidiană în castrele Daciei Porolissensis. Studii și articole*, Cluj-Napoca, 2001.

Isings 1957 — C. Isings, *Roman Glass form Dated Finds*, Groningen-Djakarta, 1957.

Ivanyi 1935 — Dora Ivanyi, *Die Pannonischen Lampen, Eine typologisch chronologische Ubersicht*, în *Diss Pann*, nr. 2, Budapest, 1935.

Lazăr 1995 — V. Lazăr, *Repertoriul arheologic al Județului Mureș*, Tg.Mureș, 1995.

Le Ny 1988 — Françoise Le Ny, *Les fours de tuiliers gallo-romains, Méthodologie, ètude technologique, typologique et statistique. Chronologie*, în *Documents d'archéologie française*, 12, 1988.

Lerat 1954 — L. Lerat, *Cataloque des collections archéologique de Besancon, I. Lampes antiques*, în *Annales litteraires de l'Université de Besancons*, ser. II, 1, I, Archéologie, I, Besanson, Paris, 1954.

Lipovan 1982–1983 — I. T. Lipovan, *Opaițe romane din Ampelum (I)*, în *Sargetia*, XVI–XVII, 1982–1983, p. 227–232.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Lipovan 1983–1984 I. T. Lipovan, *Officina ceramistului Caius Iulius Proculus la Ampelum*, în *AIIA*, Cluj-Napoca, XXVI, 1983–1984, p. 301–317.

Lipovan 1988 I. T. Lipovan, *Opaițe romane din Ampelum (III)*, în *Tibiscum*, VII, 1988, p. 181–188.

Lipovan 1992 I. T. Lipovan, *Fructierele și mortaria de la Ampelum*, în *SCIVA*, 43, 1992, 2, p. 179–199.

Lipovan 1992–1994 I. T. Lipovan, *Ceramica provincială romană ștampilată de la Ampelum*, în *Sargetia*, XXV, 1992–1994, p. 121–136.

Lipovan 1994a I. T. Lipovan, *Ceramica romană cu figuri aplicate în relief de la Ampelum*, în *Sargetia*, XXI–XXIV, 1994, p. 83–91.

Lipovan 1994b I. T. Lipovan, *Amfore, chiupuri și urcioare romane de la Ampelum*, în *Apulum*, XXXI, 1994, p. 227–240.

Lipovan 1996 I. T. Lipovan, *Ceramică romană de la Ampelum decorată în tehnica barbotinei*, în *SCIVA*, 47, 2, 1996, p. 203–213.

Loeschcke 1919 S. Loeschcke, *Lampen aus Vindonissa. Ein Beitrage zur Geschichte on Vindonissa und des antiken Belenchtungswesins*, Zurich, 1919.

Ludowici 1908–1912 W. Ludowici, *Stempel-Namen römischer Topfer von meinen Ausgrabungen* in Rheinzabern Tabernae Rhenanae (1901–1904), Katalog I; Katalog II (1901–1905); Katalog III (1905–1908); Katalog IV (1908–1912).

Lupu 1980 A. Lupu, *Monografia județului Mureș*, București, 1980.

Macrea 1969 M. Macrea, *Viața în Dacia romană*, București, 1969.

Man 1999 Nicoleta Man, *Considerații privind ceramica ștampilată din așezarea romană de la Cristești*, în vol. *Napoca. 1880 de ani de la începutul vieții urbane*, Cluj-Napoca, 1999, p. 143–166.

Man 2000a Nicoleta Man, *Tipare pentru confecționat vase terra sigillata descoperite în așezarea romană de la Cristești*, în *ActaMP*, XXIII/1, 2000, p. 337–344.

Man 2000b Nicoleta Man, *Tipologia opaițelor romane de la Cristești*, în *Marisia*, XXVI, 2000, p. 47–84.

Man 2000c Nicoleta Man, *Sigilii pentru decorarea ceramicii ștampilate descoperite în așezarea romană de la Cristești*, în *Marisia*, XXVI, 2000, p. 323–326.

Man 2001 Nicoleta Man, *Aspecte privind caracterul așezării romane de la Cristești*, în *RB*, XV, 2001, p. 117–120.

Man 2002 Nicoleta Man, *Așezarea romană de la Cristești*, teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2002.

Man 2003 Nicoleta Man, *Vase cu destinație specială din așezarea romană de la Cristești*, în *Marisia*, XXVII, 2003, p. 55–72.

Man, Cioată, Crișan 2010 Nicoleta Man, Daniel Cioată, Coralia Crișan, *A New Brick Kiln Discovered in the Roman Settlement from Cristești*, în *Marisia*, XXX, 2010, p. 85–95.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Marinescu 1974 — Lucia Marinescu, *Probleme de artă provincială romană (I). Edicule funerare din Dacia,* în *MN,* I, 1974, p. 18–20.

Marcu, Țentea 2000 — F. Marcu, O. Țentea, *Observații asupra ceștii dacice din perioada romană și postromană,* în *RB,* XIV, 2000, p. 67–86.

Matei 1982 — Al. V. Matei, *Vasul decorat cu șerpi de la Porolissum,* în *ActaMP,* VI, 1982, p. 17–22.

Matei 1997 — Al. V. Matei, *Cuptoarele pentru ars ceramică cenușie ștampilată descoperite la Zalău,* în *ActaMP,* XXI, 1997, p. 377–455.

Mărghitan 1971 — L. Mărghitan, *Un cuptor din centrul de ars obiecte ceramice recent descoperit la Micia,* în *Apulum,* IX, 1971, p. 531–535.

Mărghitan 1976 — L. Mărghitan, *Câteva considerații referitoare la ceramica din thermele de la Micia,* în *ActaMN,* III, 1976, p. 133–142.

Menzel 1954 — H. Menzel, *Antike Lampen im Romisch Germanischen Zentral* Museum zu Mainz, 1954.

Mihăilescu-Bârliba 1996 — V. Mihăilescu-Bârliba, *Turibula: Concerning the origin and the utilisation of a pottery category from the lower Danube,* în *RCRFActa,* 33, 1996, p. 97–99.

Mitrofan 1972 — I. Mitrofan, *Așezări ale populației autohtone în Dacia Superioară,* în *ActaMN,* IX, 1972, p. 141–162.

Mitrofan 1992 — I. Mitrofan, *Serapis pe un tipar din așezarea romană de la Micăsasa,* în *SCIVA,* 43, 1992, 1, p. 55–61.

Mitrofan 1993 — I. Mitrofan, *Așezarea romană de la Micăsasa. Teză de doctorat,* Cluj-Napoca, 1993.

Mitrofan 1994a — I. Mitrofan, *Cercetări arheologice în așezarea romană de la Micăsasa (Campania 1991),* în *ActaMN,* 31/I, 1994, p. 523–528.

Mitrofan 1994b — I. Mitrofan, *Cercetări arheologice în așezarea romană de la Micăsasa (Campania 1992),* în *ActaMN,* 31/I, 1994, p. 529–532.

Mitrofan 1994c — I. Mitrofan, *Cercetări arheologice în așezarea romană de la Micăsasa (Campania 1993),* în *ActaMN,* 31/I, 1994, p. 533–538.

Mitrofan 1995a — I. Mitrofan, *Cercetări arheologice în așezarea romană de la Micăsasa Campania 1994,* în *ActaMN,* 32/I, 1995, p. 653–664.

Mitrofan 1995b — I. Mitrofan, *Materiale și ustensile folosite de olarii romani,* în *Apulum,* 32, 1995, p. 175–188.

Mitrofan 1997 — I. Mitrofan, *Cercetări arheologice în așezarea romană de la Micăsasa,* în *ActaMN,* 34/I, 1997, p. 717–722.

Mitrofan 1999 — I. Mitrofan, *Marele centru de ceramică de la Micăsasa,* în vol. *Napoca. 1880 de ani de la începutul vieții urbane,* Cluj-Napoca, 1999, p. 166–173.

Moga 1976 — V. Moga, *Contribuții în legătură cu officina și produsele tegulare ale legiunii XIII Gemina la Apulum,* în *ActaMN,* XIII, 1976, p. 191–196.

Moga 1978 — V. Moga, *Tipare romane pentru produs ceramică de la Apulum,* în *Apulum,* XVI, 1978.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Moga 1979 V. Moga, *Moules romaines decouvertes à Apulum,* în *RCRF Acta,* XIX/XX, 1979, p. 182–194.

Moga 1996 V. Moga, *La centre de poterie antique d'Ampelum,* în *RCRF Acta,* 33, 1996, p. 9–19.

Muller și colab. 1997 H.W. Muller și colab., *Provenance of marble objects from the Roman province of Dacia,* în *Sonderdruck aus den Jahresheften des Osterreichischen, Archaologisehen Institutes,* Band, 66, 1997, Beiblatt.

Mușețeanu 1996 C. Mușețeanu, *Les atelieres céramiques de Durostorum,* în *RCRF Acta,* 33, 1996, p.17–22.

Mușețeanu 1997 C. Mușețeanu, *Imitations locales des sigillées décorés de Durostorum,* în CA, X, 1997.

Nagy 1945 L. Nagy, *Egy sisciai terra sigillata gyar termeket Aqvincumban, Budapest Régisézei,* XIV, 1945, p. 305–330.

Neigebauer 1851 I.F. Neigebauer, *Dacien aus den Ueberresten des Klassischen Altertums,* Brașov, 1851.

Nuber 1972 H.U. Nuber, *Kanne und Griffschale,* în *BRKG,* 53, 1972, p. 1–233.

Opaiț 1987 A. Opaiț, *Amfore romane de mare capacitate. Considerații tipologice,* în *SCIVA,* III/1987.

Orban 1869 B. Orban, *A Székelyföld leirása,* III, Pest, 1869.

Oswald 1931 F. Oswald, *Index of potters stamps on Terra sigillata,* Margidunum, 1931.

Oswald 1936–1937 F. Oswald, *Index of Figure Types on Terra Sigillata „Samian Ware",* Liverpool, 1936–1937.

Oswald, Pryce 1966 F. Oswald, T.D. Pryce, *An Introduction to the study of Terra Sigillata,* London, 1966 (reeditat).

Paki 1984 A. Paki, *Două fragmente ceramice ștampilate de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa,* în *ActaMN,* XXI, 1984, p. 477–479.

Paki, Cociș 1993 A. Paki, S. Cociș, *Dacia Ludens,* în *EN,* III, 1993, p. 149–161.

Paulovics 1944 I. Paulovics, *Dacia keleti hotárvonala és az úigynevezett „dak" ezüstkincsek kérdése,* Cluj, 1944.

Petică 1978 M. Petică, *Noi descoperiri romane la Cristești,* în *Marisia,* VIII, 1978, p. 757–759.

Petică 1999 M. Petică, *Salinele din nord-estul Daciei romane,* în vol. *Napoca – 1880 de ani de la începutul vieții urbane,* Cluj-Napoca, 1999, p. 205–208.

Petică, Zrinyi 2000 M. Petică, A. Zrinyi, *Obiecte de os în colecțiile Muzeului Județean Mureș,* în *Marisia,* XXVI, 2000, p. 123–128.

Petolescu, Mărghitan 1974 C. C. Petolescu, L. Mărghitan, *Țigle și cărămizi ștampilate din thermele de la Micia,* în *MN,* I, 1974, p. 247–258.

Petolescu 1981 C. C. Petolescu, *Un tipar pentru vase cu figuri în relief Romula,* în *ActaMN,* XVIII, 1981, p. 469–473.

Petolescu 1995 C. C. Petolescu, *Scurtă istorie a Daciei romane,* București, 1995.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Petolescu 1996 — C.C. Petolescu, *Unitățile auxiliare din Dacia romană (I),* în *SCIVA,* 46/1, 1995, p. 35–39; (II), în *SCIVA,* 46/3-4, 1995, p. 237–275; (III), în *SCIVA,* 47/1, 1996, P. 21–38.

Petolescu 1997 — C.C. Petolescu, *Die Auxiliare inheiten in römischen Dakien,* în *ActaMN,* 34/1, 1997, p. 75–149.

Petre 1968 — Gh. I. Petre, *Cuptor de olar cu vase dacice și romane la Buridava,* în *SCIV,* 19, 1, 1968, p. 147–158.

Petru 1972 — Sonia Petru, *Emoske nekropole,* Lyubliana, 1972.

Piso 1995 — I. Piso, *Le territoire de la Colonia Sarmizegetusa,* în *EN,* V, 1995, p. 63–83.

Pop 1967 — C. Pop, *Reprezentări dionysiace în Dacia,* în *Apulum,* VI, 1967, p. 178–190.

Pop 1970 — C. Pop, *Reprezentări bahice romane în Transilvania,* în *ActaMN,* VII, 1970, p. 145–151.

Pop 1971 — C. Pop, *Reprezentări cu Lupa Capitolina pe monumente romane din România,* în *ActaMN,* VIII, 1971, p. 173–185.

Pop 1972 — C. Pop, *Reprezentări din Dacia dedicate lui Liber Pater și acoliților săi,* în *Apulum,* X, 1972, p. 175–179.

Pop 1973 — C. Pop, *Din nou despre reprezentările dionysiace în Dacia,* în *ActaMN,* X, 1973, p. 595–603.

Pop 1977 — C. Pop, *Puncte de vedere privind arta sculpturală,* în *Apulum,* XV, 1977.

Pop 1994 — C. Pop, *Ateliere particulare de ceramică în Dacia romană,* în *RB,* VIII, 1994, p. 41–47.

Pop 1998 — C. Pop, *Vita spirituale nell ambiente rurale della Dacia Superiore,* în vol. *Politique édilitaire dans les provinces de l'Empire romain, II-ème – IV-ème siècles après J.C.,* Tulcea, 1998, p. 189–196.

Popa 1965 — Al. Popa, *Două tipare de lut dedicate lui Serapis și Ceres,* în *StCom,* 12, 1965, p. 231–232.

Popa 1978 — Al. Popa, *Teracote cu caracter votiv de la Apulum,* în *Apulum,* XVI, 1978, p. 156–161.

Popescu 1956 — D. Popescu, *Descoperiri arheologice în Transilvania,* în *Materiale,* II, 1956, p. 115–157.

Popilian 1969 — Gh. Popilian, *Două cuptoare de ars țigle și cărămizi descoperite la Romula,* în *Rev.Muz.,* 6, 2, 1969, p. 167–169.

Popilian 1972 — Gh. Popilian, *Un atelier de terra sigillata la Romula,* în *Dacia NS,* XVI, 1972, p. 145–146.

Popilian 1973 — Gh. Popilian, *La céramique sigillée d'importation decouverte en Olténie,* în *Dacia* NS, XVII, 1973, p. 179–216.

Popilian 1974 — Gh. Popilian, *Contribution à la Typologie des amphores romaines decouvertes en Olténie (IIe- IIIe siecles,* în *Dacia NS,* XVIII, 1974, p. 137–146.

Popilian 1976 — Gh. Popilian, *Ceramica romană din Oltenia,* Craiova, 1976.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Popilian 1981 — Gh. Popilian, *Atelierul de ceramică din castrul roman de la Slăveni*, în *OlteniaStCom*, 3, 1981, p. 25–46.

Popilian 1997 — Gh. Popilian, Les centres de production céramique d'Oltenie, în Études sur la céramique, p. 7–20.

Popilian, Protase, Dănilă 1964 — Gh. Popilian, D. Protase, Șt. Dănilă, *Un cuptor roman de ars cărămizi la Orheiul Bistriței*, în *Apulum*, V, 1964, p. 557.

Protase, Zrinyi 1965 — D. Protase, A. Zrinyi, *Tezaurul de monede romane imperiale de la Cristeștii de Mureș*, în *ActaMN*, II, 1965, p. 257–268.

Protase 1966 — D. Protase, *Problema continuității în Dacia în lumina arheologiei și numismaticii*, București, 1966, p. 251.

Protase, Zrinyi 1967 — D. Protase, A. Zrinyi, *O pușculiță cu denari imperiali de la Cristeștii de Mureș*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 461–467.

Protase 1968 — D. Protase, *Observații în legătură cu așezările rurale din Dacia romană*, în *ActaMN*, V, 1968, p. 501–511.

Protase 1971 — D. Protase, *Rituri funerare la daci și daco-romani*, București, 1971.

Protase 1971 — D. Protase, *Observații asupra așezărilor rurale din Dacia romană și postromană (sec. II–IV) până la venirea slavilor*, în *Banatica*, I, 1971, p. 93–105.

Protase, Zrinyi 1994 — D. Protase, A. Zrinyi, *Castrul roman și așezarea civilă de la Brâncovenești*, în *Marisia*, XXIII–XXIV, 1994, p. 74–158.

Protase 1997 — D. Protase, *Lupa Captolina și semnificația ei istorică*, în vol. *Zilele împăratului Traian și latinitatea românilor*, Cluj-Napoca, 1997.

Protase, Gaiu, Marinescu 1997 — D. Protase, C. Gaiu, G. Marinescu, *Castrul roman și așezarea civilă de la Ilișua*, în *RB*, X–XI, 1997, p. 27–101.

Protase 2000 — D. Protase, *Autohtonii în Dacia*, vol. I, București, 1980; vol. II, Cluj-Napoca, 2000.

Radnoti 1938 — A. Radnoti, *A pannóniai romai bronzédények*, în *Diss. Pan*, II, 6, 1938.

Reinach 1909–1912 — S. Reinach, *Répertoire de reliefs grecs et romains*, I–II, Paris, 1909–1912.

Rogers 1974 — G. B. Rogers, *Poteries sigillées de la Gaule Centrale (Le motifs non figurés)*, supliment la *„Gallia"*, XXVIII, Paris, 1974.

Roman 2009 — Cristian Aurel Roman, *Lămpi din Dacia Porolissensis*, Cluj-Napoca, 2009.

Roșu 1980 — Al. Roșu, *Geografia fizică a României*, București, 1980.

Ruscu 1992 — D. Ruscu, *Uber die Kuchenmatrizen aus dem Heiligtum des Liber Pater von Apulum*, în *EN*, II, 1992, p. 125–134.

Rusu-Bolindeț, 1994 — Viorica Rusu-Bolindeț, *Reprezentări de vase ceramice pe monumentele sculpturale din Dacia romană*, în *EN*, IV, 1994, p. 113–128.

Rusu-Bolindeț 1997 — Viorica Rusu-Bolindeț, *Griffe Keramischer Paterae aus dem romischen Dakien*, în *ActaMN*, 34/1, 1997, p. 325–388.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Rusu-Bolindeţ 1999 — Viorica Rusu-Bolindeţ, *Stamped pottery from the Roman fort at Gherla*, în *Roman Frontier Studies*, Zalău, 1999, p. 777–805.

Rusu-Bolindeţ 2001a — Viorica Rusu-Bolindeţ, *La céramique estampée de Napoca*, în *RCRF Acta*, 37, Abingdon, 2001, p. 177–190.

Rusu-Bolindeţ 2001b — Viorica Rusu-Bolindeţ, *Ceramica romană de la Napoca* (cu privire specială asupra veselei ceramice), teză de doctorat, Cluj-Napoca, 2001.

Rusu-Bolindeţ, Cociş 2006 — Viorica Rusu-Bolindeţ, S. Cociş, *The pottery in the Roman vicus of Napoca*, în vol. *Fontes Historiae. Studia in honorem Demetrii Protase, Seria Historica*, 12, Bistriţa-Cluj-Napoca, 2006, p. 555–586.

Rusu-Bolindeţ 2007 — Viorica Rusu-Bolindeţ, *Ceramica romană de la Napoca*, Cluj-Napoca, 2007.

Russu 1967 — I. I. Russu, *Tracii în Dacia romană*, în *ActaMN*, IV, 1967, p. 85–105.

Russu 1969 — I. I. Russu, *Monumente epigrafice din estul Transilvaniei*, în *ActaMN*, I, 1969, p. 181–197.

Russu 1972 — I. I. Russu, *Auxilia Provinciae Daciae*, în *SCIV*, 23, I, 1972, p. 63–77.

Russu 1973 — I. I. Russu, *Dacia şi Pannonia Inferior în lumina diplomei militare din anul 1923*, Bucureşti, 1973.

Russu 1977 — I. I. Russu, *L'Onomastique de la Dacie romaine*, în *L'Onomastique latine. Colloques internationaux du CNRS*, no. 564, Paris, 1977, p. 353–363.

Sanie 1981 — S. Sanie, *Civilizaţia romană la est de Carpaţi şi romanitatea pe teritoriul Moldovei*, 1981, p. 160–174.

Schober 1914 — A. Schober, *Romischer Friedhof in Au am Leithaberg*, în *Jahreshefte des Österreichi-schen Archaölogischen Institutes*, XVII, 2, 1914, p. 222–223.

Schober 1923 — A. Schober, *Die römischen Grabsteine von Noricum und Pannonien*, Viena, 1923.

Sommer 1984 — C. S. Sommer, *The Military Vici in Roman Britain. Aspects of their originis, their location and layout administration*, în *BAR*, British Series, 129, 1984.

Sommer 1988 — C. S. Sommer, *Kastellvicus und Kastell. Untersuchungen zum Zugmantel im Taunus und zu den Kastellvici in Obergermanien und Ratien Fundberichte Baden – Württenberg*, Stuttgart, 13, 1988.

Soroceanu 1979 — Alina Soroceanu, *Tipologia ceramicii romane din templu lui Liber Pater de la Ulpia Traiana Sarmizegetusa*, în *ActaMN*, XVI, 1979, p. 551–576.

Stanfield, Simpson 1958 — J. A. Stanfield, Grace Simpson, *Central Gaulish Potters*, London, 1958.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Suceveanu 2000 — Al. Suceveanu, *La céramique romaine des Ier–IIIe siècles, ap. J.C,* în *Histria,* X, București, 2000.

Suciu 2000 — Viorica Suciu, *Tezaure monetare din Dacia romană și postromană,* Cluj-Napoca, 2000.

Sultov 1985 — B. Sultov, *Ceramic production from Nicopolis ad Istrum (II–IV),* în *Terra Antiqua Balcanica,* I, Sofia, 1985.

Szekely 1958 — Z. Szekely, *Monede din așezarea romană de la Cristești,* în *SCN,* II, 1958, p. 471–475.

Tassinari 1970 — Suzanne Tassinari, *Patères a manche orné,* în *Gallia,* XXVIII, 1, 1970, p. 127–164.

Tamba, Matei 1990–1991 — D. Tamba, Al. Matei, *Tipare ceramice romane descoperite la Porolissum,* în *ActaMP,* XIV–XV, 1990–1991, p. 221–233.

Tudor 1967 — D. Tudor, *Depozitul de vase dacice și romane de la Stolniceni,* în *SCIV,* 18, 4, 1967, p. 655–660.

Tudor 1968 — D. Tudor, *Importul de vin și untdelemn în provincia Dacia,* în *Apulum,* VII, 1968, p. 391–399.

Tudor 1968 — D. Tudor, *Orașe, târguri și sate în Dacia romană,* București, 1968.

Tudor 1978 — D. Tudor, *Oltenia romană,* București, 1978.

Țeposu-David 1964 — Lucia Țeposu-David, *Teracote reprezentând pe Venus,* în *ActaMN,* I, 1964, p. 473–476.

Țeposu-David 1966 — Lucia Țeposu-David, *Cu privire la studierea artei provinciale în Dacia Superioară,* în *Studia,* seria Historia, XI, 1, 1966, p. 47–53.

Țeposu-Marinescu 1979 — Lucia Țeposu-Marinescu, *Atelierul de pietrărie de la Micia,* în *Sargeția,* XIV, 1979, p. 155–163.

Țeposu-Marinescu 1982 — Lucia Țeposu-Marinescu, *Funerary Monuments in Dacia Superior and Dacia Porolissensis,* în *BAR,* International Series, 128, Oxford, 1982.

Tyers 1996 — P. Tyers, *Roman Pottery in Britain,* London, 1996.

Vertet 1972 — H. Vertet, *Manches de patères ornés en ceramique de Lezoux,* în *Gallia,* 30, I, 1972, p. 5–45.

Vegas 1973 — M. Vegas, *Ceramica comun romana del Mediterraneo occidental,* Barcelona, 1973.

Walters 1914 — H. B. Walters, *Cataloque of the Lamps in the British Museum,* Oxford, 1914.

Watson 1969 — G. R. Watson, *The Roman Soldier,* Bristol, 1969.

Winkler 1965 — I. Winkler, *Pușculițe de bani, „loculi" din Dacia romană,* în *Apulum, V, 1965, p. 203–215.*

Winkler 1974 — I. Winkler, *Procesul romanizării în lumina monumentelor epigrafice și sculpturale din așezările rurale ale provinciei Dacia,* în *SCIV,* 25, 4, 1974, p. 497–515.

Wollman 1996 — V. Wollman, *Mineritul metalifer, extragerea sării și carierele de piatră în Dacia romană,* Cluj-Napoca, 1996.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Zrinyi 1967 A. Zrinyi, *Două gutti – biberoane romane din ceramică în colecțiile Muzeului din Târgu-Mureș*, în *StMat*, II, 1967, p. 73–74.

Zrinyi 1967 A. Zrinyi, *Materiale în legătură cu cultul lui Mitra în Muzeul din Târgu-Mureș*, în *StMat*, II, 1967, p. 66–68.

Zrinyi 1977 A. Zrinyi, *Așezarea romană rurală de la Cristești și legăturile ei cu Gallia*, în Marisia, VII, 1977, p. 91–100.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

The Roman Settlement from Cristești

Abstract

This study has the purpose to show all the information about the roman settlement of Cristeşti and the material discovered in his area.

On the left bank of the Mures, at the place called "The Earth Fortress" there are the vestiges of a large Roman settlement, spreading over a surface of several hectares. First recorded in 1870, when the visible remains of a Roman road are also mentioned, this settlement has always caught the attention of the researchers through a great number of discoveries.

The history writes was occupied more with the spectaculars material: epigraphically monuments, funerary monuments, coins, sculptures.

My interest for this settlement and its materials start when I saw the material discovered in the settlement in the Târgu-Mureș County Museum. Such material proves the existence of a large settlement.

This study is structured in two parts: the first part present the results of the discoveries and the history of the settlement and the second part present the materials.

Part I

I. The Habitation. Building Systems. Workshops and furnaces

Although the planimetry of the Roman site of Cristeşti cannot be, for the time being, satisfactorily reconstituted, the archaeological researches revealed both the intense inhabitation in the settlement and its organization into the Roman civilization parameters.

Placed on the secondary road which separated from the imperial road at Salinae, following, along the Mureș the Războieni – Lunca Mureșului – Bogata – Brâncovenești itinerary, the *vicus* of Cristești started its existence soon after the organization of the province. The Roman *vicus* does not superpose any former Dacian settlement of the La Tene type, but does not exclude the possibility that some native settlements existed in its proximity.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

In the Roman settlement of Cristeşti, only surface dwellings were also discovered, with stone foundations and walls made of trellis work or beams and covered with shingle, straw or, occasionally, with tiles. The most important construction investigated at Cristeşti is a imposing edifice – partitioned into 16 rooms – which covers a surface of approximately 1600 m^2. Four construction stages were identified in this building. The foundations were built of a gravel layer, strengthened with lime, on which were layer river stones and grit stone pieces, tied in the first two stages with clay, and in the last ones with mortar. The walls, made of trellis work, were plastered up red, green and yellow, were also found. Some of the rooms in this building – probably the one of the prosperous workshops owner's dwelling in – were endowed with *hypocaustum*, the floors being made of *cocciopesto*. Thus, this imposing building reveals the fact that at Cristeşti were some elements of urban comfort – the *hypocaustum* heating system, painted plaster etc. – which is the expression of a life style which was characteristic of the Roman civilization. We consider that building represent the therme of the roman camp alike at Ilişua.

Also, the discovery of an overflow sewer – built of bricks –, which was explored on a length of 30 m, could indicate the existence of a sewerage system, as the disposition of the dwellings investigated does not exclude the existence of an irregular street network.

Archaeologically, workshops were not discovered at Cristeşti. A. Filimon described a workshop, which was destroying by fire. Despite this situation we can identify some workshops, throw analyse of the epigraphically material, which show some name in graffiti apply on the ceramic vases. This name is: Gaius Gemellus, Titus, CAI, AONIA, FELIX, which prove the activity of many ceramists. In the *vicus* of Cristeşti were found 7 furnaces, together with the abundant pottery material, which reveal a real local pottery industry.

Thus, the constructions and the arrangements of public utility at Cristeşti point out the fact that Roman architecture and town-planning elements are present, on a smaller scale, in the rural area, too. At the same time, the settlement of Cristesti, were the town-planning became manifest as an element of civilization, not as a social-juridical phenomenon, reveals the multiple valences of the urban aspects of life in Dacia.

II. Population of the settlement

The population of the Roman settlement of Cristeşti can be examined thanks to the epigraphical documentation (onomastics) and to the archaeological material (funerary monuments, ceramics).

Owing to the scarcity of inscriptions the proportion of the population whose origin and ethnicity can be established is extremely reduced. The epigraphical documentation offers 15 personal names *gentilicia* and *cognomina* (civilian population and soldiers). Among these, the greatest part are Roman names as

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

follows: Q. Caecilius Caecilianus, M. Fabius..., P. Aelius..., P. Aelius Quintus, Pos(tumius?) Clemens Tyranni (filius), Finitus, Supi(nus?), ... Super, Avita. As for the non-Roman names, two of them are Greek-Oriental (Dionysia, Hermeros), two other are Thracian (Heptapor, Isius) and another one, if the completion is accurate – Aurelius Sa(turninus?) – seems to be a specifically African Latin name.

It is a well-known fact that a lot of inhabitants of non-Roman origin from the provinces of the Empire carry *nomina Romana,* even at Cristeşti the situations does not seem to be different. Therefore, in two cases only – when *origo* is indicated – one can specify the ethnic-territorial origin of the colonists: we speak about the ex-serviceman Heptapor (*Bessus)* – the beneficiary of the diploma from 158 AD – and about Isius, his father. Lastly, it should be remembered that the epigraphical manifestations of the natives are absent, reported by the evidence of another nature which certifies their presence.

As previously mentioned, the funerary monuments from Cristeşti, offer signs for understanding the ethnic-territorial origin of the inhabitants. Thus, on several *stelae* and *aediculae* walls the typical Noric-Pannonian dress and jewellery are represented, as we could have seen them. On the other hand, the figurative repertory of the sepulchral monuments illustrate, as previously mentioned, the cultural-artistic-intercourse between the Noric elements and the Eravisco-Pannonian ones.

Finally, the Dacian typical pottery could seem to indicate the presence of a few natives, side by side with the colonists or in the close vicinity of the *vicus*. Therefore, this ethnical structure shows a *mixtum compositum* in which the most firmly outlined elements are the Pannonian ones.

The Roman settlement of Cristeşti knew typical social stratification of the epoch. The colonists had diversed juridical status – *cives Romani* or *peregrini* – as well as social positions. Evidently, the greatest part were *peregrini*. The discussion about the population of the settlement of Cristeşti could not exclude the soldiers, as the majority of the information offered by the epigraphic documentation are connected with them. All soldiers had to be considered – from an economic point of view – as belonging to *honestiores* in the same social category and also belonging to the workshop owners and certain merchants. Concerning the lower echelons of society (the so-called *humiliores),* the wider they were in fact – craftsmen, merchants, agricultural producers, etc. – the less conclusively were revealed by the epigraphical sources. Seldom do we know their concrete occupations – Hermeros *lapidarius* is, in this respect, a singular example –, and the differences concerning the material level among them have still not been grasped. Lastly, as regarding the *liberti* and *servi* – whose presence is beyond doubt – they are not epigraphically certified.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

III. The Economy

1. The Handicraft Production

Ceramics. The settlement of Cristeşti is known as one of the greatest centres of ceramic production in Roman Dacia. At Cristeşti, the pottery is outstanding, not only by its large quantity, but also by its wide range of shapes, which, implicitly, leads us to its remote functionality.

The 7 furnaces, together with the abundant pottery material and the numerous moulds discovered, reveal a real local pottery „industry" which covered not only the needs of the settlement, but spread out to the neighbouring zones, too.

The pottery, extremely varied in shape and quality, is composed of a few luxury enamelled vessels or in the *terra sigillata* technique, but mainly of pots manufactured in the local workshops, some of them imitating the *terra sigillata* stamped vessels, others, for common use, red or grey. Besides the abundant Roman provincial pottery material, numerous *lucernae,* statuettes and clay figurines, were also found. Thus, the production of the local workshops appears to us as being extremely diversified.

In study of pottery we are adapted the criterion of the shape of the vessels and partially that of their functionality.

We can distinguish more variants of bowls, plates, mortaria, mugs, jugs, pots, provision vessels (*dolia*) and amphorae.

The common pottery manufactured at Cristeşti presents two categories of pastes: a yellowish-red paste and a grey paste. The quality of the paste of the common pottery differs depending on the type of pot. According to their shape, the red pots are more frequently encountered then the grey ones. The grey ceramics of Cristeşti is manufactured of a porous paste, the shapes are less varied compared with the red pots, and the decoration is more stereotype.

But, by far the most interesting vessels are the stamped pottery of pure paste, generally dated in the 2nd century. The bowls are the shape of pottery on which appear pre-eminently the stamped motifs. The decoration of these vessels shows a rich geometrical, vegetal and animal repertory. A considerable part of the decorative motifs was inspired by the decorations found on the luxury vessels, *terra sigillata.* The import pots of the *terra sigillata* type found at Cristeşti come from manufacturing centres situated in Gallia Lugdunensis (Lezoux) and Belgica (Rheinzabern).

Concerning the vessels with applied decorations, we must mention that from the settlement of Cristeşti proceeds few serpent decorated pot, probably serving the mithraic cult.

These various types of pots and many other ceramic products were manufacturated in the local workshops, as proven by the numerous burnt-clay moulds and one of lead found during the excavations.

In the settlement of Cristeşti, numerous oil lamps (*lucernae*) made of clay – the majority of the *Firmalampen* type – were discovered, but just a part of them representing the local production. Some of them belong to the import of luxury

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

goods. The frequency of imitations and their quality prove the craftsmanship of the local ceramists who were performing faithful copies of certain famous products.

Finally, concerning the construction materials made of ceramics – manufactured in special furnaces – we must mention the numerous tiles, hollow-tiles, *hypocaustum* tubes and the different types of bricks, among which we also find the 35 bricks having the stamp of the troop garrisoned in the Roman camp of Cristeşti (*ala I Bosporanorum*). We presume that the tegular unstamped products proceed from civilian brickyards, but, for the time being, no stamps of any private workshops are known at Cristeşti.

However, the typically local products reflect a revealing image of a certain part of the economic life and daily activities.

Stone Processing. The activity of the stone cutters from Cristeşti – among whom, Hermeros *lapidarius*, is epigraphicaly certified – is illustrated by the numerous stone monuments found in the area of this Roman settlement. In the local workshops, several fragments of architectural elements (two capitals, a window or a door frame) were probably processed, which complete the image of the public utility activity and – as it could be an element of civilization – of the Romanization process itself.

Metallurgy. Although there were not identified blacksmith workshops, the discovery of a few iron slag pieces and also a great number of iron tools, enables us to presume the practice of this craft in the settlement of Cristeşti. The presence of blacksmiths is witnessed by a great number of tools and finished products.

Bone Processing. The bone objects are rather numerous at Cristeşti, and their local processing is certain. Among the jewellery one can remark the hair pins (*acus crinalis, comatoria*) with the end decorated with incised lines or concentric incised circles. The hair pins were used both by men and women in order to arrange and maintain their hairdo. Various commonly used objects, needles for in sewing, spoon handles, blades, also the dice and the gaming pieces (*tesserae*), were made of bone, too.

2. Agriculture and Breeding

If the *vicus* of Cristeşti had a predominantly handicraft and commercial character, it is also true that a part of the inhabitants were occupied by agriculture and its annexes.

During the Roman epoch, agriculture was greatly stimulated on a technological level by the adoption of new methods of land exploitation and the introduction of new species of plants.

The agricultural tools from Cristeşti are few but nevertheless related to essential work such as preparing the land for planting and harvesting. Thus, the two ploughshares of Roman type, and also other numerous agricultural tools – sickles, grape-cutting knives, etc. – prove the agricultural practices, such as the discovery of an iron implement served for cattle stamping indicates that breeding also had a certain weight in the economy of the settlement.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

3. Coinage and Currency

The coins found fortuitously or during systematic researches in Cristeşti – more than 80 pieces come from isolated discoveries – are dispensed from Traian to Philippus Arabs. From the Roman settlement come some other currency discoveries. In 1963, for instance, a treasure of about 150 imperial coins was found there, out of which were recovered 118 pieces, which ranged from Marcus Aurelius to Gordianus III. The treasure, hidden in the first years of Philippus Arab's reign, proves that the settlement of Cristeşti was not spared by the disturbances caused by the Carpic tribes, the attacks or at least the threats, brought about troubles on the banks of the River Mureş. A money-box made of burnt clay was found in 1964. Initially it contained 17 *denarii*, out of which 13 pieces – ranged from Vespasian to Antoninus Pius – were acquired. From the study of the currency it can be concluded that the silver *denarius* prevailed at Cristeşti.

In the same settlement, it is believed but not proved, that the following coins subsequent to Philippus Arabs Aurelian (2), Probus (1), Constantius Chlorus (1), Constantius I (1), Constantin II (1), Constantius II (14), Valentinian (4), Honorius (1) were found.

4. Trade. Foreign Commercial Relations

The import of luxury goods required an efficient organisation of trade, not only on the regional level, but beyond the provincial borders. For this purpose it was vital to be able to rely on a well developed network of roads and waterways. Cristeşti was situated on the artery linking the East of Dacia with the imperial road; the *vicus* also profited from its position – on the left bank of Mureş River – which gave access to an entire system of waterways.

At Cristeşti, the imported products were amphorae (contained oil), luxury vessels *terra sigillata*, oil lamps, as well as glassware. Thus, the well-to-do population indulged in a certain luxury: the inscription on the neck of an amphora proves the importation of the oil from the South of Gaul. Moreover, some other products were imported over a great distance. Some of *terra sigillata* pots come from the specialized workshops of Lezoux and Rheinzabern and others from the north of Italy; more frequently found at Cristeşti are the *lucernae* FORTIS (4), OCTAVI (4), IEGIDI (3) and STROBILI (2).

Finally, a statuette of a high artistically level – the head of Juno belonging to a cult statue made of alabaster – is considered as being imported, as it is impossible to determine, for the time being, the workshop from which this statuette issues.

IV. Art and Religions

Besides the epigraphical pieces, the products of Roman provincial art frame are a revealing image of the spiritual life. In this respect, the statues and the funerary

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

monuments – relevant to the tastes and the possibilities of the inhabitants of Cristeşti – occupy a considerable place.

Thus, the statuaria is illustrated at Cristeşti by some works of good artistic level: a limestone statue representing Jupiter on his throne (the iconographic type Jupiter *tronans* or *Verospi)*, the alabaster head of Juno and a white marble torso.

The stone statuettes – ex-votos with deity's image – are also well represented. In this category can be placed an alabaster fragmentary statuette representing Liber Pater (?) as Apollo Lyceios and a statuette of a *genius*.

There is no doubt that, in the modest dwellings, the little figurines of deities are made of burnt-clay, the local coroplastics manufacturing numerous *terracotta* statuettes of the kind – Juno, Hygia, Silenus, etc. In Cristeşti certain iconographic representations on burnt-clay moulds were also known. So, the mould of a votive tablet represents Liber Pater, and another – in the shape of a medallion – the bust of Serapis.

If the statues of high artistic skill – the head of Juno, for instance – were products from importation, the funerary monuments illustrate the activity of the local *lapicides* and of the itinerant artisans.

Indeed, at Cristeşti several categories of funerary monuments such as *aediculae, stelae, and medallions* were also represented. These sepulchral monuments reveal certain specific features. Owing to the preference for Noric-Pannonian „origin" type of monuments (the *aedicula, „family stelae"*, the medallion with a smooth profile and the niche with a flat bottom), the settlement of Cristeşti – as the whole Eastern zone of Roman Transylvania – seems to be closer to Dacia Porolissensis than to Dacia Superior, where the direct north-italic influences are most significantly outlined.

Thus, in the figurative repertory of the sepulchral monuments found at Cristeşti the Noric-Pannonian motifs prevail: the simplified banquet of the Noric-Pannonian type, the horseman piercing the enemy at the feet of the horse, the hunting horseman and the lion attacking a horse.

A special signification has an image representing the *Lupa Capitolina*, seen on two sepulchral monuments from Cristeşti. Such a representation – *signum originis* – has a clear social and cultural significance: the symbol of the Eternal City represented on the funerary monuments proves the pride of being a Roman citizen, of belonging to the Roman world.

As regarding the persons represented on the sepulchral monuments, the deceased and the participants to the *coena funebris*, it was pointed out some time ago that in the majority of the cases, the clothes (the typical dress – long tunic covered by a shorter one fastened on the shoulders by *fibulae*, shirts with broad sleeves, girdle fastened round the waist), the hairdo and the ornamental pieces are typical for the Noric-Pannonian ethno-cultural area.

All this evidence undoubtly certifies the presence of the Noric-Pannonian colonists in the settlement of Cristeşti. But, as in Cristeşti, and also in other zones of the Roman Transylvania, the Noric-Pannonian influence on the funeral art reveals

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

itself, especially through the spreading of certain general provincial features, typical for the „European Art of Rome" – as being defined by R. Bianchi-Bandinelli –, it means that we deal with a contribution of the Noric-Pannonian Roman world.

So, as it was pointed out, the funerary monuments – perhaps the most significant products of Roman provincial art – show that the Roman way of life and the Latin language imposed themselves in the rural environment of Dacia. From this point of view, the strong stimulus given to Romanization by the stable links, firstly economic but military and cultural as well, with the provinces of the Rhine and the Middle Danube and through these with Northern and Central Italy, must be noted.

Finally, Attis, Gorgona Medusa, Thanatos and protomes of Winds – frequent appearances in the funeral symbolistics of the entire Roman world – complete the figurative repertory of the sepulchral monuments from Cristeşti.

Imagery gives clues as to how the gods were envisaged and worshipped. The production of a religious representation may serve several different purposes, not necessarily all mutually exclusive. If a stone carving which portrays a deity is places in a temple, shrine or *locus consecratus*, it may possess a function separate from one which comes from a domestic context or grave. As regards the area of religious beliefs, the archaeological evidence is augmented by a vastly increased iconography – mainly in stone.

Thus, the sculptural monuments – cult-images or ex-votos – found at Cristeşti illustrated the image of the religious life in this Roman settlement. On the other hand, images of the deities – Jupiter, Hercules, Amor – also appear on the ceramic products currently used in daily life, as on the iconographic representations on moulds.

One can more or less clearly distinguish two categories of deities: those related to official Roman cults and those which, although apparently Roman, have not a truly Roman origin. When epigraphic documentation is lacking, it is quite difficult to attribute an ex-voto to this latter category.

The majority of the deities attested at Cristeşti belong to the classical Greek-Roman pantheon: Jupiter, Juno, Mars, Mercurius, Hercules, Liber Pater, Hygia, Amor and Silenus. The sphere of the personifications is also present, a beautiful marble statuette representing a *genius* of abundance.

The Mithraism is represented by the serpent decorated vessels, which are supposed to have served in the Mithriac cult. The images of other deities such as Attis, Atargatis (Dea Syria), Serapis and Thracian horseman illustrate the presence of the Asian (Asia Minor), Syrian, Egyptian and Thraco-Moesian Beliefs. As one can observe, only the Celto-Germanic and the North-Western African cults are not certified at Cristeşti.

The great number and diversity of beliefs which are attested at Cristeşti through the different categories of iconographic representations show two general specific features of the religious life in Roman Dacia.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

V. The character of Roman settlement

In Eastern Transylvania – whose administrative structure still remains unknown – the few more developed centres in the epoch of the provinces seem to be the garrisons of *auxilia*. The division into *civitates*, the hypothesis proposed by R. Ardevan, is based upon analogies with certain European provinces better studied, but comparable with Dacia from the point of view of their specific character and their level of Roman civilization – the East of Germania Superior, Northern and Western Britannia; in these less urbanized ones there are situations when *vici* in the vicinity of the auxiliary camps obtained analogous functions to a centre of *civitas*.

At Cristeşti, an important and prosperous settlement on the Middle Mureş, there were not identified traces of a Roman camp, but its existence is beyond doubt. On the other hand, the camp could have been placed somewhere farther from the civilian settlement, so that it could also have had a different evolution from that of a military *vicus*. However, in the proximity of the important settlement from Cristeşti a few smaller settlements are known. Therefore, as Mr. Ardevan presumes, the settlement of Cristeşti could have fulfilled the role of a centre of a *civitas* in the Mureş valley.

The archaeological researches emphasized an intense inhabitancy in the settlement, whose existence does not end at the same time as the abandonment of Roman Dacia under Aurelianus (271/274 AD). Briefly, the whole life of this great settlement took place between the parameters of the Roman provincial civilization.

The *vicus* of Cristeşti started its existence soon after the province was organized, at the same time as the arrival of the first groups of colonists. In the 2nd century AD, Cristeşti experienced a tremendous economic boom. The archaeological material reveals the preponderant manufacturing and trading character of the Roman site of Cristeşti. Hence we can ascertain that the *vicus* of Cristeşti is the most developed settlement of the Eastern part of Dacia Superior, a zone were Roman towns did not exist. The pulsations of the economic life considerably diminished after the middle of the 3rd century AD, but the Roman settlement continues its existence after the oficial abandonment of the province. In the Late Roman epoch, when a Roman world without an Empire was perpetuated in Transylvania, the settlement of Cristeşti did not essentially change either its topography or its economic functions. On the other hand, the affluence of Late Roman coins to Cristeşti seems to be related to the continuation of the 4th century AD, that the Romanic population of Cristeşti abandoned the settlement.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

PART II

ARCHAEOLOGICAL MATERIALS DISCOVERED IN THE SETTLEMENT

The imported pottery

The imported pottery contains 21 fragments of *terra sigillata* bowls, oil lamps – the Firmalampen types and a neck of an amphora with inscription.

The *terra sigillata* bowls come from South Gaul – 1, Central Gaul –13 (80%) and Rheinzabern – 2 bowls. The imported oil lamps are coming mainly from the North of Italy, more frequently met at Cristeşti are the lucernae Fortis (4), Octavi (4), Iegidi (3) and Strobili (2).

The imported amphora is represent by a single example, by amphora with the inscription „tituli picti" on the neck witch prove the importation of the oil from the South of Gaul by the negociatores Amantinus.

The local production of luxury pottery

Local terra sigillata production

Al the ceramic fragments of the local *terra sigillata* were discovered at the beginning of this century in the roman settlement. In this study we presents 52 fragments witch made part from Drag. 37 and Drag. 39 shapes.

This bowls are decorated with a rich geometrical, vegetal and animal repertory. A considerable part of the decorative motifs was inspired by the decoration met on the luxury vessels, *terra sigillata* manufactured in western part of Empire.

The stamped ceramics

The stamped ceramics represent a great part of the local production, generally dated in the 2nd century. The bowls are the pottery shape where appear pre-eminently the stamped motifs. The decoration may be classified in 3 categories: geometrical motifs, vegetal motifs and animal motifs. A considerable part of the decorative motifs was inspired by the decorations met on the luxury vessels, *terra sigillata*. The paste of this kind of pottery is yellowish or red covered by a red angoba.

Vessels decorated in „barbotine" technique

This vessel category is represent throw 12 fragments of bowl, plates and a cup. The decorative elements are only vegetal one. The same paste and the same „angoba" like the stamped ceramic and local *terra sigillata* bowls prove the same handicraft production.

Moulds and instruments made of clay

1. Moulds for *terra sigillata* pottery

In roman settlement of Cristeşti were discovered 8 fragmentary moulds for *terra sigillata* pottery. The existence of this TS mould proves a TS local production like the other centre of Dacia: Micăsasa, Apulum, Potaissa, Porolissum, Tibiscum and Romula.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

2. Moulds for votive tablet and medallion

In the territory of the settlement were discovered a mould of a votive tablet represents Liber Pater and another in the – shapes of a medallion – the bust of Serapis. This one seems to be used for the ritual cookies.

3. Sigilla

The sigilla discovered at Cristeşti were produced by the local ceramists and used for the decoration the stamped ceramic. The motifs presents on this sigilla were identified on the stamped ceramic.

The common pottery

As well as in the majority of excavations carried out in different archaeological sites, in the roman settlement of Cristeşti the common pottery are outstanding, not only by their large quantity, but also by their wide range of shapes, which, implicitly, leads us to their remote functionality. Thus, we are offered a revealing image of a certain part of the economic life and of daily activities as well.

Of course, a large part of the material was lost in there years, particularly because, in a certain epoch, common pottery was less studied, in favour of objects and monuments categories bringing i mmediate and spectacular results.

The adopted criterion was that of the shape of the vessels and partially that of their functionality.

The common pottery manufactured at Cristeşti presents two categories of pastes: a yellowish-red paste with a pure paste and a paste less pure with sand, and a grey paste with the same classification. The quality of the paste of the common pottery differs depending on the type of pots. According to their shape, the red pots are more frequently encountered then the grey ones. The shape of grey ceramics of Cristeşti is less varied compared with the red pots and the decoration is more stereotypes.

In point of view of shape and functionality we can distinguee the same forms of ceramic pots like in the other parts of Dacia: some types of bowls, plates, mortaria, mugs, jugs, pots, provision vessels (dolia) and amphorae.

Cult vessels

Turibulae

The turibula are a controversial category, from the point of view of its denomination and functionality. The general accepted hypothesis has related to their use in different ritual practices (even funeral), for burning aromatic substances, for diverse libations and sacrifices, for lighting.

Serpents decorated pots

This category of vessels, well represents in settlement was manufactured in the local workshops and served to the mithraic cult.

Paterae's handles

The patera represent a kind of vessel used in religious purpose. Their handle where beautiful decorated and in this respect, this handles became a veritable art

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

pieces. We present in this study 14 handles, chronological disposed on the whole roman period.

Oil lamps *(Lucernae)*

At the Cristeşti were discovered 62 lamps, 19 lamps ranging among the Firmalampen type, but a part of them representing the local production. Some of them belong to the import of luxury goods. The frequency of imitations and their quality proves the craftsmanship of the local ceramists who were performing faithful copies of certain famous products. Certain, local production are the lamps stamped by CAI, GIP, Titus, AQVIN, AONIA and the lamps unstamped.

Construction materials made of ceramics

In this category we include the tiles, hollow tiles, hypocaustum tubes and the different types of bricks, among which we find also the 35 bricks having the stamps of the troop garrisoned in the Roman camp of Cristeşti (ala I Bosporanorum). We presume that the tegular unstamped products precede form civilian brickyards, but, for the time being, there are not known at Cristeşti the stamps of any private workshops.

Terracota

The little figurines of deities are made of burnt – clay, and represents Juno, Venus, Hygia and Silenus. This kind of terracota is well represented in Dacia, and the iconography is certain stereotype.

BRONZE OBJECTS

The bronze objects discovered at Cristeşti may be structured in following classes:

1. Bonze vessels – pateras and jugs;
2. Bronze handles;
3. Ornaments: Brooches and rings;
4. Military equipment;
5. Medical instruments – sound;
6. Varia: stilus.

A few conclusions can be drawn at the end of the analysis of all the bronze material from the vicus of Cristeşti. They are part of the classical accessories of the entire Roman world and can be dated not only on the bases of the analogies but also because the mentioned types circulated in the same patters all over the Empire.

IRON OBJECTS

The iron objects discovered at Cristeşti covered a large diversity of iron object known in Roman period. These pieces are presents in following category:

1. Agricultural tools;
2. Manufacturing tools;

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

3. Construction materials;

4. Weapons;

5. Varia

The material is classified typologically on the ground of similar objects discovered in Dacia.

Glass vessels

An ancient skill, well known and practised several thousands of years, glass processing was an important part of the daily activities.

Both older and more recent discoveries brought to light numerous fragments of glass vessels in Cristeşti. Since glass is a fragile material, with a much higher deterioration than that of ceramics or metals, its preservation has been more problematic.

The fragments proceed by 86 vessels glass (ampulla oleania, unguentum, lagoena) and common vessels (cups and glass).

Epigraphical Monuments

The inscriptions on stone, almost all fragmentary, are in number of 20, among which only 3 are included in the CIL, III (7714–15, 12550), the others being published afterwards. The greatest part of the epigraphical sources are funerary inscriptions, only one being an altar dedicated to Mars Augustus by Q. Caecilius, *praefectus alae*, another being a dedication to the emperor Antoninus Pius, and the third being an architectural fragment with the inscription: *Hermeros lapidarius f(ecit)*.

At Cristeşti all the known inscriptions are written in Latin, a fact which expresses without ambiguity the linguistic situation: in the settlement and inside the Roman camp Latin was spoken.

An important discovery, made in 1886, was that of a military diploma (AD 158) belonging to a soldier from *ala I Gallorum et Bosporanorum*. Numerous tegular inscriptions belong to *ala I Bosporanorum* – the troop garrisoned in the *castrum* of Cristeşti –, but other stamped bricks were also known there (*legio V Macedonica)*.

Finally, it should be also mentioned the smaller epigraphical traces such as the stamp-inscriptions on the *lucernae*: AQVIN, CAI, CAI. GEM, CASSI, C. DESSI, FESTI, FORTIS, G.I.P., IEGIDI, LVPATI, MIA, OCTAVI, PVLLI, SEXTI, STROBILI, VALERIVS, ALBIVS(?).

Funerary Monuments

The funerary monuments illustrate the activity of the local lapicides and of the itinerant artisans, as well. In this chapter are presented 8 *stelae*, 3 medallions and 9 lateral walls of *aediculae*.

The analyses of funerary monuments prove the preference of the inhabitance for the Norico-Pannonian types of monument. All these evidences undoubtly certify the presence of the Noric-Pannonian colonists in the settlement of Cristeşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Statuaria

The stone statuaria is illustrated by a limestone statue representing Jupiter on his throne (the iconographic type *Jupiter tronans* or *Verospi*), the alabaster head of Juno and a white marble torso. The statuettes is represented by Liber Pater une alabaster fragmentary statuette, the marble head Liber Pater and a statuette of a *genius*.

Bone objects

The bone objects are well represented at Cristeşti. In the dwelling was found pins and needles, handles, ornaments and medical instruments.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Planșe

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

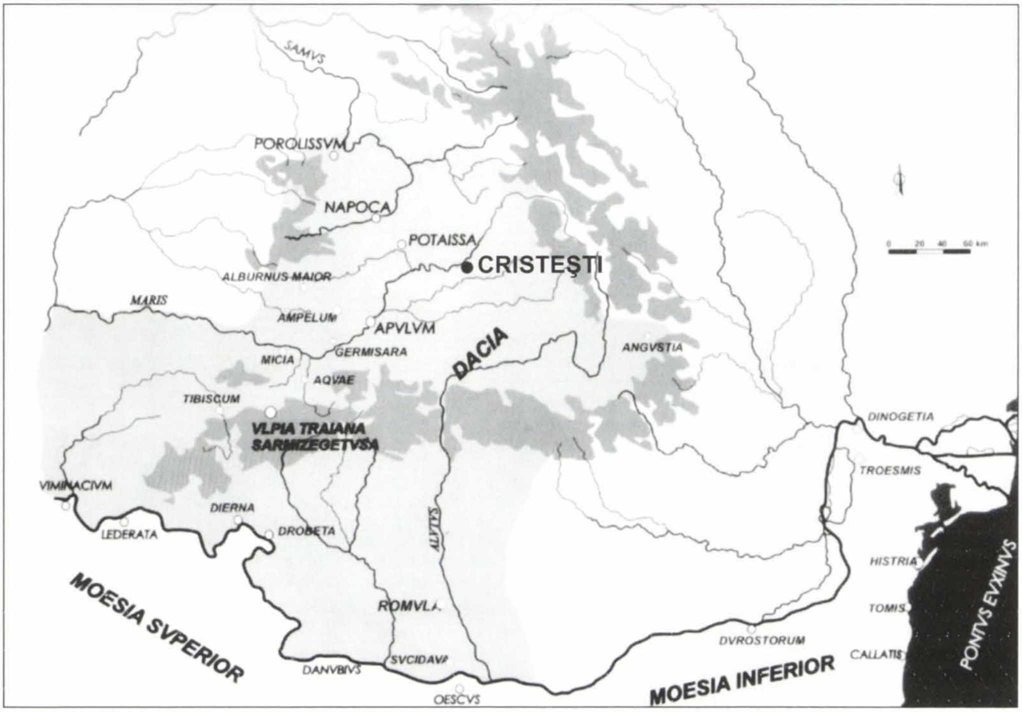

Fig. 1.

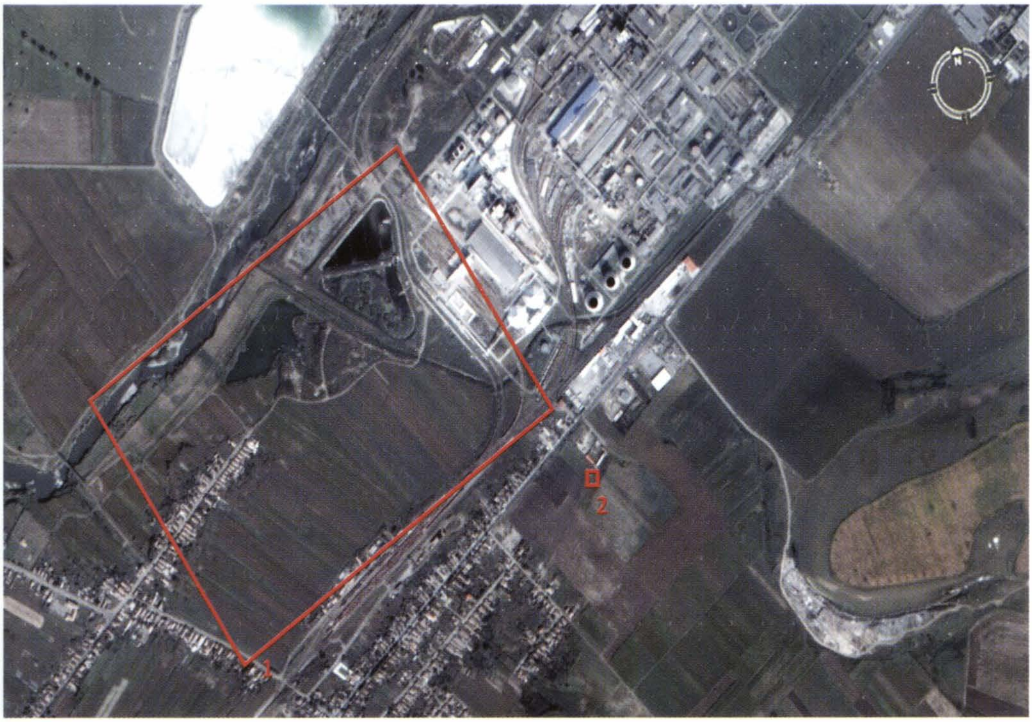

Fig. 2.

Pl. I. Fig. 1. Harta Daciei Romane cu amplasarea vicusului militar.
Fig. 2. Amplasamentul aşezării de la Cristeşti şi cuptorul de ars cărămida.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

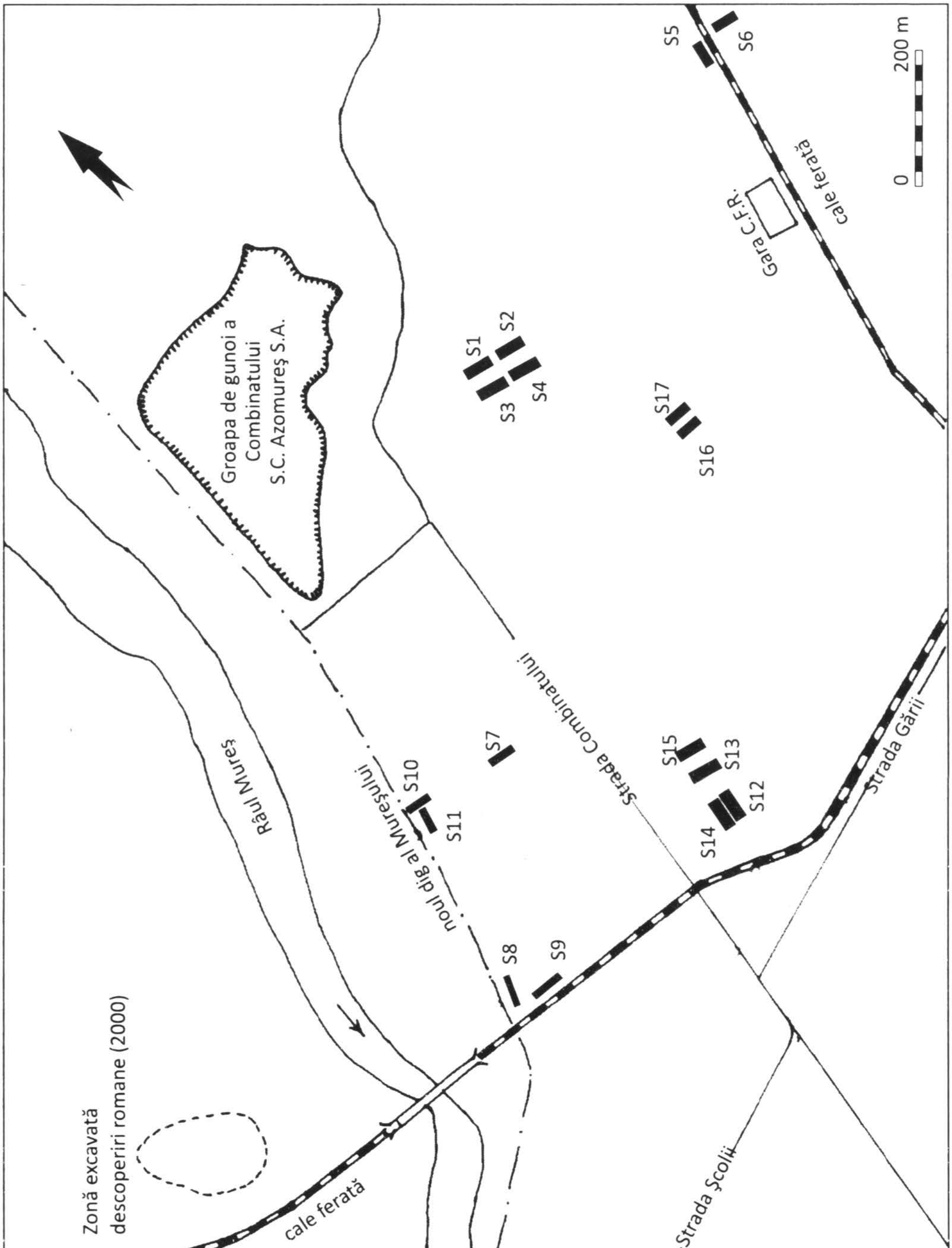

Pl. II. Planul săpăturilor 1994–2000.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

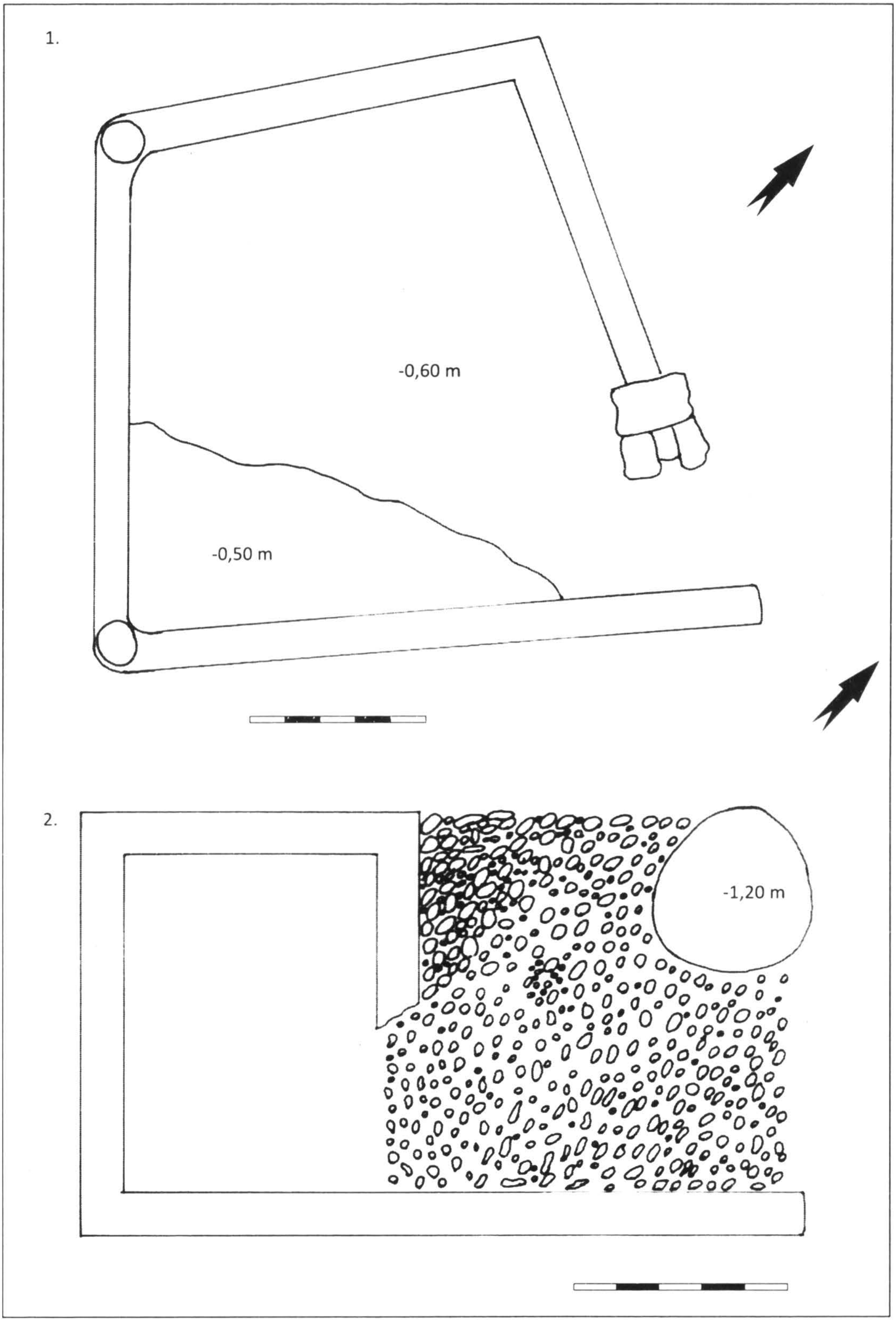

Pl. III. 1. Locuința nr. 2, descoperită în S12; 2. Atelier descoperit în S8.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

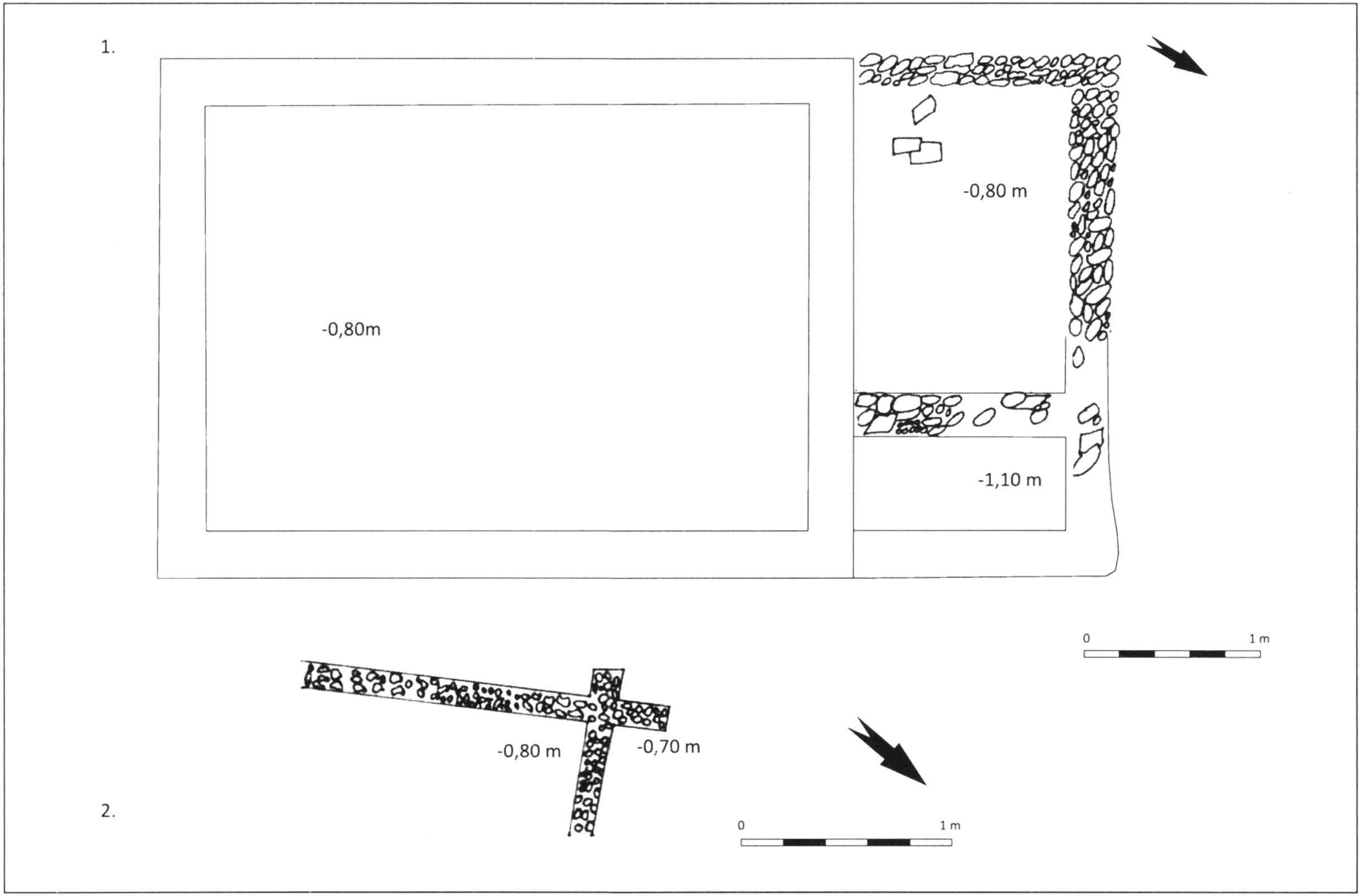

Pl. IV. Locuințe: 1. Locuința nr. 3; 2. Locuința nr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

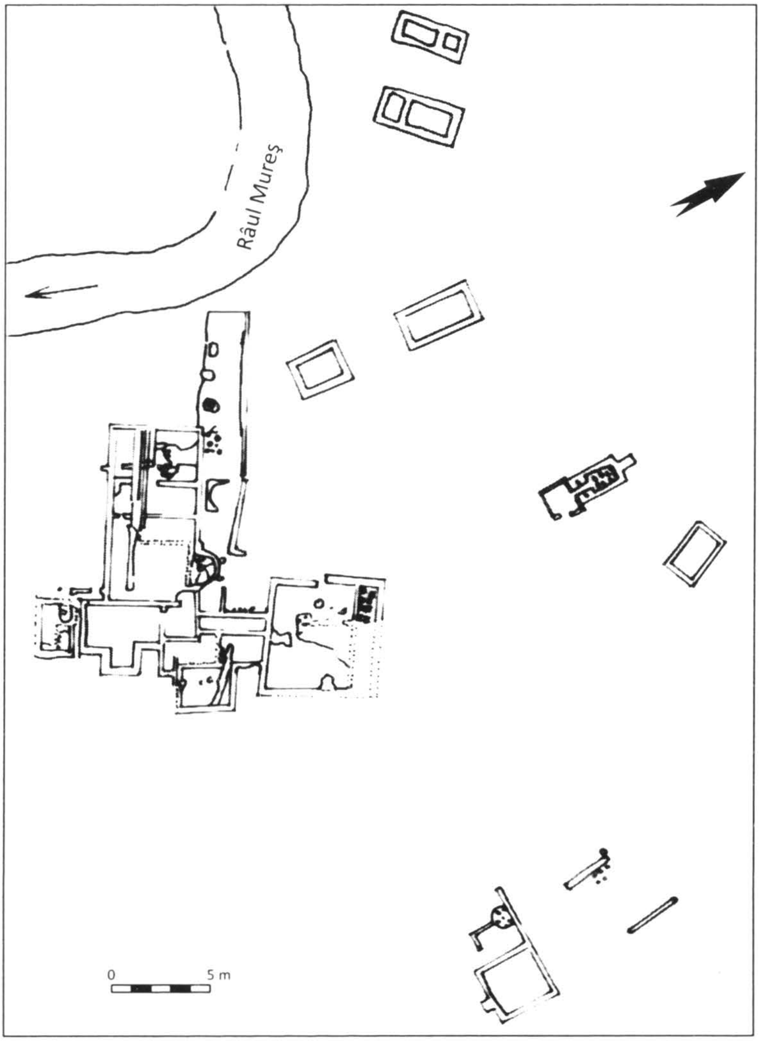

Fig. 1.

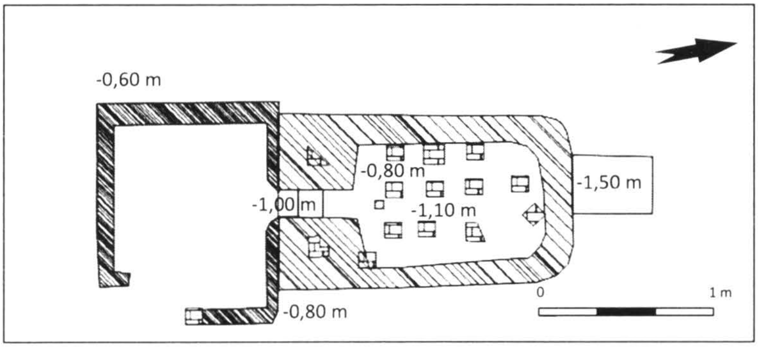

Fig. 2.

Pl. V. Fig. 1. Planul săpăturilor din 1972 (după A. Zrinyi);
Fig. 2. Cuptorul descoperit în 1972 (după A. Zrinyi).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

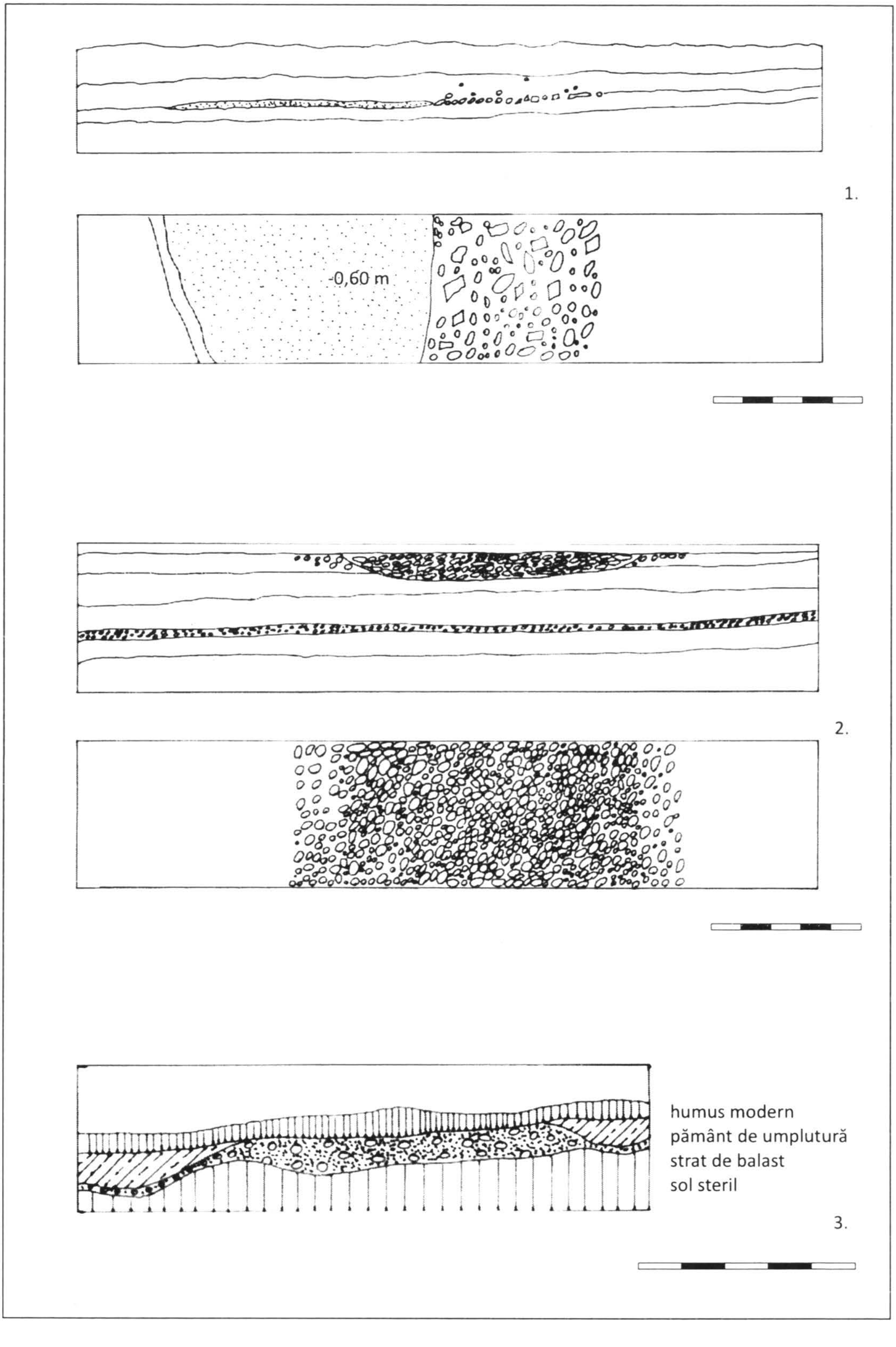

Pl. VI. 1. Locuința 1 descoperită în S5; 2. drum roman; 3. Sector de drum înspre râul Mureş.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1

Fig. 2

Pl. VII. Cuptor roman de cărămidă de la Cristeşti:
Fig. 1. stadiul de conservare în momentul descoperirii; Fig. 2. după decopertare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1

Fig. 2

Pl. VIII. Cuptor roman de ars cărămida de la Cristeşti.
Fig. 1. Praefurnium-ul văzut de sus; Fig. 2. Grătarul şi părţile păstrate din pereţii cuptorului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1

Fig. 2

Fig. 3

Pl. IX. Cuptor roman de cărămidă de la Cristeşti. Fig. 1. Material tegular cu ştampilă; Fig. 2. Sistemul de susținere al grătarului; Fig. 3. Perete lateral, văzut din interiorul cuptorului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Fig. 1

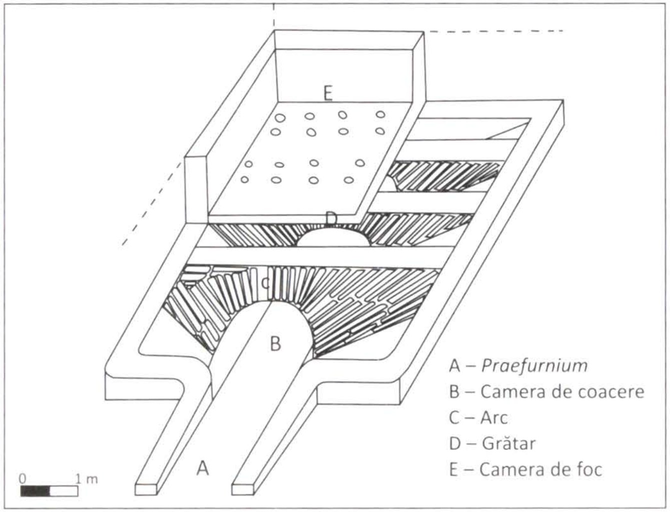

Fig. 2

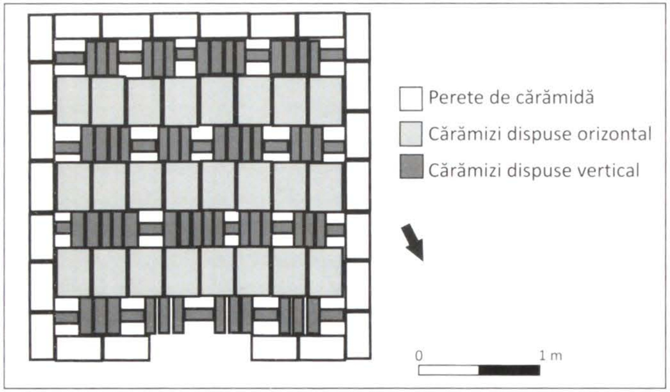

Fig. 3

Pl. X. Cuptor roman de cărămidă de la Cristeşti: Fig. 1. Secțiune prin elementele cuptorului; Fig. 2. Schemă a structurii cuptorului; Fig. 3. Structura grătarului, văzută de sus

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

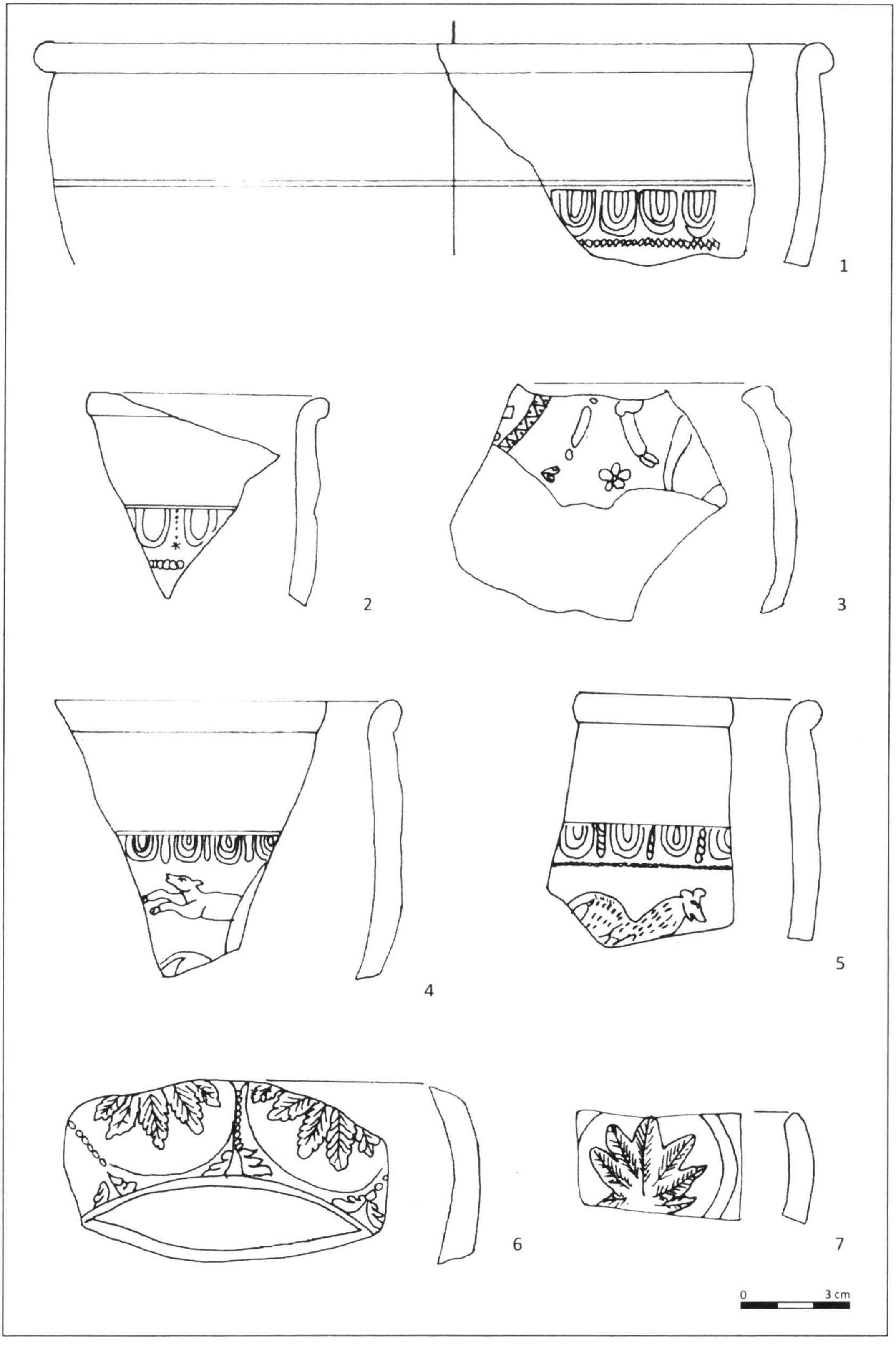

Pl. XI. *Terra sigillata* de import.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

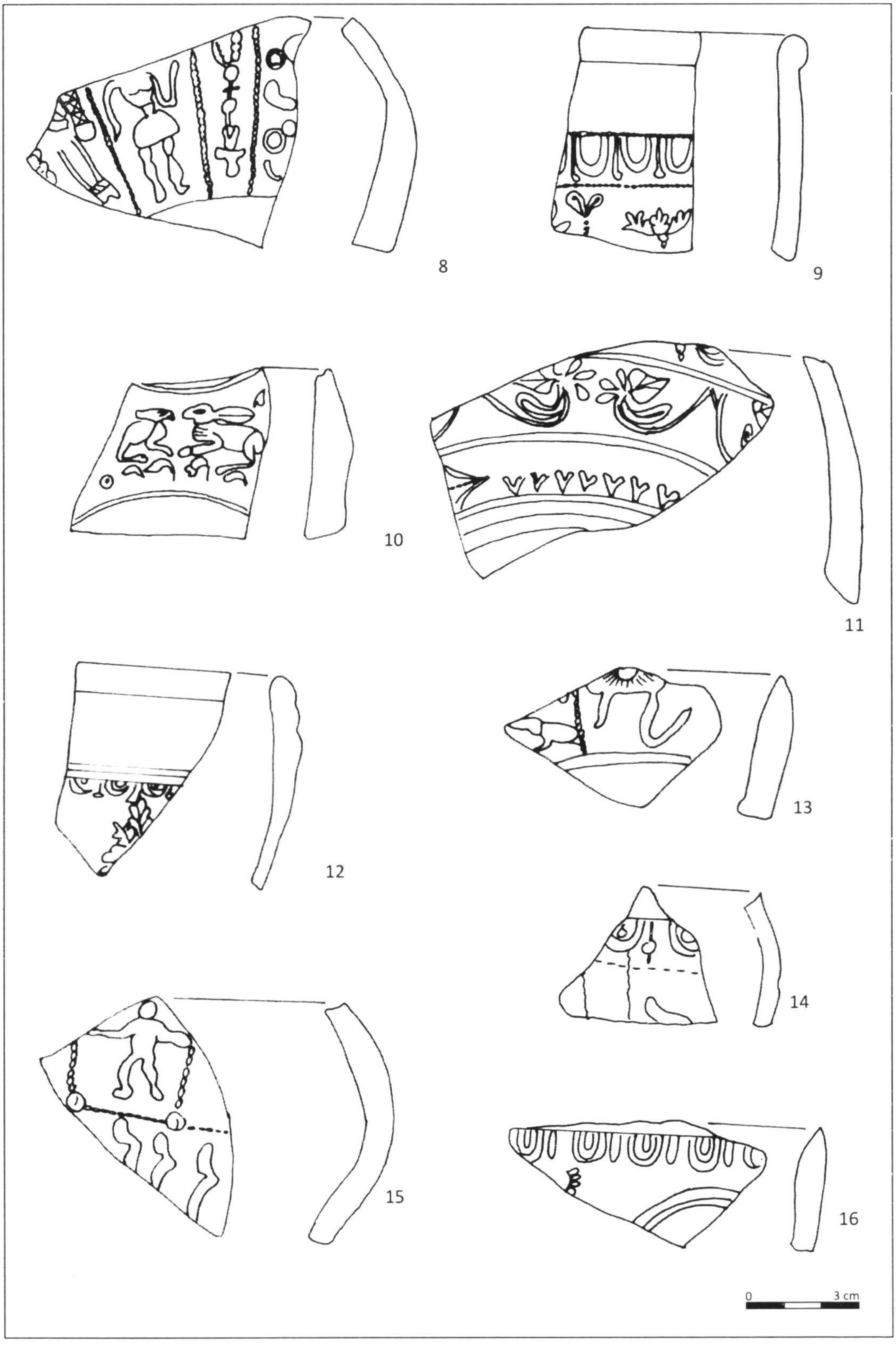

Pl. XII. *Terra sigillata* de import.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

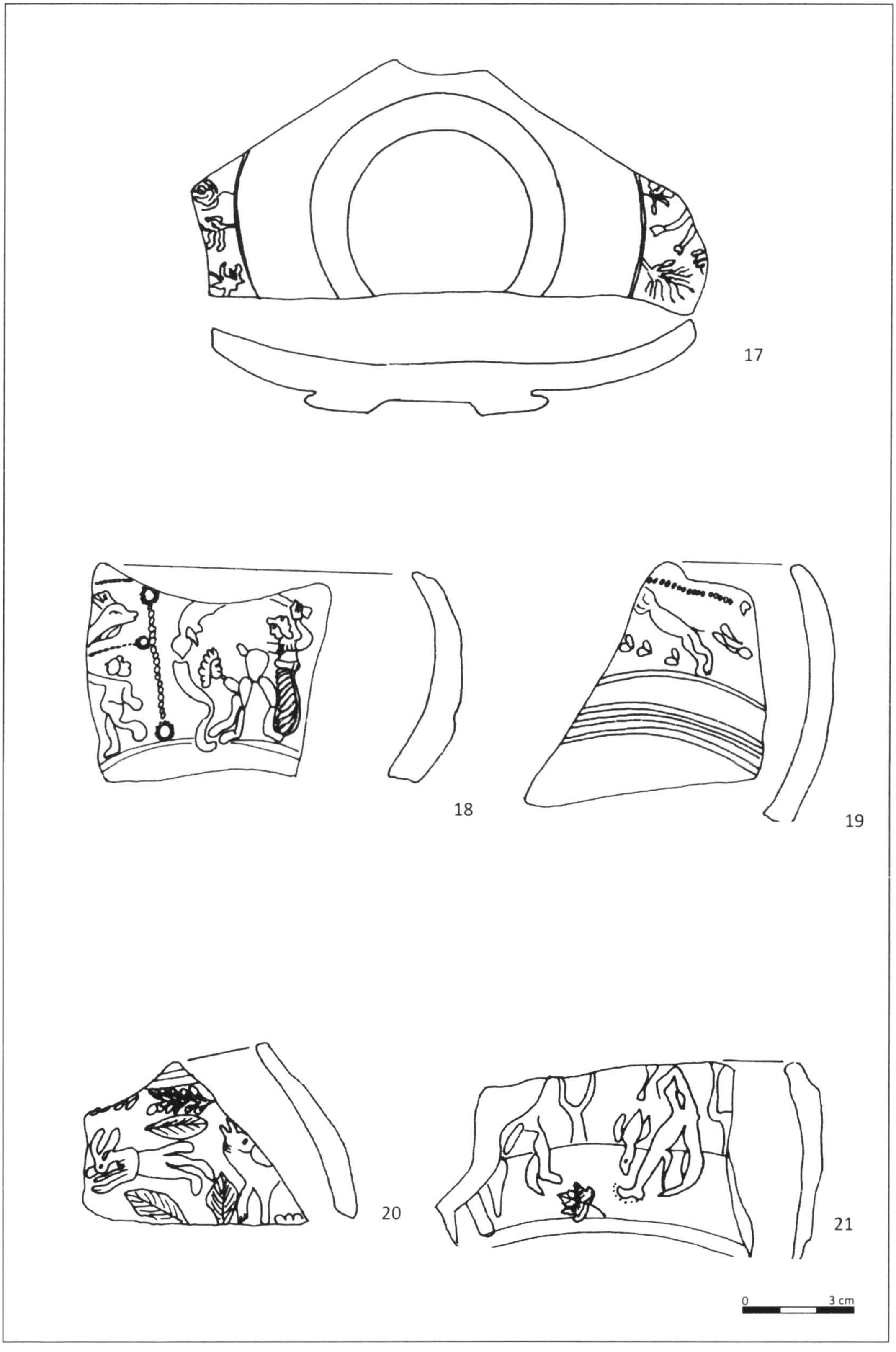

Pl. XIII. *Terra sigillata* de import.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

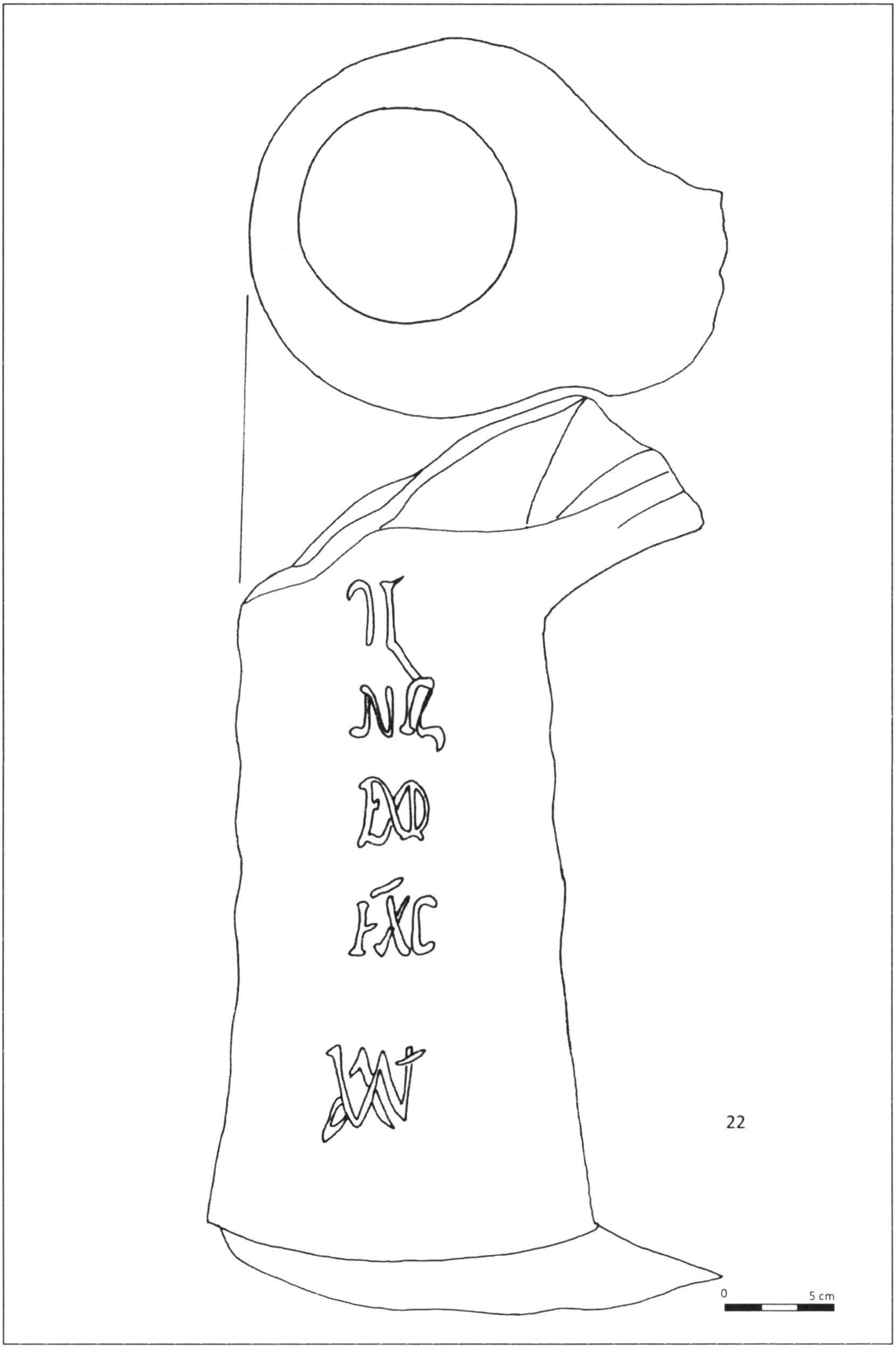

Pl. XIV. Amforă de import.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

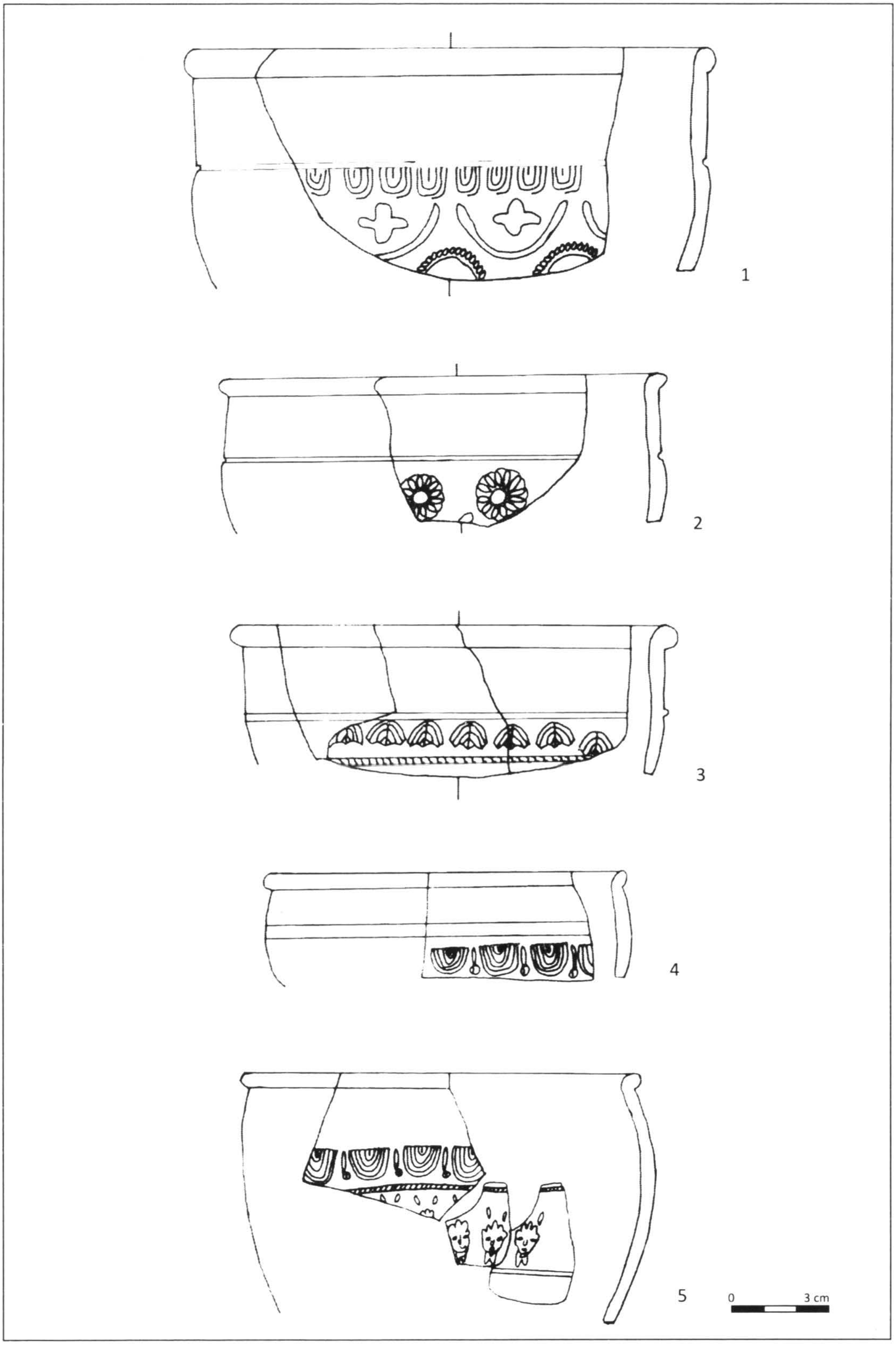

Pl. XV. Ceramică *terra sigillata* locală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

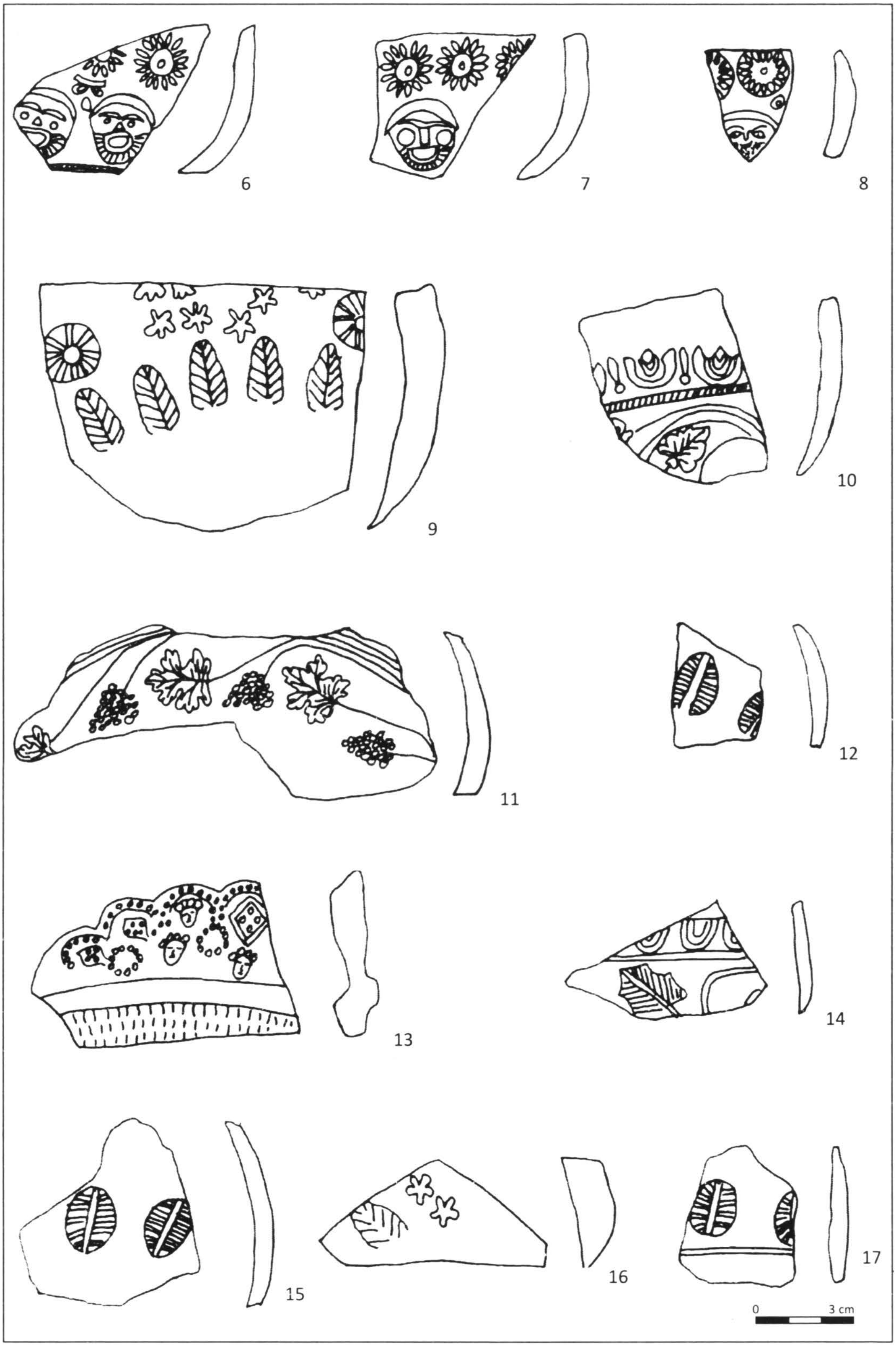

Pl. XVI. Ceramică *terra sigillata* locală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

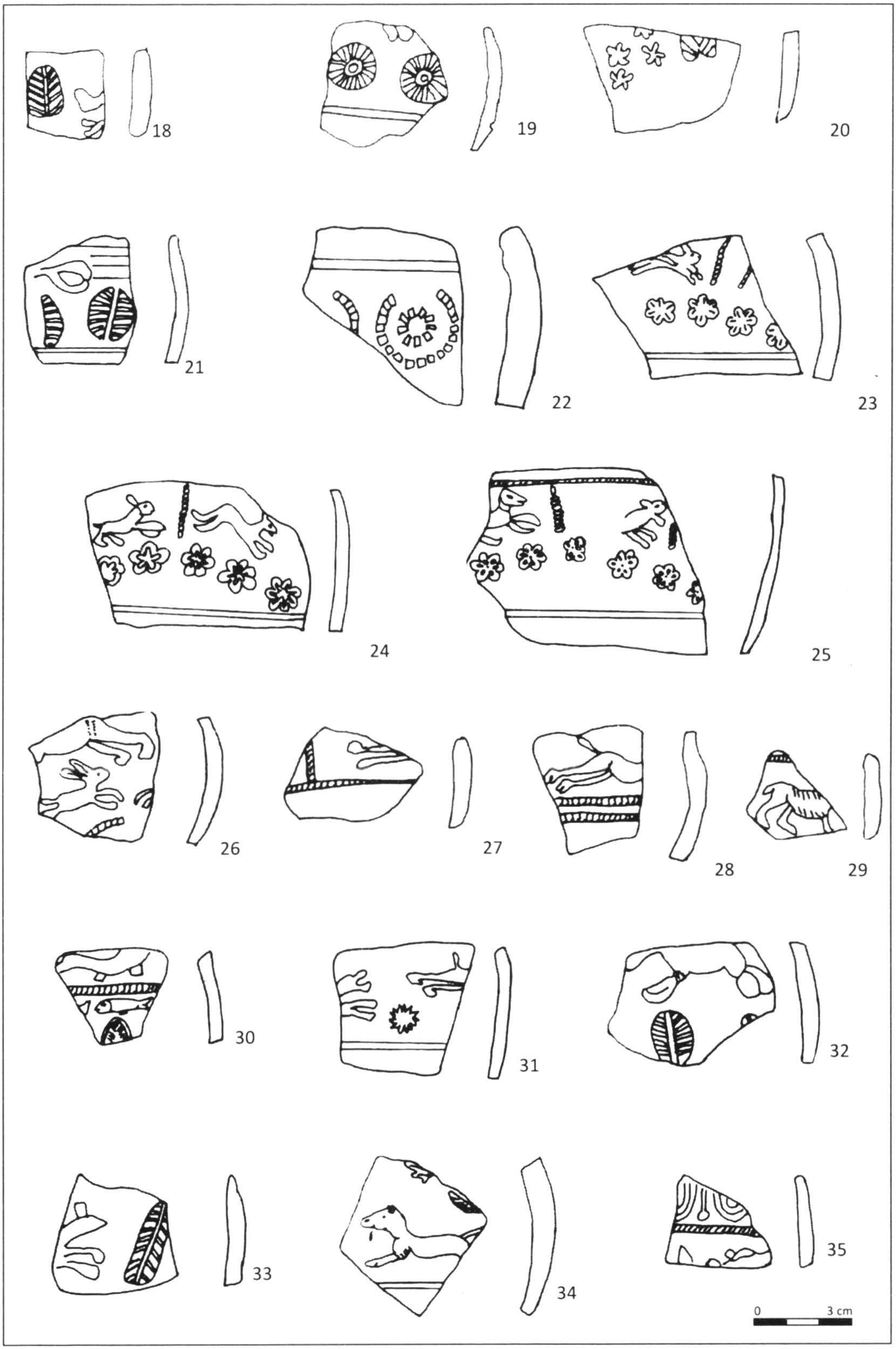

Pl. XVII. Ceramică *terra sigillata* locală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

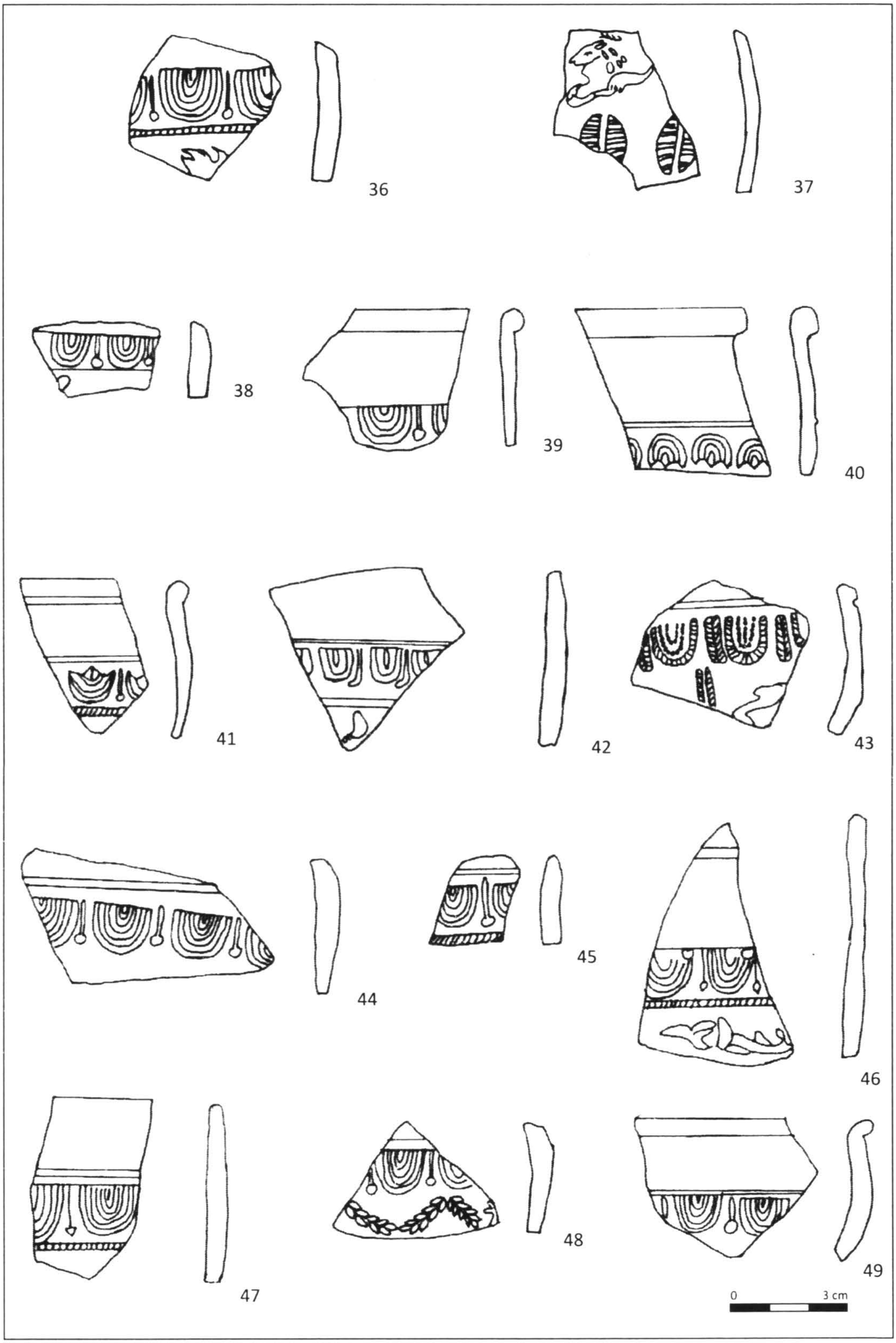

Pl. XVIII. Ceramică *terra sigillata* locală.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

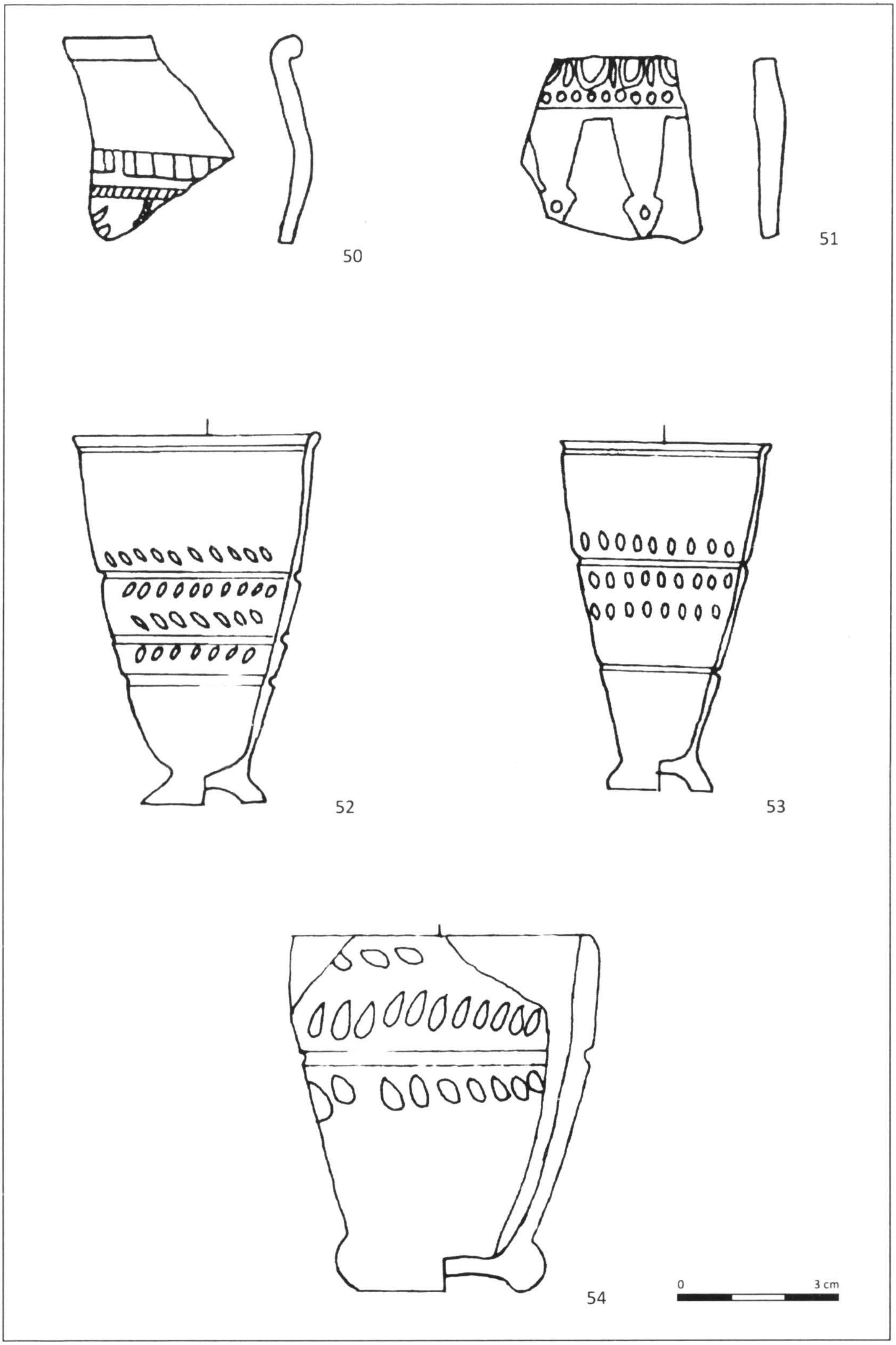

Pl. XIX. Ceramică *terra sigillata* locală.
50–51. sigillate locale cu decor în relief; 52–54. sigillate locale decorate în tehnica „cut glass”.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

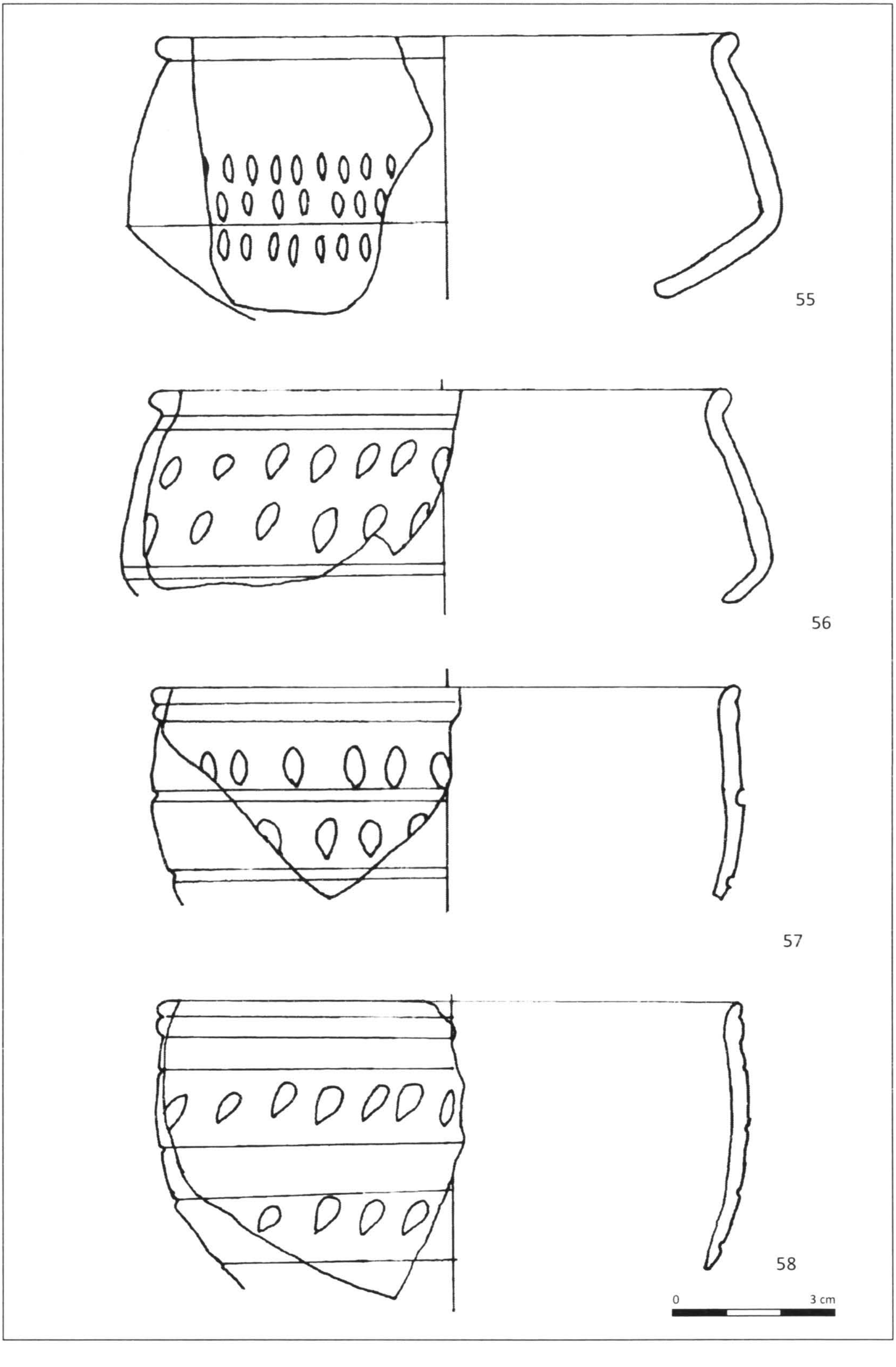

Pl. XX. Ceramică *terra sigillata* locală decorată în stilul "cut glass".

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

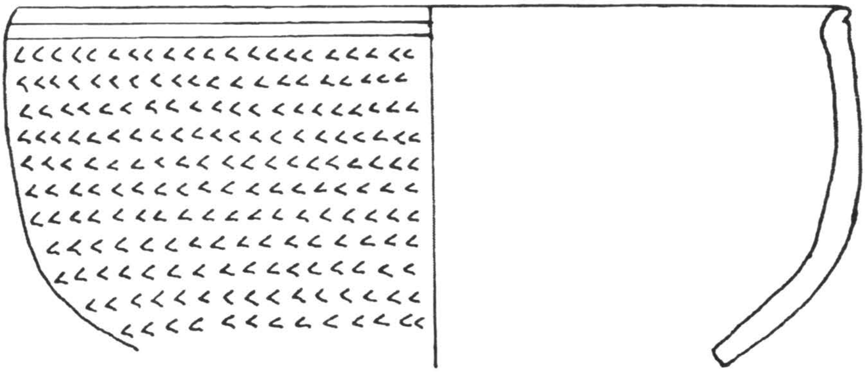

59

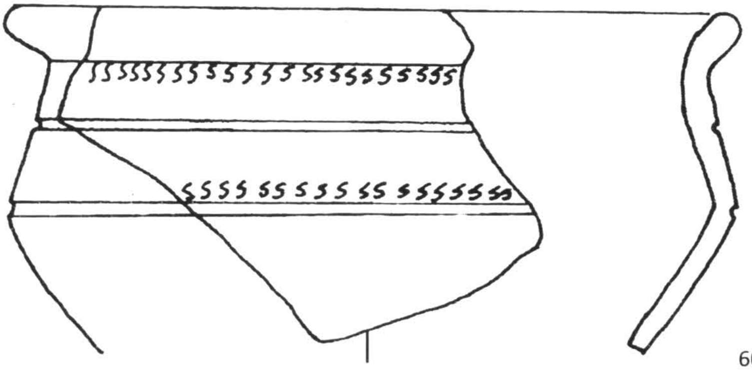

60

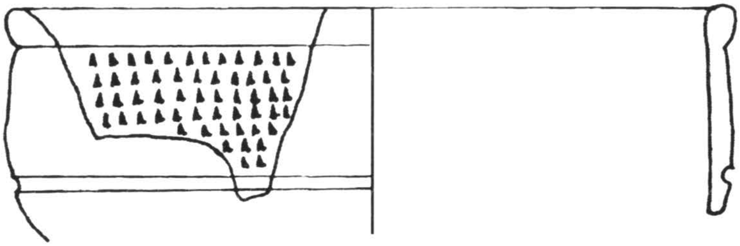

61

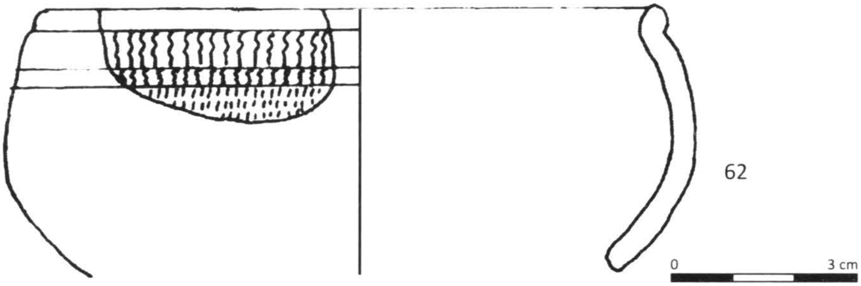

62

Pl. XXI. Ceramică *terra sigillata* locală decorată cu rotița.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

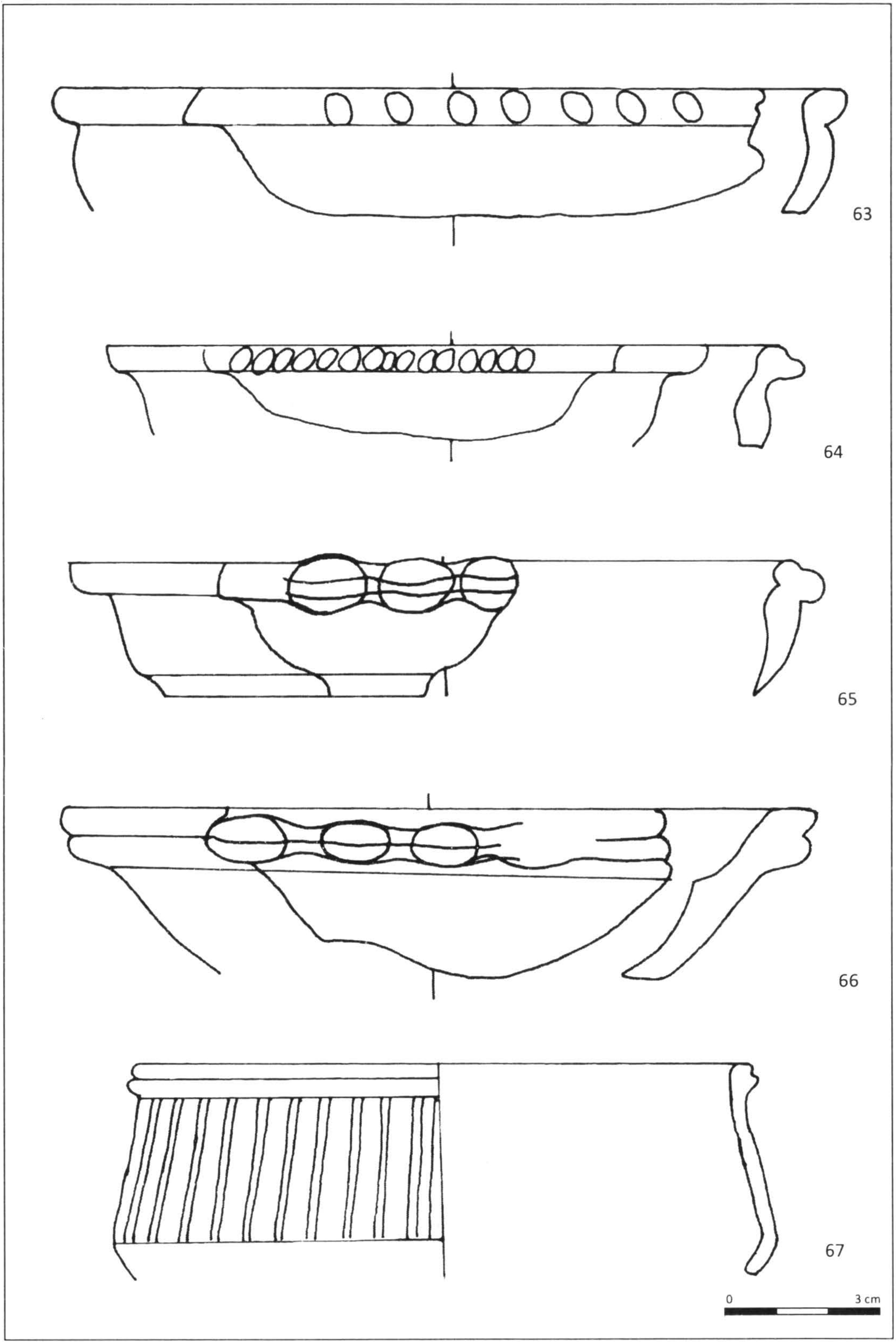

Pl. XXII. Ceramică *terra sigillata* locală lisă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

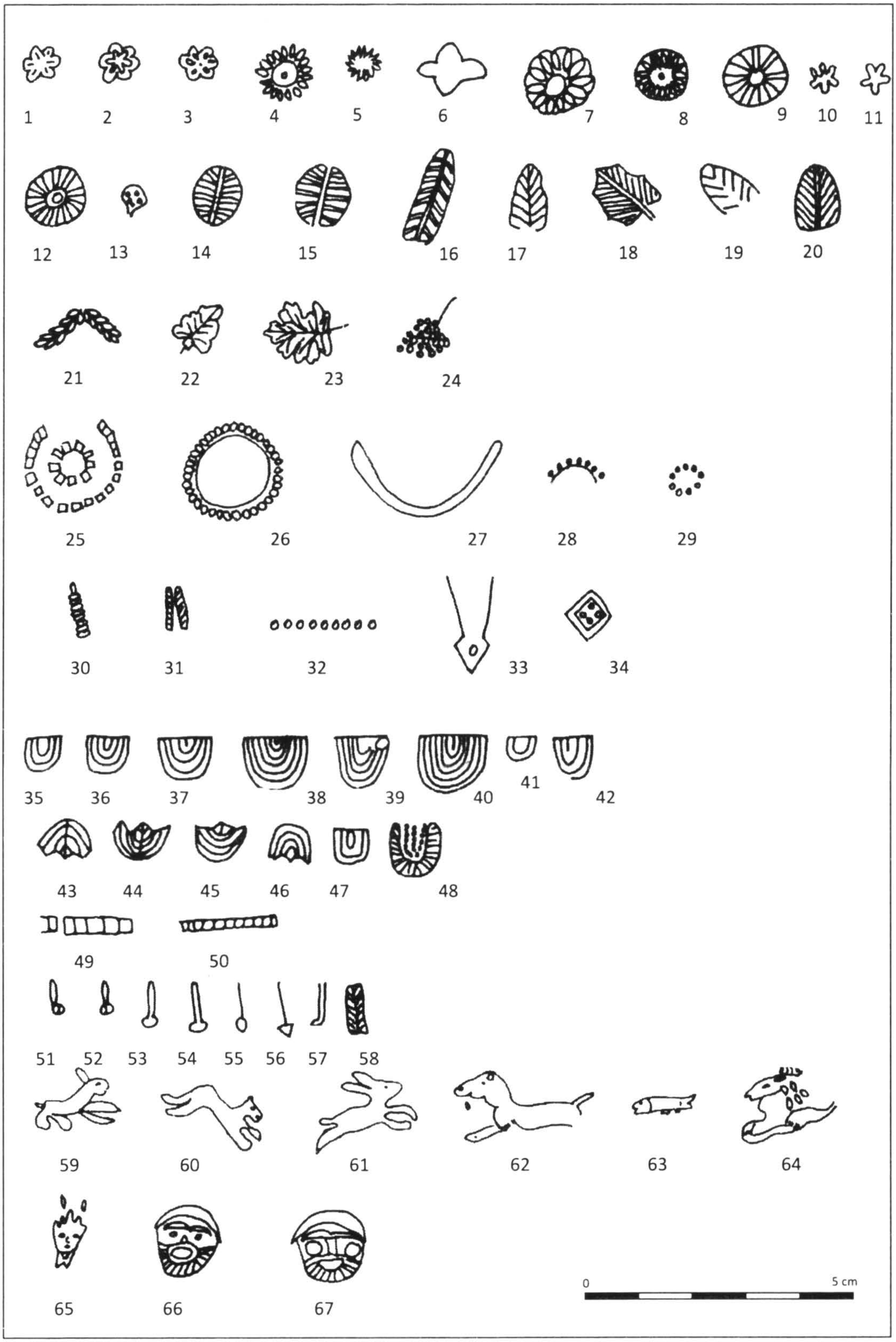

Pl. XXIII. Repertoriul motivelor decorative de pe vasele *terra sigillata* locale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

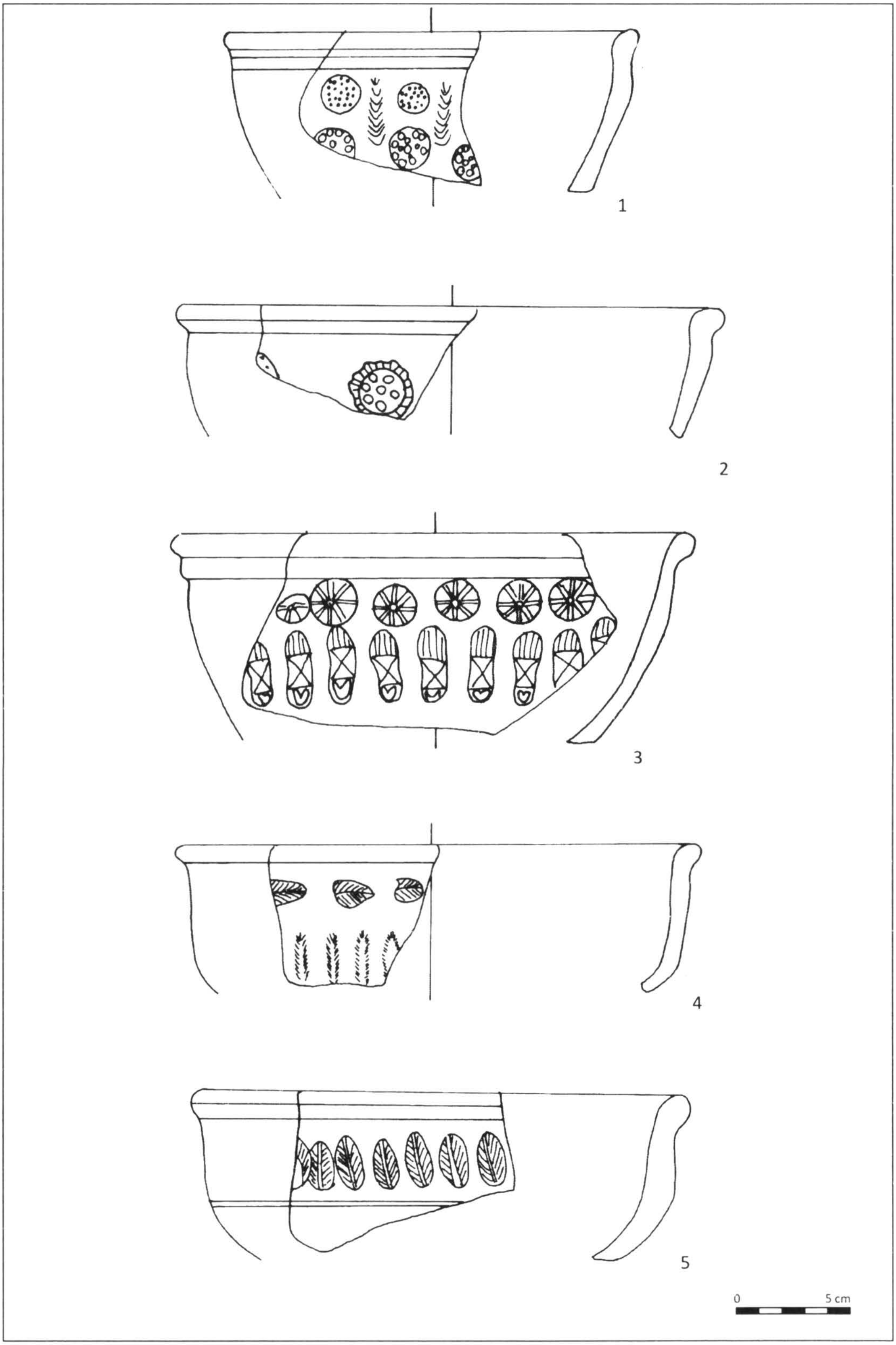

Pl. XXIV. Ceramică ștampilată. Străchini de tipul CR-A1 (1–4); CR-A2 (5).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

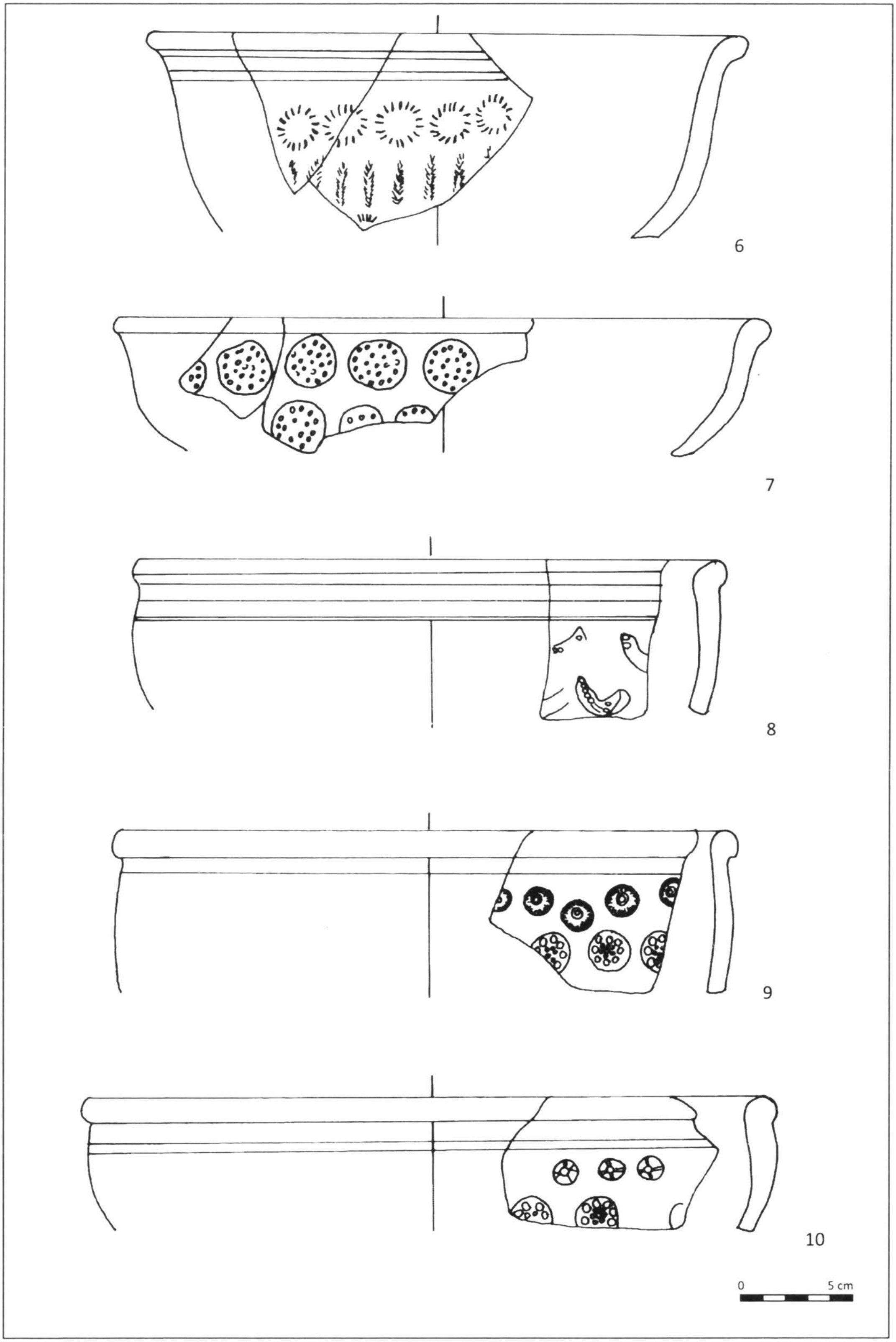

Pl. XXV. Ceramică ștampilată. Străchini de tipul CR-A2 (6–7); tipul CR-A3 (8–10).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

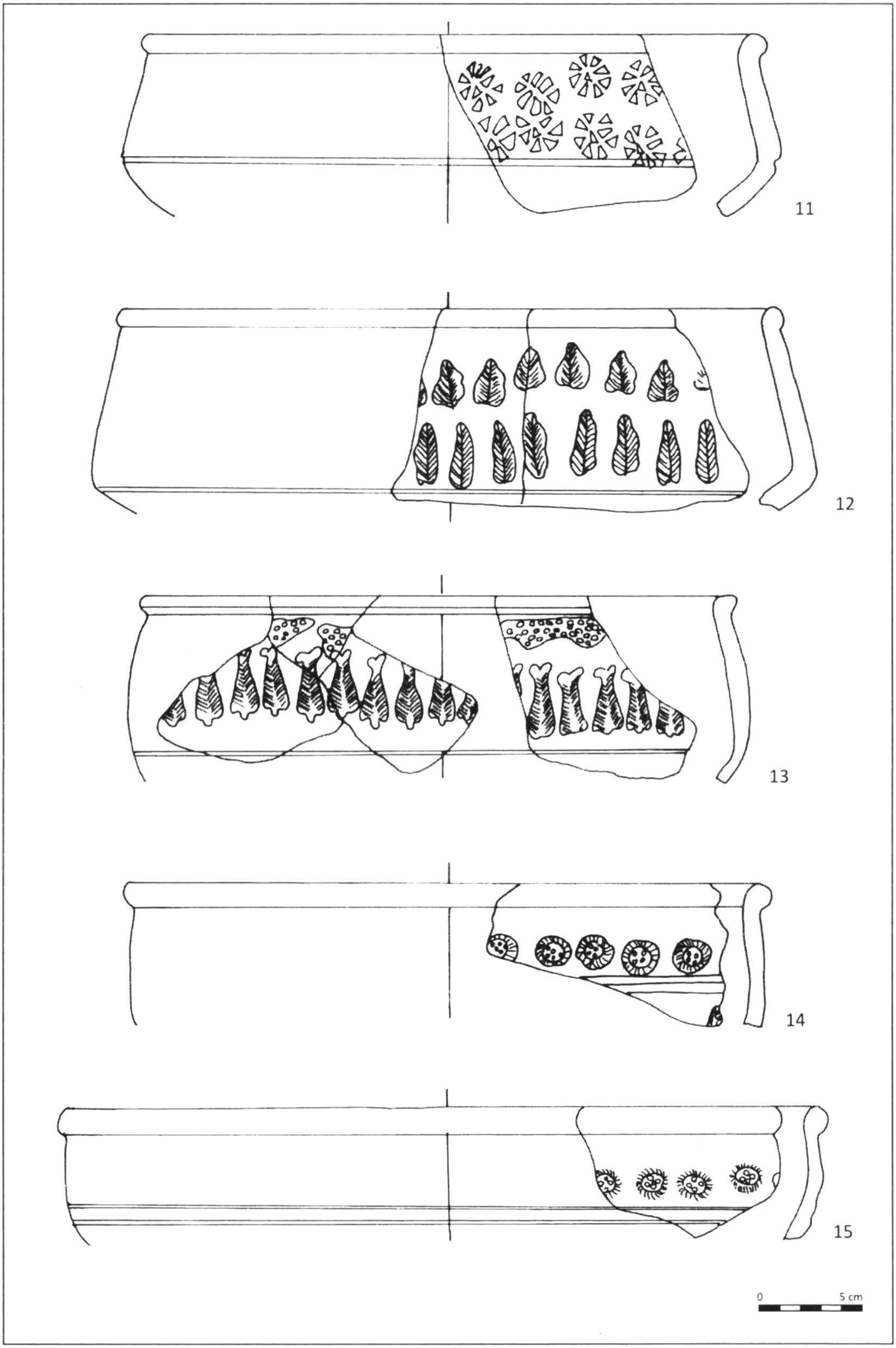

Pl. XXVI. Ceramică ștampilată. Străchini de tipul CR-A4/1 (11–13); tipul CR-A4/2 (14–15).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

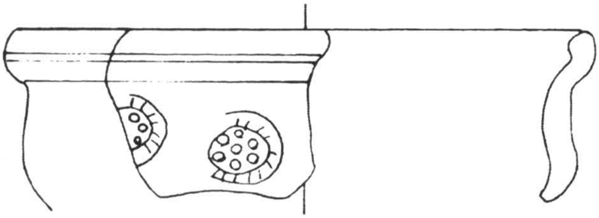

16

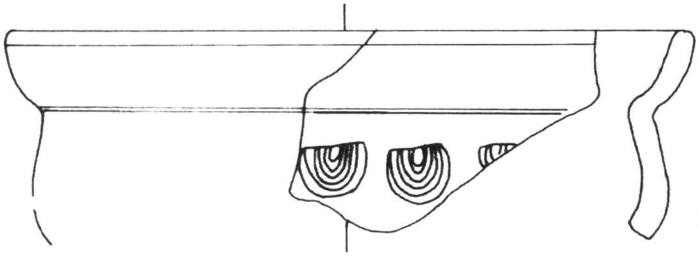

17

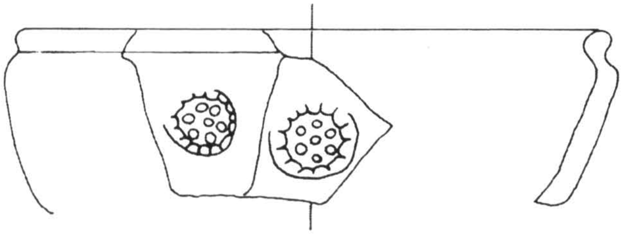

18

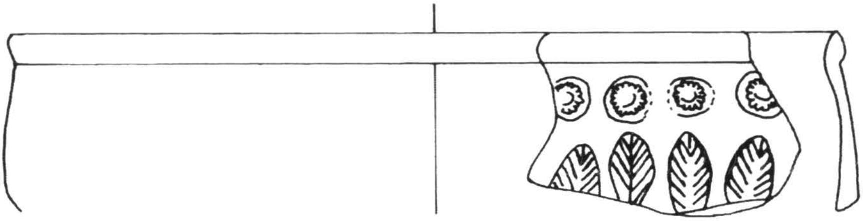

19

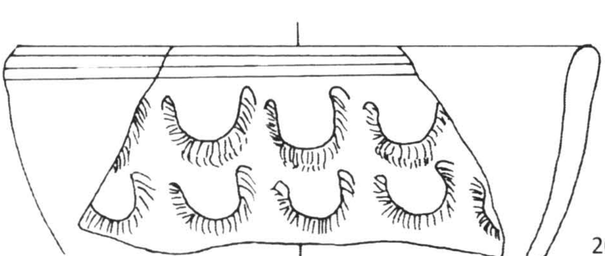

20

0 5 cm

Pl. XXVII. Ceramică ștampilată. Străchini de tipul CR-A4/1 (11–13); tipul CR-A4/2 (14–15).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

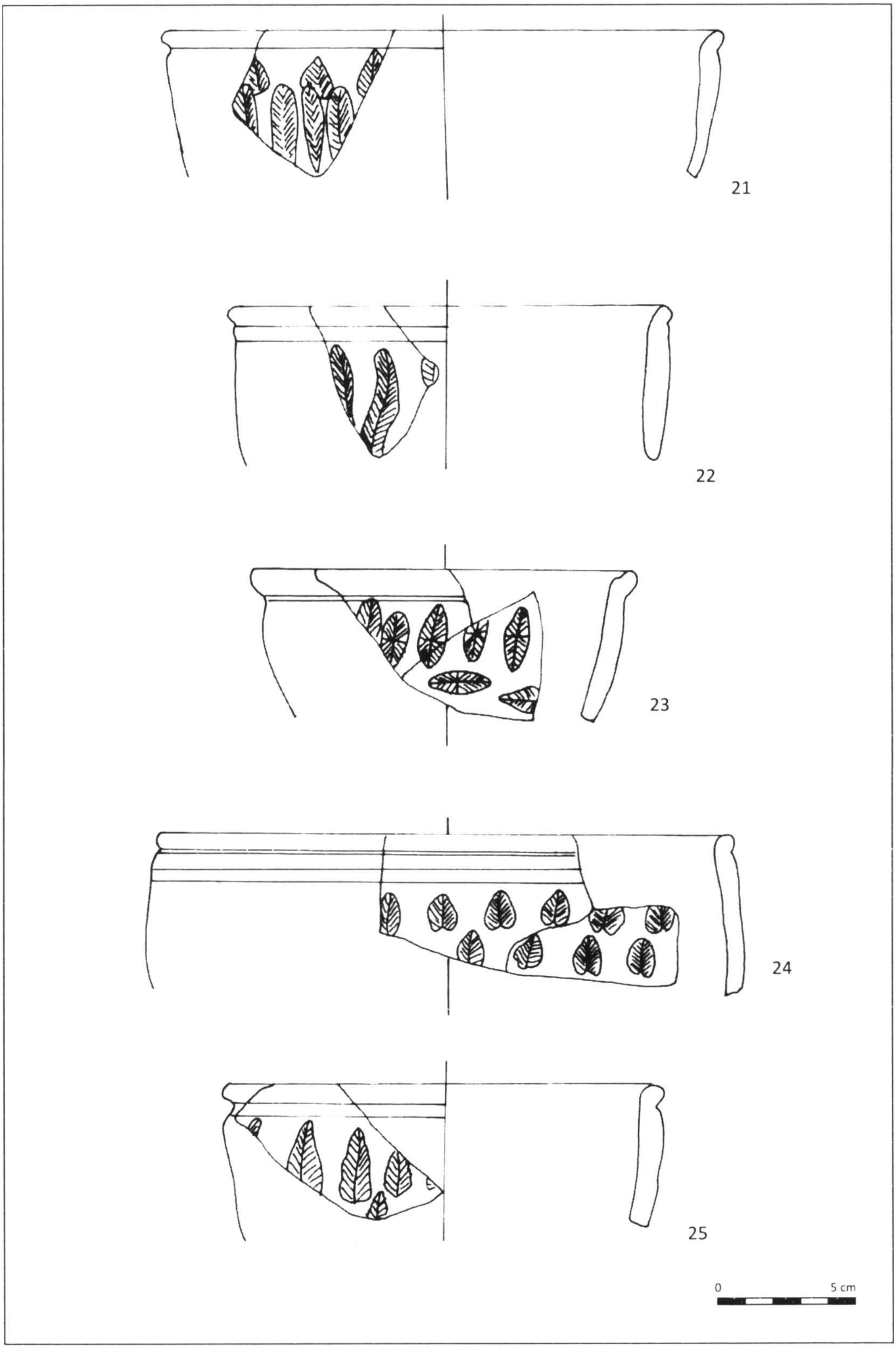

Pl. XXVIII. Ceramică ștampilată. Străchini de tipul CR-A8 (21–22); tipul CR-A9 (23–25).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

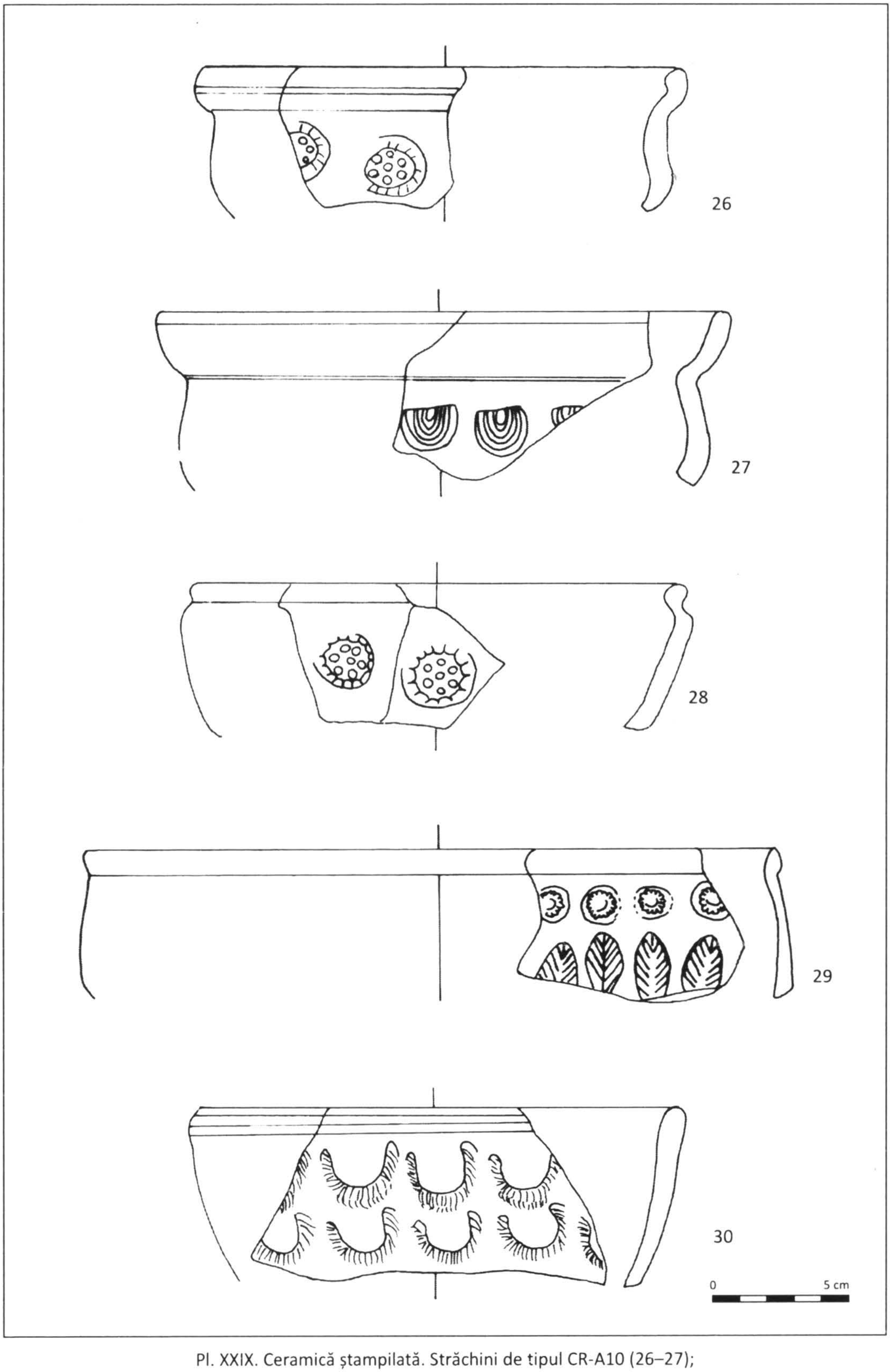

Pl. XXIX. Ceramică ștampilată. Străchini de tipul CR-A10 (26–27);
tipul CR-A11 (28); tipul CR-A12 (29); tipul CR-A13 (30).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

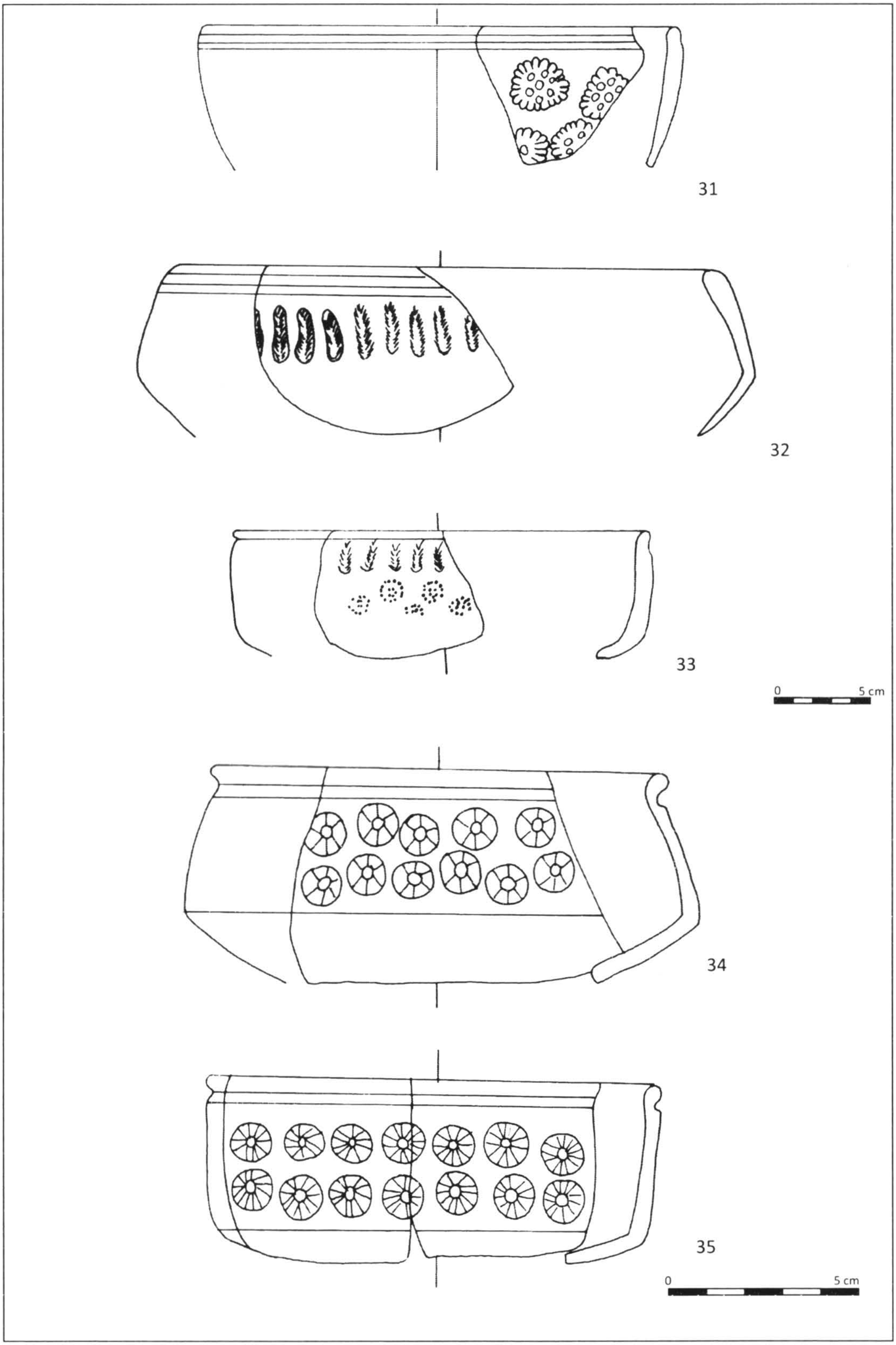

Pl. XXX. Ceramică ștampilată. Străchini de tipul CR-A13 (31); tipul CR-A14 (32); tipul CR-A15 (33). Boluri de tipul CR-B16 (34–35).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

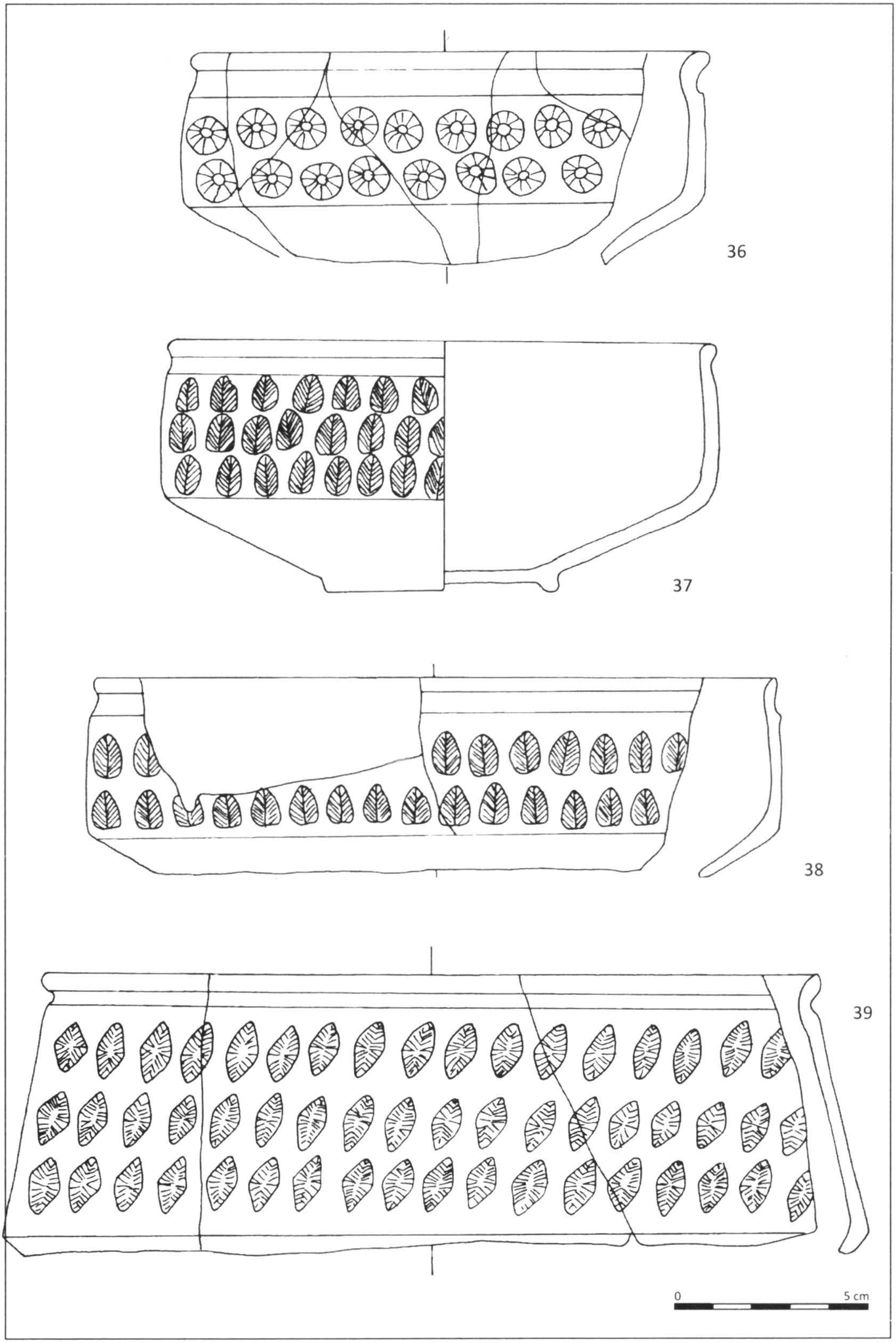

Pl. XXXI. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B16 (36–39).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

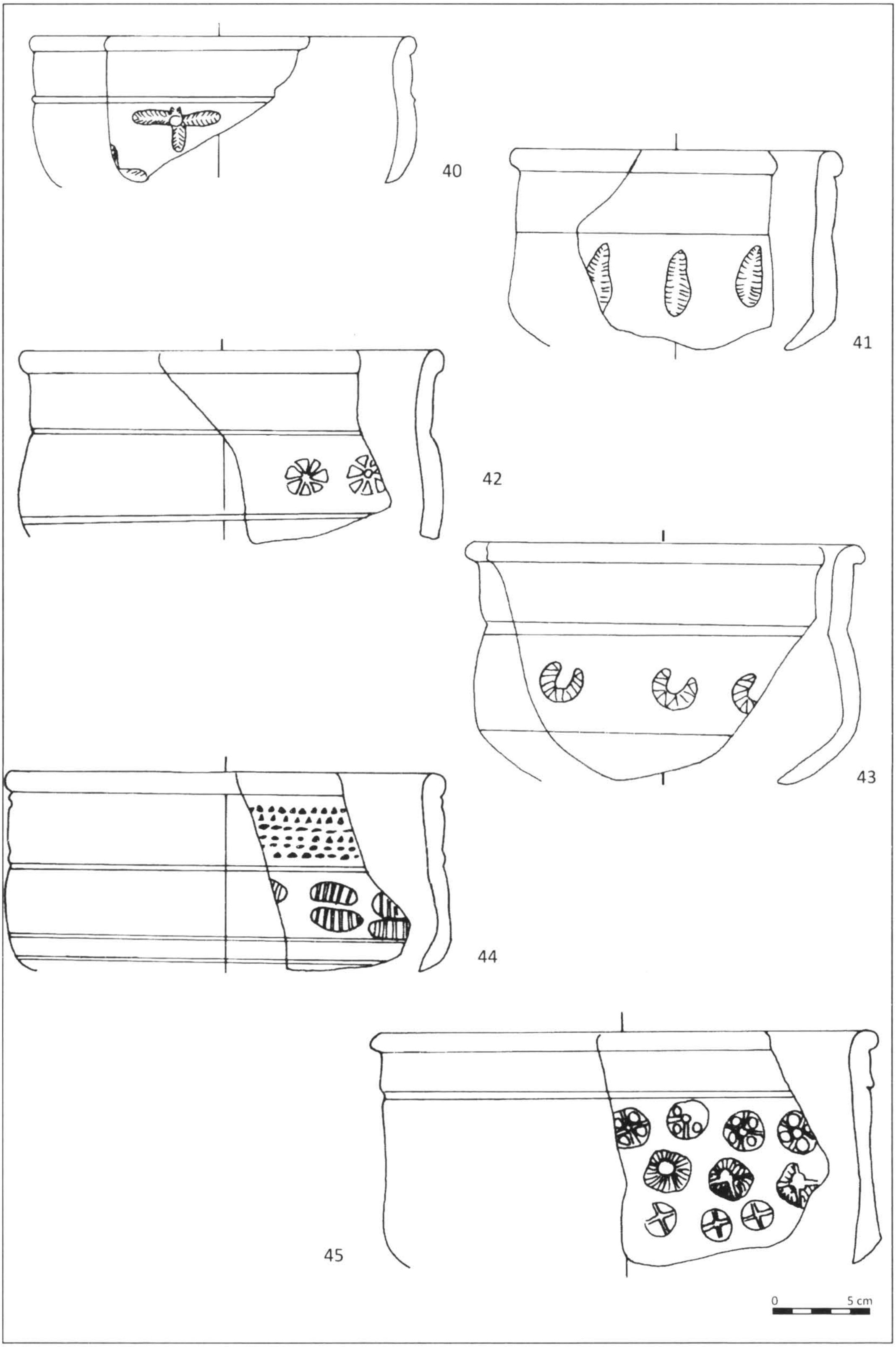

Pl. XXXII. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B17 (40–45).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

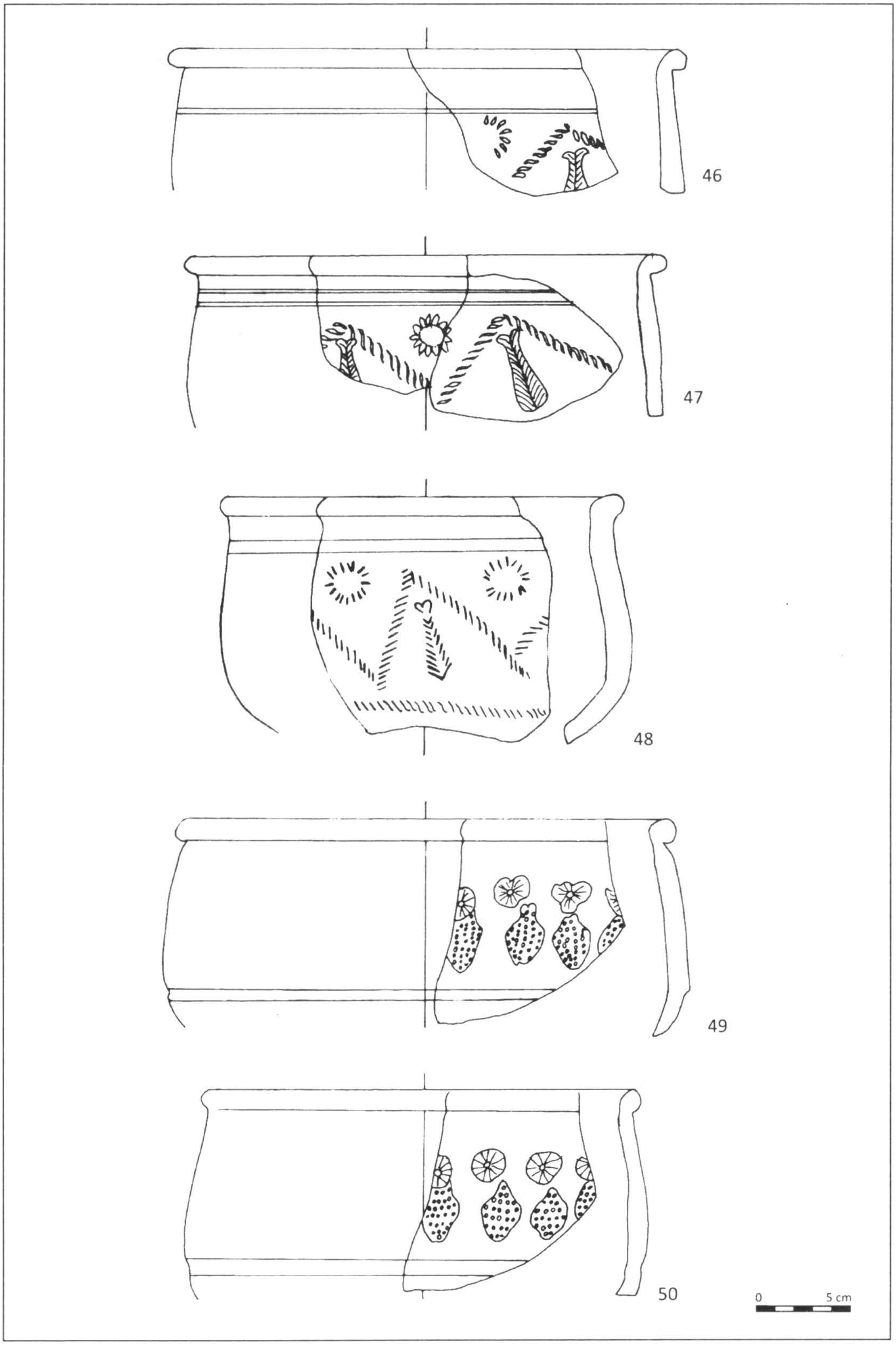

Pl. XXXIII. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B18 (46–50).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

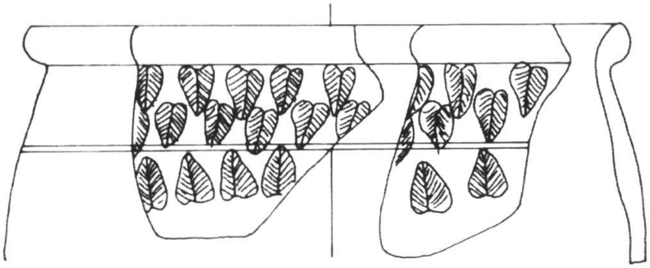

51

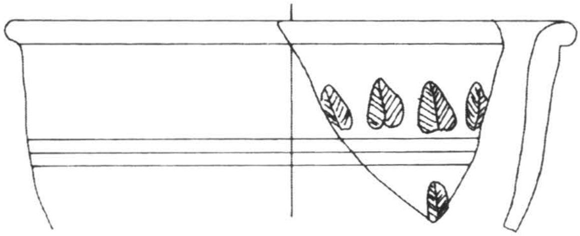

52

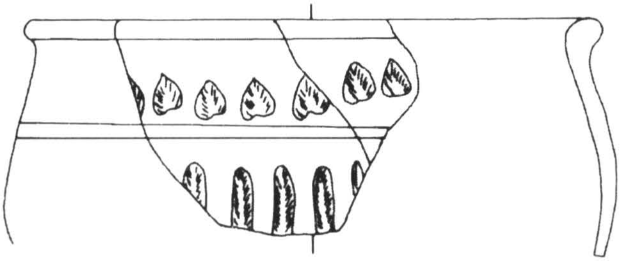

53

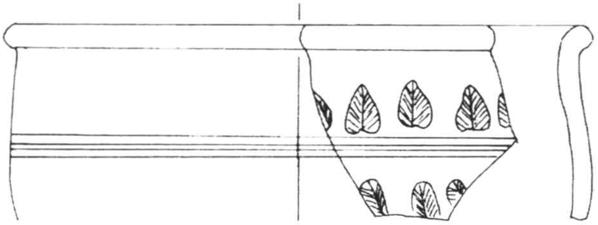

54

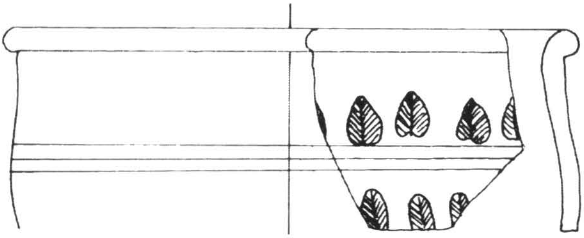

55

0 5 cm

Pl. XXXIV. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B18 (51–55).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

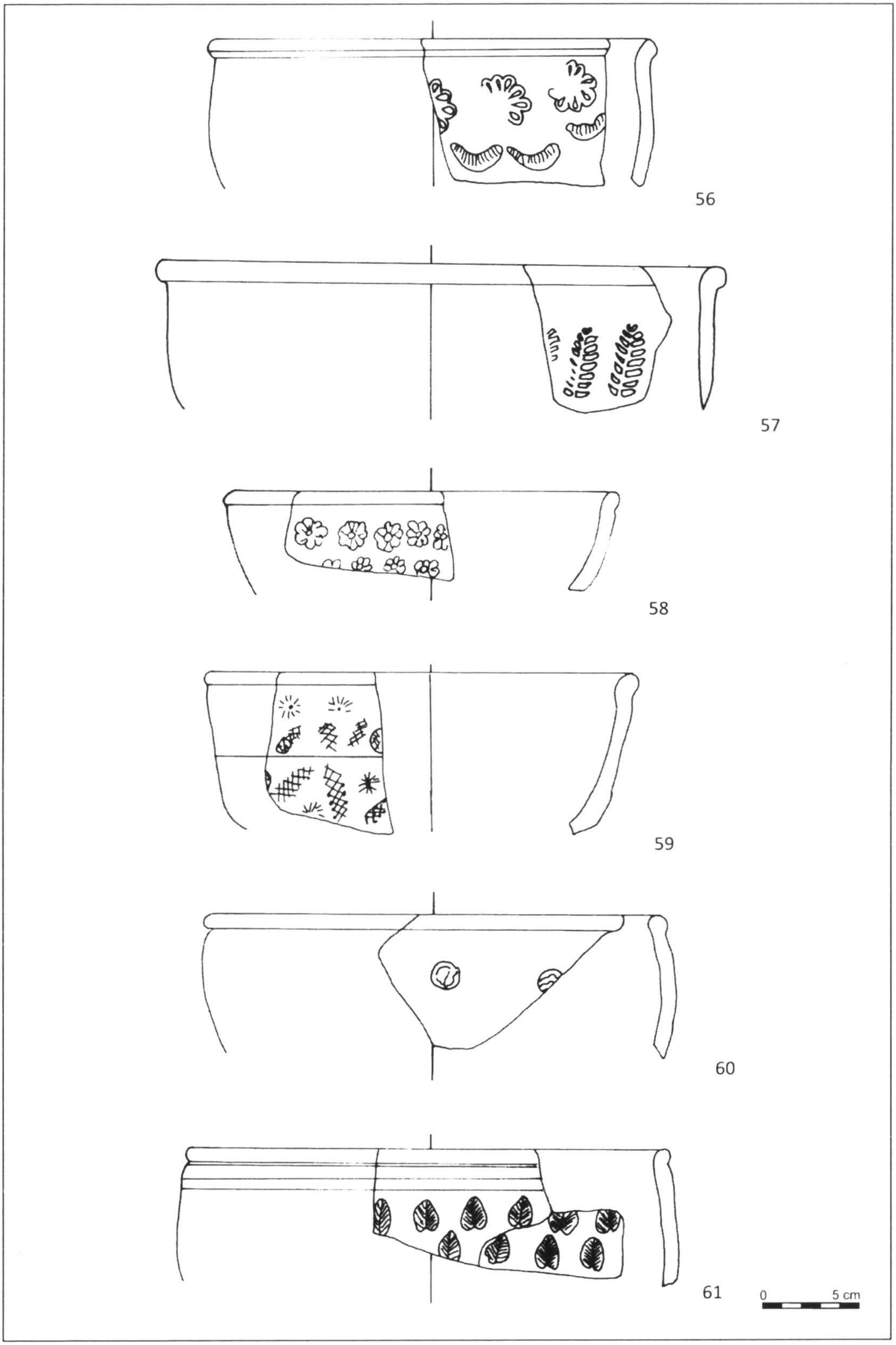

Pl. XXXV. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B18 (56–57); tipul CR-B19 (58–61).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

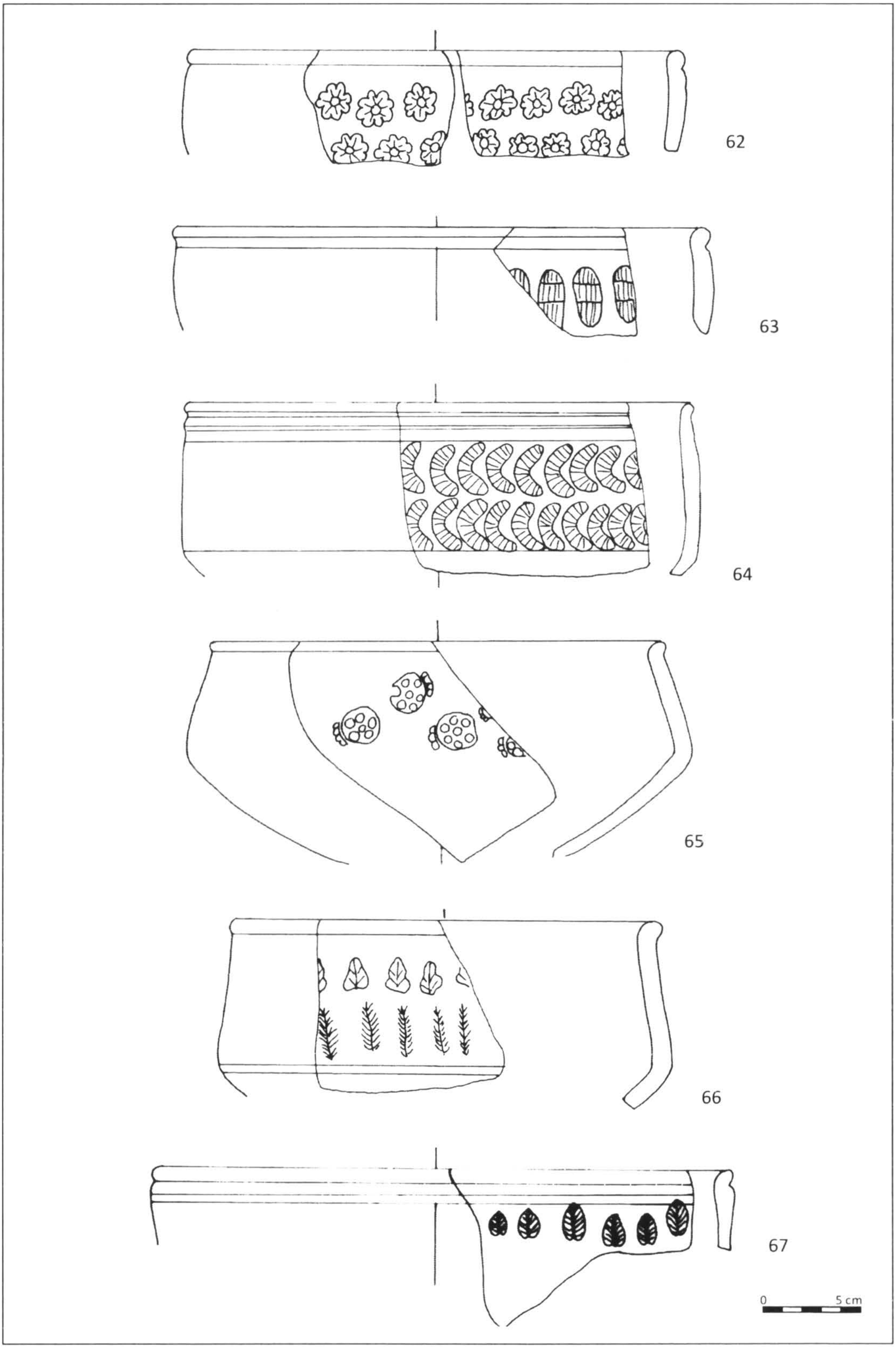

Pl. XXXVI. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B19 (62–63); tipul CR-B19a (64–67).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

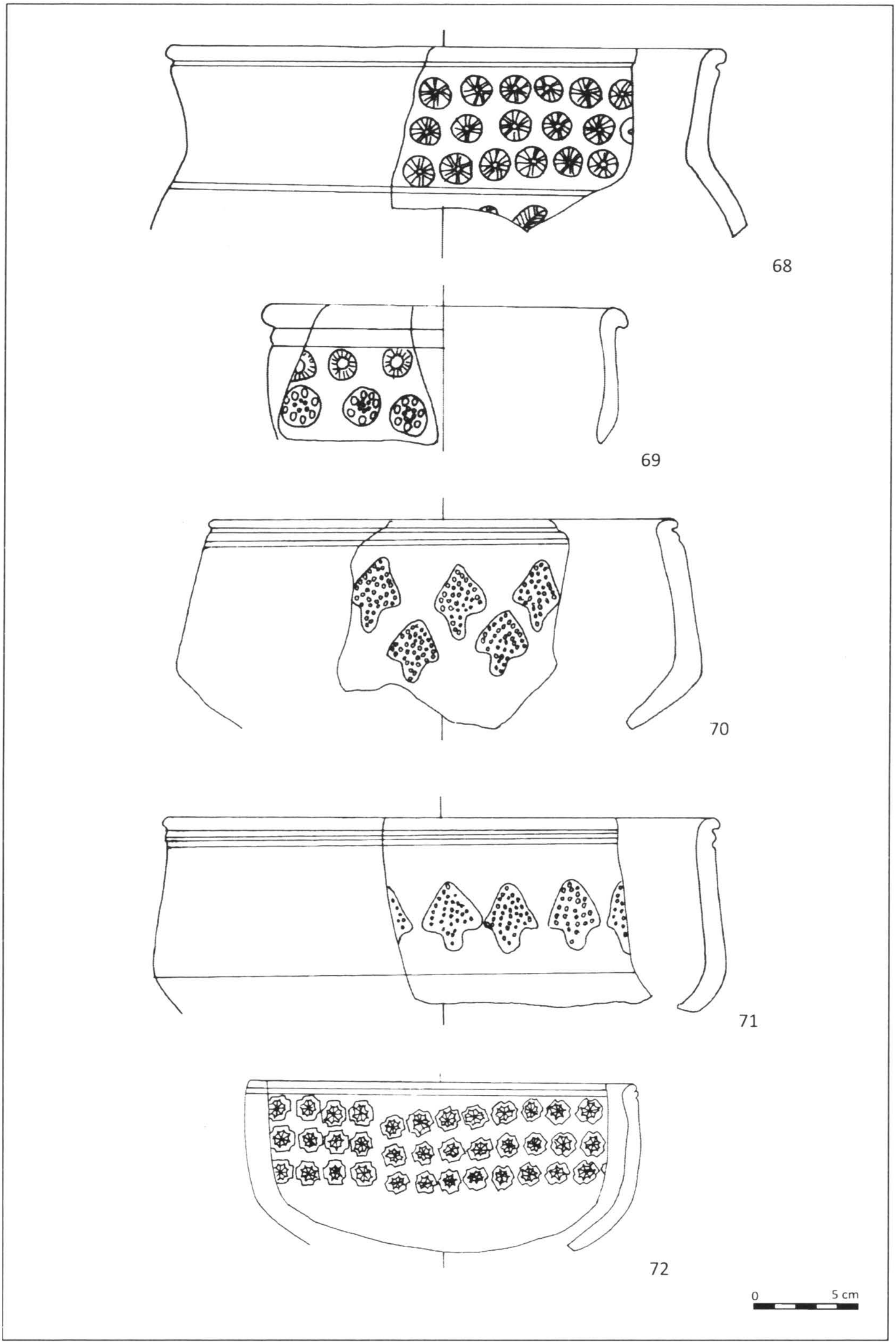

Pl. XXXVII. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B20 (68); tipul CR-B21 (69); tipul CR-B22 (70–71); tipul CR-B23 (72).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

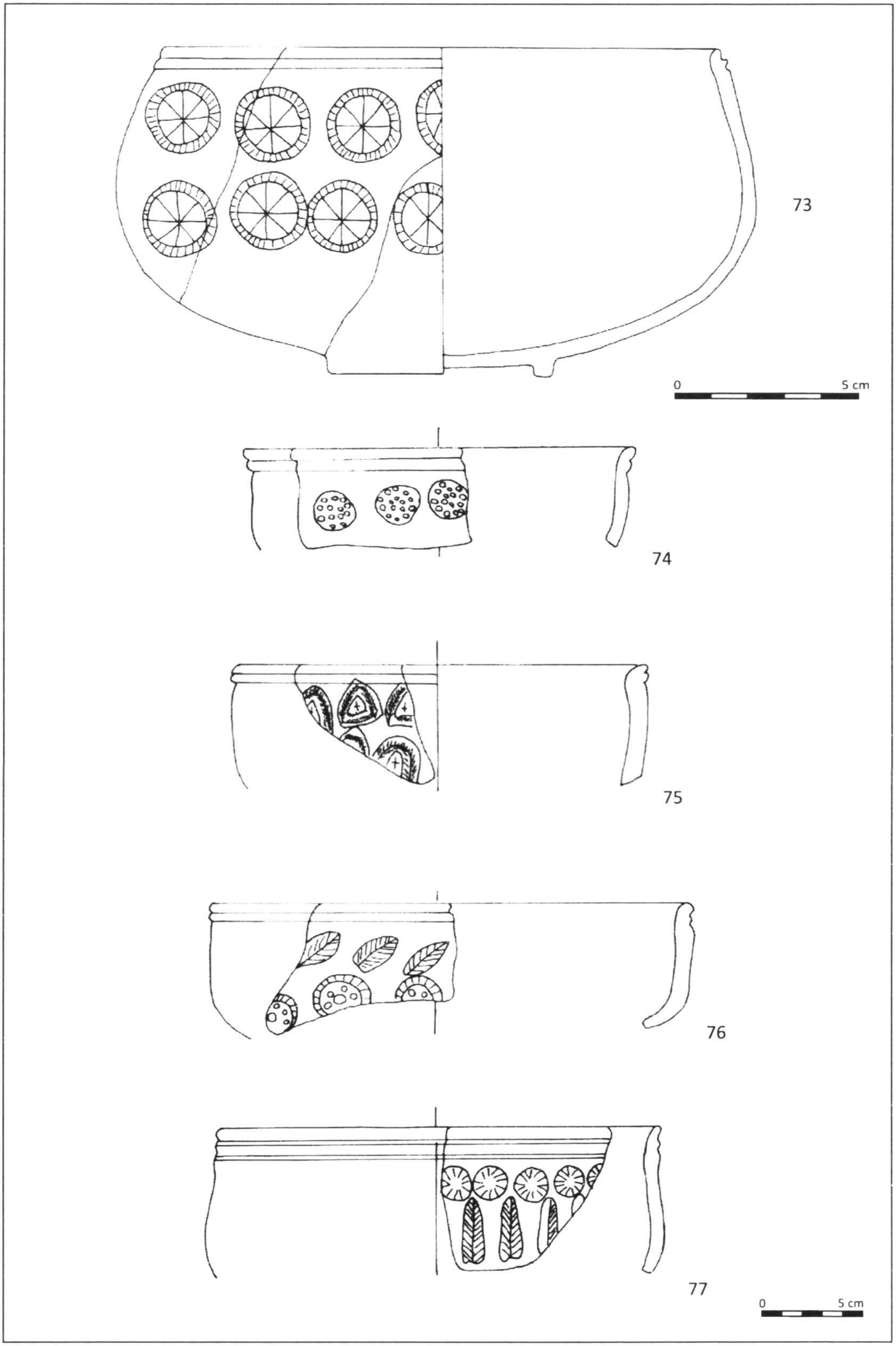

Pl. XXXVIII. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B23 (73); tipul CR-B24 (74–77).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

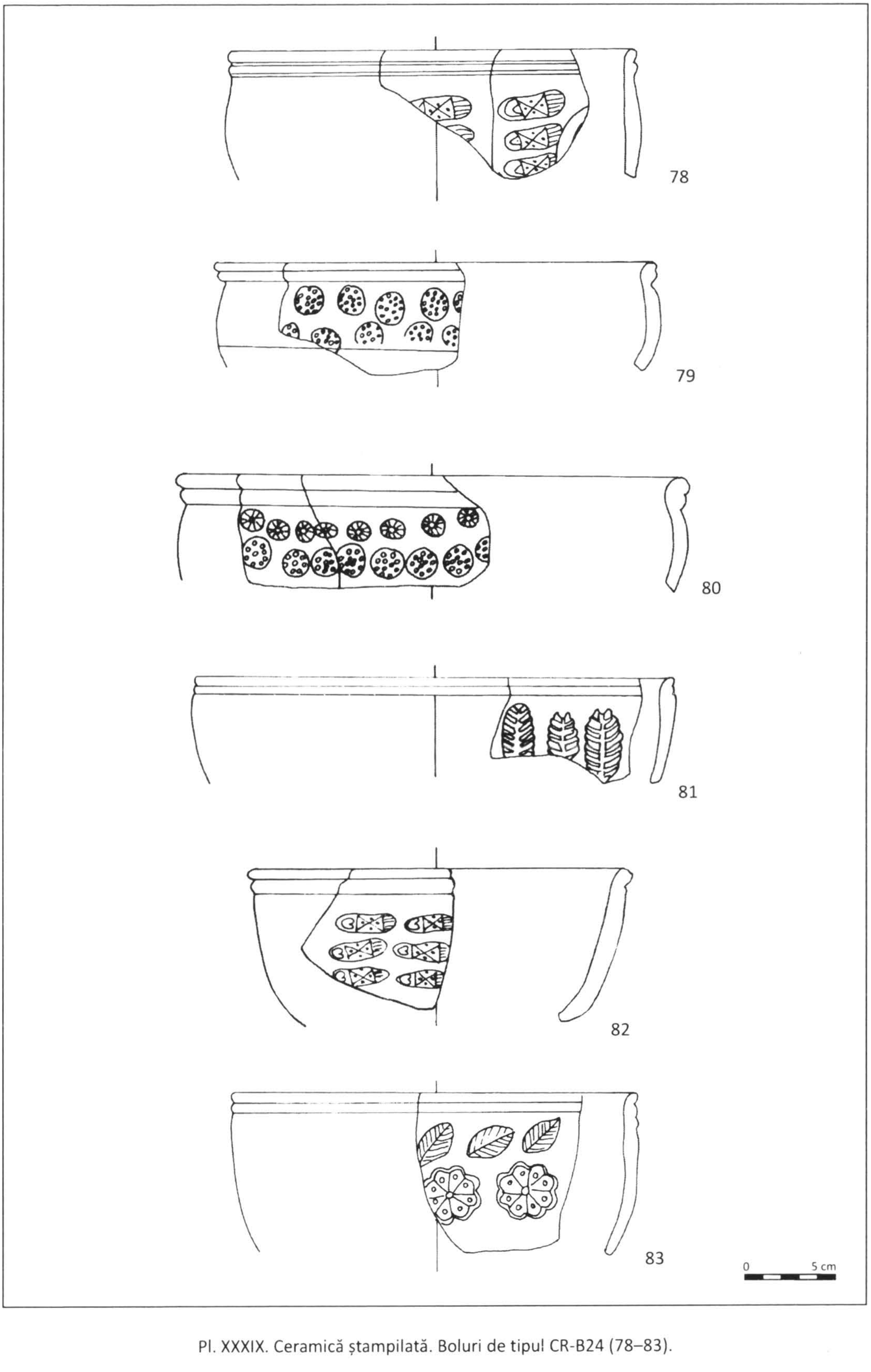

Pl. XXXIX. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B24 (78–83).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

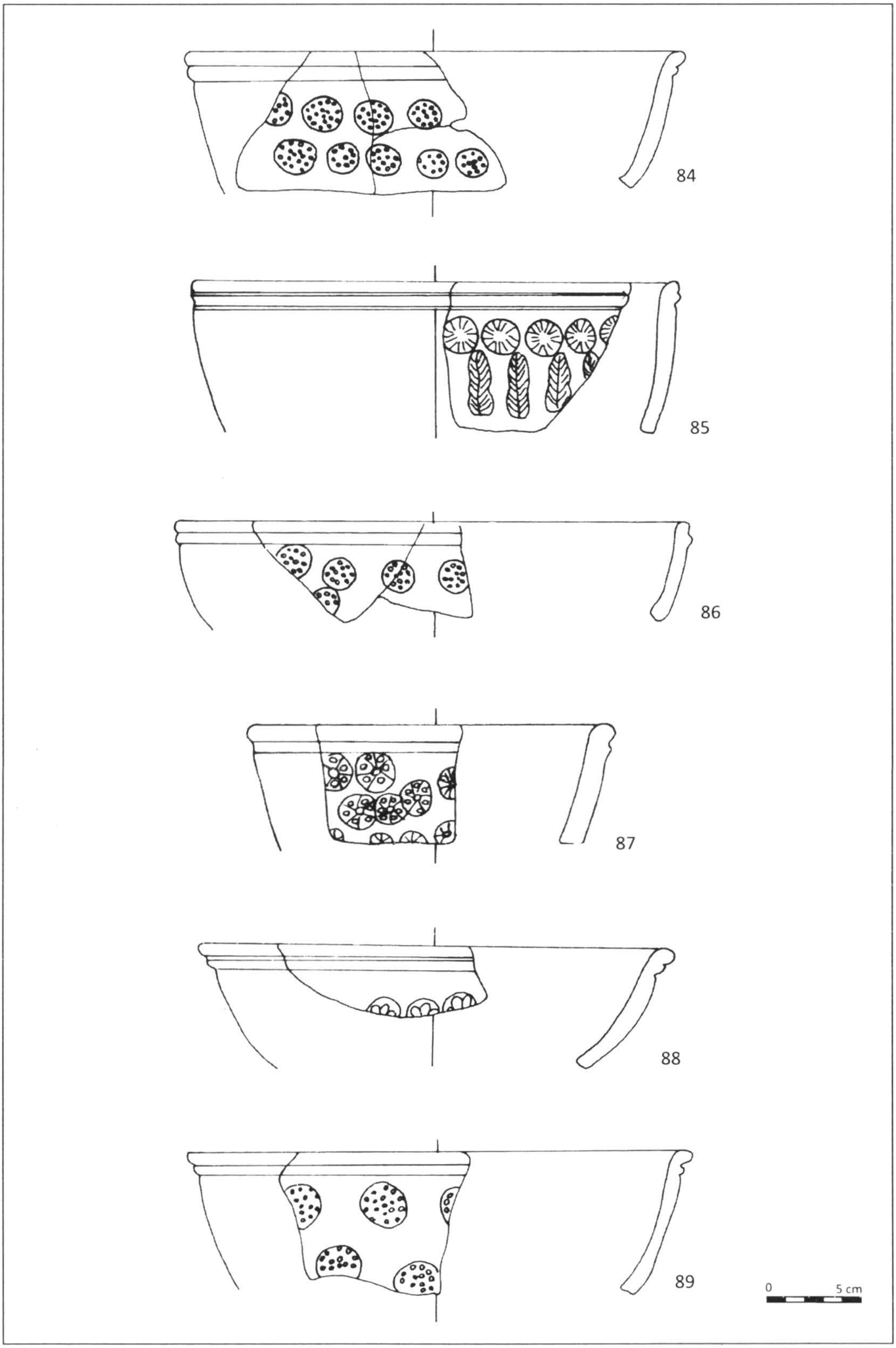

Pl. XL. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B24 (84–89).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

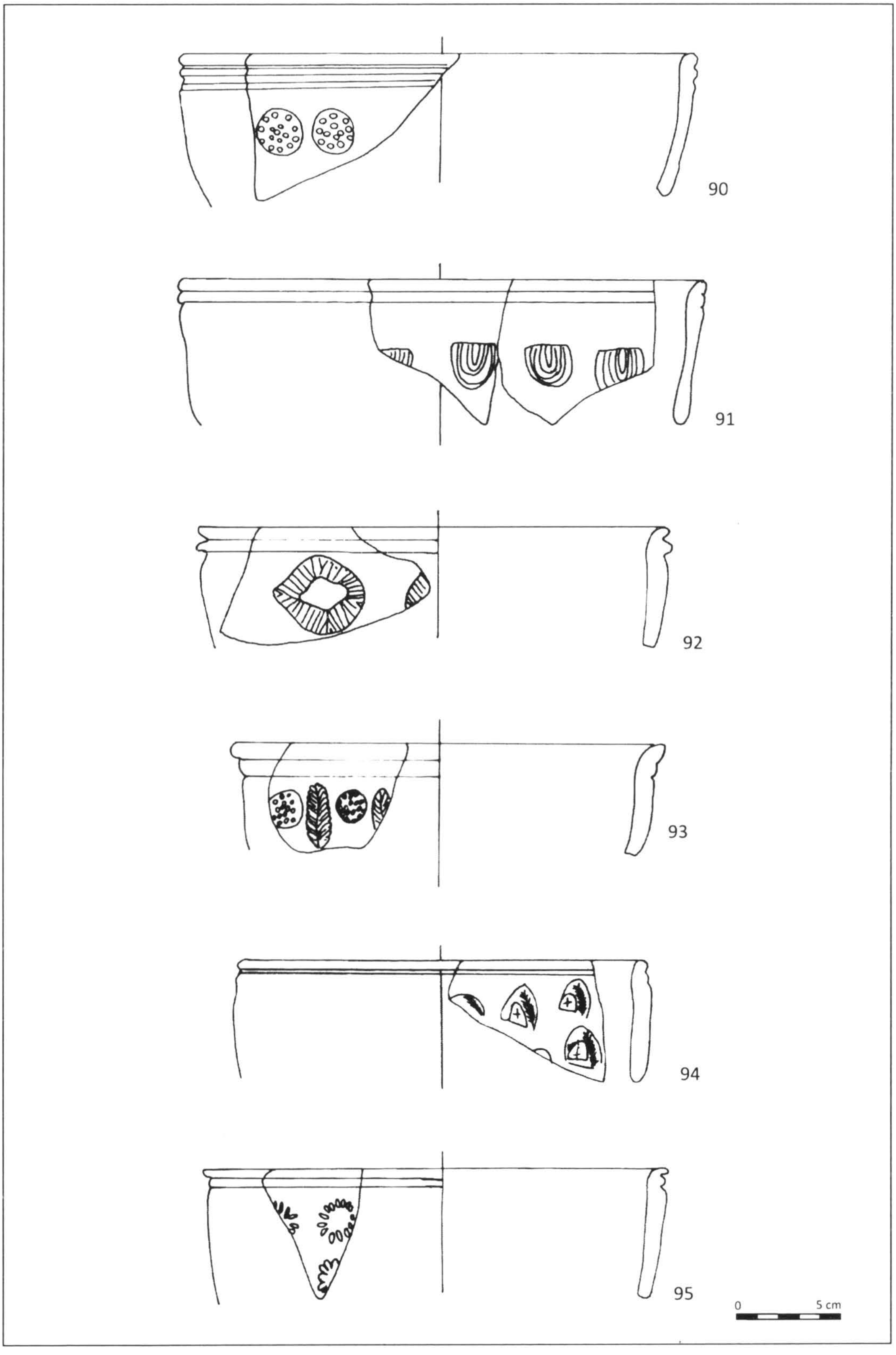

Pl. XLI. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B24 (90–95).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

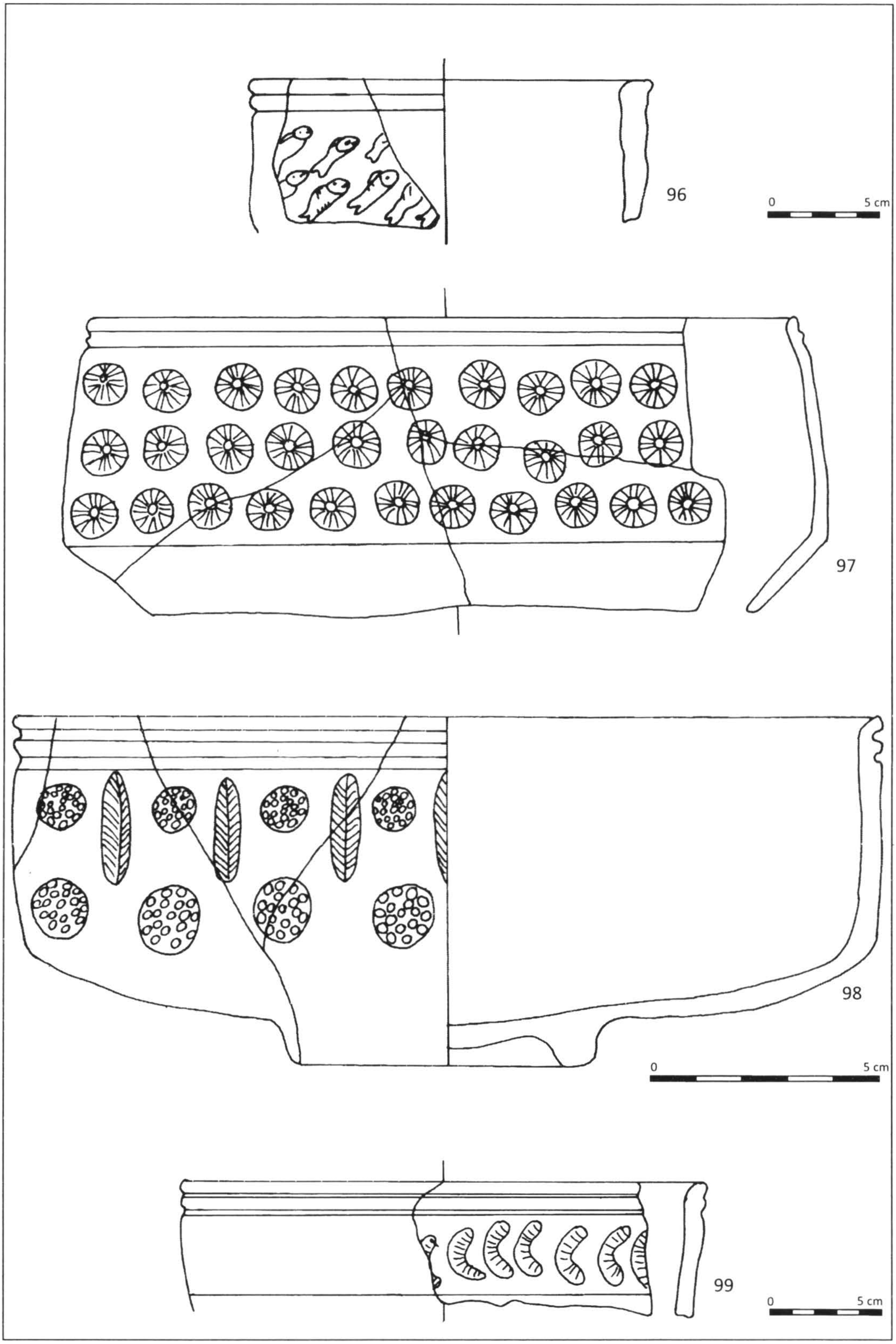

Pl. XLII. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B24 (96); tipul CR-B25 (97–99).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

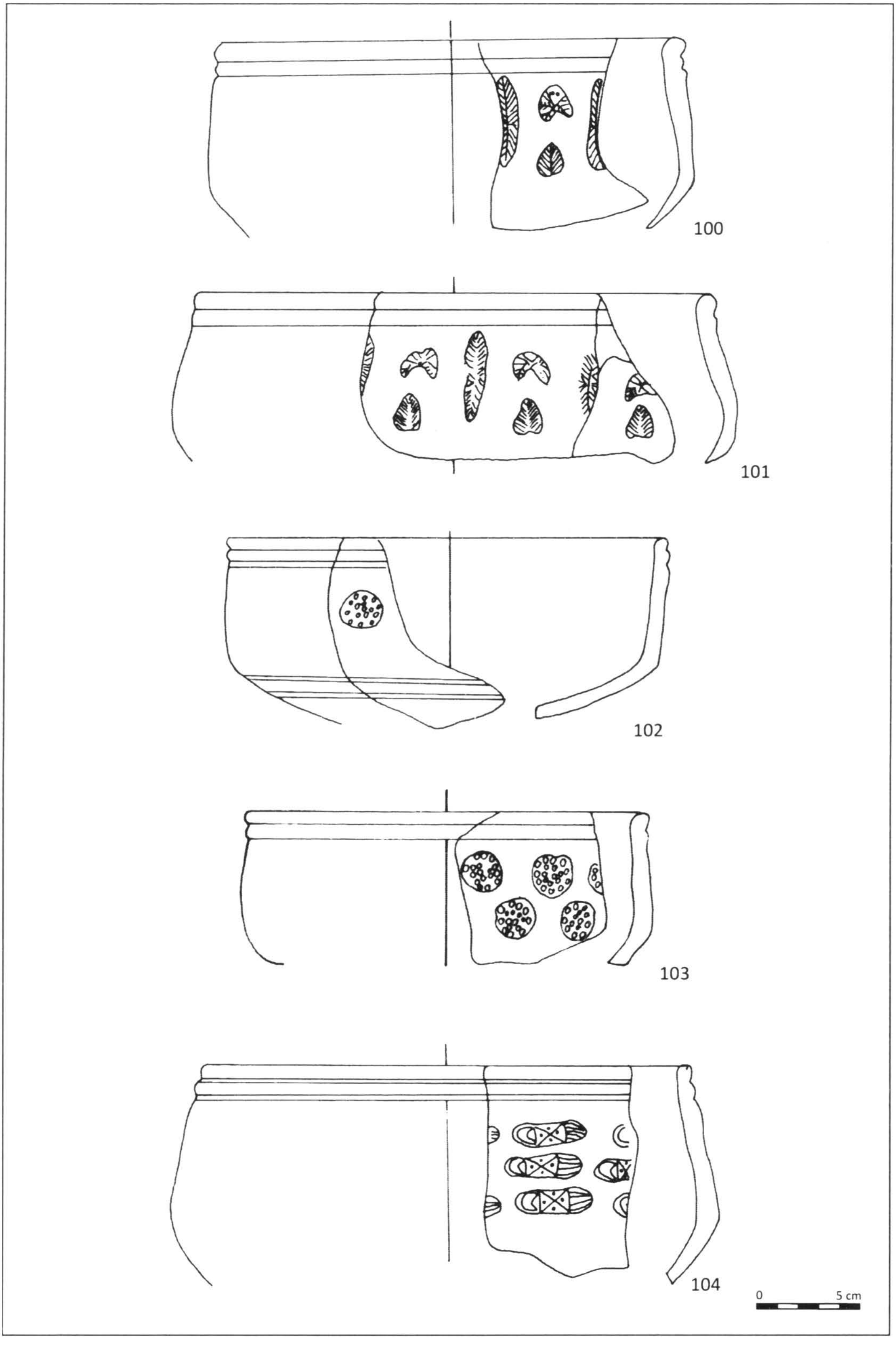

Pl. XLIII. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B25 (100–104).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

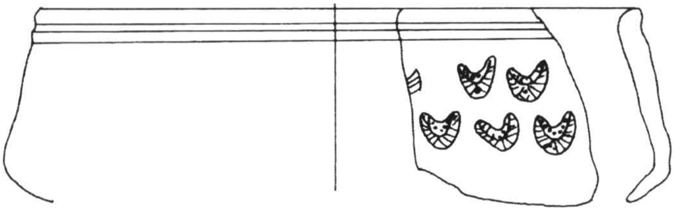

105

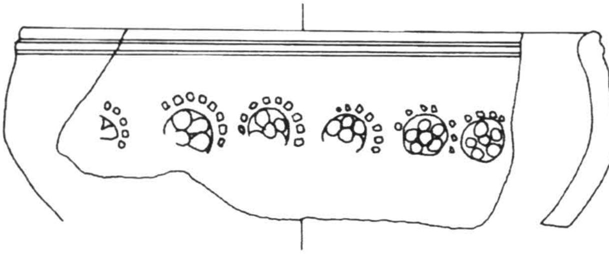

106

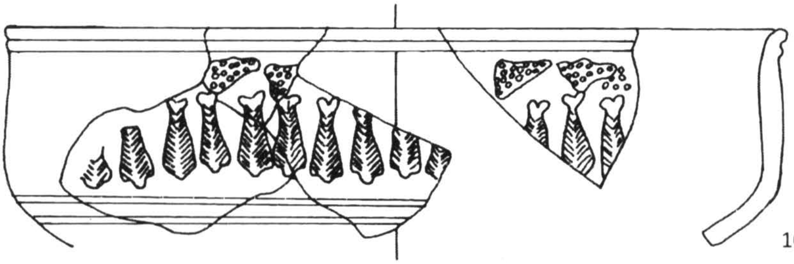

107

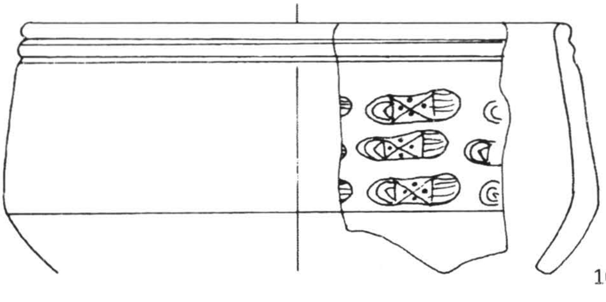

108

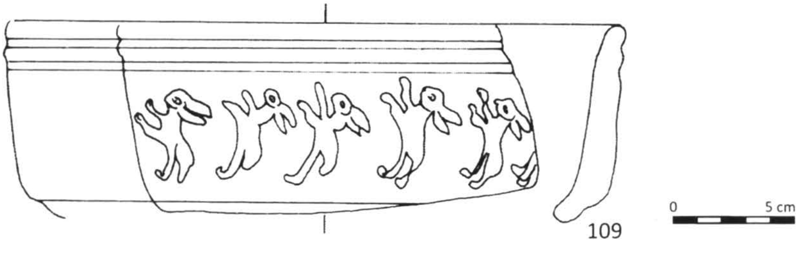

109

Pl. XLIV. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B25 (105–109).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

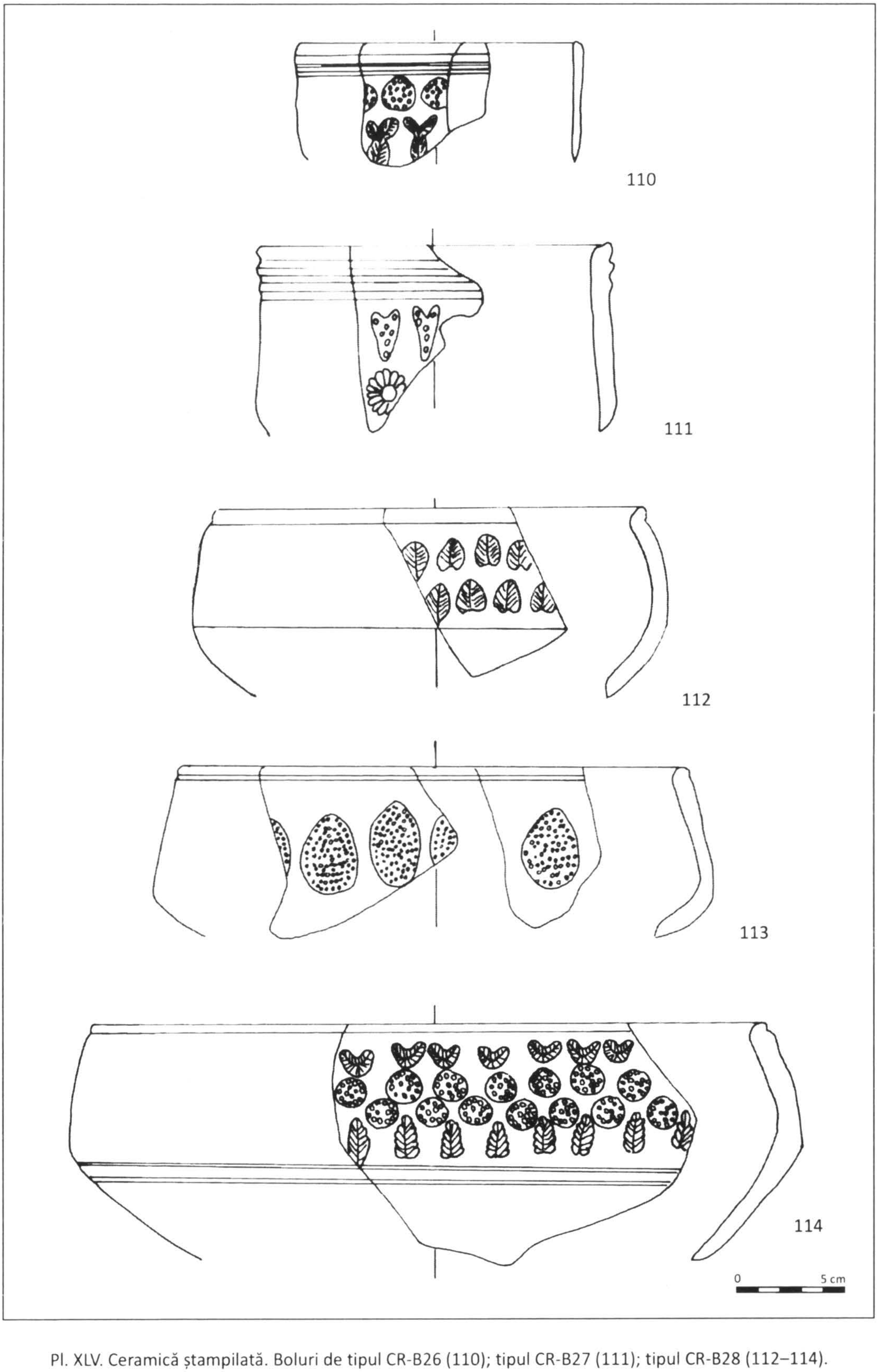

Pl. XLV. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B26 (110); tipul CR-B27 (111); tipul CR-B28 (112–114).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

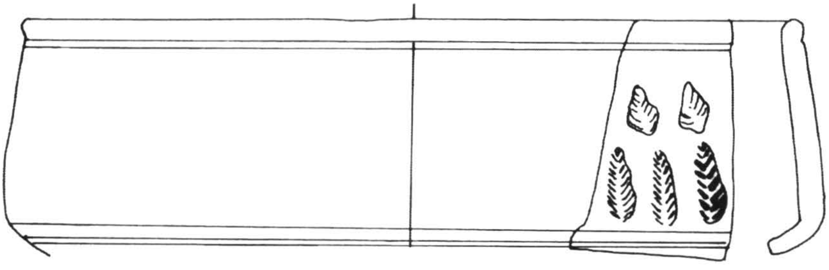

115

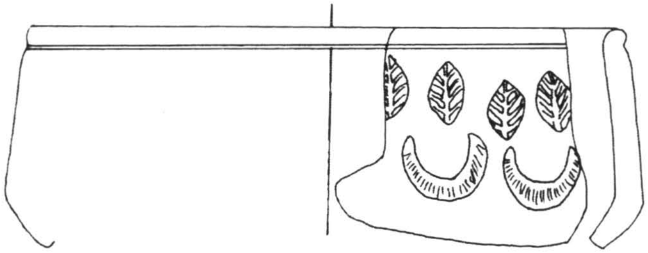

116

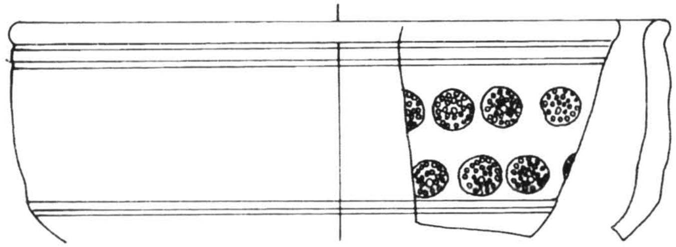

117

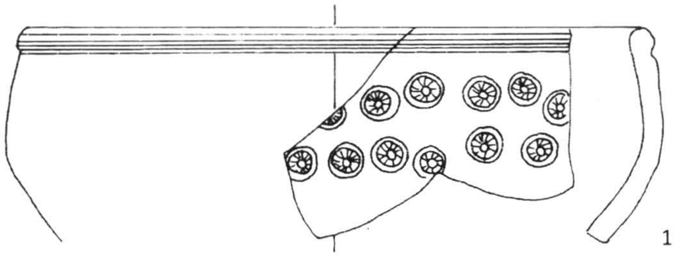

118

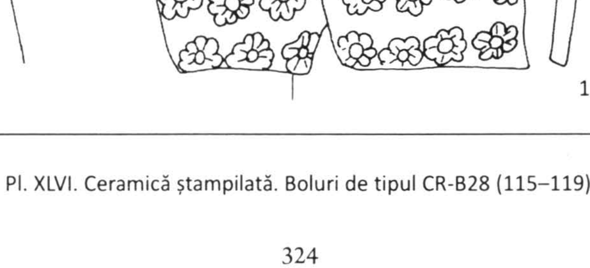

119

0 5 cm

Pl. XLVI. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B28 (115–119).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

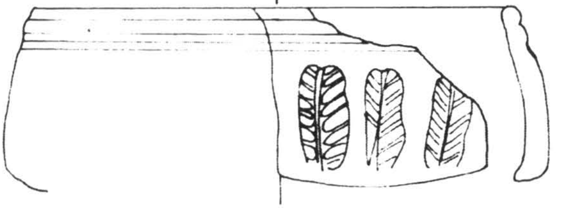

120

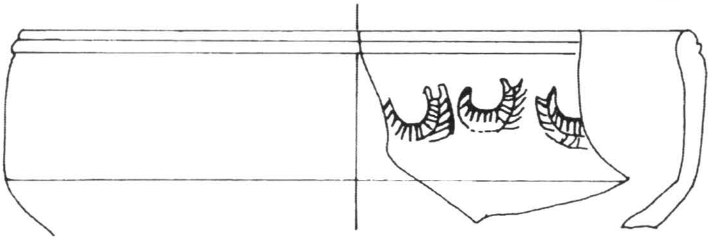

121

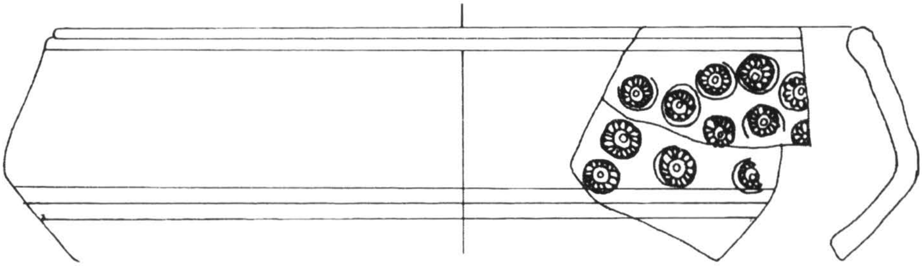

122

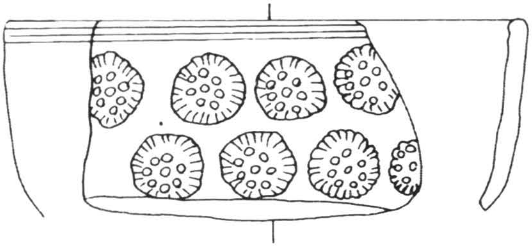

123

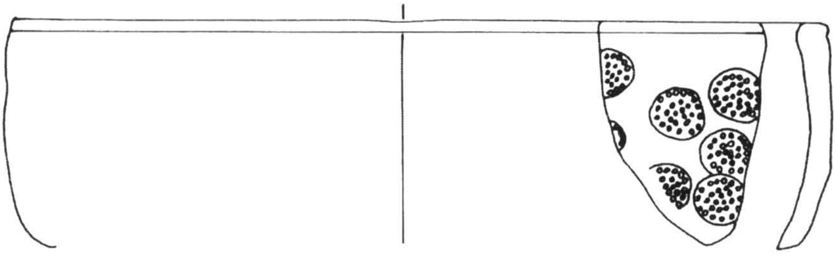

124

0 5 cm

Pl. XLVII. Ceramică ştampilată. Boluri de tipul CR-B29 (120–122); tipul CR-B30 (123–124).

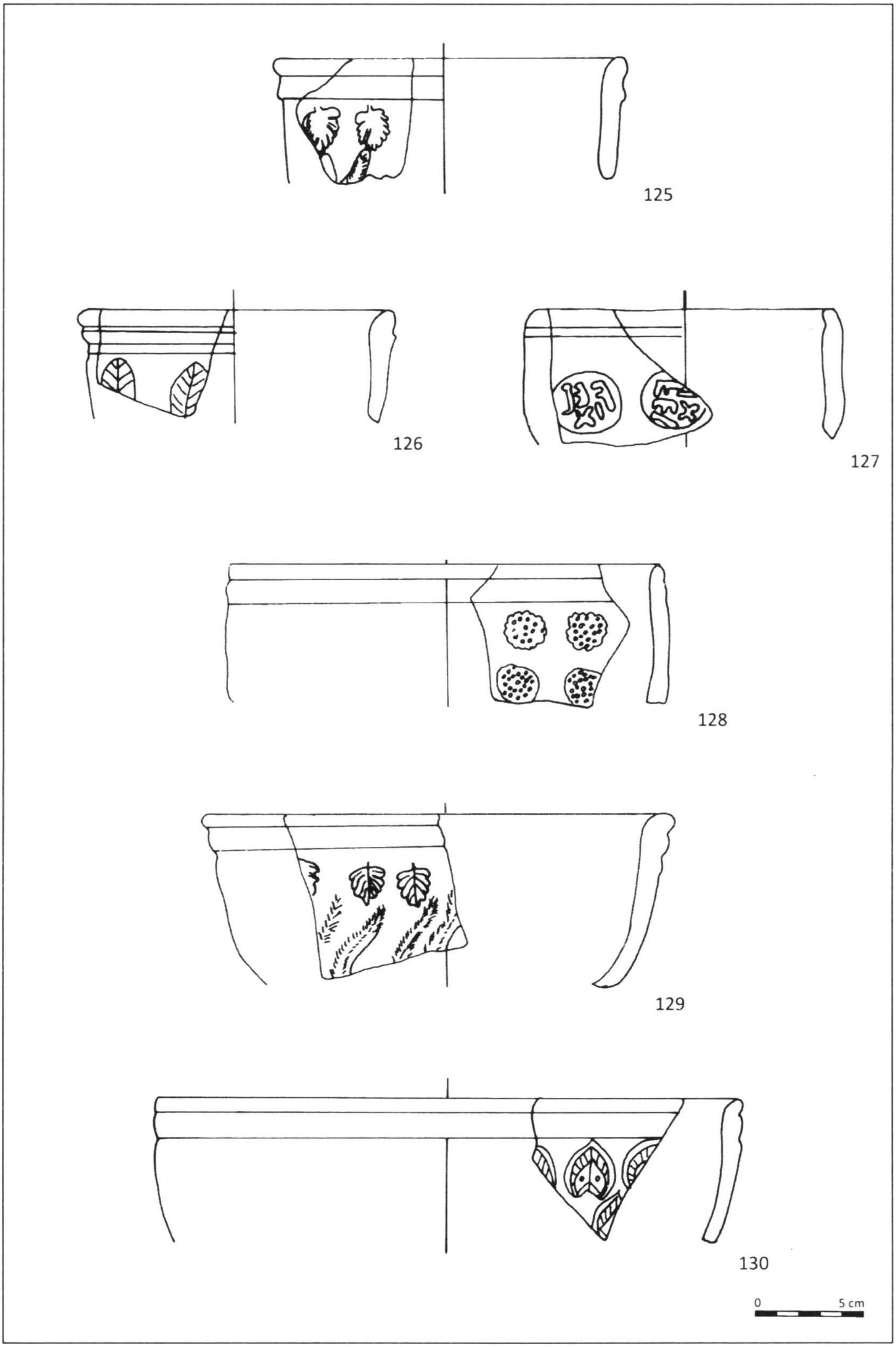

Pl. XLVIII. Ceramică ștampilată. Boluri de tipul CR-B31 (125–126); tipul CR-B32 (127); tipul CR-B33 (128–130).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

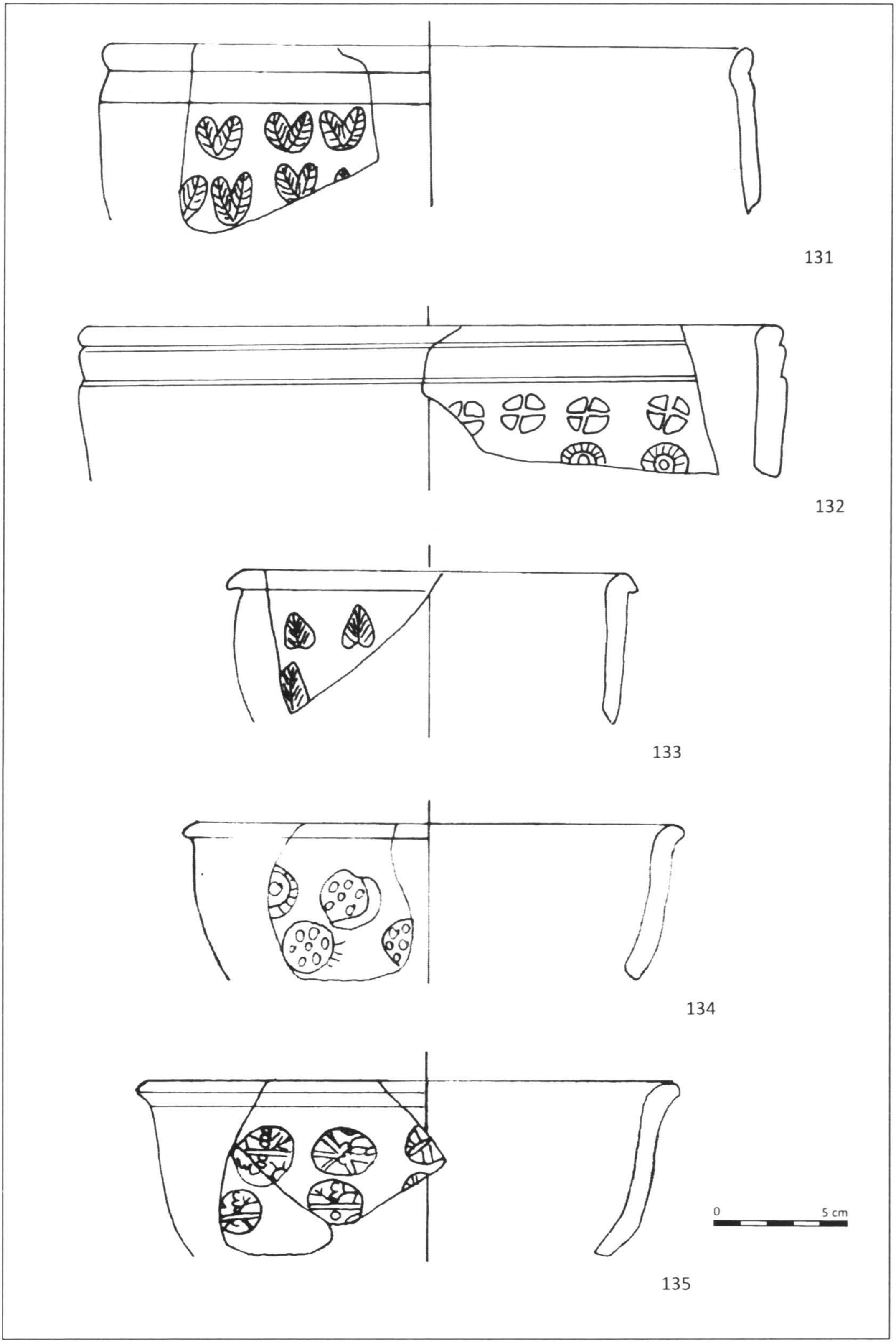

Pl. XLIX. Ceramică ştampilată. Boluri de tipul CR-B33 (131–132); tipul CR-B34 (133–135).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

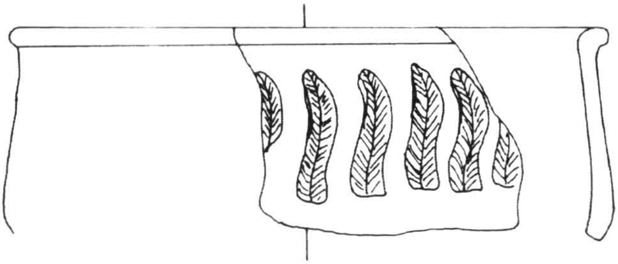

136

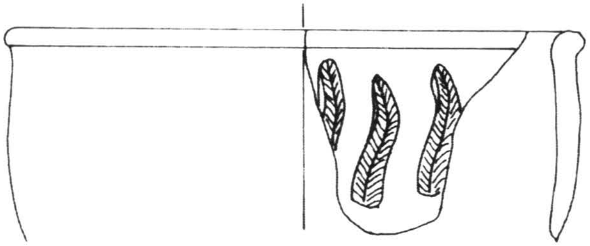

137

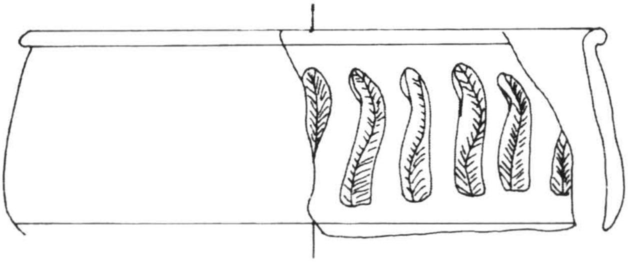

138

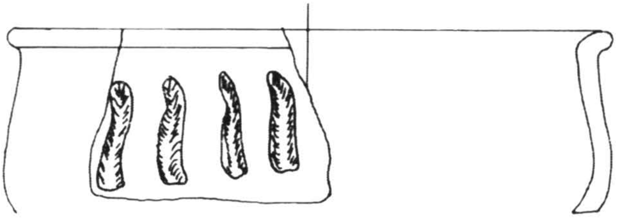

139

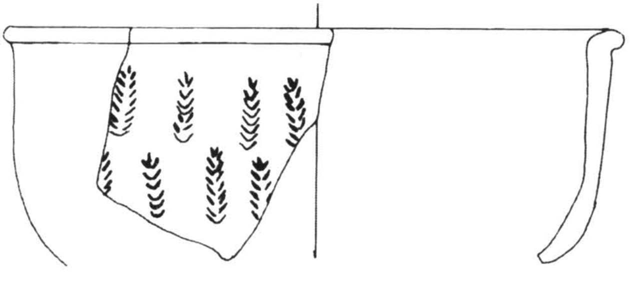

140

Pl. L. Ceramică ştampilată. Boluri de tipul CR-B34 (136–140).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

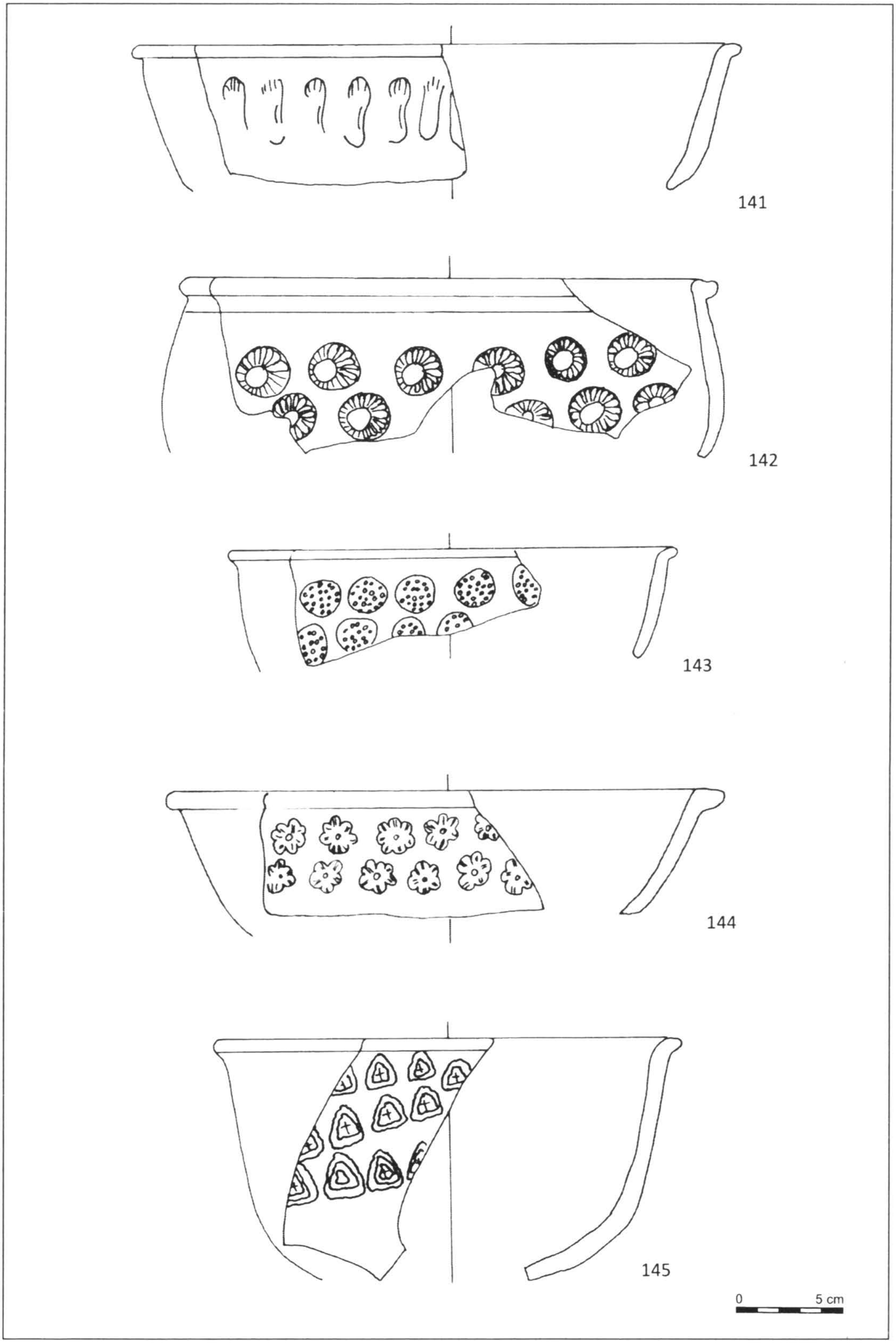

Pl. LI. Ceramică ştampilată. Boluri de tipul CR-B24 (141); tipul CR-B35 (142); tipul CR-B36 (143–145).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

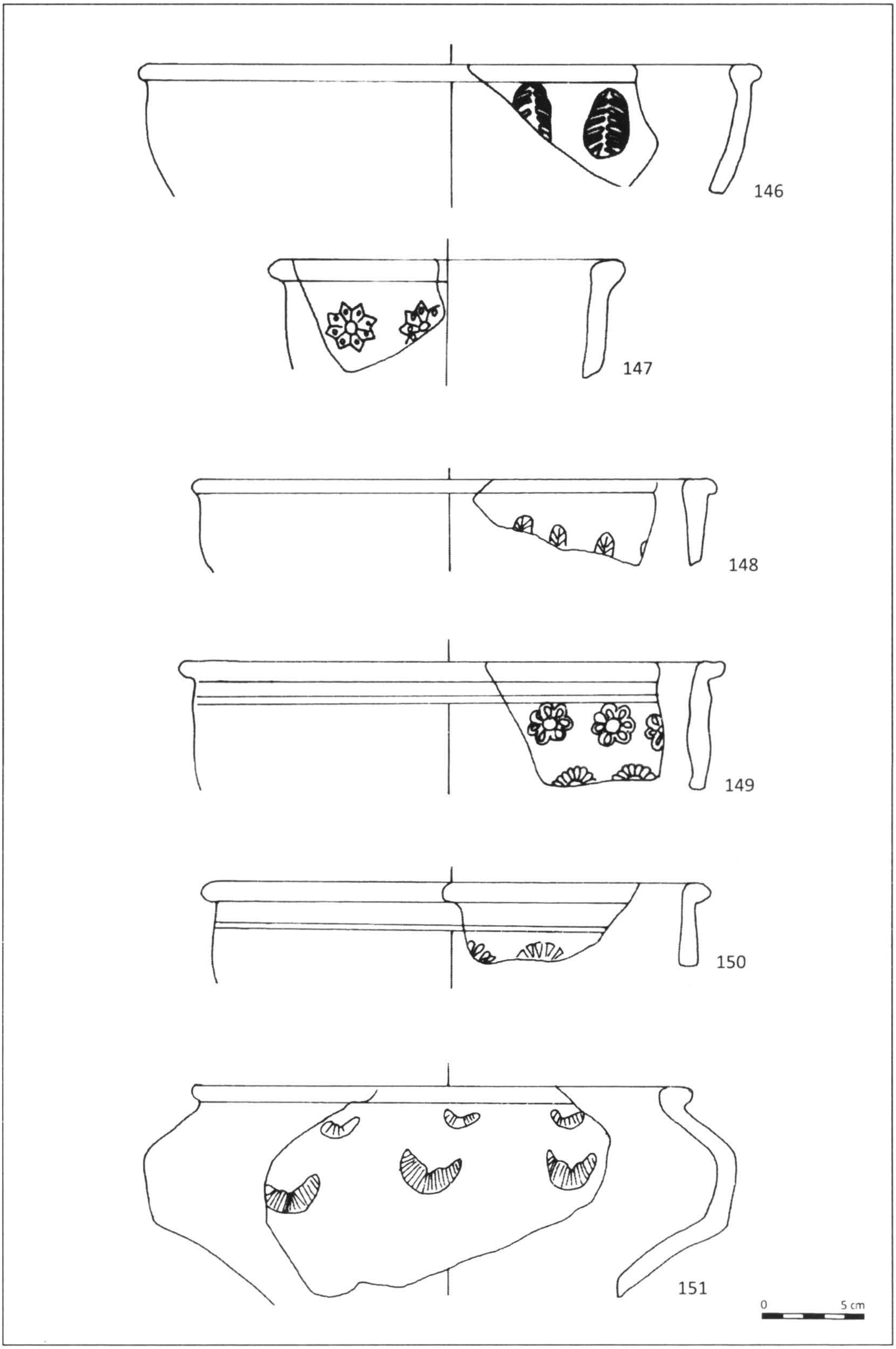

Pl. LII. Ceramică ştampilată. Boluri de tipul CR-B36 (146); tipul CR-B37 (147–150); tipul CR-B38 (151).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

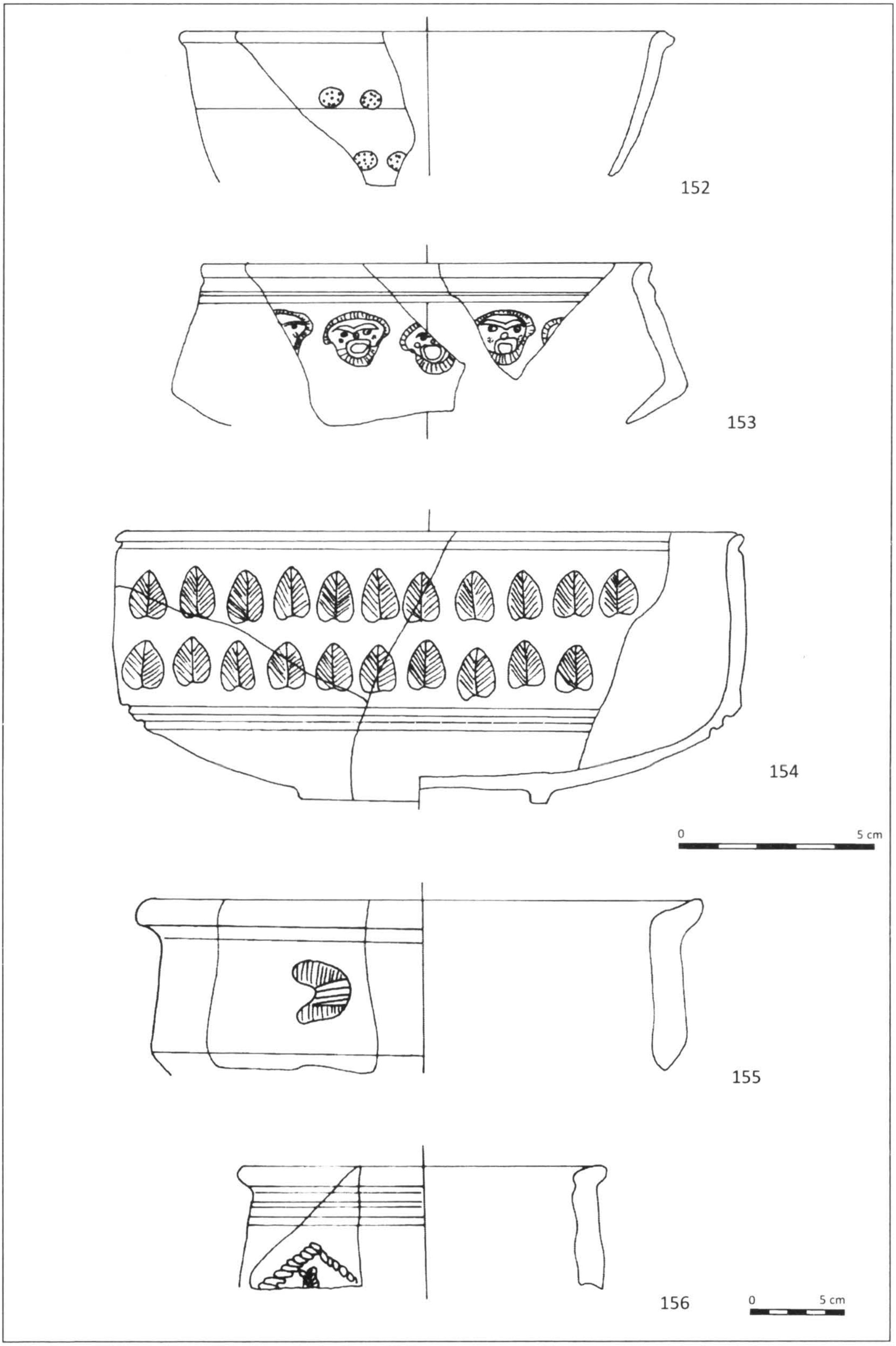

Pl. LIII. Ceramică ştampilată. Boluri de tipul CR-B39 (152); tipul CR-B40 (153); castroane de tipul CR-C41 (155–156).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

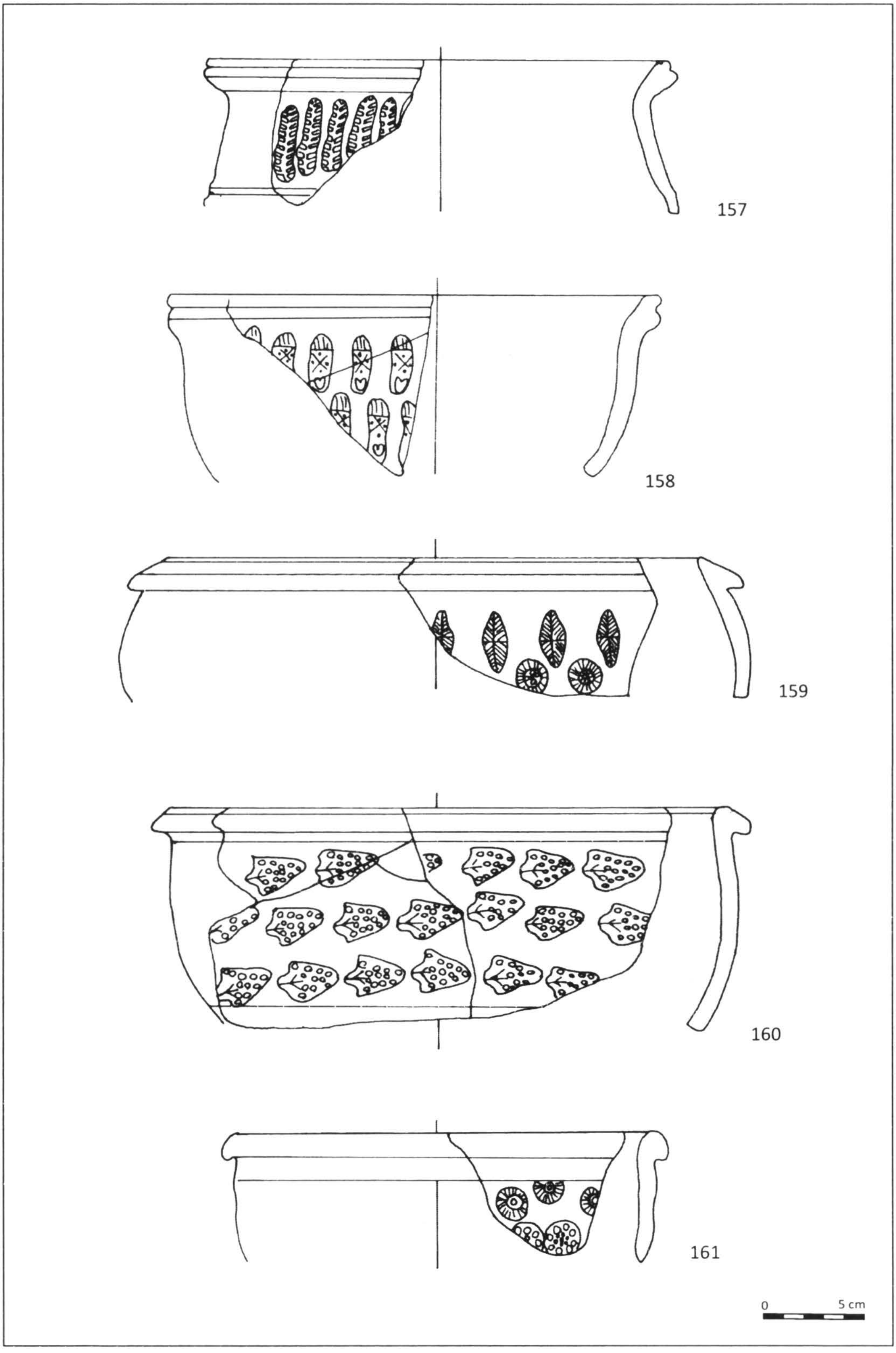

Pl. LIV. Ceramică ştampilată. Boluri de tipul CR-B42 (157);
tipul CR-B43 (158); tipul CR-B44 (159–160); tipul CR-B45 (161–162).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

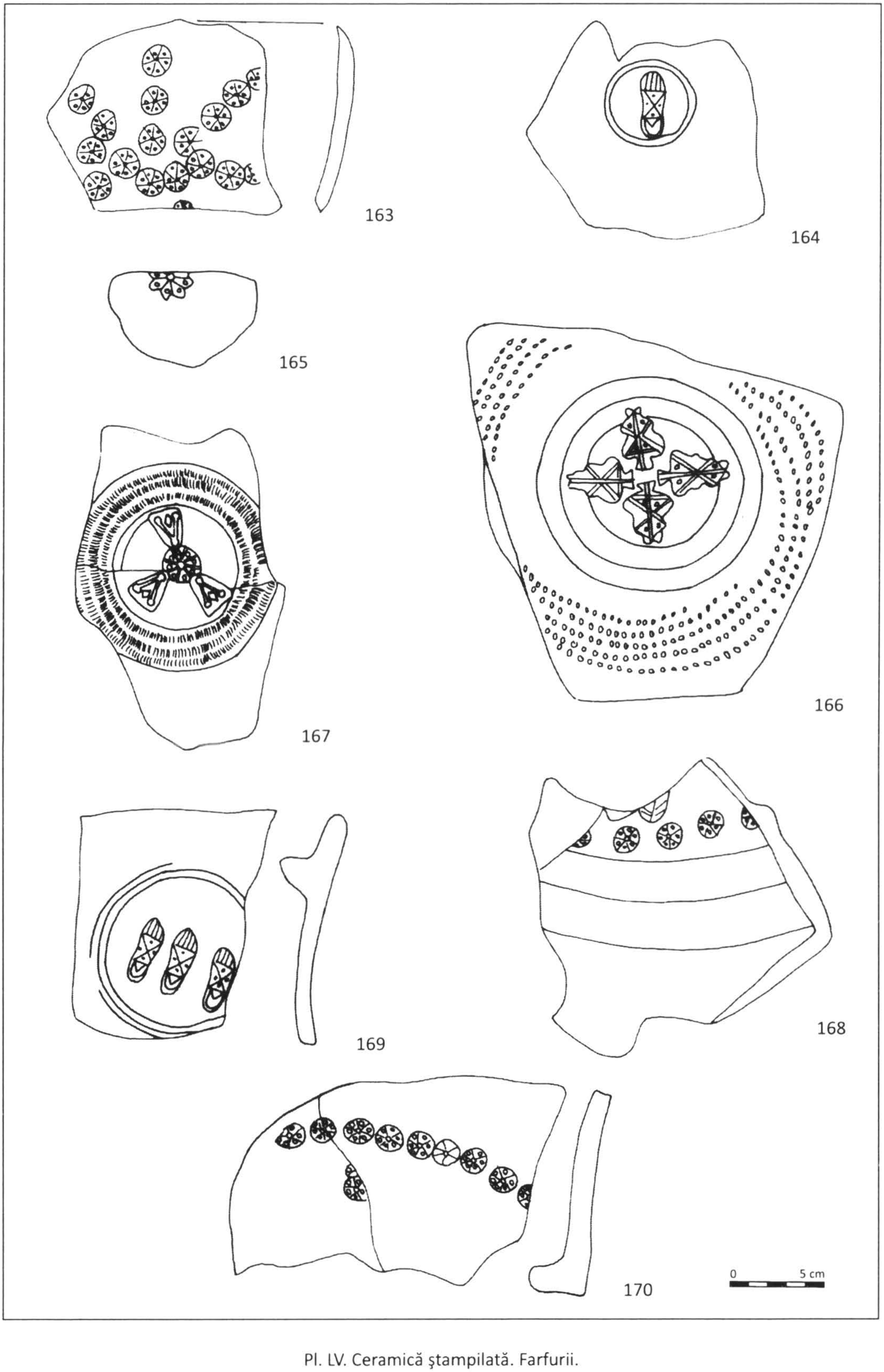

Pl. LV. Ceramică ştampilată. Farfurii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

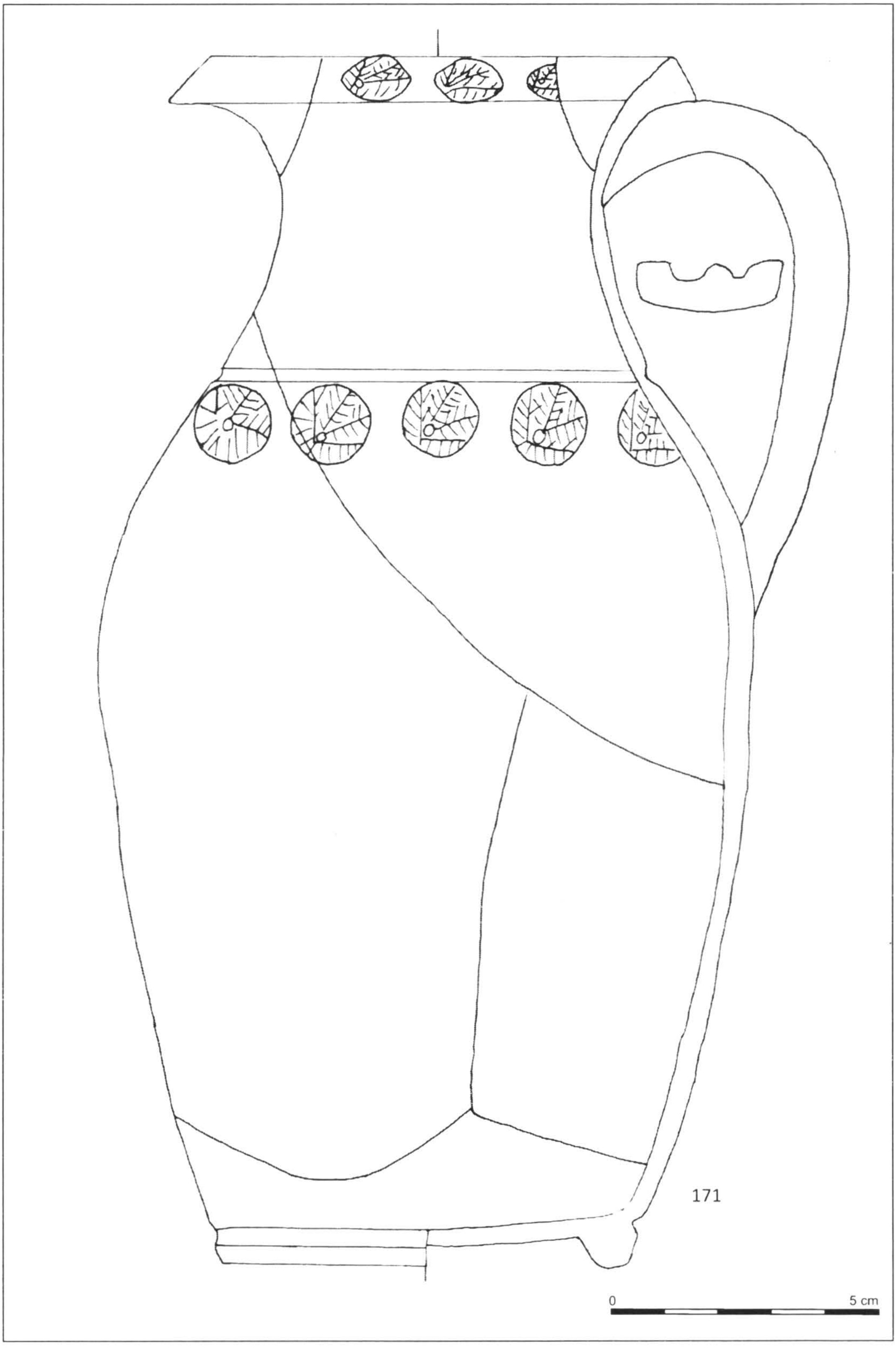

Pl. LVI. Ceramică ştampilată. Cană.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

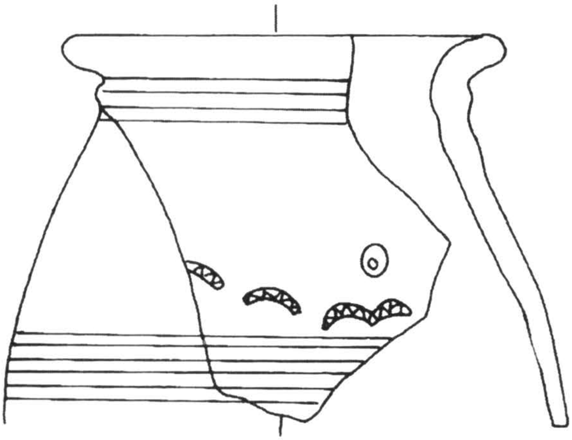

172

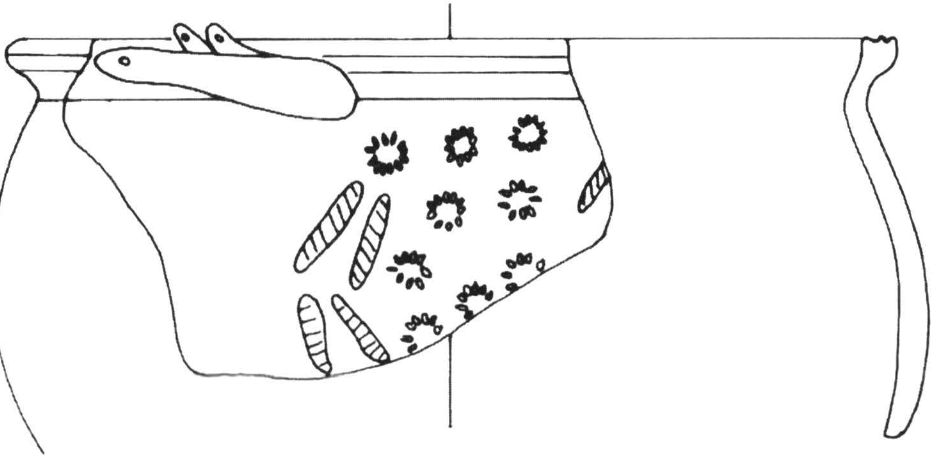

173

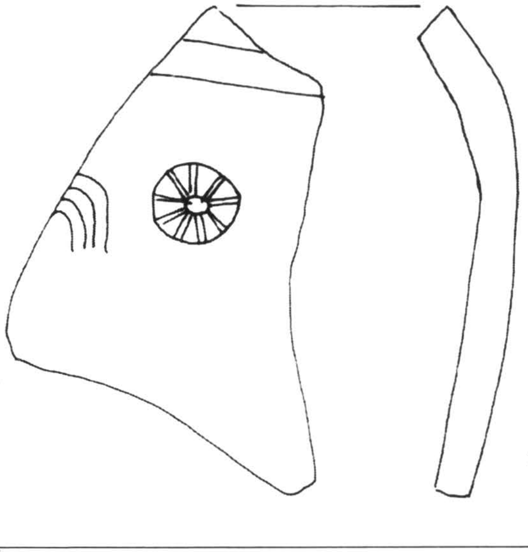

174

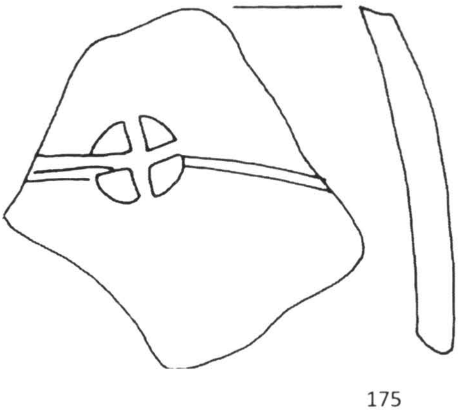

175

Pl. LVII. Ceramică ştampilată. Oale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

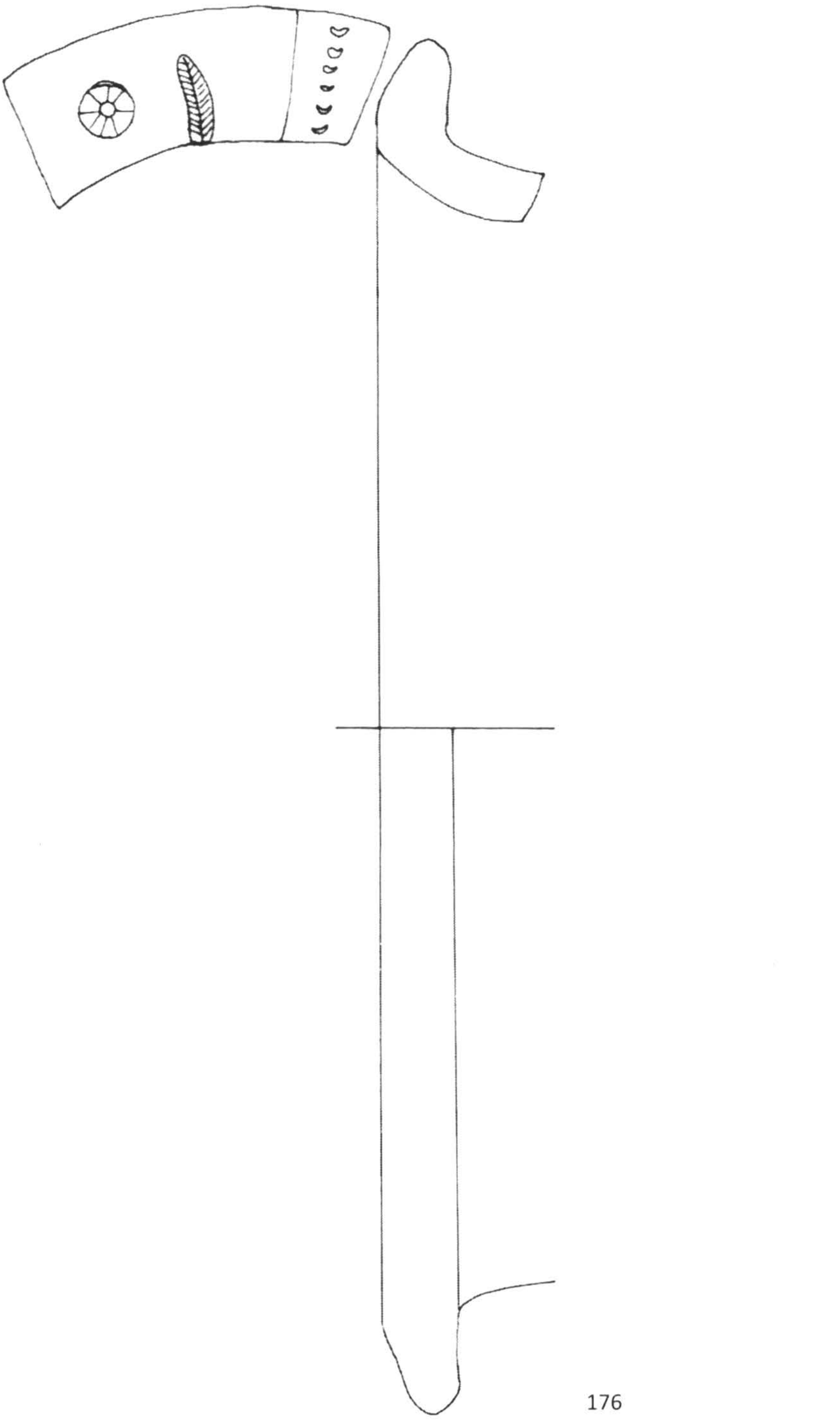

Pl. LVIII. Ceramică ştampilată. *Mortaria*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

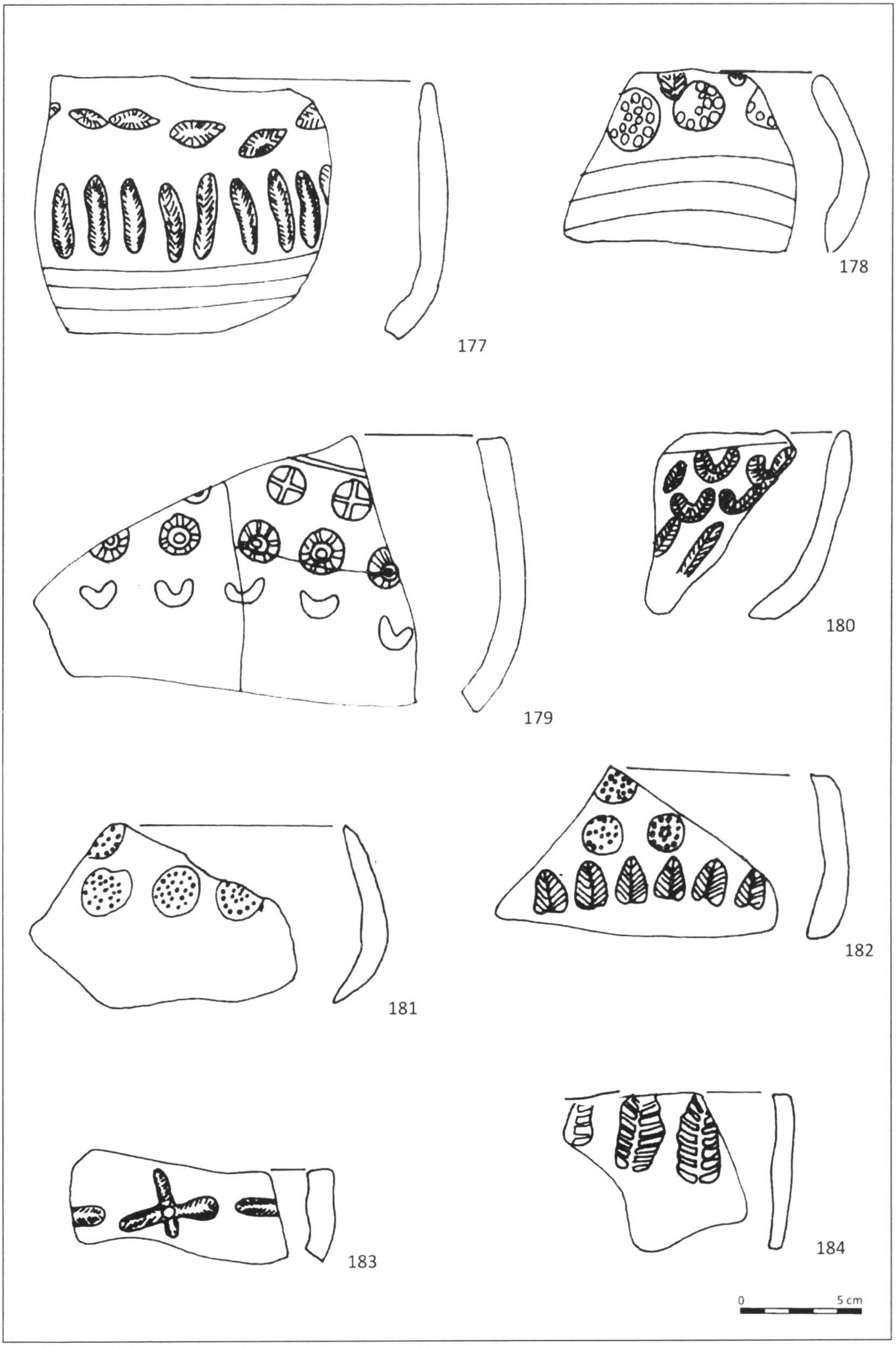

Pl. LIX. Fragmente de vase ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

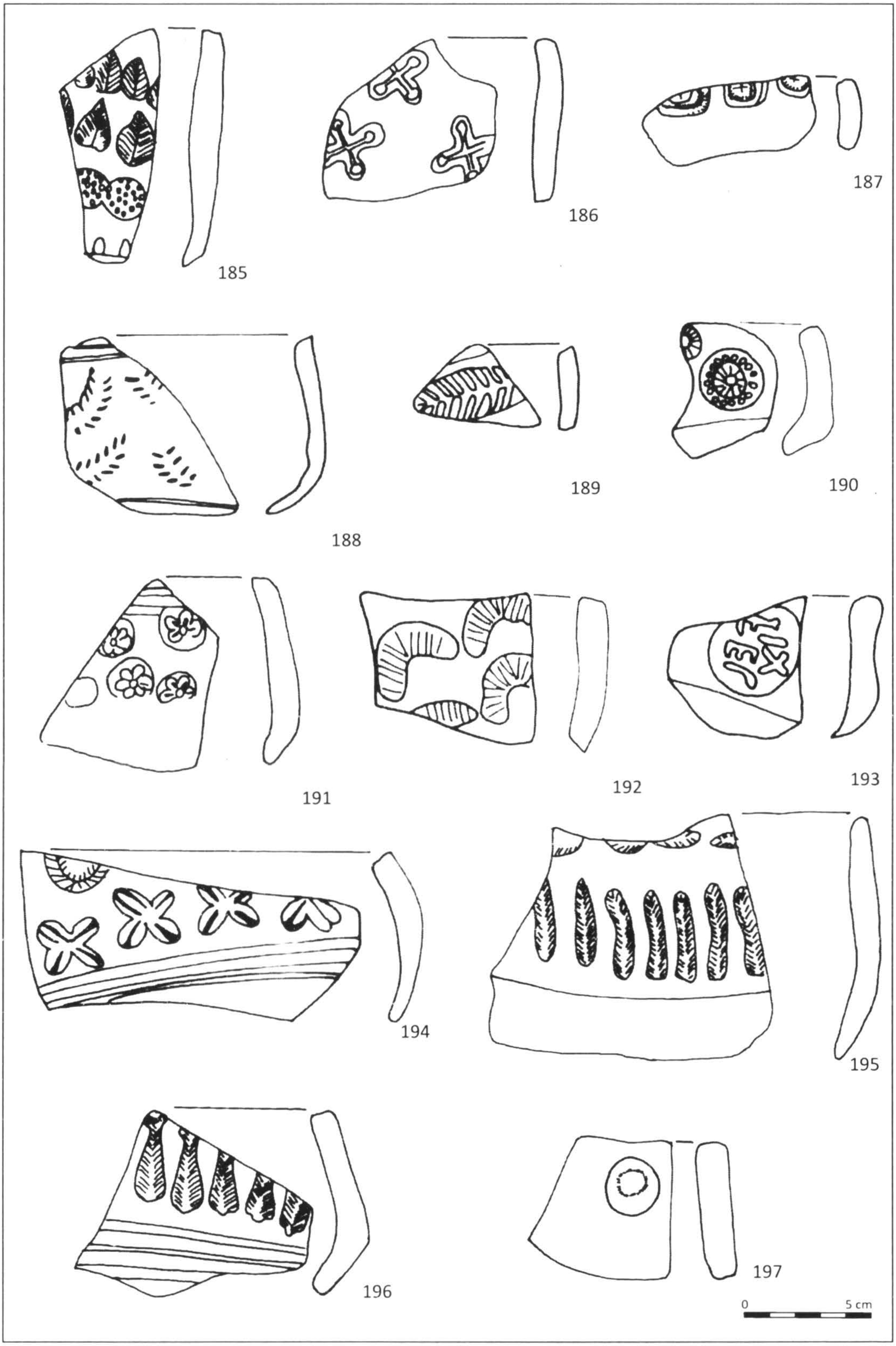

Pl. LX. Fragmente de vase ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

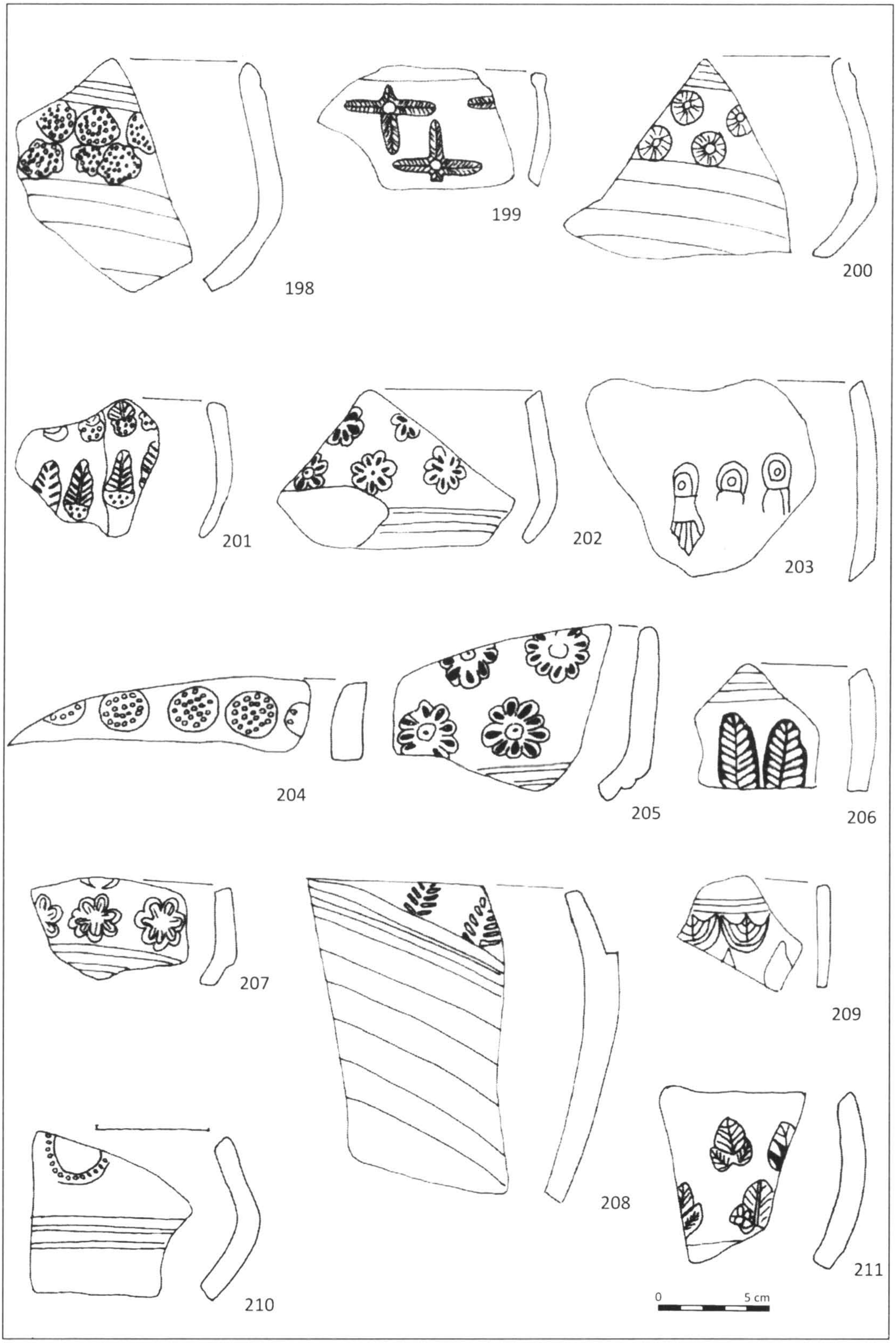

Pl. LXI. Fragmente de vase ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

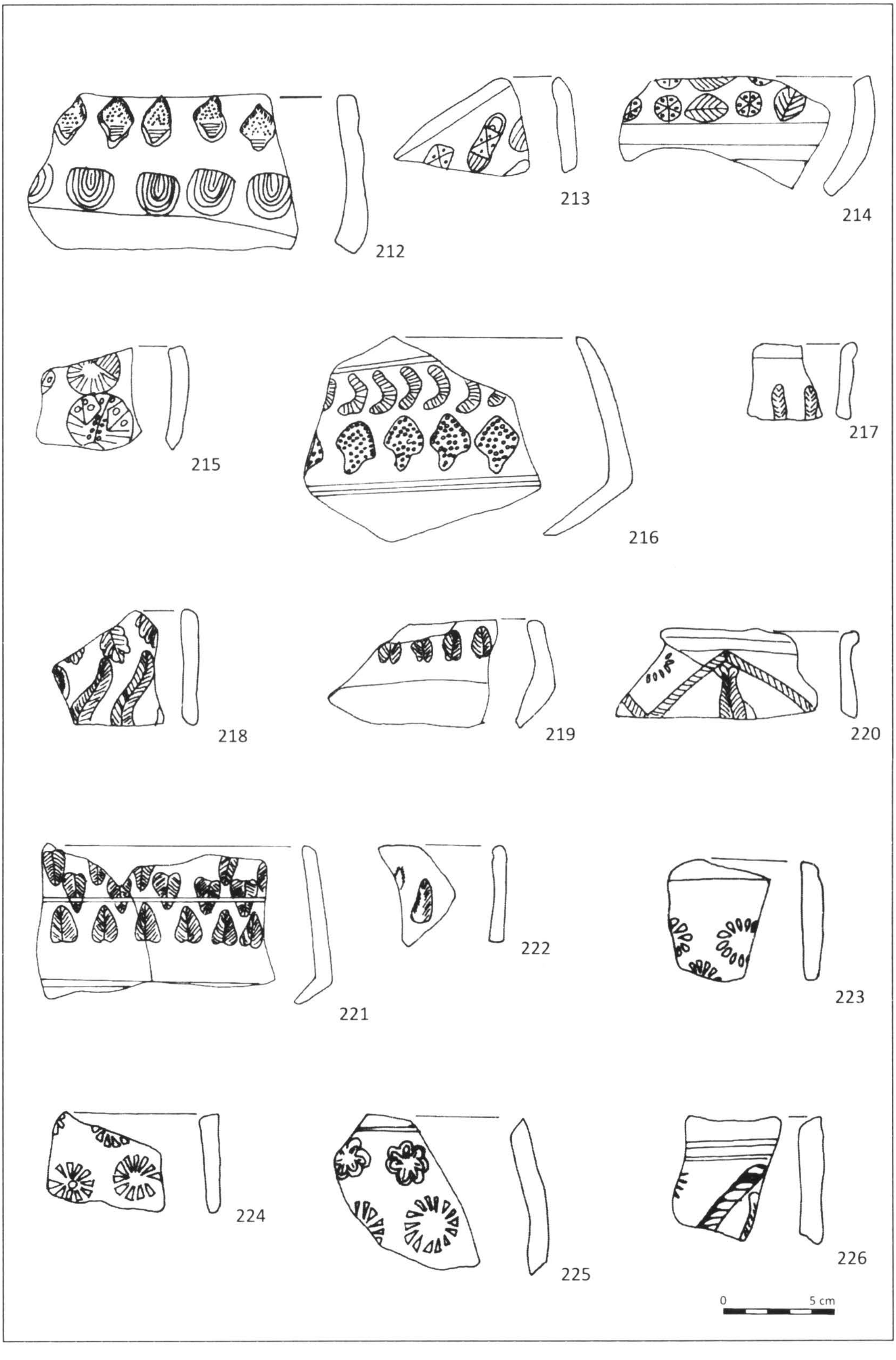

Pl. LXII. Fragmente de vase ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

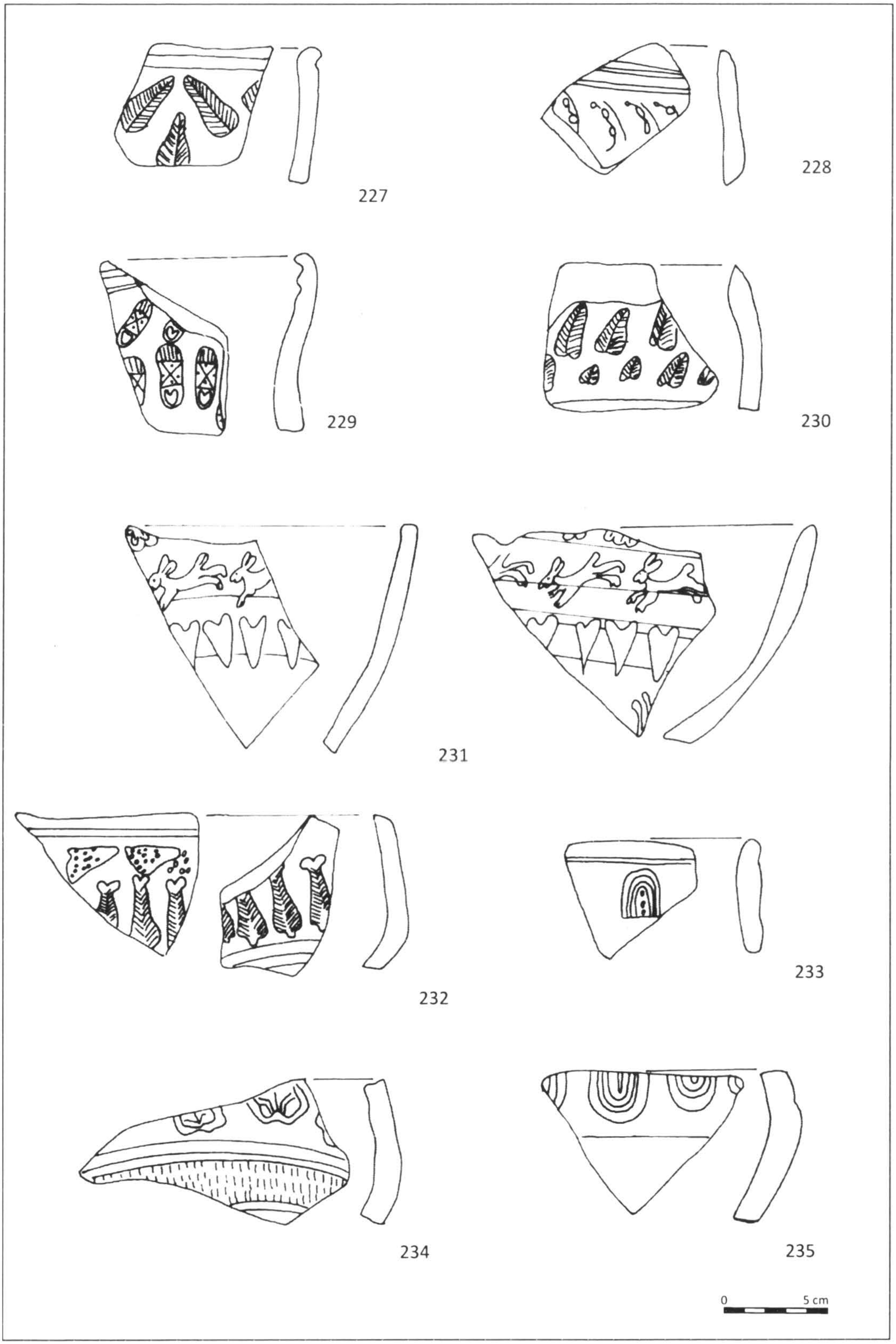

Pl. LXIII. Fragmente de vase ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

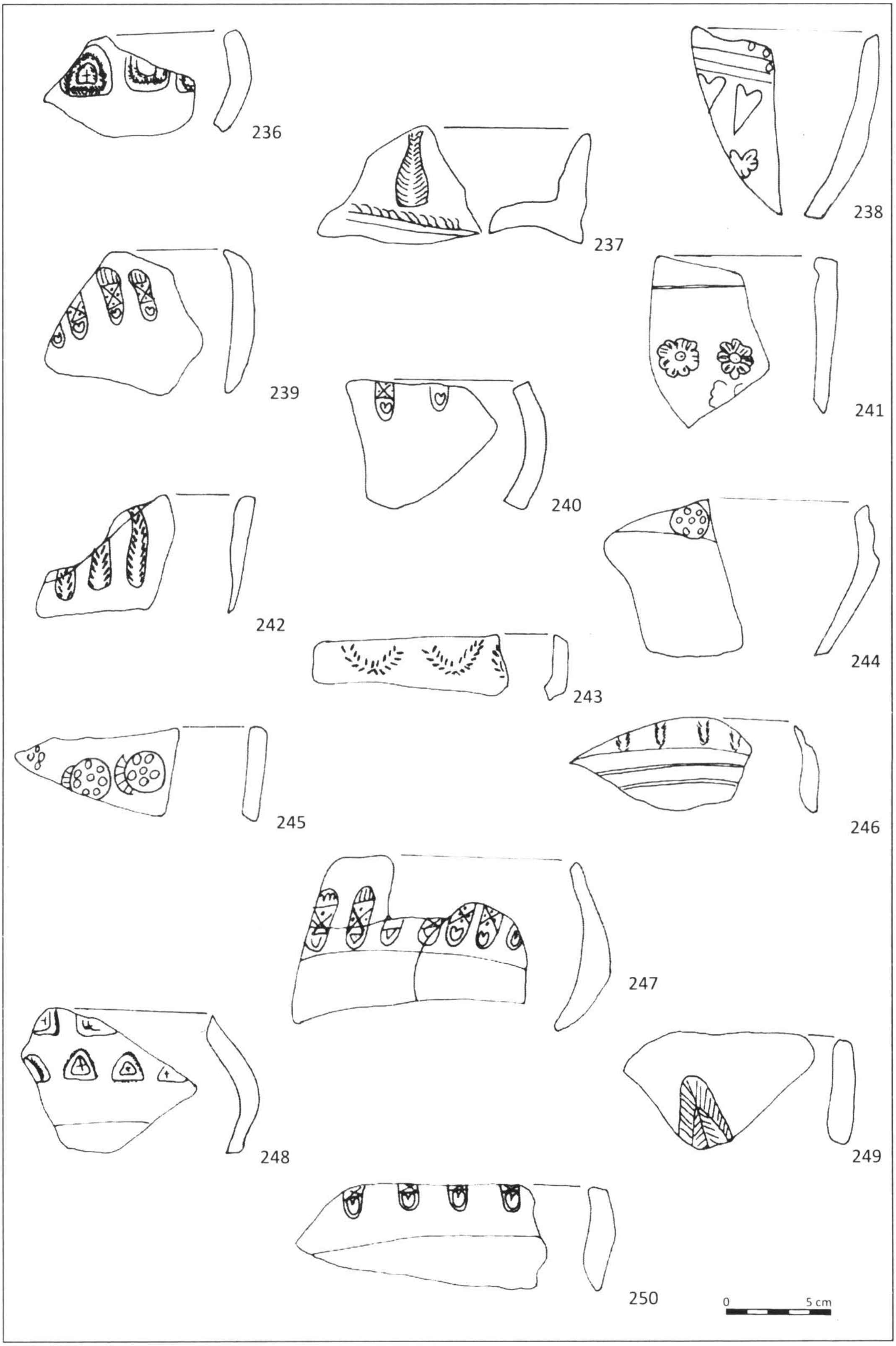

Pl. LXIV. Fragmente de vase ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

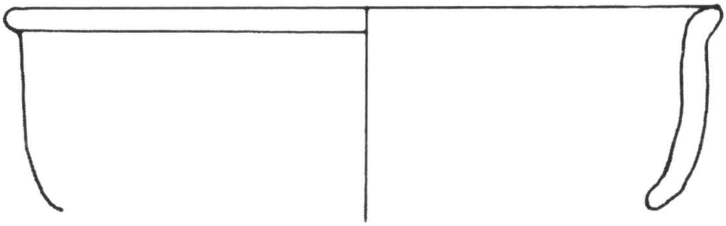

CR-A1

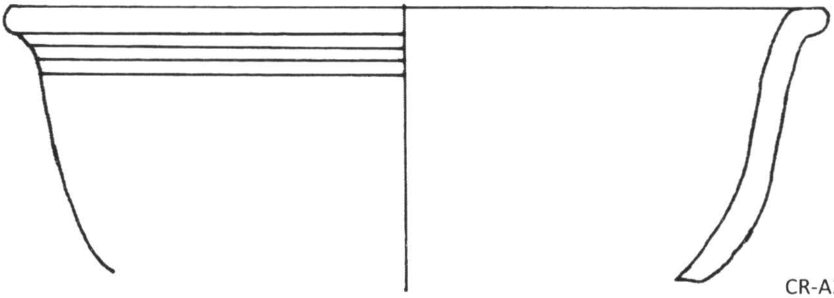

CR-A2

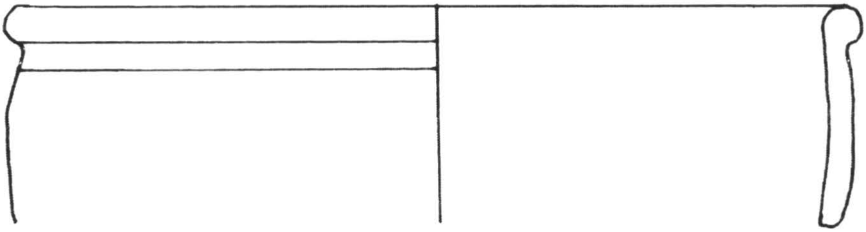

CR-A3

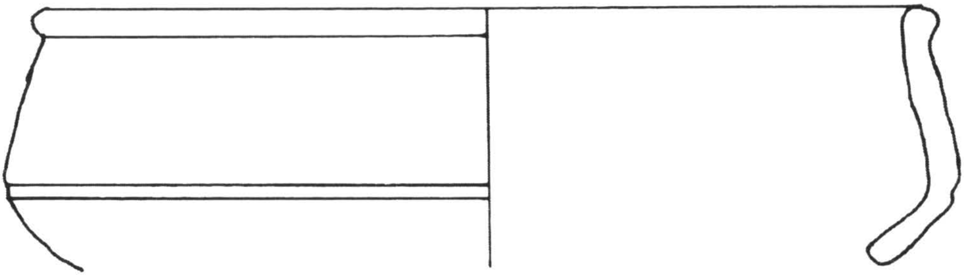

CR-A4

Pl. LXV. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

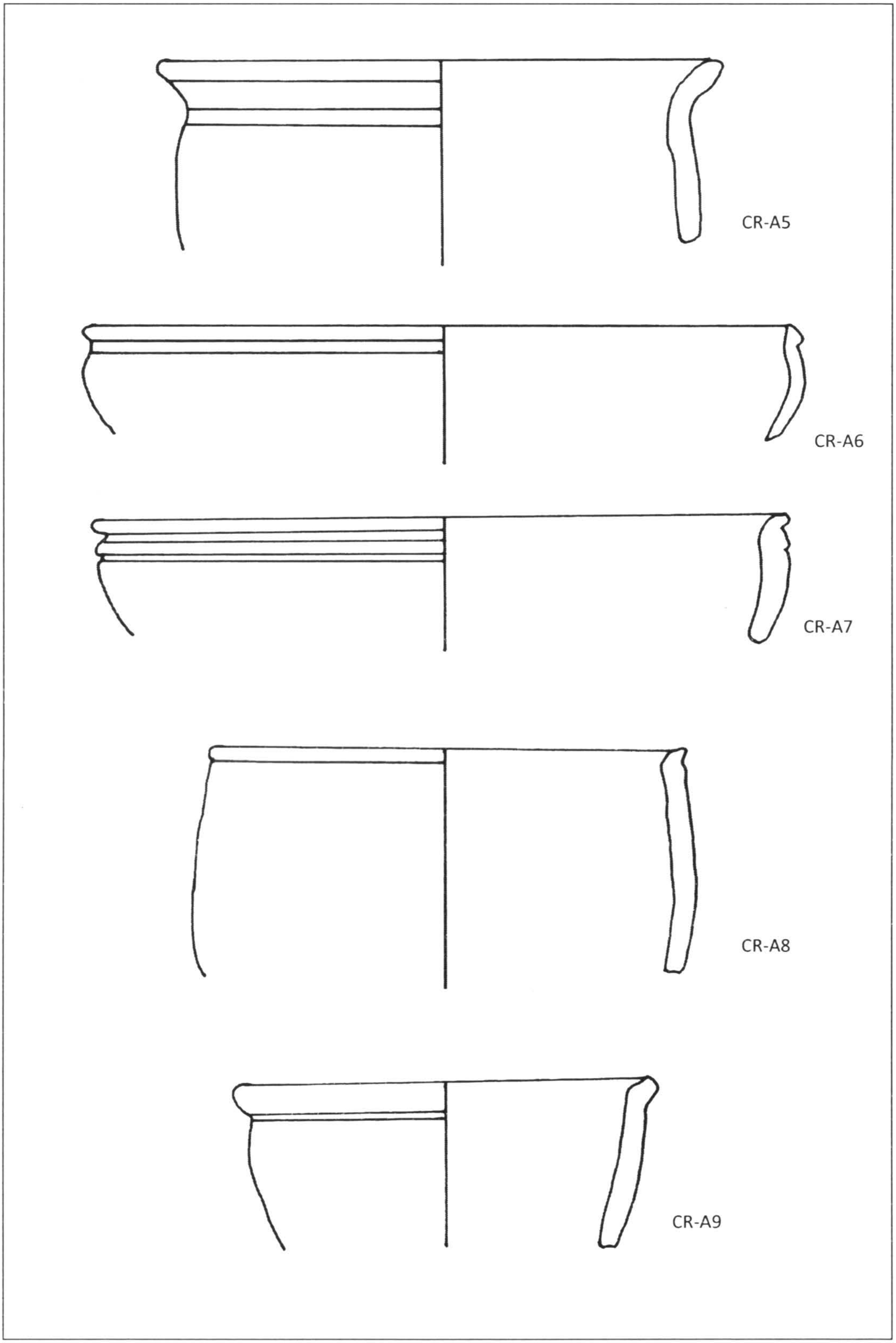

Pl. LXVI. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

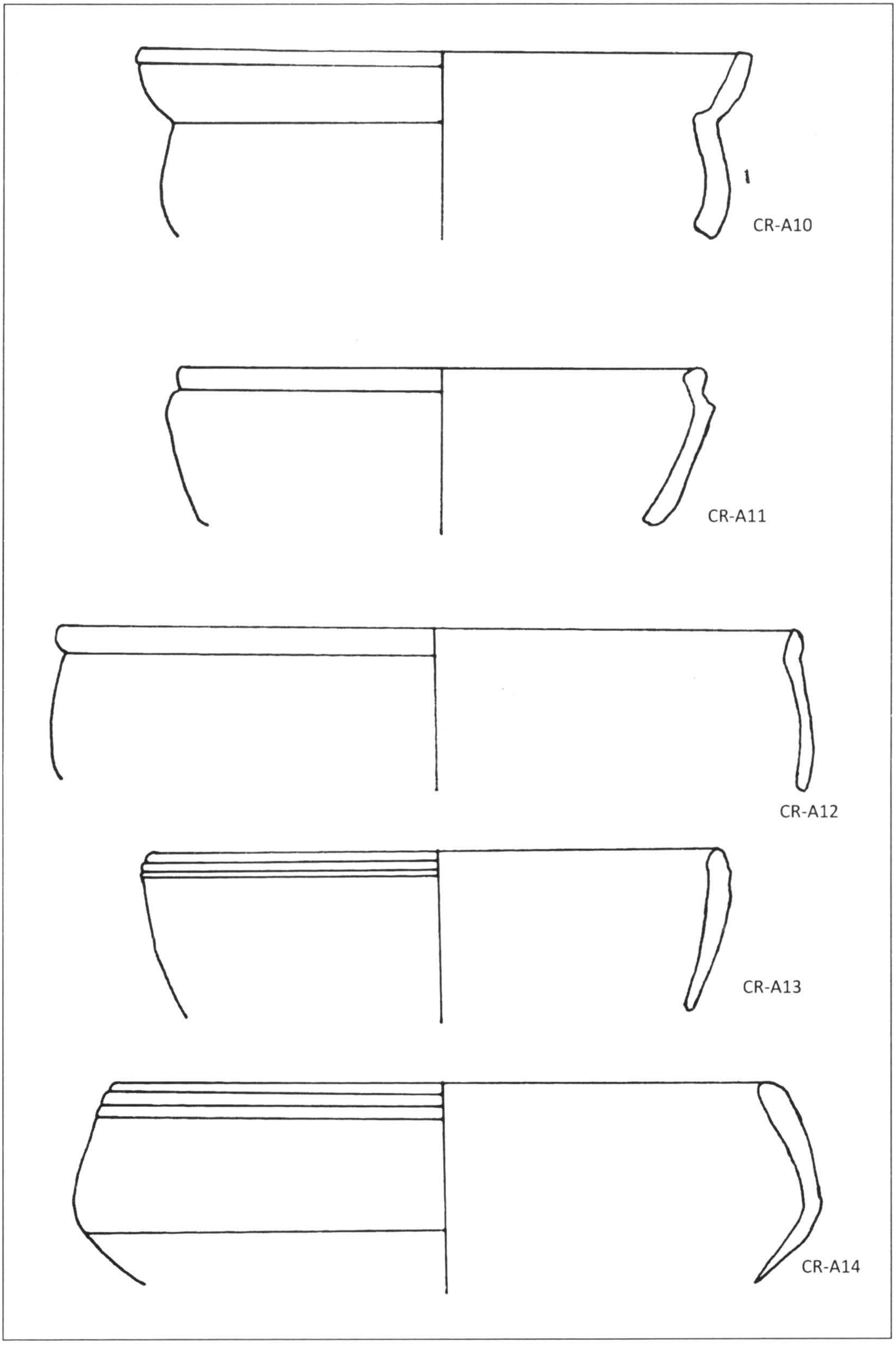

Pl. LXVII. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

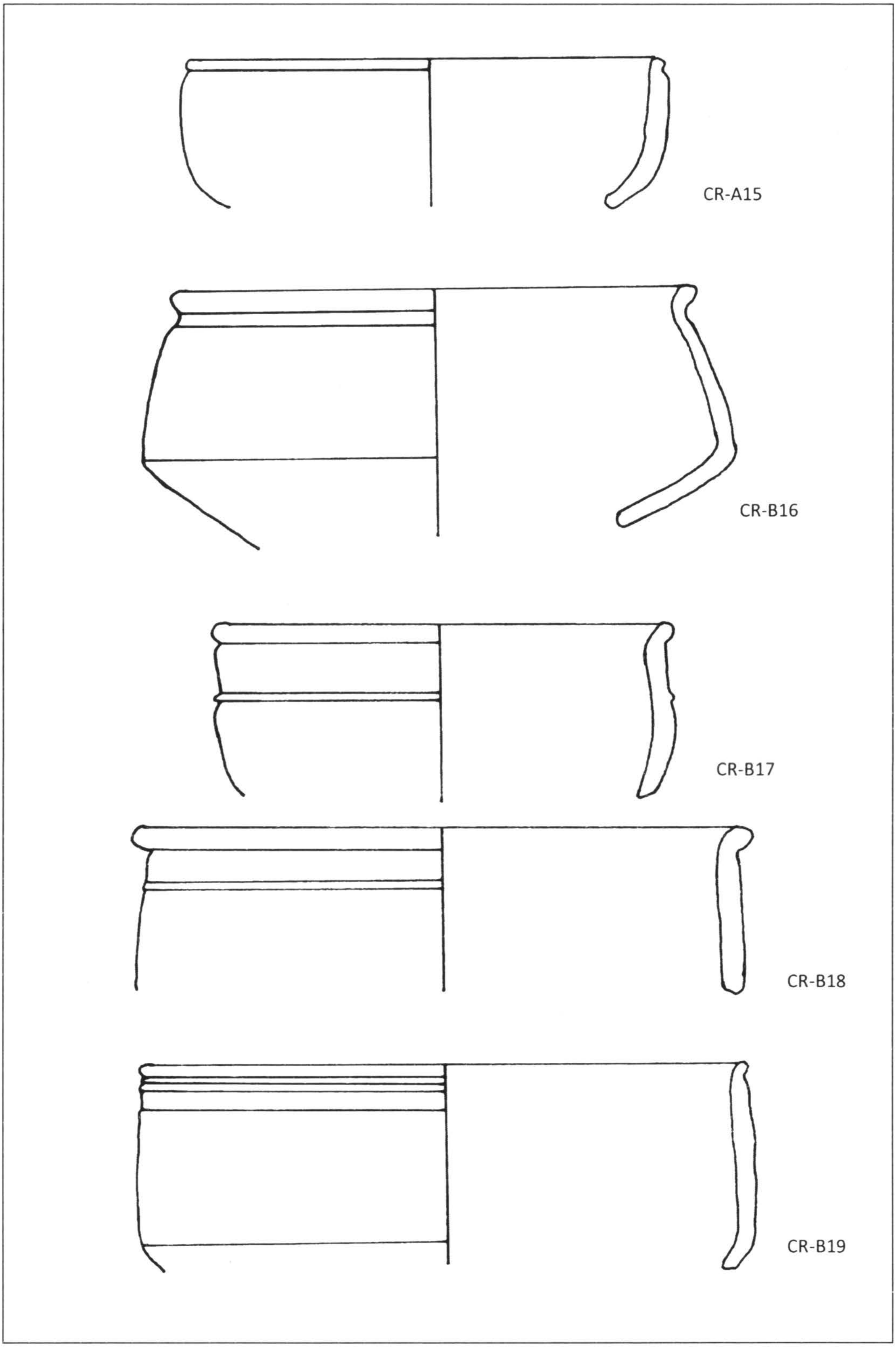

Pl. LXVIII. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

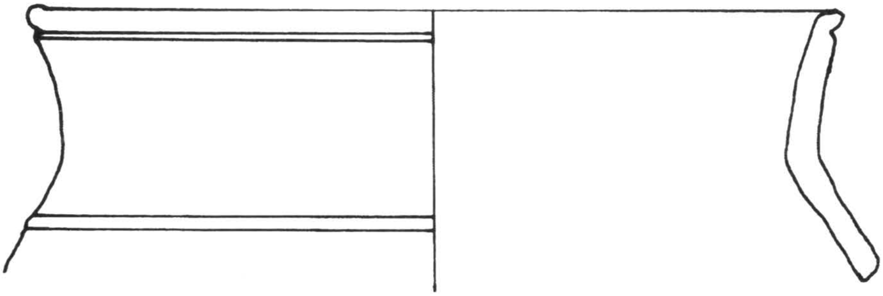

CR-B20

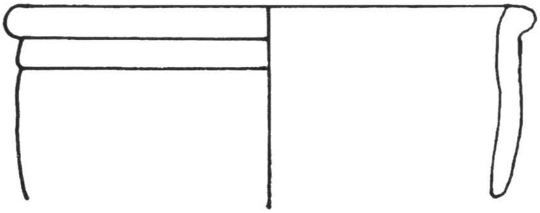

CR-B21

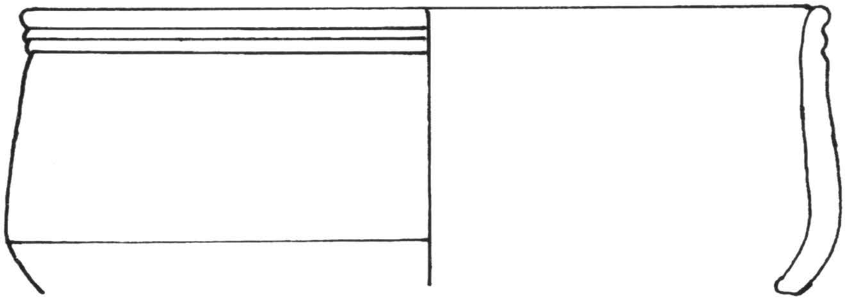

CR-B22

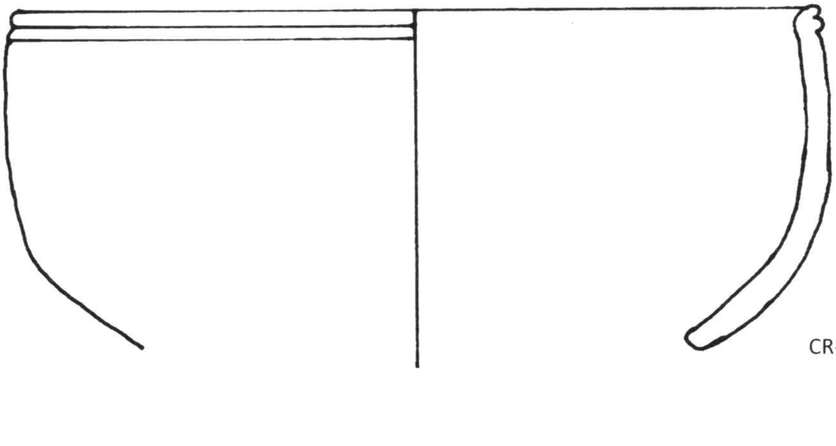

CR-B23

Pl. LXIX. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

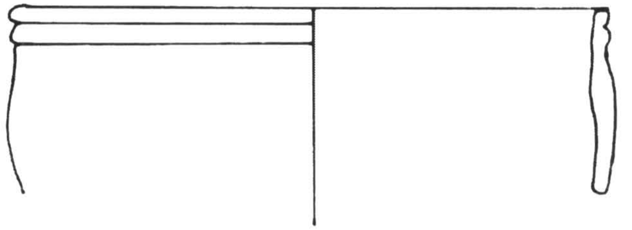

CR-B24

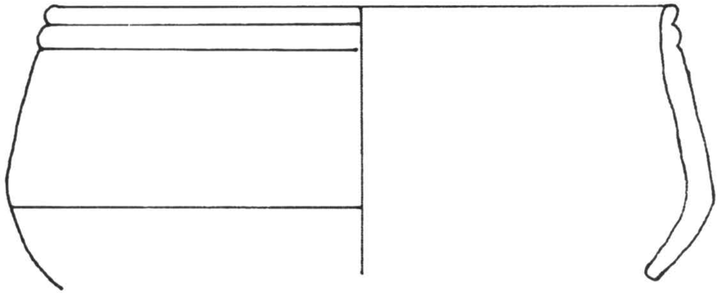

CR-B25

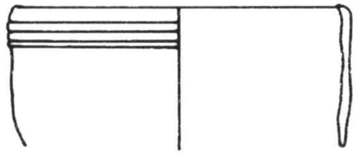

CR-B26

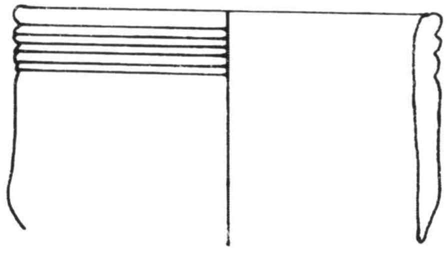

CR-B27

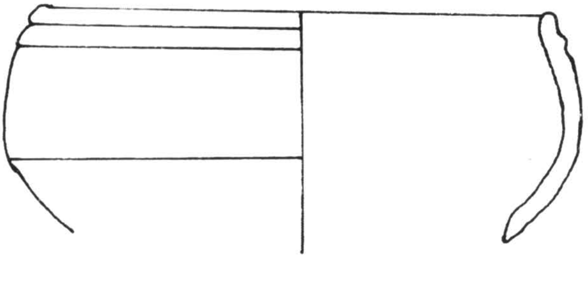

CR-B28

Pl. LXX. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

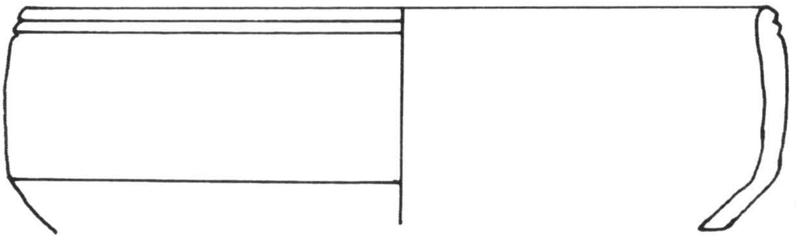
CR-B29

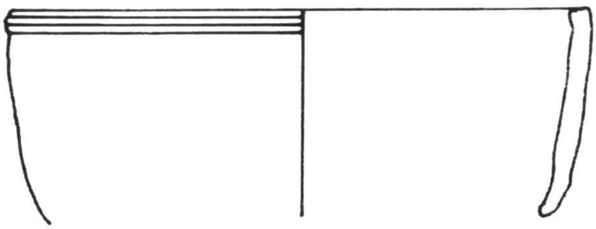
CR-B30

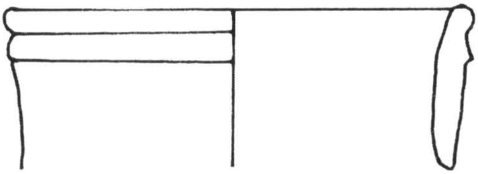
CR-B31

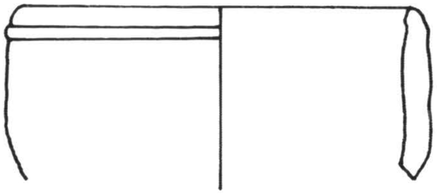
CR-B32

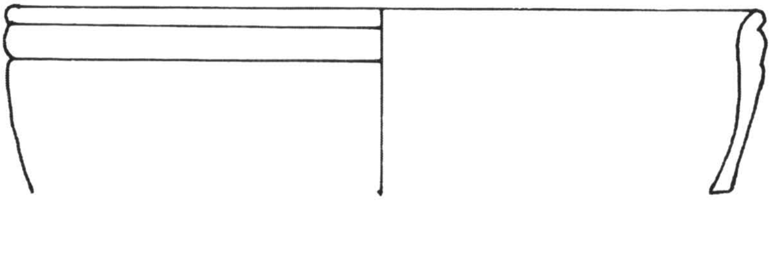
CR-B33

Pl. LXXI. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

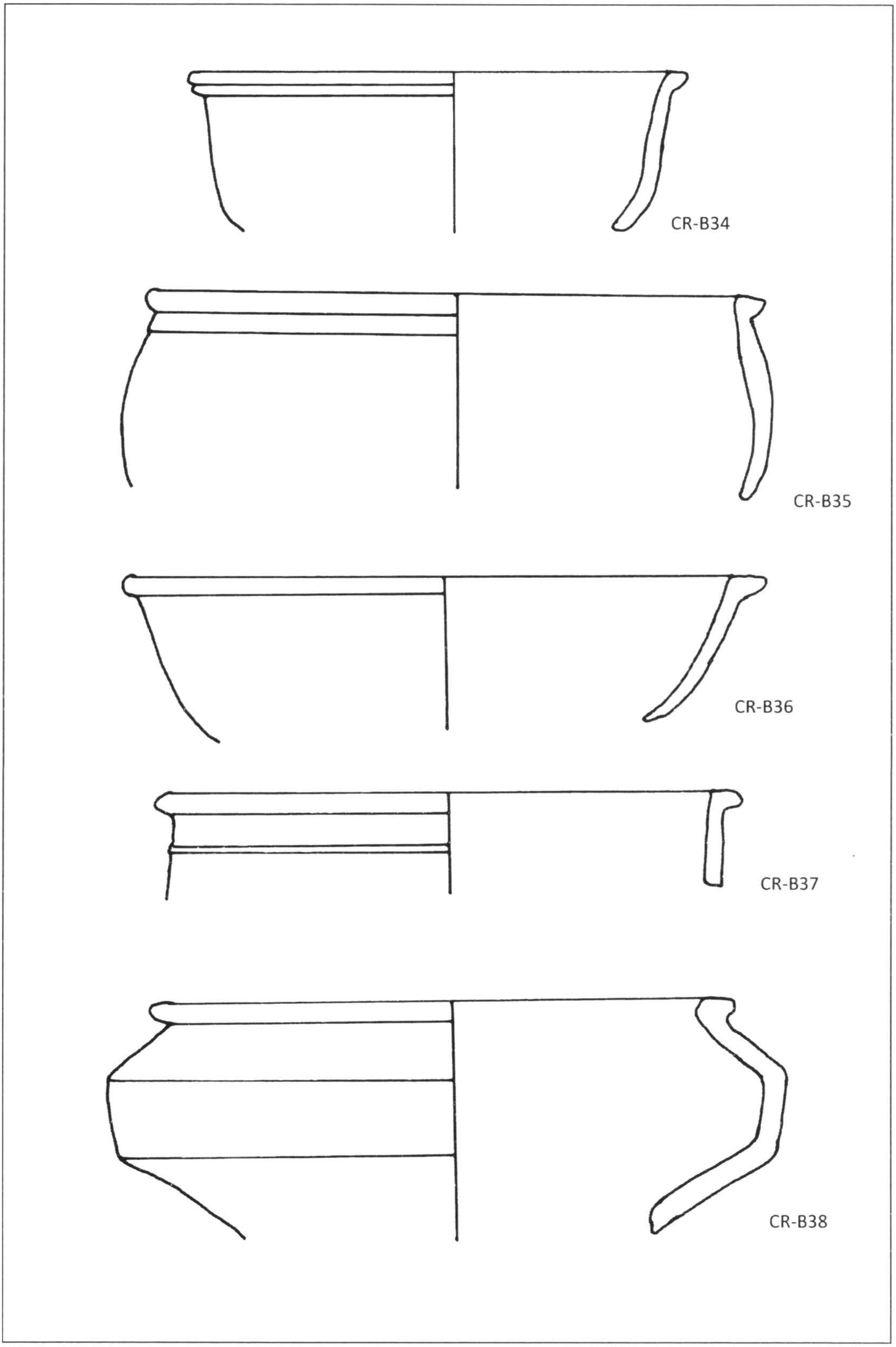

Pl. LXXII. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

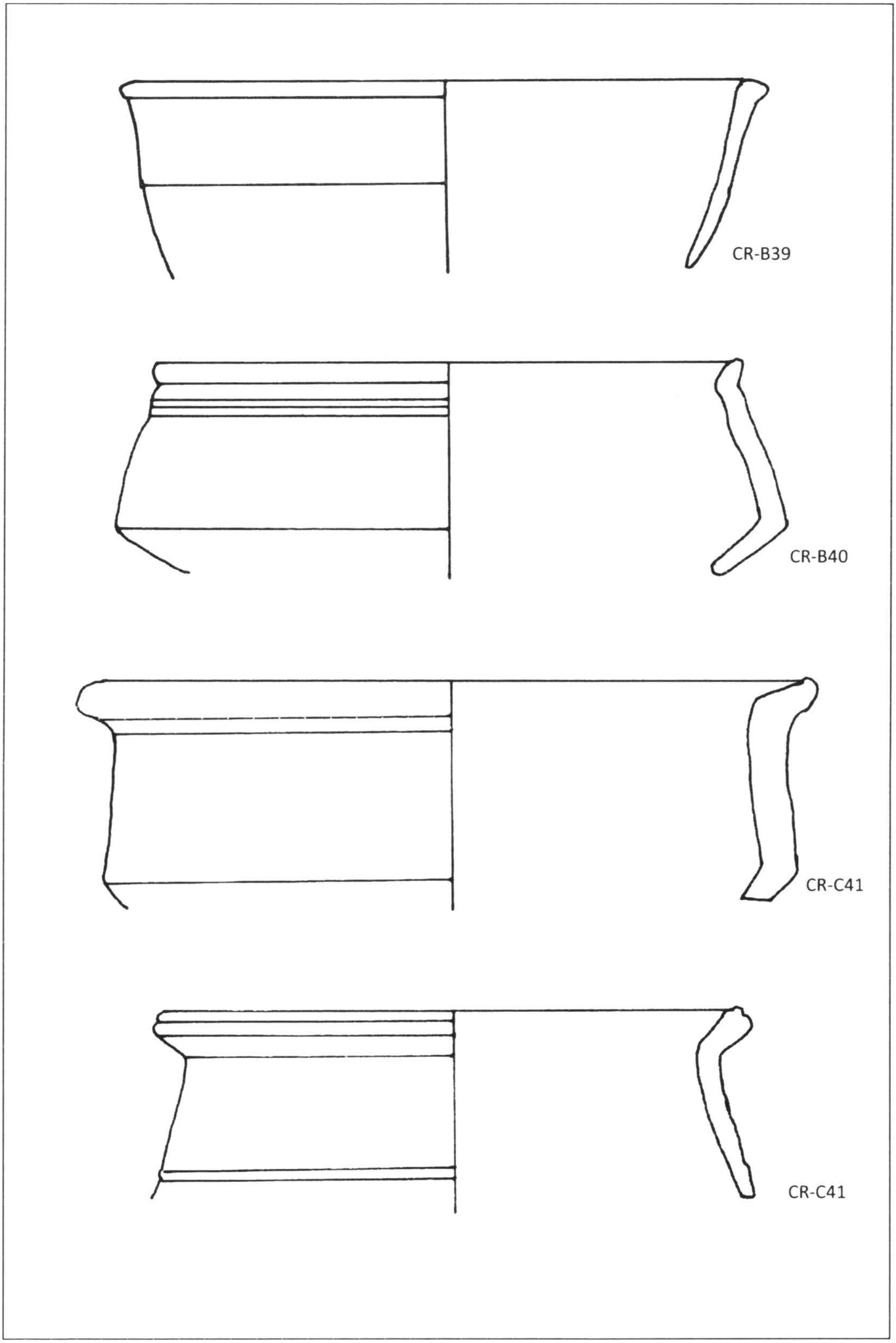

Pl. LXXIII. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

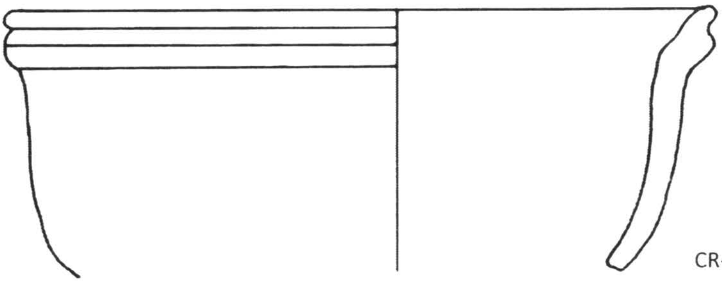

CR-C43

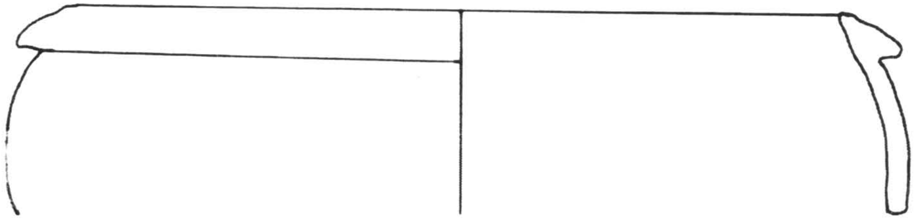

CR-C44

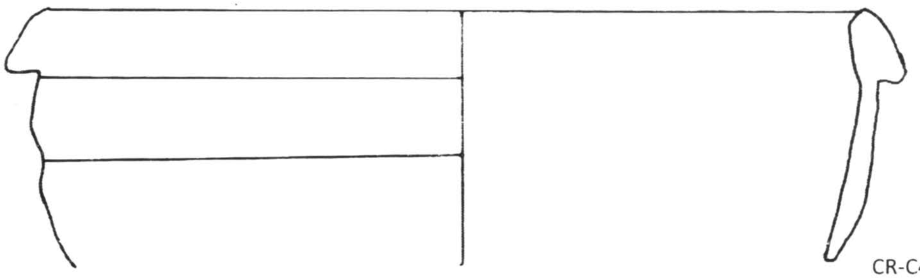

CR-C45

Pl. LXXIV. Repertoriul formelor ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

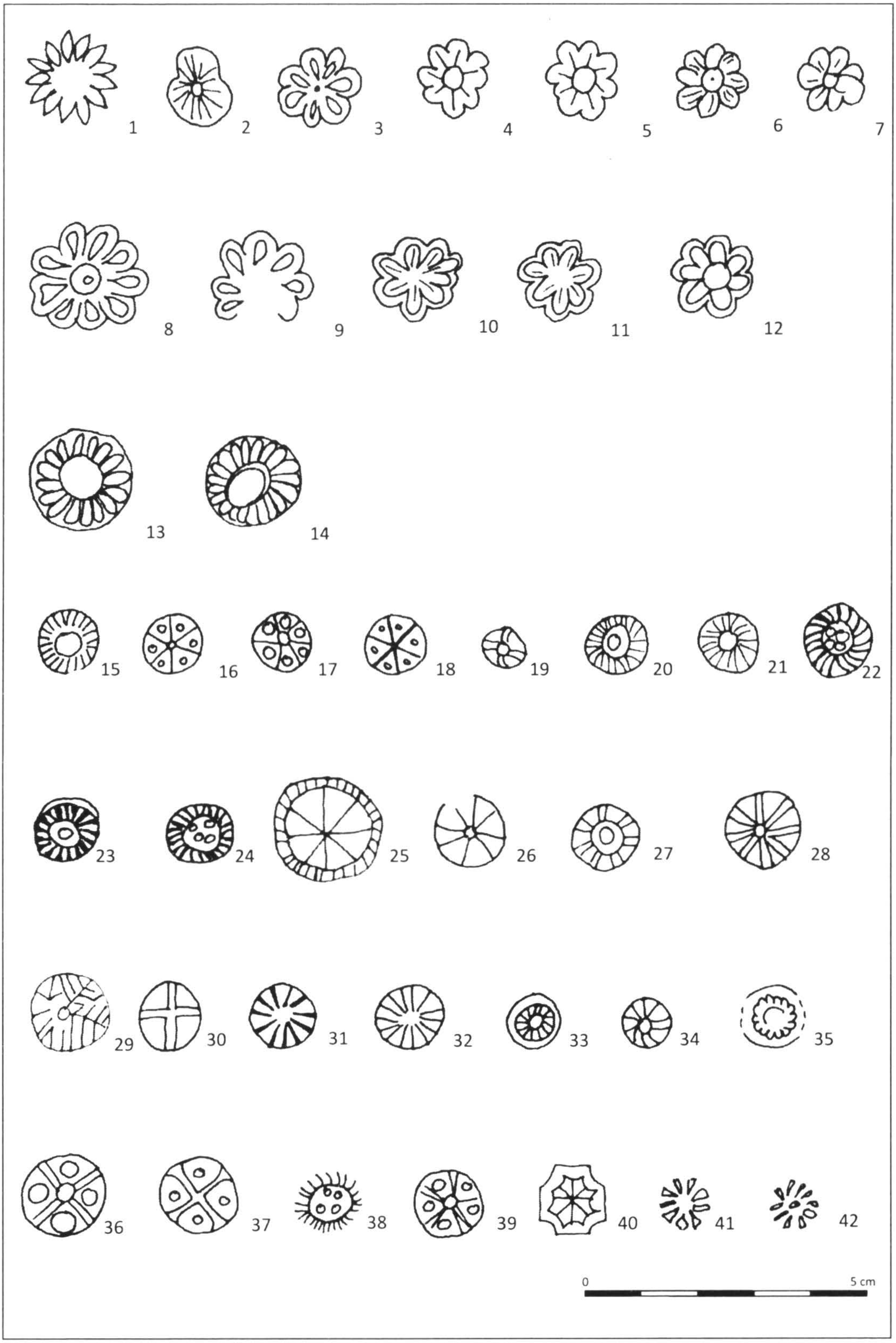

Pl. LXXV. Repertoriul motivelor decorative.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

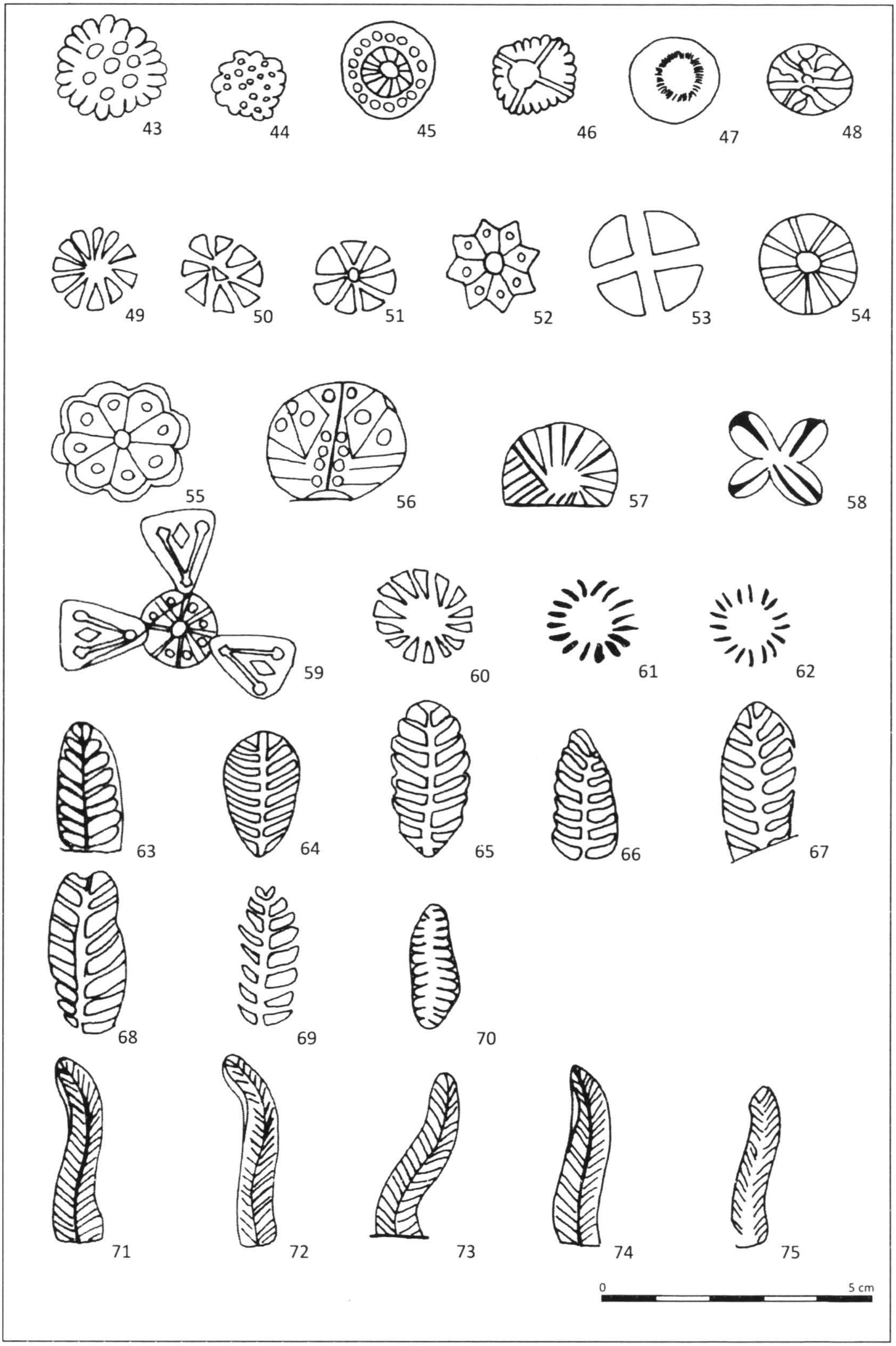

Pl. LXXVI. Repertoriul motivelor decorative.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

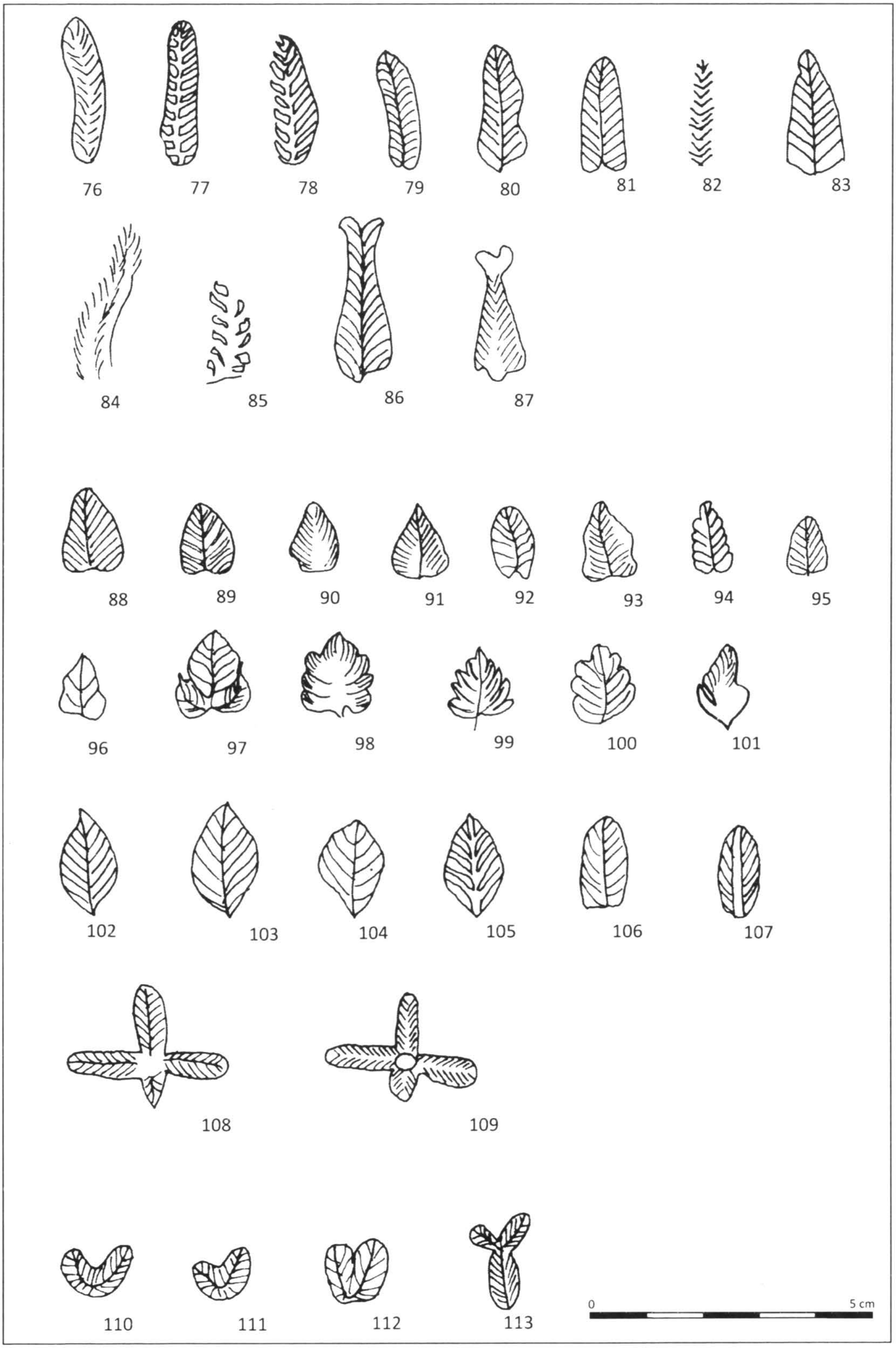

Pl. LXXVII. Repertoriul motivelor decorative.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

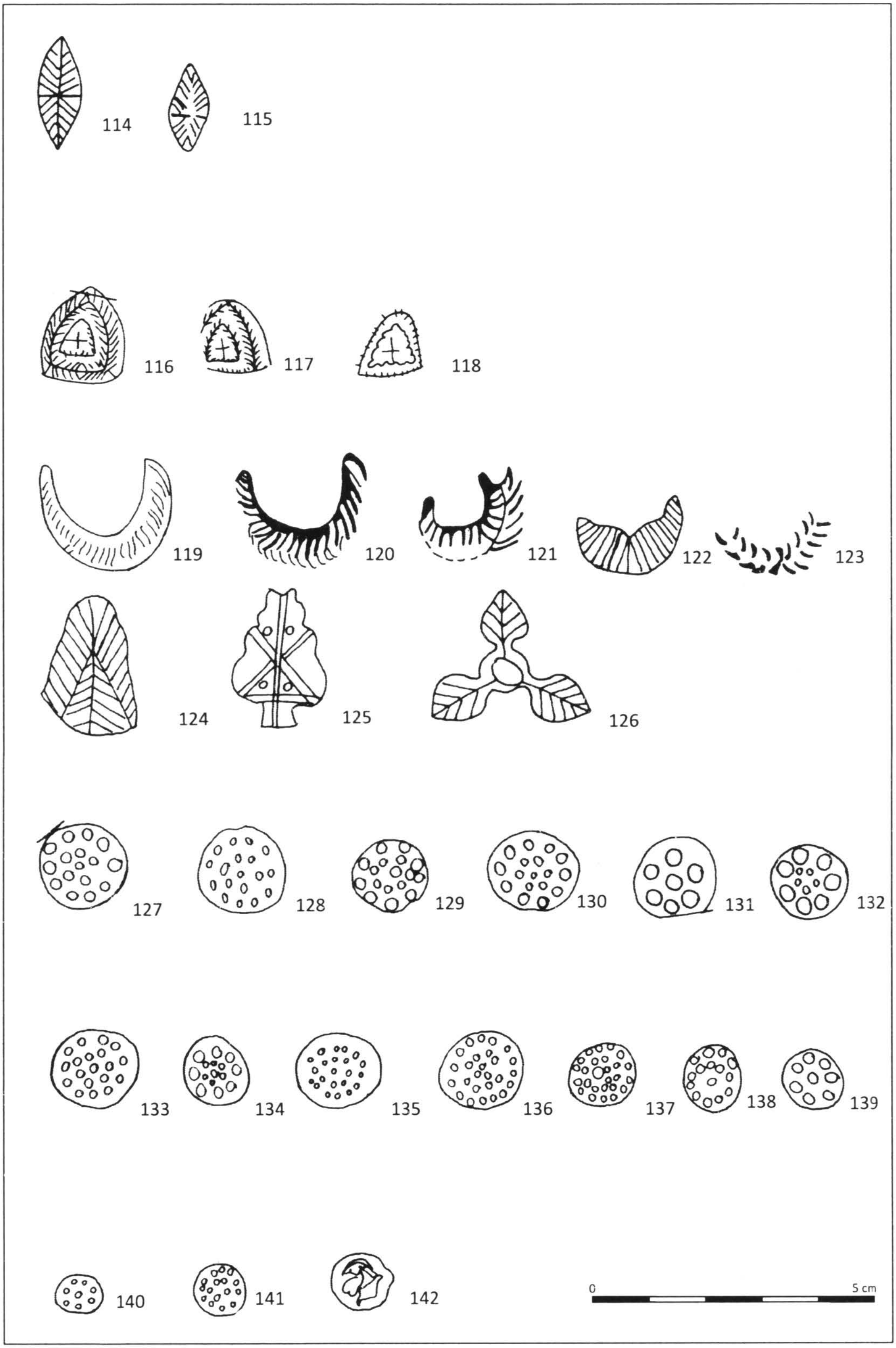

Pl. LXXVIII. Repertoriul motivelor decorative.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

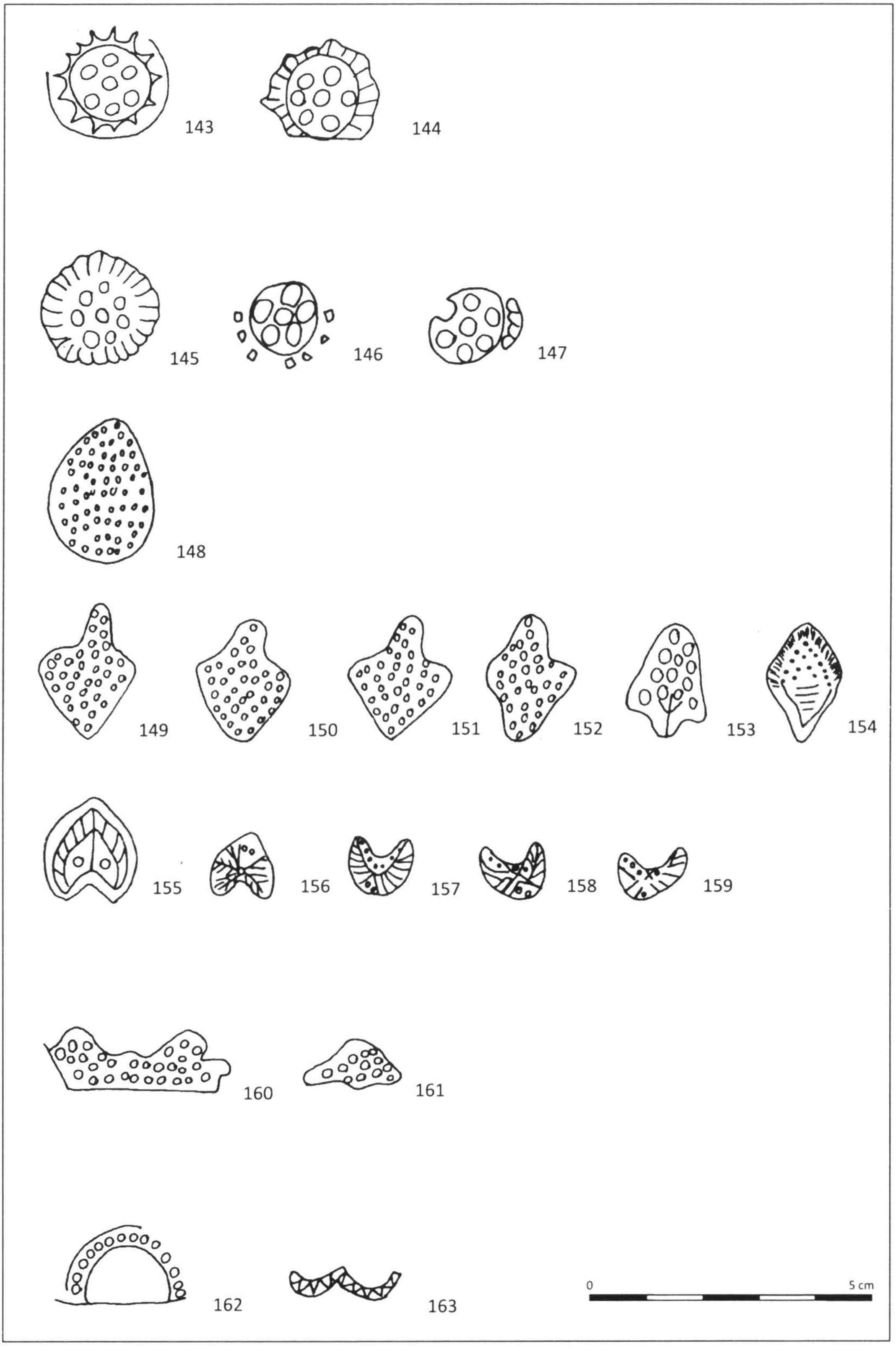

Pl. LXXIX. Repertoriul motivelor decorative.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

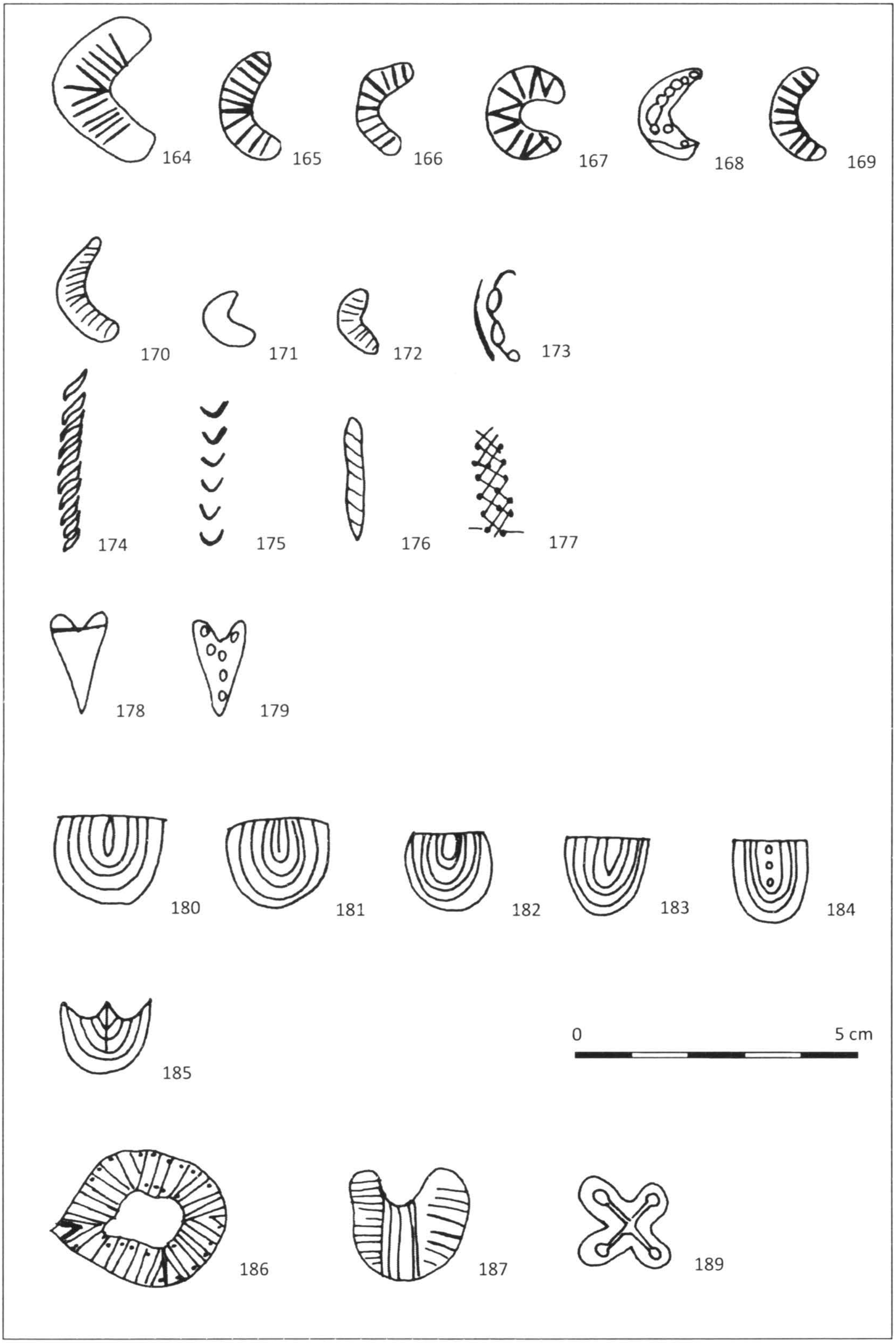

Pl. LXXX. Repertoriul motivelor decorative.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

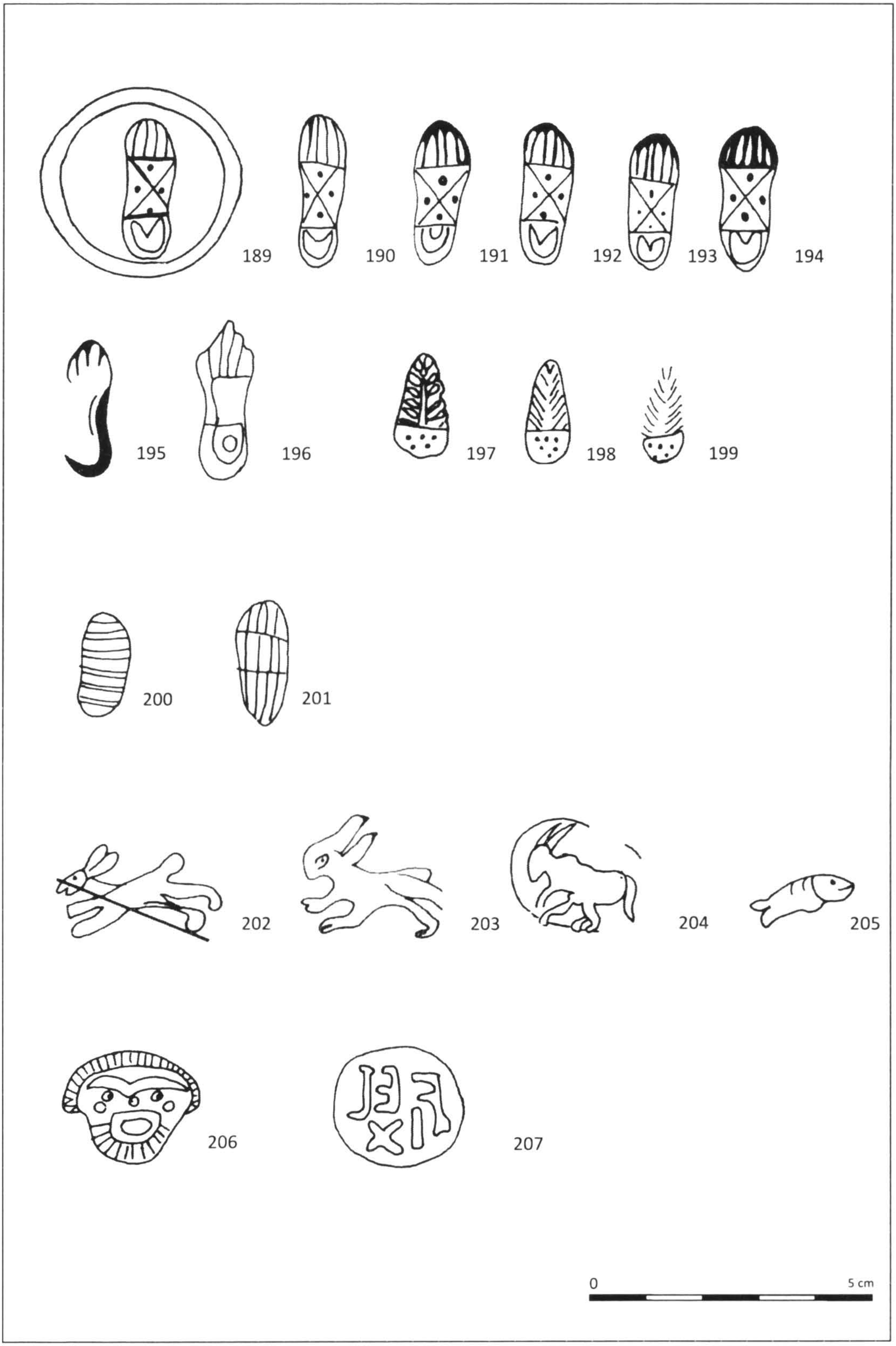

Pl. LXXXI. Repertoriul motivelor decorative.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

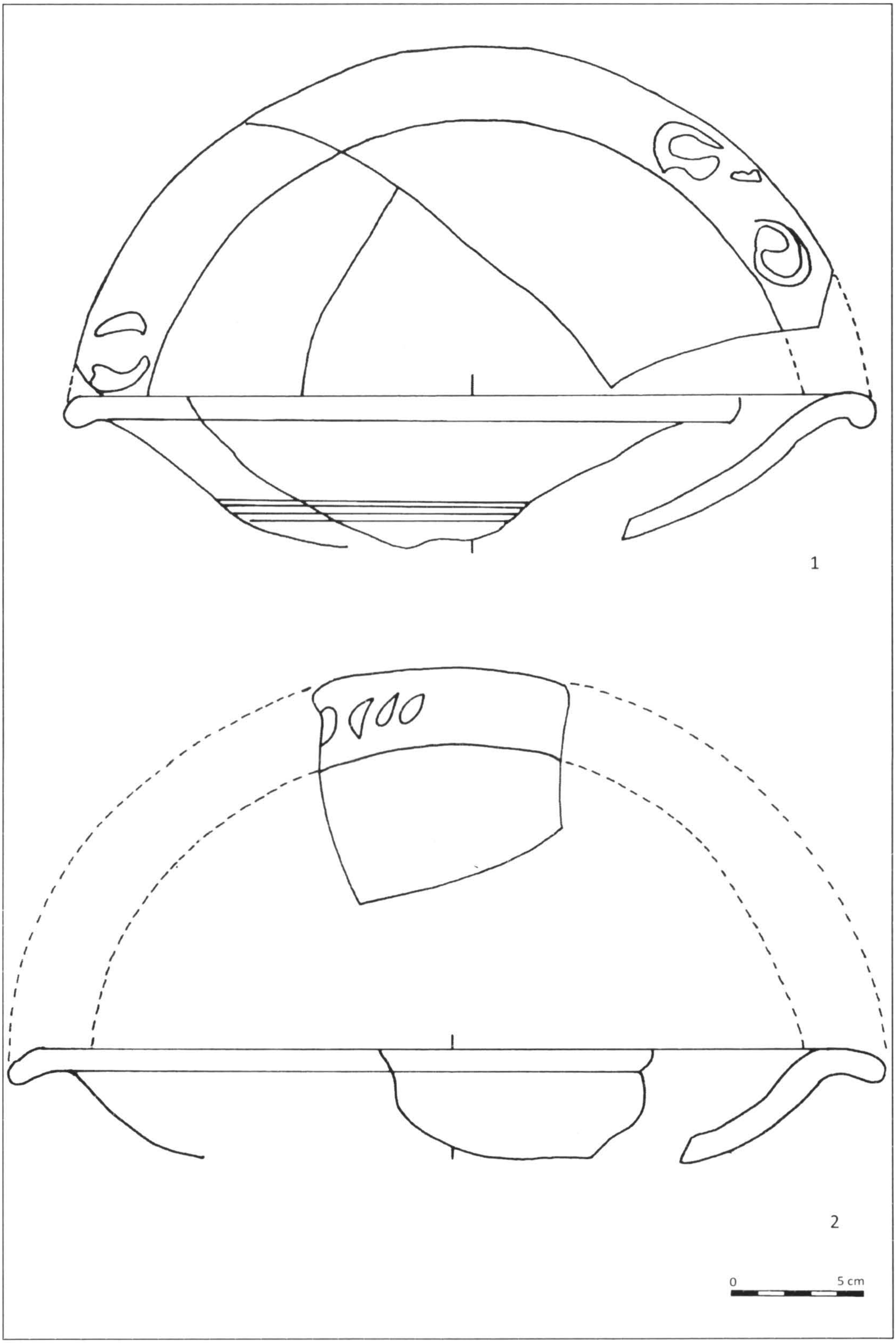

Pl. LXXXII. Ceramică decorată în tehnica barbotinei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

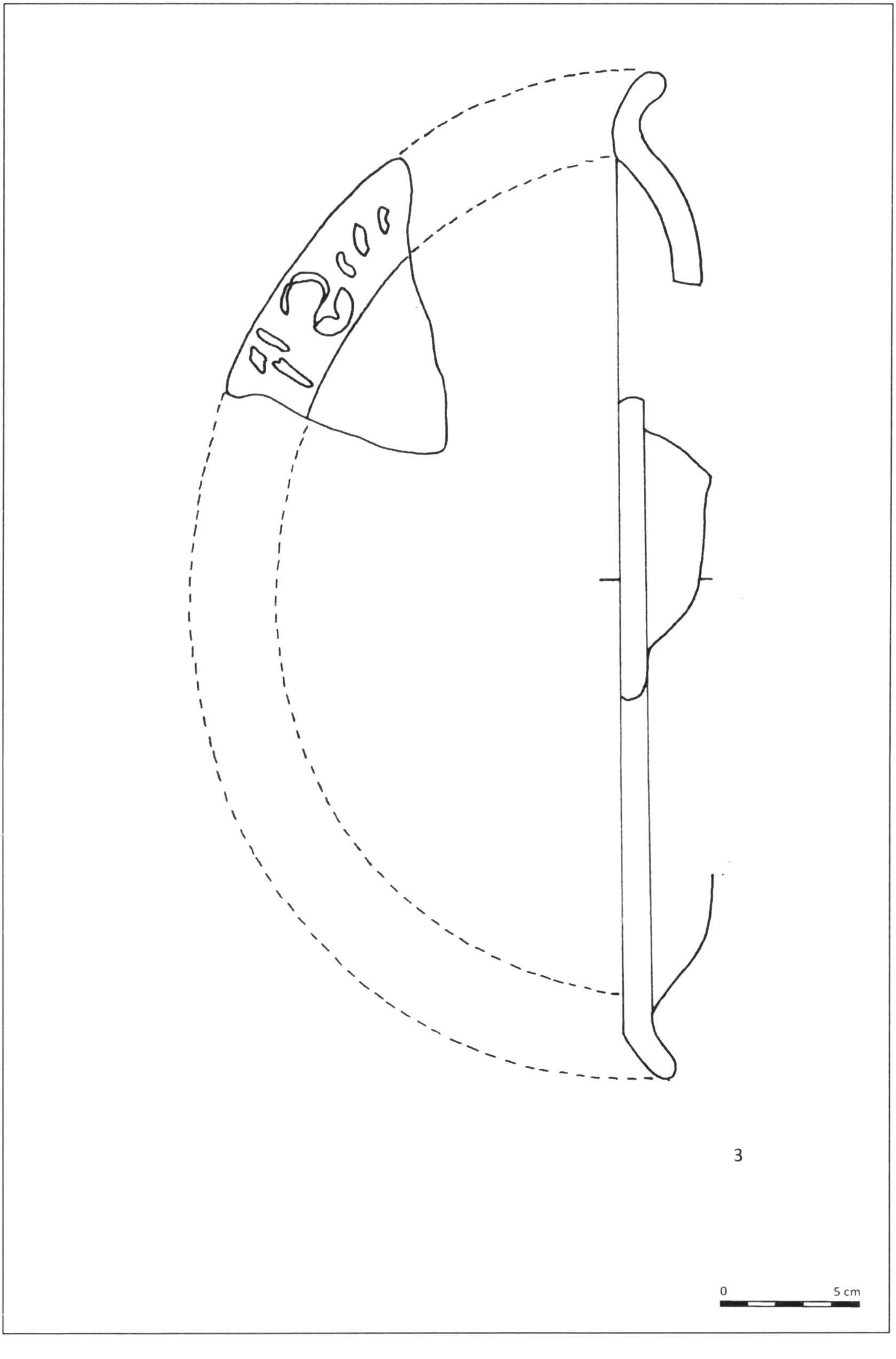

Pl. LXXXIII. Ceramică decorată în tehnica barbotinei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

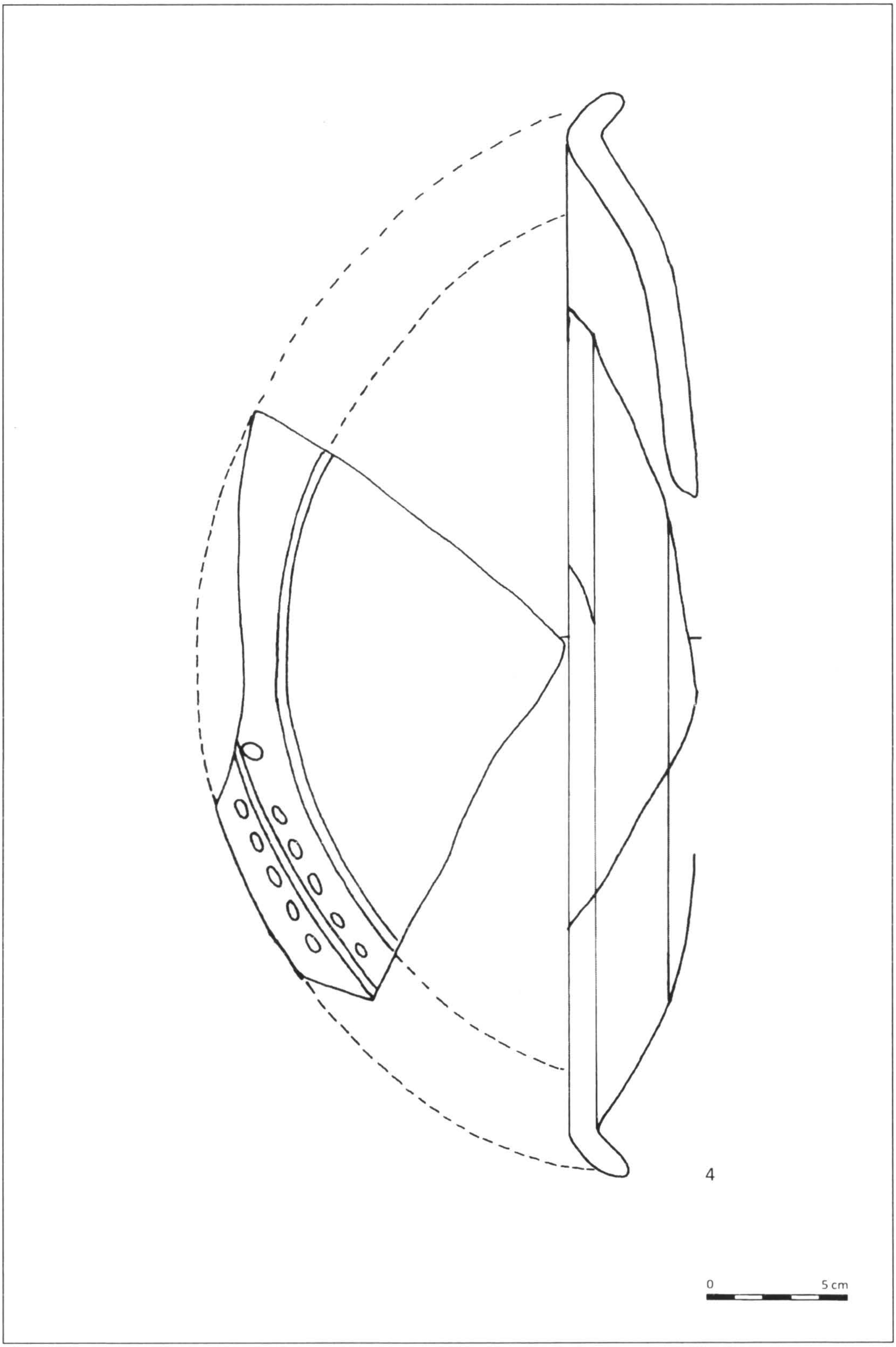

Pl. LXXXIV. Ceramică decorată în tehnica barbotinei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

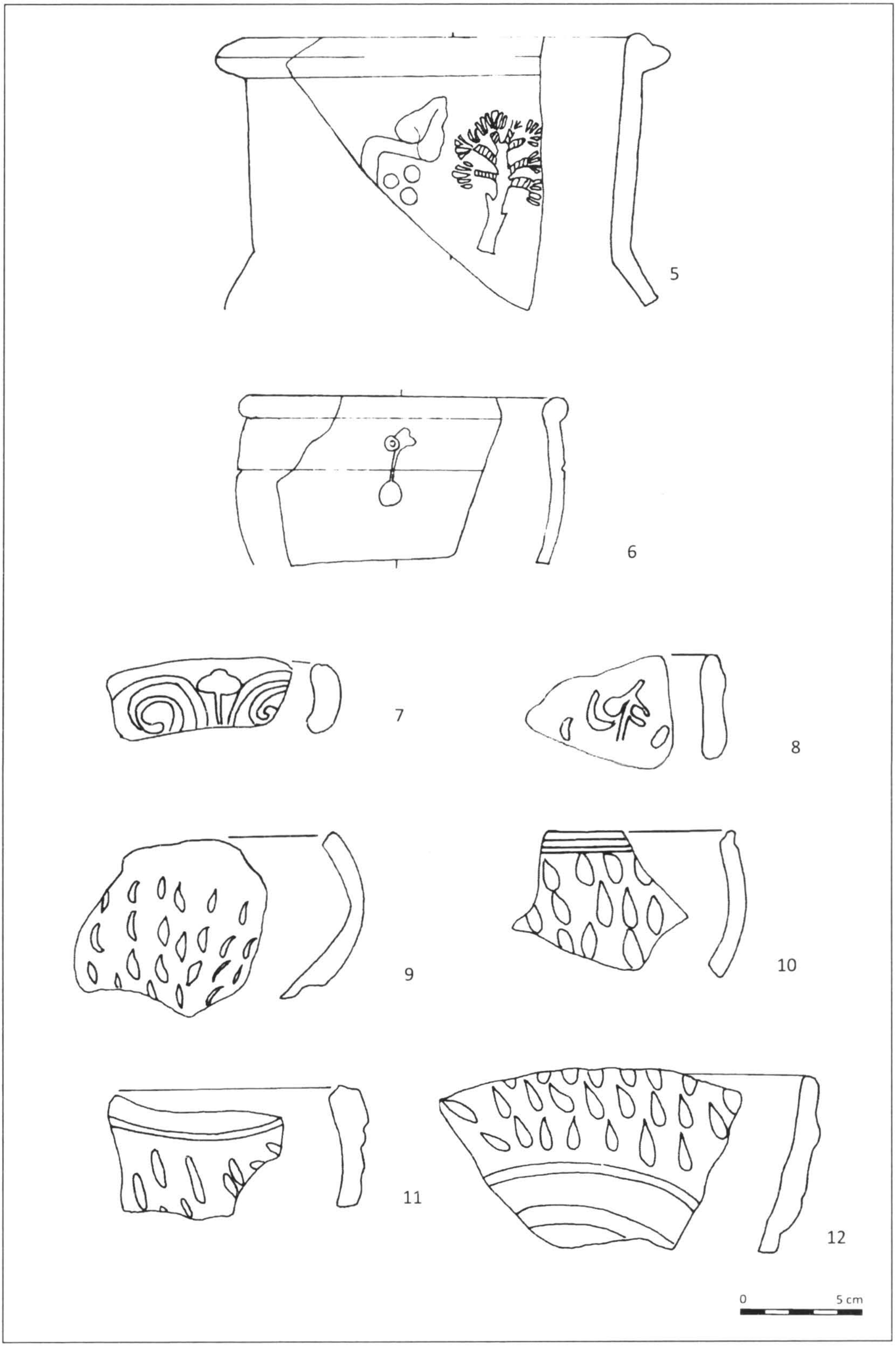

Pl. LXXXV. Ceramică decorată în tehnica barbotinei.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

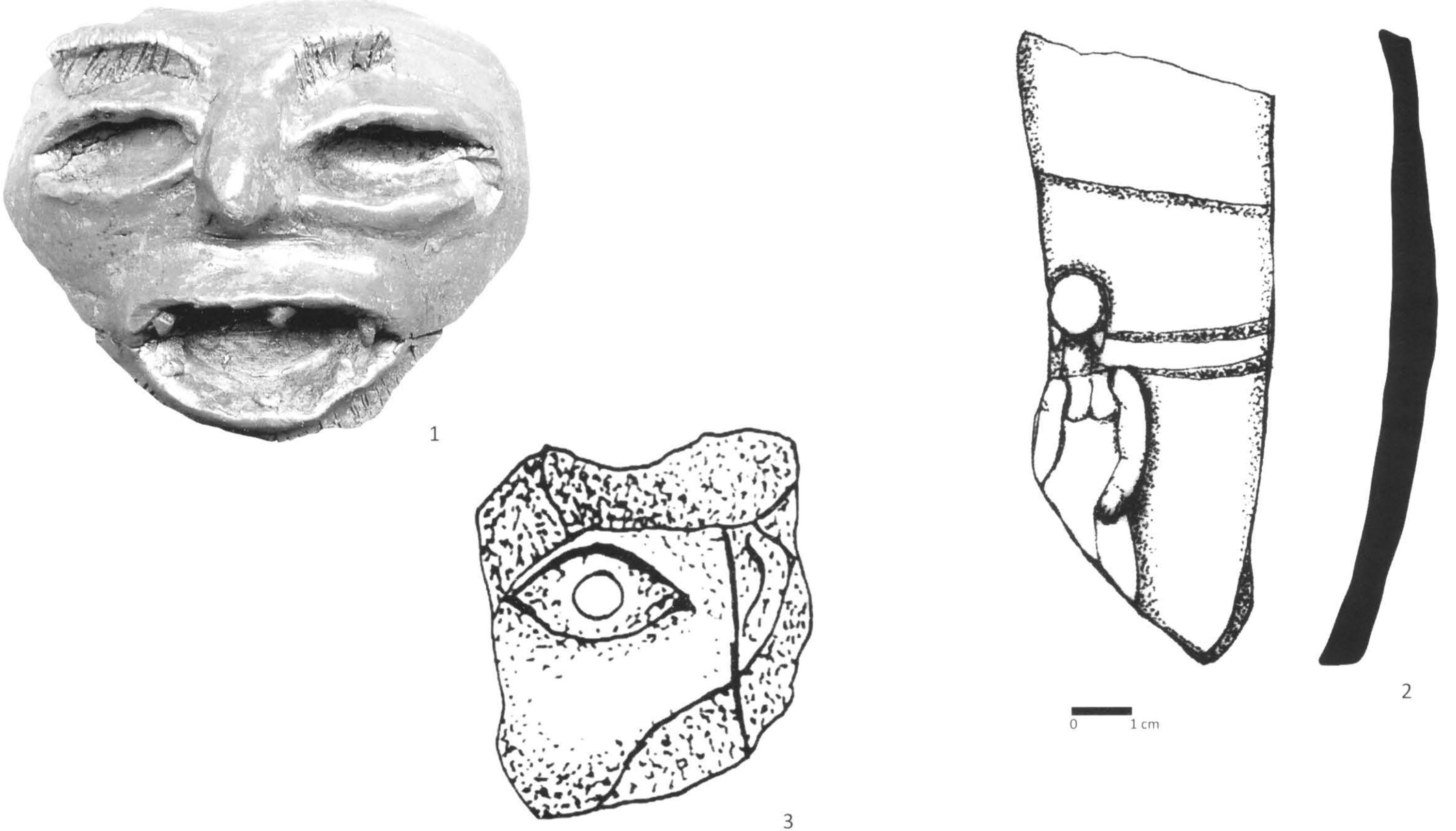

Pl. LXXXVI. Vase antropomorfe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

2

Pl. LXXXVII. Tipare pentru vase *terra sigillata*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

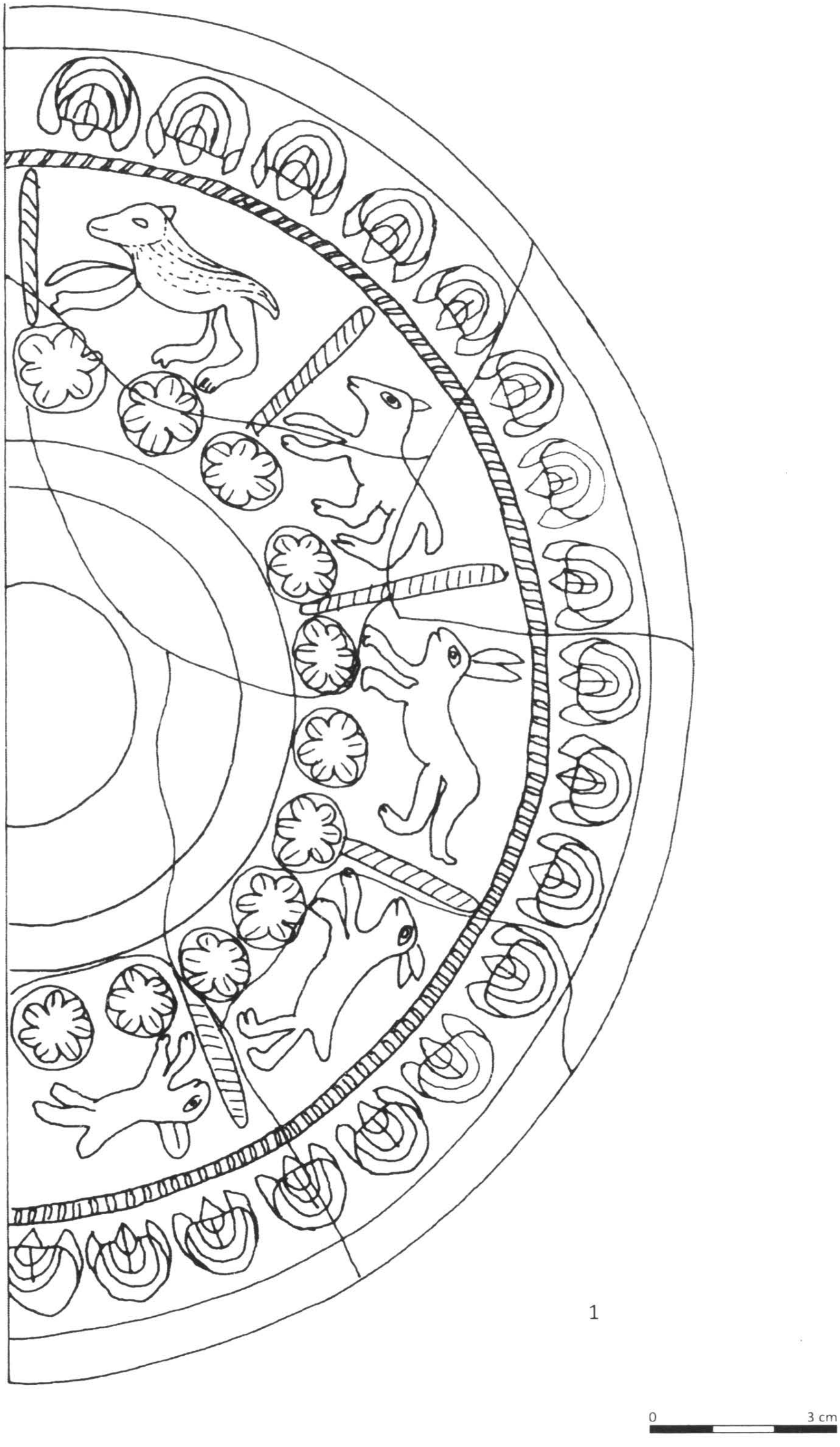

1

Pl. LXXXVIII. Tiparul nr. 1.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

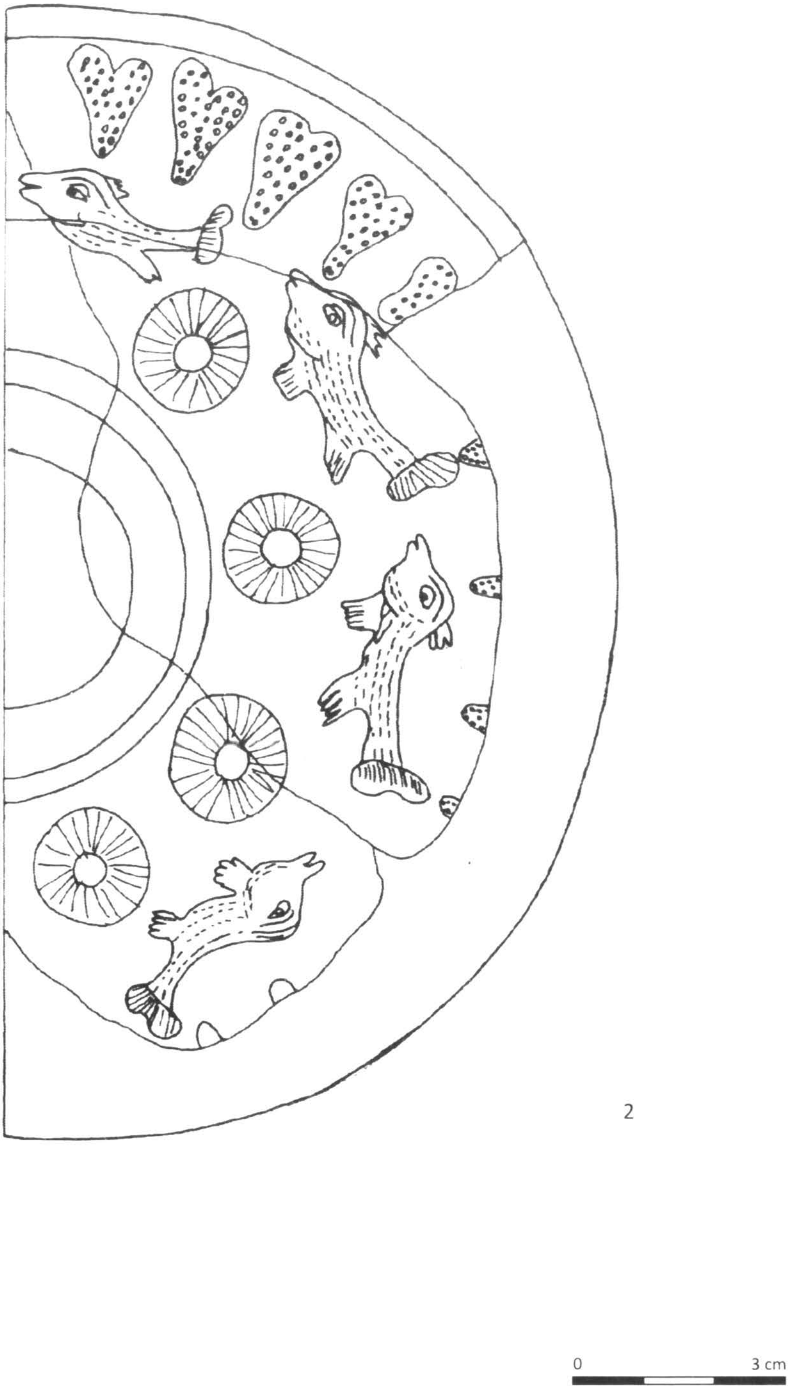

Pl. LXXXIX. Tiparul nr. 2.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

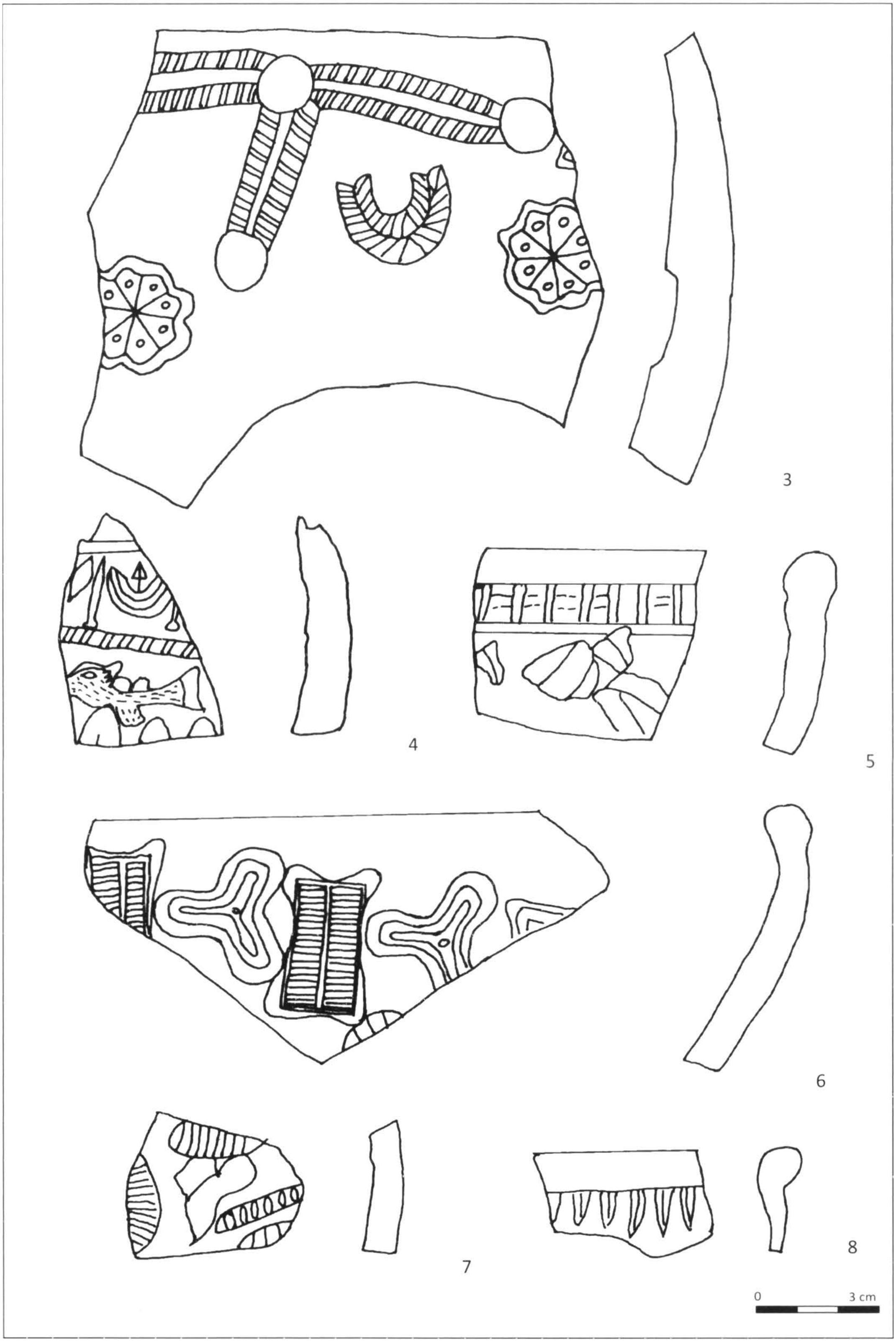

Pl. XC. Tipare pentru vase *terra sigillata*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

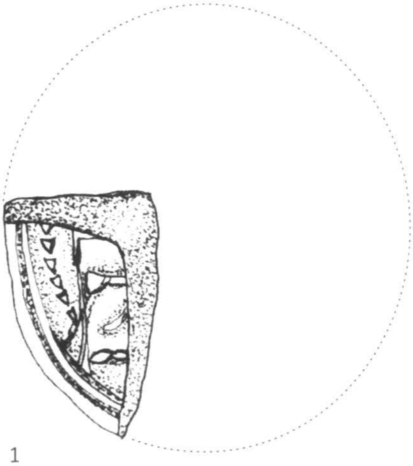

1

2

3

4

Pl. XCI. Tipare pentru medalioane şi plăcuţe votive.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

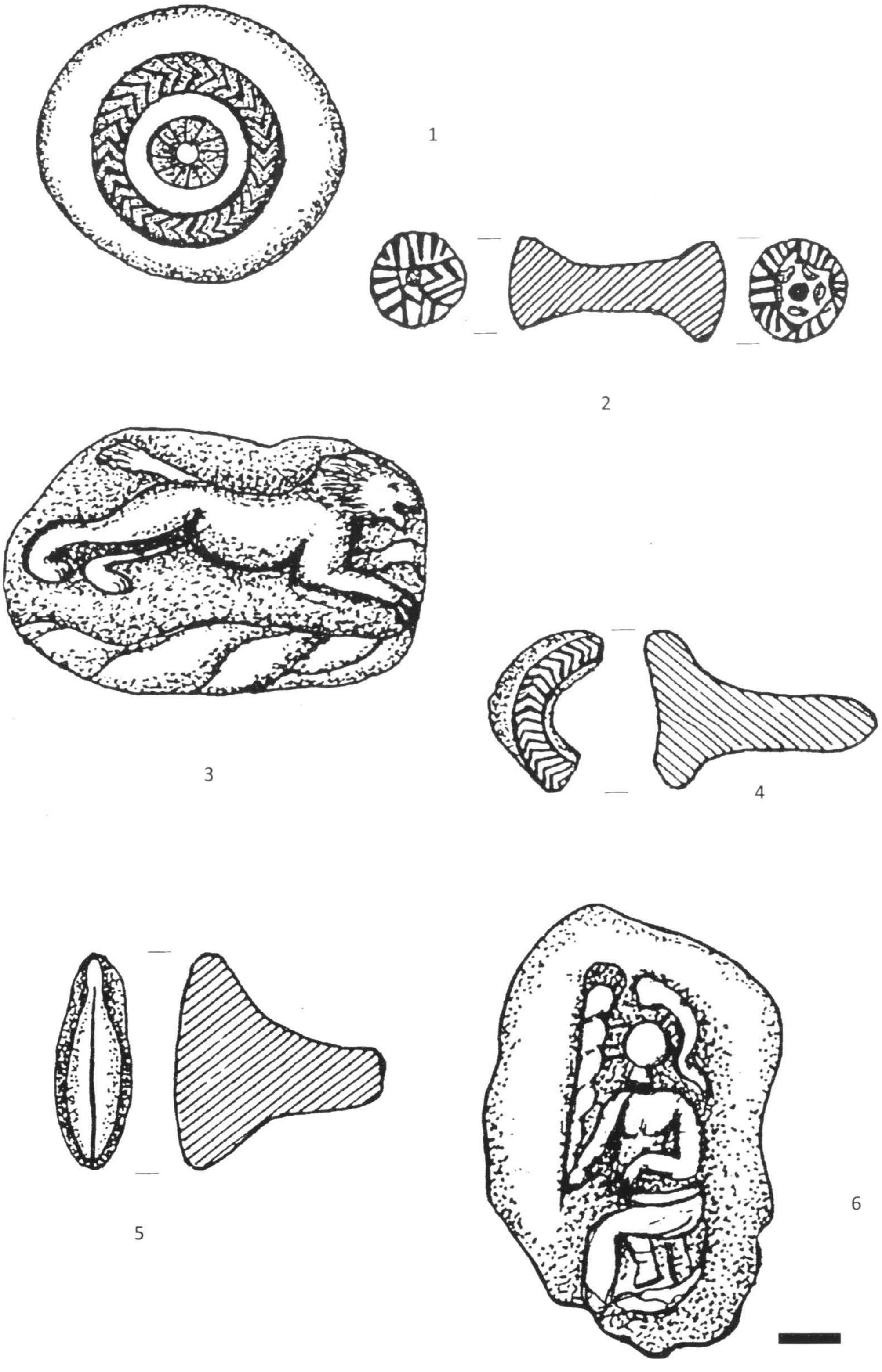

Pl. XCII. Sigilii pentru decorarea ceramicii ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

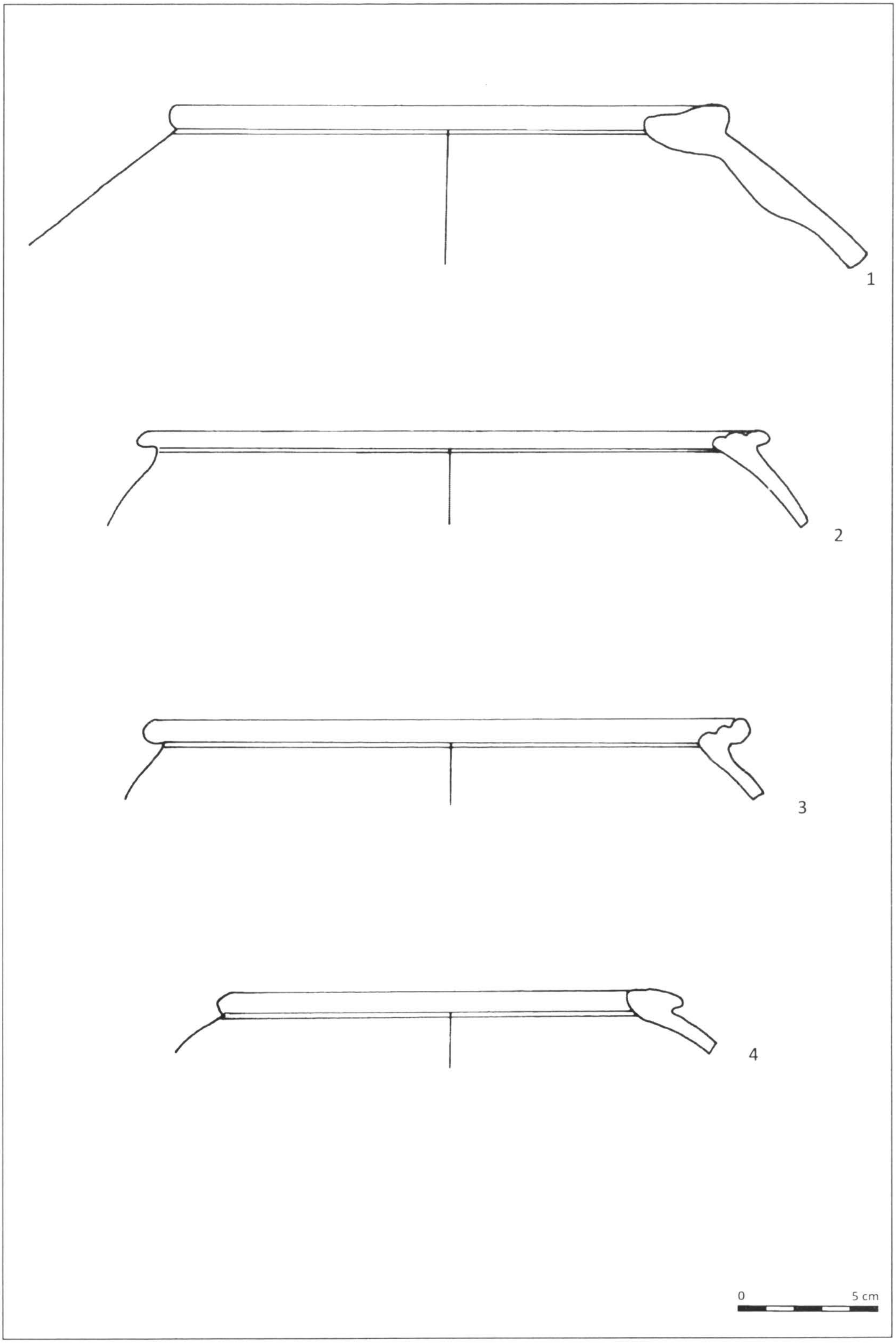

Pl. XCIII. Chiupuri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

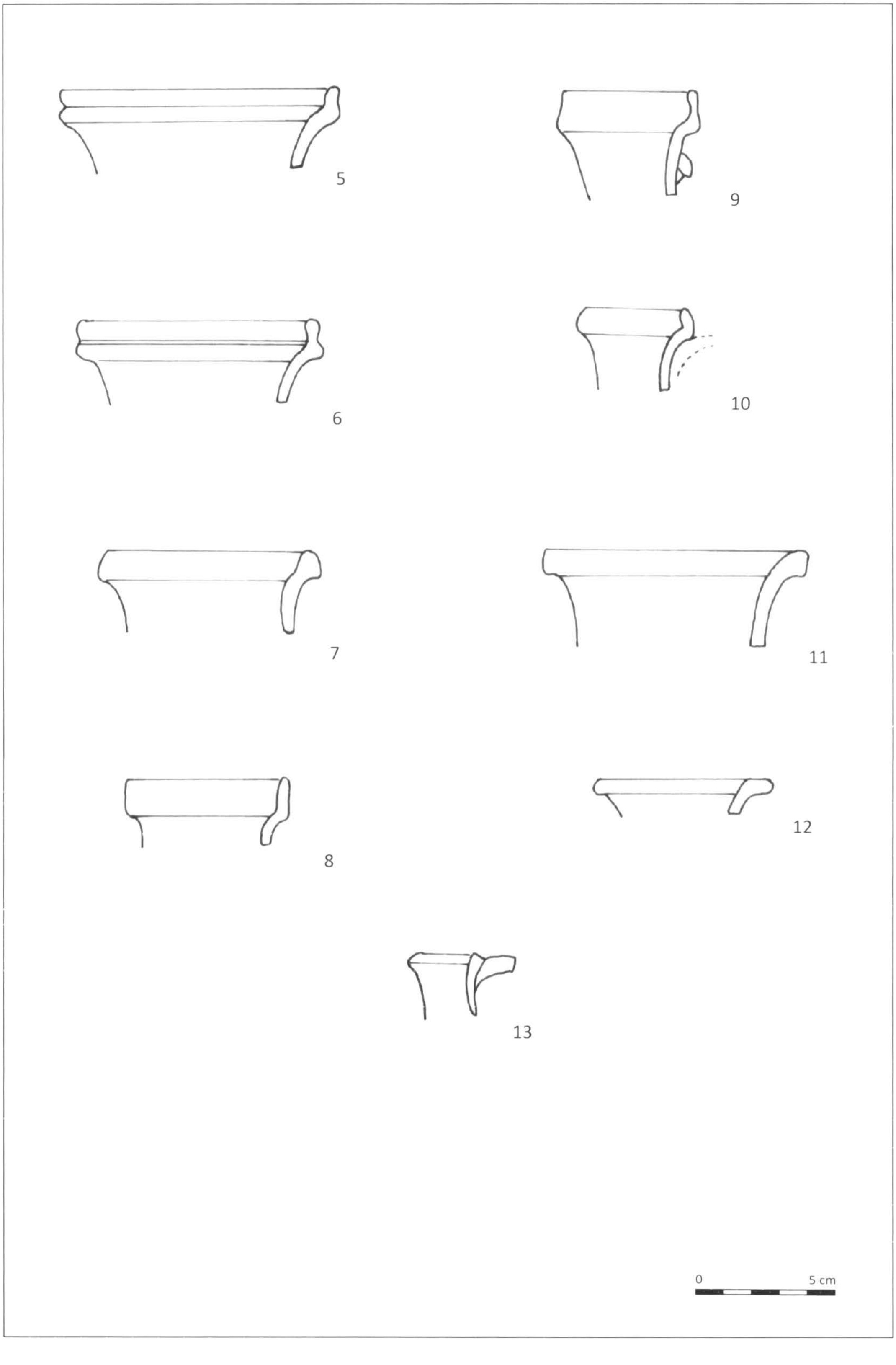

Pl. XCIV. Ulcioare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

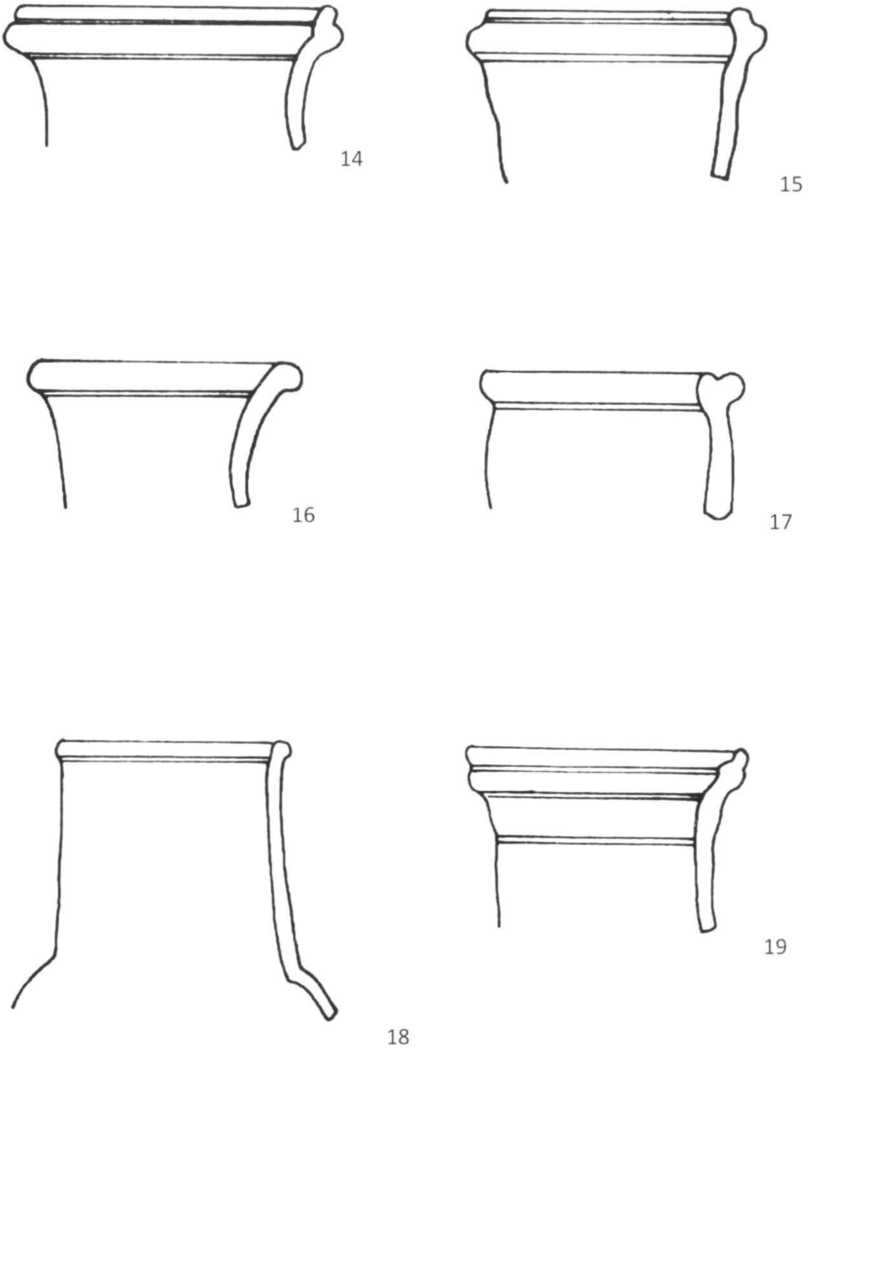

Pl. XCV. Amforete.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

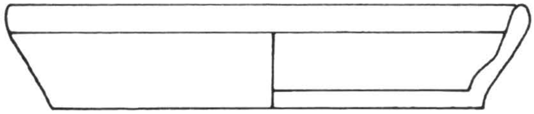

20

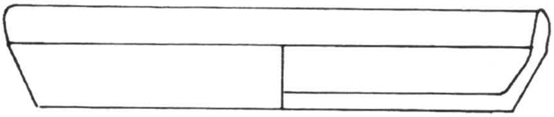

21

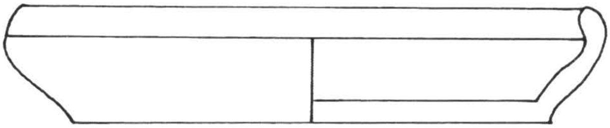

22

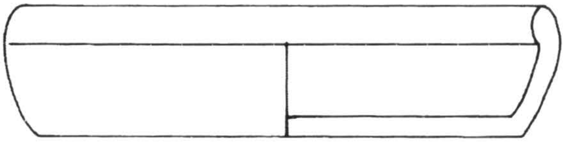

23

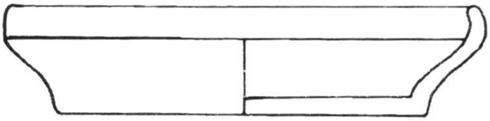

24

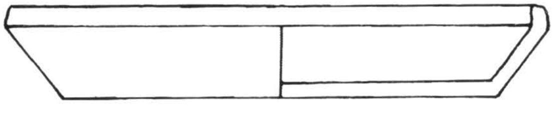

25

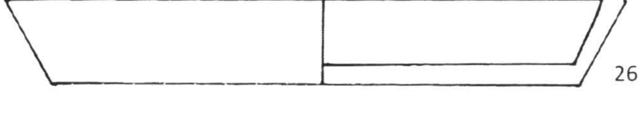

26

Pl. XCVI. Tăvi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

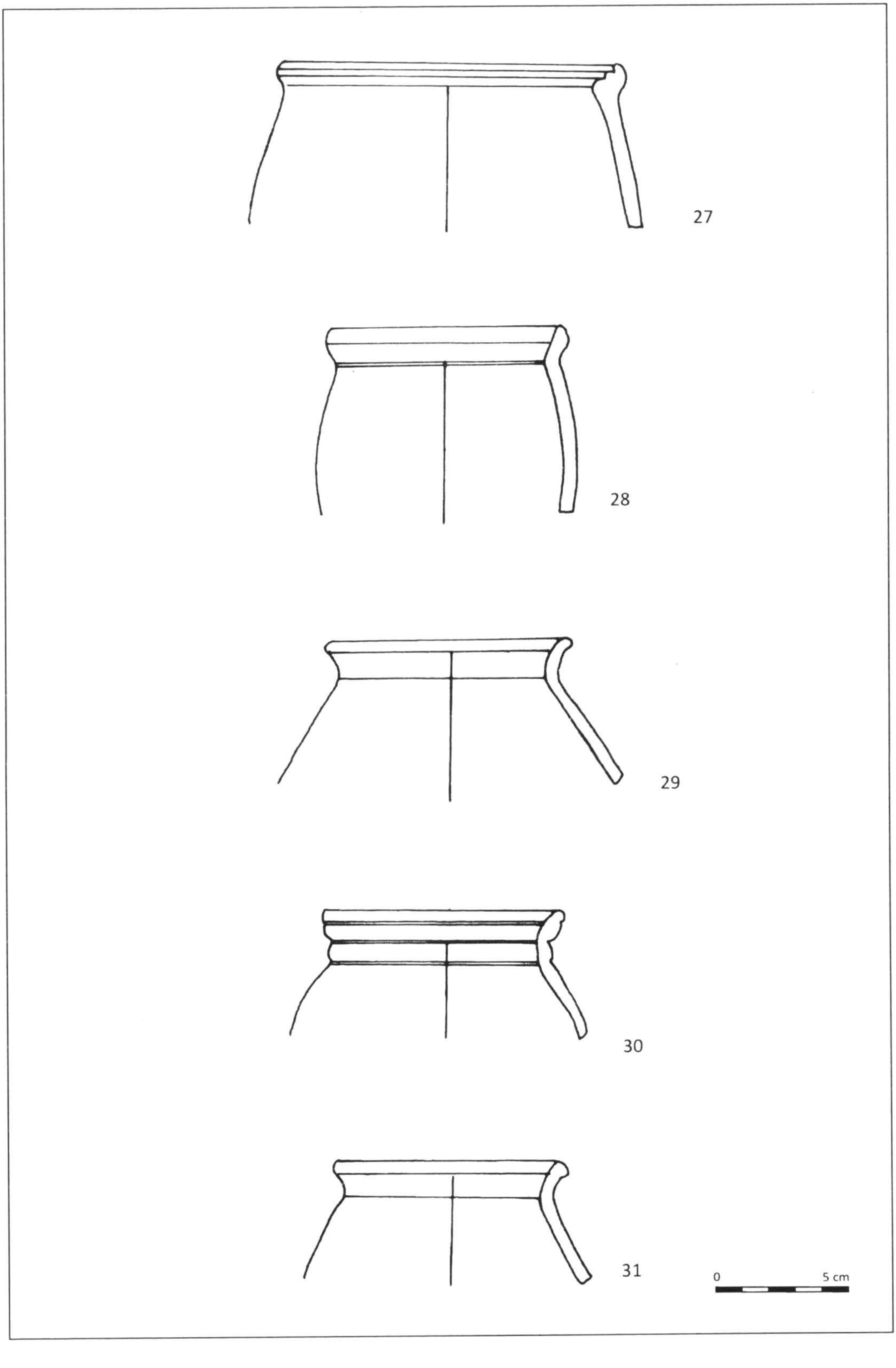

Pl. XCVII. Oale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

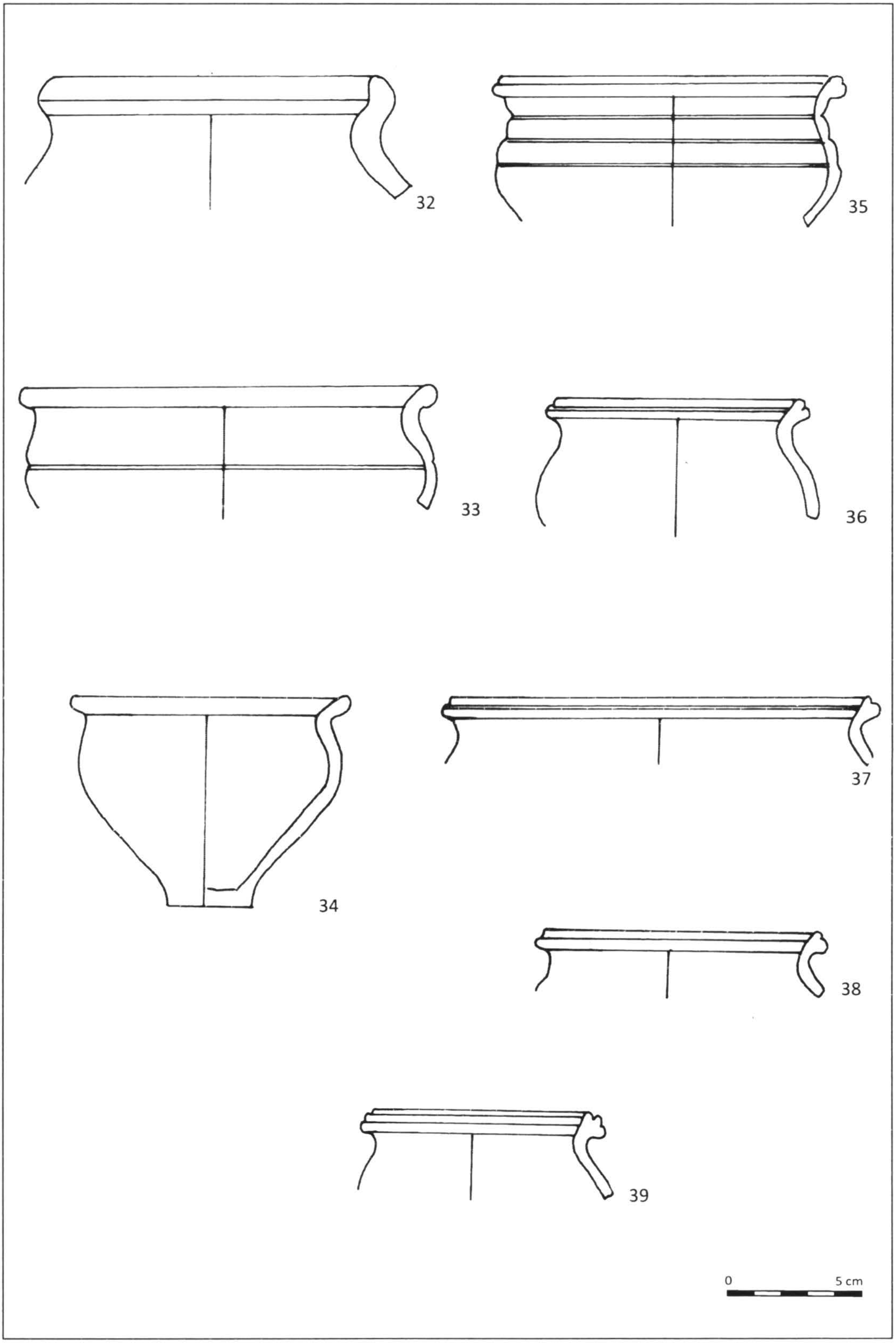

Pl. XCVIII. Oale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

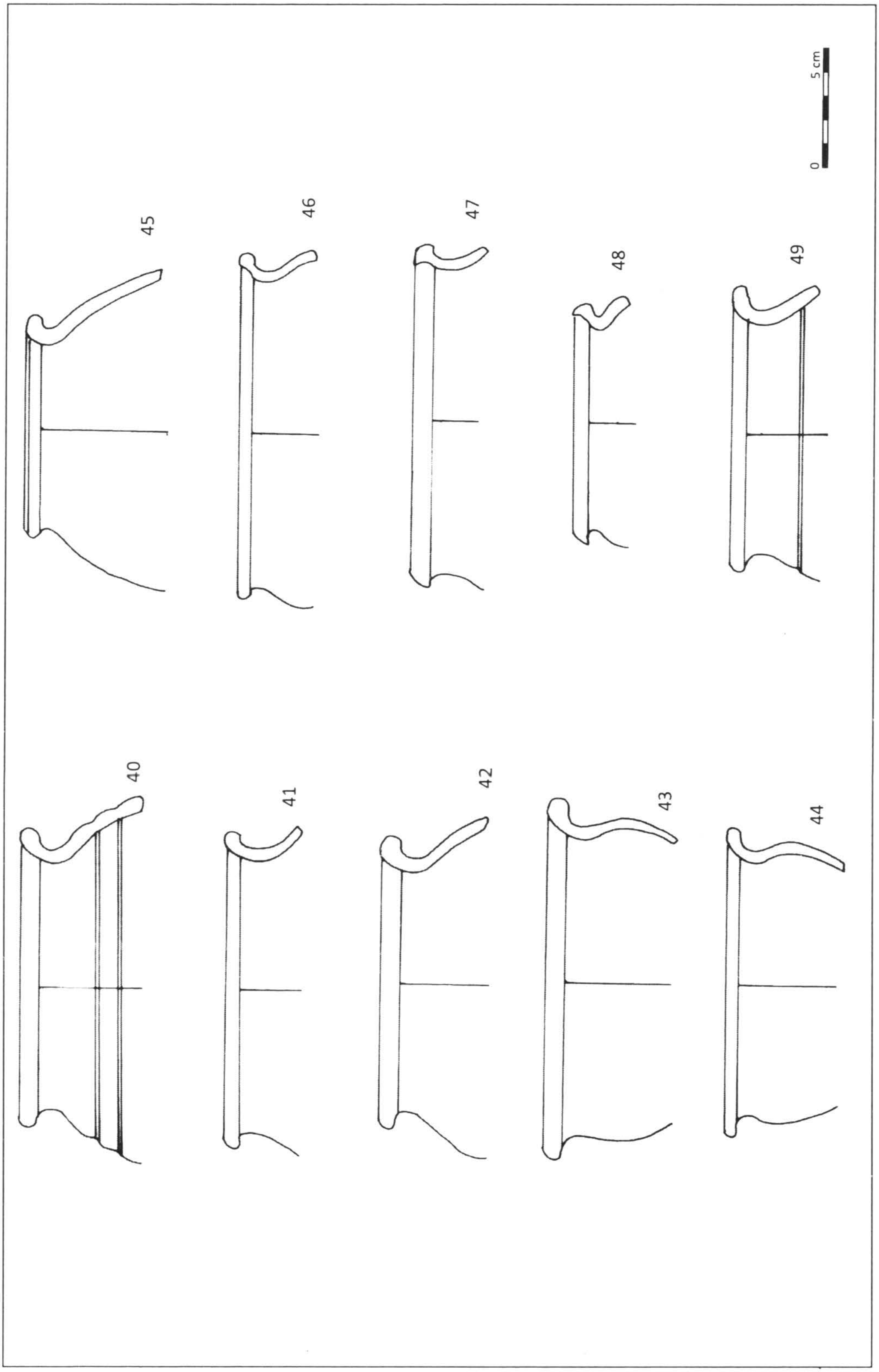

Pl. XCIX. Oale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

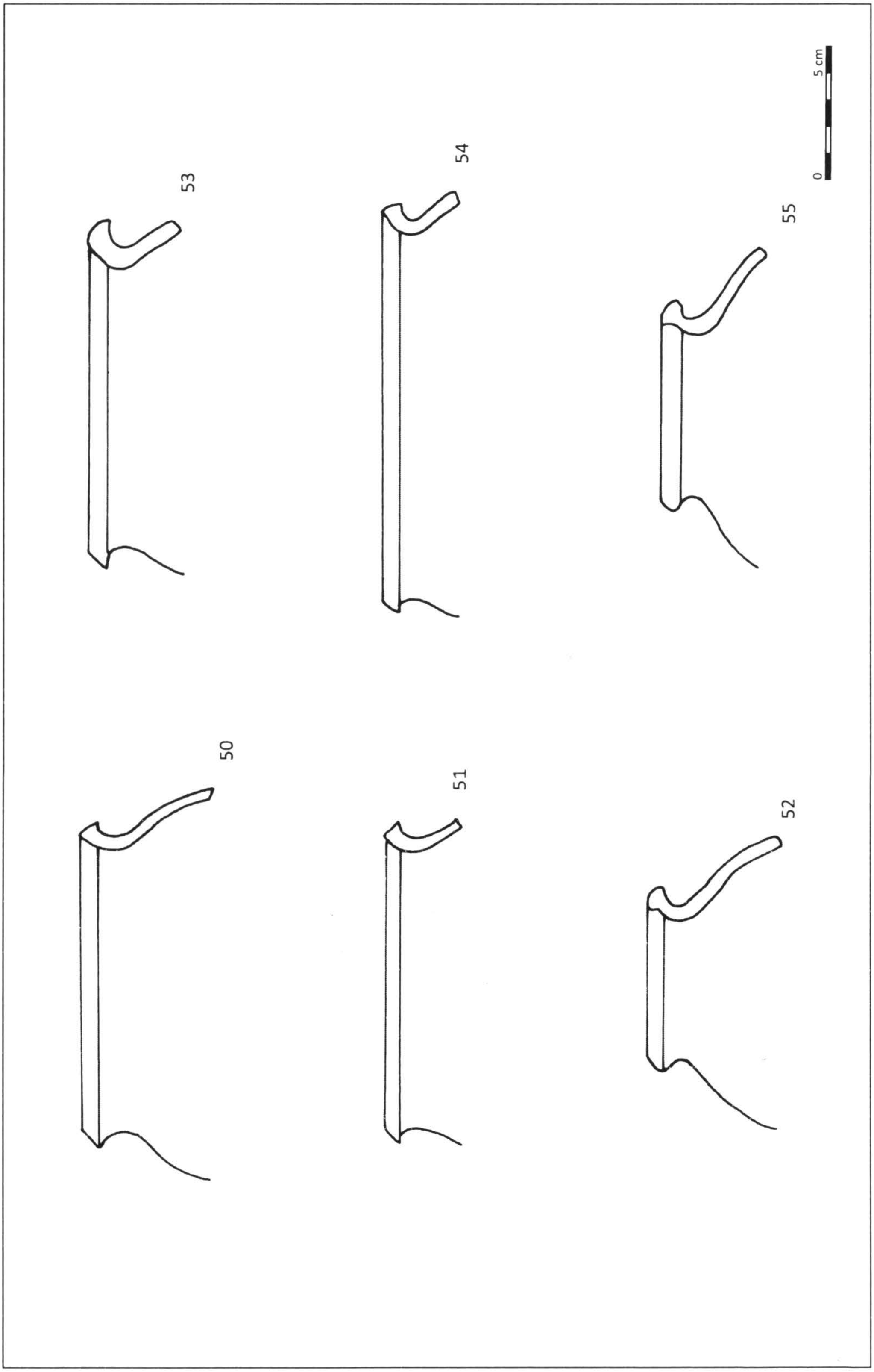

Pl. C. Oale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

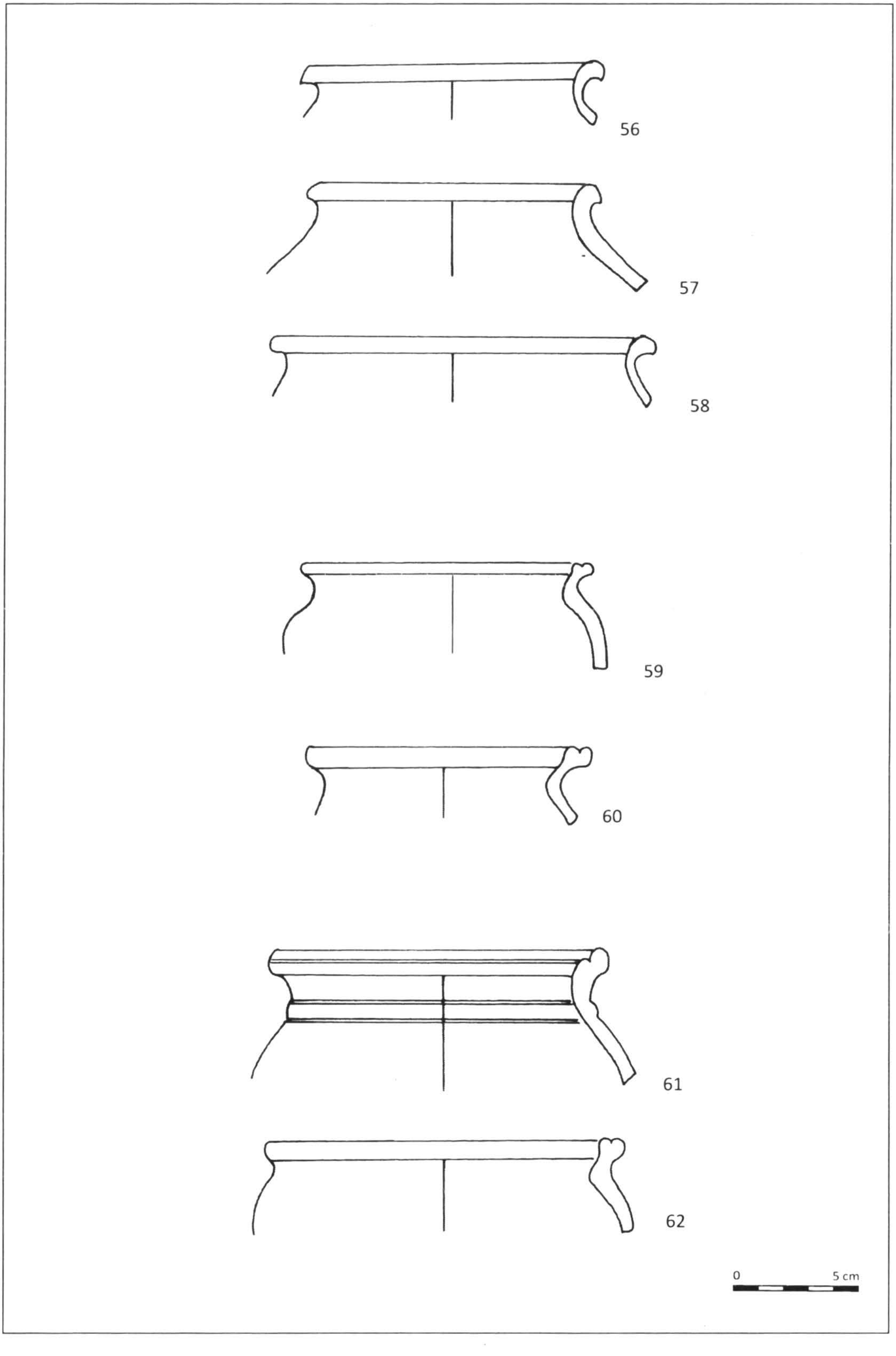

Pl. CI. Oale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

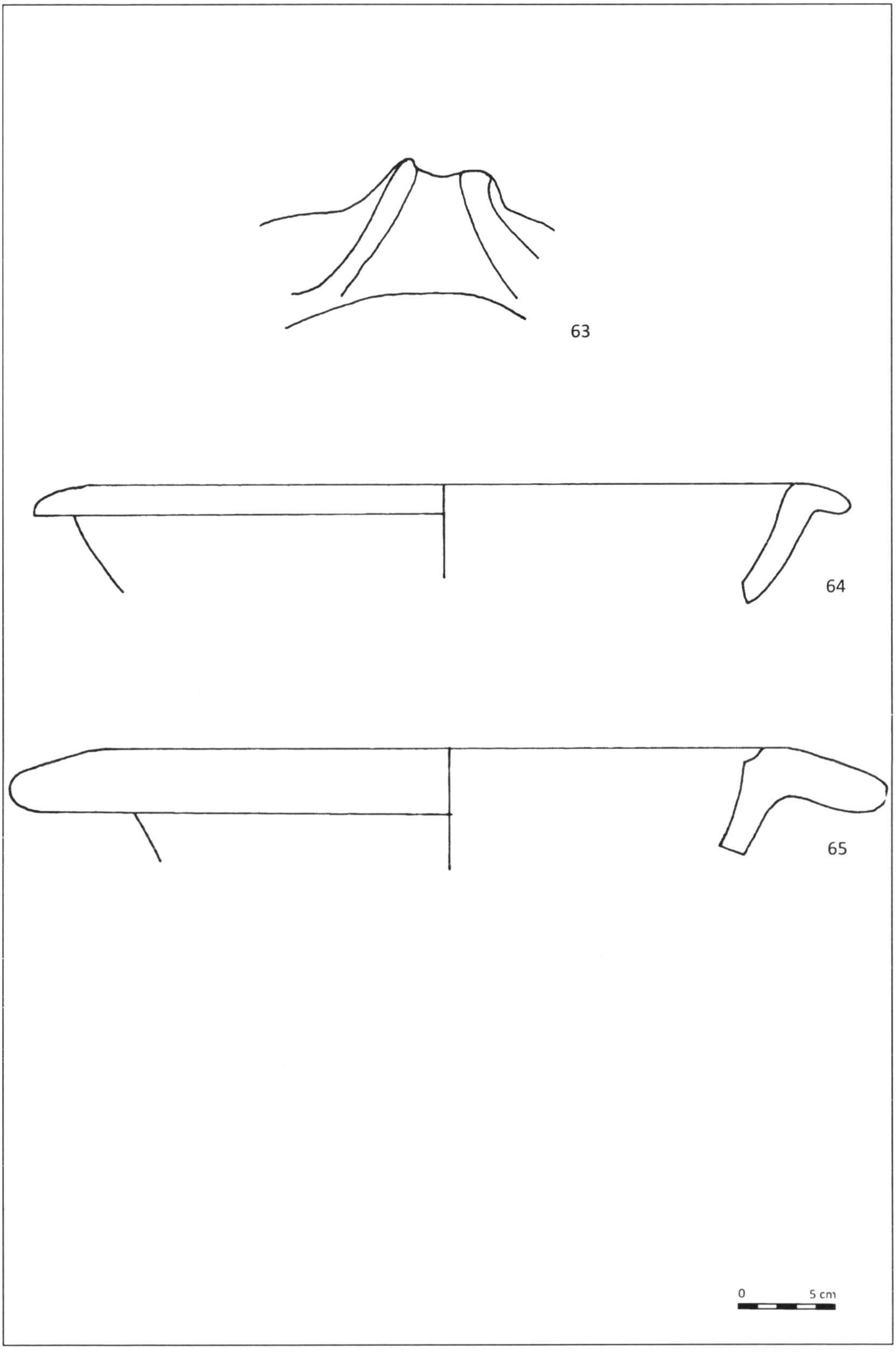

Pl. CII. *Mortaria*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

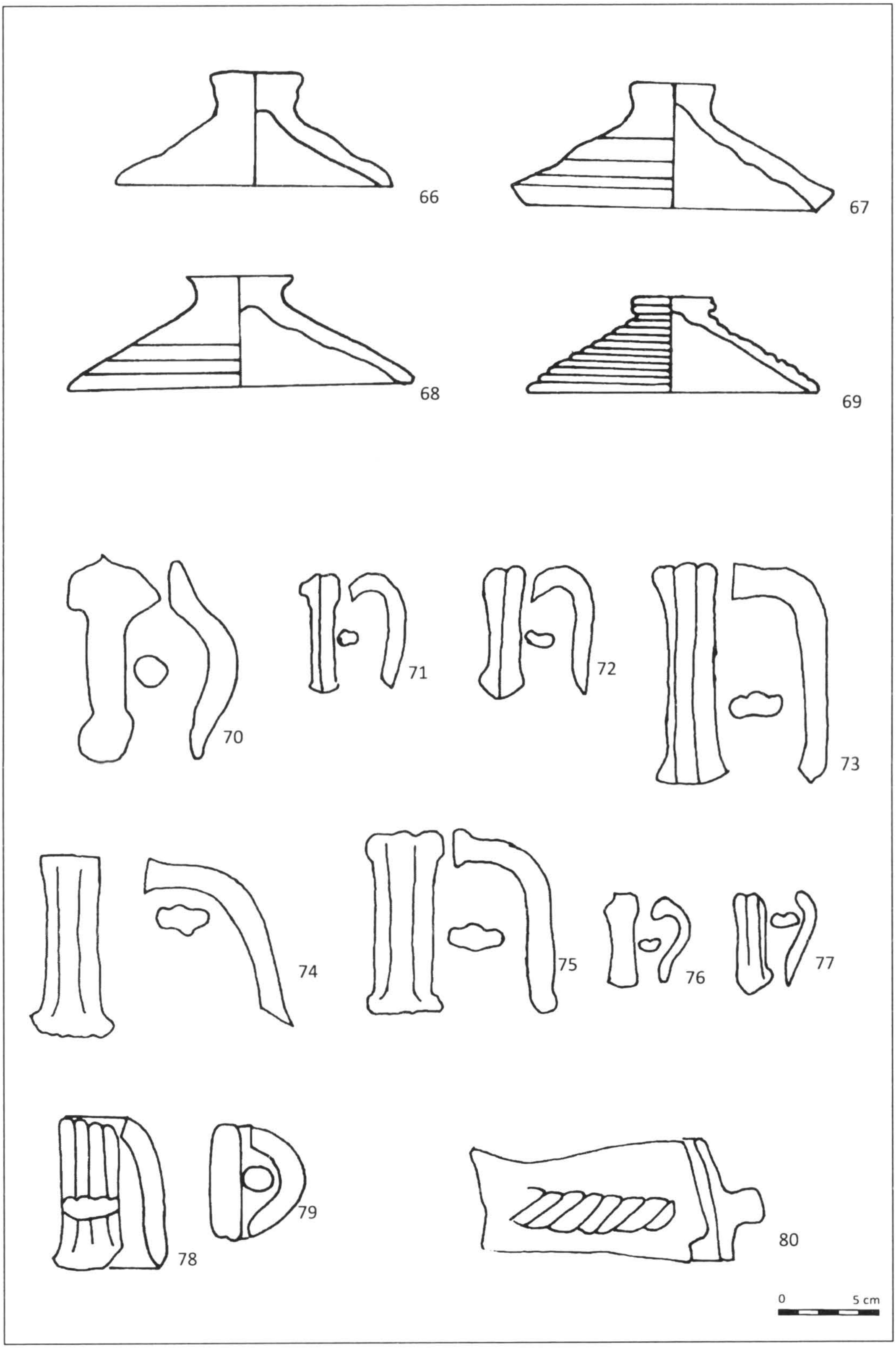

Pl. CIII. Capace (66–69); Torți (70–80).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

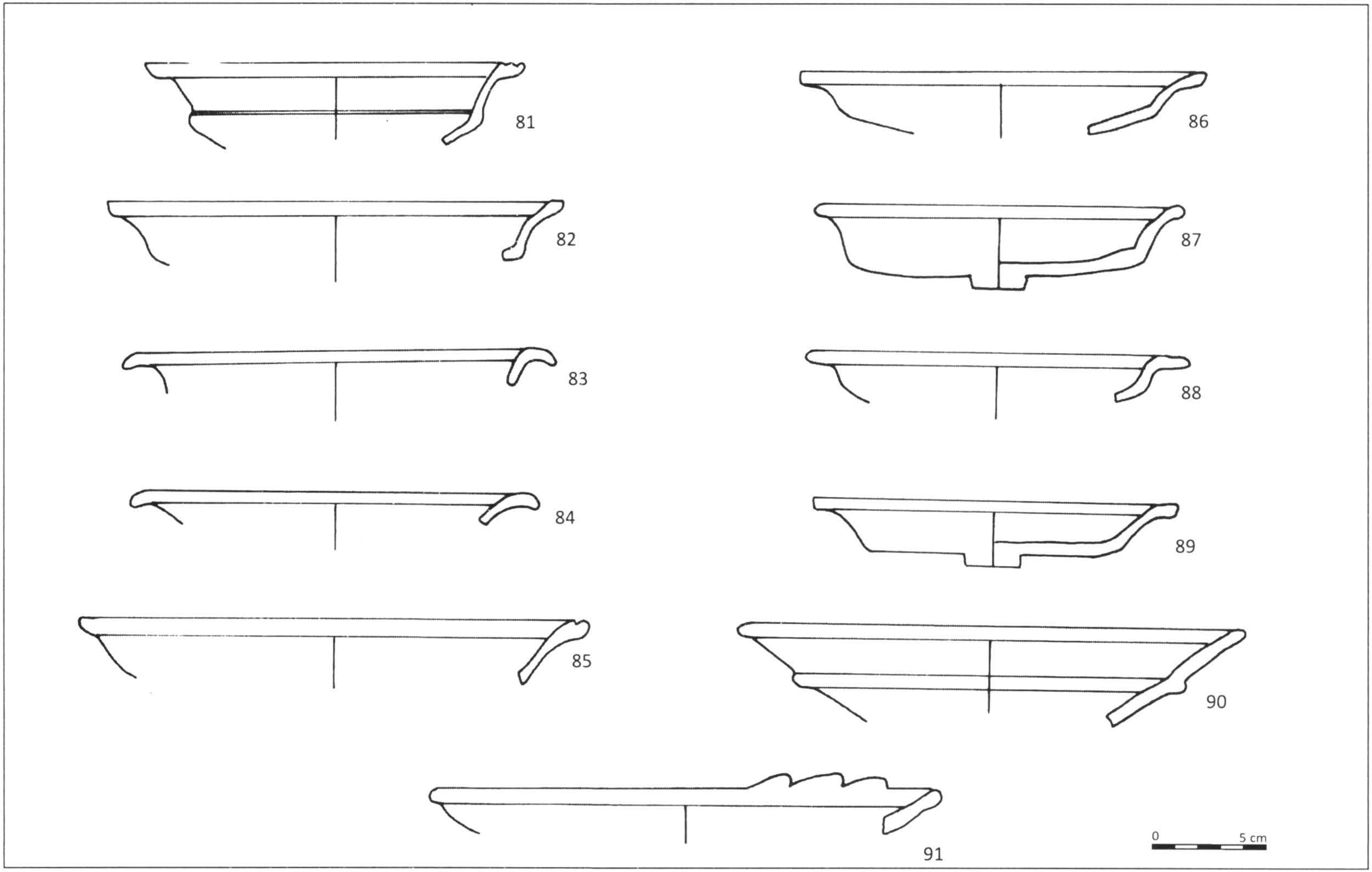

Pl. CIV. Farfurii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

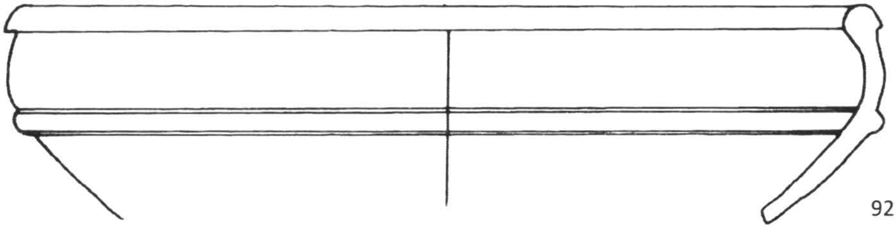

92

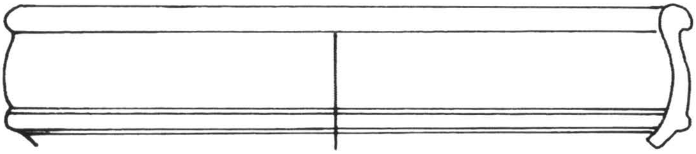

93

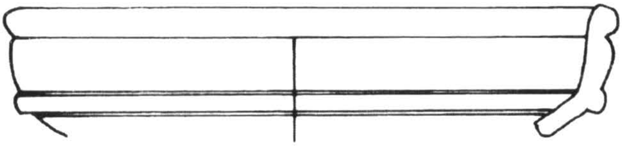

94

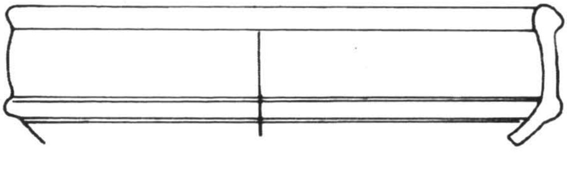

95

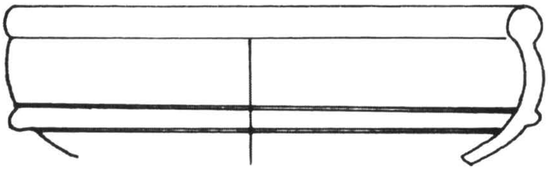

96

Pl. CV. Boluri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

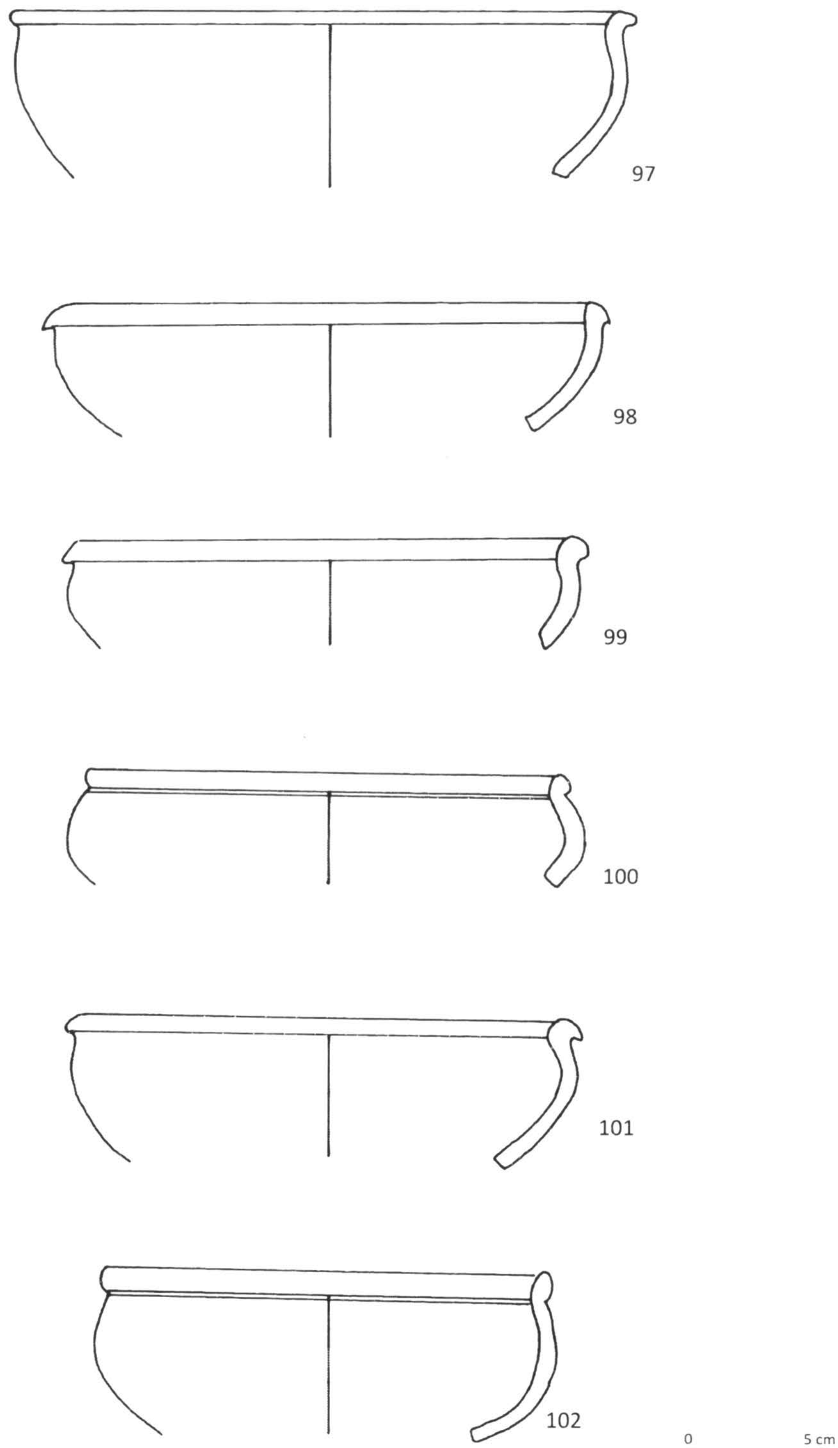

Pl. CVI. Boluri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

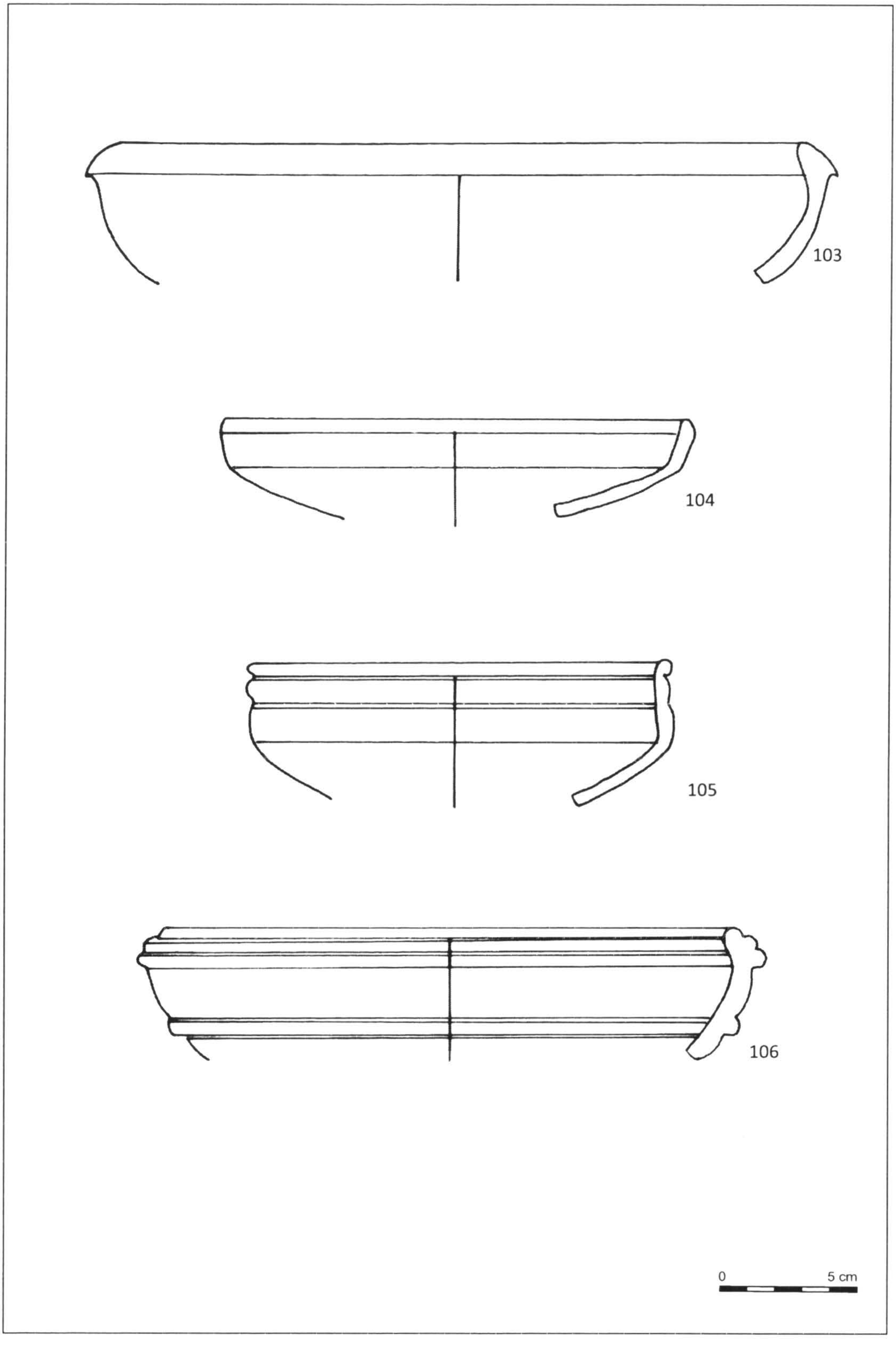

Pl. CVII. Boluri.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

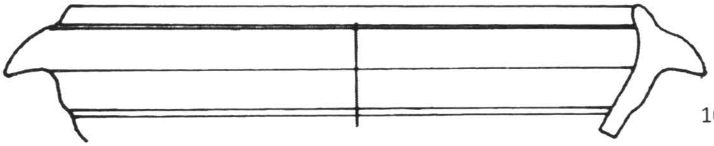

107

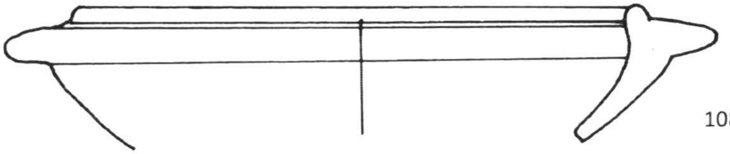

108

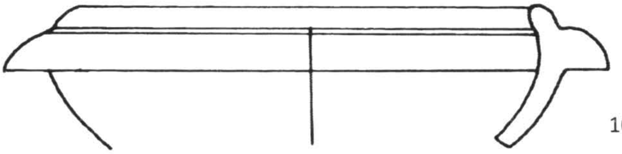

109

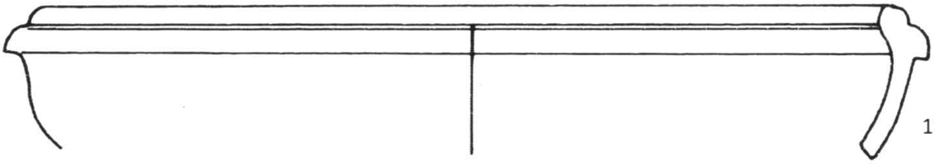

110

Pl. CVIII. Castroane.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

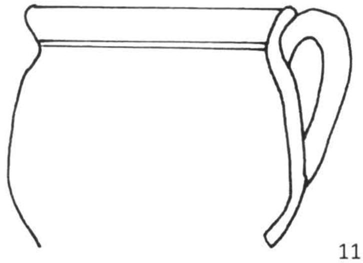

111

112

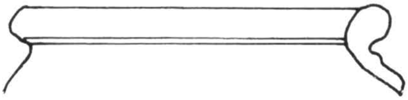

113

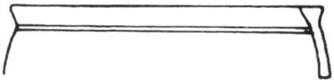

114

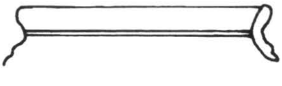

115

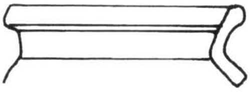

116

0 5 cm

Pl. CIX. Cani.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

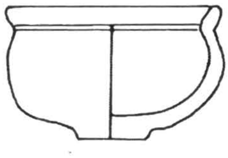

117

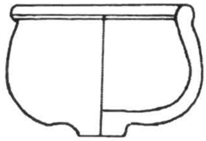

118

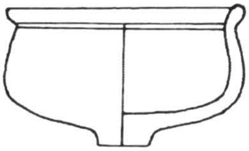

119

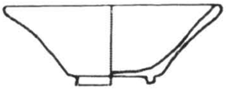

120

121

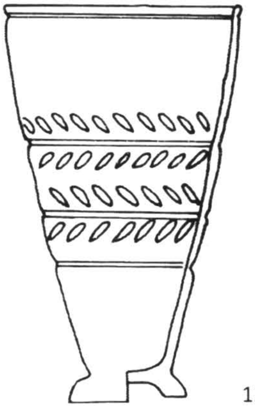

122

Pl. CX. Cupe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

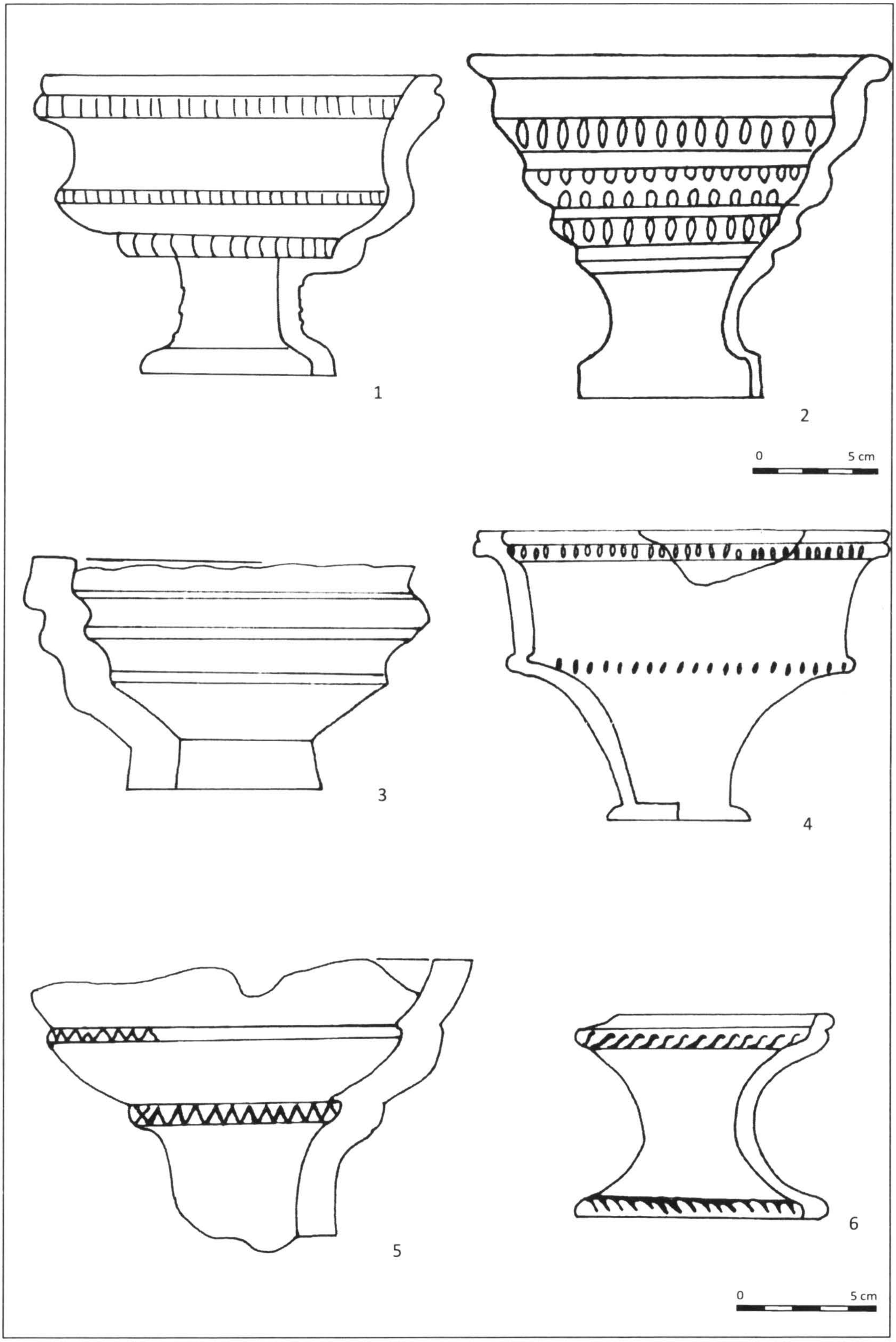

Pl. CXI. *Turibula.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

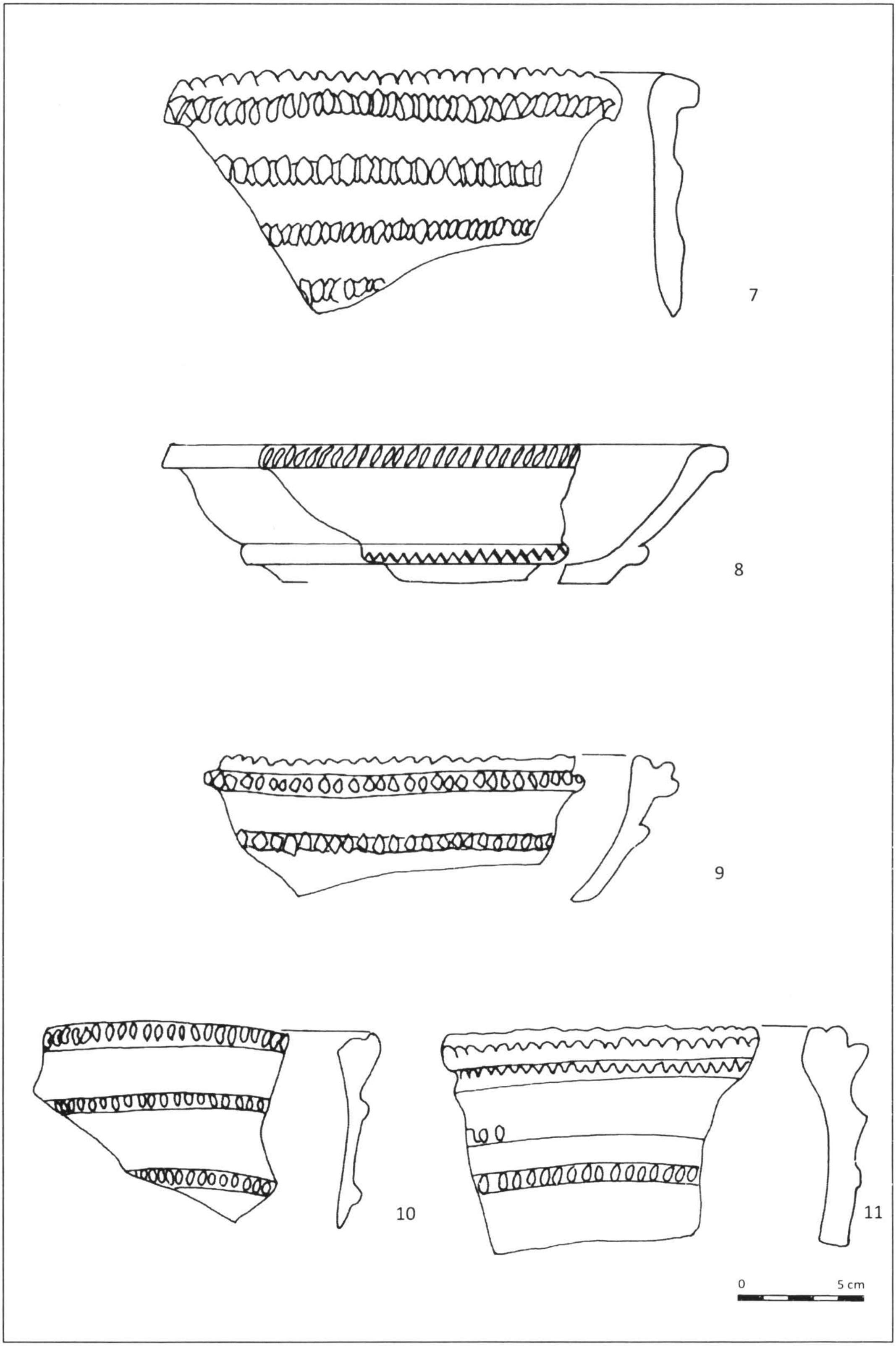

Pl. CXII. *Turibula.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

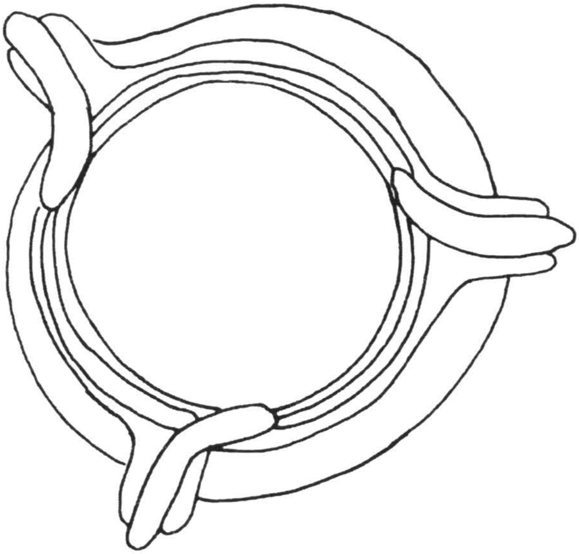

1

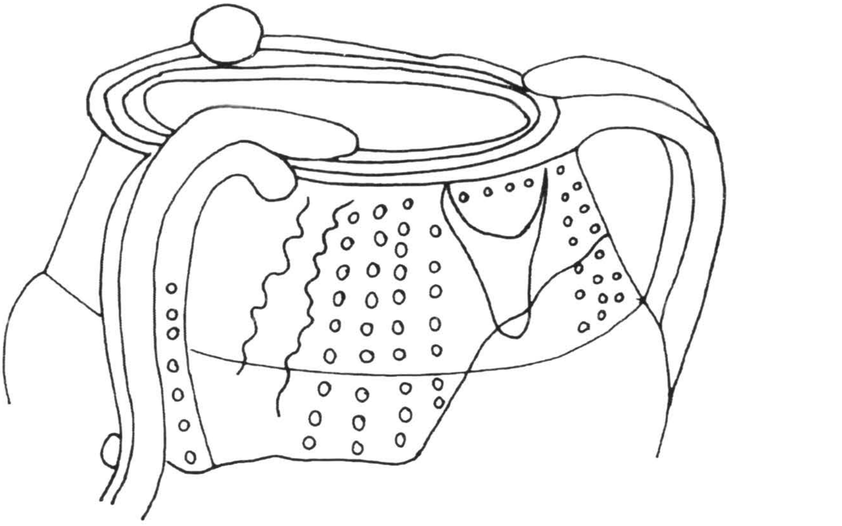

Pl. CXIII. Vase decorate cu şerpi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

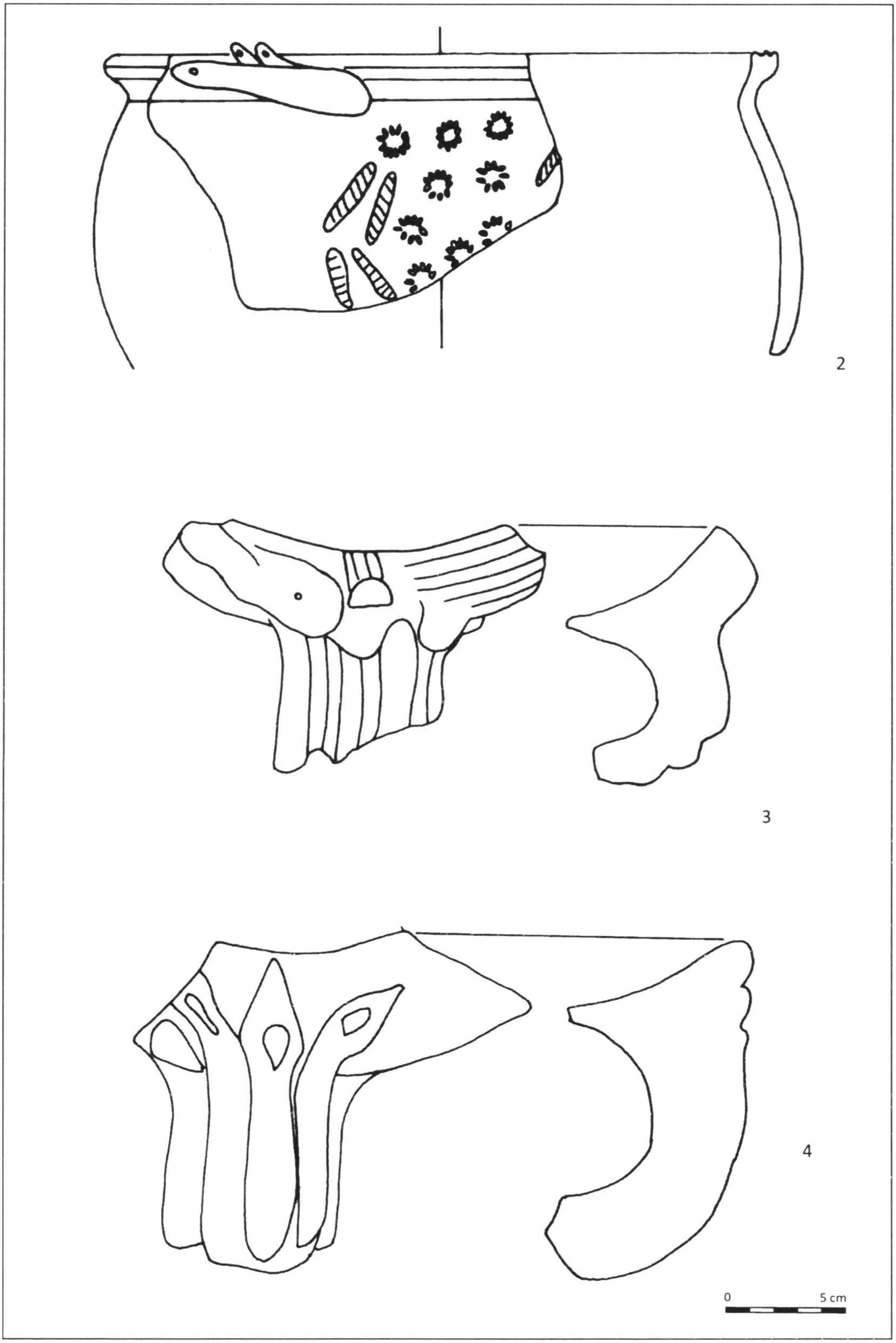

Pl. CXIV. Vase decorate cu şerpi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

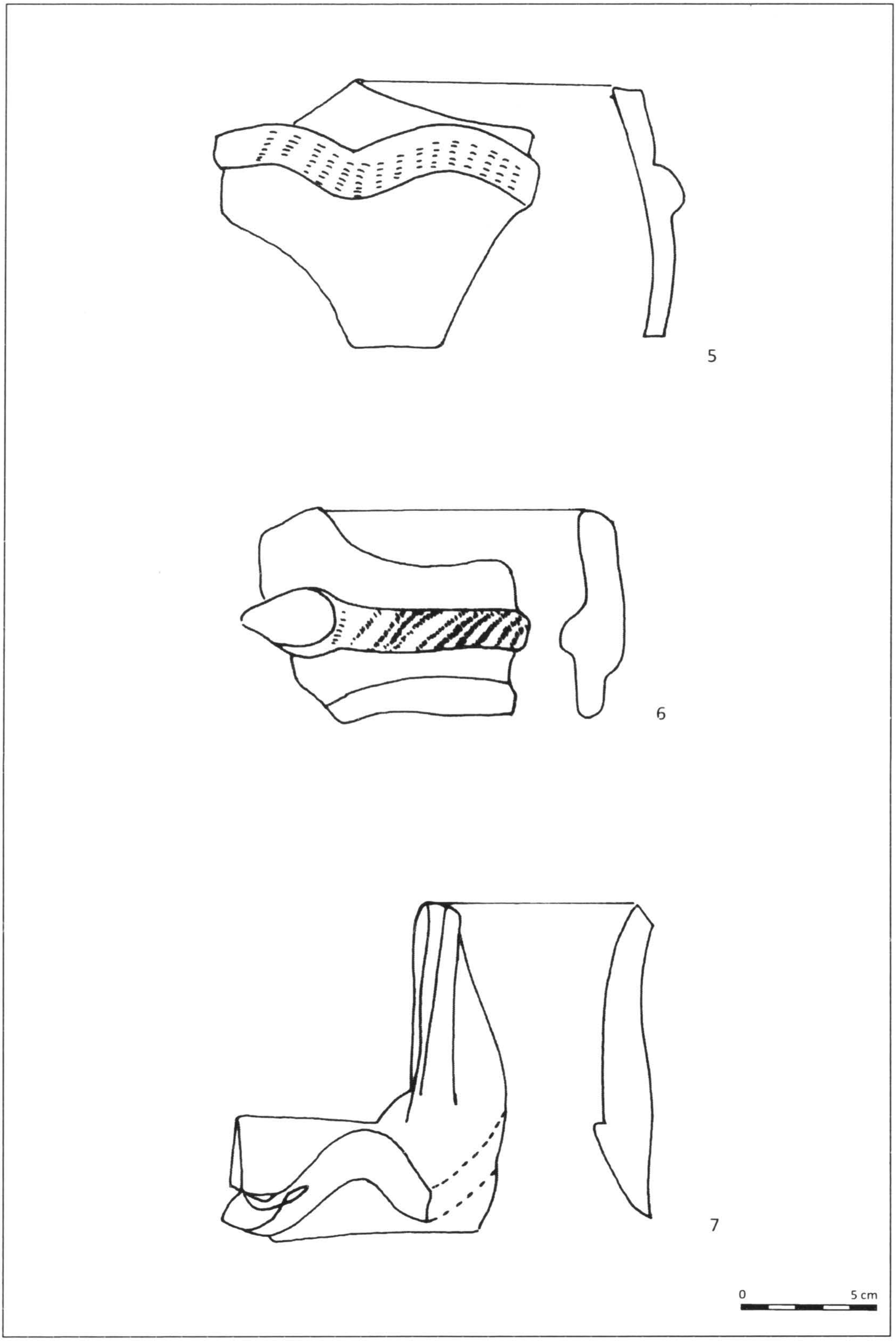

CXV. Vase decorate cu şerpi.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

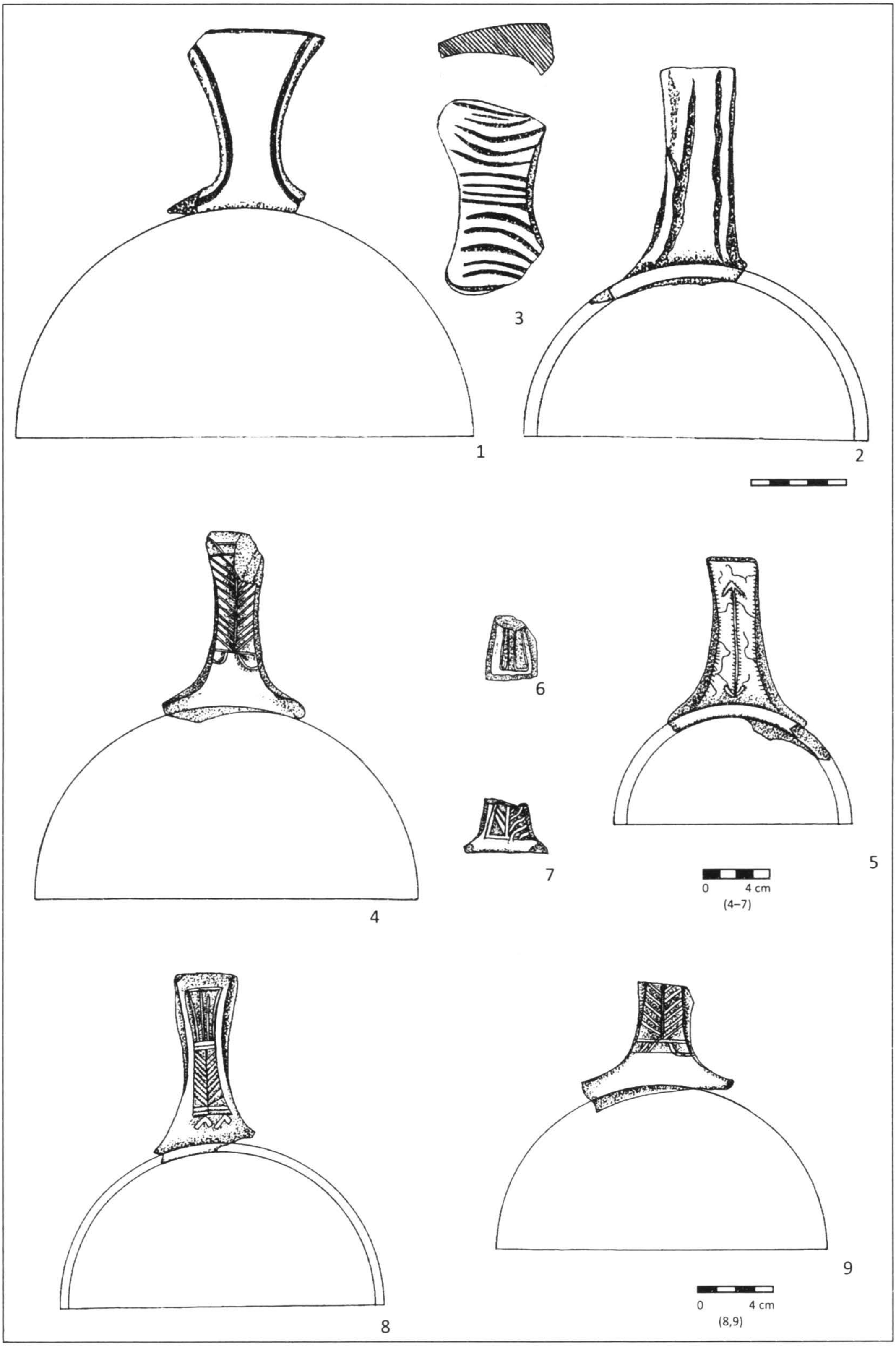

Pl. CXVI. Mânere de *patera.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

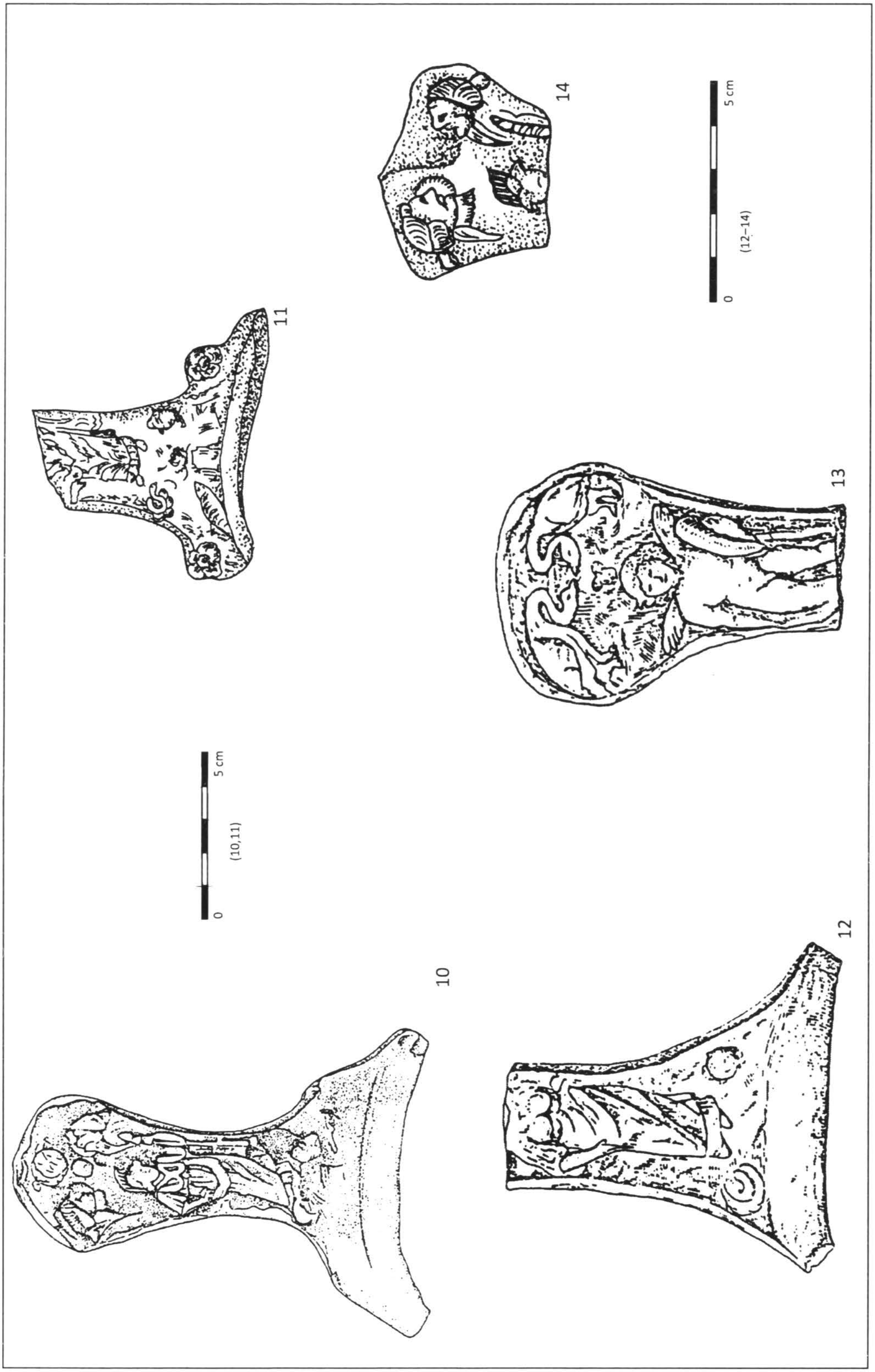

Pl. CXVII. Mânere de *patera*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

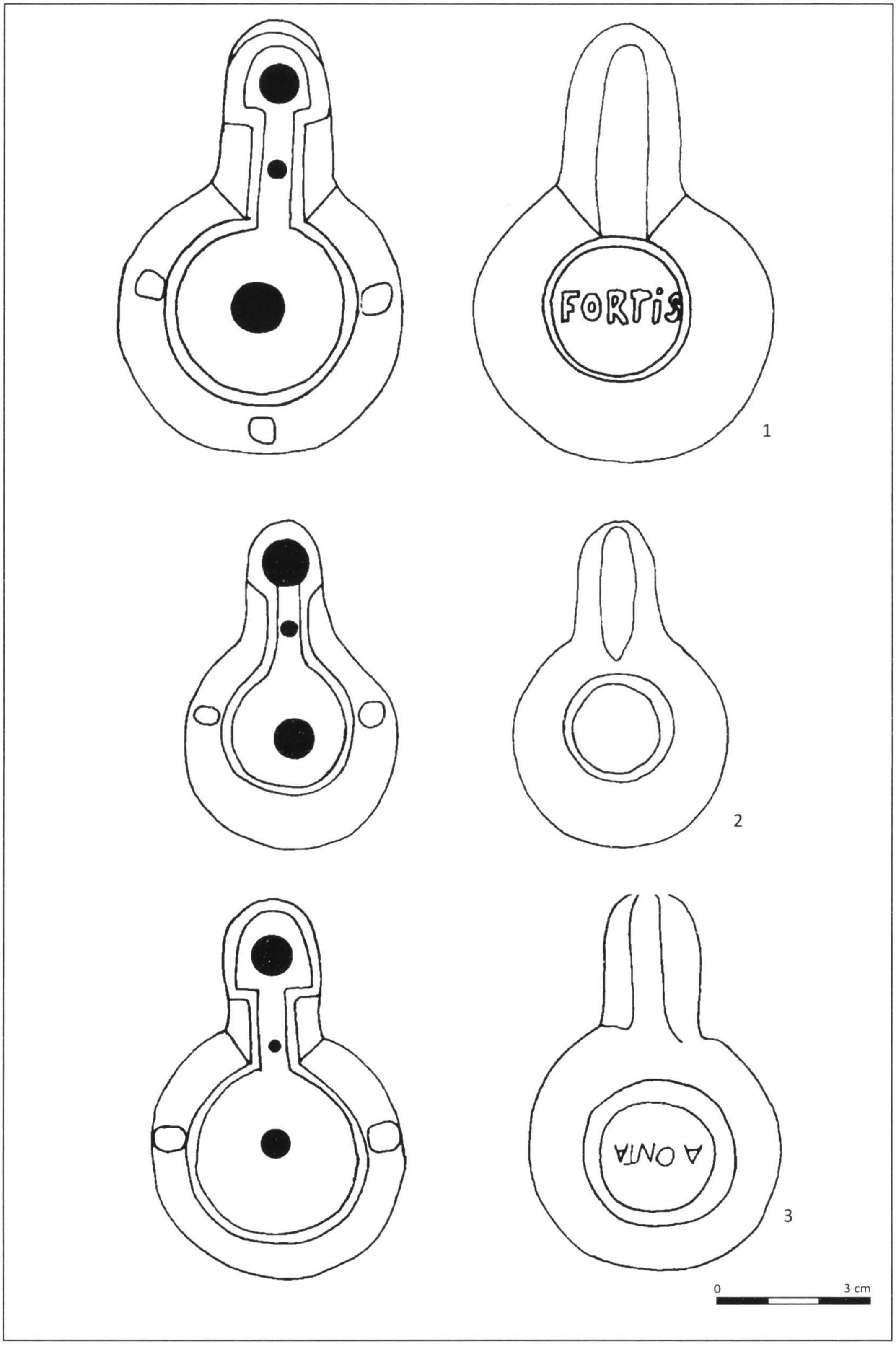

Pl. CXVIII. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

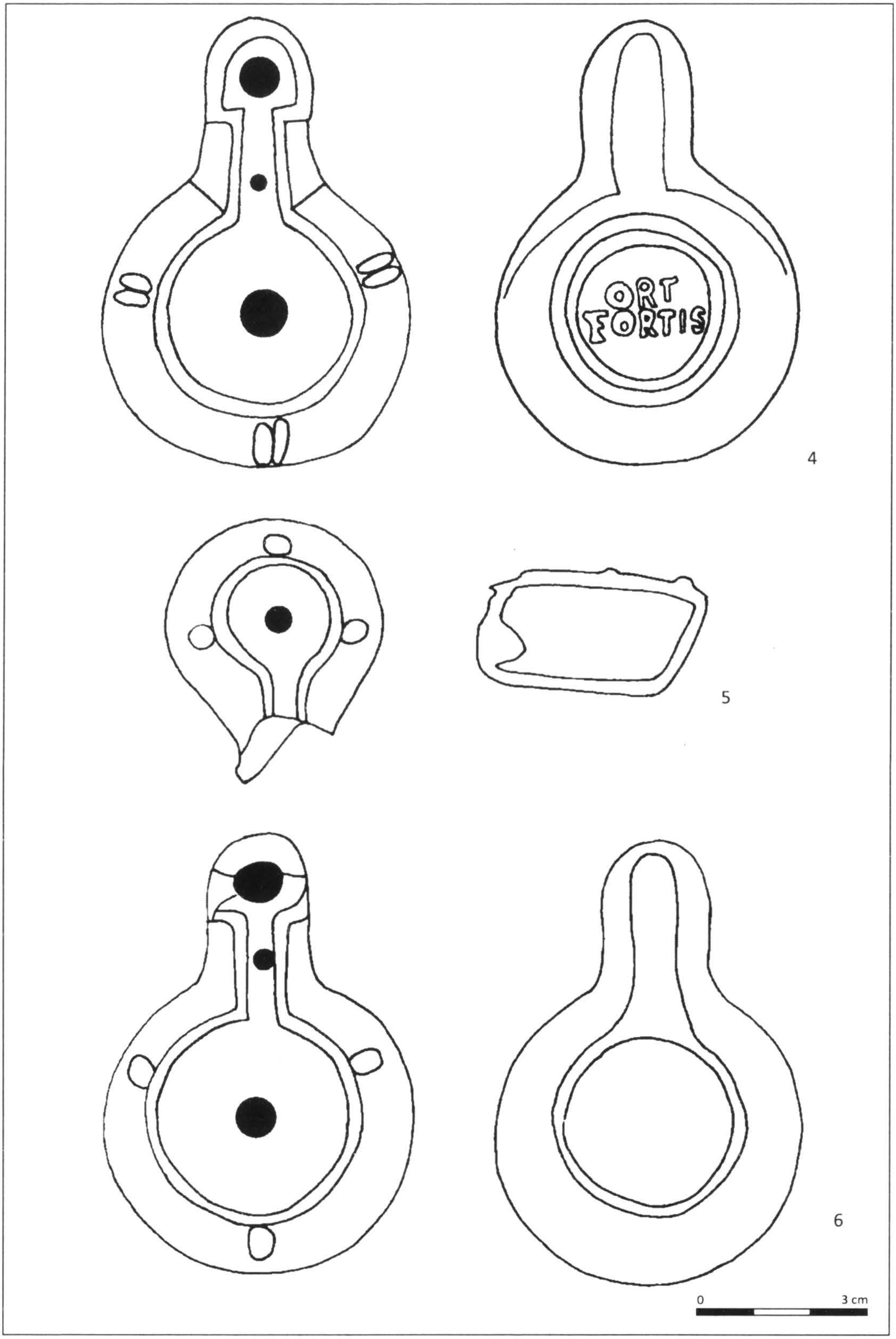

Pl. CXIX. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

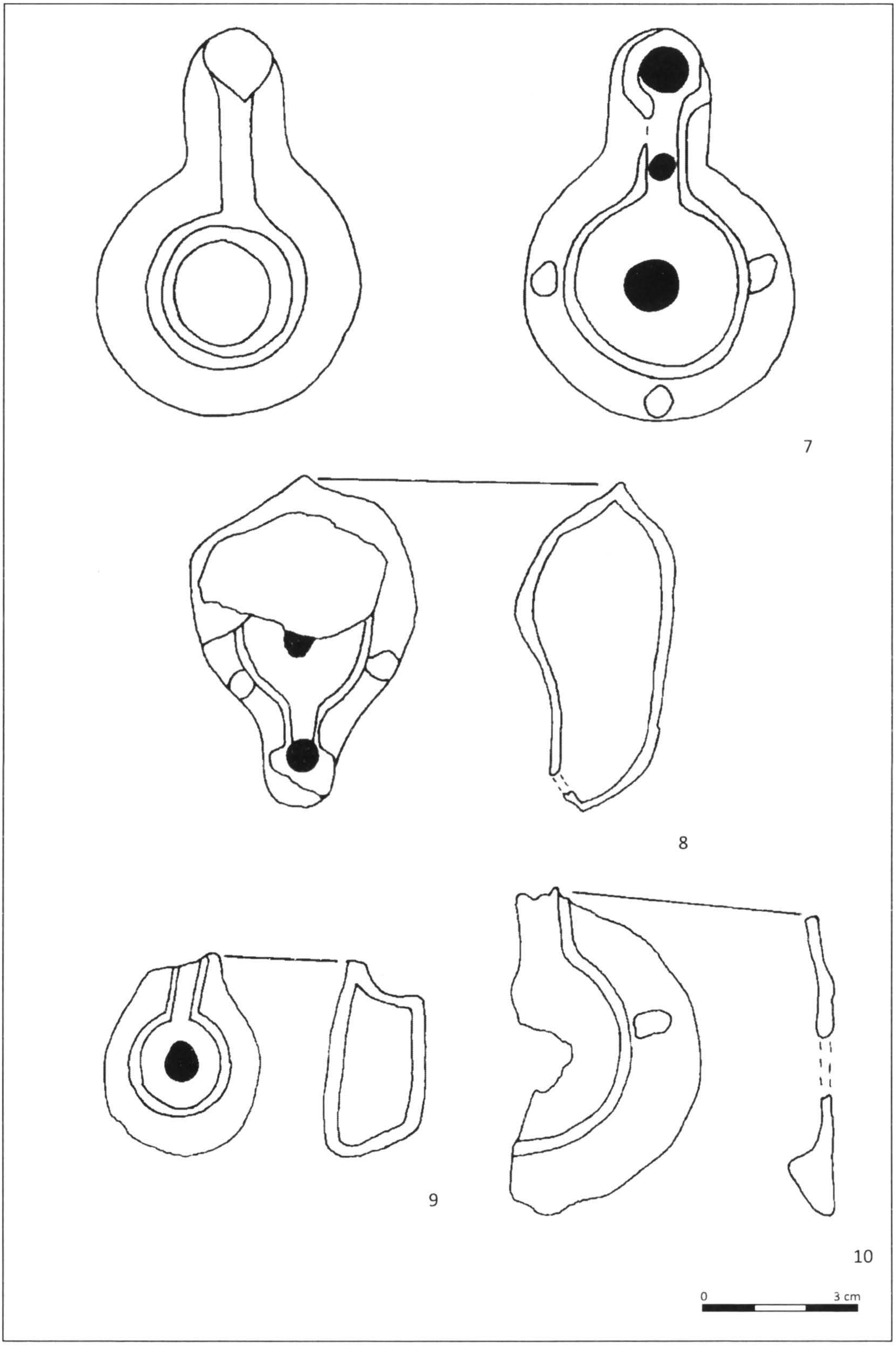

Pl. CXX. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

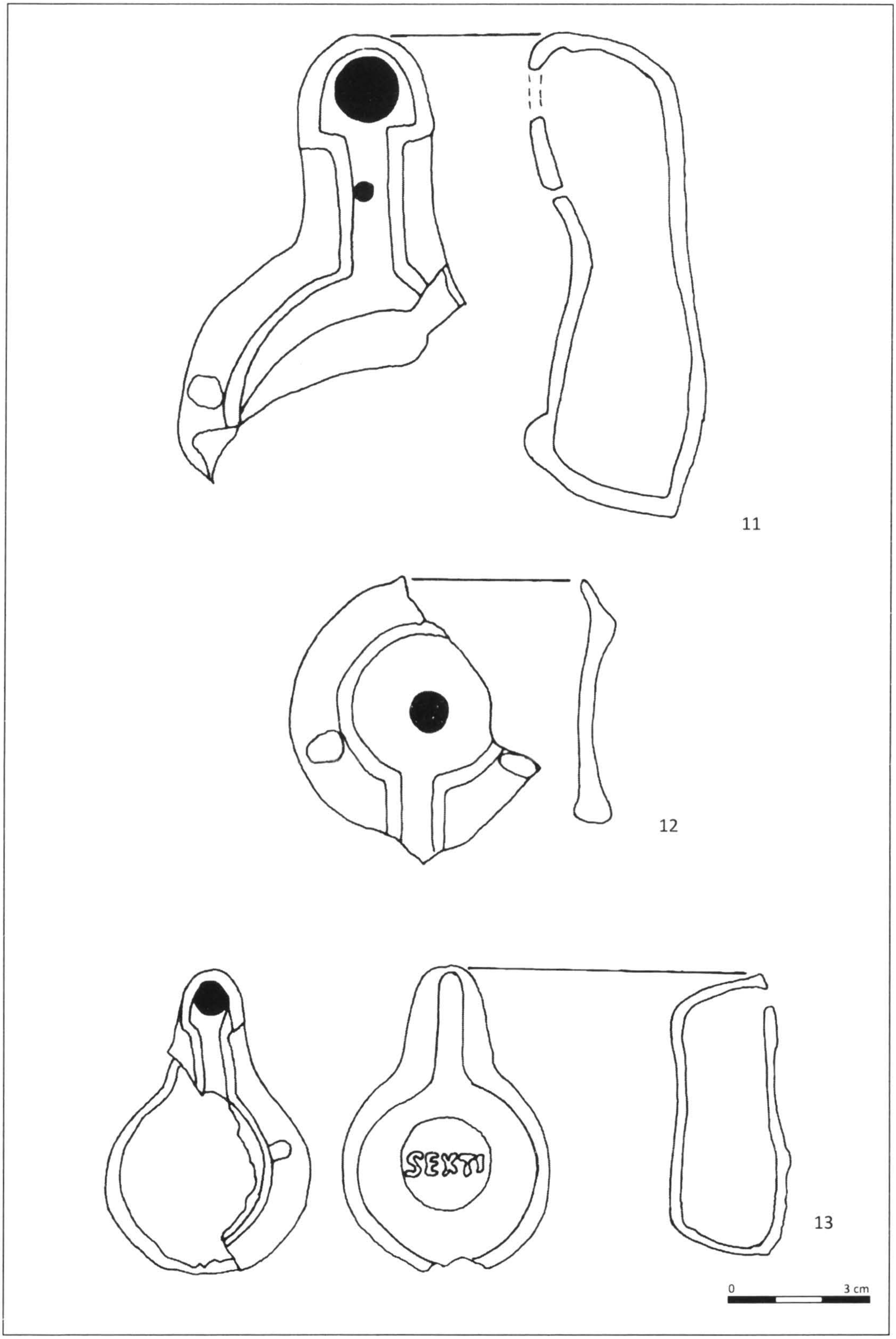

Pl. CXXI. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

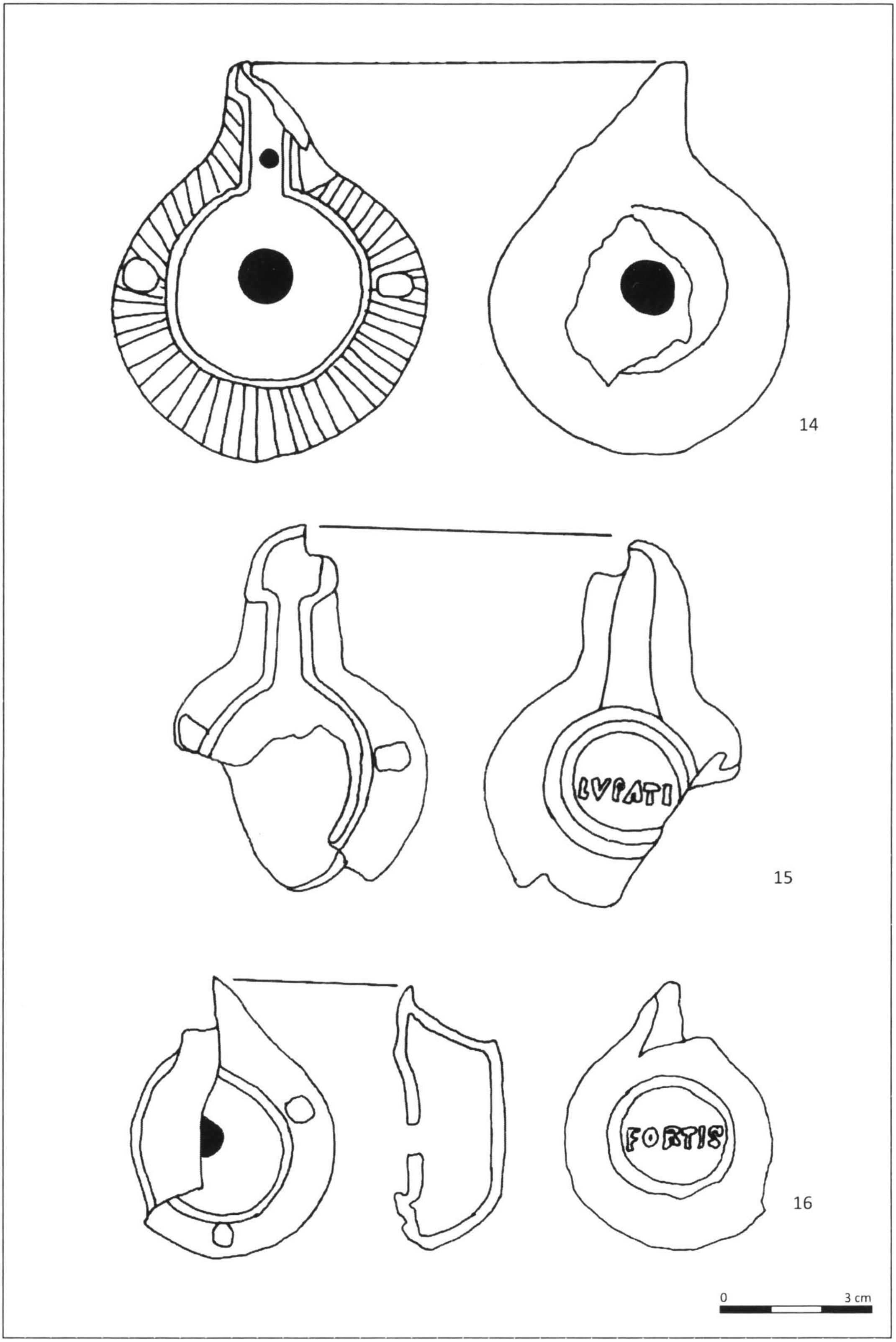

Pl. CXXII. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

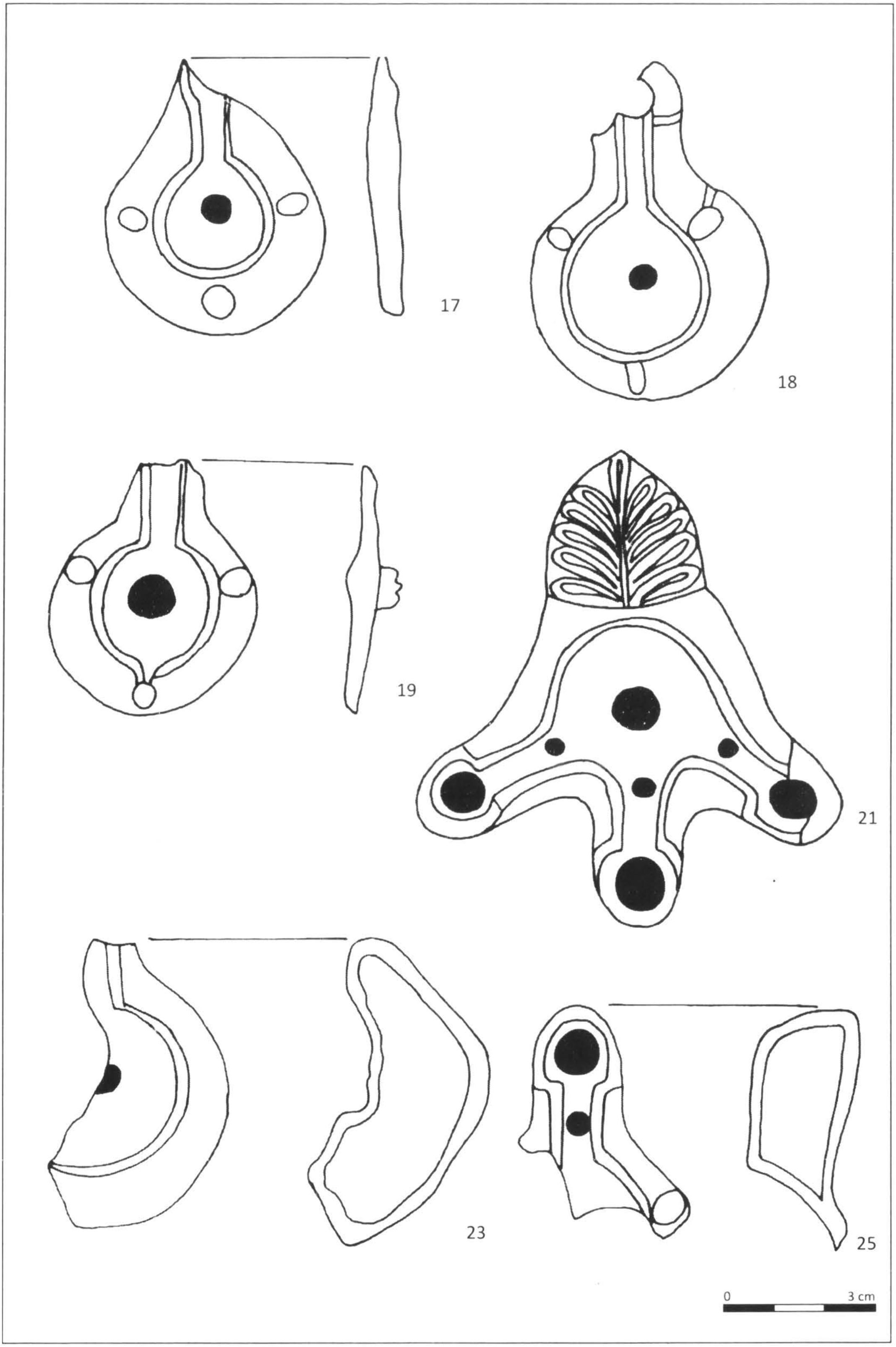

Pl. CXXIII. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

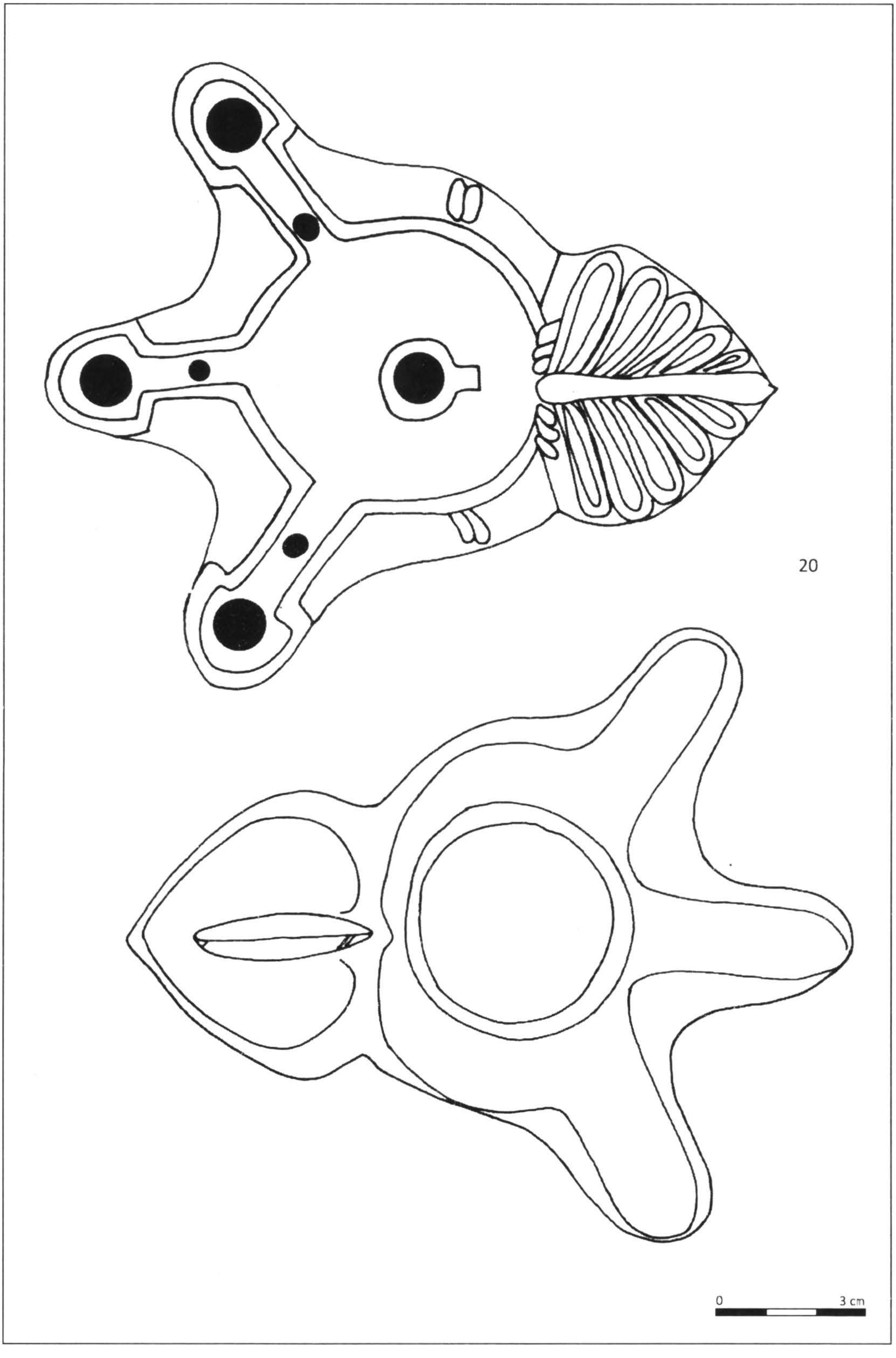

Pl. CXXIV. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

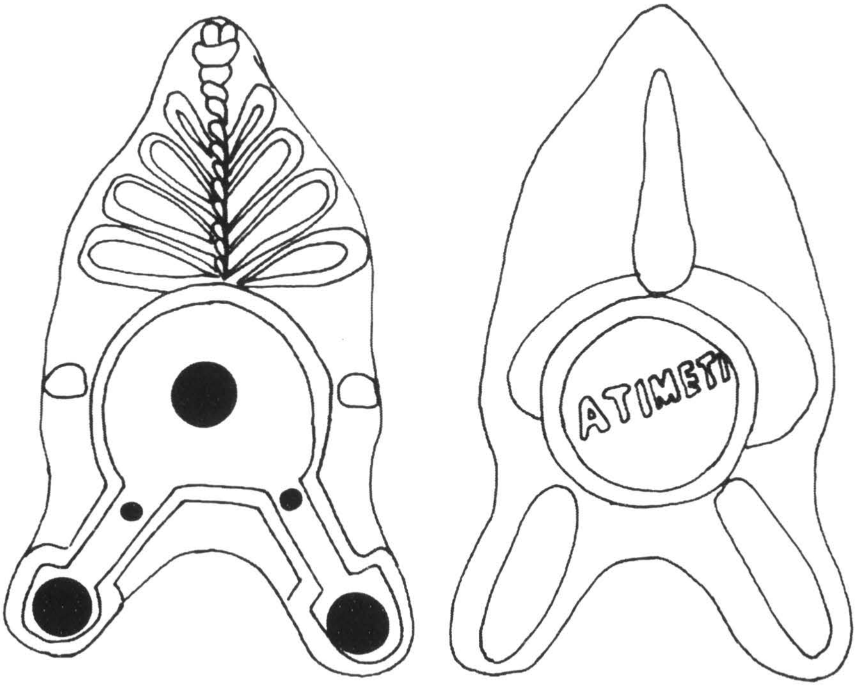

22

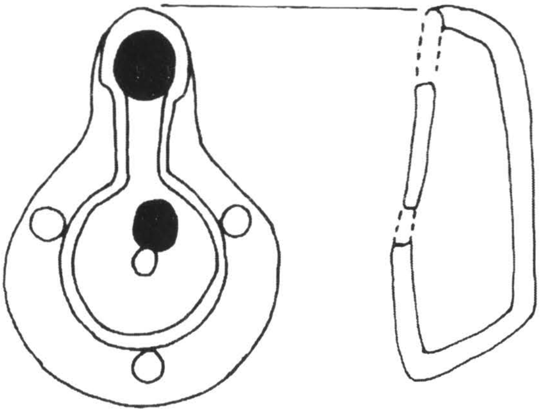

24

0 3 cm

Pl. CXXV. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

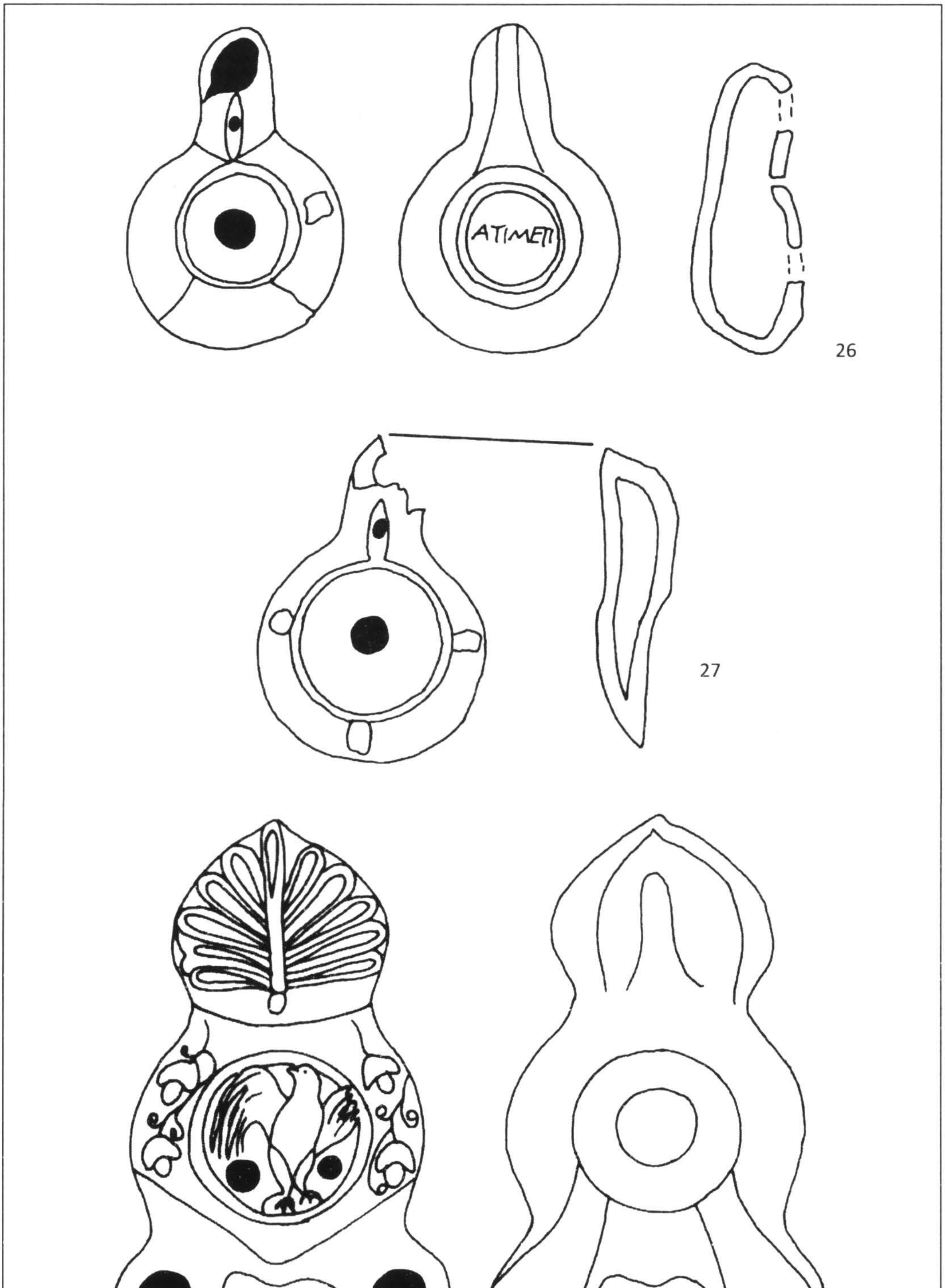

Pl. CXXVI. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

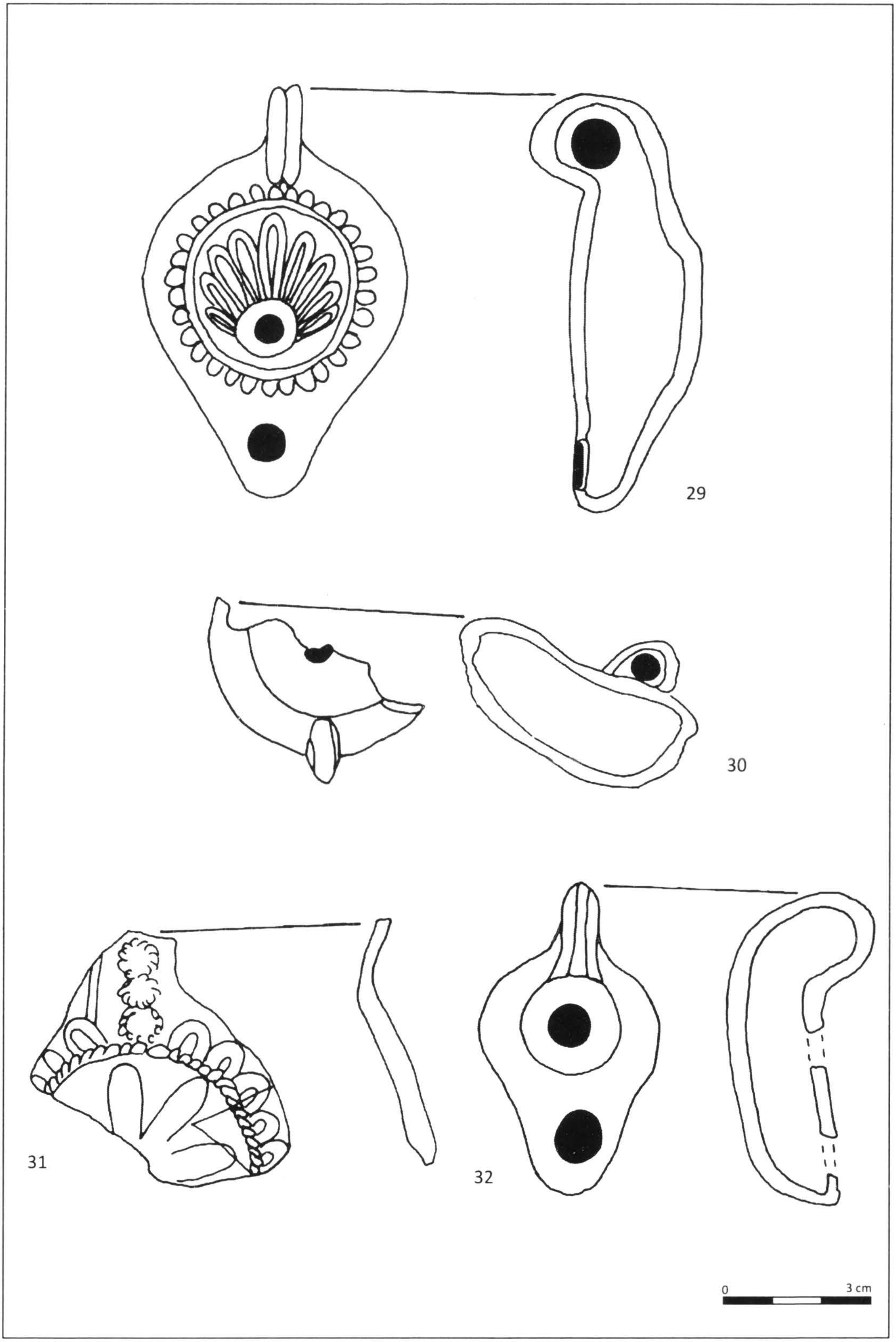

Pl. CXXVII. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

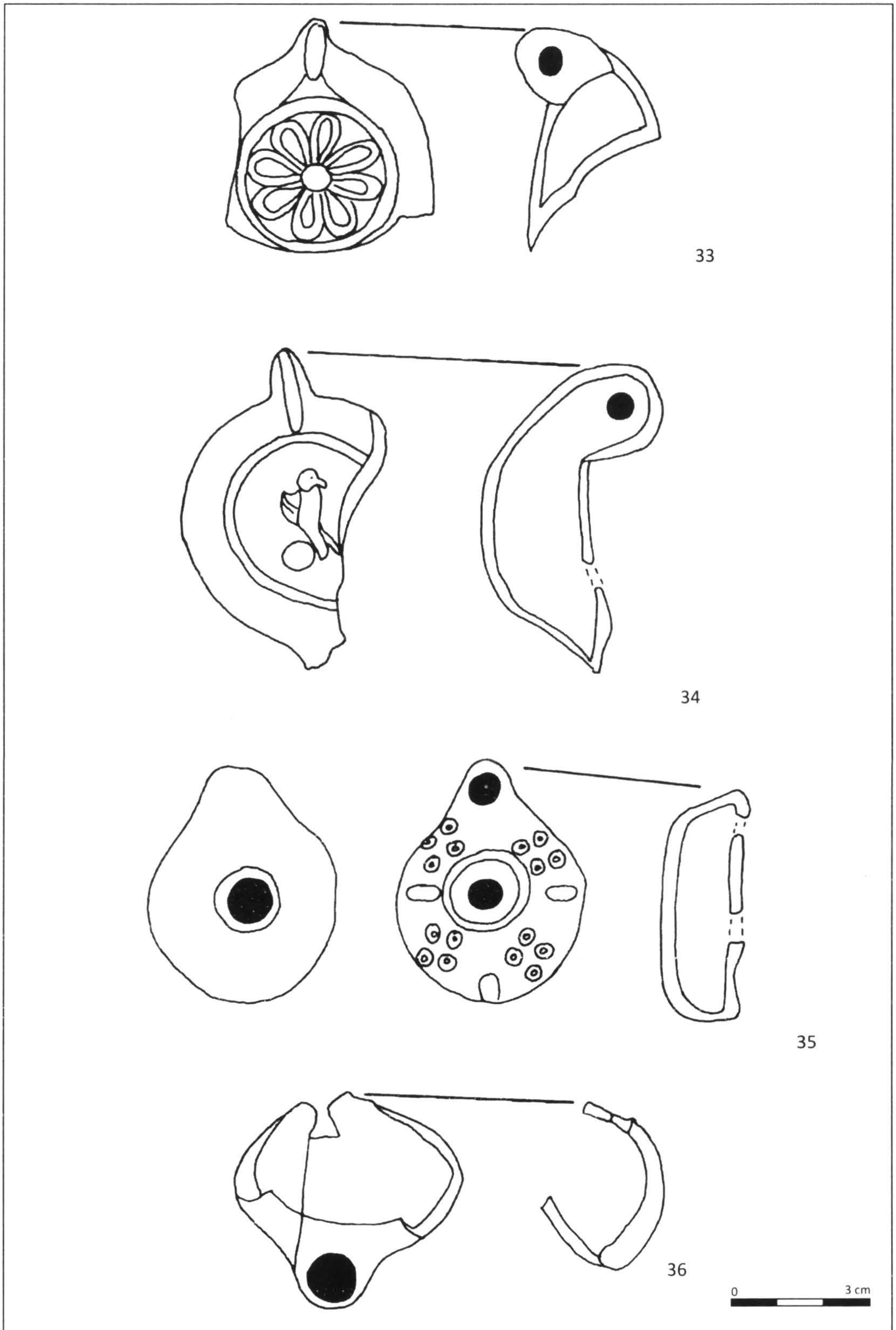

Pl. CXXVIII. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

37

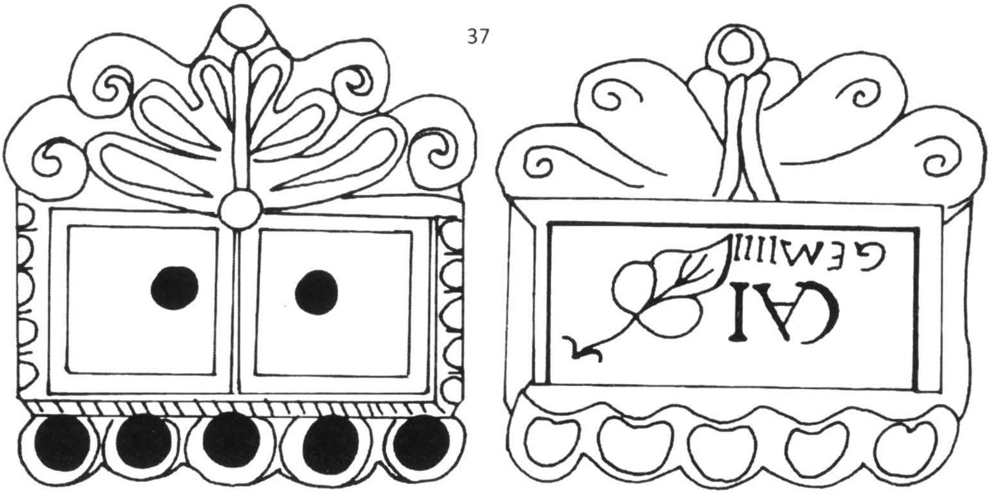

38

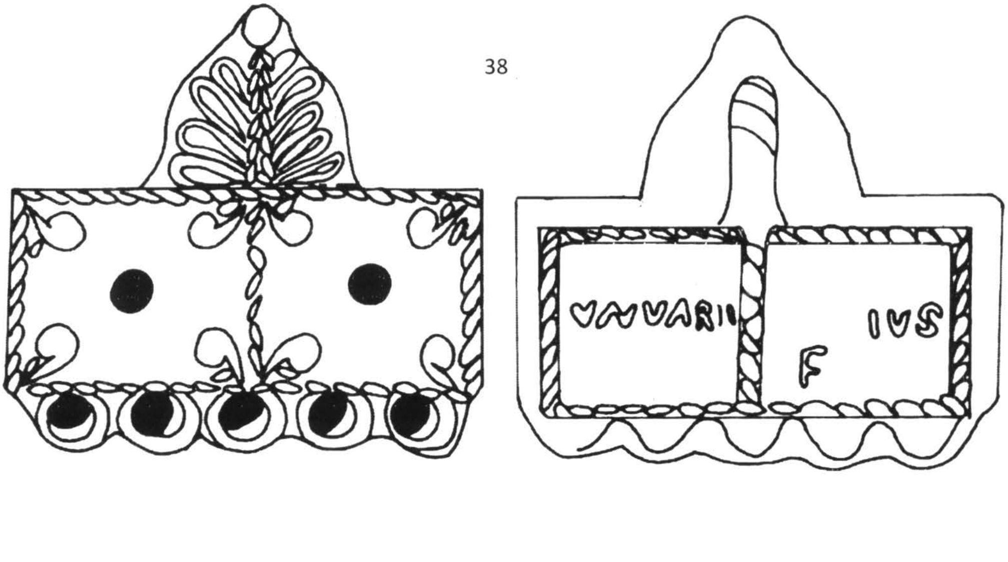

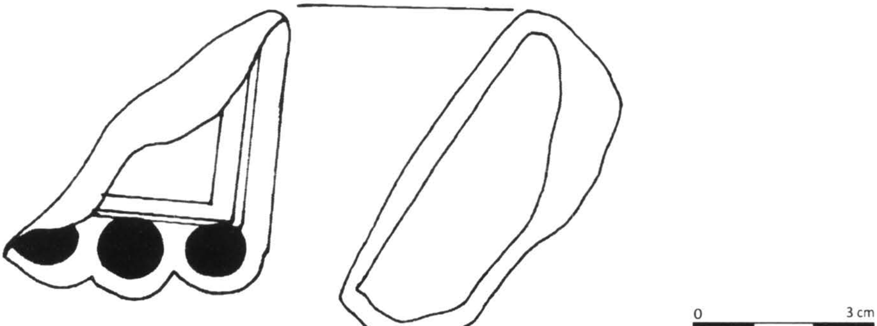

39

Pl. CXXIX. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

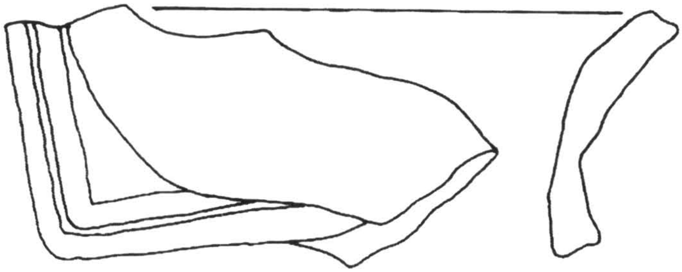

40

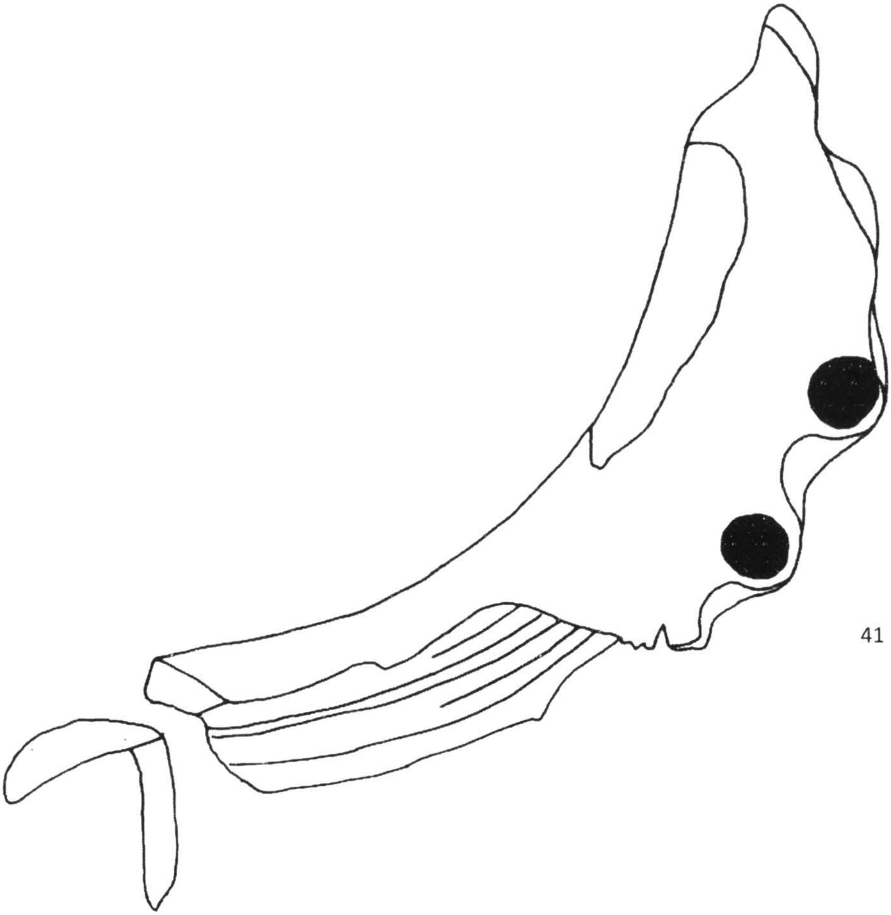

41

Pl. CXXX. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

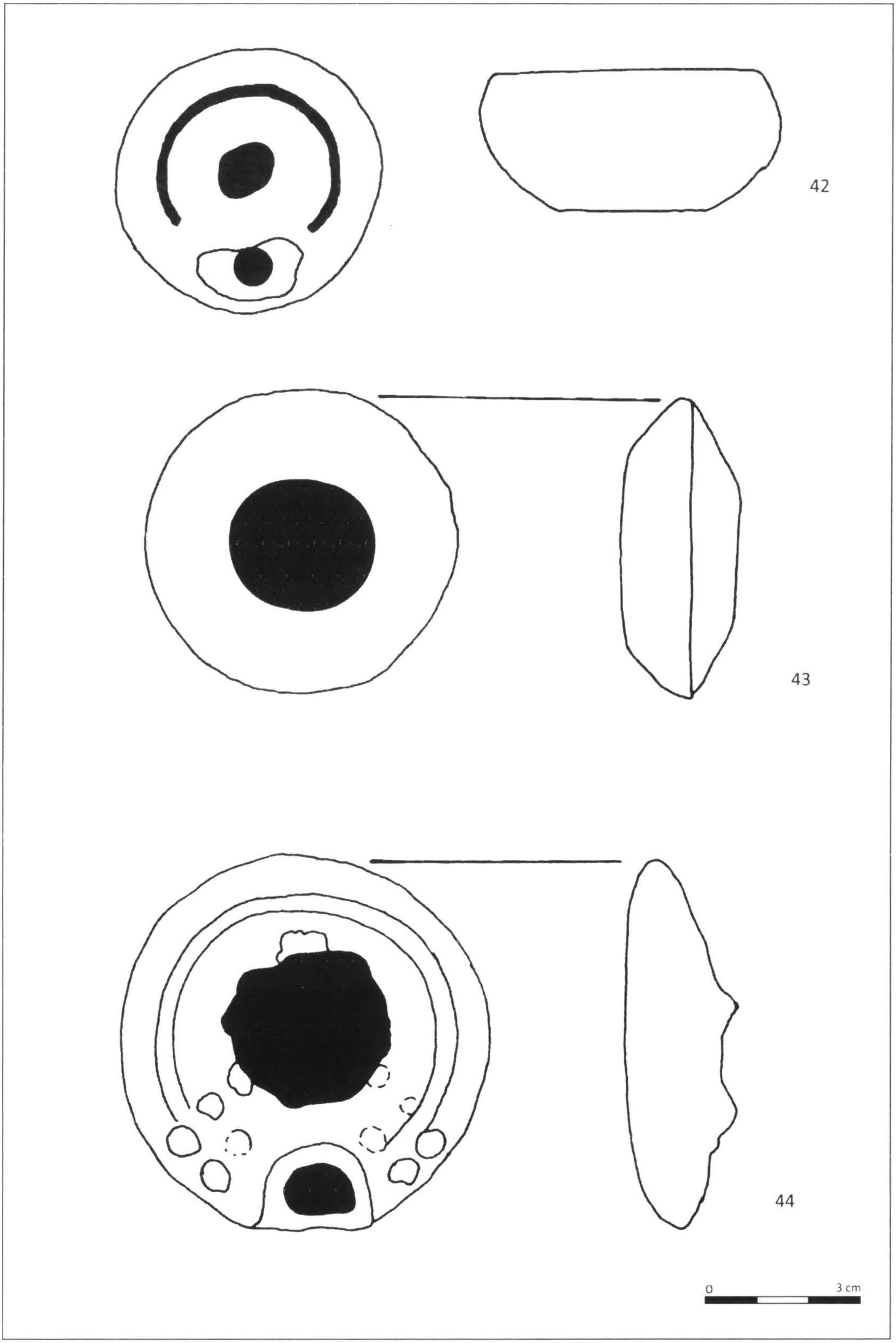

Pl. CXXXI. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

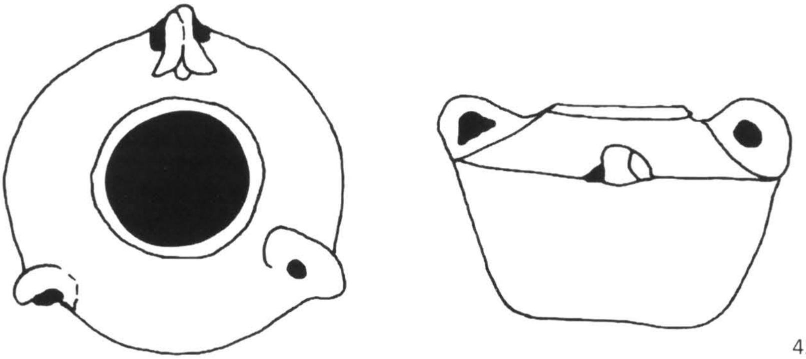

45

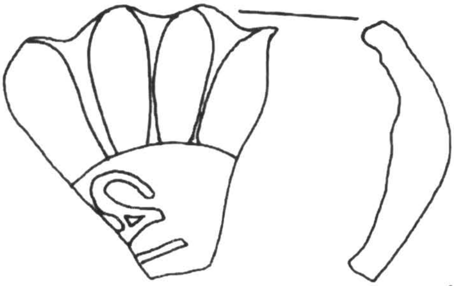

46

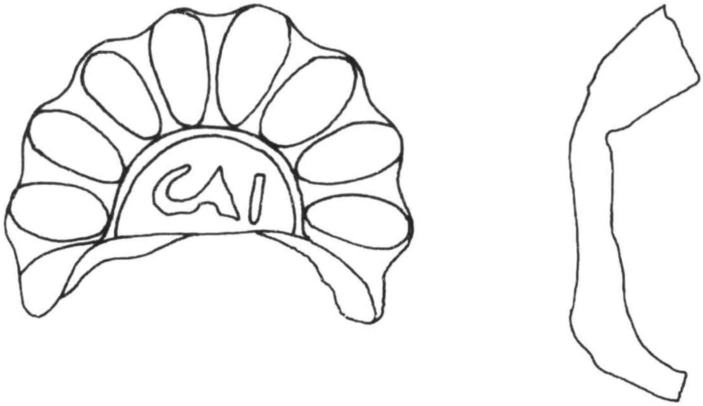

47

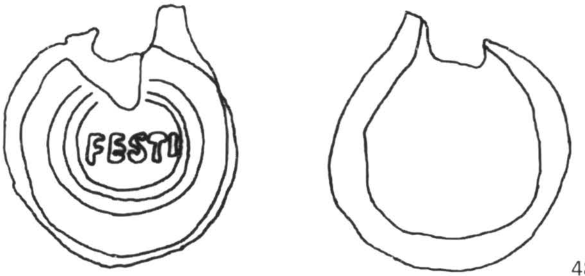

48

Pl. CXXXII. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

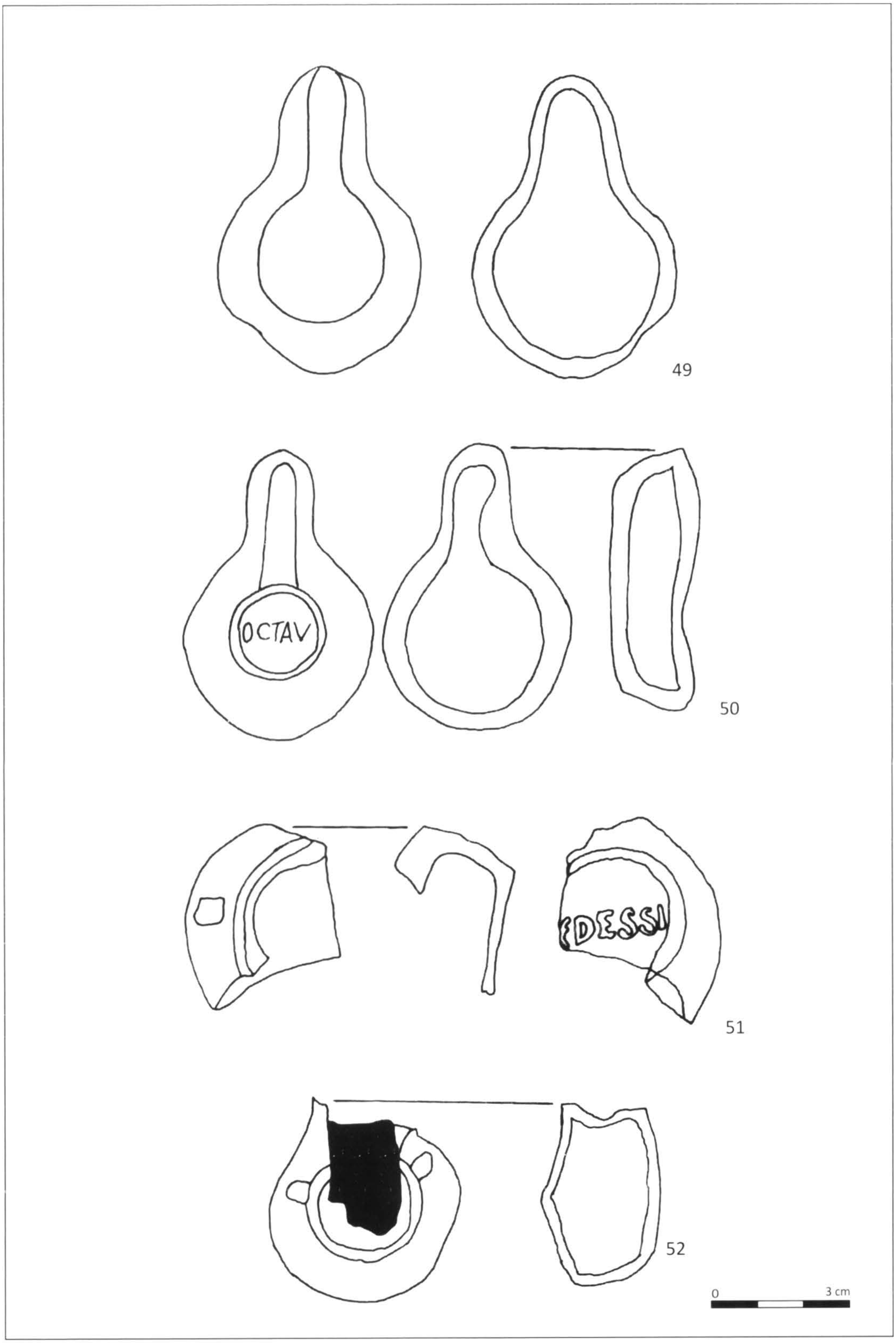

Pl. CXXXIII. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

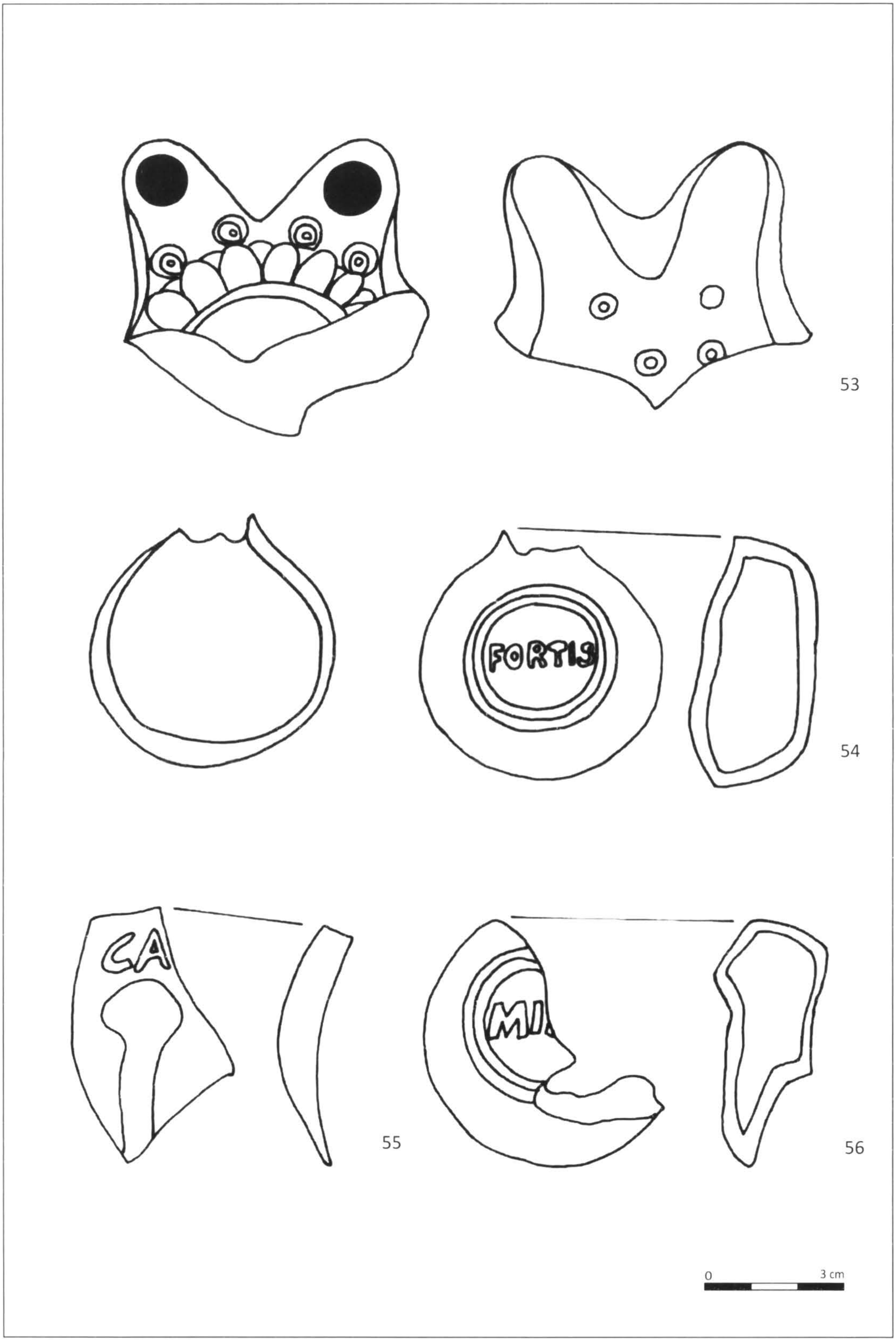

Pl. CXXXIV. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

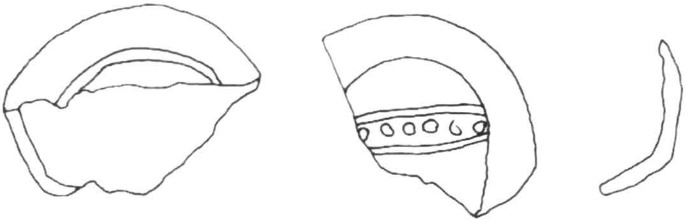

57

58

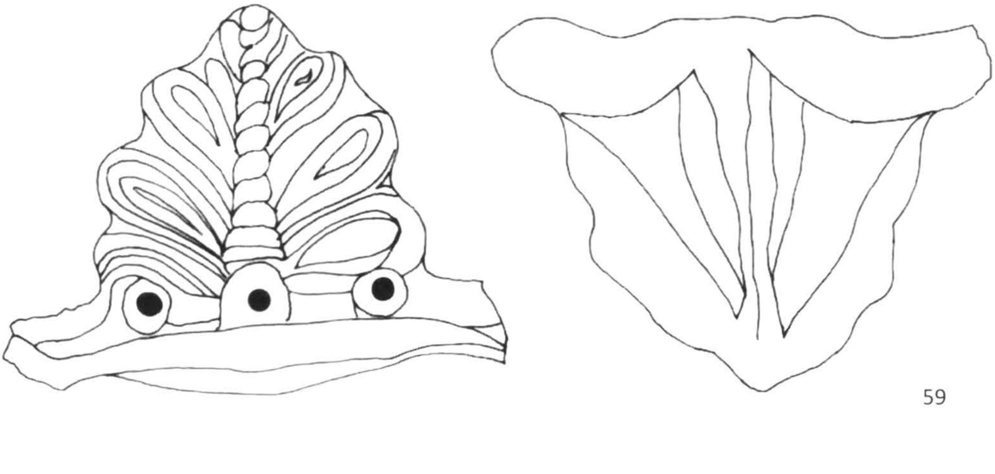

59

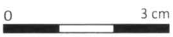

Pl. CXXXV. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

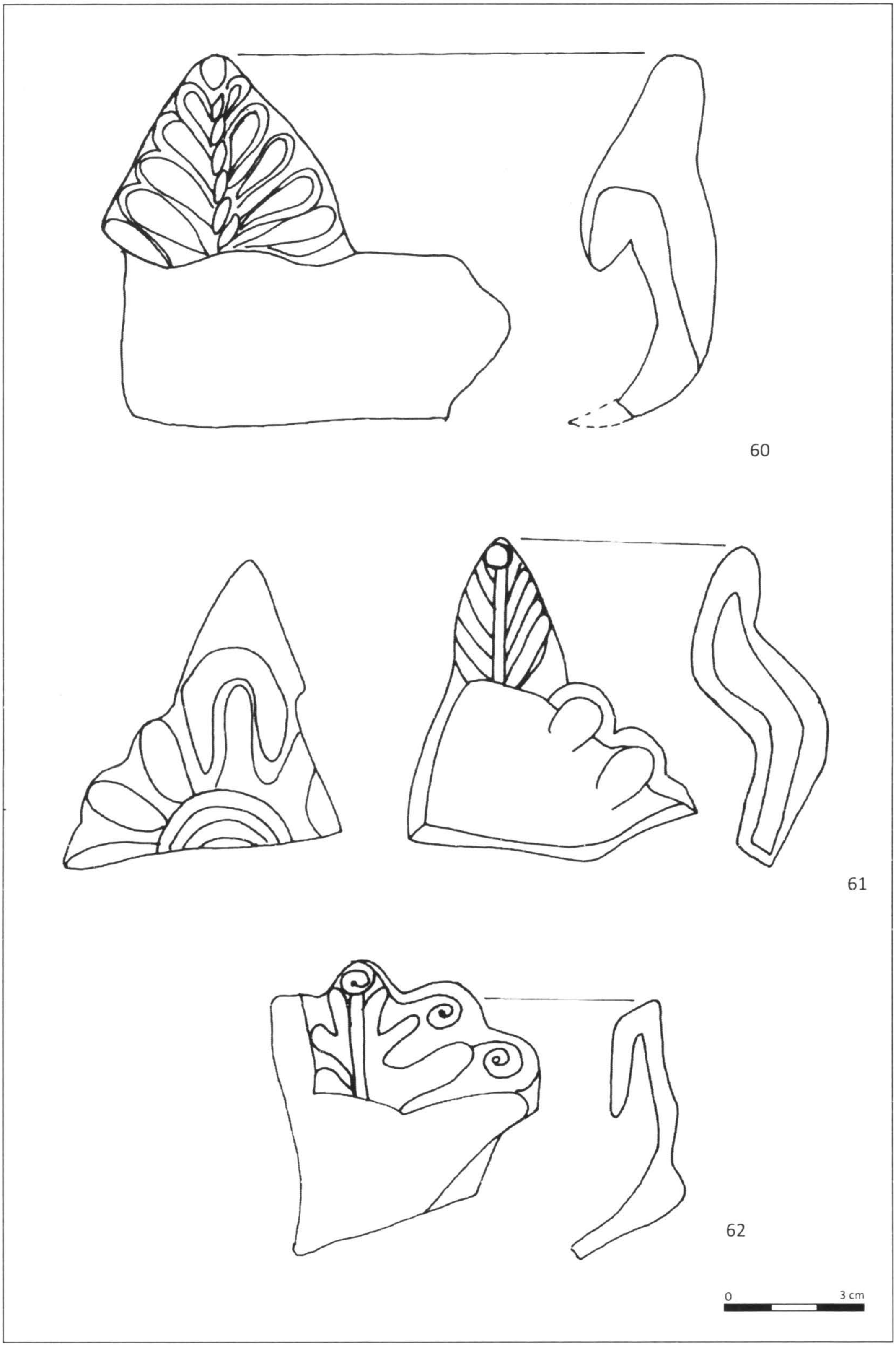

Pl. CXXXVI. Opaițe.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

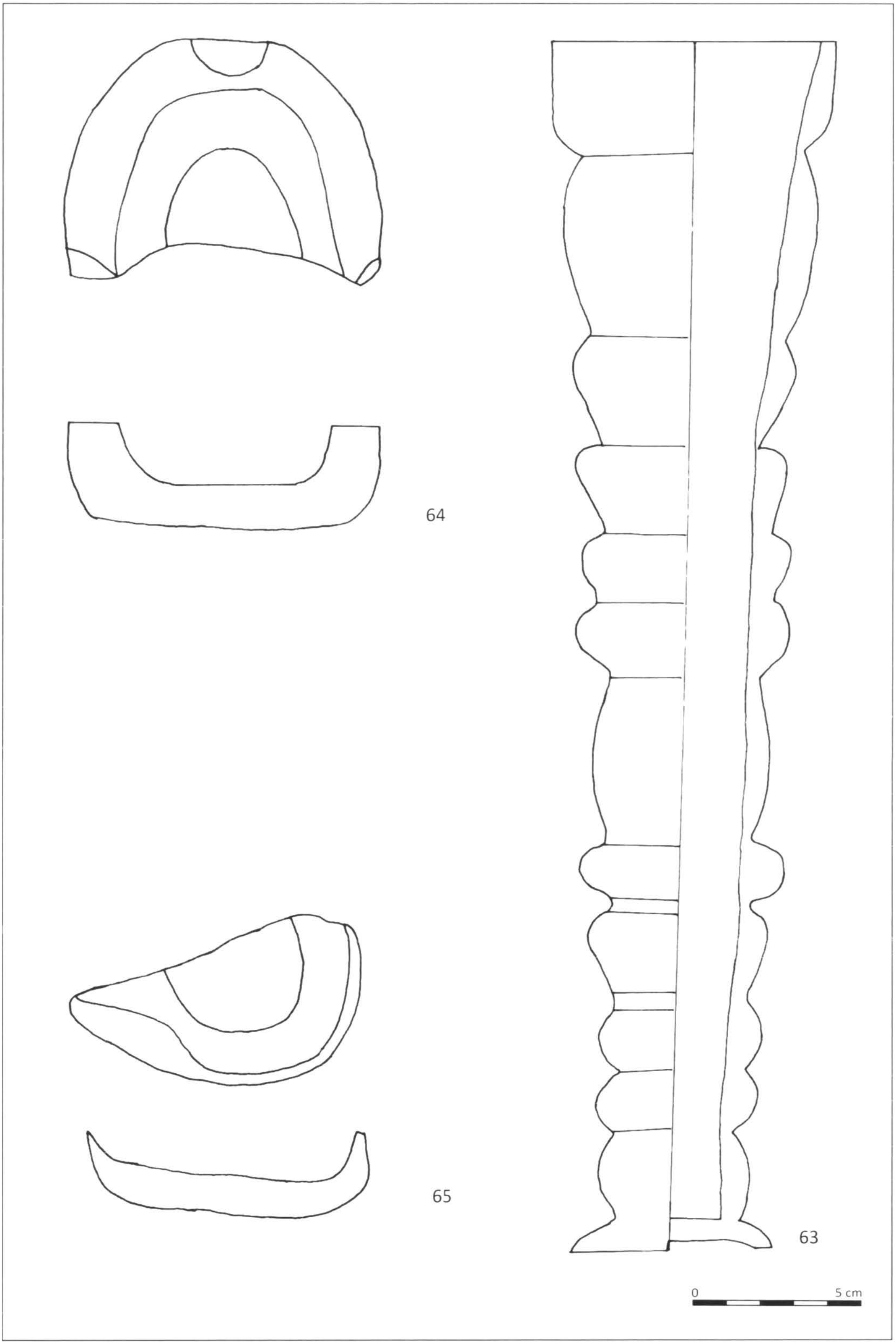

Pl. CXXXVII. Suport făclie (63); Tipare (64, 65).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

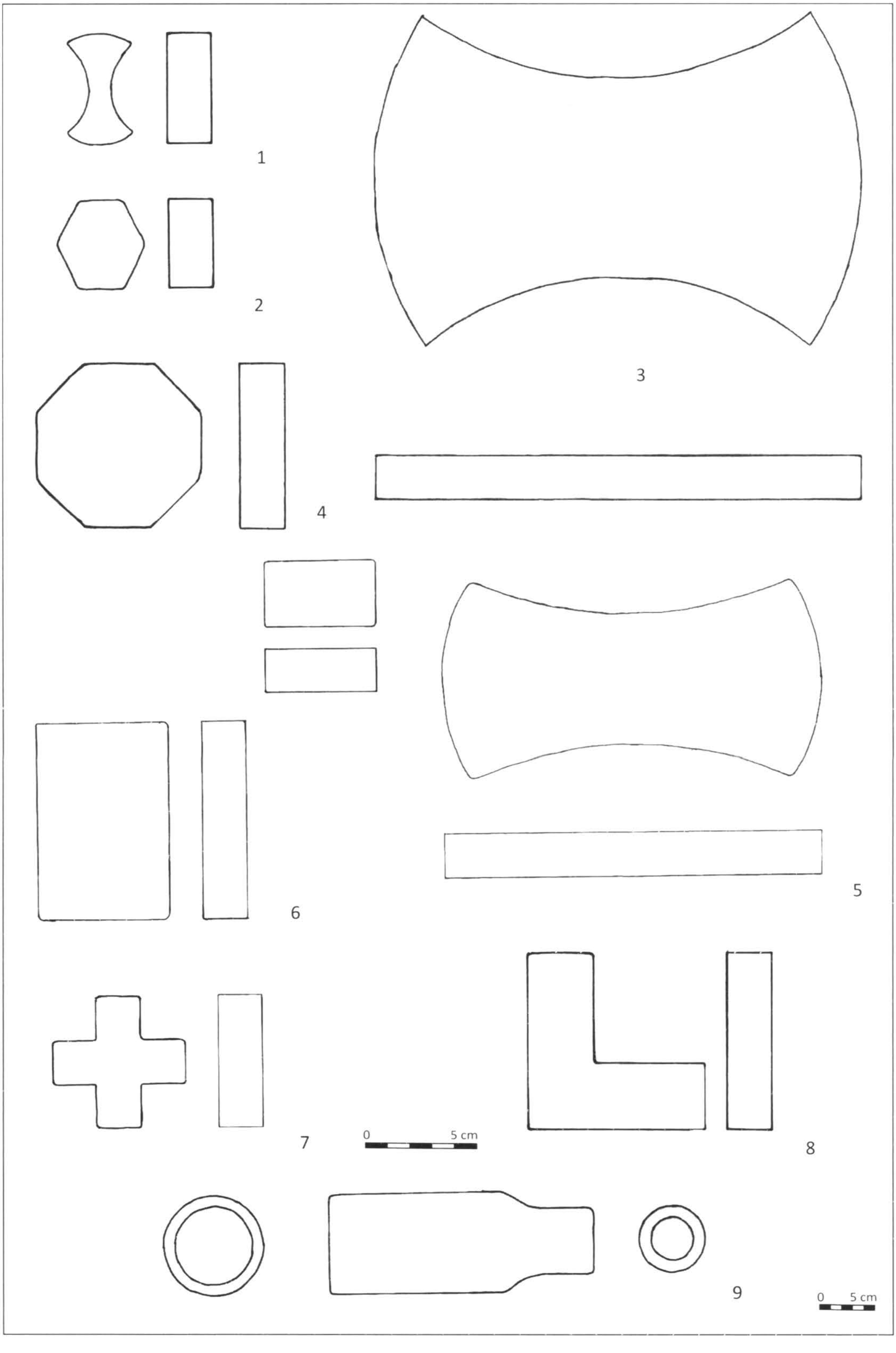

Pl. CXXXVIII. Materiale de construcții.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

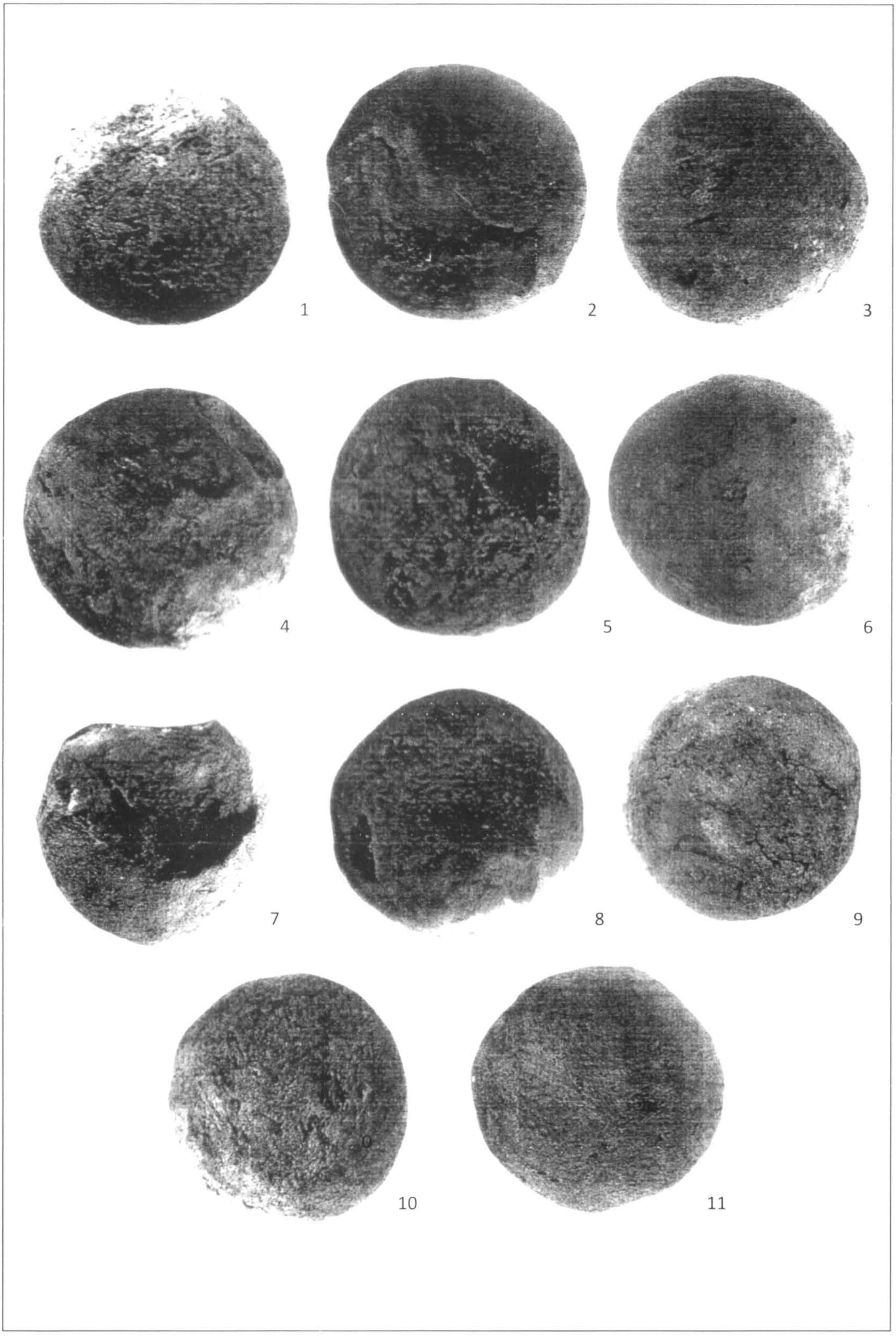

Pl. CXXXIX. Armament din lut.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. CXL. *Terracotta.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

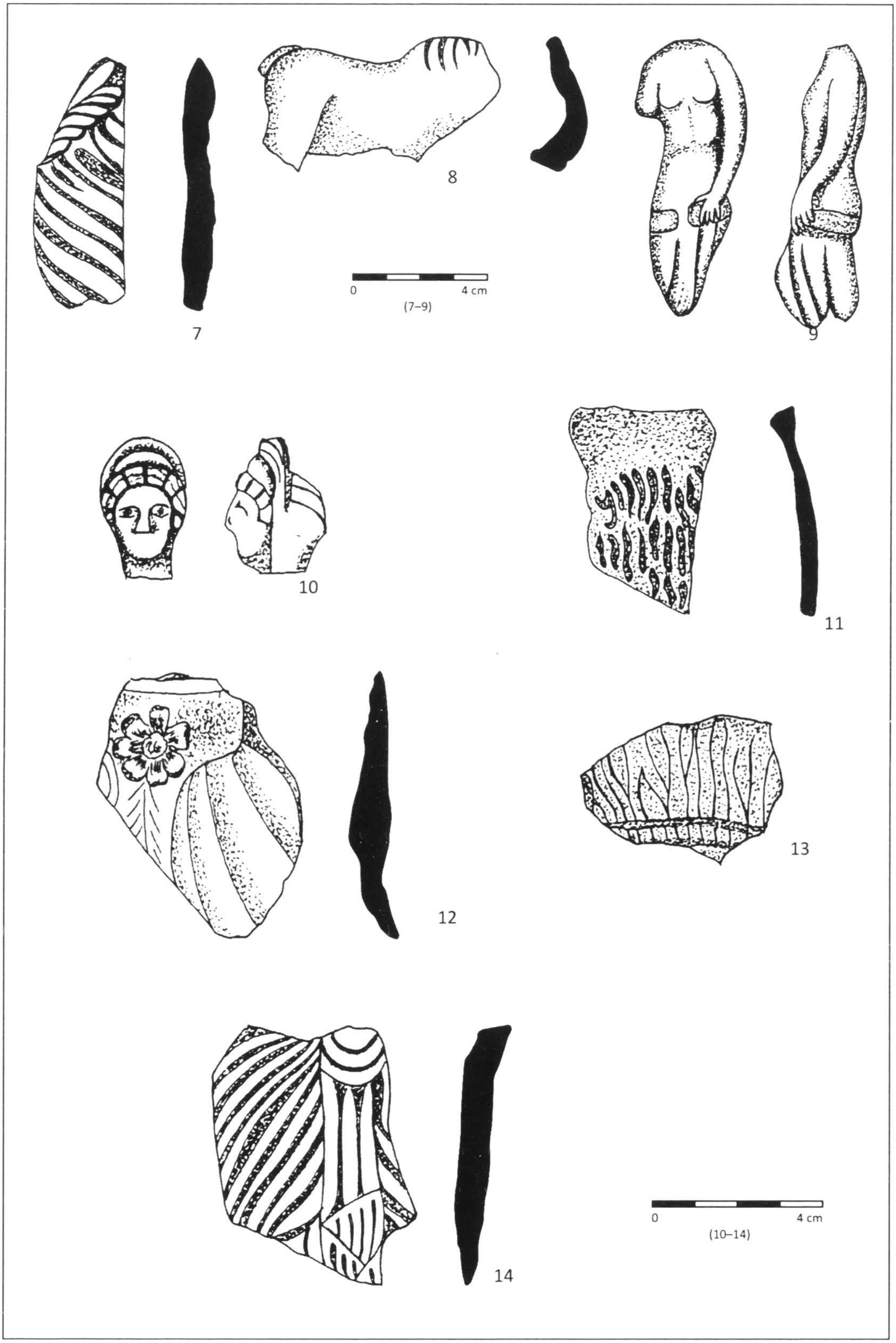

Pl. CXLI. *Terracotta*.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1. Denari achiziționați din conținutul puşculiței: 1 Domițian; 2–5 Traian; 6–9 Hadrian; 10–13 Antoninus Pius

2. Denari din tezaurul de la Cristeşti: 1 Marcus Aurelius, 2 Comodus; 3 Septiumius Severus; 4 Iulia Domna; 5–6 Caracalla

Pl. CXLII. Monete romane de la Cristeşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

Pl. CXLIII. Monete romane de la Cristeşti.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

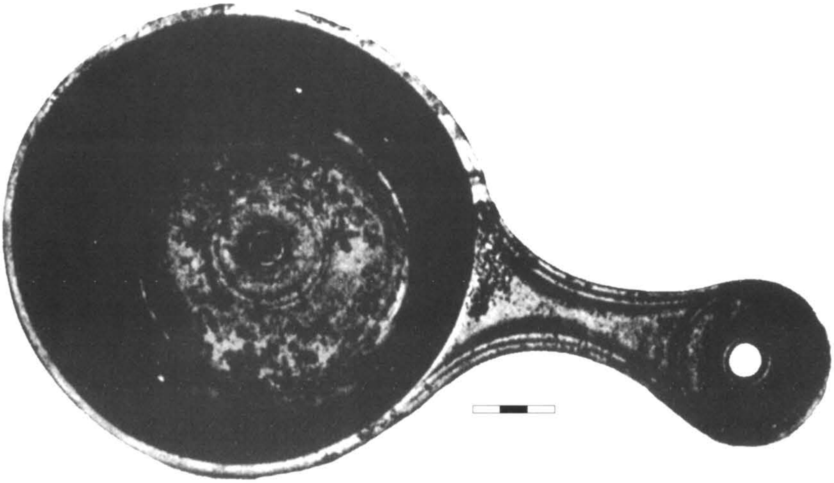

1

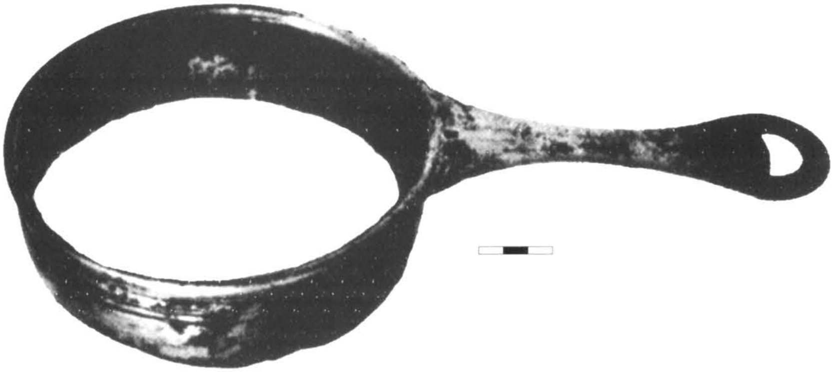

2

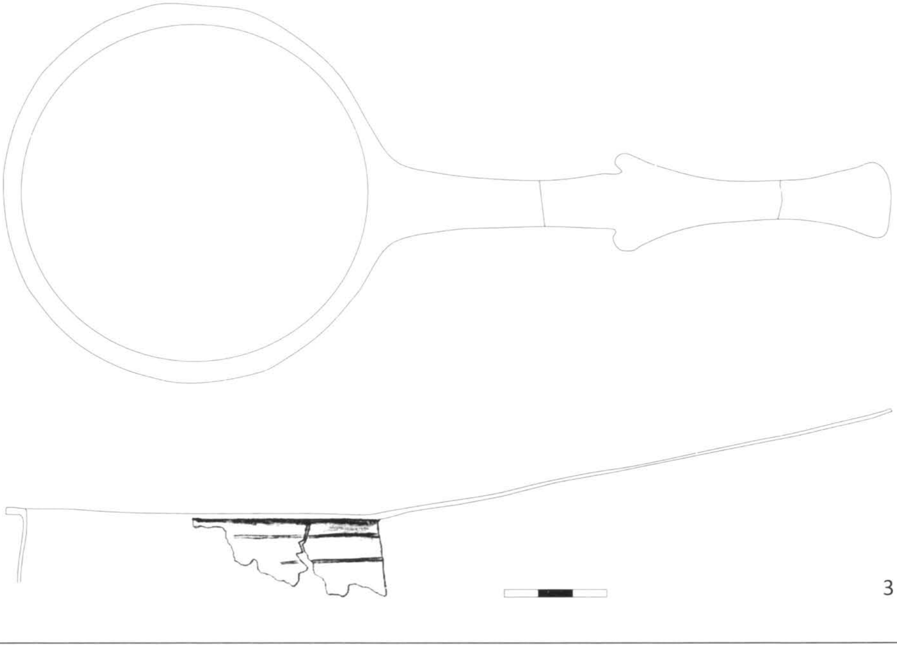

3

Pl. CXLIV. Vase din bronz.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

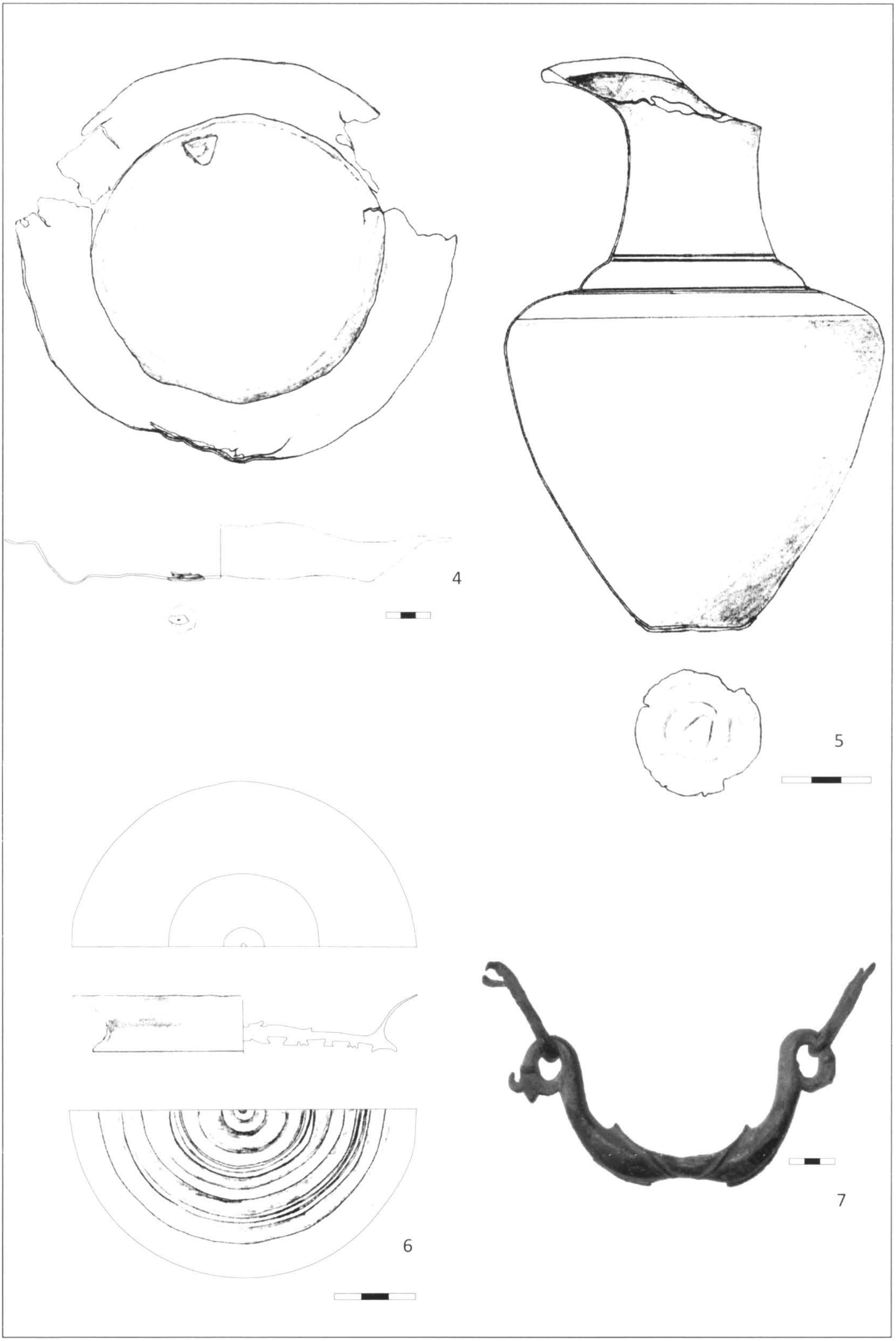

Pl. CXLV. Vase din bronz (4–6); mâner (7).

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

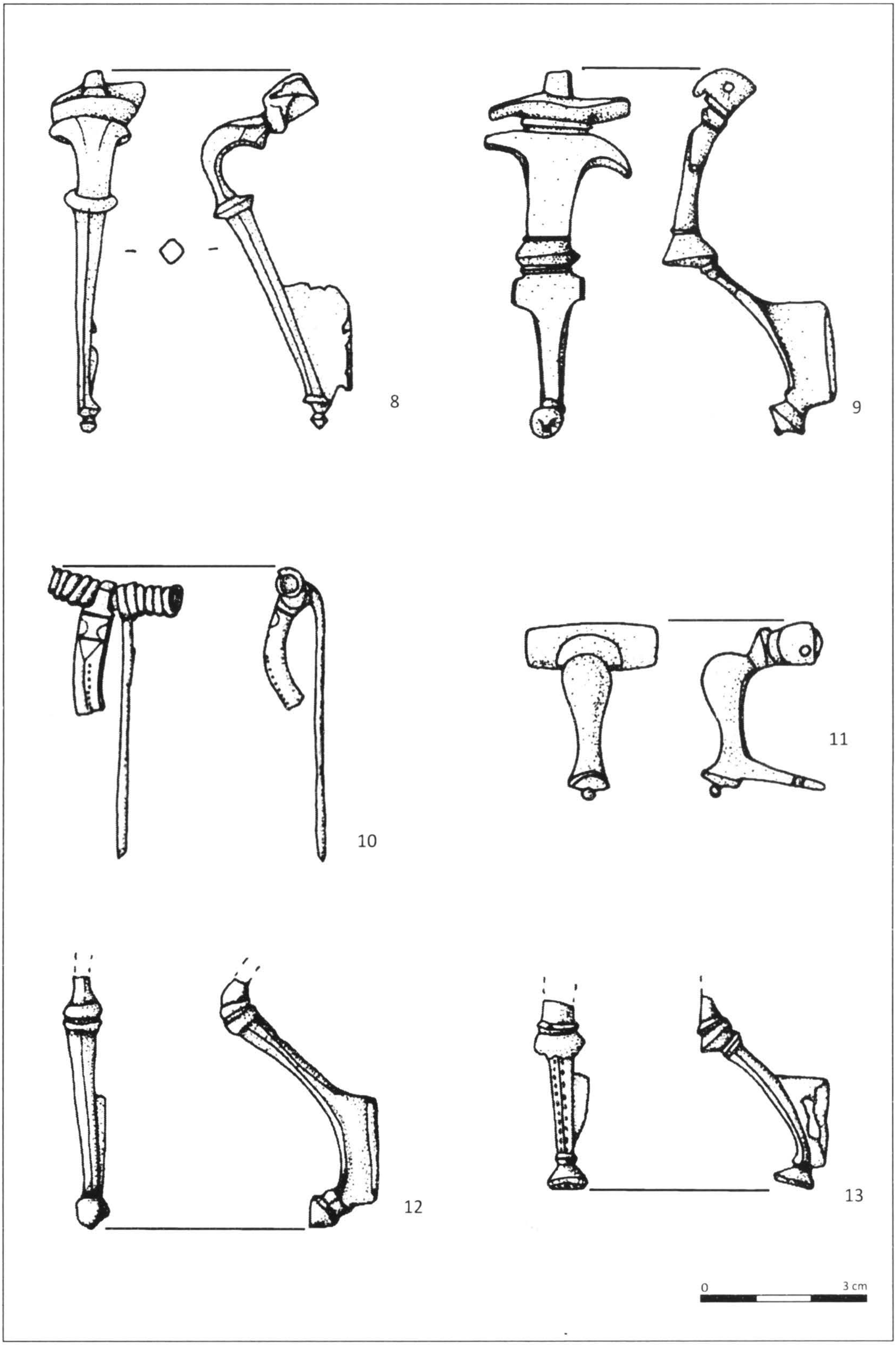

Pl. CXLVI. Fibule.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

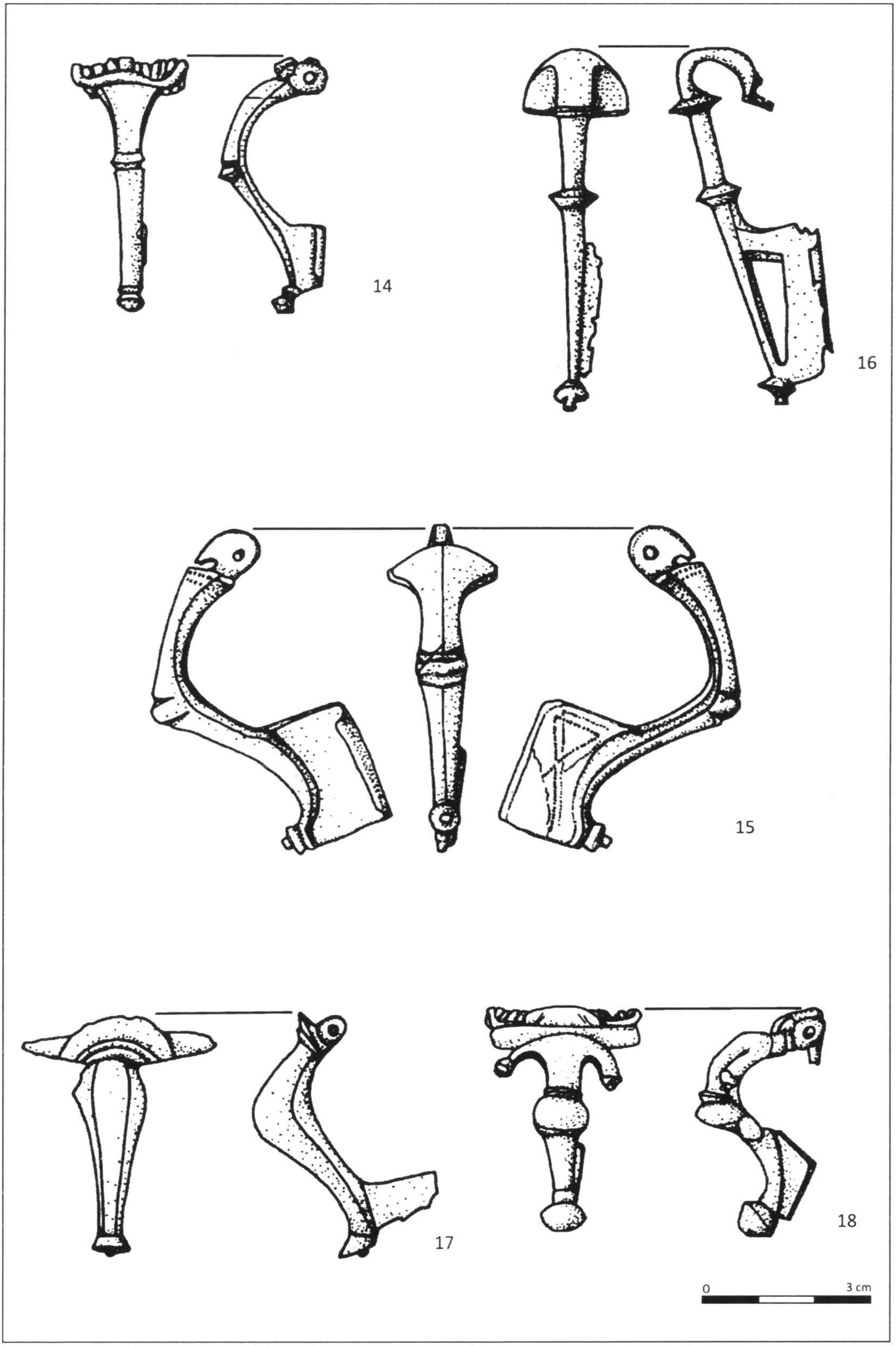

Pl. CXLVII. Fibule.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

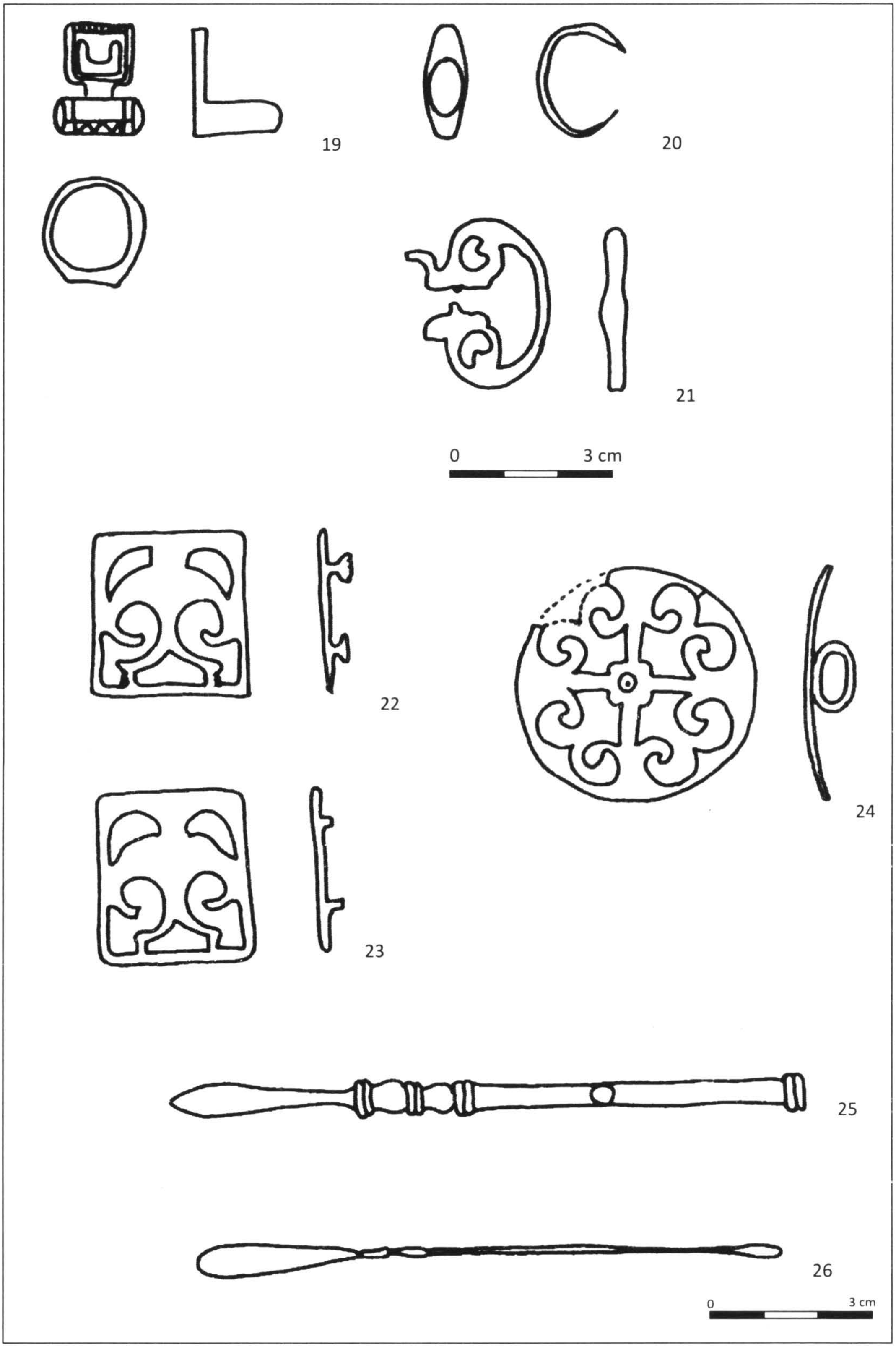

Pl. CXLVIII. Piese din bronz.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

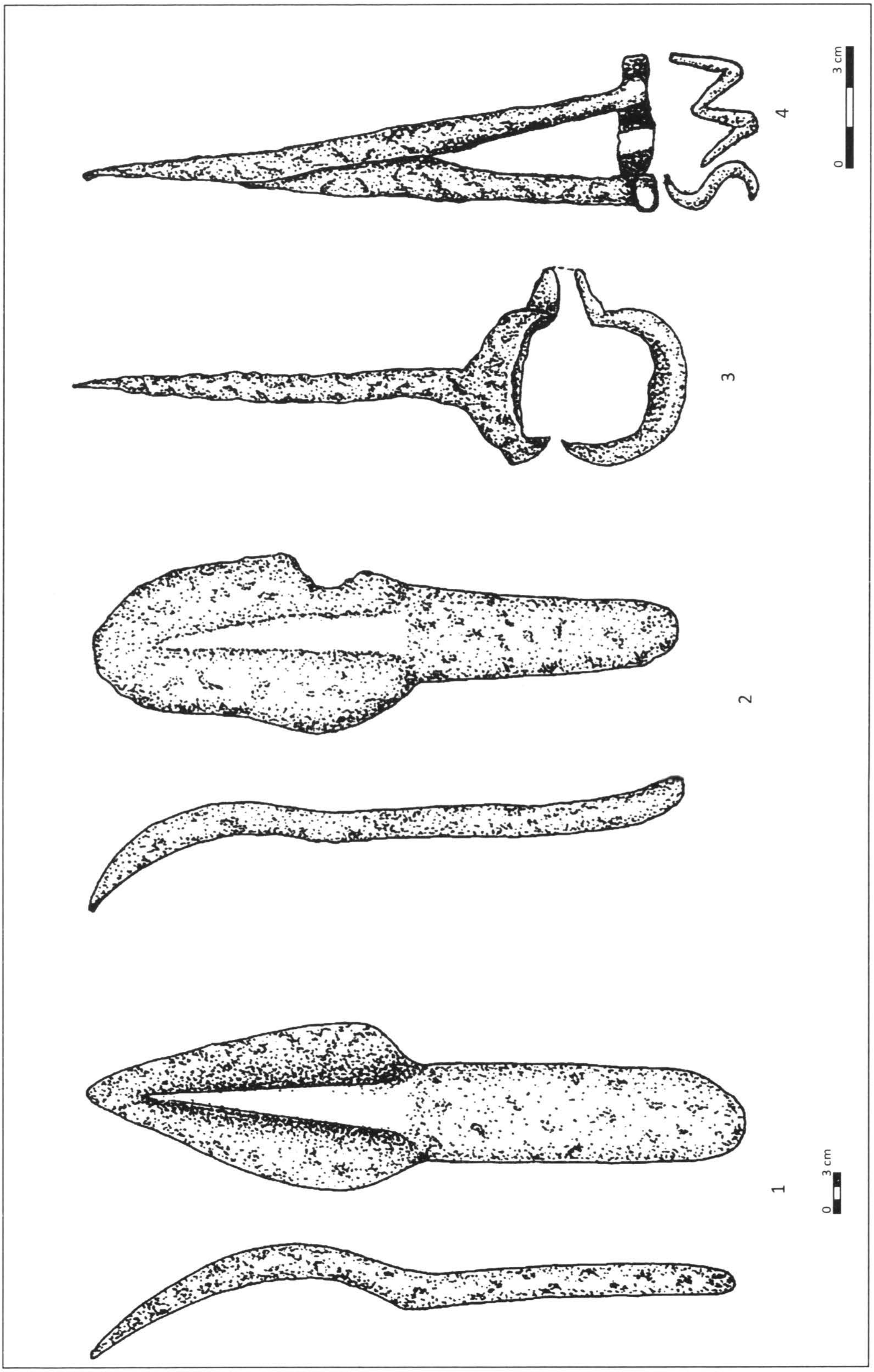

Pl. CXLIX. Obiecte din fier.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

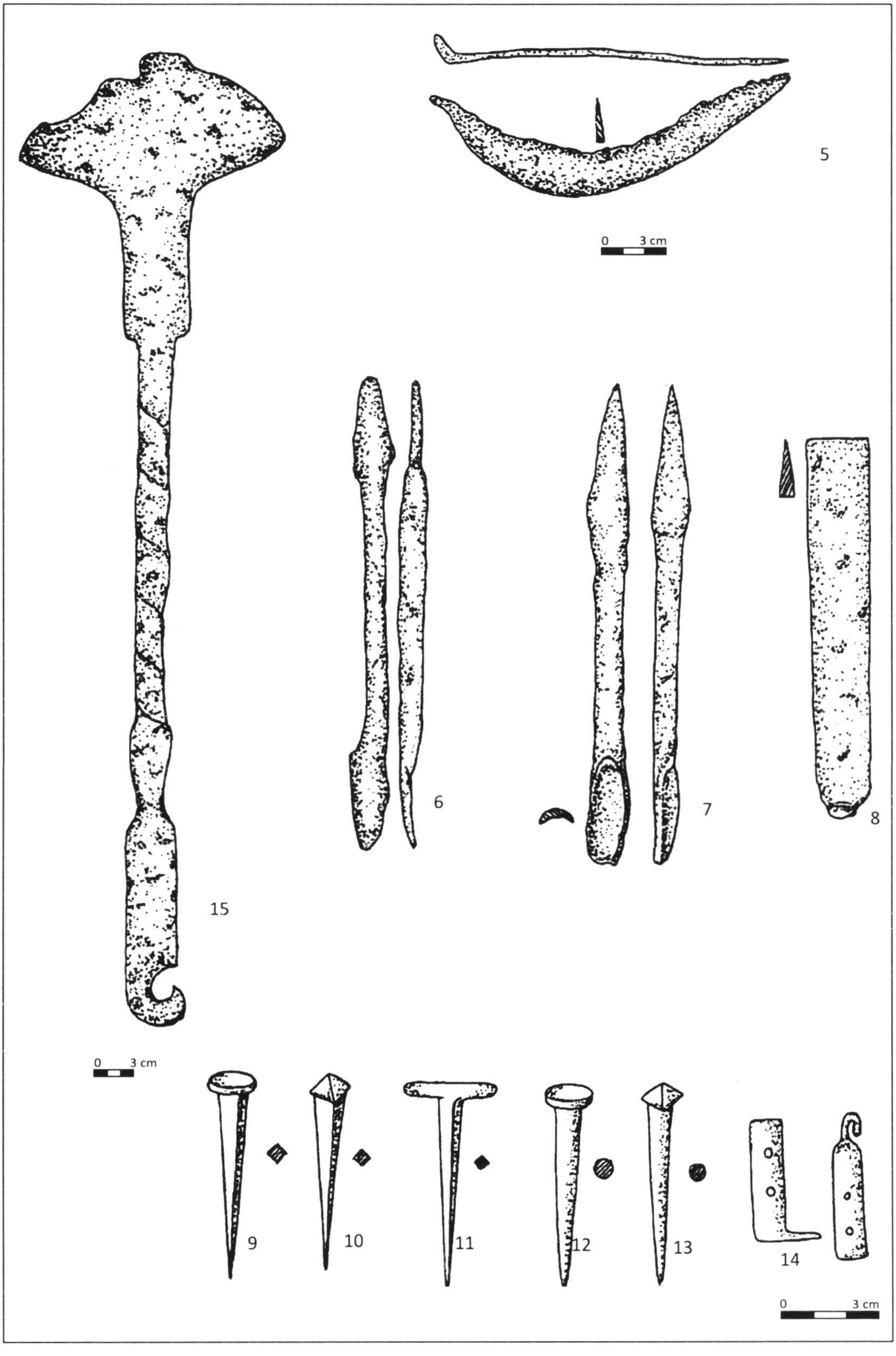

Pl. CL. Obiecte din fier.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

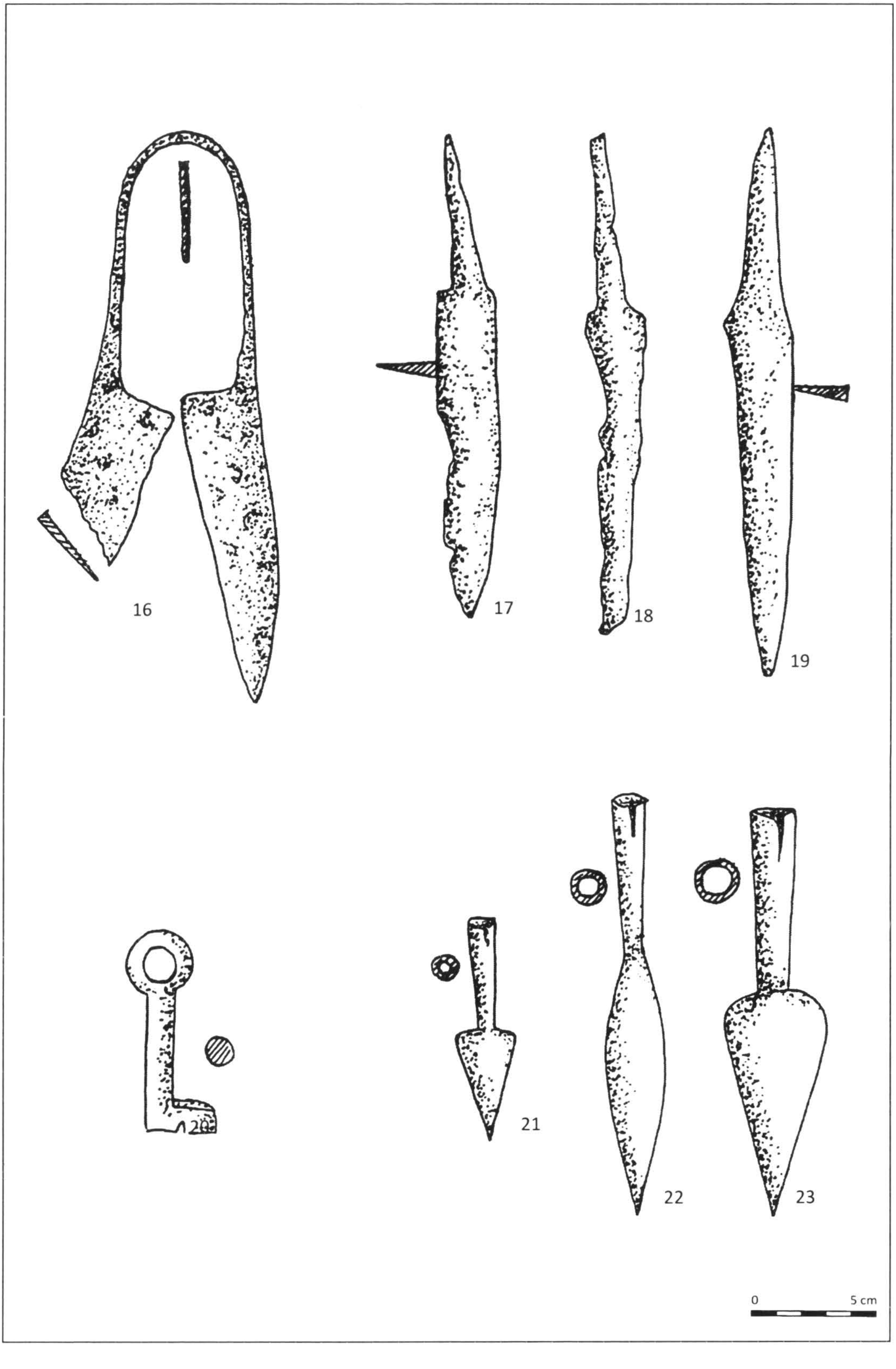

Pl. CLI. Obiecte din fier.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

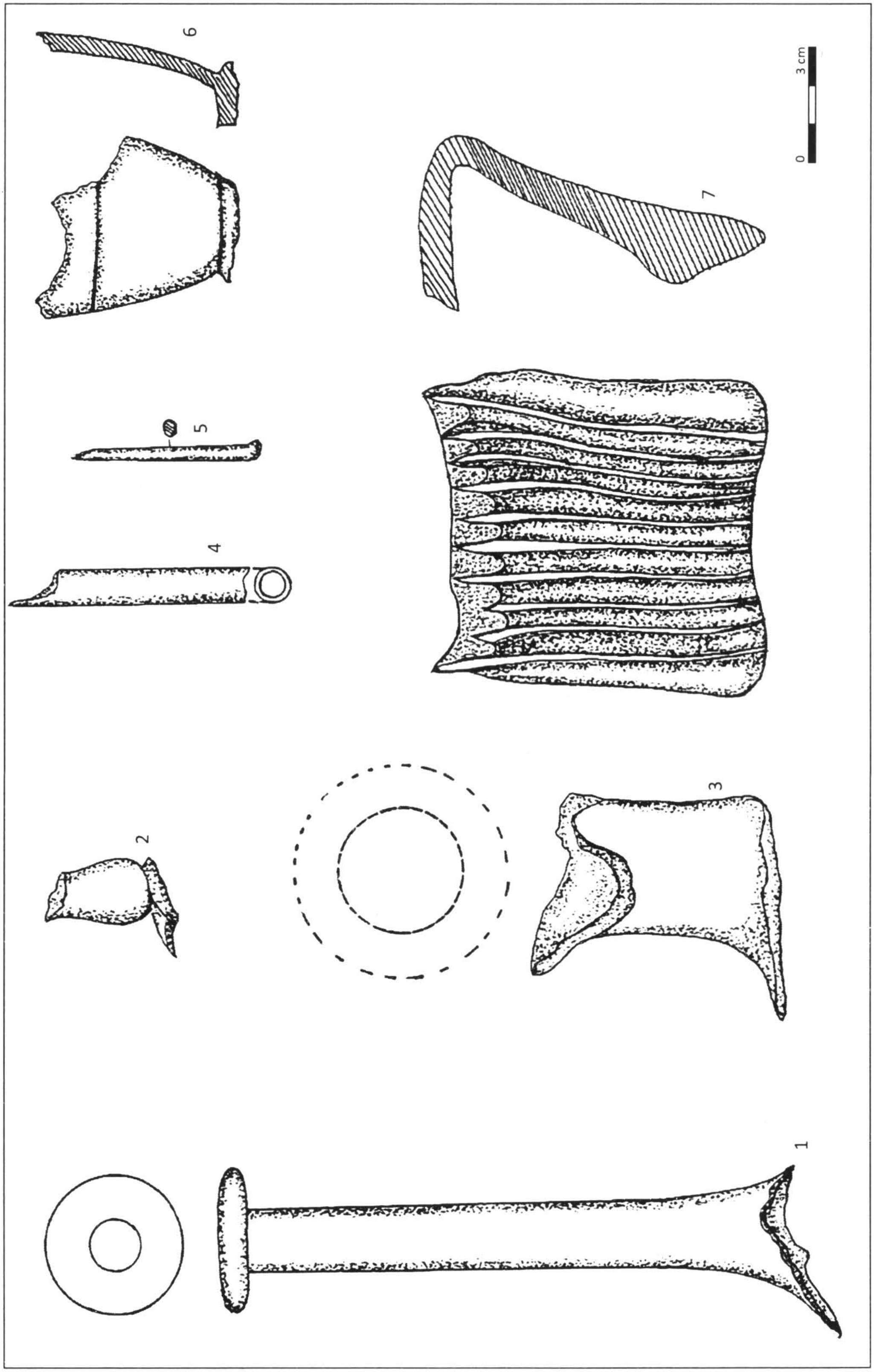

Pl. CLII. Vase din sticlă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

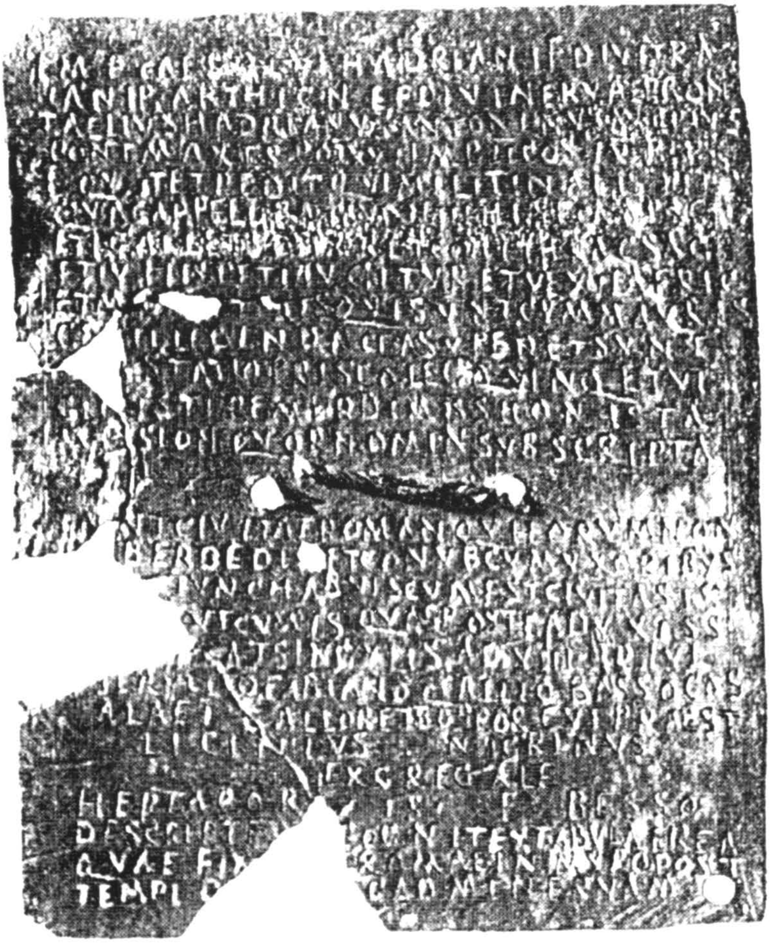

Pl. CLIII. Diplomă militară.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

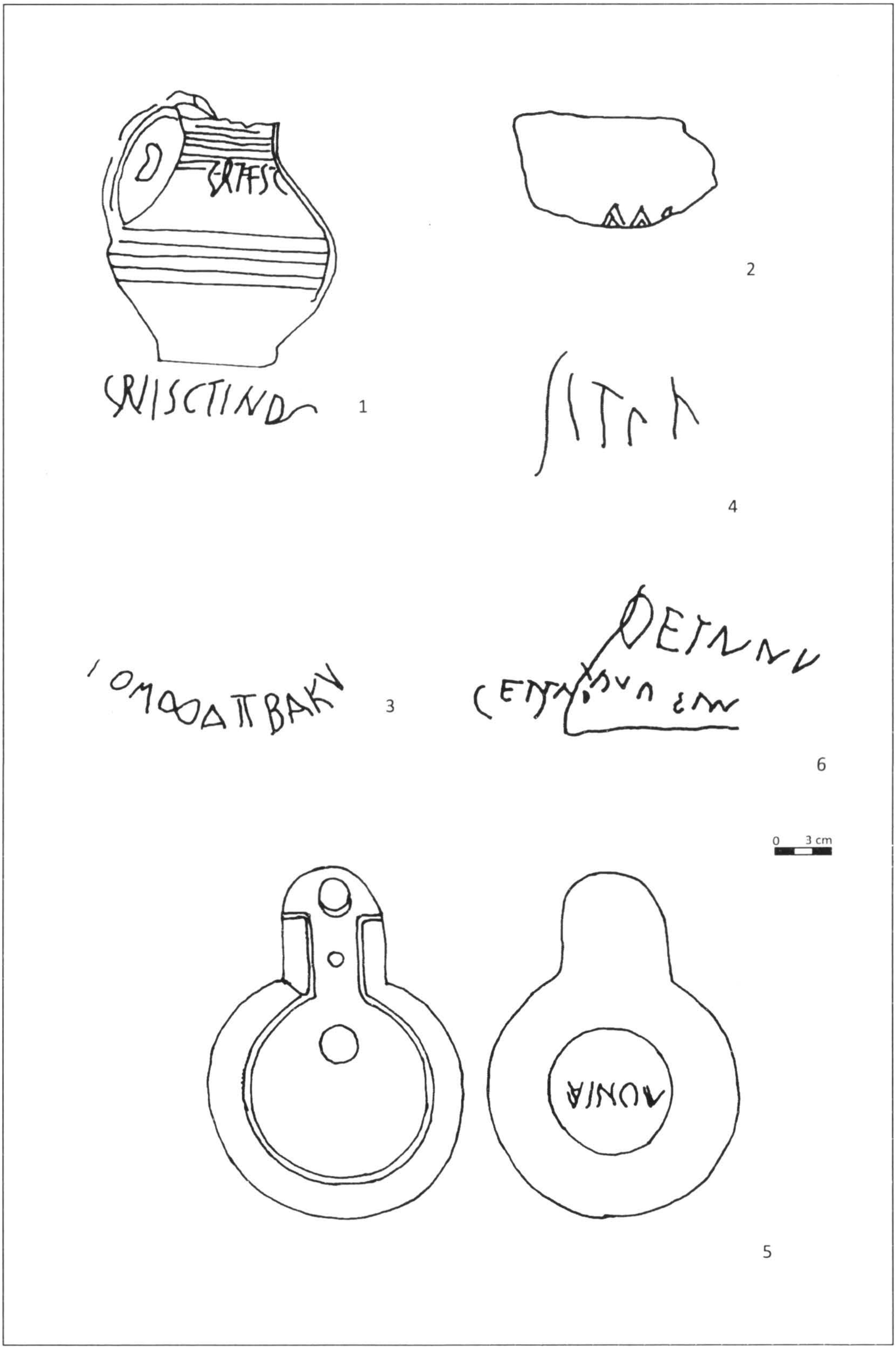

Pl. CLIV. Vase şi opaiţe ceramice cu inscripţii incizate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

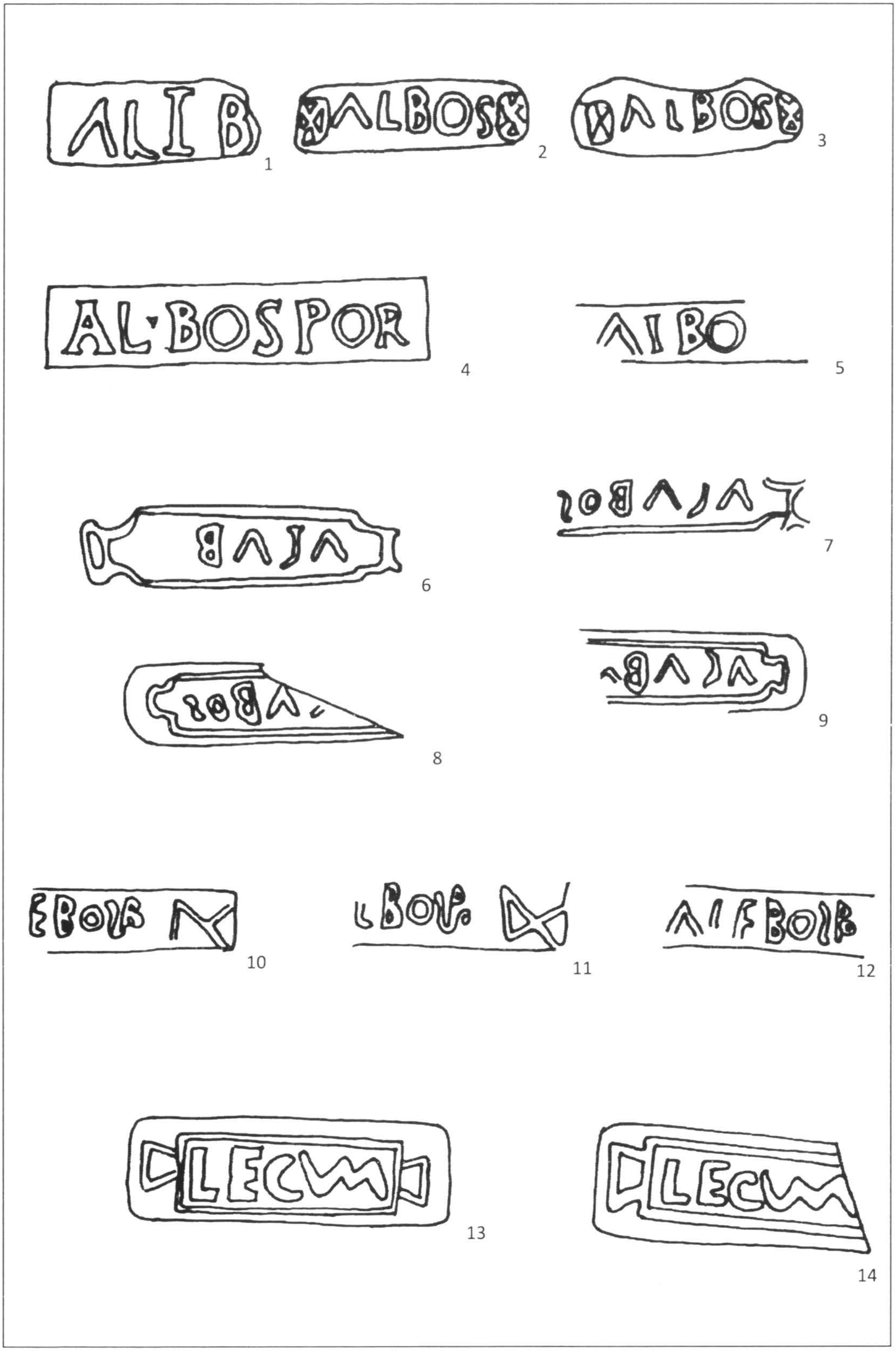

Pl. CLV. Cărămizi şi ţigle ştampilate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

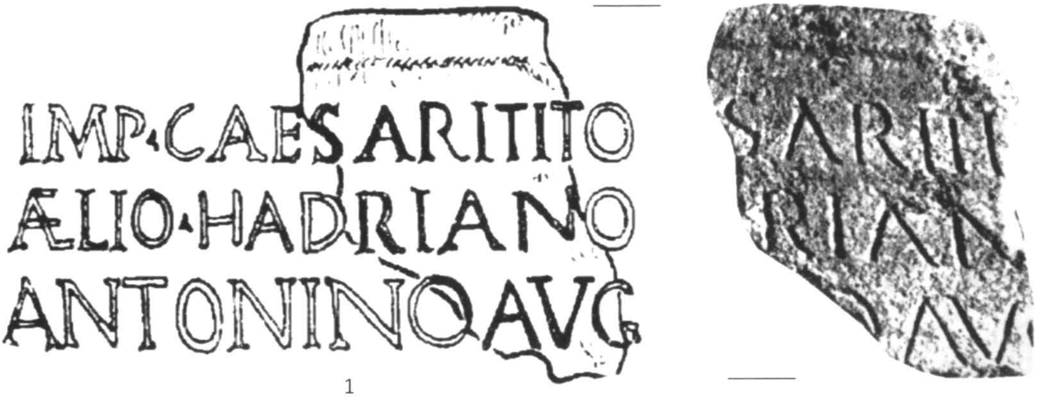

1

4

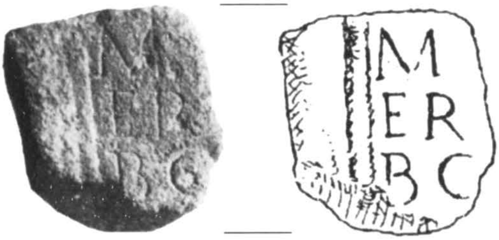

2

3

5

CLVI. Monumente epigrafice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

6

7

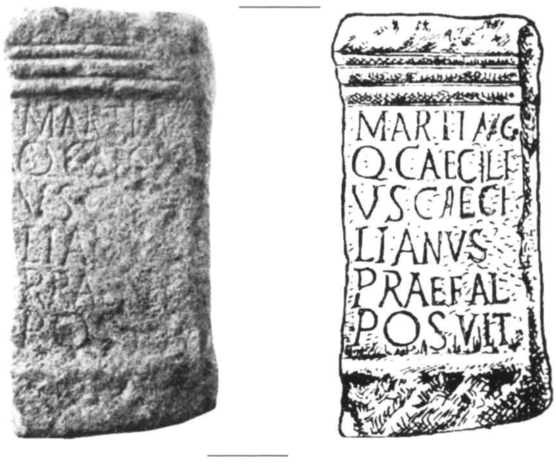

8

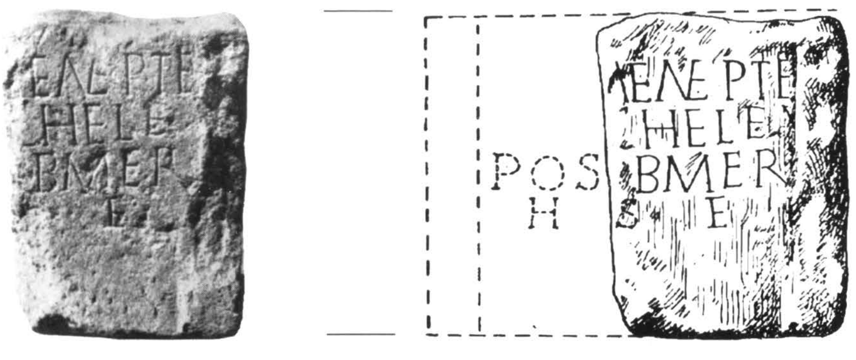

9

CLVII. Monumente epigrafice.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

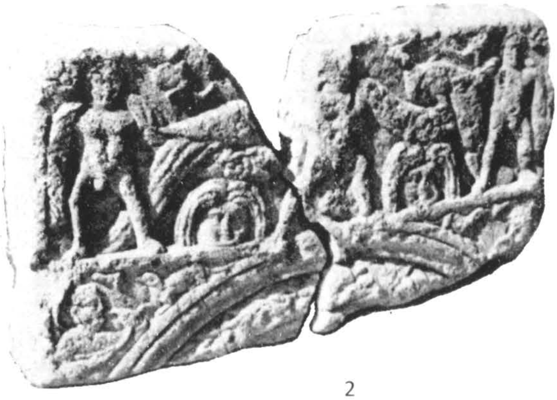

2

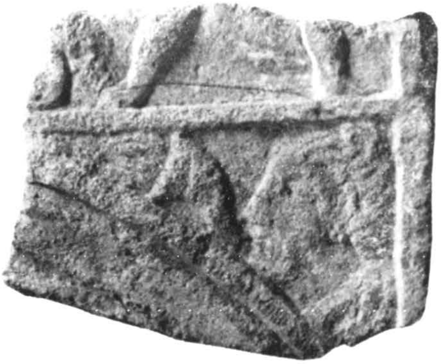

3

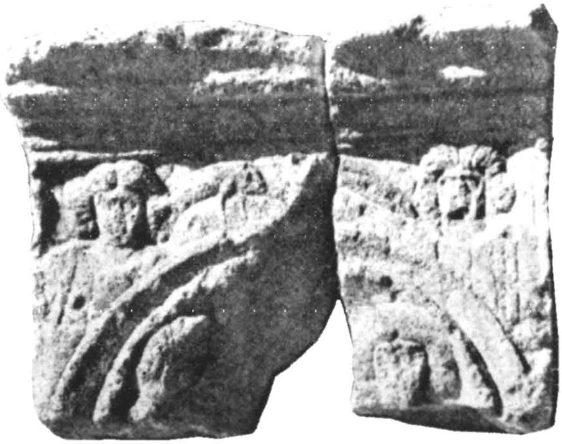

4

Pl. CLVIII. Monumente funerare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

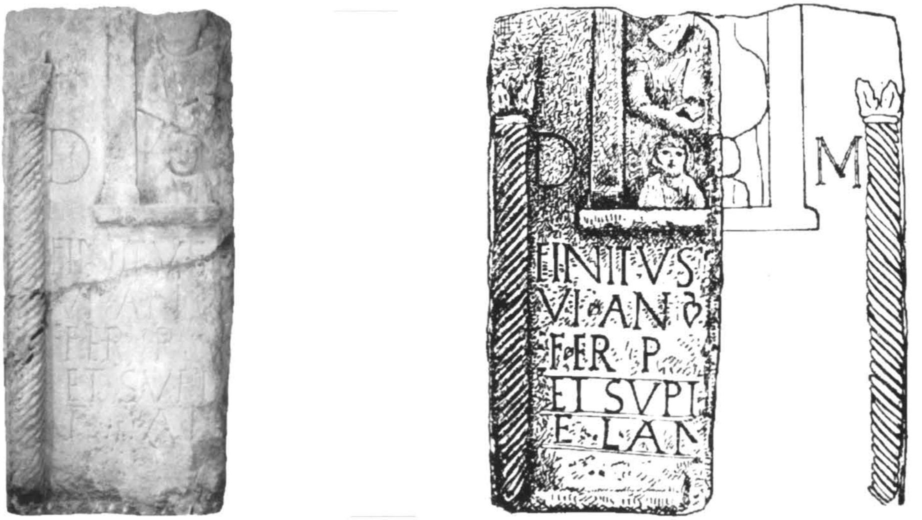

5

6

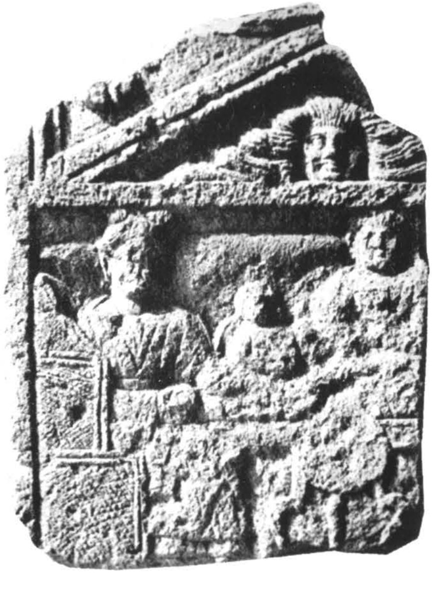
7

9

8

Pl. CLIX. Monumente funerare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

10

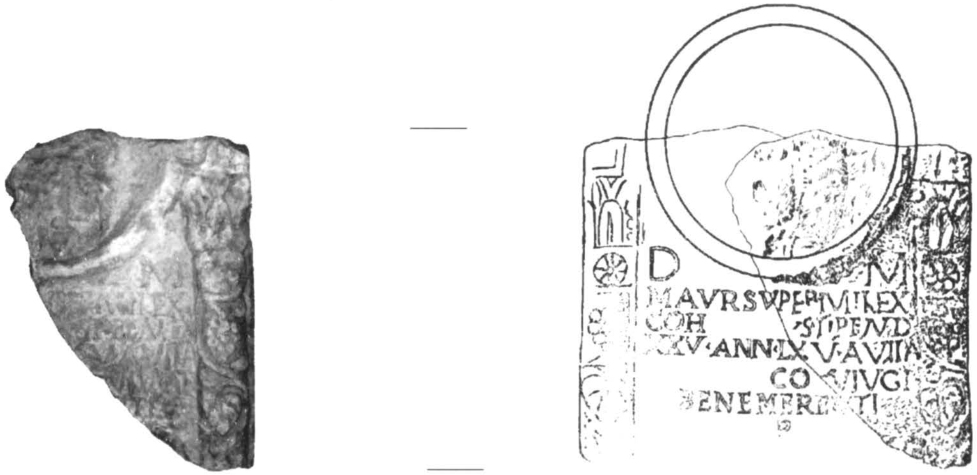

11

12

13

14

Pl. CLX. Monumente funerare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

1

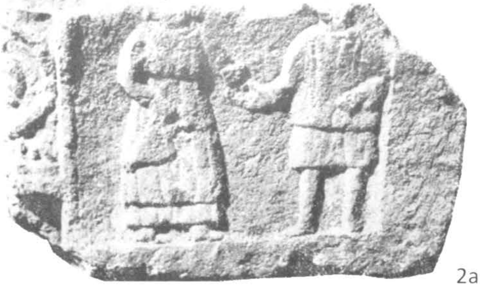

2a

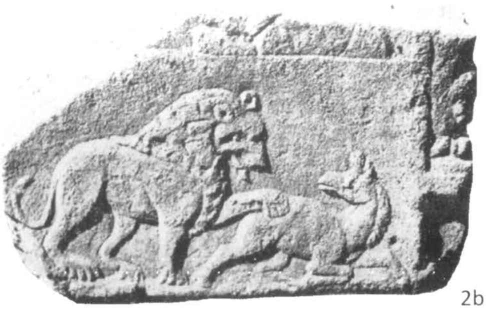

2b

3

4

Pl. CLXI. Monumente funerare.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

5

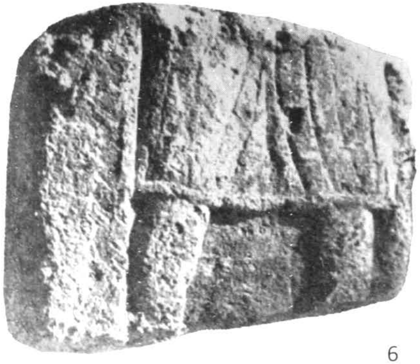

6

10

7

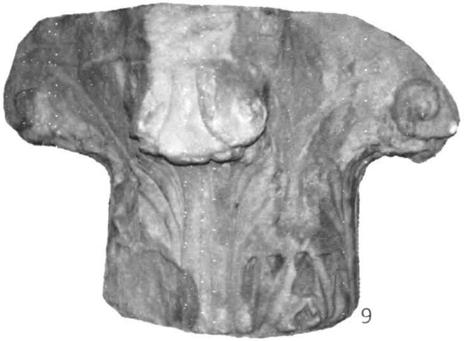

9

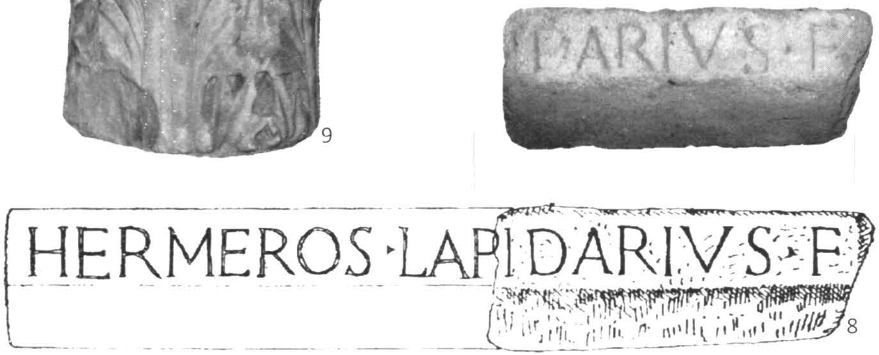

8

Pl. CLXII. Monumente funerare şi arhitecturale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

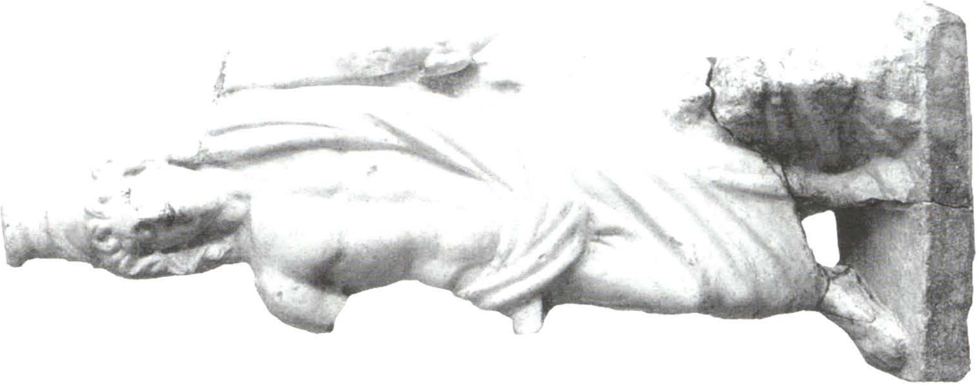

12

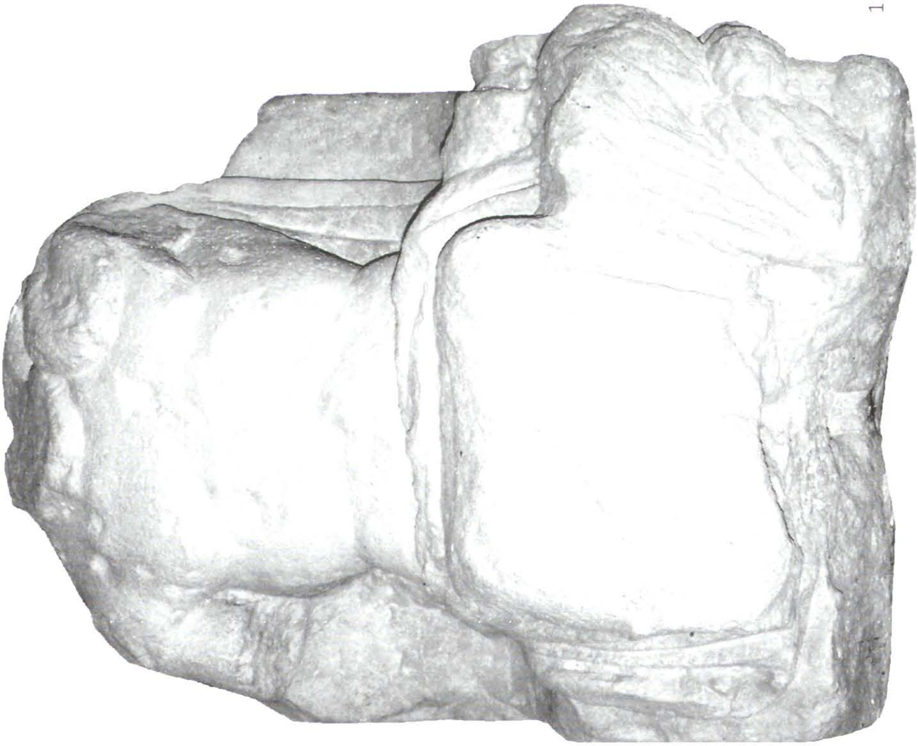

11

CLXIII. *Statuaria.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

13

14

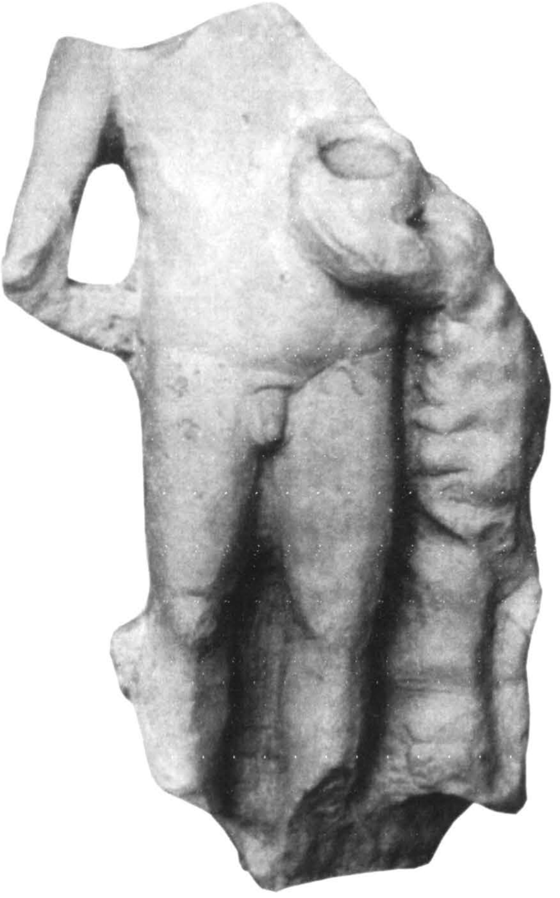

15

Pl. CLXIV. *Statuaria.*

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

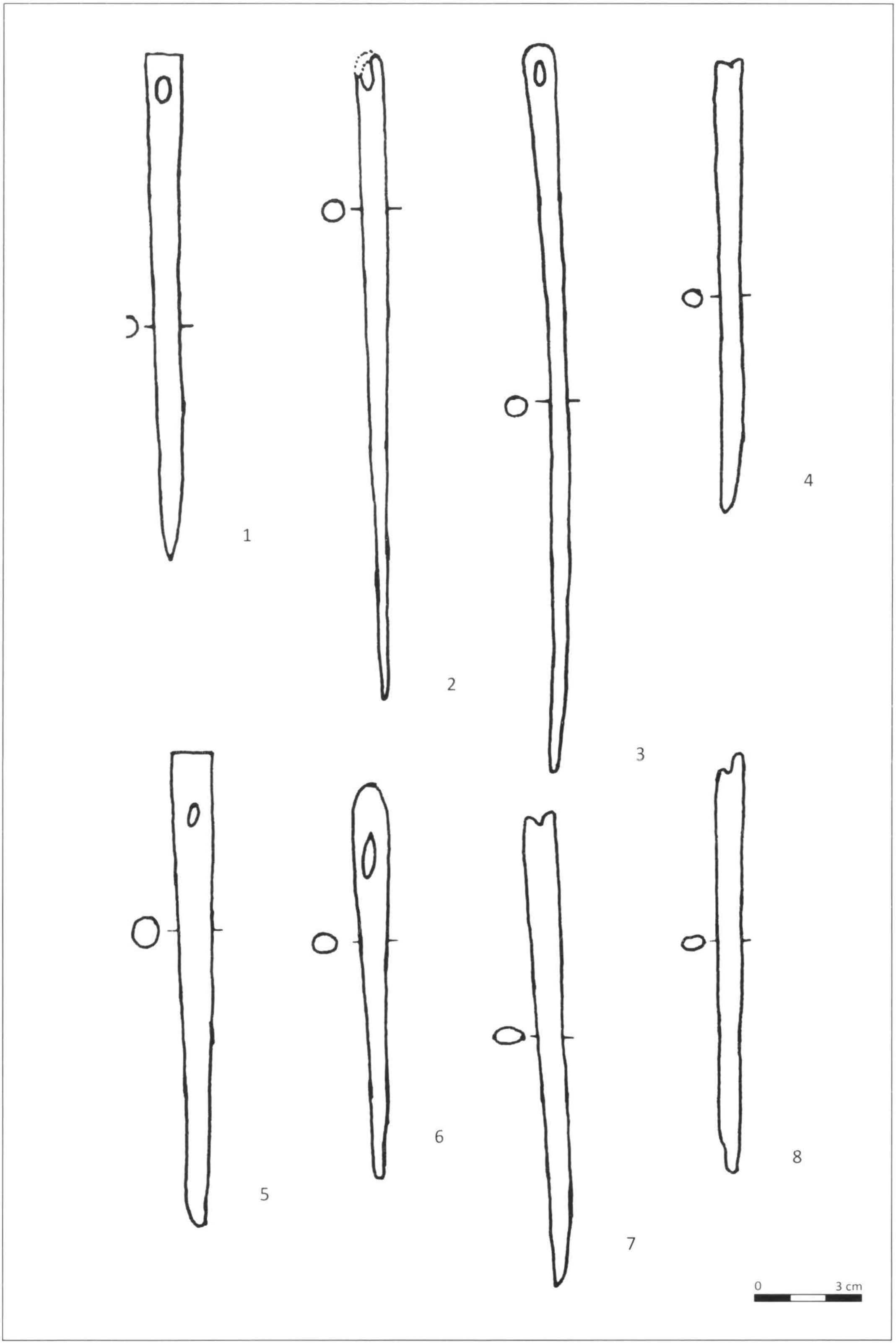

Pl. CLXV. Obiecte din os.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

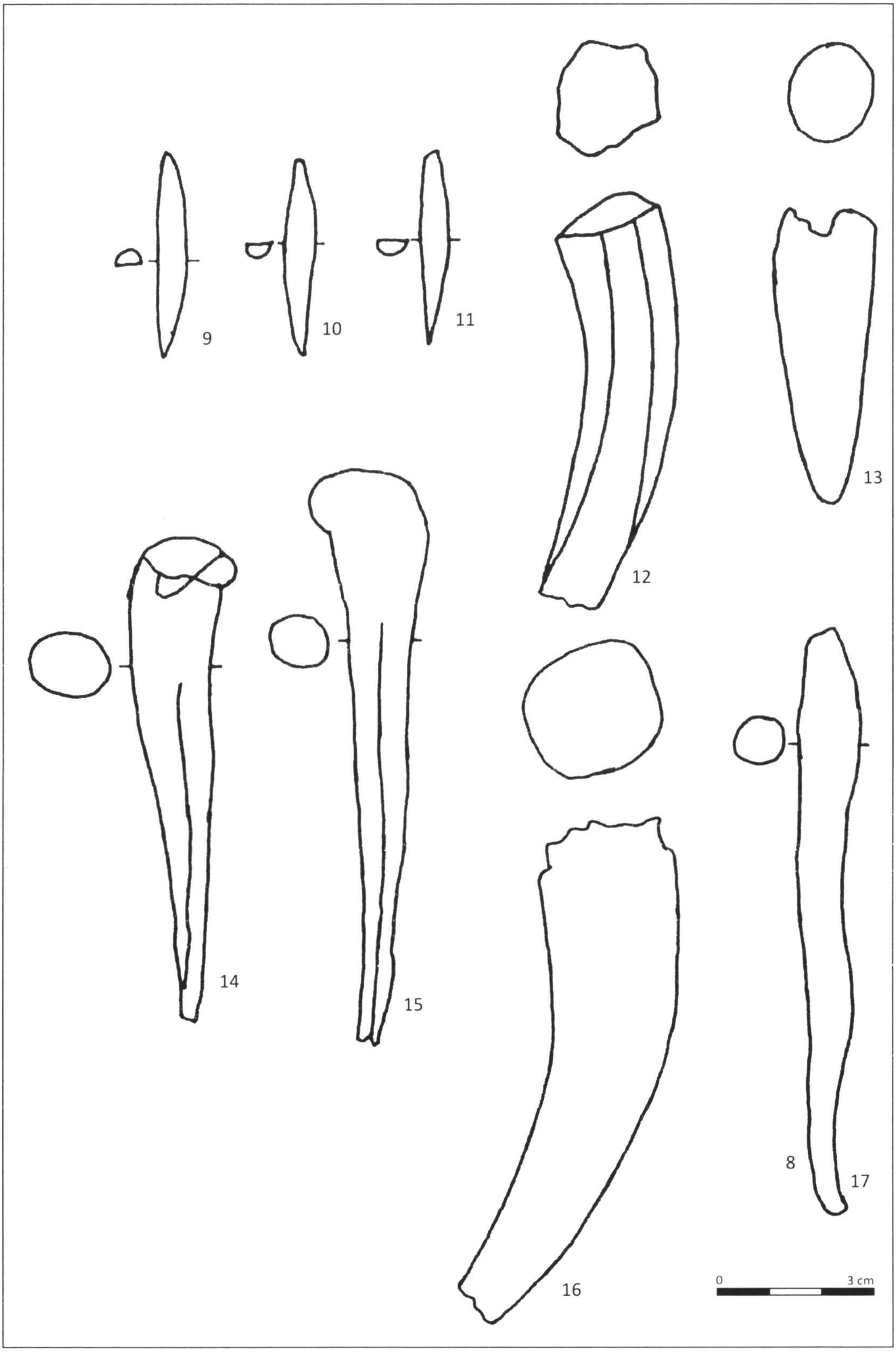

Pl. CLXVI. Obiecte din os.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

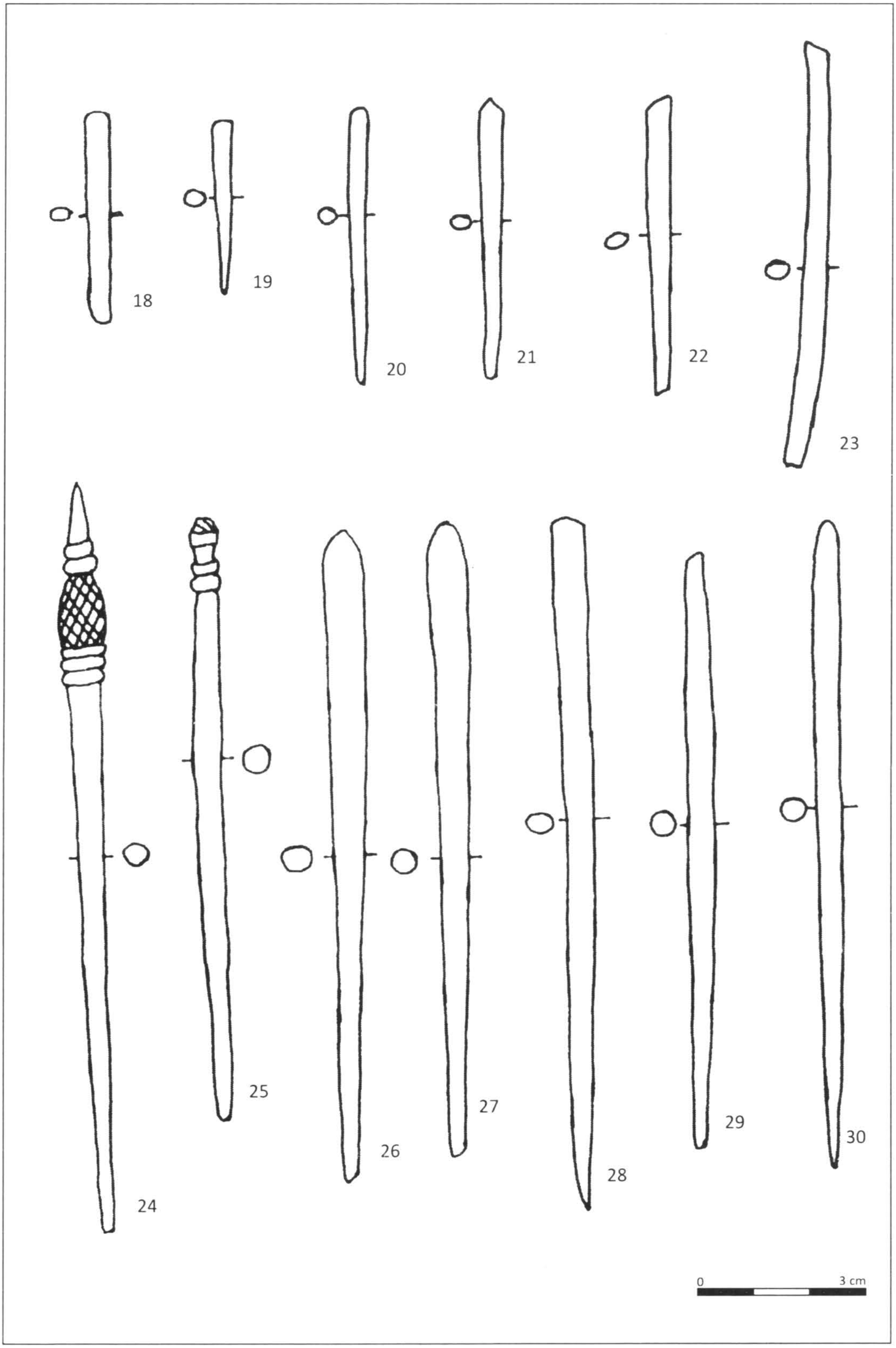

Pl. CLXVII. Obiecte din os.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

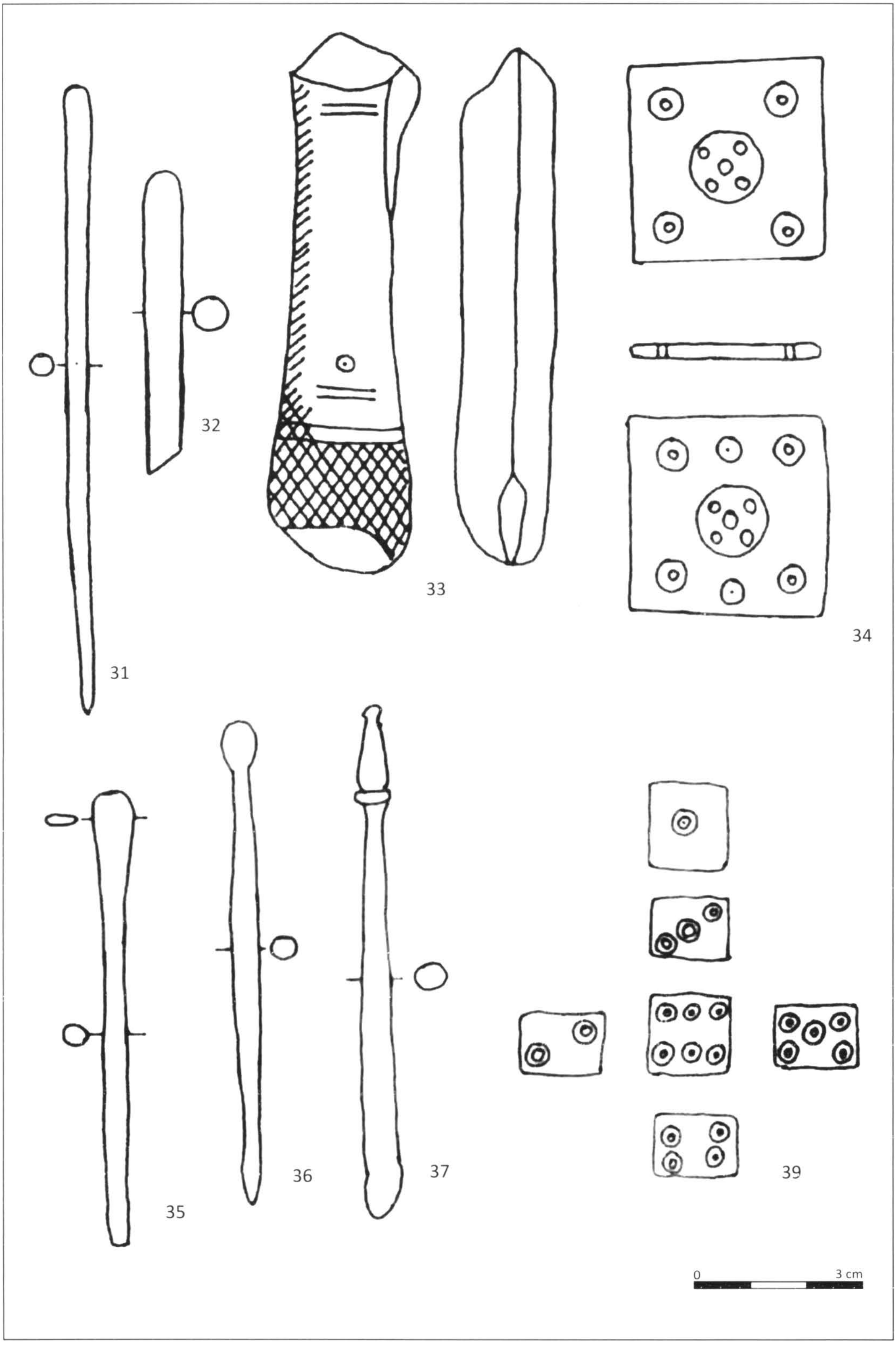

Pl. CLXVIII. Obiecte din os.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

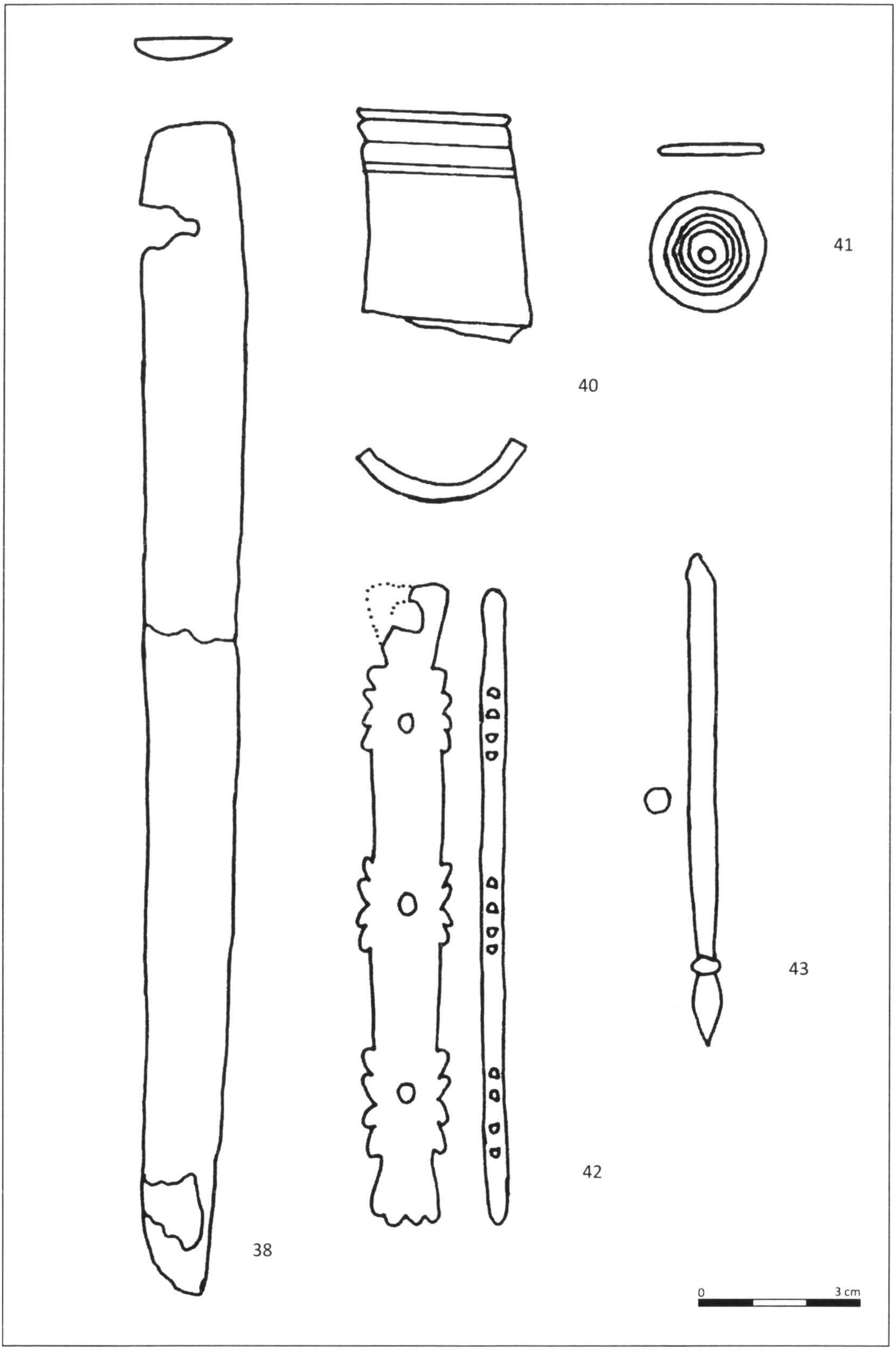

Pl. CLXIX. Obiecte din os.

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro

ISBN 978-606-543-120-1
9 786065 431201

Contribuţia factorului militar şi a vicilor militari din Dacia la implementarea civilizaţiei romane oferă o imagine de ansamblu asupra dimensiunii reale a romanizării provinciei. Vicusul militar de la Cristeşti nu a atins un stadiu urban, dar elementele sale de civilizaţie, care au atras de mult atenţia arheologilor, îl încadrează în seria aşezărilor romane importante din estul Daciei Superior.

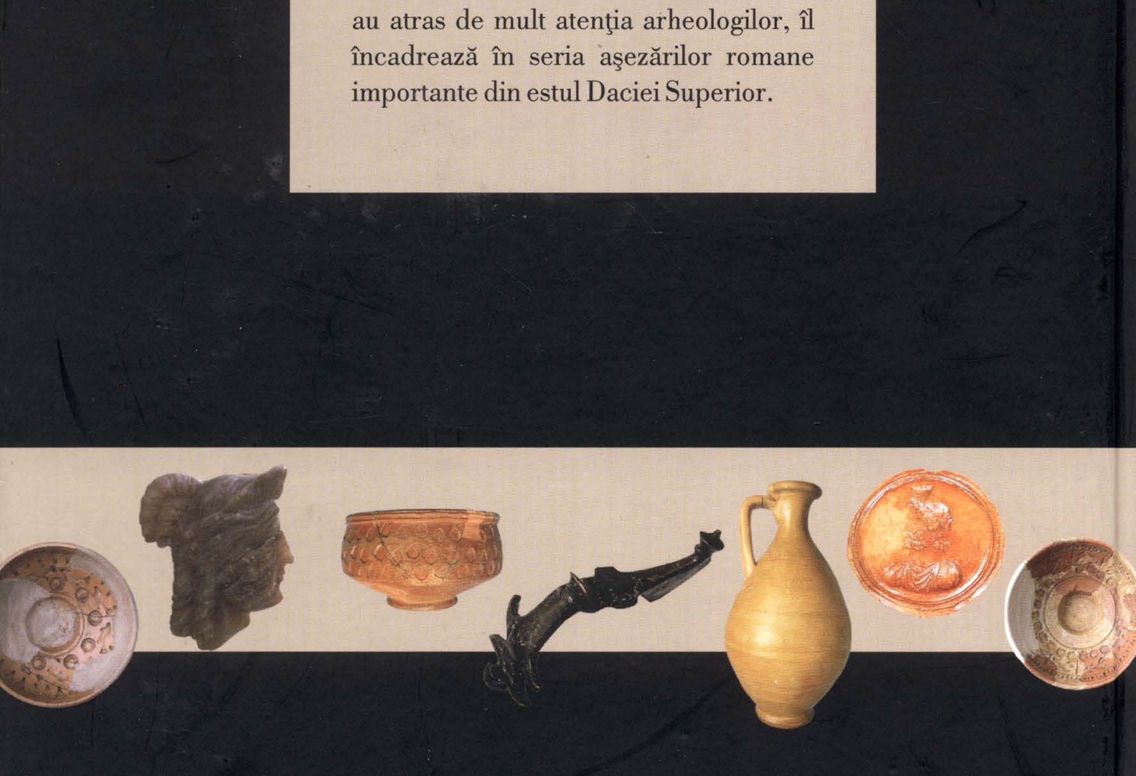

https://biblioteca-digitala.ro / http://muzeulmures.ro